UNIVERSAL
LIBRARY
OU_228795
UNIVERSAL
LIBRARY

بعون صناع مکین و مکان فضل خلاق زمین و زمان جل شانه

گلستان سعدی

مطبوعه کلیات

در مطبع نامی منشی نولکشور طبع مزین جهان جهان باشد

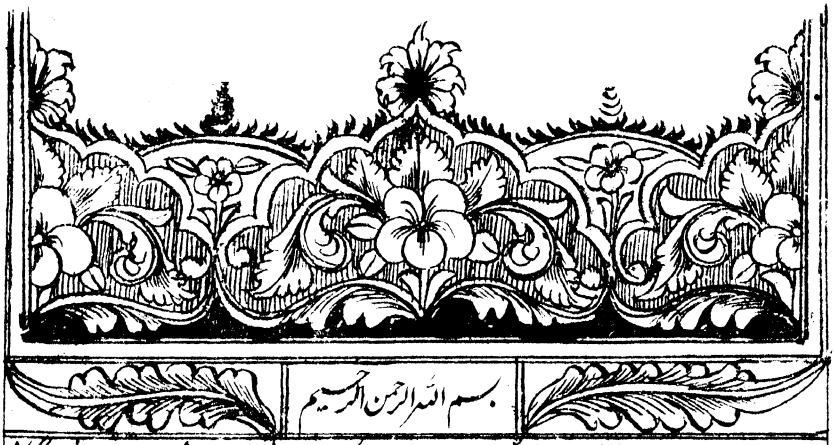
قیمت مومحصول

فہرست کتب مطبع رحیمی

اطلاع - اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ و ارسکر وقت کے لیے موجود ہی جسکی فہرست مطبوع ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جسکے معاینہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی مطلب کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہی اس کتاب کے ٹیٹل پیج کے تین صفحہ جو سادے ہین انمین بعض کتب کلیات و دواوین و قصائد فارسی و اردو کی درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہی اُس فن کی اور بھی کتب موجودۂ کارخانہ سے قدر دانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو

۵۴ ف

کتب کلیات و دواوین و دسوخت فارسی	
کلیات حزین - یہ مجموعہ نوادر روزگار سے ہی جسمین چند رسائل ہین -	کلیات نظم غالب - میرزا اسد اللہ خان غالب دہلوی -
۱ - سوانح عمری حضرت مصنف - ۲ - تواریخ سلاطین	انتخاب کلیات عناصر خسرو - اسمین چار دیوان ہین
۳ - قصائد تعلیقہ ائمہ اطہار علیہم السلام -	۱ - دیوان تحفۃ الصغر - صغرسن کا کلام ہی -
۴ - دیوان مصنف - ۵ - مثنویات صنادید و چمن انجمن	۲ - دیوان وسط الحیات - عنوان شباب کا کلام ہی -
۷ - مثنویات مزاحیات - ۷ - فرہنگ نامہ -	۳ - دیوان غرت الکمال - جو کمال عمر چالیس برس مین تالیف فرمایا -
۸ - تذکرۃ العاشقین - مصنفہ شاعر عدیم النظیر وحید العصر شیخ محمد علی حزین -	۴ - دیوان بقیۃ نقیہ - کلام ہنگام پیری -
کلیات خاقانی - جسمین قصائد عربی فارسی و غزلیات و رباعیات کا پورا ذخیرہ ہی ایسا کلیات اس جامعیت کے ساتھ کمیاب ہی جو اس مطبع مین تحشی ہوکر بہ حل معانی اشعار عربی کے دو جلد مین چھپا ہی -	یہ کلیات ایک انتخاب ہر چار دیوان روشن طبع سخنور صاحب کمال ملقب بہ طوطی ہند حضرت امیر خسرو دہلوی ہی -
کلیات میرزا بیدل - اس کلیات مین چار کتاب ہین -	کلیات جامی - تصنیف ملا عبد الرحمن جامی -
۱ - دیوان بیدل - غزلین سب دیوان کی -	کلیات نظیری نیشاپوری - از خوش فکری ملا نظیری نیشاپوری -
۲ - عناصر بیدل -	کلیات ظہیر فاریابی - تصنیف صدر الحکما ابو نصر فاریابی -
۳ - رقعات بیدل -	دیوان ظہیر فاریابی - تصنیف 〃
۴ - نکات بیدل - نتیجہ طبع شاعر نازک خیال میرزا عبد القادر بیدل تخلص -	

بسم الله الرحمن الرحیم

پس از حمد و ادار و نعت رسول مختار و مناقب حیدر کرار و فضائل ائمه اطهار و محامد اصحاب اخیار گوید
تیه بے هنری سید تصدق حسین رضوی دیرینه خدمتی مطبع مقبول امصار اوده اخبار بخدمت عاشقان سخن
عرضه میدهد که اسوهٔ مخادیم عظام زبدهٔ مشائخ کرام علی بن احمد بن ابی بکر المشتهر به بسیطون جامع کلیات قدوة المحققین
افصح المتکلمین حضرت مصلح الدین شیخ سعدی شیرازی قدس سره دیباچه که در آغاز کلیات ملحق فرموده اند
سطوری چند بابت ترتیب فهرست غزلیات بدین خلاصه دران نگاشته اند که روزی مطربے غزل خواجه علیه الرحمه
می سرائید که مصرعهٔ اولش این بود مصرعه نظر خدائے بینان زسر جوانها شد چون تمام غزلش یاد نبود چاره
ازین غزل خوانده بغزل دیگر رفت - یاران استدعائے تتمهٔ غزل ازمن نمودند - بنده در مجموع طیبات و بدائع
و خواتیم و غزلیات قدیم نظر کردم و نیافتم - بالجمله فهرستے بطریق حروف تهجی نگاشتم و بنایش بر حرف اول از مطلع
هر غزل نهادم - پس ازمدتی شخصے این بیت در رقعهٔ بمشته بقیهٔ غزل را ازمن طلب داشت **بیت** من در وفائے
عهد چنان کمند نیستم ❊ کز دامن تو دست بدارم به تیغ تیز ❊ چون بیت مرقومه ازمیان غزل بود چند انکه بدریهٔ
فهرست تجسس نمودم پی بمطلب نبردم - بالآخر فهرستے دیگر به خیر تحریر درآوردم و دران لحاظ رعایت کردم تا از
حرف آخر غزلها است نگاه داشتم فقط فی الحال که بفیوض استبداد شایقین کلیات مذکور باز بمعرض طبع درآمد
اتفاقاً عبارت دیباچه مذکور بنظر کیمیا اثر اوزنگ آرائے حشمت و اقبال زیب سیادت و اجلال منهل جود و کرم
قدردان اهل علم و قلم امیر والا تدبیر خیر بے مدد و نظیر صاحب لطف موفور **جناب مشی نول کشور** صاحب دام اقباله
و زاد اجلاله در آمد - هر چند تفحص فهرست فرمودند نیافتند - طرفه انیکه در کلیات مطبوعهٔ مصر و کلکته هم نشانی از فهرست
مذکور پیدا نبود - فمن اجل ذلک بسا تاسفها خوردند و ما من همیدان فرمودند که جامع موصوف به ترتیب فهرست
مذکوره چه عرق ریزیها نموده دعوی ترتیبش به دیباچه خود فرموده دراندرش در هیچ مطبوعه یافته نمی شود باید که ترتیب

فهرست منزبوره که امرے ست ضروری حسب هدایت سندرجه دیباچه نموده آید یقین که علاوه فائده عام روح پرفتوح جامع موصوف هم شادان وفرحان خواهد شد چه پس ازمدت مدید وزمان بعید عروس گم گشته دعویش برنصفه شهود جلوه گری شود - پس کمترین بفور صدور حکم اشرف واعلی نطاق تعمیلش رازیب میان جان ساختم وبه ترتیب فهرست مذکوره بوجه احسن پرداختم - اکنون درپرده مباد که بناے فهرست هذا به ترتیب حروف تهجی بر ردیف غزلها نهاده شد تاکه جویندگان رادر استخراج آنها عاجم ازین که مطلع غزل باشد یا شعرے دیگر ازان تردد ی وتفکرے عائد حال نگردد وبلاخوض وتامل بلحاظ ردیف غزل مطلوبه برآید دوم آنکه درقصاید عربیه اگرچه بناے قصیده ازان بر ردیف یاے تحتانی گشته چون لایحری علی قبری - اما شیخ ممدوح اکثر اشعارش رابر ردیف راء وشین معجمه وغیره فرموده اند چون بالسحر - علی الناس - الی الزاد - قبل المصائب وغیره - ازانجاکه اشعار مذکوره هم به اشباع کسره به صوت یا خوانده می شوند لهذا جویندگان توجهی بخاطر راه ندهند وبخاطر این معنی کرده در ردیف یاے تحتانی تلاش فرمایند دوم واضح باد که امر مذکور مخصوص به قصاید عربیه است نه فارسیه سوم آنکه چون درکلیات مطبوعه اکثر قصاید وغزلیات وغیره رالبغیر لحاظ ردیف باهم خلط یانتم واین بے ترتیبی درکلیات مطبوعه مطالع دیگر هم بهمین منط بود لهذا این رد الخلائق در فهرست هذا همچنین کلام را ازمقام غیر برداشته درتحت ردیف خودش نهادم چنانچه ازنمبر شمار صفحه پرظاهر ست والحمد لله رب العالمین وبحوله وقوته استعین فقط

فہرست کلیات حضرت شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی قدس سرہ

بیت	صفحہ
قصائد عربیہ	
الف	
ملک الھوی قلبی وجاش ضمیرا	۸
ونھی المودۃ ان اصیح نفیرا	
حدائق روضات النعیم وطیبھا	۱۱
تضیق علی نفس بحور رحیبھا	
ان لم امت یوم الوداع تاسفا	۱۰
لاتجسونی فی المودۃ منصفا	
اصبحت مفتونا یا عین تلھفا	۱۱
لااستطیع الصبر عنہ تعففا	
یا ندیمی لم تنبہ واستغثنی سقی مدامۃ	۱۱
خلتے سھر لیلی دوع الناس نیاما	
یا ملوک الجمال رفقا باسری	۱۱
یا صحاب ارحموا القلب سکرا	
ح	
تعذر صمت الواجدین فصاحوا	۶
ومن صاح وجدانا علیہ جناح	
د	
لحی اللہ بعض الناس یاتی جھالۃ	۱۳
الی ساق محبوب یشبہ بالبرد	
ر	
رأیت فی السوق بدرا منورا	۱۱
فقلت للناس من ذا قیل بزاز	

بیت	صفحہ
م	
ولاتدخلن السوق مادمت مفلسا	۱۳
فیزداد غما یا قلیل الدراھم	
فاح نشر الحی وھب النسیم	۹
ونراھی من نشرط وجدی الیم	
انا دلال انبہ الکرام لابناء الکرام	۱۳
اجلت الراحۃ والراح بقلب استھام	
ن	
ان ھجرت الناس واخترت الھوی	۷
لاتلومونی فان العذر زمان	
ہ	
الحمد للہ رب العالمین علی	۵
ما وجب الشکر من تجدید آلائہ	
جاء الشتاء بہر دلامرد لہ	۹
ولم یطق حجرۃ القاسی بقاسیہ	
ی	
جلست وتخفی المدامع لاتجری	۳
فلما لقی الماء استطال علی السکری	
عیب علی وعدوان علی الناس	۴
اذا وعظت وقلبی جلمد قاس	
ما دام یشرح الغزلان فی الوادی	۵
احذر لقوتک صید ابن صیاد	

بیت	صفحہ
رفیقنا من وصالک بالوعود	۶
الا یا ایہا الناسیہ العہود	
اطلع شمس باب دارک ام بدر	۷
اقدک ام غصن من البان لا ادری	
علی قلبی العدوان من عینی اتتنی	″
دعتہ الی تیہ الہوی فاضلنی	
علی ظاہری صبر کنسیج العنکب	۹
وفی باطنی ہم کلدغ العقارب	
متی جمع شملی بجنب المعاضب	۱۰
وکیف خلاص القلب من ید سالب	
فوثبا استقیانی علی الریحان والآس	۱۱
انی علی شرط ایام مضت آمس	
قصائد فارسیہ	
الف	
شکر و سپاس و ستت و عزت خدایرا	۱۳
پروردگار خلق و خداوند کبریا	
اگر مطالعہ خواہد کسی بہشت برین را	۱۵
بیا مطالعہ کن کونبو بہار زمین را	
ت	
ایہا الناس جہان جای تن آسانی نیست	۱۶
مرد دانا بجہان داشتن ارزانی نیست	
خوش ست عمر دریغا کہ جاودانی نیست	۱۷
بس اعتماد بریں نیچر و زفانی نیست	
ہر آن نصیبہ کہ بیش از وجود تنہا دست	″

بیت	صفحہ
ہر آنکہ در طلبش سعی ہا بر دباد دست	
علم دولت نوروز بہ صحرا بر خاست	۱۸
لشکر زحمت سرباز سر ما بر خاست	
د	
تراز دست اجل کی قرار خواہد بود	″
قرارگاہ تو دار القرار خواہد بود	
روزی کہ زیر خاک تن ما نہان شود	۱۹
آنہا کہ کردہ ایم یکایک عیان شود	
فضل خدا سیرا کہ تواند شمار کرد	۲۰
تا کیست آن کہ شکر یکی از ہزار کرد	
چون مرد رہ نداند در راہ حق ثابت قدم گردد	۲۱
وجود غیر حق در چشم توحیدش عدم گردد	
جہان بر آب نہادہ است و زندگی بر باد	۲۲
غلام ہمت آنم کہ دل بر و ننہاد	
سعدی اینک بقدم رفت و بسر باز آمد	″
مفتی ملت اصحاب نظر باز آمد	
الحمد اللہ تعالی کہ علی رغم حسود	۲۳
خیل باز آمد و خیرش بنوای مقصود	
چہ شبخت کسانی کہ اہل شیراز اند	۲۴
کہ زیر بال ہمای بلند پرواز اند	
کدام باغ بدیدار دوستان ماند	″
کسی بہشت نگوید بہ بوستان ماند	
ر	
بامداد ان کہ لغاوت نکند لیل و نہار	۲۵

بیت	صفحه
خوش بود دامن صحرا و تماشاے بهار	
بس بگردد بدرد و بگردد روزگار	۲۶
دل بدنیا ور نه بندد دل هوشیار	
بهیچ یار مده خاطر و بهیچ دیار	۲۷
که برد و بحر فراخ ست و آدمی بسیار	
کجا همی رود آن شاهد شکر گفتار	۲۹
چرا همی نکند بر دو چشم من رفتار	
ای دل بکام خویش جهانرا تو دیده گیر	۳۰
ور دو می هزار سال چو نوح آرمیده گیر	
ب	
چه خوش بپیمود و می باشد تا نگه بنیم باز	″
رسیده بر سر الله اکبر شیراز	
شبے چنین در هیئت آسمان بر حمت باز	″
ز خویشتن نفسے ای پسر بحق پرداز	
ش	
صاحبا عمر عزیز ست و غلیمت دانش	۳۱
گوے خیر ے که توانی ببر از میدانش	
ل	
توانگری نه بمال ست پیش اهل کمال	″
که مال تالب گور ست و بعد ازان اعمال	
هر آدمی که نظر بایکے ندارد و دل	۳۲
بصورتی ندهد صورتی ست لاتعقل	
شکر فضل خداے عز و جل	۳۳
که امیر بزرگوار اجل	

بیت	صفحه
م	
بسی صورت بگردد و میدست عالم	۳۴
ازین صورت بگردد و عاقبت هم	
خدایرا چه توان گفت شکر و فضل و کرم	۳۵
بدین کرم که دگر باره کرد بر عالم	
ن	
این غمی بر اهل زمین بود ز آسمان	۳۶
وین رحمت خداے جهان بود جهان	
تبارک الله ازان نقشبند نامر معین	۳۷
که نقش روی تو بسته ست و چشم و زلف و جبین	
شکر شکنم نهم در دهان مژده دهان	۳۹
اگر تو باز بر اری حدیث من بمهان	
ترا که گفت که بر تیغ بر افگن ای فتان	۴۰
که ماه روی تو ما را بسوخته چون کتان	
ای محافل را بدیدار تو زین	۴۱
طاعتت بر هوشمندان فرض عین	
تمام گشته و مزین شد این خجسته مکان	۴۲
بفضل و منت پروردگار عالمیان	
صبح از مشرق بر آمد باد نوروز از یمین	″
عقل و طبعم خیره شد از صنع رب العالمین	
یارب این روییست یا برگ سمن	″
یارب این قدست یا سرو چمن	
و	
ای بیش از انکه در قلم آید ثناے تو	۴۳

بیت	صفحه
واجب بر اهل مشرق و مغرب دعای تو	۴۳
ه	
در بهشت گشادند بر زمین ناگاه	۴۴
خدا بچشم عنایت بخلق کرد نگاه	
ی	
ای نفس اگر بدیدار حق مشتاقی بنگری	۴۵
در درویشی اختیار کنی هر تو انگری	
آنے که بنجاه رفت و در خوابی	۴۶
مگر این پنج روزه دریابی	
نبوبت اندر ملوک اندرین پنج سرای	۴۷
کنون که نوبت تست ای ملک عدل گستر بای	
بزن چو قوت بازوی سلطنت داری	۴۸
که دست همت مردانت میدهد یاری	
بخیری و بخیر آمدی و آزادی	۴۹
که از شرور زمان در امان حق بادی	
در ربیع روزجوانی و عهد برنائی	۵۰
نشاط کودکی و ذوق خویشتن رائی	
دنیا نیرزد آنکه پریشان کند دلے	۵۱
زنهار بد مکن که نکرد دست عاقلے	
گر این خیال عشق تو بندی به بیداری	۵۱
که روی غم همایون ازین طرف داری	
مراثی	
ت	
وجود عاریتی دل در و نشاید بست	۵۲

بیت	صفحه
همان که مرهم دل بود هان نه ریش نخست	
دردی بدل رسید که آرام جان برفت	۵۵
وز هر که در جهان بدریغ از جهان برفت	
و	
باتفاق دگر دل مکس نباید داد	۵۲
نه خستگی که درین نوبت اتفاق افتاد	
ش	
دل شکسته که مرهم نهد دگر بارش	۵۱
تیم خسته که از پای برکند خارش	
هیچ باغ نبود آن درخت مانندش	۵۳
که نشاند باد اجل بیدریغ برکندش	
ن	
برگ تحویل میکند رمضان	۵۵
بار تودیع بر دل اخوان	
آسمان را حق بود گر خون ببارد بر زمین	۵۶
بر زوال ملک مستعصم امیر المومنین	
مرثیه در چهار بند	
بند اول (ت)	
غریبان را دل از بهر تو خون ست	۵۳
دل خویشان نمیدانم که چون ست	
بند دوم (د)	
نظر گاه چشم و دل در انتظارند	۵۴
غریبان وقت و ساعت می شمارند	

بیت	صفحه
بند سوم (د)	
پس از مرگ جوانان دل مخاناد	۵۴
پس از گل در چمن بلبل مخاناد	
بند چهارم (ی)	
برفت آن گلبن خرم بباد سے	″
درینی ماند و فریادی و وادے	
ملمعات	
ب	
لسکه گریم در فراق روی خوبت یا حبیب	۶۱
راح یعنی من بکمالی راح روحی یا حبیب	
ر	
آفتاب ست آن پری رخ یا ملک یا البشر	۵۹
قامت ست آن یا قیامت یا الف یا نیشکر	
ل	
آن هوی النفس ابید العقال	۵۸
لاتیعدی و لبقی لا یزال	
مرار سد که بر آرم هزار ناله چو بلبل	۵۹
که احتمال ندارم زدوستان ورقی گل	
م	
وقتها گاهی بر آسودی تنم	۵۷
قال سلامی بطرفی لا تنم	
انتبه قبل السحر یا نوم النام	۶۰
نوبت عشرت بنان پیش آر جام	
ی	

بیت	صفحه
ترحم ذلتی یا ذا المعالے	۵۷
دوا نفقی اذا شوشت حالی	
عمرم باخر آمد شستم نهوز باقی	۶۰
وزمی جان میستم ترسش رود ساقی	
سل المصانع رکبا تهیم فی افلاذاتی	″
تو قدر آب چه دانی که در کنار فراتی	
به پایان آمد این دفتر حکایت همچنان باقی	۶۱
بصد دفتر نشاید گفت وصف اهل اشتیاقی	
بقلم راست نیاید صفت مشتاقی	″
صادق احترق القلب لان الاشواقی	
تو خون خلق بریزی و روی بر تابی	۶۳
ندانست چه مکافات این گنه یابد	
ترجمیات	
الف	
شد موسم سبزه و تماشا	۶۱
برخیز و بیا بسوے صحرا	
ت	
آنوخ که چو روزگار برگشت	۶۴
ازمن دل و صبر و یار برگشت	
در پاے تو هر که سر نهند اخت	″
از روی تو پرده بر نهند اخت	
هر دل که بعاشقی ز بون نیست	″
دست خوش روزگار دون نیست	
باری بگذر که در فراقت	۶۶

بیت	صفحه
خون شد دل ریش ز اشتیاقت	
ای سرو بلند قامت دوست	۶۷
ده ده که شمائلت چه نیکوست	
بعد از طلب تو در سرم نیست	۷۰
غیر از تو بخاطرم اندر نیست	
د	
در عهد تو ای نگار دلبند	۶۷
بس عهد که بشکنند و سوگند	
چشمی که نظر نگه ندارد	۶۸
بس فتنه که بر سر دل آرد	
س	
هر روز جفا میکند کس	″
در شهر همی تو نیکنی بس	
ش	
آن چیست گل ست یا بناگوش	۶۵
یا سنبره بگرد چشمه نوش	
ک	
ای بر تو قبای حسن چالاک	۶۶
صد چیره تنت از جدائیت چاک	
گفتا که خوش و لبان باریک	۷۰
ما اطیب خاک جبل باریک	
م	
دردا که بلب رسید جانم	۶۵
آوخ که ز دست شد عنانم	

بیت	صفحه
طاقت برسیده هم نگفتم	۶۹
عشقت که ز خلق می نهفتم	
ای روی تو آفتاب عالم	۶۹
انگشت نمای آل آدم	
گل را مبرید پیش من نام	
با حسن و جمال آن گل اندام	
ن	
بگذشت و نگه نکرد با من	″
در پای کشان ز کبر دامن	
و	
بر بود جمالت ای مه نو	۶۷
از ماه شب چهارده ضو	
ی	
ای زلف تو هر خمی کمندی	۶۳
چشمت بکرشمه چشم بندی	
ای دل نه هزار عهد کردی	۶۸
کاندر طلب وفا نه کردی	
ای چون لب لعل تو شکرنی	۷۰
بادام چو چشمت ای پسر نی	
طیبات	
الف	
اول دفتر بنام ایزد دانا	۲
صانع و پروردگار جی توانا	
آن روی بین که حسن بپوشید ماه را	۲

بیت	صفحه
وان دام زلف و دانهٔ خال سیاه را	
آشب سبکتر میزنند این طبل بی‌هنگام را	۴
یا وقت بیداری غلط بوده است مرغ بام را	
آهی نفس خرم بادصبا	״
از هر یار آمدهٔ مرحبا	״
اگر تو فارغی از حال دوستان یارا	۴
فراغت از تو میسر نمی‌شود ما را	
پیش ما رسم شکستن نبود عهد وفا را	۵
الله الله تو فراموش مکن صحبت ما را	
برخیز تا یکسو نهیم این دلق ازرق فام را	״
بر باد فلاشی دهیم این شرک تقوی نام را	
تفاوتی نکند قدر با دشائی را	״
گر قناعت کند کمترین گدائی را	
چه کند بنده که گردن ننهد فرمان را	۶
چه کند گوی که عاجز نشود چوگان را	
دوست میدارم من این نالیدن دلسوز را	״
تا بهر نوعی که باشد بگذرانم روز را	
نصیحتم اگر ملول شدی از نشست ما	״
فرمای خدمتی که برآید ز دست ما	
روی تو خوش می‌نماید آئینهٔ ما را	۷
کاینه پاکیزه است در روی تو زیبا	
نرماند ازه بیرون تشنه‌ام ساقی بیار آن آب را	״
اول مرا سیراب کن آنگه بده اصحاب را	
شب فراق نخواهم و داج و دیبا را	۸

بیت	صفحه
که شب دراز بود خوابگاه تنها را	
وقتی دل سودائی میرفت به بستانها	
عیش و طرب آوردی بر لاله و ریحانها	
وقت طرب خوش یافتم آن دلبر طنازرا	״
ساقی بیار آن جام می مطرب بساز آن سازرا	

ب

ای مسلمانان فغان زان نرگس جادو فریب	۸
کو بیک ره بردازین صبر و آرام و شکیب	
رفتی و صد هزار دل دوست در رکیب	״
ای جان اهل دل که تواند ز تو شکیب	
غافل اند از زندگی مستان خواب	۹
زندگانی چیست مستی از شراب	
ما را همه شب نمی برد خواب	״
ای خفته روزگار دریاب	
ما هر و یار و سے خوب از من متاب	״
بیخطا گشتن چه می بینی صواب	

ت

آن زیر لفست و بنا گوش که روز ست و شب ست	۱۰
وان نرمالای صنوبر که درخت رطب ست	
ای لبست خنده ان لب لعلت که گزیده است	״
زنباغ لطافت گل روی تو که چیده است	
ای دیدنت آسایش و خندیدنت آفت	״
گوی از همه خوبان ببودی به لطافت	
اینکه تو داری قیامت ست نه قامت	۱۱

بیت	صفحه
وین نه تبسم که نمکدست و کرامت	
آن ماه دو هفته که در نقاب است	۱۰
یا حوری دست در خضاب است	
از هر چه میرود سخن دوست خوشتر است	۱۲
پیغام آشنا نفس روح پرور است	
ای کسوت زیبائی بر قامت چالاکت	״
زیبا تو اندر دیده الا نظر پاکت	
اتفاق است که کسی افتاده است	״
کو دران کوی چو من کشته بسی افتاده است	
این تو گلی یا سرو بستانی بر قرار آمده است	״
یا ملک بر صورت مردم به گلزار آمده است	
این خط شریف از ان لبان است	۱۳
وین نقل حدیث از ان زبان است	
این باد بهار بوستان است	״
یا بوی غزال در ختن است	
افسوس همی آید مرا کز روی تو ندیده هست	״
یا دیده و لیکن از تو بر سوی دگر دیده است	
امشب بر امتی شب مار و روز روشن است	۱۴
عید وصال دوست علی الرغم دشمن است	
این بوی روح پرور از ان کوی دلبر است	״
وین آب زندگانی از ان حوض کوثر است	
آنکه گفتی هیچ مشکل چون فراق یار نیست	۱۵
گر امید وصل باشد هیچمان دشوار نیست	
آنرا که میسر شد و صبر و قناعت	״

بیت	صفحه
باید که به بندد کمر خدمت و طاعت	
ای جان خردمندان گوئی خم چوگان است	۱۵
بیرون ز رود و گوی کافتاده به میدان است	
از جان برون نیامده و جانت آرزو است	۱۶
زنار نا بریده و ایمانت آرزو است	
بی تو حرام است نجلوت نشست	״
چشمت بود و در بخیین روی دوست	
تا هلاک نشود دوست در محبت دوست	״
کز زندگانی او در هلاک بودن اوست	
چندان خرم از انم که جهان خرم از دوست	״
تا هستم بر همه عالم که همه عالم از دوست	
بوی گل و بانگ مرغ برخاست	۱۷
ایام نشاط و روز صحرا است	
بر من که صبوحی زده ام فرقه حرام است	״
ای مجلسیان راه خرابات کدام است	
بی تو بستانی و بر گل است	״
سر و مارا پای معنی در دل است	
صورتی هرگز ندیدم کاین همه معنی در اوست	۱۸
با خردمندی و خوبی یار سا و نیک خوست	
بیا که نوبت صلح است و دوستی و عنایت	״
بشرط آنکه نگویم از انچه رفت حکایت	
بخت جوان دارد آنکه با تو قرین است	״
پیر نگردد که در بهشت برین است	
تنبده دار آدم بنهارث	۱۹

بیت	صفحه
گر ندارم سلاح پیکارت	
تا دست ملکر نکنی در میان دوست	۱۹
بوسی بکام دل نزنی بر دهان دوست	
تن آدمی شریف ست بجان آدمیت	//
نه همین لباس زیباست نشان آدمیت	
چشمت خوش ست و بر اثر خواب خوشتر ست	۲۰
طعم دهانت از شکر ناب خوشتر ست	
جان و تنم ایدوست فدای تن و جانت	//
هوای نفر و شیم همه ملک جهانت	
جان ندارد و هر که جانانش نیست	//
تنگ عیش ست آنکه بستانش نیست	
چو نیست راه برون آمدن ز میدانت	۲۱
ضرورت ست چوگوی احتمال چوگانت	
خیال بوی تو آشفته ام ببوی تو مست	۲۱
که نیستم خبر از هر چه در دو عالم هست	
چون ملک گدایان بجهان سلطنتی نیست	//
مجموع ترا ز ملک رضا مملکتی نیست	
خوشتر از دوران عشق ایام نیست	۲۲
با مداد عاشقان را شام نیست	
خوش میروی به تنها تنها فدای جانت	//
بد هوش نیگذاری یاران مهربانت	
خوش میرود آن پسر که برخاست	//
سروی ست که میرود چنین راست	
خبرت هست که بی روی تو آرام نیست	۲۳

بیت	صفحه
ملامت بار فراق این همه ایام نیست	
دوشم آن سنگدل پریشان داشت	۲۳
یار دل برد و دست بر جان داشت	
دیده از دیدار خوبان برگرفتن مشکل ست	//
هر که ما را این نصیحت میکند بیحاصل ست	
دیگر نشنیدیم چنین فتنه که برخاست	۲۴
از خانه برون آمد و بازار بیاراست	
دیدار تو حل مشکلات ست	//
صبر از تو خلاف ممکنات ست	
دلی که عاشق و صابر بود دگر سنگ ست	//
ز عشق تا بصبوری هزار فرسنگ ست	
دوست دارم که پیوشی رخ همچون قمرت	۲۵
تا چو خورشید نه بینند بهر بام و درت	
دل نمانده ست که گوئی خم چوگان تو نیست	//
خصم را پای گریز از سر میدان تو نیست	
درد عشق از تندرستی خوشتر ست	۲۵
ملک در ولیشی ز هستی خوشتر ست	
در من این هست که صبر م ز تو نیست	//
در گل و لاله گریز ست و ز گلرویان نیست	
دوش دور از رویت ایجان جانم از غم تاب نداشت	۲۶
ابر چشمم ببرید از سودای دل سیلاب نداشت	
روز رو صلم فرار دیدن نیست	//
شب هجرانم آرمیدن نیست	
زمن مپرس که از دست او دلت چون ست	//

بیت	صفحه
از و بپرس که انگشت تهاش در خون است	
هر و چمن پیش اعتدال تو پست ست	۲۶
روی تو باز از آفتاب شکست ست	
سفر دراز بنا شد بیای طالب دوست	۲۷
که زندهٔ ابد ست آدمی که کشتهٔ اوست	
شراب از دست خوبان سلسبیل ست	״
وگر خود خون میخواران سبیل ست	
شب فراق که داند که تا سحر چند ست	״
مگر کسی که بزندان عشق در بند ست	
صبحدمی که بر کنم دیده بروشنایت	۲۸
بر در بندگی زنم حلقهٔ آشنایت	
صبحدم خاکی بصحرا برد باد از کوی دوست	״
بوستان در عنبر سارا گرفت از بوی دوست	
عشق ورزیدم و عقلم بملامت برخاست	״
هر که عاشق شد از و حکم سلامت برخاست	
فریاد من از فراق یار ست	۲۹
و افغان من از غم نگار ست	
کس بچشم در نمی آید که گویم مثل اوست	״
خود بچشم عاشقان صورت نبندد غیر دوست	
کیست آن بعت خندان که پری وار برفت	۲۹
که قرار از دل دیوانه بیکبار برفت	
کس ندانم که درین شهر گرفتار تو نیست	״
هیچ بازار چنین گرم چو بازار تو نیست	
کیست آن کش سر پیوند تو در خاطر نیست	۳۰

بیت	صفحه
یا نظر با تو ندارد و گر ش ناظر نیست	
کین شود همه کس را بر و زگار ارادت	۳۰
گر مرا که همان مهر اول ست ز یادت	
کار هر چیز لف یار پریشان و درهم ست	״
پشت بسان ابر و دلدار پر خم ست	
مشغولی دوست که غیر از تو مرا یاری هست	״
یا شب و روز بجز فکر تو ام کاری هست	
پند ار از لب شیرین عبارت	۳۱
که کامی حاصل آید بی مرارت	
متناسب اند و موزون حرکات و لطریبت	״
متوجه ست با ما صنفان بی حسیبت	
مرا خود با تو سری در میان هست	״
وگر نه روی زیبا در جهان هست	
نشاید گفتن اکنس را و لے هست	۳۲
که ند بد بر چنین صورت دل از دست	
نه خود اندر جهان نظیر تو نیست	״
که قمر چون رخ منیر تو نیست	
هر که عشق اندر و کمند انداخت	״
بمراد دلش بیاید ساخت	
هر کسی را نتوان گفت که صاحب نظر ست	״
عشقبازی و کر و لفس پرستی دگر ست	
هر که دلارام دید از دلش آرام رفت	۳۳
باز نیاید خلاص هر که درین دام رفت	
هر صبحدم نسیم گل از بوستان تست	۳۳

بیت	صفحه
الحان بلبل از نفس دوستان تست	
د	
ماه فروماند از جمال محمد	۳
سرو نروید باعتدال محمد	
اینجا لشکری هست که چندین نگویند	۳۳
یا بوالعجبی کاین همه صاحب هوسانند	
بنالد ای خدا رند اقبال سرمد	″
ببخت همایون و بخت محمد	
باز آمد و بوی عنبر آورد	۳۴
با دام شکوفه بر سر آورد	
پیش رویت دگران صورت بر دیوار اند	″
نه چنین صورت و معنی که تو داری دارند	
با دوست باش گر همه آفاق دشمن اند	″
کو مرهم دست گرد گران نیش نیرزند	
خداوندان نعمت می توانند	۳۵
که درویشان بی طاقت برانند	
تو نگران گر نخیزند سرای درویش اند	″
ضرورت ست که وقتی از و نیندیشند	
درخت غنچه برآورد بلبلان مست اند	″
جهان جوان قدر یاران بعیش بنشستند	
دنیا آن قدر ندارد که بر و رشک برند	۳۶
یا وجود و عدمش را غم بیهوده خورند	
روندگان طریق از بلا نه پرهیزند	″
گرفتگان ارادت بجور نگریزند	

بیت	صفحه
روز بر آمد بلبلان پی سرمه هوشمندند	۳۶
گرم بود آفتاب خیمه بر و پیش بندند	
شاید این طلعت همیون که تماشا دارند	۳۷
در دل اندیشه و در دیده خیالش دارند	
شوخی نکن ای دوست که صاحب نظرانند	″
بیگانه و خویش از پس و پیشت نگرانند	
شرف مرد بقدر است و کرامت بجوانمرد	″
هر که این هر دو ندارد عدمش به ز وجود	
صرفه میدارند یاران ز پراکندن من بر دماغ و دردم	۳۸
داغ و دردی که تو بنهاده بهتر ست از باغ و دردم	
عیب جویانش حکایت پیش جانان گفته اند	″
من خود این پیدا همیگویم که پنهان گفته اند	
گلبنان پیرایه بر خود کرده اند	″
بلبلان را در سماع آورده اند	
نشاید که خوبان بصیر ارزند	
همه کس شناسند و هر جا روند	
نه هر چه جانور ند آدمیتی دارند	″
بس آدمی که در آفاق نقشش میوارند	
گرفتگان ارادت بجور نگریزند	″
که شرط عشق بود کز بلا نه پرهیزند	
آفتاب از کوه سر بر میزند	″
ماهروانگشت بر در میزند	
آن شکر خنده که بر نوش دعائی دارد	۴۰
نه دل من که دل خلق جهانی دارد	

بیت	صفحه
آن کیست کاندر رفتنش صبر از دل ما می برد	۴۰
ترک از خراسان آمده از پارس یغمایی برد	
آنکه نقش دیگرش جائی مصور میشود	۴۱
نقش او در چشم ما هر روز خوشتر میشود	
امید وار چنانم که کار بسته برآید	۴۱
وصال چون بسر آمد فراق هم بسر آید	
اگر آن عهد شکن بر سر میثاق آید	۴۱
جان رفته بست کز در قالب مشتاق آید	
اینکه از جنت فردوس بکی می آید	۴۱
اختری میگذرد یا ملکی می آید	
آن سرو که گویند ببالای تو ماند	۴۱
هرگز قدمی پیش تو رفتن نتواند	
ای ساربان آهسته ران کارام جانم میرود	۴۲
واندل که با خود داشتم با دلستانم میرود	
آن به که نظر باشد و گفتار نباشد	۴۲
تا مدعی اندر پس دیوار نباشد	
اگر خدای نباشد زنده خوشنود	۴۲
شفاعت همه پیغمبران ندارد سود	
آنکه مرا آرزوست دیر میسر شود	۴۳
وانچه مراد رسرست عمر درین سر شود	
تحسن دلبر بامیچ درمنے باید	۴۳
جز این دو قیقه که با دوستان نمی باید	
تحبت باز آید از ان در که یکی چون تو در آید	۴۳
روی سیمون تو دیدن در دولت بکشاید	

بیت	صفحه
با کاروان مصری چندین شکر نباشد	۴۴
در اصفهان چینی زین خوبتر نباشد	
بلبل ببازل نوائی میزند	۴۴
باد بپیمائے هوائے میزند	
تحبت این کند که رای تو با ما یکی شود	۴۴
تا تشنه دحسود و بر و ناو کے شود	
بسیار سالها بسر خاک ما رود	۴۵
کاین آب چشمه آید و باد صبا رود	
از حال منت خبر نباشد	۴۵
در کار منت نظر نباشد	
تر آنا دیدن ما خم نباشد	۴۵
که در خیلت به از ما کم نباشد	
چه کسی که همچکس را بتو برگذر نباشد	۴۶
که نه در تو باز ماند نگرش نظر نباشد	
جان من جان من فدای تو باد	۴۶
هیچت از دوستان نیاید یاد	
جنگ از طرف دوست دل آزار نباشد	۴۶
یاری که تحمل نکند یار نباشد	
حدیث عشق لبطو مار در نمی گنجد	۴۷
بیان شوق بگفتار در نمی گنجد	
دیدار یار غائب دانی چه ذوق دارد	۴۷
ابری که در بیابان بر تشنه ببارد	
دوش بے روی تو آتش بسرم بر میشد	۴۷
آبم از دیده همیرفت و زمین تر میشد	

بیت	صفحه
بر پای تو افتادن شایسته‌تر می باشد	۴۸
ترک سر خود گفتن زیبا قدمی باشد	
در من این عیب قدیم ست و بدر می نرود	″
که مرا با می و معشوق سر مے نرود	
زانگه که بران صورت خوبم نظر افتاد	″
از صورت بی طاقتیم پرده بر افتاد	
زنده شود هر که پیش دوست بمیرد	۴۹
مرده دل ست آنکه پیچ دوست نگیرد	
شورش بلبلان سحر باشد	″
خفته از صبح بے خبر باشد	
سرو مست ز کاشانه بگلزار بر آمد	۴۹
غلغل ز گل و لاله بیکبار بر آمد	
سرو بالائے بصحرا میرود	″
رفتنش بین تا چه زیبا میرود	
شب عاشقان بیدل چه بشبی دراز باشد	۵۰
تو بیا کز اول شب در صبح باز باشد	
عیبی نباشد از تو که بر ما جفا رود	″
مجنون از آستانهٔ لیلی کجا رود	
غلام آن سبکروحم که با من سر گران دارد	″
جوابش تلخ و پنداری شکر ریز زبان دارد	
فراق را دلی از سنگ سخت تر باید	۵۱
مرا دلی ست که با شوق بر نمے آید	
فلک را این همه تمکین نباشد	″
فروغ مهر و مه چندین نباشد	

بیت	صفحه
که میرود بشفاعت که دوست باز آرد	۵۱
که عیش خلوت بے او کدورتی دارد	
که بر گذشت که بوے عبیر می آید	″
که میرود که چنین دلپذیر می آید	
کسی بعیب من از خویشتن نه پردازد	۵۲
که هر که می نگرم با تو عشق می بازد	
گر گویمت که سروی سروا چنین نباشد	″
ور گویمت که ماهی مه بر زمین نباشد	
کاروان شکر از مصر به شیراز آید	″
اگر آن یار سفر کرده ما باز آید	
کسیکه روی تو دیده ست حال من داند	۵۳
که هر که دل بتو بر داخت صبر نتواند	
کسیکه روی تو بیند نگه بکس نکند	″
ز عشق سیر نگردد ز عیش بس نکند	
کیست آن فتنه که با تیر و کمان میگذرد	″
وان چه تیر ست که از جوشن جان میگذرد	
گفتمش سیر بینم نگر از دل برود	
آنچنان جای گرفته ست که مشکل برود	
کیست آن ماه منور که چنین میگذرد	۵۴
تشنه جان میدهد و مار معین میگذرد	
کی بر ست این گل خندان چنین زیبا شد	″
آخر این غوره نه خواسته کی حلوا شد	
مجلس یاد گرامر دز به بستان ماند	″
عیش خلوت تماشای گلستان ماند	

بیت	صفحہ
مرا راحت از زندگی دوش بود	۵۵
کہ آن ماہ رویم در آغوش بود	
مرا چو آرزوی روی آن نگار آید	″
چو بلبلم ہوس نالہ سے زار آید	
چندان آرزومندم کہ وصفش در بیان آید	″
وگر صد نامہ بنویسم حکایت بیش ازان آید	
نظر خداوندی بنیان زسر ہوا نباشد	۵۶
سفر نیازمندان زسر خطا نباشد	
نفسے وقت بہارم ہوس صحرا بود	″
با رفیقی دو کہ دائم نتوان تنہا بود	
ناچار ہر کہ صاحب روی نکو بود	″
ہر جا کہ بگذرد ہمہ چشمی بر او بود	
نگفتم روزہ بسیاری بنا ید	۵۷
ریاضت بگذرد منعمی سر آید	
ہر آن ناظر کہ منظوری ندارد	″
چراغ و روشنش نوری ندارد	
ہر گہ کہ بر من آن بت عیار بگذرد	″
صد کاروان ز عالم اسرار بگذرد	
ہر کہ چیزی دوست دارد جان در آن بروی گاذ	″
ہر کہ جوابش تو باشی سر ز خلوت بر نیارد	
ہفتہ میرود از عمر و بدہ روز کہ ہیچ	۵۸
گز گلستان صفا بوے وفائی نرسید	
ہر کہ بے آن زندگانی میکند	″
گر نمی میرد گرانی میکند	

بیت	صفحہ
یار با ما بے وفائی میکند	۵۸
بی سبب از ما جدائی میکند	
ہر کہ شیرینی فروشد مشتری بروی بجوشد	۵۹
یا مگس را پر بہ بندد یا عسل را سر بپوشد	
ہر کہ مجموع نباشد تماشا نرود	″
یار با یار سفر کردہ بہ تنہا نرود	
ہر کرا با مجمعہ ایست بہ بستان نہ رود	″
ہر کہ مجموع نشستہ ست پریشان نرود	
یار شب دوشین چہ مبارک بخری بود	۶۰
کو را بسر کشتہ ہجران گذرے بود	
یار باید کہ ہر چہ یار کند	″
بر مراد خود اختیار کند	
ر	
از ہمہ باشد بہ حقیقت گزیر	″
وز تو نشاید کہ نداری نظیر	
ای صبر بای دار کہ پیمان شکست یار	۶۱
کار م زدست رفت و نیامد بدست یار	
آنم کہ ست کہ میرود بہ نخچیر	″
پای دل و دستان بزنجیر	
آمد گہ آنکہ بوے گلزار	″
منسوخ کند گلاب عطار	
پروانہ نمی شکیبد از ہور	۶۲
و در رقص کند بسوزد ش نور	
تا فلک میرسد از روی چو خورشید تو نور	″

بیت	صفحه
قل هو الله احد چشم بباز روی تو دور	
تا بدین غایت که رفت از من نیاید هیچ کار	۶۲
راستی خواهی ببازی صرف کردم روزگار	
خفتن عاشق یکیست بر سر دیبا و خار	۶۳
چون نتواند گرفت دست در آغوش یار	
دولت جان پرورست صحبت آموزگار	//
خلوت بی‌دعوی سفره بی‌انتظار	
ره بجز آبات برد عارف پرهیزگار	//
سفره یکروزه کرد نقد همه روزگار	
زنده کدام ست بر هوشیار	۶۴
آنکه ببیرد به سر کوی یار	
شرط ست جفا کشیدن از یار	//
خرمست و خار و گلبن و خار	
فتنه ام بر زلف و بالای تو ای بدر منیر	//
قامت ست آن یا قیامت عزمست آن یا تیر	
یار آن بود که صبر کند بر جفای یار	۶۵
ترک رضای خویش کند در رضای یار	
ز	
ای بخلق از جهانیان ممتاز	//
چشم خلقی بروی خوب تو باز	
پیوند روح میکند این باد مشک بیز	//
هنگام نوبت سحرست ای ندیم خیز	
ساقی سیم تن چه شبی خیز	۶۶
آب شادی بر آتش غم ریز	

بیت	صفحه
شقلب در رون جامه ناز	۶۶
چه خبر دارد از شبان دراز	
مبارک تر شب و خرم ترین روز	//
به استقبالم آمد بخت پیروز	
س	
امشب مگر بوقت نسیم خواند این خروس	۶۷
عشاق بس نکرده هنوز از کنار و بوس	
بوی بهار آمد ای بلبل شیرین نفس	//
در پای نبدی چو من فریاد میکن در قفس	
ش	
آنکه هلاک من همی خواهد و من سلامتش	//
هر چه کند ز شاهدی کس نکند ملامتش	
ای رو بهک چرا نه نشینی بجای خویش	//
با شیر نیجه کردی و دیدی سزای خویش	
چون بر آمد ماه روی از مطلع پیراهنش	۶۸
چشم بد را گفتم الحمدی بدرم پیراهنش	
خطا کردی بقول دشمنان گوش	//
که عهد دوستان کردی فراموش	
رنا مانی کند ایام در کنار منش	//
که داد خود بستانم ببوسه از دهنش	
رفتی و نه شنوی فراموش	۶۹
می آئی و میروم من از هوش	
ز نیمار از دهان خندانش	//
وآتش لعل و آب دندانش	

بیت	صفحه
گر دلی از عشق پر آرد و خروشش	۶۹
بر سر آتش نه غریب ست جوشش	
کس ندیده ست بشیرینی و لطف و نازش	۷۰
کس نه بیند که نخواهد که ببیند بازش	
گناه کردن پنهان به از عبادت فاش	″
اگر خدای پرستی هوا پرست مباش	
هر کسی را هوسی در سر و کاری در پیش	″
من بیچاره گرفتار هوای دل خویش	
هر که نامهربان بود یارش	۷۱
واجب ست احتمال آزارش	
هر که نازک بود دل یارش	″
گو دل نازنین نگهدارش	
یاری به دست کن که بامید راحتش	″
واجب بود که صبر کنی بر جراحتش	
غ	
برخیز تا تفرج بستان کنیم و باغ	″
چون دست میدهد نفسی موجب فراغ	
گ	
ساقی بده آن شراب گلرنگ	۷۲
مطرب بزن آن نوای بر چنگ	
ل	
بهیچ گمان مبر که نصیحت کند قبول	″
من گوش استماع ندارم لمن تقول	
گر دم باز آمدی بجهد بسر نهم ندام سنگین دل	″

بیت	صفحه
گل از خارم بر آوردی و خار از پا و پا از گل	
چشم بدت دور ای بدیع شمائل	۷۳
ماه من و شمع جمع و میر قبائل	
من ایستاده ام انیک بخدمت مشغول	″
مرا ازین چه که خدمت قبول یا نه قبول	
نشسته بودم و خاطر بخویشتن مشغول	″
در سرای فرو بسته از خروج و دخول	
م	
خداوندی چنین بخشنده داریم	۷۴
که با چندین گنه امید واریم	
الکنته لقد که نمیریم و بدیدیم	″
دیدار عزیزان و بمقصد برسیدیم	
اگر دستم رسد روزی که انصاف از تو بستانم	۷۵
قضای عمر ماضی را بشبی دستی برافشانم	
از تو با مصلحت خویش نمی پردازم	″
بهیچ پرداز که میسوزم و دور پردازم	
امروز مبارک ست فالم	″
کافتاد نظر برین جمالم	
آمدی وه که چه مشتاق و پریشان بودم	۷۶
تا برفتی ز برم صورت بی جان بودم	
آن دوست که من دارم و آن یار که من دانم	″
شیرین دهنی دارد و دور از لب و دندانم	
آمی مرهم ریش و مونس جانم	″
چندین بمفارقت مرنجانم	

بیت	صفحه
از در در آمدی و من از خود بدر شدم	۷۷
گوئی کزین جهان بجهان دگر شدم	
ای سرو بالای سهی ما نیز هم بدنیستیم	//
وز هر که در عالم بهی ما نیز هم بدنیستیم	
بگذار تا مقابل روی تو بگذریم	//
وز دیده در شمائل خوب تو بنگریم	
بتو مشغول و با تو همسر ایم	//
وز تو بخشایش تو میخواهیم	
بخدا گر بمیرم که دل از تو برنگیرم	۷۸
بر دوای طبیبم از سر که دوا نمی پذیرم	
بتوان از نظر حرام بست و بسی گناه دارم	//
چه کنم نمیتوانم که نظر نگاه دارم	
برخیز تا طریق تکلف رها کنیم	//
دکان معرفت بدر و جو بر بها کنیم	
باد بوی گل سحر خوش می وزد خیز ای ندیم	۷۹
بسکه خواهد رفت بر بالای خاکم مانسیم	
برخیز تا بعهد امانت وفا کنیم	//
تقصیر های رفته بخدمت قضا کنیم	
چو تو آمدی مرا بس که حدیث خویش گفتم	//
چو تو ایستاده باشی ادب آنکه من نشینم	
چو بلبل سحری برگرفت نوبت بام	//
ز تو بر خانهٔ تنهائی آمدم بر بام	
جانان هزاران آفرین بر جانت از سر تا قدم	۸۰
صانع خدائی کاین وجود آورد بیرون از عدم	

بیت	صفحه
خبان در قید مهرت پای بندم	۸۰
که گوئی آهو سر در کمندم	
چشم که بر تو میکنم چشم حسود میکنم	//
شکر خدا که باز شد دیدهٔ بخت روشنم	
حکایت از لب شیرین دهان سیم اندام	۸۱
تغافلی نکند گر دعاست یا دشنام	
خرما نتوان خورد از این خار که کشتیم	//
دیبا نتوان بافت از این پشم که رشتیم	
دوش بر صحرای خلخال قبائی زده ام	//
خیمه بر بالای منظوران زیبائی زده ام	
دو هفته میگذرد کان مه دو هفته ندیدم	۸۲
بجان رسیدم از آن تا بخدمتش برسیدم	
دل پیش تو دیدم بجائی دگر ستم	//
تا خصم نداند که ترا ئی نگر ستم	
زد ستم بر نمی خیزد که یکدم بی تو بنشینم	//
بجز رویت نمیخواهم که روی هیچ کس بینم	
سایه ای ده که ماوردی کش میخانه ایم	۸۳
با خرابات آشنا و از خرد بیگانه ایم	
سالها از پی مقصود بجان گردیدیم	//
دوست در خانه و ما گرد جهان گردیدیم	
دمان نفس که بمیرم دمار از دی تو باشم	//
بدان امید دهم جان که خاک کوی تو باشم	
شب دراز با مید صبح بیدارم	//
مگر که بوی تو آرد نسیم اشجارم	

بیت	صفحه
شنیع نخواهد نشست بازنشین ای غلام	۸۴
روی تو دیدن بشب روز نماید تمام	
عهد کردیم که بی دوست بحجره نرویم	″
بی تماشاگه رویش به تماشا نرویم	
غم زمانه خورم یا فراق یار کشم	″
بطاقتی که ندارم کدام بار کشم	
گر تیغ برکشد که بجانان همی رسم	″
اول کسیکه لاف محبت زند منم	
گر در خمار چو ماهت صنما می نگرم	۸۵
بحقیقت اثر صنع خدا می نگرم	
گر من ز محبتت بمیرم	″
دامن بقیامتت نگیرم	
مرا دو دیده براه و دو گوش بر پیغام	″
تو فارغی و به افسوس میرود ایام	
ماه چنین کس ندید خوش سخن و خوش خرام	″
ماه مبارک طلوع سرو قیامت قیام	
من همان روز کز آن حال بدیدم گفتم	″
هم آنست بدین دانکه در دام افتم	
من چون تو به دلبری ندیدم	″
گلبرگ بدین طری ندیدم	
من با تو نه مرد پنجه بودم	″
افگندم و مردی آزمودم	
مرا تا نظره باشد می فشانم	۸۷
ترا تا بوسه باشد می ستانم	

بیت	صفحه
من خود ای ساقی ازین شوق که دارم مستم	۸۷
تو بیک جرعهٔ دیگر ببری از دستم	
ما در خلوت بروی غیر ببستیم	″
از همه باز آمدیم و با تو نشستیم	
من از تو صبر ندارم که بی تو بنشینم	۸۸
کسی دگر نتوانم که بر تو بگزینم	
ما امید از طاعت و چشم از ثواب افگنده ایم	″
سایهٔ سیمرغ همت بر خراب افگنده ایم	
با همه چشمیم و تو نوری صنم	″
چشم بد از روی تو دور ای صنم	
من اگر اینجا به ملامت نروم	″
که من اینجا بامیدی گروم	
من بی مایه که باشم که خریدار تو باشم	۸۹
حیف باشد که تو یار من و من یار تو باشم	
نظر از مدعیان بر تو نمی اندازم	″
تا نگویند که من با تو نظری بازم	
نه از چشم حکایت کن نه از رویم	″
که من دل بلبکی دارم درین بویم	
نه دست رسی بیار دارم	۹۰
نه طاقت انتظار دارم	
وه که در عشق چنان میسوزم	″
که بیک شعله جهان میسوزم	
هزار جهد بکردم که گرد عشق نگردم	″
همی برابرم آمد خیال روی تو هردم	

بیت	صفحه
هزار جهد بکردم که سر عشق پوشم	۹۰
نبود بر سر آتش میسرم که نجوشم	
بیا امشب که در آغوش شاهد و شکرم	۹۱
گر دیر بود بر آتش نهند غم نخورم	
ن	
آخر نگهی بسوی ما کن	//
دردی به تفقدی دوا کن	
ای روی تو راحت دل من	//
چشم تو چراغ منزل من	
ای کودک خوبروی حیران	//
در وصف شمائلت سخندان	
به است آن یا نخ یا سیب سیمین	۹۲
لب ست آن یا شکر یا جان شیرین	
برخیز که میرود ز مستان	//
بگشای در سرای بستان	
بگذار تا بگریم چون ابر در بهاران	//
کز سنگ ناله خیزد روز وداع یاران	
تا کی ای جان اثر وصل تو نتوان دیدن	۹۳
کز مهر رو دل من طاقت هجران دیدن	
چه خوش بودی دو دلارام دست در گردن	//
بهم نشستن و خلوای آتشی خوردن	
چند نشاید بصحبت دیده فرو دوختن	//
خرمن ما را همه چاره بجز سوختن	
چه خوش ست بوی عشق از نفس نیاز مندان	//

بیت	صفحه
دل از انتظار خونین دهن از امید خندان	
چشم اگر با دوست داری گوش بر دشمن مکن	۹۴
تیر باران قضا را خیز رضا جوشن مکن	
خلاف دوستی کردی به ترک دوستان گفتن	//
بنا بایستی نمودن روی دیگر باز نهفتن	
خوشا وقت من و وقت حبیبان	//
زجوی صبح و بانگ عندلیبان	
خفته خبر ندارد سر در کنار جانان	//
کاین شب دراز باشد بر چشم پاسبانان	
دیگر بکجا میروی آن سرو خرامان	۹۵
چندین دل صاحب نظران ست بدامان	
در وصف نیاید که چه شیرین دهن ست آن	//
انیست که دور از لب و دندان من ست آن	
مشکل باشد بترک جان گفتن	//
ترک جانان نمیتوان گفتن	
دو چشم مست میگونش ببرد آرام هشیاران	۹۶
دو خواب آلوده بر بودند عقل از دست بیداران	
نجنبد بذوق صید هدهد یا ز بوستان نشان	//
صبح دمید و روز شد خیز و چراغ دان نشان	
طوطی نگوید از تو دلاویزتر سخن	//
باشد میرود ز دهانت بدر سخن	
گر تصور شدی با تو در آمیختن	//
حیف نبودی وجود در قدمت ریختن	
من نتوانم بعشق نیمه دراندا ختن	۹۷

بیت	صفحہ
قوت او میکند بر سر ما تاختن	
تا بکے ے زاول عمر بستن	۹۷
چو در دل داشتی پیمان شکستن	
و	
صید بیابان عشق گر بخورد تیر او	″
سر نتواند کشید پائے ز زنجیر او	
ہر کہ بخواہشتن رود رہ نبرد بسوے او	″
بنبش مانیا ورد طاقت حسن روے او	
ہ	
آن سرو نازنین کہ چہ خوش میرود براہ	۹۸
وان چشم آہوانہ کہ چون می کند نگاہ	
آستین بر روے و نقشے در میان افگندہ	″
خویشتن پنہان و شورے در جہان افگندہ	
اے یار جفا کردہ و پیوند بریدہ	″
این بود وفاداری و عہد تو بدیدہ	
اے کہ ز دیدہ غائبے در دل مائی نشستہ	″
حسن تو جلوہ میکند و ز نیمہ پردہ بستہ	
پنجہ با ساعد سیمین چو نیندازی بہ	۹۹
با توانائے سعدیا تکبر نازی بہ	
اے برزند ز مشرق شمع فلک زمانہ	″
اے ساقی صبوحی در دہ مئے شبانہ	
ی	
اے باد بامدادی خوش میروی بشادی	″
پیوند روح کردی پیغام دوست دادی	

بیت	صفحہ
اے برق گر بگوشۂ آن بام بگذری	۹۹
جائے کہ باد زہرہ ندارد خبر بری	
اے ذات شریف و شخص روحانی	۱۰۰
آرام دلی و مرہم جانے	
اے از بہشت جزوی دار رحمت آیتی	″
حق را بروزگار تو بر ما عنایتی	
اے کہ بر دوستان ہمی گذری	″
تا بہر غمزۂ دلے ببری	
اگر مرا حیات بخشی و گر ممات خواہی	۱۰۱
سر بندگی بجکمت بنہم کہ پادشاہی	
آسودہ خاطرم کہ تو در خاطرمنی	″
گر تاج میفرو شی و گر تیغ میزنی	
اگر تو پردہ بران زلف و رخ نمے پوشی	″
بلست کہ پردۂ صاحبدلان ہمی کوشی	
اگر کلاہ مشکین ز رخ برانداری	۱۰۲
کنند در قدمت عاشقان سر اندازی	
اے سرو حدیقۂ معانی	″
جانی و لطیفۂ جہانی	
اے حسن خط از دفتر اخلاق تو بابے	″
شیرینی از وصاف تو حرفے بکتابے	
این چہ رفتار است کار ام دل از من مے بری	۱۰۳
ہوشم از سر مے ربائی عقلم از تن مے بری	
اگر لذت ترک لذت بدانی	″
وگر شہوت نفس لذت نخوانی	

بیت	صفحہ
پاکیزہ روے را کہ بود پاکدامنی	۱۰۳
تاریکی از وجود بشوید بروشنی	″
بستم از ہوا گرفتن کہ پرے نماند و بالے	″
بمجاروم زدستت کہ نمیدہی مجالے	
تو از ہر در کہ باز آئی بدین خوبی و رعنائی	″
درے باشد کہ از رحمت بروے خلق بکشائی	
تو ہیچ عہدہ نبستی کہ عاقبت نہ شکستی	۱۰۸
مرا بر آتش سوزان نشاندی و نہ نشستی	
تو اگر بجسن دعوی کنی گواہ داری	″
کہ کمال سرو بستان و جمال ماہ داری	
تو کدامی و چہ نامی کہ چنین خوب خرامی	″
خون عشاق حلال ست زہے شوخ کلامی	
چہ دعا گویمت اے سایہ یزدان پناہے	″
یارب این سایہ بسے بر سر اسلام بپاے	
چشم رضا و مرحمت بر ہمہ باز میکنی	۱۰۹
چونکہ بہ بخت ما رسد انہمہ ناز میکنی	
جور بر من می پسندد و بسرے	″
زور با من میکند زور آورے	
چہ باز دولت آمد کہ مہر بر کندی	۱۱۱
چہ شد کہ یار عزیز از نظر بر افکندی	
چونست حال بستان ای باد نوبہاری	۱۱۰
کز بلبلان برآمد فریاد و بیقراری	
چو کسے در آید از پای تو در شگاہ داری	″
گر ت آدمیتی ہست دلش نگاہ داری	

بیت	صفحہ
چون خرابات نباشد زاہدے	۱۰۷
کش بشب از در در آید شاہدے	
چہ رویست تا نکہ دیدارش بردازمن شکیبائی	″
گواہی میدہد صورت بر اخلاقش بزیبائی	
چون تنگ نباشد دل سکین جامے	″
کش یار ہم آوا نگیرند بدامے	
خانہ صاحب نظران سے بری	۱۰۸
پردہ پرہیز کنان سے دری	
خواہم اندر پایش افتادن چو گوے	″
در بچوگان میزند بیچش بگوے	
خبر از عشق ندارد کہ ندارد یارے	″
دل نخواہند کہ صیدش نکند دلدارے	
خبرت خراب تر کرد جراحت جدائی	″
چو خیال آب روشن کہ بتشنگان نمائی	
خرم صباح آنکہ تو در روے نظر کنی	۱۰۹
خیر و زروز آنکہ تو بروے گذر کنی	
دامنت آستین چرا پیش جمال می بری	″
رسم بود کز آدمی روی نہان کند پری	
دیدی کہ وفا بجا نیاوردی	″
رفتی و خلاف دوستی کردی	
دانی چہ گفت مرا آن بلبل سحری	۱۱۰
تو خود چہ آدمی کز عشق بیخبری	
دو چشم مست تو برداشت رسم ہشیاری	″
وگر نہ فتنہ ندیدی بخواب بیداری	

بیت	صفحہ
دو وقتے چنان مدار دبے دوست زندگانی	۱۱۰
دو دم بسر برآید زین آتش نہانی	
روزے بزنخدانش گفتم بر سیمینی	۱۱۱
گفت ار نظرے داری مارا بہ ازین بینی	
روے کشادہ اے صنم طاقت خلق مے بری	″
چون پس پردہ میروی پردۂ خلق مے دری	
روے بپوش اے قمر خانگی	″
تا نہ کشد عقل بدیوانگی	
سرو سہی نا بصحرا مے روی	″
نیک بد عہدے کہ بے ما میروی	
سرو بستانے تو یا مہ پیکرے	۱۱۲
یا ملک یا دختر صورتگرے	
سست پیمانا بیکبارہ دل زما برداشتی	″
آخرے بد عہد شکین دل چرا برداشتی	
شب ست و شاہد و شمع و شراب و شیرینی	″
غنیمت ست دے روی دوستان بینی	
شب ست آن یاسمیہ یا مشک یا موی	″
گل ست آن یاصنم یا ماہ یا روے	
صاحب نظر نباشد در بند نیکنامی	۱۱۳
خاصان چہ باک دارند از گفتگوی عامی	
عمرے ببوی یارے بردیم انتظاری	″
زان انتظار ما را انگشود ہیچ کارے	
قیمت گل برد و چون تو بگلزار آئی	″
تاب حیوان بچکد چون تو بگفتار آئی	

بیت	صفحہ
گر کنم در مرو وفات سری	۱۱۴
سہل باشد زبان مختصری	
کس در نیامدہ است بدین خوبی آذری	″
دیگر نیاورد چو تو فرزند آذری	
گفتم آہن دلے کنم چندے	″
نہ ہم دل ہیچ دل بندے	
کدام کس بتو ماند کہ گویمت کہ چنوئی	″
زہر چہ در نظر آید گزشتہ نیکوئی	
من چرا دل بتو دادم کہ دلم مے شکنی	۱۱۵
یا چہ کردم کہ نگہ با ز من مسکنی	
پس از ین کہ ہیچم یاد کردی	″
کہ خود ہرگز فراموش می نکردی	
تا سپر انداختیم گر تو کمان میکشی	″
گو دل ما خوش مباش گر تو بدین خوشی	
من از تو روے نہ پیچم گرم بیازاری	۱۱۶
کہ خوش بود ز عزیزان تحمل و خواری	
من ندانستم از اول کہ تو بے مہر و وفائی	″
عہد نابستن ازان بہ کہ بہ بندی و نپائی	
مرا تو جان عزیزی و یار محترمے	″
بہر چہ حکم کنی بر وجود من حکمے	
مرحبا اے نسیم عنبر بوے	۱۱۷
خبرے زان بچشم رفتہ بگوے	
مبارک ساعتے باشد کہ با منظور بنشینی	″
ز روے دیدہ بسوزاند مگر از دور بنشینی	

بیت	صفحہ
تمکن سرگشتہ آن دل را کہ دست آموز غم کردی	۱۱۰
بزیر پائے ہجرانش لگد کوب ستم کردی	
نگار اوقت آن آمد کہ دل با مہر ہو بندی	″
کہ ما را پیش ازین طاقت نماندہ است آزرومندی	
نہ تو گفتی کہ بجائے آرم و گفتم کہ نیارمی	۱۱۰
عہد و پیمان و فاداری و دلبندی و یاری	
ندیدمت کہ بکردی وفا بدانچہ بگفتی	″
طریق وصل کشادی بمن آمدم تو نرفتی	
نہ طریق دوستانست و نہ شرط مہربانی	″
کہ بدوستان یکدل سر دست برفشانی	
نگویم آب گل ست آن بجوی در و طلی	۱۱۹
بدین کمال نباشد جمال انسانی	
ندانمت بحقیقت کہ در جہان بکیانی	″
جہان و ہر چہ در و ہست صورتند و تو جانی	
وقت آن آمد کہ خوش گردد و کنار سبزہ جوئے	″
گر سر صحرات باشد سرو بالائے بجوئے	
ہر روز باد می برد از بوستان گلے	″
مجروح میکند دل مسکین بلبلے	
ہرگز این صورت کشد صورتگری	۱۲۰
یا چنین شاہد بود در کشورے	
ہمہ کس را تن و اندام و جمال ست و جوانی	″
وین ہمہ لطف ندارد تو مگر سرو روانی	
ہر نوبتم کہ در نظر اے ماہ بگذری	″
بار دوم ز بار نخستین نکوتری	

بیت	صفحہ
ہر کس بتماشائے رفتند بصحرائی	۱۲۱
ما را کہ تو منظوری ناظر نرود جائے	
ہمہ چشیم تا بروں آئی	″
ہمہ گوشیم تا چہ فرمائی	
ہر سلطنت کہ خواہی می کن کہ دلپذیری	″
در دست خوبرویان دولت بود اسیری	
ہرگز نبود سرو بباالا کہ تو داری	۱۲۲
یا گل بصفائی رخ زیبا کہ تو داری	
ہرگز آن دل نپسندد کہ تو جانش باشی	″
نیکبخت آنکہ تو در ہر دو جہانش باشی	
یار آقدحی پر کن ازان داروی مستی	″
تا از سر صوفی ببرد علت ہستی	
یاد میدارمی کہ با ما جنگ در سر داشتی	۱۲۳
رائے رائے تست خواہی خونبہا خواہی آشتی	
یار گر فتنہ ام بسے چو تو ندیدہ ام کسے	″
شمع چنین نبامدہ است از در جمع محلسے	
یارے آنست کہ زہر از قبلش نوش کنی	″
نہ چو رنجے رسدت یار فراموش کنی	

بدائع

الف

بیت	صفحہ
الحمد للہ رب العلمین علے	۱۲۴
ما و ز من نعمہ عز اسمہ و علا	
ایکہ انکار کنی عالم درویشان را	″
توشہ دانی کہ چہ سودا و سرست ایشان را	

بیت	صفحه
با جوانی سر خوش ست این پیر بے تدبیر را	۱۲۴
جهل باشد با جوانان پنجه کردن پیر را	
ساقی بده آن کوزهٔ یاقوت روان را	۱۲۵
یاقوت چه باشد بدن آن قوت روان را	
کمان بخت که داد آن لطیف بازو را	״
که تیر غمزه تمام ست صید آهو را	
گر ماه من برانگند اندر خ نقاب را	״
برقع فرو هلد بجمال آفتاب را	
مشتاقی و صبوری از حد گذشت ما را	۱۲۶
گر تو شکیب داری طاقت نماند ما را	
من بدین خوبی و زیبائی ندیدم روی را	״
دین دلاویزی و دلبندی نباشد سوی را	
آه آبائی چه کند دفتر دانائی را	״
طاقت وعظ نباشد سر سودائی را	
ب	
اگر تو برفکنی در میان شهر نقاب	״
هزار مونس مخلص برانگنی بعذاب	
ت	
آب حیات منت خاک سر کوی دوست	۱۲۷
گر دو جهان خرمی ست ما و سر کوی دوست	
آنرا که جای نیست همه شهر جای اوست	״
در رویش هر کجا که شب آمد سرای اوست	
آفرین خدای بر جانت	״

بیت	صفحه
که چه شیرین لبست و دندانت	
آنکه دل من چو گوی در خم چوگان اوست	۱۲۸
سو قف آزادگان بر سر میدان اوست	
ای کاب زندگانی من در دهان تست	״
تیر ے هلاک ظاهر من در کمان تست	
اگر مراد تو ای دوست نا مرادی ماست	״
مراد خویش دگر باره من نخواهم خواست	
ای که از سرو روان قد تو چالاک ترست	۱۲۹
دل بروے تو زروے تو طرناک ترست	
با همه مهر و با منش کین ست	״
چه کنم خط بخت من این ست	
ای پیک پے خجسته که داری نشان دوست	״
با ما مگو بجز سخن دل نشان دوست	
این مطرب از کجاست که بر گفت نام دوست	۱۳۰
تا جان و جامه بذل کنم بر پیام دوست	
بیا بیا که مرا با تو ماجرائے هست	״
بگو اگر گنجے رفت یا خطائے هست	
چه فتنه بود که حسن تو در جهان انداخت	״
که یکدم از تو نظر بر نمیتوان انداخت	
چه دلها بردی ای ساقی بساق فتنه انگیزت	״
دریغا بوسه چندے بر زنخدان دلاویزت	
چو ترک دلبر من شاهدے بدشنگی نیست	۱۳۱
چو زلف پر شکنش حلقهٔ فسنگی نیست	
چه روی ست آنکه پیش کاروان ست	

بیت		بیت	
مگر شمعے بدست ساربان است		تا چہ اندیشہ کند رائے جہان آرایت	
چشمت چو تیر غمزۂ خونخوار برگرفت	۱۳۱	سلسلۂ سوی دوست حلقۂ دام بلاست	۱۳۴
خود ہوش و عقل خلق بیکبار برگرفت	″	ہر کہ در بن حلقہ نیست فارغ ازین ماجراست	
خسرو آنست کہ در صحبت او شیرین ست	″	شادی بروزگار گدایان کوی دوست	″
در بہشت ست کہ ہمخوابۂ حورالعین ست		بر خاک رہ نشستہ بامید روے دوست	
خورشید زیر سایۂ زلف چو شام اوست	۱۳۲	صبر کن اے دل کہ صبر سیرت اہل صفاست	۱۳۵
طوبیٰ غلام قد صنوبر خرام اوست		چارۂ عشق احتمال شرط محبت وفاست	
خیال روے تو ام دوش در نظر میگشت	″	عشق در دل ماند و یار از دست رفت	″
وجود خستہ ام از عشق بیخبر میگشت		دوستان دستے کہ کار از دست رفت	
در ریاض محبت دیرین وحق دید و شناخت	″	سرو دست خوش ست در طرف جوی خوشتر ست	″
کہ سنگ و لقمۂ ایام در میان انداخت		نے بر سماع بلبل خوشگوے خوشتر ست	
در دیست در دعشق کہ با ہیچش طبیب نیست	″	گفتم مگر بخواب بہ بینم خیال دوست	۱۳۶
گرد درد مند عشق بنالد عجب نیست		اینک علی الصباح نظر بر جمال دوست	
دلے کہ دید کہ پیرامن خطر میگشت	″	گر کسے سر و شیوہ راست بر فتار نیست	″
چو شمع زار و چو پروانہ در بدر میگشت		یا صنوبر کہ بناگوش و برش سیمین ست	
زہر چہ ہست گزیرست و ناگزیر از دوست	۱۳۳	گر جان طلبی فدائے جانت	″
بقول ہر کہ جہان مہر بر گیر از دوست		سہل ست جوابہ امتحانت	
ز حد گذشت جدائی میان ما اے دوست	″	معلمت ہمہ شوخی و دلبری آموخت	″
بیا بیا کہ غلام قوام بیا اے دوست		جفا و ناز و عتاب و ستمگری آموخت	
دلم از دوست غمت دامن صحرا بگرفت	″	گر نسیم سحر بوی زلف یار نست	۱۳۷
نعمت از سر ستم گر دولت از ما بگرفت		کو راحت دل رنجور بیقرار نست	
زہے رفیق کہ با چو تو سرو بالائیست	۱۳۴	مرا از ان چہ کہ بیرون شہر صحرائیست	″
کہ از خدائے بر و نعمتے و آلائیست		قرین دوست بہر جا کہ ہست خوش جائیست	
سر تسلیم نہادیم بحکم و رائیت	″	مرا تو غایت مقصودی از جہان ای دوست	″

بیت	صفحہ
هزار جان عزیزت فدای جان ای دوست	
هر که را هیچ مدد پیش کسی هست	۱۳۸
هر شبانگاه در سرش هوسی هست	
هزار سختی اگر بر من آید آسان هست	״
که دوستی دارا و دوست هزار چندان هست	
هر چه در وصف تو گویند بزیبائی هست	״
وانچه در چشم تو از شوخی و رعنائی هست	
یار ما را نه بر لطف خداوند یار او هست	״
بیداد و داد و رد و قبول اختیار اوست	
و	
آخر این سنگدلی سیم زنخدان تا چند	۱۳۹
تو ز ما فارغ و ما از تو پریشان تا چند	
آنیان را که ز رحمت محض آفریده اند	״
کار ام جان و مونس دل تو دیده اند	
آخر ائی که بشب در نظر ما آیند	۱۴۰
پیش خورشید محال است که پیدا آیند	
اگر تو بر شکنی دوستان سلام کنند	״
که جور قاعده باشد که بر غلام کنند	
ببوی آنکه شبی در حرم بیاسایند	״
هزار بادیه سهل ست اگر به پیمایند	
دو چشم ست گر از خواب صبح برخیزند	۱۴۱
هزار فتنه بهر گوشه برانگیزند	
دلبرا پیش وجودت همه خوبان عدم اند	״
سروران بر در سودای تو خاک قدم اند	

بیت	صفحہ
مطرب مجلس بساز زمزمه عود	۱۴۱
خادم ایوان بسوز مجمره عود	
هر که می با تو خورد عربده کرد	״
هر که روی تو دید عشق آورد	
آه اگر دست و دل من به تمنا نرسد	۱۴۲
یا دل از چنبر عشق تو بمن وا نرسد	
از دست دوست هر چه ستانی شکر بود	״
وز دوست غیر دوست طبرزد تبر بود	
آن نه عشق ست که از دل بزبان می آید	״
وان نه عاشق که ز معشوق بجان می آید	
از زین تعلق بیهوده تا بمن چه رسد	۱۴۳
وز آنکه خون دلم ریخت تا به تن چه رسد	
امروز دیگر به فراق تو شام شد	״
در انتظار وصل تو عمرم تمام شد	
اگر سروی ببالای تو باشد	״
نه چون قد دلارای تو باشد	
از تو دل برنکنم تا دل و جانم باشد	۱۴۴
میکشم جور تو تا مهد و توانم باشد	
بحدیث در نیائی که لبت شکر نریزد	״
نه چمی که شاخ طوبی ببستیزه برنریزد	
بگذشت و بازم آتش در خرمن سکون زد	״
دریای آتشینم در دیده موج خون زد	
بجلال بالله تا صبا بیخ صنوبر برکند	״
برقع برافکند تا بهشت از حور و قصور برکند	

بیت	صفحہ
بسا نفس خردمندان کہ در بند ہوا ماند	۱۴۴
دران صورت کہ عشق آمد خردمندی کجا ماند	
ترا خود یک زمان با ما سر صحرا نمے باشد	۱۴۵
چو شمست خاطر رفتن بجز تنہا نمے باشد	
تا کرا ہی دلبر دل من بار تنہائی کشد	//
ترسم از تنہائے احوالم بر سوائی کشد	
ترا سماع نباشد کہ سوز عشق نبود	//
گمان مبر کہ برآید ز خام ہر گز دود	
ترا سر لست کہ با ما فرو نمے آید	۱۴۶
مرا دلے کہ صبوری از و نمے آید	
چہ کند بندہ کہ بر جور تحمل نکند	//
دل اگر سنگ بود مہر تبدل نکند	
چہ سرو ست آنکہ بالائے نماید	//
عنان از دست دلہا مے رباید	
حسن تو دائم بدین قرار نماند	//
مست تو جاوید در خمار نماند	
خواب خوش من اے پسر دست خوش خیال شد	//
نقد امید عمر من در طلب وصال شد	
دلم دل از ہوس یار بر نمے گیرد	۱۴۷
طریق مردم ہشیار بر نمے گیرد	
سر جانان ندارد ہر کہ او را خوف جان باشد	//
بجان گر صحبت جانان بہائی رائگان باشد	
سرے چو تو مے باید تا بباغ بیاراید	//
ور در ہمہ باغستان سرے بنود شاید	

بیت	صفحہ
سر مست اگر در آئی عالم بہم برآید	۱۴۸
خاک وجود ما را گر واز عدم برآید	
ساعتے گر در رم آن سرو روان باز آمد	//
راست گوئی بہ تن مردہ روان باز آمد	
شیرین دہان آن بت عیار بنگرید	//
در و رسیان لعل شکر بار بنگرید	
کدام چارہ سگالم کہ با تو در گیرد	//
کجا سوم کہ دل من دل از تو بر گیرد	
کس این کند کہ دل از یار خویش بردارد	۱۴۹
مگر کسے کہ دل از سنگ سخت تر دارد	
کس این کند کہ ز یار و دیار بر گردد	
کند ہر آئینہ چون روزگار بر گردد	
مرا بعاقبت آن شوخ سیم تن بکشد	//
چو شمع سوختہ روزے در انجمن بکشد	
مویت رہا مکن کہ چنین در ہم اوفتد	//
کاشوب حسن روے تو در عالم اوفتد	
مرو بخواب کہ خوابت ز چشم بر باید	۱۵۰
گریت مشاہدۂ خویش در خیال آید	
مگر نسیم سحر بوے یار من دارد	//
کہ راحت دل امید وار من دارد	
من چہ در پاے تو ریزم کہ سزاے تو بود	//
سر چہ چیز است کہ شایستۂ پاے تو بود	
نہ آن شب است کہ کس در میان ما گنجد	//
بخاک پات کہ گر گذرد و ہوا گنجد	

بیت	صفحه
نگفتم روزه بسیارے نپاید	۱۵۱
ریاضت بگذرد سختی سر آید	
وقت آنست که ضعف آید و نیرو ببرود	″
قدرت از منطق شیرین سخنگو ببرود	
هشیارے باید ز عشق بپرهیزد	″
وین طمع که من دارم با عقل نیامیزد	
ر	
اے پسرے دلربادے قمر دلپذیر	″
از همه باشد گزیر دود تو نباشد گزیر	
اے مغبچه پاسے دار که پیمان شکست یار	۱۵۲
کارم ز دست رفت و نیامد بدست یار	
هر شب اندیشه دیگر کنم درسرے دگر	″
که من از دست تو فردا برودم جاے دگر	
ز	
بزرگ دولت آن کز درش تواضع باز	″
بیا بیا که بخیر آمدی کجائی باز	
ش	
خوش است سرو لبستان برقامت بلندش	″
خوش است سرو لبستان برقامت بلندش	
خوش است ودرد که باشد اسیر بوے رهائش	۱۵۳
دراز نیست بیابان که هست پایانش	
قیامت است باشد آن قامت در آغوش	″
شراب سلسبیل از چشمه نوشش	

بیت	صفحه
گر مرا قبول کنی در برائی از در خویش	۱۵۳
نگردم از تو دگر خود فدا کنم سر خویش	
گر مراد دنیا نباشد خاکدانی گو مباش	″
گر سر طاعت همت زاغ آشیانی گو مباش	
گردن افراشته ام بر فلک از طاعت خویش	۱۵۴
کاین سنم با تو گرفته ره صحرا در پیش	
هر که بے دوست مے برد خوابش	″
همچنان صبر هست و پایابش	
هر که هست التفات بر جانش	″
گو فرو ریز لاف مهربانش	
هر که سودای تو دارد چه غم از سود و زیانش	۱۵۵
نگران تو چه اندیشه ز بیم دگرانش	
یار بیگانه نگیرد چو بود یار خویش	″
اے که دستے چو ربودی بنواز آخر خویش	
یکے را دست حسرت بر بناگوش	″
یکے با آنکه مے خواهد هم آغوش	
م	
آنکس که از وصل محال است و سکونم	″
بگذشت و ده انگشت فرو برده بخونم	
امشب آن نیست که در خواب رود چشم ندیم	۱۵۶
خواب در روضه رضوان نکند اهل نعیم	
بار فراق دوستان لبکه نشست بر دلم	″
میروم و نمیرود ناقه بزیر محملم	

بیت	صفحہ
تو پس پردہ و ما خون جگر میریزیم	۱۵۶
آہ اگر پردہ برافتد کہ چہ شور انگیزیم	
تا تو نجا طرفے کس نگذشت در دلم	۱۵۷
مثل تو کیست در جہان تا ز تو صبر بگسلم	
تا خبر دارم از و بے خبر از خویشتنم	//
با وجود شش زمن آواز نیاید کہ منم	
در میان صومعہ سالوس پر دعوی منم	//
خرقہ پوش و خود فروش و خالی از معنی منم	
روزگاریست کہ سودا زدۂ روی توام	//
خوابگہ نیست بجز خاک سر کوے توام	
رفیق مہربان و یار ہمدم	۱۵۸
ہمہ کس دوست میدارند و من هم	
شکست عہد مودت نگار دلبندم	//
برید مہر و وفا یار سست پیوندم	
گر دست دہد ہزار جانم	//
در پای مبارکت فشانم	
کاج کان دلبر طناز کہ من کشتۂ اویم	۱۵۹
باز دیگر بگذشتی کہ کند زندہ ببویم	
من ازان روز کہ در بند تو ام آزادم	//
با دشاہم کہ بدست تو اسیر افتادم	
ما بر کوے دوستان از بوستان آسودہ ایم	//
گر بہار آید و گر باد خزان آسودہ ایم	
من اندر خونی یا بم کہ روے از دوست برتابم	۱۶۰
بدارا می دست ست ازمن کہ طاقت نفشیا بم	

بیت	صفحہ
ن	
ای بدیدار تو روشن چشم عالم بین من	۱۶۰
آخرت رحمی نیاید بر دل مسکین من	
دست با سرو روان چون نرسد در گردن	//
چارہ نیست بجز دیدن و حسرت خوردن	
وہ کہ چین برگذشت سرو سخنگوی من	۱۶۱
تا نکند گل غرور رنگ من و بوی من	
فراق دوستانش باد و یاران	//
کہ مارا دور کرد از دوستداران	
گواہی ایمن ست بر در دمن	//
سرشک روان بر رخ زرد من	
میان باغ حرام ست بی تو گردیدن	//
کہ خار با تو مرا بہ کہ بی تو گل چیدن	
عشقبازی چیست سر در پای جانان باختن	۱۶۲
یا سر اندر کوے دلبر عشق نتوان باختن	
وہ کہ جدا نمیشود نقش تو از خیال من	//
تا چہ شود بعاقبت در طلب تو حال من	
خلاف راستی باشد خلاف رای درویشان	//
بنه گر همتے داری سری در پای درویشان	
و	
ای طراوت برده از فردوس اعلی روی تو	//
تا درست اندر نگارستان دنیا روی تو	
گفتم بہ عقل پای در آرم زبند او	۱۶۳
روی خلاص نیست بجز از کمند او	

بیت	صفحه
من از دست کماداران ابرو	۱۶۳
نمی آرم گذر کردن بهر سو	
ه	
چناست کان بنا محکم دلبند برنشسته	//
یا خون بید لیست که در بند گشته	
آنی صورت زگوهر معنی خزینه	۱۶۴
ما را ز داغ عشق تو بر دل دفینه	
آنی رخ چون آئینه افروخته	//
الحذر از آه من سوخته	
آنی که شمشیر قضا بر سر ما آخته	//
دشمن از دوست ندانسته و نشناخته	
نرگس مست تو لطیف و ساده	//
در دست گرفته جام باده	
شب در خرقه زنده آسا نظر کردم بیگانه	۱۶۵
ز عشرتگه پرستاران سیر گشته کاشانه	
ی	
اگر تیغ جفا نان بر ما بیان آری	//
حضرت دشمن شاید که بر ما زار آری	
امید وارم اگر مهر بر من باز آری	//
که بار دیگرم از روی لطف بنوازی	
آنی با دمجدم فیر دلستان بگوی	//
وصف جمال آن بت نامهربان بگوی	
اگر ما تند خسارت گلی در بوستانستی	
زمین را از کمالیت شرف بر آسمانستی	۱۶۶

بیت	صفحه
آخر نگاهی باز کن وقتیکه بر ما بگذری	۱۶۶
یا کبر منعت میکند کز دوستان یاد آوری	
ای آنکه بس قلم منت سروند بن هم بهی	//
گر همه دشمنی کنی از همه دوستان بهی	
آنی صوفی سرگردان در بند نکونامی	۱۶۷
تا در دنیا شاهی زین در دنیا رامی	
آنی در بغا گر شبی در بر خرابات دیدمی	//
سرگران از خواب مست از شراب دیدمی	
بخت آئینه نه دارم که در رومی نگری	//
خاک بازار نیز زم که بر رومی گزری	
بسیار سفر باید تا پخته شود خامی	//
صوفی نشود صافی تا در نکشد جامی	
بر آنم گر تو باز آئی که در پایت کنم جانی	۱۶۸
کزین کمتر نشاید کرد در پای تو قربانی	
بهار آمد که هر ساعت رود خاطر بستانی	//
بفاغل در سماع آیند هر مرغی بدستانی	
تا کی ای آتش سودای دلم بر خیزی	//
تا کی ای نالهٔ زار از جگرم بر خیزی	
تو کجا بن لطف طبع و دلربائی	//
چنین سنگین دل و سرکش چرائی	
تو پریزاده ندانم ز کجا می آئی	۱۶۹
کادمی زاده نباشد چنین زیبائی	
تو در کمند نیفتاده و معذوری	//
ازان بقوت بازوی خویش مغروری	

بیت	صفحہ
چرا بسر کشی از من عنان بگردانی	۱۶۹
مکن کہ خیز دم اندر جہان بگردانی	
حدیث ما شکرست آنکہ در دہان داری	۱۷۰
دوم بلطف نگویم کہ در جہان داری	
دل دیوانگیم ہست و سر زنی با کی	״
کہ نہ کار یست شکیبائی و اندیشہ نا کی	
تعالی اللہ چہ رویست آنکہ گوئی آفتابستے	״
اگر مہ را حیا بودی ز حسنش در نقابستے	
دریچہ ز بہشتش بروی بگشائی	״
کہ با مداد بکاہش تو روی بنمائی	
دیدم امروز بر زمین قمری	۱۷۱
ہمچو سرو روان بر ہگذری	
زندہ بید و ست خفتہ در وطنے	״
مثل مردہ ایست در کفنے	
سرو قدی میان انجمنے	״
بہ کہ ہفتاد سرو در چمنے	
سخت زیبا میروی یکبارگی	״
در تو حیران میشود نظارگی	
رفتی و ہمچنان بخیال من اندری	۱۷۲
گوئی کہ در برابر چشم منصوری	
سر آن ندارد امشب کہ برآید آفتابی	״
چہ خیالہا گذر کرد و گذر نکرد و خوابی	
شبی و شمعی و گوئندۂ و زیبائی	״
ندارم از ہمہ عالم جز این تمنائی	

بیت	صفحہ
عشق جوانان در جہان ہرگز نبودی کاشکے	۱۷۳
یا چو بودا ندر دلم کز سر فزودے کاشکے	
گلست آن یا صنم یا ماہ یا سروے	״
شبست آن یا سیہ یا مشک یا موے	
کس بدگذشت در دلم تا تو بخاطر منے	״
کہ نفس از در دان جان بہ بر دن نمی زنی	
سرو ایستادہ چو تو رفتار می کنی	״
طوطی خموش چو تو گفتار می کنی	
گر برود بہر قدم در رہ دیدنت سری	۱۷۴
منم حریف رفتنم از در تو بدیگرے	
کہ دست تشنہ میگیرد بر آبے	״
خداوندان رحم آخر ثوابے	
گر در وان سوختہ با تو برآرد نفسے	״
چہ تفاوت کند اندر شکرستان مگسے	
گر م راحت رسانے و رگزائی	۱۷۵
محبت بر محبت مے فزائے	
اگر بگذری و نظر نکنی	״
دیو خوش طبع باز جو رگر پیشائے	
مشتاق تو ام با ہمہ جوری و جفائی	״
محبوبہ منی با ہمہ جرمیم و خطائی	
ندانم از من خستہ چہ میخواہی	۱۷۶
دلم بغمزہ ربودے دگر چہ میخواہی	
شنیدہ ام کہ ماہ بر سر نہد کلاہی	״
یا سرو با جوانان ہرگز رود براہی	

بیت	صفحه
همیزم نم نفس سروبر امید کسے	۱۷۵
که یاد نه آورد از من بسالها نفسے	
من همه عمر برنداهم سر ازین خمار مستی	//
که هنوز من نبودم که تو در دلم نشستے	
هرگز حسد نه بردم بر منصبے و مالے	۱۷۷
الا بر آنکه دارد با دلبرے وصالے	
خواتیم	
الف	
سپاس و حمد بے پایان خدارا	۱۷۸
که صنعش در وجود آورد ما را	
تا بود بار غمت بر دل بیهوش مرا	//
سوز عشقت نشاند جگر از جوش مرا	
تا قلم بر سر کشیدیم اختیار خویش را	//
اختیار آنست گوئی گم کند درویش را	
وه که گر من باز بینم روی یار خویش را	۱۷۹
تا قیامت شکر گویم کردگار خویش را	
ب	
ای که رحمت می نیاید بر منت	//
آفرین بر جان و رحمت بر تنت	
آن به که چون سنی نه رسد در وصال دوست	//
تا ضعف خویش حمل نکند بر کمال دوست	
دیر آمدے اے نگار سرمست	۱۸۰
زود مرو ندهیم دامن از دست	
سرمست در آمد از در دوست	//

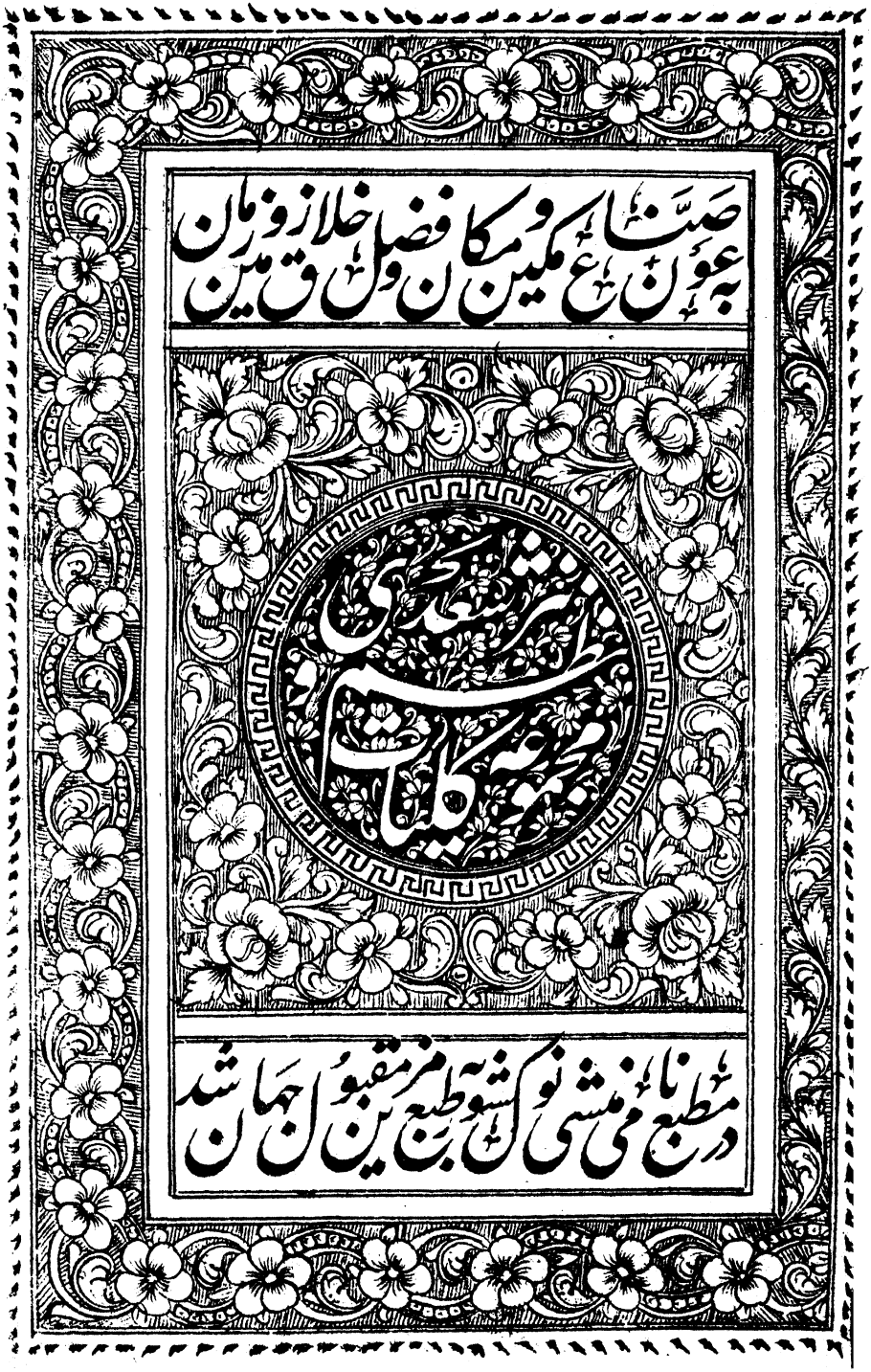
بیت	صفحه
لب خنده زنان چو غنچه در پیوست	-
عیب یاران و دوستان هنر است	۱۸۰
سخن دشمنان نه معتبر است	
گر صبر دل از تو هست و گر نیست	//
هم صبر که چاره دگر نیست	
هر چه خواهی کن که ما را با تو روی جنگ نیست	۱۸۱
پنجه با زور آزما افگندن از فرهنگ نیست	
د	
بازت ندانم از سر پیمان ما که برد	
یا از نگین عهد تو نقش وفا که برد	
تو آن نه که دل از صحبت تو برگیرند	
وگر ملول شوی صاحب دگر گیرند	
کاروان میرود و ما بر سفر می بندند	
تا دگر بار بپیندند که بما پیوندند +	
آنکه بر ستران از غالیه خالی دارد	۱۸۲
الحق آراسته خلقے و جمالے دارد	
پیش رویت قمرے تابد	
خور ز حکم تو سر نمی تابد +	
تر از حال پریشان ما چه غم دارد	
اگر چراغ بمیرد صبا چه غم دارد	
دلم خیال ترا رهنمای میداند	
جز این طریق ندانم خدای میداند	
ذوق شراب آنست وقتے اگر نباشد	۱۸۳
هر روز با مدادت ذوقے دگر نباشد	

بیت	صفحه
بنشر و بلبندبین که چه رفتار میکند	۱۸۳
شوخ شکر دهن که چه گفتار میکند	
گر آن مراد شبی در کنار ما باشد	″
دهی سعادت دولت کرا دهد باشد	
تا در از عالم نوچند کسی برخیزد	″
گر سر هر دو جهان در نفسی برخیزد	
هر لحظه در برم دل از اندیشه خون شود	۱۸۴
تا منتهای کار من از عشق چون شود	
ر	
دل برگرفتی از برم ای دوست دست گیر	″
کز دست میرود دلم ای دوست دست گیر	
ما در بن شهر غریبیم و در بن ملک فقیر	″
بکمند تو گرفتار و بدام تو اسیر	
نظر دریغ مدار از من ای سه منظور	″
که سر و سیم نمیدارد از خلائق نور	
ش	
تند رستان را نباشد درد ریش	۱۸۵
جز به همدردی نگویم درد خویش	
دلی که دید که غائب شده است از بن دوشین	″
گرفته از سر مستی و عاشقی سر خویش	
هر که با یار آشنا شد گو ز خود بیگانه باش	″
تکیه بر بستر کن در نیستی مردانه باش	
ل	
جزای آنکه نگفتیم شکر روز وصال	″

بیت	صفحه
شب فراق نه خفتیم لاجرم ز خیال	
عمر با در سینه پنهان داشتم اسرار دل	۱۸۶
نقطه سر عاقبت بیرون شد از پرگار دل	
م	
آن نه رویست که من وصف جمالش دانم	″
این حدیث از دگرے پرس که من حیرانم	
بسکه در منظر تو حیرانم	″
صورتت را صفت نمیدانم	
ساقیا می ده که مرغ صبح بام	
سخ نمود از بیضه زنگار فام	
چون من به نفس خویشتن این کار میکنم	۱۸۷
بر فعل دیگران چه انکار میکنم	
بر سر آنم که پای صبر در دامن کشم	″
آتش دریای نفس بد را حلقه پیرامن کنم	
تا من عشق تو بی آنکه برآید به زبانم	″
رنگ رخسار بخندید هوا زستر نهانم	
عشق بازی نه سن آخر بجهان آوردم	″
یا گناهیست که اول سن مسکین کردم	
عهد شکستے و من بر سر پیمان بودم	۱۸۸
شاکر نعمت و پروردهٔ احسان بودم	
تا در گرکس نگرفتیم بجاے تو ندیم	″
الله الله تو فراموش مکن عهد قدیم	
گر نغمهٔ روزگار گویم	″
بس قصهٔ بیشمار گویم	

بیت	صفحه
من آن بدیع صفت را بترک چون گویم	۱۸۸
که دل ببرد و بجو گان زلف چون گویم	
ما دل دوستان بجان بخریم	۱۸۹
مهربان دشمن است غم نخوریم	
یا گدایان خیل سلطانیم	″
شهر بندهوای جاناتیم	
من آن نیم که دل از مهر دوست بردارم	۱۹۰
وگر غمه دشمن بجان رسد کارم	
میروم از سر حسرت بقفای نگرم	″
خبر از پای ندارم که زمین می سپرم	
من این طمع نکنم کز تو کام برگیرم	″
مگر بمنیت از دور دگام برگیرم	
نه رفت تا تو نه رفتی خیالت از نظرم	۱۹۱
برفت در همه عالم بیدلی خبرم	
ن	
بلطف چندان که خواهی جور بر من	″
کزین بهتت نمیدارم ز دامن	
نشان بخت بلندست و طالع میمون	″
علی الصباح نظر بر جمال روز افزون	
و	
ای چشم تو دلفریب جادو	۱۹۲
در چشم تو خیره چشم آهو	
راستی گویم بسروی ماند این بالای تو	″
در عبارت می نیاید چهر عنبر سای تو	

بیت	صفحه
ه	
ای باغ حسن چون تو نهالی نیافته	۱۹۲
روی زمین بحسن تو خالی نیافته	
ی	
اگر تو میل محبت کنی وگرنه کنی	″
من از تو روی نپیچم که مستحب نکنی	
بنده ام گر بلطف نخوانی	۱۹۳
چاکرم گر بقهر برانی	
تو خود بصحبت امثال ما نپردازی	″
نظر حال پریشان ما نیندازی	
تا کی روم از عشق تو شوریده بهر سوی	″
تا کی دوم از شوق تو دیوانه بهر کوی	
خلاف شرط محبت چه مصلحت دیدی	۱۹۴
که برگذشتی و از دوستان نپرسیدی	
خرم آن لحظه که چون گل بچمن باز آئی	″
یا چو باران بدرخچه دمن باز آئی	
خلاف سیرت یاران و رسم دوستان نیست	″
که دوستان بتماشای بوستان آیی	
دهان چون غنچه بگشائی و چو بلبل در گلستان آیی	
خوش بود یاری بیاری بر کنار سبزه زاری	″
مهربانان وصی درهم و خسودان برکناری	
صبر دارم تا تو بر سر مهر نرمی کنی	۱۹۵
یا ز ما خویش و آشنا بیگانه کنی	
مگر دگر سخن دشمنان نیوشیدی	″
که روی چون قمر از دوستان بپوشیدی	

بعون صنّاع مکوّن مکان
وفضل خلاق خلاز و زمان
کلیات سعدی
مطبع نامی منشی نولکشور
در مطبع مزبور بطبع مقبول جهان شد

فہرست مجموعۂ کلیات سعدی

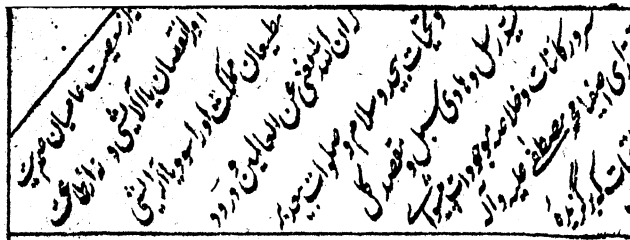
نمبر	نام	شمار صفحات
۱	دیباچۂ کلیات	۱/۳۸
۲	کریما	۱/۱۲
۳	گلستان	۱/۲۵۸
۴	بوستان	۱/۲۲۰
۵	قصائد عربیہ	۱/۱۲
۶	قصائد فارسیہ	۱۳/۵۱
۷	مراثی	۵۲/۵۶
۸	ملمعات	۵۷/۶۱
۹	المثلثات	۶۲
۱۰	ترجیعات	۶۳/۷۲
۱۱	طیبات	۱/۱۲۳
۱۲	بدائع	۱۲۴/۱۷۷
۱۳	خواتیم	۱۷۸/۱۹۶
۱۴	غزلیات قدیم	۱۹۷/۲۰۶
۱۵	صاحبیہ	۲۰۷/۲۱۰
۱۶	قطعات	۲۱۱/۲۱۶
۱۷	قطعات و رباعیات	۲۱۷/۲۲۸
۱۸	مثنویات	۲۲۹/۲۳۶
۱۹	قطعات	۲۳۷/۲۴۰
۲۰	رباعیات	۲۴۱/۲۵۴
۲۱	مفردات	۲۵۵/۲۵۷
۲۲	مطائبات	۲۵۸/۲۶۸
۲۳	ہزلیات	۲۶۹/۲۷۵
۲۴	خاتمہ	۲۷۶

بعون صناع مکین و مکان فضل خلاق زمین و زمان

سعدی نامه

دیباچه کلیات

در مطبع نامی منشی نولکشور طبع مزین مقبول جهان شد

دیباچه کلیات سعدی رح

بسم الله الرحمن الرحیم

شکر و سپاس بیهودی راجلت قدرته که آفرینندهٔ مخلوقات عالم است و روزی
دهندهٔ شیرین و بنات آدم گر یکی که خوان نعمتش بر مطیع و عاصی کشیده و گسترده
زمینی که از دیوان رحمتش در گوش جان هر گنه کار در هر شب تار بلکه در هر شبانروزی
چند بار این ندا میرسد که هل من تائب هل من سائل هل من مستغفر بخشاینده که
تار عنکبوت را سد عصمت دوستان کرد جباری که نیش پشه را تیغ قهر دشمنان
گردانید در فطرت کائنات بوزیر و بشیر و معین و ظهیر و دبیر و صاحب تدبیر محتاج
انگشت آدمیان را بفضیلت نطق و مزیت عقل از دیگر حیوانات ممیز گردانید

شیخ علیه الرحمة باتمام شمار اهست اگر تتمه این غزل طلب داری متی باشد
بنده برحسب اشاره ایشان روز دیگر در مجموع طیبات و بدایع و خواتیم
وغزلیات قدیم نظر کردم و بر همه بگذشتم چند نوبت مکرر تا عاقبت بدیدم
در اثنای این طلب یکی از دوستان تشریف حضور ارزانی فرمود چون
بنده را بدان مشغولی بدید پرسید که غرض ازین مطالعه چیست صورت حال
در خدمتش بگفتم فرمود که اگر دیوان شیخ را فهرستی بودی در هنگام طلب این
زحمت نبودی جمعی از عزیزان حاضر بودند همه بر این اتفاق کردند و گفتند
ترا این سعی از برای نامی باید برد بنده را این معنی در خاطر نشست و بدان
مشغول گردید و مجموع غزلها درین پنج کتاب از گفتهای شیخ رحمة الله
از قصاید و طیبات و بدایع و خواتیم و غزلیات قدیم جمع کرد و هر حرف
اول از هر غزل بطریق حروف تهجی بنهاد چنانکه طالب آن بآسانی بدان
رسد در شهور سنه ست و عشرین و سبعمائة هجری باتمام رسانید بعد از شصت سال
که ازین تاریخ بگذشت و چند نسخه بدین نمط منتشر گشت روزی باجمعی از عزیزان
در گوشه حاضر بودیم که شخصی رقعه نوشته بود و این یک بیت بمناسب در جمع
بیت من در وفای عهد چنان کند نیستم ✤ کز دامن تو دست بدارم بتیغ تیز
یاران التماس باقی این غزل نموده دیوان را طلب کرده چندانکه تجسس نمودم
نیافتم سبب این بود که فهرست بر حروف اول از مطالع نهاده بود و این رساله

فهرست

رسالات مشتمل بر شرح سالار رساله
اول در نقره و دیباچه دوم در جلس
بنگاله سوم در سوال صاحب و جواب
چهارم در عقل و عشق پنجم در نصیحت

تا پاکان گرد میعوبان فاروت ان اعیبها کرونذ گوبنداذ کروفی فی صلح دعالکم و این
مساکین خود را بهزار حیله درین بحر بیکرانه بر سفینه مثل انبیتی کمثل سفینة نوح می بینند این
چه نقشهای بوقلمون ست که از پرده غیب مینمایند و این چه طلسمات گوناگون ست که می بینند
و میکشایند گاه سلیمان را بموری پند میدهند و گاه محمد را بحمایت عنکبوتی می برند گاه پناه نوح را
سفینه میسازند و گاه یونس را در کام ماهی می اندازند اگر نوح را بعمری بیک طوفان
مبتلا کردند بسفینه پناه برد عشاق مسکین که همه عمر سروکار ایشان با بحر محبت است
و هر نفس بر سر ایشان هزار طوفان محبت چه عجب اگر تمسک بسفینه سازند تا خود را بساحل
اندازند تا ازین بحر عمیق بر کناری رسند دل عشق ترا واقعه نوح شمر و زنار روی سفینه
فراهم آور دیعنی که ازین بحر که عمقش عشق است جان جز بسفینه برون نتوان برد
بلا بدست آویز این مساکین که یعملون فی البحر حرفت و صنعت ایشان است جز
بسفینه نباشد تا در وقت تلاطم امواج هموم و تراکم افواج غموم پایمردی کند و
ایشان را از نکبای صبا و بوریخوف ورجا و هبوب شمال و جنوب فیض و بسط
عواصف عواطف انس و هیبت نجات دهد و از خلاب وحشت و غرقاب حیرت
برهاند پس هر کس ازین طائفه برای تفتیح قبائح و تفریح فوادح و دفع بلیت و جلب
جمعیت مجموعه میسازند و بحار علوم از منثور و منظوم در وی مے پردازند و
انواع فوائد و فرائد دران دفینه میکنند و نامش سفینه می نهند آما در ضمن این
سفینه بحر باهی مختلفه است که عمان و قلزم در جنب آن غدیر روان است ربا عی

در اجابت دعای نوح از تنور دل فوارهٔ دفار التنور میکشاید و سیلاب عشق واعنیه
طلب را که طوفان بلای عالم نفسانی وحیوانی است وخانه براندازصفات جسمانی ومغرق
متولدات شهوانی روانه میکند واز ابر عنایت باران عاطفت میبارانده در معرض
غرقاب طوفانی توقیع سیلاب بلا وابتلای ربانی والعنایات الطاف یزدانی بنوح
روح میرسد که واصنع الفلک باعیننا ای نوح روح سفینهٔ سکینه ساخته کن وخانه دل
از تعلقات کونین پرداخته گردان وکنعان نفس اماره را اگرچه از ازواج روح وجسد
متولد است که ان ابنی من اهلی اما چون موصوف است بوصف انه عمل غیر صالح ودر
حرمان انه لیس من اهلک برچنین جان دار دهرچند تو از رحمت پدرانه وکرم کریمانه
با او میگوئی یا بنی ارکب معنا او از جهل غافلانه وتمرد جاهلانه گوید ساوی الی جبل یعصمنی
من الماء واز غایت ظلومی وجهولی ازین بیخبر که لاعاصم الیوم امر الله الا من رحم
دست ازین شقاوت که نتیجهٔ صفات حیوانیست بدار ولا تکن مع الجاهلین چه بصوب
وحی اشارت موتوا قبل ان تموتوا اصلاح در انست که پیوند از فرزند دلبند
منقطع کنی وآیهٔ فکان من المغرقین بر دخوانی عجب حالتی است که اسرار الطاف
حق که در صور اصناف خلق تعبیه دارد با هر جان که آلودهٔ شهوات ومستغرق
بحر غفلات باشد کجا آشنائی دهد یا آثار انوار فیض الهی در هر مشکوة سینه ومصباح
دلی که زدودهٔ هوا ویا بیروغن تحقیق صدق وصفاست کی روشنائی پیدا شود
یک سر از اسرار حق بازدان وبگرف از اشارات ایزدی بخوان فی الجمله چون

بلاغت دآبای براعت اند متوطن در خفایای زوایای مهوشان فوائد و تنگ چشمان فرائد
طوطیان طوطی ارواح و بلبلان قفس اشباح از خرمن جمال بمنقار مقال آورند تکلم
و لآلی که مشاطه فصحا و بلغا تجلی و حلل فصاحت و بلاغت از عرائس و عوانی اسماع و الباب
اکابر و اکارم و افاضل و فواضل بیارایند از لطائف انشا و انشاد تشرف صبوحی و صبوح
بهاری از طراوت الفاظ و معانی چون یاقوت رمانی و جواهر عمانی هم مشام ارواح
از روائح آن معطر و هم سامع قلوب بترقب نفحات آن معنبر مضامین ضمایر و ارا و
مضمر و سوا تر سرائر و ارا و مستتر منطوی تاش چون جمال معشوقان و لربا و منثور آتش چون
حال عاشقان انگشت نما و ارا و غث و سمین با هم و کمین و جد و هزل با هم نشین
عرب و عجم با هم آمیخته ترک و هند و هم آمیخته و رنجته حبشی و قرشی از یک خانه شده
و همه با هم چون انار یک دانگیشته قلم بر صفحات اوراق ضی کرده و ملاح فکر در
بحور آن غواصی نموده گاه فهم در او بناح و گاه وهم در او ملاح چهرهٔ ناز عکس آن
گلشن و دیدهٔ آرزو از ضیای آن روشن در سفر قرین و در حضر همنشین مصرع
خیر الجلیس فی الزمان کتاب * اگر همچنین عنان بیان باد بان قلم سپرده آید
گرد حصول این فصول و دقائق این حقائق بر نیاید و اگرچه از تیز تازی چون
قلم بسر و رآید لم یبق فی الارض قرطاس و لا قلم و لا مداد و لا شی من الورق
پس همان بهتر که خیر الکلام ما قل و دل بر خوانیم و آتش آرزوی نیمقالات
بآب تامل فرو نشانیم قدم الله بیاچه رسالهٔ دوم در مجالس پنج گانه اول النظم

من الاولی آن مهتری که اگر برکت قدم او نبودی راه دین از خاشاک کفر پاک
نگشتی که الیوم اکملت لکم دینکم و آن سروری که اگر هیبت دست او نبودی قهای
ماه چاک نگشتی که اقتربت الساعة وانشق القمر هم از این انشقاق آدم صفی خلعت صفوت
ازو یافت و ادریس باتدریس رفعت ازو گرفت روح پر فتوح و رقالب نوح
بعزت او آمد طیلسان صعود بر سر نهاد و کلید شمشیر خلت بر میان خلیل
او بست منشور امارت بنام اسمعیل نوشت خاتم مملکت در انگشت سلیمان او کرد
نعلین قربت در پای موسی او در آورد عمامهٔ رفعت بر سر عیسی او نهاد این بهتر
و این مهتر و این سید و این سرور که شمهٔ از نعت او شنیدی چنین میفرماید که من
جاوز اربعین سنة ولم ینقلب خیره بشره فلیتجر من النار یعنی هر آنکس که درین سرای
فتور و متاع غرور که تو آنرا دنیا میخوانی سال او بچهل رسد و خیر او بر سر شر غالب
نگردد و طاعت او بر معصیت راجح نشود و دیر نگوئی که رخت بر گیرد و راه دوزخ گیرد
عظیم وعید و بزرگ تهدیدی که مر عاصیان امت پیغمبر راست عمر عزیز خود را بچنین حرام
فروخته و خرمن طاعت بر آتش معصیت سوخته و بی قیمت بقیامت آمده اند دلیل
این کلمه را مثالی گویم و دری ثمین از دریای خاطر بجویم آن شمع را دیده که در لگن
بر افروخته اند و در دل انداخته و طائفه بگرد او در آمده هر کس بمراعات
خدمت او کمر بسته و او بر بالای طشت نشسته که ناگاه صبح صادق بدمد آن طائفه را
بینی که دم در دمند پا بر تنج و کارد گرد نش بر نهند از ایشان سوال کنند که ای عجب همه شب

ومور بجمع نفقات لیل و نهار مشغول گردیده و هزار دستان در چمن باغ بآواز خوش غره گشته
بلبل با گل رمزی میگفت و با دصبا در میانه غمزی می کرد چون آن مور ضعیف
ناز گل و نیاز بلبل مشاهده مینمود بزبان حال میگفت ازین قیل و قال چه گشاید کار
در وقت دیگر پدید آید چون فصل بهار رفت و موسم خزان در آمد خار جای گل
گرفت و زاغ در مقام بلبل نزول کرد و باد خزان در وزیدن آمد و برگ درخت
ریزیدن گرفت رخساره برگ زرد شد و نفس هوا سرد گشت از کله ابر در میریخت
و عزابیل هوا کافور می بیخت ناگاه بلبل در باغ آمد نه گل دید و نه بوی سنبل شنید
زبانش با هزار دستان لال بماند از بی برگی طاقتش طاق شد و از بی نوائی فرو ماند
یادش آمد که آخر نه روزی موری در زیر این درخت خانه داشت و دانه جمع میکرد
امروز حاجت بدو برم و بسبب قرب دار و حق جواز چیزی طلب کنم بلبل گرسنه
دو روز و زه پیش مور بدریوزه رفت و گفت ای عزیز سخاوت نشان سخت یار یست
و سرمایه کامگاری من عمر عزیز خود را بغفلت می گذرانیدم و تو زیرکی میکردی و
ذخیره می اندوختی چه شود اگر امروز از ان نصیبی مرا کرامت کنی مور گفت
تو شب و روز در قال بودی و من در حال تو لحظه در طراوت گل مشغول
بودی و من به نظاره بهار مغرور نمیدانستی که هر بهاری را خزانی و هر راه را
پایانی باشد ای عزیز ان قصه بلبل بشنوید و صورت حال خود بدان جمله
حمل کنید و بدانید که هر حیاتی را ممانی و هر بی است و هر وصالی را فراقی

دست تحسر بدندان گزد و پشت
روزی در پیش دارید جهد کنید که چنین
در روزه مهلت نوشته اصل
کنید و ذخیره نهید که روز قیامت
روزی باشد که خلائق زمین و طامات
آسمان مجموع و متفکر باشند انبیاء و مرسلان
و اولیاء و قربان و مقربان در دعا و استغاثه
مستغاث قطع

ای کسانیکه بوحدانیت حق جل و علا اقرار کرده بپرهیزگاری گرویده ایمان را اثبات کرده و بتقوی امر فرموده تا بدانی که عروس ایمان با آنکه جمالی دارد بی زیور تقوی کمالی ندارد و در خبر است از خواجهٔ عالم و خلاصهٔ بنی آدم که فرمود از خدای عزوجل شنیدم که من شهدان لا الٰه الا الله و انی رسول الله دخل الجنة هر که گواهی دهد مرا بخداوندی و ترا بپیغمبری بهشت درآید باچندین شرف و دولت که کلمهٔ اخلاص راست بوجود تقوی مستظهر است درین چه حکمت است همانا که حق سبحانه و تعالی دعوت میکند بمقام اولیا که هر کلمهٔ اخلاص گفت بداثرهٔ ایمان درآمد اما هر که بقدم تقوی رفت غالب آنست که بمقام اولیا برسد و دلیل این کلام از کلام مجید بدانست که الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم و لا هم یحزنون ولایت را همین دو طرفست ایمان و تقوی بتایید ای دوستان که ما ازین دو طرف یکی در آریم ایمان و آن اصل است تا بقیهٔ زندگانی چنانکه میسر شود بپرهیزگاری کنیم باشد که از دولت صحبت اولیای خدا که مقربان حضرت کبریا اند محروم نشویم و این میسر نشود مگر بتوفیق باری عزاسمه یارب چنانکه خلعت ایمان بخشیدی پیرایهٔ تقوی کرامت کن و لنعم ما قدست نفس یا قدست بار دیگر فرمود اتقوا الله تکرار لفظ از فائده و حکمتی خالی نباشد و گفته اند تاکید است که الکلام اذا تکرر تقرر و لیکن بدین قدر اختصار وقتی باشد که معنی ازین بلیغ تر یافت نشود بدانکه تقوی بر دو نوع است تقوی صالحان از اندیشه روز قیامت در مستقبل که و لتنظر نفس ما قدمت لغد

پرهیزگاری کنید و بترسید که امروز از بهر فردای قیامت چه بضاعت فرستاده اید
و چه ذخیره نهاده ایدای حلقهٔ عارفان ان الله خبیر بما تعملون دامن از گرد ذلت نگاه دارید
که خدای تعالی حاضر است بینا **فقلست** که بندهٔ حبشی بخدمت سید قرشی آمده گفت
یا رسول الله ذانی امیت فاحشة فهل لی توبة عمل ناکردنی کرده ام هیچ مرا توبه باشد
فرمود نعم و هو الذی یقبل التوبة عن عباده حبشی توبه کرد و بیرون رفت بعد از
زمانی باز آمد و گفت یا رسول الله کان الله برانی علی ذلک در انسحابات هموم
حق تعالی مرا میدید فرمود خاموش چرا نمی دید یعلم خائنة الاعین و ما تخفی الصدور
چشمی در ابر و نگرد و بخیانت خاطری در سینه نگذرد بخلاف او یانت الا که
خداوند تعالی داناست بران و بنا قوله ان تک مثقال حبة من خردل فتکن فی صخرة
او فی السموات او فی الارض یات بها الله حبشی این سخن بشنید و بنالید و بزاریدن آشک
حسرت از دیده ببارید پس نفسی سرد از دل پر درد برکشید و جان بحق تسلیم کرد صالح
از دشمن اندیشه کند که مبادا فردای قیامت بر حال تباه او بخندد و عارف از
دوست شرم دارد که همین دم بیند که قیامت بعید ست و حق ملازم جل الوحید

نظم رضای دوست بدست آر و دیگران بگذار + هزار فتنه چه غم با شد ار برانگیزند
مرا که با چو تو مقصود آشتی افتاد + رواست گر همه عالم بجنگ بر خیزند +
تعالوا الطبیب عیش و در قع حاده + و ان لم یکن عیش العدول یطیب +
اذا نازعت فینا و صوح بنیانه + دع الناس ترضوا نارة و تغیب + یا ایها الله

بگفتار نصیحت فرونیاوردند و قول علما و صلحا گوش نکردند و فرمان خدا و رسول
بر وفق هوا و هوس تاویل کردند و این فعل با ایشان چه دیدند و این فعل با ایشان چه کرد فانسیاهم انفسهم و
انفعل نیسب الی السبب بقوله تعالی وذالکم ظنکم الذی ظننتم بربکم ارد کم فاصبحتم
من الخاسرین از حکم این فعل ناخوب چشم بصیرت ایشان بدوخت تا ترتیب و
ترکیب وجود را فراموش کردند و در ظلمات حیرت بماندند و ره بر سر این آیه
نیاوردند که خلقناکم من تراب ثم من نطفة ثم من علقة ثم من مضغة مخلقة وغیر
مخلقة واز دولت این معرفت محروم ماندند که لقد خلقنا الانسان من سلالة من طین
ثم جعلناه نطفة فی قرار مکین ثم خلقنا النطفة علقة الی آخره این اعلم خویشتن
شناسی است و آنکس را که درین علم نظر نیست حکم فانسیاهم انفسهم در شان او واقع
است وجای دیگر فرمود قل سیروا فی الارض فانظروا کیف بدا الخلق بگوای محمد سفر
کنید در زمین و نظر کنید تا چگونه ابتدای آفرینش میکند و چگونه بانتهامی رساند کینه دانه
که بقدرت او در زمین پرورش مییابد چگونه بیخ و بار و شاخ و برگ می کند و تخم
خرمائی درخت خرما میگردد واینهمه بگذارد که حکم ظاهر است و محققان گفته اند
سیروا فی الارض یعنی در زمین وجود خود سیر کن که اگر دمی بقدم فکرت گرد عالم
وجود برآئی از ان بهتر که بهای عالمی بپائی اگرچه فرموده است سنریهم آیاتنا فی
الآفاق وفی انفسهم وجای دیگر میفرماید وفی انفسکم افلا تبصرون ومراد سیر عالم
وجود خود است ۵ عمریست رنجی مقصود بجان گردیدیم ۰ دوست در خانه و ما گرد

وفواضل المقربین العابدین المهدیین وانزلنا حضرة قدسک مع اهل الیقین من الانبیاء
والمرسلین الذین قلت لاخوف علیهم ولاهم یحزنون واختم لنا ولایة محمد خاتم النبیین و
رسول رب العالمین برحمتک یا ارحم الراحمین **مجلس سوم** قال رسول الله
من اصبح وهمه غیر واحد کفاه الله تعالی هموم الدنیا والاخرة ومن تشعبت به هموم
لم ینل الله وفی ای واو هلک متحیر عالم وسید بنی آدم میفرماید که هرکس بامداد
سر از جامهٔ خواب بردارد وغم دین در دل او باشد واندیشهٔ اسلام در سینهٔ او
بود وعشق حق تعالی در جان او بود حضرت حق جل وعلا بحکم فضل وکرم عنایت ازلی
را بفرستد تا کفایت ابدی او کند وهرکه سودای دیگر در دل او بود یا عشق دیگری در نهاد
او دارد لشکر قهر فرو فرستد تا بر نهاد او شبیخون زند وتیغ سطوات غیرت خود سر بر کش
او بردارد وکه چون وچرا تواند گفت ع بر درگه عزت همه خلق زبون مدکس را رسد
که این چرا وآن چون + ای مردی که هر نا اهلی را در درون خود عشقی اندوخته این بر کندگی
تا کی وای آنکه دل خود را هزار بار بعشق دیگران بفروخته این آشفتگی تا چند دل بیازار من
آورده وبفروخته دل بفروخته مفروش بیازار دگر ای مردی که حدیث بازبان ندارد این
خاموشی تا کی ای یاری که هرگز یاد ما نیاری این فراموشی تا کی ای شخصی که با کس یاد ما نداری این
این سودائی تا کی هرکه فراموشی عشق ما پیشه سازد وجان وتن ودل را در آتش عشق ما نگذارد
از راه عدل وداد خود نداد در عالم ملک وملکوت دهیم که نسوا الله فانساهم ان المنافقین
هم الفاسقون واز لشکر شیطانش گردانیم که استحوذ علیهم الشیطان فانساهم ذکر الله

اتقوا من فراسة المومن فانه ینظر بنور الله

حکایت طاؤس عرفان بایزید بسطامی قدس سره شبی در خلوتخانه مکاشفات کنده شوق را به کنگره کبریای او در انداخت و آتش عشق را در نهاد او برافروخت و زبانه از در عجز و فرومانده گی بکشاد و گفت بار الها اصل اصل الیک بارخدایا تا کی در هجران تو سوزم کی مرا شربت وصال دهی از ملکوت عرش ندا آمد که ای بایزید تو ئی تو هنوز همراه تست اگر میخواهی که بسار سی وع نفسک و تعال خود را بر درگذار و در آی زهی بتر عالم و مشتر بنی آدم که هم تو توانی گفتن که لوکان موسی حیا لما وسعه الا اتباعی موسی و غیر موسی را عشقبازی از تو باید آموختن که او گوید ارنی تو نه تو ئی تو همرا تست و چون دو رویت نبود سید کاینانی گوئی انا فلا اقول انا من هرگز نگویم که با وجود محبوب را جز عدم نزیبد چون هستی او را باشد ما را جز نیستی نشاید یا محمد اکنون که با هستی ما کرمی میکنی کبریای ما را جز نیستی خدمت فرو منه الم تر الی ربک کیف مد الظل ندانم الف الم چه لطافت دارد و با جان عاشقان چه غمزه دارد و جوانمرد اکرام عاشق است که استحقاق آن دارد که بر معشوق حکم کند اگر معشوق از راه کرم دست فضلی بر سر کسی فرو دارد آن دیگر بود اما عاشق از همه تصرفی معزول بود و اگر تصرفی کند آن تصرف نا مقبول محمد مصطفی چون بشرط ادب در راه او آمد دلی استحقاق خوشی بدید که او را این صفت می باید که حلیه و پیرایه او باشد که ما زاغ البصر صفت او بود فقد الم تر الی ربک کیف مد الظل اسرای بار چون موسی بر لم یزل و لا یزال حکمی کرد که او را استحقاق آن نبود داغ

وآرام نگرفت الا بنام تو و همه عشقی را تمامها سیدانی کردم و دل خود را در آن
گوی گردانیدم و بهر طرف انداختم هیچ چیز قرار نگرفت الا بدیدار تو پس ملکا مارا
از همه دنیا نام تو بس و از همه عشقی جمال و دیدار تو بس جان جهان من از عالم نام
بعالم پیغام آی اگر سر آن داری که بتیغ جلال ما شهید شوی بگو الله و جان فدا کن
تا سعید شوی و برخوان اعلموا انما الحیوة الدنیا لعب ولهو و زینة بدرستی و راستی
که زندگانی دنیا بازیست و بازی کار کودکان بود زینت و آرائش کار زنانست و
تفاخر بینکم و تکاثر فی الاموال والاولاد و فخر کردنست بر یکدیگر به بسیاری مال و فرزند
و این کار بیگانگان ست بار خدایا مثل زندگانی دنیا چیست مثل غیث اعجب الکفار نباته
چون بارانیست که بر زمین آید و نبات سبز بر و باند و روزی چند بماند و خرم باشد
و خلق را بشگفتن آرد ثم یهیج فتراه مصفرا پس ماند کز و گاری زرد و خشک گردد
ثم یکون حطاما پس خاک گردد و از ان سبزی و طراوت هیچ نماند و فی الآخرة عذاب
شدید و مغفرة من الله و رضوان در آخرت حال دو است و منزل دو دوزخ
بدبختان را هست و بهشت نیکبختان را و ما الحیوة الدنیا الا متاع الغرور زندگانی
دنیا نیست الا متاعی که بدان مغرور گردند جانمن برسر آیه آی انما الحیوة الدنیا
الا یه پادشاه عالم غیب و آن عیب دنیا پیدا میکند و بیقدری او بخلق مینماید تا مومن
دل بدو ندهد و بطلب او مشغول نگردد تا مستحق بهشت و مغفرت باشد جواب نمرود
اول مرد دنیا بود که دنیا را بقائی نیست و دل بر خلق مبند که بنده را به از خدای

گفت مرا گفت چون تو پسری کرا شود گفت پسرم را گفت ای ابراهیم رح جائیکه
یکی در شود و دیگری در آید خانی باشد نه سرائی **حکایت** عبد الله عمر رضی الله عنه
گوید روزی با پدر خویش بر بام سرای عمارتی می ساختیم رسول خدا ص
برما بگذشت فرمود یا عبد الله زهد در خود را بگوی که قیامت ازان
زود بکساد است تو می پنداری و عمارت سرای میکنی عزیز من عشق دنیا
دایست استوار و نعمت دنیا چنبهٔ شیرین و ابلیس صیاد است استاد
عاشق دنیا مرغیست کور و غافل اگر این مرغ مخلب و منقار ازین دام وسوسه
نگهدارد دوم ازین دانهٔ او برهاند و گردن ازکند آن صیاد استاد
بسیاند او طبلخان عرش ندا آید که انا الذین سعدوا ففی الجنة خالدین
فیها ابدا او اگر عیاذا بالله خار این متاع غرور در دامن رای او آویزد
و حلاوت این چنبه شیطان بخلق او رسد و قدمش در کوی معاملت
توحید بلغزد و بسر در چاه خذلان افتد لاجرم ازان قوم باشد که والذین
شقوا ففی النار جوان مرد اعروس ایمان داری لیکن حلیه مداومت
تقوی نداری و درخت توحید داری لیکن ثمرهٔ طاعت نداری خاتم
اقرار داری و نگین خدمت نداری ندانستی که عروس بی زیور
گذاشتن نشاید و درخت بی میوه بریدن را شاید و خاتم بی نگین گداختن و بندهٔ
بیمعنی سوختن را باید هان تا عقبهٔ مرگ را بازین نداری سر گریبان امن و سکون برنیاری

حیدرم و مادر شبیر و شترم بعزت و جلال خداوندی که امر و نهی و قبض و
بسط از دست که فردا از عرصات دستوری نیابی که قدم از قدم برگیری تا از عهدهٔ
اینها بر نیائی **حکایت** مهران میمون رح گوید وقتی بسلام عمر عبد العزیز رح
رفتم در عهد خلافت او دیدمش بر خاک نشسته نه بالش و نه نالی و نه مسند
و قالی از دست خود مرقعی تعهد میکرد سه بار سلام کردم چنان مشغول بود
که از سلام من خبر نشد کرت چهارم چون سلام کردم جواب داد و گفت
ای میمون برانکه اجل من نزدیک رسیده و مرکب رحیل بدرخانه آمده
و میوهٔ قوت از درخت عمر فرو ریخته هیچ طاعت ندارم که انجمن عرصات
را شاید مگر ظن نیکو بفضل و رحمت خدا ای میمون سه وصیت از من بشنو
و بقلم نیاز بر لوح جان نقش کن و پیوسته در پیش دل نگاهدار که نجات و
شرف و عزت در امنست در نماز تقصیر مکن که بی نماز را در دو جهان
قیمت نباشد و با ظالم در هیچ کار موافقت مکن که یاری ظالمان چیزی
عقوبت نیست و خداوند را بوعدهٔ آن استوار دان که همت بر رزق
ایمان بهر دو جوانمرد اگر مومنی طاعت پیشه دار که بهشت خرم بوستانیست
و از معصیت بپرهیز که دوزخ گرم زندانیست دل و جان بحق تسلیم
کن که کریم سبحانی است اگر عاشقی دل منشان تیر بلا کن اگر عارفی جان بنه
محنت قضا کن اگر بندهٔ با نجوا و کند دل رضا کن و در همه مهمات اعتماد

بر داشتم و چند مجاهده ها کشیدم و چند خون جگر خوردم و هیچ مقصودی
حاصل نشد هر چند بیشتر بجویم کمتری یابم هیچ توانی گفت که بمقصود بچه
رسم شیخ گفت ای جوانمرد دو قدم گاهست بیش نیست یکقدم خلق ست
و دیگر قدم حق قدمی بر گیر از خلق آنگه رسیدی بحق مادام که تو در ان
باشی که چه خورم که حلقم را خوش آید و چه گویم که خلق خوش شوند از توحدیث
حق نیاید جوانمرد اهر بازارگانی نکه با خلق کنی با حق کن تا همه سود کنی
حق میفرماید که ای بیچاره بقطره و خطره با تو بازرگانی کنم قطره از سر بیار و
خطره از سر بیار و گنج سعادت از حضرت ما بردار قطره که از سرت در آید
آنرا اشک گویند و خطره که بسرت در آید آنرا رشک خوانند اشکی از چشم بیار
و رشکی بدل در آر که چرا نافرمانی کردم از اشک سرو رشک سر دل تو تبو به
آید و تو به نیت و نیت بعزیمت و عزیمت بحضرت و از حضرت ندای رحمت
آید دل گوید تو به کردم سر گوید حسرت خوردم ملک گوید رحمت کردم جوانمردا
آتش دو است آتش معیشت و آتش معصیت آتش معیشت را آب آسمانی کشد و آتش
معصیت را آب دیدگان و آتش معصیت را بد وچیز توان کشت با آب پشیمانی
و خاک پشیمانی آب پشیمانی در سجود و خاک پشیمانی از ترس خداوند ودود و جوانمردا
دیده که نه از خوف حق گریانست آن دیده نادانست و دلی که فضل حق را
جویان آن دل ویرانست پیری گفتا ای دریغا که خلق عالم در میگذرند و خوشتن

زمینیان که دعا کنند بروی سوی آسمان آرند و پندارند که آسمانی رود
دل ایشان راشفائی پذیرد و آسمانیان که حاجت خواهند بروی سوی
زمین آرند بگمان اینکه زمین علت ایشان را دوائی دهد هر روز که آفتاب
فرو شود فرشتگان که بروی موکل اند گویند که ای آفتاب امروز بر چه کس
تا فتی که از وی خبری داشت آفتاب گوید بایست که اگر دانستی که آنکس
کیست پایش به بوسیدمی و او را ملک خویش کردمی آری آری جوانمرد
مالتراب و رب الارباب خاک را با ذات پاک چه کار لیکن را با لم یزل
چه پیوند ظلوم و جهول را با سبوح و قدوس چه اتصال عجب کار ما پارسایان
در دعا گویند یارب از ما میرای مختصر همت کی پیوسته بودم تا هرگز با
بریده بودم تا پیوندم امید وصال کی بود تا بیم فراق باشد بایم فراق کی بود
تا امید وصال بود نه اتصال و نه انفصال نه قرب و نه بعد نه ایمنی و نه
نومیدی نه ردی گفتار و نه جای خاموشی و نه روی رسیدن و نه را
بازگشتن نه اندیشه صبر و نه فکر فریاد نه مکانی که وهم آنجا فرود آید و نه زمانی
که فهم بدان پی برد بست فقها جز گفتگوئی نه میان علما جز جستجوئی
نه اگر بکعبه رسی جز سنگی و اگر در مسجد آئی غیر دیواری نه اگر در مدینه
نگری جز صومعه نه اگر در آسمانیان بینی جز حیرتی نه در دو ما غیر جز عشقی
نه در سرا جز سودائی نه از روشنائی روز جز آشتی نه از ظلمت شب

گفت علیک السلام ای پسر خواص گفتم چون دانستی که من پسر خواصم گفت آنگه ترا
بهار اه نمود ما را نیز الهام کرد شناختن ترا نشنیدی که المومن مرآت المومن در آئینه
که زنگ نباشد هر نقشی نماید ای پسر خواص دلی دارم پر درد و هیچ شربتی دارے که
این دل را بدو تسکین باشد این آیه شریفه بر زبانم گذشت که الذین امنوا و تطمئن
قلوبهم الا بذکر الله تطمئن القلوب چون این را بشنید آهی بزد و بیهوش شد چون
بهوش باز آمد گفتم ای دختر بر خیز تا بدیار اسلام رویم گفت ای شیخ در دیار اسلام
چیست گفتم در انجا کعبه ایست معظم گفت ای ساده دل اگر کعبه ابینی بشناسی گفتم
بلی گفت بر بالای سر من نظر کن چون نگریستم کعبه را دیدم که بر بالای او
طواف میکرد مرا گفت ای سلیم القلب ندانی که هر که بپای بکعبه رود کعبه را طواف
کند و هر که بدل برود کعبه او را طواف کند فاینما تولوا فثم وجه الله جوانمرد از
تو تا خدا یکقدم راه هست دانی چه کنی خود را فراموش کن و بالطف حق پیوست
در آغوش کن من تقرب الی شبرا تقربت الیه ذراعا و من تقرب الی ذراعا
تقربت الیه باعا عنایت او ترا بخود رسانیده است زیرا که در درون تو گوهری
تعبیه است که عبارت از نیست و نخست فیه من روحی مثال این آنست که مرغی را
تیری زدند مرغ باز پس نگریست و بزبان حال با تیر گفت از تو چه چیز در ما تعبیه
کردند که ما را بتو رسانیدند هم توئی که خود را بما رسانیدی که این تعبیه در نهاد ما نهادی
عرفت ربی برمی و لولا ربی لما عرفت ربی اوست که خود را بتو شناسا کرده است

هزاران جان مقدس فدای خاک نعلین آن درویش باد بشنو تا خود چه گوید

درمیدان مردان میاکه آنجا بجای آب خون بروان ست **حکایت**

جنید بغدادی را رحمه بعد از وفات بخواب دیدند پرسیدند ما فعل الله

بک قال طاحت العبادات و فاتت الاشارات و لا فضلنا الا رکعتان فی

جوف اللیل گفت اینهمه عباد تها بباد رفت و ما را هیچ سود نداشت مگر دو رکعت نماز

که در نیم شب تاریک بگذاردم چو تو نمرد اجهد کن که چون سیاست ملک الموت

بر تو سایه افکند بدرقهٔ طاعت باخود داشته باشی تا در جهان وقت که چشمها

گریان و دلها بریان و شیطان لعین طمع در ایمان کند و حربهٔ قهر مرگ بر سینه

راست کند آنکه بوی دوستی یا دشمنی آید اگر بوی دوستی و وفاق آید این

ندای بشارت شنوی که لا تخافوا و لا تحزنوا و ابشروا بالجنة التی کنتم به

توعدون و اگر عیاذا بالله بوی دشمنی و نفاق آید داغ نومیدی بر پیشانی تو

نهند که بشری یومئذ للمجرمین و یقولون حجرا محجورا و قدمنا الی ما عملوا من عمل

فجعلناه هباء منثورا بساکسا که لباس دوستی پوشیده و نام او در دیوان

دشمنان نوشته اند و او را خبری نه و بساکسا که جامهٔ دشمنان پوشیده و

نامش در جریدهٔ دوستان ثبت کرده اند و او را از ان آگاهی نه **حکایت**

آورده اند که در بنی اسرائیل عابدی بود بر صیصا نام و چهل سال از خلق

منزوی شده و از نفس و هوا بری گشته و تخم محبت در زمین معرفت کشته اگر نظر

فارغ شد سبب و علت و خواهها شرح دادند بر صیصا گفت نیاز را وقتی است که
در آن وقت دعا باجابت رسد چون وقت آید از دعا دریغ ندارم برادران خود را
بدو تسلیم کردند و به تماشای صحرا بیرون رفتند چون ابلیس جای خالی یافت گفت
وقت آن آمد که جان و ایمان چندین ساله او را بدریای شهوت غرق کنم
با وی در مغاره شد و دید وی بیفتاد و بیهوش شد در آن اثنا دیده زاهد
بر جمال او افتاد و ابلیس هیزم تلبیس بر آتش شهوت نهاده هوای نفس اماره
بروی غالب آمد و دست طرد و اهانت پرده نسیان و غفلت بر دل و خاطر
او فروگذاشت هوا را متابعت کرده و وسوسه ابلیس را القیا و نمود و بعمل شایسته
زنا اقدام کرد بعد ازان ابلیس بصورت پیری نزدیک محراب او پدید آمد و احوال
پرسید بر صیصا حال بگفت ابلیس گفت دل خوش دار که خطا بر بنی آدم جائز
و خداوند کریم در توبه گشاده است و لیکن تدبیر کار آنست که برادران پوشیده ماند
و ایشان ندانند بر صیصا گفت هیهات آفتاب را چگونه بگل پوشانیم و روز روشن
بر چشم چنانچگونه پوشم ابلیس گفت آسانست او را بکش و در زیر خاک پنهان کن
و چون برادران بیایند بگو من در خواب دیدم که خواهر شما بیرون رفت و
جز این ندانم ایشان بر قول تو اعتماد کنند بر صیصا برخواسته دختر را کشت
و در زیر خاک صومعه پنهان کرد بعد از ساعتی برادران ما جذم و ابتیاع
باز آمدند یا میدانگی زاهد دعا کرده و خواهرشان شفا یافته چون خواهر را ندیدند

حاجی و غیر حاجی نوشته که یاد اعجب پیاده حاج عرصه شطرنج را چون بسر میبرد
و زین میشود یعنی بر ازان میشود که بود و پیاده حاج باد یدمی پاید و بدتر ازان
میشود که بود قطعه ازمن بگوی حاجی مردم گزای را + گو پرستین خلق بازار
میدرد + حاجی تو نیستی شتر است ازبرای آنکه + بیچاره خار میخورد و بار میبرد +
در جواب علوی دعامی فرمود قطعه بعمر خویش ندیدم من اینچنین علوی +
که خمر میخورد و کعبتین میبازد + بروز حشر همی ترسم از رسول خدا + که از
شفاعت ایشان بما ندبر دارد + و بجواب دستار دوز نوشته رباعی

خواجه تشریفم فرستادی و مال	مالت افزون باد و حشمت پائمال
هر بدینار یت سالی عمر باد +	تا بجانی سیصد و پنجاه سال

خواجه روی بغلام کرده گفت ای ناکس چرا چنین کردی زر را کجا بردی گفت
بارها دیده ام که خواجه حزد ارخر وار زردی را میداد و او قبول نمیکرد و این زر
از برای علفه مرغان بود من نیز خود را در مقابله مرغی در آوردم و صد و پنجاه
دینار زر ازو برگرفتم خواجه علاء الدین برادر خود را فرمود که درین ساعت
برخیز و روانه شیراز شو و این کاغذ بخواجه جلال الدین ختنی ده تا ده هزار
دینار برگیرد و در بدره نهاده خدمت شیخ برد و عذر بخواهد که بعد ازین
بخدمتش استطهار نخواهد بود برادر خواجه در حال بکار سازی مشغول گشته
روانه شد چون بشیراز رسید اتفاقا شش روز بود که خواجه جلال الدین وفات

مرو را راه بحق عقل نماید با عشق
این دربسته تو بگشای که با بیست عظیم

گرچه این هر دو یک شخص نمایند فرود
در دماغ و دل بیدار تو هستند مقیم

پایهٔ منصب هر یک ز کرم باز نمائی
تا ز الفاظ خوشت تازه شود وجان حکیم

باد آسوده و فارغ ز بد و نیک جهان
خاطر آئینه کرد از تو چون نفس حکیم

جواب شیخ رحمه الله قال رسول الله اول ما خلق الله العقل فقال له اقبل فاقبل ثم قال له ادبر فادبر قال وعزتی وجلالی ما خلقت خلقا اکرم علی منک بک اعطی وبک عاقب پس قیاس مولانا سعد الدین ادام الله عارفیته عین صواب است که عقل را مقدم داشت و وسیلهٔ قربت حق دانست و داعی مخلصان را بعین رضا نظر کرد و تشریف قبول ارزانی فرمود و صاحب مقام شمرد اما راه از بینندگان پرسند و این ضعیف از بازماندگان است و خداوند تعالی که اکرامش در وصف نمی آید و ان تعدوا نعمة الله لا تحصوها او در جلالش عز اسمه چه توان گفت و به تقدیر اینکه این بنده فاضل است تا از فضل چگونه مقاومت تواند کردن اما بمین همت درویشان و برکت صحبت ایشان بقدر وسع در خاطر این مرد ویش می آید که عقل با چندین شرف که دارد نه راه است بل چراغست در اول راه آداب طریقت و خاصیت چراغ آنست که چاه از راه دانند و نیک از بد شناسند و دشمن از دوست فرق کنند چون این دقایق بدانست بر این هر دو که شخص اگرچه چراغ آرد تا نرود بمقصود نرسد

پادشاه آنست که کسانیکه بر کیفیت گنج وقوف یابند ایشانرا به تیغ بیدریغ خون
بریزد تا حدیث گنج نهان ماند همچنین از خاصان او یعنی فقرا و مساکین و ابدال که
با هر کس نشینند و همینکه بسری از سرایر پیچون وقوف یابند تیغ بیدریغ
خونشان بریزند یعنی بشمشیر عدل تا قصه گنج در افواه نیفتد کسی را در بین
بزم ساغر ننهند که داروی بیهوشیش در دهند تا سر حقیقت ذات
بیچون نهفته ماند گر کسی وصف او زمن پرسد بدل ازمی نشان
چگوید باز عاشقان کشتگان معشوق اند برنیاید ز کشتگان آواز
پای درویش تواند بود که بگنجی فرو رود و نتواند بود که سرش که در سر آن
رود از تو می پرسم که آلت معرفت چیست جواب وهی که عقل و قیاس
و وقوف و حواس چه سود آنگه قصد مقصود در اول منزل بوی بها رود چه بر
ببرد عقل و ادراک و قیاس و حواس سرگردان بگردد در روی
تو گفتم سخنی چند بگویم روباز کشادی و در نطق ببستی حیرت از آنجا
خاست که مکاشفه بوجود نپیوندد و وجد ادراک را مشغول نکند سبب این
و موجب همین که پختگان دم خامی زده اند و ملائکه ملازم اصلی بعجز ادراک
ادراک یعنی اعتراف نموده اند که ما عرفناک حق معرفتک پایان بیابان معرفت
که داند که رونده این راه راهرو قدمی قدمی بدهد مستی ضعیف احتمال
دارد که در قدم اول یکقدح مست و بیهوش گردد و طاقت شیشه

در این باب تمام کرد بفهم نزدیک و از تکلف دور در حواشیش نویسم که شرایف صفات
فرزند عزیز ادام الله ابقائه بوظائف طاعات خداوند عالم جل شانه آراسته
باد و بعد ها معلوم کند که ملوک جهان را نصیحت رب العالمین پسندیده تر است
که در کتاب مجید میفرماید که ان الله یامر بالعدل والاحسان و در جای دیگر میفرماید
اذا حکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل حق تعالی مجملی فرموده که مفصل آن
بدفترها نشاید گفت اگر بقدر طاقت کلمه چند بیان کنیم در معنی عدل و احسان
و بالله التوفیق تنبیه بادشاهان که مشفق و درویش نگهبان دل و ملک خویشند
بحکم آنکه عدل و رافت خداوند مملکت موجب امن و استقامت رعیت است
و عمارت و زراعت بیش اتفاق افتد و نام نیکو و آوازهٔ ارزانی بقصای عالم
رود و بازرگانان و مسافران رغبت نمایند و قماش و غله و متاع دیگر بسیار شود
پس مملکت آبادان شود و خزائن معمور و لشکریان و حواشی فراخ دست و نعمت
و نیاحاصل و ثواب عقبی واصل گردد و آنکه طریق ظلم و رزد بخلاف این است

خطا بین که بر دست ظالم برفت	جهان ماند و او با مظالم برفت

از سیرت بادشاهان یکی آنست که شب بر در حق گدائی کنند و بروز بر سر خلق
بادشاهی حکایت سلطان محمود رح سبکتگین چون عرب در آمدی لباس بازرگانی
بدر کردی و خرقهٔ درویشی در پوشیدی و بدرگاه حق تعالی سر طاعت بر زمین
مذلت نهادی و روی عبادت بر خاک مالیدی و گفتی یارب ملک ملک تست

وتوفیق خدمت ایشان را فرصت شمارد که همت بارسایان اهل دولت ملک
را حمایت کند حکمت پادشاه صاحب نظر را باید که در استحقاق بمگمان بتامل
نظر فرماید پس هر یکی را بقدر خویش دلداری دهد نه گوش بسخن متوفقان کند که
خزانه تهی شود و نه چشم طمع برگرد بلکه خداوندان عزت را خود دیده همت
بزرین فرو نیاید تا تعریف حال خویش کنند یا شفیع برانگیزند پس نظر پادشاه
را فائده آنست که مستوجب را بیدل سوال و تعریض حال اسباب فراغ و مونت
جمعیت مهیا دارد که بزرگ همت نخواهد و خواهنده نیابد پند عامل مردم
آزار را حکم و عمل ندهند که دعای بد تنها نه بروی کنند تنبیه از جمله حقوق
پادشاهان ماضی بر وارث ملک یکی آنست که دوستان و حبیبان پدر را
حرمت دارد و ضایع نگذارد فائده پادشاهان بر رعیت سرایند و رعیت
ایدان دهد آن سری باشد که بدن خود را هندان پاره کند نصیحت
حالی که نخواهد بر افواه افتد با خواص هم نگوید هر چند دوستان مخلص باشند
باشد که آن دوست را همچنان دوستان باشند چون قیاس مسلسل ترتیب
روی از حکایت ارباب مهمات درهم نکشد و بلطف باهمه کس بگوید و برغبت
بشنود که صاحب فرمان را تحمل فرمان بران باید کرد تا مصلحتی که دارند فوت
نشود باید که مرد همه جوید و حاجات همه کس را بحسب مصلحت وی برآرد
که حاکم ترش روی حکومت و پیشوائی را نشاید خداوند فرمان رای دشکوه

روا باشد بزیت آبا و اجداد او را عفو کردن ترجمه بیت پرورده نعمت را
چون بحرمی که مستوجب هلاکست خون بریزد و اهل و عیالش را معطل نگذارند
لشکریان که در جنگ عدو کشته شوند برگ و اسباب معاش بر فرزندان
و متعلقان او در بلخ ندارد تنبیه چندانکه توانی با شهری و غریب و خاص و عام
رفق و تواضع کند که منصب و پرازیان نباشد و در دل و چشم خلائق جا کرده
شیرین گردد حکمت خداوند فرمان چون خواهد که خطائی نبخشد اثر عنایت
فرا نماید در لباس سعادت تا بزرگان بحضرت معلوم کنند و بشفاعت در آیند
پس آنکه بعهد و توبه و صلاحیت گناهش عفو کنند پند خداوندان شوکت را
چون بزندان فرستند حرمت و عزت و ماکول و ملبوس و مشروب و منکوح
و ندیم و اسباب معاش او را مهیا دارند که معنی همت همین است که الدهر یومان
یوم لک و یوم علیک نصیحت از جمله حسن تدبیر بادشاهان یکی آنست که با خصم قوی
در نپیچد و بر دشمن ضعیف جور نکند که پنجه با غالب افگندن و پنجه مغلوب شکستن
نه مصلحت است و نه مروت فائده دل دوستان آزردن مراد دشمنان
برآوردن است فائده ظلم صریح از خاصگیان تن زدن ست
دعا میان را گردن زدن تنبیه حاکم عادل دیوار مستحکم است چون میل کند
دانکه رو بخرابی دارد موعظه اول نصیحت نزدیکان گفته اند آنکه ملامت
دوران ناگفتار خود عمل نکنی و دیگران اثر نکند ناگفتار خود عمل نکنی

حکایت
از متعلقان وزیران را بیگاری
جنابت معزول کردند تا شفاعت کنند
پس از چند روز شفاعت کردند

هرکه بداند رفقای مزدمان گفت ازو ایمن مباش و باوی منشین و مشاور مشو

ﻩ هرکه عیب دگران پیش تو آورد بشمرد بیگمان عیب تو پیش دگران خواهد برد

پند اینکه گویند کلام الملوک ملوک الکلام اعتماد را نشاید سخن اندیشیده گوی و معنی دار که اگر جای دیگر گفته شود طاعنان را مداخلت نماند و اگر دیگری همان سخن گوید ترا پسند آید موعظه درویش تو اگر صنعت را علامت آنست که بدیدهٔ طمع در مال و نعمت پادشاه ننگرد و سلطان گدا طبع را صفت آنکه طمع در مال رعیت نکند

ﻩ مروت نباشد بر افتاده زور برد مرغ دون دانه از پیش مور

پند طبیعه خداوند مملکت آنست که دشمن کوچک را مهمل نکند و دوست را چندان پایه دهد که اگر دشمنی کند نتواند نصیحت قوت رای آنست که دخل فردا را امروز بکار نبرد و کار امروز را بفردا نیفکند پند حق بزرگان بر زیردستان شرط خدمت بجای آوردنست و کمال تعرض بر اسباب فراغ مئونت و فضل خداوندگار شکر خدمت بندگان گفتن است و منت ناشناختن

ﻩ اگر همه هنر از هنر بهره ور نباشد هنر خود بگوید نه صاحب هنر

پند خدمتگاران قدیم را که قوت خدمت نمانده است اسباب معیشت مهیا دارد و خدمت نخواهد دعای سحرگاه بهتر از خدمت درگاه فائده آثار خیر پادشاهان قدیم را محو نکرداند تا آثار وی چنان بماند تنبیه جلیس پادشاهان کسی باید

در آن مستغرق نشود **نصیحت** خشم و صلابت با دشاه در کار است نه بخشایش تا
مردم از خوی بدش نفرت گیرند و بازی و ظرافت روا آنا نه آنقدر که بخفت
عقل منسوب گردند نکته زهد و عبادت شایسته و بایسته است اما تا بحدی
نه که زندگانی بر خود و دیگران تلخ کنند **موعظه** اخبار ملوک پیش را بسیار
مطالعه کند که از چند فائده خالی نباشد یکی آنکه بسیرت خوب ایشان اقتدا
کند دیگر آنکه بر تقلب روزگار آگاه شود و تامل کند تا بجاه و جمال و مال
و منصب فریفته نشود و در نظر علما و صلحا مناسب حال ایشان سخن گوید
و حرکت کند **تنبیه** مطرب و شطرنج باز و بازیگر و افسانه گوی را همه وقتی
راه ندهد که دل را سیاه گرداند مگر دفع الملال را هر مدتی نوبتی **حکایت**
شبلی رحمه الله به یکی از مجالس ملوک داخل شد ملک را دید که با وزیر شطرنج باز
مشغول است گفت احمقا شما را برای راستی نشانده اند و بازی میکنید و
کسی را که مهمات مسلمانان و مصالح خلائق در گردن باشد و ملهو و لعب
مشغول گردد و هر چه از امور رعیت آدم معطل ماند فردای قیامت چگونه از عهده
جواب بیرون آید **نصیحت** بدانند که عهده ملک داری کاریست عظیم
بیدار باید بود و هشیار و همه وقت با پروردگار در مناجات تا بر دست
و زبان و قلم و قدم وی آن راند که مصالح ملک و دین در آن باشد **تربیت**
مردم متهم و نا پرهیزگار را قرین خود نگرداند که طبیعت ایشان در وی

اگر نتواند مزدش حرام باشد فکیف چون تواند و نکند حکایت ذوالنون مصری رح
پادشاهی را گفت شنیدم فلان عامل را که فرستادی بولایت دست درازی
میکند و بر رعیت جیف روا میدارد گفت وقتی سزایش بدهم گفت بلی آنکه
سزای وی وهی که مال رعیت برده باشد و تو بزجر و مصادره از وی
ستانی و در خزانه نهی رعیت درویش را چه سود دارد و پادشاه مجمل گشت و ظلم
آن ظلم بکرد ۵ سر گرگ باید هم اول برید ۵ نه چون گوسفندان مردم درید
تنبیه باش رندان و فاسقان نادان و وقتی از پادشاه پسندیده آید
که بنفس خود از جور پرهیزد حکایت یکی از پادشاهان خمخانه خماران بشکست
و شبانگاه بگفت انگور فلان باغ در وجه عصیر نهاده صاحبدلی بشنید و

گفت ۵ ایکه گفتی بدکن خوب دبدکن	گفته خود را تو از خود رد مکن پند

لایق حال پادشاهان نیست خشم باطل گرفتن و اگر بحق خشم گیرد پای از
اندازهٔ انتقام بیرون ننهد که آنکه جرم از طرف او باشد و دعوی از طرف خصم
تربیت بادوست و دشمن طریقهٔ السنان پیش گیرد که دوستان را
مهر و محبت بیفزاید و دشمنان را عداوت کم شود و تنبیه خزانه باید که همه وقتی
موفر باشد و خرج بسیار بیحساب ره انداز د که دشمنان در کمین اند و حادثه ها
در راه نصیحت در هر حال از مکر و غدر عدو ایمن نشیند و از دوست
کند پسند سائر زندستان و خدام را باید که نام و نسب دانند بحسب الوقوع

نیکو دارد و با انواع ملاطفت دل بدست کرا گر دشمنان در دوستی متفق باشند
و دوستان در دوستی مختلف نباشند فائده سپاهی که در صف کارزار از
دشمن ترسد و گریزد بباید گشت که خونبهاے خود بسلف خورده است سپاهے
را که سلطان نان میدهد بجهاے جان میدهد پس اگر بگریزد شاید که خونش بریزد
پند بادشاهی که عدل نکند و نیکنامی توقع دارد بدان ماند که جوکارد و امید
گندم دارد تنبیه ای که مال از بهر جاه و دوست میداری کرم کن و تواضع
پیش گیر که جاهی ازین زیادت نیست که خلعت دوستان پوشند و ثنا گویند
پند گر سنگے به که سیری از پهلوی درویشان حکایت اگر عقاب زنی برگ بیرد شکار
از چنگ کنجشکان نگیرد تنبیه تو بر جاے آنانے که رفتند و کسانیکه خواهند آمدن
پس وجود میان دو عدم اعتماد را نشاید موعظه مردے نه جهانگیر یست
بلکه جهاندار یست و انا جهان نگیرد و بدارد و نادان جهان بردارد و پند
پادشاهان جایگه نشینند باخبر باشند که حاجیان و سرهنگان نه هر وقتی مهمات
رعیت بسمع پادشاه رسانند حکایت نوشیروان عادل زنجیری جرسها بردے
بسته بود و دو طرفے در زیر بالین و دیگر طرف در میدان بردختی تا اگر کسی را
فصلی بودی سلسله را بجنبانیدی حکایت ملوک عرب بناشناخت بیرون
آمدندی و نظر در حال مملکت کردندی تا اگر منکری دیدندے بدفع آن
کوشیدندی و همچنین کسانی را بر محلات و دختری برگماشتندے تا اگر بیدادے

برند و چشمداشت بر کند موعظه با خرد و بزرگ دوستی کن و بیخ
محبت نشان و اعتماد بران کن که من در حمایت پادشاهم و کس را با من
مقاومت صورت نبندد اگر ناپاکی ترا بنادانی کند پادشاه بکین تو اقلیمی را
نگشد فضله ترا زنده تواند کردن چنان کن که خیر تو در قضای تو گویند که در نظم
ازیم گویند یا از طبع موعظه در زندگی سعی کن که به از دیگران باشی بفضل و
صلاح و کرم که در مردگی گدایان و شاهان یکسانند اگر مدفن سلطان با پاسبان
باز کنند فرق نتوان کردن حکمت دشمنان مجتمع را متفرق توانی کردن نگردد
بعضی از ایشان را بدست آری تنبیه دشمن بدشمن برانگیز تا هر طرف که غالب
آید فتح از آن تو باشد پند دشمن از خردی مگذار که بزرگ شود و پیاده شطرنج
رها مکن که بسر رود و فرزین گردد پند در حالت آسانی دلسا بدست آرتا در
حالت دشواری بکار تو آید فائده پادشاهان که بلهو و لعب و شراب از مصالح
مملکت غافل نشینند و تدبیر امور بنویسندگان باز گذارند ایشان نیز بجذب
منفعت خویش از مهمات رعیت فارغ باشند بسی برنیاید که مملکت خراب گردد
پند از بدگویان مرنج که گناه از آن تست چرا چنان بناشی که بدت نگویند

چو بیداد کردی توقع مدار	که نامت بنیکی برود در دیار

به هلاکت دشمن کسی شاد مانی کند که از هلاکت خویش ایمن باشد حکمت طعام انگه
خورد که اشتها غالب شده باشد سخن انگه گوید که ضرورتی افتد و سر انگه نهند که

پسند خداوند ملک را و اجابت که هر آن وقت که حادثه روی دهد که موجب
تشویش خاطر باشد شبانگاهی که خلق آرام گیرند استعانت بدرگاه حق تعالی برد
و بدعا و زاری قوت و نصرت خواهد پس انگاه بخدمت علما و صلحا و عبادقیام نمودن
و همت خواستن پس انگاه بزیارت بقاع شریفه رفتن و از روان پاکان مدد جستن
پس انگاه در حق ضعیفان و مسکینان نظر فرمودن و تنی چند از زندانیان را رهاییدن
و نیت خیرات کردن و لشکریان و حواشی و سائر بندگان را نوازش فرمودن و
بوعد خیر امیدوار گردانیدن و از روی عقل و مشاورت دوستان خردمند
بکدل در دفع آن حادثه سعی نمودن پس چون مراد برآید شکر فضل خدای تعالی
گفتن و از قدرت و کفایت خویش نادانستن پس انگاه نذرهائی که کرده
وفا نمودن و شکرانه بر مزید بجا آوردن تا نوبت دیگر چون واقعه پیدا گردد
دلها بجانب وی مائل باشد و خاطر جمهور با و یار و فتح و نصرتش را امیدوار
و چندی نصیحت سعدی بگوش دل بشنود و بصدق کار بندد که بتوفیق حق تعالی
مرادش حاصل باشد و نفس و فرزند بعافیت و دنیا و آخرت بمراد و الله ولی التوفیق

بابعباد رسالهٔ دوم در ملاقات شیخ با اباقاآن

شیخ سعدی علیه الرحمة فرموده که در وقت مراجعت از زیارت کعبه چون بدار الملک تبریز رسیدم و
فضلا و علما و صلحای آن موضع را دریافتم و بحضور آن عزیزان که صحبت ایشان
از فرائض بود مشرف شدم خواستم تا صاحب دیوان علاء الدین دوخواهم

اسکندر ثانی

در وقت مراجعت پادشاه فرمود که مرا پندی ده گفتم از دنیا با خرت چیزی
توان برد مگر ثواب و عقاب اکنون تو خیری ایا قاآن فرمود که یعنی بشعر
مقرر فرما در حال این قطعه در عدل و انصاف فرمود قطعه بیتی که پاس رعیت
نگاه میدارد + حلال باد خراجش که مزد چوپانیست + وگرنه راعی خلق است
زهر مارش باد + که هرچه میخورد از جزیهٔ مسلمانیست + ایا قاآن بگریست
و چند نوبت فرمود که من راعیم یا نه و هر نوبت شیخ جواب میداد که اگر راعی
بیت اول ترا کفایت است والا بیت ثانی فرمود که در وقت بازگشتن
این چند بیت بدو بخوانم ابیات باد شد سایهٔ خدا باشد + سایهٔ باد آشنا باشد +
نشود نفس عامه قابل خیر + گرنه شمشیر بادها باشد + هر صلاحی
که در جهان آید + اثر لطف پادشا باشد + مملکت زو صلاح پذیرد + گه همه رای
او خطا باشد + ایا قاآن را عظیم خوش آمد و انصاف آمنت که در این عهد
که ما نیم مشایخ و علمای روزگار نصیحت چنین بابقال و قصابی نتوانند کرد
لاجرم روزگار بدین نسبت است که می بینی رسالهٔ سوم در نصیحت سلطان
انگیانو معلوم شد که حسن و عادل دام دولته قابل نصیحت هست و مستعد
اما بدانکه مالک رعیت و صاحب ملک و دولت را لازم است از حسن سیرت
ملوک چندین دانستن و در مهمات کار بستن و طلب نیکنامی و امید نیک سرانجامی
را اول آنکه ابتدای کار را بنام خدا کند و یاری از وی خواهد و سخن ایشان

بیکان

نیکان خبر آموزد و از عاقبت کاربدان عبرت گیرد و در حال گذشتگان نظر نماید
و بمردم ناآزموده اعتماد نکند و کار بزرگان بخردان نفرماید و هیبت خود نگاه
دارد و مطرب و مسخره و بازیگر و امثال آنها را همه وقت بخود راه ندهد و نظر نیک
و دیگر بهبها را عادت نکند و تیر و کمان و گوی زدن همه وقت پیشه نسازد و
در دفع بدان تاخیر نکند و با دوست و دشمن نیکوئی کند که دوستان را محبت
بیفزاید و دشمنان را عداوت کم شود و از زهر و غدر و کمین غافل نشود و از
حال زندانیان همه وقت خبر گیرد و پیوسته چنان نشیند که گوئی دشمن بر در ست
تا اگر ناگاه در آید بیساخته نباشد و از زندانیان کشتنی را بکشد و رهاکردنی را
رها کند و گناه کوچک را بقدر گوش مالش دهد و از بیگناه دست بازدارد
و بی برگ را صدقات فرماید و کسی را که بجرمی از نظر برآید بیکبار از خود محروم
نگرداند و مردم معزول و سخت کشیده را باز عمل فرماید که بسیجان از بیم عزل
و بینوائی در راستی کوشند و دوستان را دست قوی دارد تا دشمنان
قوی نگردند و با دشمن قوی نستیزد و همه را زی با دوستان نگوید که دوستی
همه وقت نماند و همه رنجی بدشمن نرساند شاید وقتی دوست گردد و رعیت را
نیازارد تا روز واقعه میل بدشمن نکنند و در چشم غریبان بهیبت قرار گیرد
و با خواجه تاشان کلاه تکبر بگذارد احترام گذشتگان و رفیقان و یاران گذشته
نماید و اهل قرات را گاه گاه بنوازد و با آشنایان وفاداری کند و مردم نامی

کند نه چندانکه دستگاه ضعیف شود و خزانه تهی گردد چندانکه جیش و لشکر تحمل
نکنند و خشم گیرد نه چندانکه مردم از وی متنفر گردند و بازی کند نه چندانکه
بر وی جایگه رود و قوت و توفیق غلبه از خداخواهد و بزرگ خود کفایت کند که
عهد ملک دلداری امریست عظیم همه وقت بلهو و طرب گذرانیدن نشاید با اهل دولت
بازی نشست که دولت برفتش بازی زدست چندین نصیحت سعدی مشتمل
و در مهمات کار بندد و چون منتفع شود و جای خیر در یغ ندارد و سر همه پندها انکه
دست سخاوت گشاده دارد زرافشان چو دنیا بخواهی گذاشت
که سعدی درافشاند چون زر بداشت رسالهٔ ششم مبنی بر بیان
احترام شیخ و وزیر و سلاطین در زمان حکومت ملک عادل شمس الدین
تازیکوی اسفه سالاران شیراز خراجی چند از مال دیوان کم تقصیر اندک داشت
بهای گران بقالان بطرح داده بودند و ملک ازین ظلم بیگمان اتفاقا چند بار
خرما بر در خانهٔ اتابک دکان بقالی داشت فرستادند چون حال بدان نهج
دید برخاست و بر بلاط شیخ کبیر ابو عبد الله محمد خفیف قدس الله سره رفته سخت برآمد
خود شیخ سعدی صورت حال عرضه داشت شیخ از آنحال کوفته خاطر شد اندیشه کرد
که خود برود و این بلا از سر دویشان شیراز رفع کند تخصیص از برادر خود پس گفت
اوّل رقعه باید نوشت و فی الحال این قطعه را بر پارهٔ کاغذ بنوشت قطعه
زاحوال برادرم بتحقیق دانم که ترا خبر نباشد و خواهی بطرح میدهند

به عون صنایع مکین مکان و فضل خلایق زمین و زمان

نسخهٔ معرفت مظهر موعظت کستر تقامت کتر تقیمت بهر متسلی پند نامه مسمون به

گلستان سعدی

از تصانیف حضرت شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی اسکنه الله بحبوحة الجنان

در مطبع منشی نولکشور و بمطبع مزین رونق افزای بستانگردید

بسم الله الرحمن الرحیم

کریما بخشای بر حال ما — که هستم اسیر کمند هوا
ندایم غیر از تو فریادرس — توئی عاصیانرا خطا بخش و بس
نگهدار ما را ز راه خطا — خطا در گذار و صوابم نما

در ثنای محمد صلی الله علیه وآله وسلم

زبان تا بود در دهان جا گیر — ثنای محمد بود دلپذیر
حبیب خدا اشرف انبیا — که عرش مجیدش بود متکا
سوار جهانگیر یکران براق — که بگذشت از قصر نیلی رواق

اشارت به نفس

چهل سال عمر عزیزت گذشت — مزاج تو از حال طفلی گذشت
همه با هوا و هوس ساختی — دمی با مصالح نپرداختی
مکن تکیه بر عمر ناپایدار — مباش ایمن از بازی روزگار

در مدح کرم

ولا شهر که بنهاد خوان کرم — بشد نامدار جهان کرم
کرم نامدار جهانت کند — کرم کامگار امانت کند
ورای کرم در جهان کار نیست — وزین کرم تر هیچ بازار نیست
کرم مایهٔ شادمانی بود — کرم حاصل زندگانی بود

دل عالمی از کرم تازه دار | جهانرا ز بخشش پر آوازه دار
همه وقت مشغول کرم مستقیم | که همت آفرینندهٔ جان کریم

در صفت سخاوت

سخاوت کند نیکبخت اختیار | که مرد از سخاوت شود بختیار
بلطف و سخاوت جهانگیر باش | در اقلیم لطف و سخا میر باش
سخاوت بود کار صاحبدلان | سخاوت بود پیشهٔ مقبلان
سخاوت مس عیب را کیمیاست | سخاوت همه دردها را دواست
مشو تا توان از سخاوت بری | که گوئی بهی از سخاوت بری

در مذمت بخل

اگر چرخ گردد بکام بخیل | ور اقبال باشد غلام بخیل
وگر در کفش گنج قارون بود | وگر تابعش رتبهٔ مسکون بود
نیرزد بخیل آنکه نامش برند | وگر روزگارش کند چاکری
مکن التفاتی بمال بخیل | مبر نام مال و منال بخیل
بخیل ار بود در اهر بحر و بر | بهشتی نباشد بحکم خبر
بخیل ار چه باشد تونگر بمال | بخواری چو مفلس خورد نکبتوشمال
سخیان را موال برّی خورند | بخیلان غم سیم و زر میخورند

در صفت تواضع

ولا گر تواضع کنی اختیار | شود خلق دنیا ترا دوستدار
تواضع زیادت کند جاه را | که از مهر پرتو بود ماه را
تواضع بود مایهٔ دوستی | که عالی بود پایهٔ دوستی
تواضع کند مرد را سرفراز | تواضع بود سروران را طراز

تواضع کند هر که هست آدمی
نزیبد ز مردم بجز مردمی

تواضع کند هوشمند گزین
نهد شاخ پر میوه سر بر زمین

تواضع بود خیرمت را نمای
کند در بهشت برین جای تو

تواضع کلید در جنت است
سر افرازی و جاه را رازیست

کسی را که عادت تواضع بود
ز جاه و جلالش تمتع بود

کشتی را که گردن کشی در سرست
تواضع از و یافتن خوشترست

تواضع عزیزت کند در جهان
گرامی شوی پیش دلها چو جان

تواضع مدار از خلائق دریغ
گر گردن ازان بر کشی همچو تیغ

تواضع ز گردن فرازان نکوست
گدا گر تواضع کند خوی اوست

در مذمت تکبر

تکبر مکن زنهار ای پسر
که روزی زدستش درآئی بسر

تکبر ز دانا بود ناپسند
غریب آید این معنی از هوشمند

تکبر بود عادت جاهلان
تکبر نیاید ز صاحبدلان

تکبر عزازیل را خوار کرد
بزندان لعنت گرفتار کرد

کسی را که خصلت تکبر بود
سرش پر غرور از تصور بود

تکبر بود مایه بیهنری
تکبر بود اصل بدگوهری

چرا ای تکبر چرا می کنی
خطا می کنی و خطا می کنی

در فضیلت علم

بنی آدم از علم یابد کمال
نه از حشمت و جاه و مال و منال

چو شمع از پی علم باید گداخت
که بی علم نتوان خدا را شناخت

خردمند باشد طلبگار علم
که گرمست پیوسته بازار علم

کسی را که شد در ازل بخت یار — طلب کردن علم کرد اختیار
طلب کردن علم شد بر تو فرض — دگر واجبت هست از پیش قرض
بر و دامن علم گیر استوار — که علمت رساند بدار القرار
میا موز جز علم گر عاقلی — که بی علم بودن بود غافلی
ترا علم دین و دنیا تمام — که کار تو از علم گیرد نظام

در امتناع از صحبت جاهلان

ولا گر حسد مندی و هوشیار — مکن صحبت جاهلان اختیار
ز جاهل گریزنده چون تیر باش — نه آمیخته چون شکر شیر باش
ترا از دها گر بود یار غار — ازان به که جاهل بود غمگسار
اگر خصم جان تو عاقل بود — به از دوستداری که جاهل بود
چو جاهل بکسے درجهان خوار نیست — که نادان ترا ز جاهلی کار نیست
ز جاهل نیاید جز افعال بد — ورو نشنود کس جز اقوال بد
سرانجام جاهل جهنم بود — که جاهل نکو عاقبت کم بود
سر جاهلان بر سر دار به — که جاهل بخواری گرفتار به
ز جاهل حذر کردن اولی بود — کز و ننگ دنیا و عقبے بود

در صفت عدل

چو ایزد ترا این همه کام داد — چرا بر نیاری سر انجام داد
چو عدل ست پیرایهٔ خسروی — چرا عدل را دل نداری قوی
ترا مملکت پایداری کند — اگر معدلت دستیاری کند
چو نوشیروان عدل کرد اختیار — کنون نام نیکو از و یادگار
ز تا شیر عدل ست آرام ملک — که از عدل حاصل شود کام ملک

جهان را به از عدل معمار نیست
که بالاتر از معدلت کار نیست

جهان را بانصاف آباد دار
دل اهل انصاف را شاد دار

ترا از همین بس به آخرت چه حاصل بود
که نامت شهنشاه عادل بود

اگر خواهی از نیکبختی نشان
در ظلم بندی بر اهل جهان

رعایت ز ریع از رعیت مدار
مراد دل داد خواهان برآر

در مذمت ظلم

خرابی زبیداد بیند جهان
چو بستان خرم ز باد خزان

مده رخصت ظلم در هیچ حال
که خورشید ملکت نیابد زوال

کسی کاتش ظلم زد در جهان
برآورد از اهل عالم فغان

ستم کش گر آهی برآرد ز دل
زند شعله در آب و گل

مکن بر ضعیفان بیچاره زور
بیندیش آخر ز تنگی گور

به آزار مظلوم مائل مباش
ز دود دل خلق غافل مباش

مکن مردم آزاری ای تندرای
که ناگه رسد بر تو قهر خدای

ستم بر ضعیفان مسکین مکن
که فریاد دارد ز دل دردمند

در صفت قناعت

دلا گر قناعت بدست آوری
در اقلیم راحت کنی سروری

اگر تنگدستی ز سختی منال
که پیش خردمند هیچ است مال

ندارد خردمند از فقر عار
که باشد نبی را ز فقیر افتخار

غنی را ز سیم و زر آرایش است
ولیکن فقیر اندر آسایش است

غنی گر نباشی مکن اضطراب
که سلطان نخواهد خراج از خراب

قناعت بهر حال اولی ترست
قناعت کند هر که نیک اختر ست

زنور قناعت برافروز جان | اگر داری از نیکبختی نشان

در مذمت حرص

آیا مبتلا گشته در دام حرص | شده دست لایعقل از جام حرص
مکن عمر ضایع بتحصیل مال | که هم نرخ گوهر نباشد بسفال
هر آنکس که در بند حرص اوفتاد | دهد خرمن زندگانی بباد
اگر فتم که اموال قارون ترا ست | همه نعمت ربع مسکون ترا ست
بخواهی شد آخر گرفتار خاک | جو بیچارگان با دل دردناک
چرا میگذاری ز کف دامن را | چرا می کشی بار محنت چو خر
چرا می کشی محنت از بهر مال | که خواهد شدن ناگهان پایمال
چنان داده دل بنقش درم | که هستی ز هر دو فش بیخبر ندم
چنان عاشق روی زر گشته | که مشوریده احوال و سرگشته
چنان گشته صید بهر شکار | که یادت نیاید ز روز شمار
مبادا دل آن فرد دانا بشاد | که از بهر دنیا دهد دین بباد

در صفت طاعت و عبادت

کسی را که اقبال باشد غلام | بود میل خاطر به طاعت مدام
نه شاید سر از بندگی تافتن | که دولت به طاعت توان یافتن
سعادت ز طاعت میسر شود | دل از نور طاعت منور شود
اگر بندهٔ از بهر طاعت میان | کشاید در دولت جاودان
ز طاعت نه پیچد خردمند سر | که بالای طاعت نباشد هنر
به آب عبادت وضو تازه دار | که فردا ز آتش شوی رستگار
نماز از سر صدق برپای دار | که حاصل کنی دولت پایدار

ز طاعت بود روشنائی جان — که روشن ز خورشید باشد جهان
پرستنده آفرینده باش — در ایوان طاعت نشیننده باش
اگر حق پرستی کنی اختیار — در اقلیم دولت بنوی شهریار
سر از جیب پرهیزگاری برار — که جنت بود جای پرهیزگار
تقوی چراغ روان برفروز — که چون نیکبختان بنوی نیکروز
کسی را که از شرع باشد شعار — نترسد ز آسیب روز شمار

در مذمت شیطان

ولا هر که محکوم شیطان بود — شب و روز در بند عصیان بود
کسی را که شیطان بود پیشوا — کجا باز گردد به راه خدا
ولا عزم عصیان مکن زینهار — که فردا نباشی ز حق شرمسار
ز عصیان کند هوشمند احتراز — که از آب باشد شکر را گداز
کند نیکبخت از گنه اجتناب — که پنهان شود نور مهر از سحاب
مکن نفس امّاره را پیروی — که ناگه گرفتار دوزخ شوی
اگر بر نتابد ز عصیان دلت — بود اسفل السافلین منزلت
مکن خانه زندگانی خراب — بسیلاب فعل بد و ناصواب
اگر دور باشی ز فسق و فجور — نباشی ز گلزار فردوس دور

در بیان شراب محبت و عشق

بده ساقیا آتش آتش لباس — که مستی کند اهل دل التماس
می لعل در ساغر زرنگار — بود روح پرور چو لعل نگار
خوشا آتش شوق ارباب عشق — خوشا لذت درد اصحاب عشق
بیار آن شراب چو آب حیات — که یابد ز بویش دل از غم نجات

خوش آندل که دارد تمنای دوست — خوش آنکس که در بند سودای اوست
خوش آنکس که شد خاک کوی دوست — خوش آنکس که شد منزلش کوی دوست
شراب چو لعل روان بخش یار — شراب مصفا چو روی نگار
خوشا می پرستی ز صاحبدلان — خوشا ذوق مستی ز اهل دلان

در صفت وفا

دلا در وفا باش ثابت قدم — که بی شکر رایج نباشد درم
ز راه وفا گر نپیچی عنان — شوی دوست اندر دل دشمنان
مگردان ز کوی وفا روی دل — که در روی جانان نباشی خجل
منه پای بیرون ز کوی وفا — که از دوستان می نیرزد جفا
جدائی ز احباب کردن خطاست — بریدن ز یاران خلاف وفاست
بود بیوفائی شرشت زنان — مباموز کردار زشت زنان

در فضیلت شکر گوید

کسی را که باشد دل حق شناس — نشاید که بندد زبان سپاس
نفس جز بشکر خدا بر مبار — که واجب بود شکر پروردگار
ترا مال و نعمت فزاید ز شکر — ترا فتح از در در آید ز شکر
اگر شکر حق تا به روز شمار — گزاری نباشد یکی از هزار
ولی گفتن شکر اولی تر است — که اسلام را شکر اوزیور ست
گر از شکر ایزد نه بندی زبان — بدست آوری دولت جاودان

در بیان صبر

ترا گر صبوری بود دوستیار — بدست آوری دولت پایدار
صبوری بود کارها را بسی — نه پیچند زو روی هرگز بسی

صبوری کشاید درِ کام جان — که جز صابری نیست مفتاح آن
صبوری برآرد مرادِ دلت — که از عالمان حل شود مشکلت
صبوری بهر حال اولے بود — که در ضمن آن چند معنی بود
صبوری ترا کامگارے دهد — ز رنج و بلا رستگاری دهد
صبوری کلیدِ درِ آرزوست — کشاینده کشورِ آرزوست
صبوری کنے گر مرادیں بود — که تعجیل کار شیاطین بود

در صفت راستی

دلا راستی گر کنے اختیار — شود دولتت همدم و بخت یار
نه پیچد سر از راستی هوشمند — که از راستی نام گردد بلند
دم از راستی گر زنی صبح وار — ز تاریکی جهل گیری کنار
مزن دم بجز راستی زینهار — که دارد فضیلت یمین بر یسار
به از راستی در جهان کار نیست — که در گلبن راستی خار نیست

در مذمت کذب

کسی را که نار استی گشت کار — کجا روز حشر شود رستگار
کسی را که گردد زبان در دروغ — چراغ دلش را نباشد فروغ
دروغ آدمی را کند شرمسار — دروغ آدمی را کند بی وقار
رکذاب گیر و خردمند وار — که او را نیارد کسے در شمار
دروغ اے برادر مگو زینهار — که کاذب بود خوار و بی اعتبار
زنار استی نیست کاری شگرف — ازو گم شود نام نیک ای پسر

در انقلاب روزگار و تفاوت مدارج

نگه کن برین چرخ نیلوفری — که نقشش بود بی ستون استوار

سر زیرہ چرخ گردندہ بین — در و شمہا می فروزندہ بین
یکے پاسبان و یکے پادشاہ — یکے داد خواہ و یکے تاج خواہ
یکے شادمان و یکے دردمند — یکے کامران و یکے مستمند
یکے باجداد و یکے تاجدار — یکے سرفراز و یکے خاکسار
یکے بر حصیر و یکے بر سریر — یکے در پلاس و یکے در حریر
یکے بے نوا و یکے مالدار — یکے نامراد و یکے کامگار
یکے در عنا و یکے در لقا — یکے در بقا و یکے در فنا
یکے تندرست و یکے ناتوان — یکے سال خوردہ و یکے نوجوان
یکے در صواب و یکے در خطا — یکے در دعا و یکے در دغا
یکے نیک کردار و نیک اعتقاد — یکے غرق در بحر فسق و فساد
یکے نیک خلق و یکے تند خوی — یکے بردبار و یکے جنگ جوے
یکے در تنعم یکے در عذاب — یکے در مشقت یکے کامیاب
یکے در جہان جلالت امیر — یکے در کمند حوادث اسیر
یکے در گلستان راحت مقیم — یکے با غم و رنج و محنت ندیم
یکے چون گل از خرمی خندہ زن — یکے راہ غول آزردہ خاطر حزن
یکے بستہ از بہر طاعت کمر — یکے در گنہ بردہ عمری بسر
یکے راشب و روز مصحف بدست — یکے خفتہ در کنج میخانہ مست
یکے بر در شرع مسمار دار — یکے در رہ کفر زنار دار
یکے مقبل و عالم و ہوشیار — یکے مدبر و جاہل و خوشسوار
یکے غازی و چابک و پہلوان — یکے بزدل و سست تر سندہ جان
یکے را بروں رفت ز اندازہ مال — یکے در غم نان ز خرج عیال

ع ہر روز نیست یکساں
ع بیشتر ہمہ بیش
ع صاحب اقبال
ع خراج دہد از آن
ع بلاس پوشیدن
ع ہست بدن
ع والدین کہ زیر دامان
ع بسیار اہل ننگ کردار
ع فسق نافرمانی آلہی
ع بخشش نافرمانی خدا ہم
ع کنندہ وہم در شست
ع فساد و انداز
ع با خلق بہ زی
ع نازد خشت
ع نازد خشت
ع کہن پاسبان باخود

یکی را فر فرزنده شمع طرب | یکی را بود در رخشان چو شب

در منع امید از مخلوقات

ازین پس مکن تکیه بر روزگار | که ناگه ز جانت برآرد دمار

مکن تکیه بر لشکر بی عدد | که شاید ز نصرت نیابی مدد

مکن تکیه بر ملک و جاه و حشم | که پیش از تو بودست و بعد از تو هم

مکن بد که بد بینی از یار نیک | نمی روید از تخم بد بار نیک

مکن تکیه بر ملک و فرماندهی | که ناگه چو فرمان رسد جاندهی

بسا پادشاها که سلطان نشان | بسا پهلوانان کشورستان

بسا تند گردان لشکر شکن | بسا شیر مردان شمشیر زن

بسا ماهرویان سیمین قدم | بسا نازنینان خورشید خدم

بسا خوبرویان نوخاسته | بسا نوعروسان آراسته

بسا نامدار و بسا کامگار | بسا سرو قد و بسا گلعذار

که گیتی چو پیراهن عمر چاک | کشیدند سر در گریبان خاک

چنان خرمن عمرشان شد بباد | که هرگز کسی زان نشانی نداد

مبند دل برین کاخ خرم هوا | که می بارد از آسمانش بلا

مبند دل برین منزل جانستان | که در وی نه بینی دلی شادمان

مبند دل برین کهنه دیر خراب | که خالی نباشد ز بیم و عذاب

ثباتی ندارد جهان ای پسر | بغفلت مبر عمر در وی بسر

مبند دل برین دیر ناپایدار | ز سعدی همین یک سخن یاد دار

تمت

بعون صناع مکین و مکان فضل خلاق زمین و زمان

گلستان

در مطبع نامی منشی نولکشور لطبع مزین مقبول اهل جهان

بسم الله الرحمن الرحیم

منت خدای را عز و جل که طاعتش موجب قربت است و بشکر اندرش مزید نعمت هر نفسی که فرو می رود ممد حیات است و چون بر می آید مفرح ذات پس در هر نفسی دو نعمت موجود است و بر هر نعمتی شکری واجب

از دست و زبان که بر آید — گر عهدهٔ شکرش بدر آید

اعملوا آل داود شکرا و قلیل من عبادی الشکور قطعه

بنده همان به که ز تقصیر خویش — عذر بدرگاه خدا آورد
ور نه سزاوار خداوندیش — کس نتواند که بجا آورد

باران رحمت بیحسابش همه را رسیده و خوان نعمت بیدریغش
همه جا کشیده پرده ناموس بندگان بگناه فاش ندرد
و وظیفه روزی بخطای منکر نبرد قطعه

ای کریمی که از خزانهٔ غیب	گبر و ترسا وظیفه خور داری
دوستان را کجا کنی محروم	تو که با دشمنان نظر داری

فراش بادِ صبا گفته تا فرشِ زمردین بگسترد و دایهٔ
ابر بهاری را فرموده تا بناتِ نبات را در مهد زمین
بپرورد و درختان را بخلعتِ نوروزی قبای اطلس
در بر گرفته و اطفال شاخ را به قدوم موسم ربیع کلاه
شکوفه بر سر نهاده عصارهٔ تاکی بقدرت او شهد فائق
شده و تخم خرمائی به تربیت او نخل باسق گشته قطعه

ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند	تا تو نانی بکف آری و بغفلت نخوری
همه از بهر تو سرگشته و فرمان بردار	شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

در خبر است از سرور کائنات مفخر موجودات رحمت عالمیان
صفوت آدمیان تتمه دور زمان بیت

شفیع مطاع نبی کریم	قسیم جسیم نسیم وسیم
بیت بلغ العلی بکماله	کشف الدجی بجماله
حسنت جمیع خصاله	صلوا علیه وآله بیت
چه غم دیوارت را که دارد چو تو پشتیبان	چه باک از موج بحر آنرا که باشد نوح کشتیبان

که یکی از بندگان گنهکار پریشان روزگار دست انابت
بامید اجابت بدرگاه خداوند جل وعلا بردارد ایزد تعالی
در و نظر کند بازش بخواند بار دیگر اعراض فرماید بازش
بتضرع وزاری بخواند حق سبحانه وتعالی گوید
یا ملائکتی قد استحییت من عبدی ولیس له غیری
دعوتش را اجابت کردم و امیدش برآوردم که از
بسیاری دعا و گریه بنده همی شرم دارم بیت

گرم بین و لطفِ خداوندگار | گنه بنده کرده است و او شرمسار

عاکفان کعبهٔ جلالش به تقصیرِ عبادت معترف که
ما عَبَدْناکَ حَقَّ عِبادَتِکَ و واصفان حلیهٔ جمالش
تحیر منسوب که ما عَرَفْناکَ حَقَّ مَعْرِفَتِکَ قطعه

گر کسی وصفِ او ز من پرسد | بیدل از بی نشان چه گوید باز
عاشقان کشتگانِ معشوقند | بر نیاید ز کشتگان آواز

یکی از صاحبدلان سر بجیب مراقبه فرو برده بود و در بحر مکاشفه مستغرق شده حالی که ازان معامله باز آمد یکی از محبان گفت ازین بوستان که بودی چه تحفه کرامت کردی اصحاب را گفت بخاطر داشتم که چون بدرغت گل برسم دامنی پر کنم هدیهٔ اصحاب را چون برسیدم بوی گلم چنان مست کرد که دامنم از دست برفت قطعه

ایمرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز | کان سوخته را جان شد و آواز نیامد

دیباچه

این مدعیان در طلبش بیخبرانند	کان را که خبر شد خبرش باز نیامد

ای سالکان بی بصیرت ره	قطعه

ای برتر از خیال و قیاس و گمان و وهم	وز هر چه گفته اند شنیدیم و خوانده ایم
وصف تو عقل در نتواند که هر چه هست	ما همچنان در اول وصف تو مانده ایم

ذکر محامد پادشاه اسلام اتابک ابوبکر بن سعد بن زنگی نور الله تربته

ذکر جمیل سعدی که در افواه عوام افتاده است وصیت سخنش که در بسیط زمین رفته و قصب الجیب حدیثش که همچو شکر می خورند و رقعهٔ منشآتش که همچو کاغذ زر می برند بر کمال فضل و بلاغت او حمل نتوان کرد بلکه خداوند جهان و قطب دایرهٔ زمان و قائم مقام سلیمان و ناصر اهل ایمان اتابک اعظم مظفر الدنیا والدین ابوبکر بن سعد زنگی

ظل الله تعالی فی ارضه ربّ ارضه وارضه

بعین عنایت نظر کرده است و تحسین بلیغ فرموده و اراوت

صادق نموده لاجرم کافهٔ انام از خواص و عوام بمحبت او
گرائیده اند کہ النّاس علی دین ملوکهم رباعی

زانگہ کہ ترا بر من مسکین نظرست — آثارم از آفتاب مشہورترست
گر خود ہمہ عیب ہا بدین بندہ درست — ہر عیب کہ سلطان بپسندد ہنرست

قطعہ

گلی خوشبوی در حمام روزی — رسید از دست محبوبے بدستم
بدو گفتم کہ مشکی یا عبیری — کہ از بوی دلآویز تو مستم
بگفتا من گلے ناچیز بودم — ولیکن مدتے با گل نشستم
جمال ہمنشین در من اثر کرد — وگرنہ من ہمان خاکم کہ ہستم

اللّٰهُمَّ مَتِّعِ الْمُسْلِمِينَ بِطُولِ حَيَاتِهِ وَضَاعِفْ ثَوَابَ جَمِيلِهِ
خدایا برخوردار کن مسلمانان را بدرازی حیات او و بیفزا ثواب خوبی او
وَحَسَنَاتِهِ وَارْفَعْ دَرَجَ أَوِدَّائِهِ وَوُلَاتِهِ وَدَمِّرْ عَلَى
و نیکیہای او و بلند کن مرتبہای دوستان او و پیشکاران او و ہلاک آر بر
أَعْدَائِهِ وَشُنَاتِهِ بِمَا تَلِيَ فِي الْقُرْآنِ مِنْ آيَاتِهِ
دشمنان او و بدخواہان او ببرکت آنچہ خوانده شود در قرآن از آیات آن
وَامْنُنْ بِلَدَهُ يَا رَبِّ وَاحْفَظْ وَلَدَهُ قطعہ
و در پناہ دار شہر او را ای پروردگار و نگاہ دار فرزند او را

دیباچہ

سعدی شیرازی گوید رحمة الله علیه
شنیدم که در وقت جان دادن پدرم رحمة الله علیه
سر بر زانوی او نهاده بودم
چشمش بر روی من باز شد و گفت
ای پسر تو زنده خواهی ماند
و من نخواهم ماند
آنچه در توانائی من بود
در تربیت تو کوشیدم
و آنچه بر من واجب بود
در نصیحت تو بکوشیدم
و اکنون ترا بخدا می سپارم
و از خدا می خواهم
که ترا بر من مشفق تر باشد
و بر تو مهربان تر
و ترا بر من رحمت کند
و از من خشنود باشد
و بر تو مبارک گرداند
و ترا توفیق دهد
تا بر آنچه من بودم
بیفزائی
و بر آنچه من کردم
ببخشائی
و بر آنچه من گفت

لَقَدْ سَعِدَ الدُّنْيَا بِهٖ دَامَ سَعْدُهٗ
وَاَيَّدَهُ الْمَوْلٰى بِاَنْوَارِ النَّصْرِ

كَذٰلِكَ تَنْشَأُ الْبَنُوْنَ هُوَ حِرْقُهَا
وَحُسْنُ نَبَاتِ الْاَرْضِ مِنْ كَرَمِ الْبَذْرِ

ایزد تعالی و تقدس خطهٔ پاک شیراز را به هیبت حاکمان عادل و
بهمت عالمان عامل تا زمان قیامت در امان سلامت نگهدارد قطعه

اقلیم پارس را غم از آسیب دهر نیست
تا بر سرش بود چو تو ای سایهٔ خدا

امروز کس نشان ندهد در بسیط خاک
مانند آستان درت مامن رضا

بر تست پاس خاطر بیچارگان و شکر
بر ما و بر خدای جهان آفرین جزا

یارب باد فتنه نگهدار خاک پارس
چندانکه خاک را بود و باد را بقا

در سبب تالیف کتاب

یک شب تامل ایام گذشته می کردم و بر عمر تلف کرده
تاسف می خوردم و دستگاه دل را با لباس آب دیده می شستم
و این بیت مناسب حال خود می گفتم مثنوی

هر دم از عمر می رود نفسی
چون نگه می کنم نماند بسی

ای که بنجاه رفت و در خوابی — مگر این پنجه روز دریابی

نخل آنکس که رفت و کار نساخت — کوس رحلت زدند و بار نساخت

خواب نوشین بامداد رحیل — باز دارد پیاده را ز سبیل

هر که آمد عمارت نو ساخت — رفت منزل بدیگری پرداخت

وان دگر نیز همچنین هوسی — وین عمارت بسر نبرد کسی

یار ناپایدار دوست مدار — دوستی را نشاید این غدار

مایهٔ عیش آدمی شکمست — تا بتدریج میرود چه غمست

گره بند چنانکه بگشاید — گر دل از عمر برکند شاید

ور کشاید چنانکه نتوان بست — گو بشو از حیات دنیا دست

چار طبع مخالف و سرکش — چند روزی بوند با هم خوش

گر یکی زین چهار شد غالب — جان شیرین برآید از قالب

لاجرم مرد عارف کامل — نهد بر حیات دنیا دل

نیک و بد چون همی بباید مرد — خنک آن کس که گوی نیکی برد

دیباچه

ستایش خداوندی را که نام او عنوان سخن است و یاد او سرلوحهٔ هر مجموعه و ثنای او طراز هر دیباچه و شکر او موجب مزید نعمت و کفران او سبب سلب و نقمت و هر نفسی که فرو میرود ممد حیات است و چون برمیآید مفرح ذات پس در هر نفسی دو نعمت موجود و بر هر نعمتی شکری واجب.

از دست و زبان که برآید — کز عهدهٔ شکرش بدر آید

هر موی از تن من زبانی شود و هر زبانی هزار سال عمر کند و هر سالی هزار بنده بجای آرد و هر بندگی هزار نفس زند و هر نفسی هزار شکر گوید یکی از هزار کم گفته باشد و یک نفس از هزار کم زده.

بنده همان به که ز تقصیر خویش — عذر بدرگاه خدا آورد

ور نبود لایق فضل و کرم — بار خدایا تو بفضل و کرم

ای کریمی که از خزانهٔ غیب — گبر و ترسا وظیفه خور داری

دوستان را کجا کنی محروم — تو که با دشمنان نظر داری

ای که بر خوان احسان تو حاضر — لقمهٔ ریزه خور ز هر داری

ای که بر بساط کرم

برگ عیشی بگور خویش فرست | کس نیارد ز پس تو پیش فرست
عمر بر نست و آفتاب تموز | اندکی ماند و خواجه غرّه هنوز
ای تهیدست رفته در بازار | ترسمت پر نیاوری دستار
هر که مزروع خود خورد بخورید | وقت خرمنش خوشه باید چید
پند سعدی بگوش دل بشنو | ره چنین ست مرد باش و برو

بعد از تامل مصلحت آن دیدم که در نشینم عزلت نشینم و دامن صحبت فراهم چینم و دفتر از گفتارهای پریشان بشویم و من بعد پریشان نگویم بیت

زبان بریده بگنجی نشسته صم و بکم | به از کسی که نباشد زبانش اندر حکم

تا یکی از دوستان که در کنجا وه همنشین من بودی و در حجره جلیس و سریر قدیم از در در آمد چندانکه نشاط ملاعبت کرد و بساط مداعبت گسترد جوابش نگفتم و سر از زانوی تعبد برنگرفتم رنجیده نگه کرد و گفت قطعه

کنونت که امکان گفتار هست | بگوای برادر بلطف و خوشی

که فردا چو پیک اجل در رسد — بحکم ضرورت زبان در کشی

گسی از متعلقان منش برحسب واقعه مطلع گردانید که فلان عزم کرده است و نیت جزم که بقیت عمر معتکف نشیند و خاموشی گزیند تو نیز اگر توانی سر خویش گیر و مجانبت پیش گفتا بعزت عظیم و صحبت قدیم که دم در بنیارم و قدم برندارم مگر آنگاه که سخن گفته شود بعادت مألوف و طریق معروف که آزردن دل دوستان جهل ست و کفارت یمین سهل خلاف راه صواب است و عکس رای اولی الالباب ذوالفقار علی در نیام و زبان سعدی در کام قطعه

زبان در دهان خردمند چیست — کلید در گنج صاحب هنر

چو در بسته باشد چه داند کسی — که جوهر فروشست یا پیله ور

قطعه

اگر چه پیش خردمند خامشی ادبست — بوقت مصلحت آن به که در سخن کوشی

دو چیز طیره عقلست دم فروبستن — بوقت گفتن و گفتن بوقت خاموشی

فی الجمله زبان از مکالمتا و درکشیدن قوت نداشتم و رویی از محادثت
سخن گفتن
بگردانیدن مروت ندانستم که یار موافق بود و محب صادق بیت

چو جنگ آوری با کسی برستیز	که ازوی گزیرت بود یا گریز

بحکم ضرورت سخن گفتم و تفرج کنان بیرون رفتم و در فصل ربیعی
که صولت برد آمیده بود و اوان دولت ورد رسیده قطعه

اول اردی بهشت ماه جلالی	بلبل گوینده بر منابر قضبان
بر گل سرخ از نم افتاد لآلی	همچو عرق بر عذار شاهد غضبان

شب را بوستان با یکی از دوستان اتفاق بیت افتاد
موضعی خوش و خرم و درختان دلکش و در هم گفتی که
بعضی بر بعضی
خرده بنا بر خاکش ریخته و عقد ثریا از تاکش آویخته

روضه مناء نهرها سلسال	دوحة سجع طیرها موزون
باغی که آبشخور آن سرچشمه نیست	درخت غلیظی که آواز مرغانش بشنیدن مزه خوش است
آن پر از لالهای رنگارنگ	وین پر از میوهای گوناگون
باد در سایه درختانش	گسترانیده فرش بوقلمون

از بهاریه

بامداد آن که خاطر باز آمدن برای نشستن غالب آمد دیدمش
دامنی گل وریحان وسنبل وضمیران فراهم آورده وآهنگ
رجوع کرده گفتم گل بوستان راچنانکه دانی بقائی وعهد
گلستان راوفائی نباشد وحکیمان گفته اند هرچه نپاید
دلبستگی رانشاید گفتا طریق چیست گفتم برای نزهت ناظران
وفسحت حاضران کتاب گلستان توانم تصنیف کردن که
باد خزان رابرورق او دست تطاول نباشد وگردش
زمان عیش ربیعش رابه طیش خریف مبدل نکند قطعه

بچه کار آیدت زگل طبقی	از گلستان من ببر ورقی
گل همین پنج روز وشش باشد	وین گلستان همیشه خوش باشد

حالی که من اینحکایت بگفتم دامن گل بریخت ودرو امنم آویخت
که آلکریم اذا وعد وفا فصلی دو همان روز اتفاق
بیاض افتاد درحسن معاشرت وآداب محاورت ودرلباسی که

متکلمان را بکار آید و مترسلان را بلاغت افزاید فی الجمله هنوز از گلستان بقیتی مانده بود که کتاب گلستان تمام شد و الله اعلم و احکم بالصواب

ذکر یاد شاهزاده جهان سعد بن ابی بکر بن سعد نور الله قبره

و تمام انگه شود بحقیقت که پسندیده آید در بارگاه جهان پناه
سایه کردگار پرتو لطف پروردگار ودود حرز زمان و کهف امان

المؤید من السماء المنصور علی الاعداء عضد الدولة القاهرة
قوت داده شده از آسمان فیروز بر دشمنان بازوی دولت غالب

سراج الملة الباهرة جمال الانام مفخر الاسلام سعد بن
چراغ دین روشن علن خوبی بزرگی اسلام سعد پسر

الاتابک الاعظم شهنشاه المعظم مالک رقاب الامم مولی
اتابک برتر شهنشاه بزرگ مالک گردنهای گروه آقای

ملوک العرب والعجم سلطان البر والبحر وارث
پادشاهان عرب و عجم پادشاه بیابان دریا وارث

ملک سلیمان مظفر الدین ابو بکر بن سعد بن زنگی
ملک سلیمان فیروزمند دین ابوبکر پسر سعد پسر زنگی

ادام الله اقبالهما وضاعف اجلالهما وجعل الی
همیشه دارد خدا اقبال هردو دوا فزون تر کند بزرگی هردو دیگر داناد

کل خیر مالهما بکرمه لطف خداوندی مطالعه فرماید قطعه

گر التفات خداوندیش بیاراید | نگارخانه چینی نقش ارژنگیست

امید هست که روی ملال در نکشد | ازین سخن که گلستان نه جای دلتنگیست
علی الخصوص که دیباچه همایونش | بنام سعد ابوبکر سعد بن زنگیست

ذکر امیر کبیر فخر الدین ابی بکر بن ابی نصر اطال الله عمره

دیگر عروس فکر من از بی جمالی سر بر نیارد و دیده یاس از پشت پای خجالت برندارد و در زمره صاحب نظران متجلی نشود مگر آنگه متجلی گردد بزیور قبول امیر کبیر عالم عادل مظفر و منصور ظهیر سریر سلطنت مشیر تدبیر مملکت کهف الفقرا ملاذ الغربا مربی الفضلا محب الاتقیا افتخار آل پارس یمین الملک ملک الخواص بارگاه فخر الدولة والدین غیاث الاسلام والمسلمین عمدة الملوک والسلاطین ابی بکر بن ابی نصر اطال الله عمره و اجل قدره و شرح صدره و ضاعف اجره که ممدوح اکابر آفاق ست و مجموع مکارم اخلاق شعر

هر که در سایه عنایت اوست | گنهش طاعتست و دشمن دوست

بر هر یک از سائر بندگان و خواتین خدمتی معین است که اگر در ادای آن تهاون و تکاسل روا دارند در معرض خطاب آیند و در محل عتاب
مگر بر این طائفه درویشان که شکر نعمت بزرگان واجبست و ذکر جمیل و دعای خیر و ادای چنین خدمت در حد غلیظ اولی تر است که در حضور
این بنده تصنع نزدیکست و آن از تکلف دور باجابت مقرون باد قطعه

پشت دو تای فلک است شد از خرمی — تا چو تو فرزند نوادنا در ایام را
حکمت مخصوص گر لطف جهان آفرین — خاص کند بنده مصلحت عام را
دولت جاوید یافت هر که نکو نام زیست — آن که بد افتاد بد نام را
وصف ترا گر کند و زنکند اهل فضل — حاجت مشاطه نیست روی دلارام را

ذکر تقصیر خدمت و موجب اختیار عزلت

تقصیر و تقاعدی که در مواظبت خدمت بارگاه خداوندی میرود
بنابر آنست که طائفه از حکمای هندوستان در فضائل برزجمهر
سخن میگفتند بآخر جزین عیش ندانستند که در سخن گفتن بطی است

یعنی درنگ بسیار همیکنید و مستمع را بسی منتظر میباید بود تا وی تقریر سخنی کند بزرگ چهر
بشنید و گفت اندیشه کردن که چگوئیم به از پشیمانی خوردن که چرا گفتم نظم

سخندان پرورده پیر کهن	بیندیشد انگه بگوید سخن
مزن بی تامل بگفتار دم	نگوگوی گر دیر گوئی چه غم
بیندیش وانگه بر آور نفس	وزان پیش بس کن که گویند بس
بنطق آدمی بهتر است از دواب	و واب از تو به گر نگوئی صواب

فکیف در نظر اعیان حضرت خداوندی عز نصره که مجمع اهل دولت
و مرکز علمای تنبجر اگر در سیاقت سخن دلیری کنم شوخی کرده باشم بضاعت
مزجات بحضرت عزیز آورده و شبه قرباز جوهریان جوی نیارد و چراغ پیش
آفتاب پرتوی ندارد و منارهٔ بلند بر دامن کوه الوند پست نماید مثنوی

هر که گردن بدعوی افرازد	خویشتن را بگردن اندازد
سعدی افتاده است و ازاده	کس نیاید بجنگ افتاده
اول اندیشه و انگهی گفتار	پای در گل بود سر دیوار

نخلبندم ولی نه در بستان شاهدم من ولی نه در کنعان

لقمان را گفتند حکمت از که آموختی گفت از نابینایان که تا جای نه بینند پای نه نهند قدّام الخروج قبل الولوج مصرع

مرویت بیازمای و انگه زن کن قطعه

گرچه شاطر بود خروس بجنگ چه زند پیش باز رومین چنگ
گربه شیرست در گرفتن موش لیک موشست در مصاف پلنگ

اما باعتماد وسعت بزرگان که چشم از عوائب بپوشند و در افشای جرائم کمتران نکوشند کلمه چند بطریق اختصار از نوادر و امثال و شعر و حکایت و سیر ملوک ماضی رحمهم الله درین کتاب درج کردیم و برخی از عمر گرانمایه بر و خرج موجب تصنیف کتاب این بود و بالله التوفیق قطعه

بماند سالها این نظم و ترتیب ز ما هر ذره خاک افتاده جائی
غرض نقشیست کز ما یادگار ماند که هستی را نمی بینم بقائی
گر صاحبدلی روزی برحمت کند در کار درویشان دعائی

امعان نظر در ترتیب کتاب و تهذیب ابواب ایجاز بسخن مصلحت
دید تا مزین روضهٔ غنا و حدیقهٔ غلبا را چون بهشت بهشت باب
اتفاق افتاد ازین مختصر آمد تا بملالت نینجامد وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ
وَاِلَیْهِ الْمَرْجِعُ وَالْمَآبُ

باب اول در سیرت پادشاهان	باب دوم در اخلاق درویشان
باب سوم در فضیلت قناعت	باب چهارم در فوائد خاموشی
باب پنجم در عشق و جوانی	باب ششم در ضعف و پیری
باب هفتم در تاثیر تربیت	باب هشتم در آداب صحبت و حکمت
مثنوی در آمدن که بار او قضا شد بود	ز هجرت ششصد پنجاه و شش بود
مراد ما نصیحت بود گفتیم	حوالت با خدا کردیم و رفتیم

باب اول در سیرت پادشاهان

حکایت پادشاهی را شنیدم که بگشتن اسیری اشارت کرد بیچاره
در انحالت نومیدی بزبانی که داشت ملک را دشنام داد گفت

وسقط گفتن که گفته اند هر که دست از جان بشوید هر چه در دل دارد بگوید

بیت

وقت ضرورت چو نماند گریز	دست بگیرد سر شمشیر تیز شعر
اذا یئس الانسان طال لسانه	کسنور مغلوب یصول علی الکلب

ملک پرسید که چه میگوید یکی از وزرای نیک محضر گفت ایخداوند همیگوید والکاظمین الغیظ والعافین عن الناس ملک را رحمت آمد و از سر خون او در گذشت وزیر دیگر که ضد او بود گفت ابنای جنس ما را نشاید در حضرت پادشاهان جز براستی سخن گفتن این ملک را دشنام داد و ناسزا گفت ملک وی از این سخن در هم کشید و گفت آن دروغ که وی گفت پسندیده تر آمد مرا از این راست که تو گفتی که روی آن در مصلحتی بود و بنای این بر جهتی خردمندان گفته اند

دروغ مصلحت آمیز به از راستی فتنه انگیز شعر

هر که شاه آن کند که او گوید	حیف باشد که جز نکو گوید

لطیفه بر طاق ایوان فریدون نوشته بود مثنوی

جهان ای برادر نماند بکس | دل اندر جهان آفرین بند و بس
مکن تکیه بر ملک دنیا و پشت | که بسیار کس چو تو پرورد و کشت
چو آهنگ رفتن کند جان پاک | چه بر تخت مردن چه بر روی خاک

حکایت

یکی از ملوک خراسان سلطان محمود سبکتگین را در خواب دید که جمله وجود او ریخته بود و خاک شده مگر چشمانش که همچنان در چشمخانه همیگردید و نظر میکرد و سائر حکما از تاویل آن فرو ماندند مگر درویشی که بجا آورد و گفت منجم نگر است که ملکش باد گرفت قطعه

بس نامور بزیر زمین دفن کرده اند | کز هستیش بروی زمین نشان نماند
آن پیر لاشه را که سپردند زیر خاک | خاکش چنان بخورد که استخوان نماند
زنده است نام فرخ نوشیروان بعدل | گرچه بسی گذشت که نوشیروان نماند
خیری کن ای فلان و غنیمت شمار عمر | زان پیشتر که بانگ برآید فلان نماند

حکایت

ملک زاده را شنیدم که کوتاه بود و حقیر و دیگر برادرانش

بلند و خوبروی باری پدر بکرامت و استحقار در وی نظر همیکرد
پسر بفراست و استبصار دریافت و گفت ای پدر کوتاه خردمند
به که نادان بلند نه هر چه بقامت کهتر به قیمت بهتر فقره

التساوة نظیفة والفیل جیفة شعر

اقل جبال الارض لحم رواته	لا عظم عند الله قدرا و منزلة
قطعه آن شنیدی که لاغر دانا	گفت باری با بلهی قرینه
اسپ تازی اگر ضعیف بود	همچنان از طویلهٔ خر به

پدر بخندید و ارکان دولت بپسندیدند و برادران بجان برنجیدند

قطعه تا مرد سخن نگفته باشد	عیب و هنرش نهفته باشد
هر پیشه گمان مبر که خالیست	شاید که پلنگ خفته باشد

شنیدم که ملک را در آن مدت دشمنی صعب روی نمود چون
لشکر از هر دو طرف روی در هم آوردند و قصد مبارزت کردند
اول کسی که میدان در آمد آن پسر بود و گفت قطعه

آن منم کاندر میان خاک و خون بینی سرے | آن منم کز بهر دشمن بشکنم صد لشکرے
کانگه جنگ آید و بخون خویش بازی میکنید | روز میدان و انگه بگریزید بخون لشکرے

این بگفت و بر سپاه دشمن زد و تنی چند مردان کارے را بکشت چون پیش پدر آمد زمین خدمت ببوسید و گفت قطعه

آنی که شخص منت حقیر نمود | تا درشتی هنر نپنداری
اسپ لاغر میان بکار آید | روز میدان نه گاو پروارے

آورده اند که سپاه دشمن بسیار بود و ایشان اندک و جماعتی آهنگ گریز کردند پسر نعره بزد و گفت ای مردان بکوشید تا جامه زنان نپوشید سواران را گفتن او تهور زیاده گشت و یکبار حمله کردند شنیدم که همدران روز بر دشمن ظفر یافتند پدر سر و چشمش ببوسید و در کنار گرفت و هر روز نظر بیش کرد تا ولی عهد خویش کرد برادرانش حسد بردند و زهر در طعامش کردند خواهرش از غرفه بدید و دریچه بر هم زد پسر بفراست

و یافت دست از طعام باز کشید و گفت که محالست هنرمندان
بمیرند و بی هنران جای ایشان گیرند شعر

کس نیاید بزیر سایهٔ بوم	ور هما از جهان شود معدوم

پدر را ازین حال آگهی دادند برادرانش را بخواند و گوشمال
بواجب داد پس هریکی را از اطراف بلاد حصهٔ مرضی معین کرد
تا فتنه فرو نشست و نزاع برخاست که وه درویش در گلیمی
بخسپند و دو بادشاه در اقلیمی نگنجند قطعه

نیم نانی گر خورد مرد خدای	بذل درویشان کند نیمی دگر
ملک اقلیمی بگیرد پادشاه	همچنان در بند اقلیمی دگر

حکایت طائفهٔ دزدان عرب بر سر کوهی نشسته بودند و منفذ
کاروان بسته رعیت بلدان از مکائد ایشان مرعوب و لشکر
سلطان مغلوب بحکم آنکه ملاذی منیع از قلهٔ کوهی گرفته بودند و
ماوای و ملجای خود کرده مدبران ممالک آن طرف در دفع

مضرت ایشان مشاورت کردند که اگر این طائفه همبرین نسق
با هم مشورت کردن
روزگاری مداومت نمایند مقاومت ممتنع گردد مثنوی

درختی که اکنون گرفتست پای	بنیروی شخصے برآید زجای
وگر همچنان روزگارے هلی	بگردونش از بیخ برنگسلے
سر چشمه شاید گرفتن بیل	چو پر شد نشاید گذشتن بپیل

سخن برین مقرر شد که یکے را بتجسس ایشان برگماشتند
و فرصت نگاه میداشتند تا وقتیکه بر سر قومی رانده بود و مقام
خالی مانده تنی چند مردان واقعه دیده جنگ آزموده را بفرستاد
تا در شعب جبل پنهان شدند شبانگاهی که دزدان باز آمدند سفر کرده
و غارت آورده سلاح از تن بکشادند و رخت نفیس بنهادند نخستین شمعے
که بر سر ایشان تاخت آورد خواب بود چندانکه پاسی از شب بگذشت

شعر وقت خفتن شبیخون در سیاهی شد	یونس اندر دهان ماهی شد
مردان دلاور از کمینگاه برجستند و دست یکمان یکان بر تیغ	

بستند بامداد ان بدرگاه ملک حاضر آوردند همه را بکشتن فرمود
اتفاقا در ان میان جوانے بود که میوهٔ عنفوان شبابش نو رسیده
و سبزهٔ گلستان عذارش نو دمیده یکے از وزیران پای تخت
ملک را بوسه داد و روی شفاعت بر زمین نهاد و گفت این پسر
همچنان از باغ زندگانی برخورده است و از ریعان جوانی تمتع
نیافته توقع بکرم و اخلاق خداوندی آنست که به بخشیدن خون او
بر بنده منت نهی ملک روی ازین سخن درهم آورد و موافق
رای بلندش نیامد و گفت فرد

پرتو نیکان نگیرد هر که بنیادش بد است	تربیت نااهل را چون گردگان بر گنبد است

نسل و بنیاد اینان منقطع کردن اولی ترست که آتش گشتن و خاکستر
گذاشتن و افعی کشتن و بچه اش نگاه داشتن کار خردمندان نیست قطعه

ابر گر آب زندگی بارد	هرگز از شاخ بید بر نخوری
بافرومایه روزگار مبر	کز نے بوریا شکر نخوری

وزیر این سخن بشنید و طوعاً و کرهاً به پسندید و بر حسن رای ملک
آفرین خواند و گفت انچه خداوندام ملکه فرمود عین صوابست
و مسئله بیجواب که اگر در صحبت آن بدان تربیت یافتے طینت
ایشان گرفتے و یکے از ایشان شدے اما بنده امیدوار است
که صحبت صالحان تربیت پذیرد و خوے خردمندان گیرد
که هنوز طفل ست و سیرت بغی و عناد آن قوم در نهاد او متمکن نشده
و در حدیث ست کُلُّ مَوْلُوْدٍ یُوْلَدُ عَلَی الْفِطْرَةِ فَاَبَوَاهُ یُهَوِّدَانِهٖ
اَوْ یُنَصِّرَانِهٖ اَوْ یُمَجِّسَانِهٖ قطعه

پسرِ نوح با بدان بنشست	خاندانِ نبوتش گم شد
سگ اصحاب کهف روزی چند	پئ نیکان گرفت مردم شد

این بگفت و طائفه از ندمای ملک با و بشفاعت یار شدند تا ملک
از سر خون او درگذشت و گفت ببخشیدم اگرچه مصلحت ندیدم رباعی

دانی که چه گفت زال با رستم گرد	دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد

دیدیم بسے کہ آب سر چشمہ خرد	چون بیشتر آمد شتر و بار ببرد

فی الجملہ پسر را بناز و نعمت برآوردند و استاد ادیب را بتربیت او (پرورد زندہ را) (یعنی ادب آموزد) نصب کردند تا حسن خطاب و رد جواب و آداب خدمت ملوکش (مقرر) درآموختند و در نظر همگنان پسندآمد بارے وزیر از شمائل او و حضرت سلطان شمہ میگفت کہ تربیت عاقلان در و اثر کردہ است (نشستہ) و جہل قدیم از جبلت او بدر بردہ ملک را ازین سخن تبسم آمد و گفت بیت

عاقبت گرگ زادہ گرگ شود	گرچہ با آدمی بزرگ شود

سال دو برین برآمد طائفہ اوباش محلت در و پیوستند و عقد موافقت بستند تا بوقت فرصت وزیر و هر دو پسرش را بکشت و نعمت بقیاس برداشت و در مغارہ دزدان بجای پدر بنشست و عاصی شد ملک دست تحسر بدندان گرفت و گفت قطعہ

شمشیر نیک از آہن بد چون کند کسی	ناکس بتربیت نشود ای حکیم کس
باران کہ در لطافت طبعش خلاف نیست	در باغ لالہ روید و در شورہ بوم خس

قطعه

زمین شوره سنبل بر نیارد | ور تخم عمل ضایع مگردان
نکوئی با بدان کردن چنانست | که بد کردن بجای نیکمردان

حکایت

شنیدم پسر هنگ زاده را دیدم بر در سرای اعلمش که عقل و کیاستی و فهم و فراستی زاید الوصف داشت هم از عهد خردی آثار بزرگی در ناصیه او پیدا فرد

بالای سرش ز هوشمندی | میتافت ستاره بلندی

فی الجمله مقبول نظر سلطان آمد که جمال صورت و معنی داشت و خردمندان گفته اند تو انگری بدل است نه بمال و بزرگی بعقل است نه بسال ابنای جنس او بر منصب او حسد بردند و بجنایتی متهم کردند و در کشتن او سعی بیفزودند و نمودند مصرعه

دشمن چه کند چو مهربان باشد دوست | ملک پرسید که موجب خصومت ایشان در حق تو چیست گفت در سایه دولت خداوندی دام ملکه همکنان را راضی کردم مگر حسودان که را ضی نمی شوند الا بزوال نعمت من و دولت و اقبال خداوندی باقی باد قطعه

توانم اینکه نیازارم اندرون کسی
حسود را چه کنم کو ز خود برنج درست

بمیر تا برهی ای حسود کین رنجیست
که از مشقت او جز بمرگ نتوان رست

قطعه شور بختان بارزو خواهند
مقبلان را زوال نعمت و جاه

گر نه بیند بروز شپره چشم
چشمهٔ آفتاب را چه گناه

راست خواهی هزار چشم چنان
کور بهتر که آفتاب سیاه

حکایت

یکی را از ملوک عجم حکایت کنند که دست تطاول برمال رعیت دراز کرده بود و جور و اذیت آغاز تا بجائی که خلق از مکاید ظلمش بجهان برفتند و از کربت جورش راه غربت گرفتند چون رعیت کم شد ارتفاع ولایت نقصان پذیرفت و خزینه تهی ماند و دشمنان طمع کردند و زور آوردند و قطعه

هر که فریاد رس روز مصیبت خواهد
گو در ایام سلامت بجوانمردی کوش

بندهٔ حلقه بگوش ار نتوازی برود
لطف کن لطف که بیگانه شود حلقه بگوش

باری در مجلس او کتاب شاهنامه میخواندند در زوال ملک ضحاک

وعهد فریدون وزیر ملک را پرسید که هیچ توان دانستن که فریدون
گه گنج و ملک و حشم نداشت چگونه مملکت برو مقرر شد گفت چنانکه
شنیدی خلقی برو بتعصب گرد آمدند و تقویت کردند پادشاهی
یافت گفت ای ملک چون گرد آمدن خلقی موجب پادشاهی است
تو خلق را برای چه پریشان میکنی مگر که پادشاهی کردن نداری

فردوسیان به که لشکر بجان پروری	گه سلطان بلشکر کند سروری

ملک گفت موجب گرد آمدن سپاه و رعیت و لشکر چه باشد
گفت پادشاه را کرم باید تا بدو گرد آیند و رحمت تا در پناه
دولتش ایمن نشینند و ترا این هر دو نیست مثنوی

نمند جز پیشه سلطانی	که نیاید ز گرگ چوپانی
پادشاهی که طرح ظلم فگند	پای دیوار ملک خویش بکند

ملک را پند وزیر ناصح موافق طبع مخالف نیامد و روی از
سخنش در هم کشید و بزندان فرستاد و بسی بر نیامد که بنی عمان سلطان

بمنازعت برخاستند و بمقاومت لشکر آراستند و ملک پدر
خواستند قومی که از دست تطاول این بجان رسیده بودند
و پریشان شده بر ایشان گرد آمدند و تقویت کردند تا ملک از
تصرف این بدر رفت و بر آنان مقرر شد مثنوی

پادشاهی کو ز دادار دستم بر زیر دست	دوستدارش ز سختی دشمن ز او ایمن تر است
با رعیت صلح کن ز جنگ خصم ایمن نشین	زانکه شاهنشاه عادل را رعیت لشکر است
فرد غم زیردستان نخورز نیهار	بترس از زبردستی روزگار

حکایت پادشاهی با غلامی عجمی در کشتی نشست و غلام دیگر
دریا ندیده بود و محنت کشتی نیازموده گریه و زاری
آغاز نهاد و لرزه بر اندامش افتاد ملک را عیش از و منغص
بود که طبع نازک تحمل این حال بدین صورت نه بندد چاره
ندانستند حکیمی دران کشتی بود ملک را گفت اگر فرمان دهی
من او را بطریقی خاموش گردانم گفت غایت لطف و کرم باشد

بفرمود تا غلام را بدریا انداختند چند نوبت غوطه خورد ازان پس
مویش گرفتند و پیش کشتی آوردند بدو دست در سکان کشتی او بخیت
چون برآمد بگوشه بنشست و قرار یافت ملک را عجب آمد پرسید که حکمت
چه بود گفت از اول محنتِ غرق شدن ندیده بود و قدر سلامت
ندانسته و همچنین قدر عافیت کسی داند که به مصیبتی گرفتار آید قطعه

ای سیر ترا نان جوین خوش ننماید — معشوق نماید آنکه نیز دیک تو دوست
غوّاص بهشتی را دوزخ بود اعراف — از دوزخیان پرس که اعراف بهشت است
شعر فرقست میان آنکه یارش در بر — یا آنکه دو چشم انتظارش بر در

حکایت یکی از ملوک عجم رنجور بود در حالت پیری و امید
زندگانی قطع کرده که سوّاری از در درآمد و بشارت داد که فلان
قلعه را بدولت خداوند بگشادیم و دشمنان اسیر آمدند و سپاه غنیمت
آن طرف بجملگی مطیع فرمان گشتند ملک نفسی سرد برآورد و گفت
این مژده مرا نیست دشمنانم راست یعنی وارثان مملکت قطعه

دریغ امید بسر شد دریغ عمر عزیز	که آنچه در دلست از درم فرا آید
امید بسته برآمد ولی چه فایده زانکه	امید نیست که عمر گذشته باز آید
قطعه کوس رحلت بکوفت ست اجل	ای دوستان وداع سر بکنید
ای کف دست ساعد و بازو	همه تودیع یکدگر بکنید
بر من اوفتاده دشمن کام	آخر ای دوستان گذر بکنید
روزگارم بشد بنادانی	من نکردم شما حذر بکنید

حکایت

هرمز را گفتند از وزیران پدر چه خطا دیدی که بند فرمودی گفت گناهی معلوم نه کردم ولیکن بیقین دانستم که مهابت من در دل ایشان بیگانست و بر عهد من اعتماد کلی ندارند ترسم که از بیم گزند خویش آهنگ هلاک من کنند

پس قول حکما را کار بستم که گفته اند قطعه

ازان کز تو ترسد بترس ای حکیم	وگر با چو صد برائی بجنگ
ازان مار بر پای راعی زند	که ترسد سرش را بکوبد بسنگ

نه بینی که چون گربه عاجز شود | برآرد بچنگال چشم پلنگ

حکایت بر بالین تربت یحیی پیغمبر علیه السلام معتکف بودم در جامع دمشق که یکی از ملوک عرب که به بی انصافی منسوب بود درآمد نماز و دعا کرد و حاجت خواست فرد

درویش و غنی بنده اینجا کز راند | وانجا که غنی تراند محتاج تراند

انگاه مرا گفت از انجا که همت درویشانست و صدق معامله ایشان خاطری همراه من کنید که از دشمنی صعب اندیشناکم گفتمش

بر رعیت ضعیف رحمت کن تا از دشمن قوی زحمت نه بینی نظم

بیازوان توانا و قوت سرپنجه | خطاست پنجه بمسکین ناتوان افگندن

نترسد آنکه بر افتادگان نبخشاید | گه گرز پای درآید کشش نگیرد دست

هر آنکه تخم بدی کشت و چشم نیکی داشت | دماغ بیهده پخت و خیال باطل بست

ز گوش پند نبرد آن که داد خلق بداد | ستوری بنی آدم اعضای یکدیگرند

که در آفرینش ز یک جوهرند

ب
گلستان

چو عضوی بدرد آورد روزگار | دگر عضوها را نماند قرار
تو کز محنت دیگران بی غمی | نشاید که نامت نهند آدمی

حکایت درویشی مستجاب الدعوات در بغداد پدید آمد حجاج یوسف را خبر کردند بخواندش و گفت دعای خیری بر من کن گفت خدایا جانش بستان گفت از بهر خدا این چه دعاست گفت این دعای خیر است ترا و جمله مسلمانان را

ای زبردست زیردست آزار | گرم تا کی بماند این بازار
بچه کار آیدت جهانداری | مردنت به که مردم آزاری

حکایت یکی از ملوک بی انصاف پارسائی را پرسید که کدام عبادت فاضل تر است گفت ترا خواب نیمروز تا دران یک نفس خلق را نیازاری قطعه

ظالمی را خفته دیدم نیمروز | گفتم این فتنه ست خوابش برده به
وانکه خوابش بهتر از بیدار ایست | آنچنان بد زندگانی مرده به

حکایت یکی را از ملوک شنیدم که شبی در عشرت روز کرده بود
در پایان مستی میگفت بیت

مارا بجهان خوشتر ازین یک دم نیست | گر نیک و بد اندیشه و ار غم نیست

درویشی برهنه بسر ما خفته بود گفت بیت

ای آنکه باقبال تو در عالم نیست | گیرم که غمت نیست غم ما هم نیست

ملک را خوش آمد صره هزار دینار از روزن بیرون کرد و گفت
دامن بدار ای درویش گفت دامن از کجا آرم که جامه ندارم
ملک را بر ضعف حال او رحمت زیادت شد و خلعتی بر آن مزید
کرد و پیش درویش فرستاد درویش آن نقد و جنس را
باندک مدت بخورد و پریشان کرد و باز آمد بیت

قرار در کف آزادگان نگیرد مال | نه صبر در دل عاشق نه آب در غربال

در حالتی که ملک را پردای او نبود و حال بگفتند بهم برآمد و روی
ازو در هم کشید و از نجا گفته اند اصحاب فطنت و خبرت

که از حدیث وصولت پادشاهان برحذر باید بودن که غالب همت ایشان بمظالمات امور مملکت متعلق باشد و تحمل از دحام عوام نکنند تلنوشی

حرامش بود نعمت پادشاه	که هنگام فرصت ندارد نگاه
مجال سخن تا نه بینی زپیش	به بیهوده گفتن مبر قدر خویش

گفت این گدای شوخ چشم میبندد را که چندین نعمت بچندین مدت براندا خت برانید که خزینهٔ بیت المال لقمهٔ مساکین ست طعمهٔ اخوان الشیاطین بیت

الهی کور روز روشن شمع کافوری نهد	زود بینی کش بشب روغن نباشد در چراغ

یکی از وزرای ناصح گفت ای خداوند مصلحت آن می بینم که چنین کسان را وجه کفاف بتفاریق مجرا دارند تا در نفقه اسراف نکنند اما آنچه فرمودی از زجر و منع مناسب ارباب همت نیست یکی را بلطف امیدوار گردانیدن و باز نومیدی خسته کردن نظم

بروی خود طمع باز نتوان کرد	چو باز شد بدرشتی فراز نتوان کرد
قطعه کس نبیند که تشنگان حجاز	بر لب آب شور گرد آیند

هر کجا چشمهٔ بود شیرین | مردم و مرغ و مور گرد آیند

حکایت یکی از پادشاهان پیشین در رعایت مملکت سستی کردی
و لشکر به سختی داشتی لاجرم دشمنی صعب رو نمود همه پشت دادند مگر تنی

چو دارند گنج از سپاهی دریغ | در دیغ آیدش دست بردن به تیغ
چه مردی کند در صف کارزار | گه دستش تهی باشد و کارزار

یکی را از آنان که غدر کردند با من دوستی بود ملامت کردم و
گفتم دونست و بیسپاس و سفله و ناحق شناس که با ندک تغیر حال
از مخدوم قدوم برگردد و حق نعمت سالها در نورد و گفت اگر
بگرم معذور داری شاید که اسپم بی جو بود و نمد زینم بگرو و سلطان
گه بزرگ با سپاهی بخیلی کند با دلیر جوانمردی نتوان کرد فرد

زر بده مرد سپاهی را تا سر بدهد | ور گرش زر ندهی سر ننهد در عالم

شعر اذا شبع الکمیّ یصول بطشا | وخاوی البطن یبطش بالفوار

حکایت یکی از وزرا معزول شده بجلقهٔ درویشان درآمد و برکت

صحبت ایشان در وی سرایت کرد و جمعیت خاطرش دست داد
ملک بارد گرباو دل خوش کرد و عمل فرمود و بولش نیامد و گفت معزولی به که شغلی
رباعی آنانکه بگنج عافیت بنشستند | دندان سگ و دهان مردم بستند
کاغذ بدریدند و قلم بشکستند | وز دست و زبان حرفگیران رستند
ملک گفت هر آینه ما را خردمندی کافی باید که تدبیر مملکت را بشاید
گفت شان خردمند کافی آنست که بچنین کارها تن در ندهد فرد
همای بر سر مرغان از آن شرف دارد | که استخوان خورد و طایری نیازارد
حکایت سیاه گوش را گفتند ترا ملازمت شیر چه وجه اختیار افتاد
گفت تا فضله صیدش میخورم و از شر دشمنان در پناه صولتش
زندگانی میکنم گفتندش اکنون که بظل حمایتش درآمدی و بشکر نعمتش
اصراف کردی چرا نزدیک تر نیائی تا بحلقهٔ خاصانت درآرد و از
بندگان مخلصت شمارد گفت از بطشش وی همچنان ایمن نیستم فرد
اگر صد سال گبر آتش فروزد | چو یکدم اندران افتد بسوزد

افتد که ندیم حضرت سلطان را زر بیاید و باشد که زر برود و حکما
گفته اند از تلوّن طبع پادشاهان بر حذر باید بود که وقتی
بسلامی برنجند و گاهی بدشنامی خلعت دهند و گفته اند
ظرافت بسیار هنر ندیمان است و عیب حکیمان فرد

تو بر سر قدر خویشتن باش و وقار	بازی و ظرافت به ندیمان بگذار

حکایت یکی از رفیقان شکایت روزگار نامساعد بنزد من
آورد که کفاف اندک دارم و عیال بسیار و طاقت بار فاقه
نمی آرم و بارها در دلم آمد که باطلیعه دیگر نقل کنم تا در هر صورتی که
زندگانی کنم کسی را بر نیک و بد من اطلاع نباشد بیت

بس گرسنه خفت و کس ندانست که کیست	بس جان بلب آمد که بر کس نگریست

باز از شماتت اعدا می اندیشم که بطعنه در قفای من بخندند
و سعی مرا در حق عیال بر عدم مروت حمل کنند و گویند قطعه

ببین آن بی حمیت را که هرگز	نخواهد دید روی نیکبختی

که آسانی گزیند خویشتن را	زن و فرزند بگذارد بسختی

و در علم محاسبت چنانکه معلوم است چیزی دانم اگر بجاه شما شغلی معین شود که موجب جمعیت خاطر باشد بقیت عمر از عمده شکر آن بیرون آمدن نتوانم گفتم عمل بادشاه ای برادر دو طرف دارد امیدان و بیم جان و خلاف رای خردمندان باشد

بدین امید دران بیم افتادن قطعه

کس نیاید بخانه درویش	که خراج زمین و باغ بده
یا به تشویش و غصه راضی شو	یا جگر بند پیش زاغ بنه

گفت این موافق حال من نه گفتی و جواب سوال من نیاوردی نشنیده که هر که خیانت ورزد دستش از جبانت بلرزد

فرد

راستی موجب رضای خداست	کس ندیدم که گم شد از ره راست

حکما گویند که چهار کس از چهار کس بجان برنجند حرامی از سلطان و دزد

از پاسبان و فاسق از غمّاز و روسپی
از محتسب مترس که حساب پاک است از محاسبه چه باک

قطعه

مکن فراخ روی در عمل اگر خواهی
که روز رفع تو باشد مجال دشمن تنگ
تو پاک باش برادر مدار از کس باک
زنند جامهٔ ناپاک گازران بر سنگ

گفتم حکایت روباهی مناسب حال تست که دیدندش گریزان و بیخویشتن افتان و خیزان کسی گفتش چه آفت است که موجب مخافت است گفتا شنیدم که شتر را بسنجره میگیرند گفت ای سفیه ترا با شتر چه مناسبت است و او را با تو چه مشابهت گفت خاموش که اگر حسودان بغرض گویند که انیم بچهٔ شتر است و گرفتار آیم که انجم تخلیص من دارد که تا تفتیشش حال من کند و تا تریاق از عراق آورده شود مار گزیده مرده شود ترا همچنین فضل است و دیانت و تقوی و امانت ولیکن متغنتان در کمین اند و مدعیان گوشه نشین اگرچه سیرت تست بخلاف آن تقریر کنند و در معرض خطاب بادشاه آئی و ترا آن حالت کرا مجال مقالت باشد پس مصلحت آن می بینم

که ملک قناعت راحر است کنی و ترک ریاست گوئی فرد

بار ریا در منافع بیشمار است	اگر خواهی سلامت بر کنار است

رفیق چون این سخن بشنید بهم برآمد و روی از حکایت من درهم کشید و سخنهای رنجش آمیز گفتن گرفت که این چه عقل و کفایت است و فهم و درایت قول حکما درست آمد که گفته اند دوستان در زندان بکار آیند که بر سفره همه دشمنان دوست نمایند قطعه

دوست مشمار آنکه در نعمت زند	لاف یاری و برادر خواندگی
دوست آن دانم که گیرد دست دوست	در پریشان حالی و درماندگی

دیدم که متغیر میشود و نصیحت من بغرض می شنود نزدیک صاحب دیوان رفتم بسابقه معرفتی که درمیان ما بود صورت حالش بگفتم و اهلیت و استحقاقش بیان کردم تا بکاری مختصرش نصب کردند چندی برین برآمد لطف طبیعتش را بدیدند و حسن تدبیرش را بپسندیدند کارش ازان درگذشت و بمرتبهٔ بالا ازان ممکن شد

همچنان نجم سعادتش در ترقی بود تا باوج ارادت در رسید و مقرب حضرت سلطان و معتمد علیه گشت بر سلامت حالش شادمانی کردم و گفتم فرد

زکار بسته مپندیش و دل شکسته مدار	که آب چشمهٔ حیوان درون تاریکیست

شعر

فَلَا یَجَارَنَّ اَخُو البَلِیَّه	فَلِلرَّحمٰنِ اَلطَافٌ خَفِیَّه

فرد	
فرد نشین ترش از گردش ایام که صبر	تلخ است ولیکن بر شیرین دارد

دران قربت مرا با طائفهٔ یاران اتفاق سفر افتاد چون از زیارت مکه باز آمدم بکید و منزلم استقبال کرد ظاهر حالش را دیدم پریشان و در بیات درویشان گفتم چه حالت است گفت آنچنانکه تو گفتی طائفه حسد بردند و بخیانتم منسوب کردند و ملک دام ملکه در کشف حقیقت آن استقصا نفرموده و یاران قدیم و دوستان حمیم از کلمهٔ حق خاموش شدند و صحبت دیرین فراموش کردند قطعه

نه بینی که پیش خداوند جاه	ستایش کنان دست بر سر نهند
اگر روزگارش درآرد زپای	همه عالمش پای بر سر نهند

فی الجمله با انواع عقوبت گرفتار شدم تا درین هفته که مژده سلامت حجاج برسید از بند گرانم خلاص کرد و ملک مرا وثم خاص گفتم دران نوبت اشارت من قبولیت نیامد که گفتم عمل پادشاهان چون سفر دریاست خطرناک و سودمند یا گنج برگیری یا در طلسم بمیری قطعه

ندانستی که بینی بند بر پای	چو در گوشت نیاید پند مردم
دگر ره گر نداری طاقت نیش	مکن انگشت در سوراخ کژدم

حکایت تنی چند از رندگان در صحبت من بودند ظاهر ایشان بصلاح آراسته و یکی را از بزرگان درق این طائفه حسن ظنی بلیغ بود و او را راتبه معین کرد تا یکی از ایشان حرکتی کرد نه مناسب حال درویشان ظن آن شخص فاسد و بازارایان کاسد خواستم تا بطریقی کفاف یاران مستخلص گردانم آهنگ خدمتش کردم و دم بام رها نکرد و جفا کرد معذورش داشتم که لطیفان گفته اند قطعه

در میر و وزیر و سلطان را	بی وسیلت مگرد پیرامن

سگ و دربان چو یافتند غریب | این گریبانش گیرد آن دامن

چندانکه مقربان حضرت آن بزرگ بر حال من وقوف یافتند و با کرام درآوردند بر تر مقامی معین کردند اما بتواضع فرو نشستم و گفتم فرد

بگذار که بنده کمینم | تا در صف بندگان نشینم

گفت الله الله چه جای تخلست

فرد گر بر سر و چشم من نشینی | تا زت بکشم که ناز نینی

فی الجمله نشستم و از هر دری سخن پیوستم تا حدیث زلت یاران در میان آمد و گفتم

قطعه

چه جرم دید خداوند سابق الانعام | که بنده در نظر خویش خوار میدارد

خدای رست مسلم بزرگواری و حلم | که جرم بیند و نان برقرار میدارد

حاکم را این سخن پسندیده آمد و اسباب معاش یاران فرمود تا باز بر قاعده ماضی مهیا دارند و مونت ایام تعطیل وفا کنند شکر نعمت بگفتم و زمین خدمت ببوسیدم و عذر جسارت بخواستم و گفتم قطعه

چو کعبه قبله حاجت شد از دیار بعید | روند خلق بدیدارش از فسی فرسنگ

تو انتظار مشتاقان ما بباید کرد | که هیچکس نزند بر درخت بی بر سنگ

حکایت ملکزاده و گنج فراوان از پدر میراث یافت و دست کرم بگشاد و داد سخاوت بداد و نعمت بیدریغ بر سپاه و رعیت بریخت

قطعه

نیاساید مشام از طبلهٔ عود ... برآتش نه که چون عنبر بسوید
بزرگی باید ت بخشندگی کن ... که دانا تا نیفشانی نروید

یکی از حکمای بی تدبیر نصیحتش آغاز کرد که ملوک پیشین مر این نعمت را بسعی اندوخته اند و برای مصلحتی نهاده دست ازین حرکات کوتاه کن که واقعها در پیش است و دشمنان از پس نباید که بوقت حاجت دمانی

قطعه

اگر گنجی کنی بر عامیان بخش ... رسد هر کدخدائی را بر نجی
چرا نستانی از هر یک جوی سیم ... که گردآید ترا هر روز گنجی

ملکزاده روی ازین سخن درهم آورد و موافق طبعش نیامد و مرا او را زجر فرمود و گفت خداوند تعالی مرا ملک این مملکت گردانیده است تا بخورم و ببخشم نه پاسبان که نگهدارم

بیت

قارون هلاک شد که همه گنج داشت ... نوشیروان نمرد که نام نکو گذاشت

حکایت آورده اند که نوشیروان عادل را در شکارگاهی صیدی
کباب میکردند و نمک نبود غلامی را بروستا دوانیدند تا نمک آرد
نوشیروان گفت به قیمت بستان تا رسمی نگردد و ده خراب نشود
گفت ازین قدر چه خلل زاید گفت بنیاد ظلم اندر جهان اول اندک
بوده است و هرکس که آمد بران مزید کرد تا بدین غایت رسید قطعه

اگر ز باغ رعیت ملک خورد سیبی	برآورند غلامان او درخت انبخ
ببیخ بیفکنند که سلطان ستم روا دارد	زنند لشکریانش هزار مرغ بسیخ

حکایت عالمی را شنیدم که خانهٔ رعیت خراب کردی تا خزینهٔ
سلطان آباد ان کند بخیب از قول حکما که گفته اند هرکه
خدای عزوجل را بیازارد تا دل خلقی بدست آرد خداوند تعالی
همان خلق را بر وی بگمارد تا دمار از روزگارش برآرد بیت

آتش سوزان نکند با سپند	انچه کند دود دل مستمند

سر حلقهٔ حیوانات گویند که شیر ست و اذل جانوران خروس بانگ

خربار بربکه ششیر مردم ورشتوی

مسکین خرّ اگرچه بی تمیزست	چون بار همی برد غریزست
گاوان وخران بار بردار	به زآدمیان مردم آزار

بازآمدیم بحکایت وزیر غافل گویند ملک راطرفی ازذمّ اخلاق او بقرائن معلوم گشت درشکنجه کشید وبانواع عقوبت بکشت قطعه

حاصل نشود رضای سلطان	تا خاطر بندگان نجوئی
خواهی که خدای بر تو ببخشد	با خلق خدای کن نکوئی

آورده اند که یکی ازستمدیدگان برسراو بگذشت ودرحال تباهی تامل کرد وگفت

قطعه هرکه قوت بازوی منصبی دارد	بسلطنت بخورد مال مردمان بگزاف
توان بحلق فروبردن استخوان درشت	ولی شکم بدرد چون بگیرد اندر ناف
بیت نماند ستمگار بد روزگار	بماند بر و لعنت پایدار

حکایت مردم آزاری راحکایت کنند که سنگی برسر صالحی زد درویش رامجال انتقام نبود سنگ رانگاه میداشت تازمانیکه

ملک را بران لشکری خشم آمد و در چاه کرد درویش اندر آمد و سنگ
بر سرش کوفت گفتا تو کیستی و این سنگ چرا زدی گفت من فلانم
و این همان سنگست که در فلان تاریخ بر سر من زدی گفت
چندین روزگار کجا بودی گفت از جاهت اندیشه میکردم
اکنون که در چاهت دیدم فرصت غنیمت دانستم مثنوی

ناسزائی را که بینی بختیار — عاقلان تسلیم کردند اختیار
چون نداری ناخن و دندان تیز — با بدان آن به که کم گیری ستیز
هر که با فولاد بازو پنجه کرد — ساعد سیمین خود را رنجه کرد
باش تا دستش ببندد روزگار — پس بکامِ دوستان مغزش برآر

حکایت یکی را از ملوک مرضی هائل بود که اطبا ذکر آن
ناکردن اولی طائفه از حکمای یونان متفق شدند که مرین درد
را دوائی نیست مگر زهرهٔ آدمی که بچنین صفت موصوف باشد
بفرمودند طلب کردن دهقانی پسری را یافتند بران صورت که

چنانکه گفته بودند پدر و مادرش را بخواندند و نعمت بسیار ازو خوشنود
گردانیدند و قاضی فتوی داد که خون یکی از رعیت ریختن سلامت
نفس پادشاه را روا باشد جلاد قصد کرد و پسر سر سوی آسمان برآورد
و تبسم کرد ملک پرسید که درین حالت چه جای خندیدنست
گفت ناز فرزند بر پدر و مادر باشد و دعوی پیش قاضی برند داد
از پادشاه خواهند اکنون پدر و مادر بعلت حسام دنیا مرا بخون
درسپردند و قاضی بکشتنم فتوی داد و سلطان مصالح خویش اندر
هلاک من می بیند بجز خدای عزوجل پناهی نمی بینم بیت

پیش که برآورم ز دستت فریاد	هم پیش تو از دست تو میخواهم داد

سلطان را دل ازین سخن بهم برآمد و آب در دیده بگردانید و گفت
هلاک من اولی تر که خون چنین طفلی ریختن بی گناه و سر و چشمش
ببوسید و در کنار گرفت و آزاد کرد و نعمت بی اندازه بخشید

گویند همدران هفته صحت یافت قطعه

همچنان در فکر آن بیم که گفت | پیلبانی بر لب دریای نیل
زیر پایت گر بدانی حال مور | همچو حال تست زیر پای پیل

حکایت یکی از بندگان عمرو لیث گریخته بود کسان در عقبش
برفتند و باز آوردند وزیر را با وی غرضی بود و اشارت بکشتنش کرد تا دیگر
بندگان چنین فعل نیازمند بنده سر پیش عمرو لیث بزمین نهاد و گفت فرد

هر چه رود بر سرم چون تو پسندی رواست | بنده چه دعوی کند حکم خداوند راست

لیکن بموجب آنکه پرورده نعمت این خاندانم نخواهم که در قیامت
بخون من گرفتار آئی اجازت فرمائی تا وزیر را بکشم پس آنگه بقصاص
او بفرمائی خون من ریختن تا بحق کشته باشی ملک را خنده گرفت
وزیر را گفت چگونه مصلحت می بینی وزیر گفت ای خداوند جهان
مصلحت آن می بینم که از بهر خدا و صدقه گور پدر او را آزاد کنی تا مرا
نیز در بلائی نیفگند گناه از نفست و قول حکیمان معتبر که گفته اند قطعه

چو کردی با کلوخ انداز پیکار | سر خود را نبادانی شکستی

چو تیر انداختی بر روی دشمن	چنان دان کاندر آماجش نشستی

حکایت ملک زوزن را خواجه بود کریم النفس نکمیچصر که همگنان را
در مواجهه حرمت داشتی و در غیبت نکو گفتی اتفاقاً از و حرکتی در
نظر ملک ناپسند آمد مصادرت فرمود و عقوبت کرد و سرهنگان
بادشاه بسوابق نعمت او معترف بودند و بشکر آن متهن در رد
توکیل او رفق و ملاطفت کردندی و زجر و معاقبت روا نداشتندی قطعه

صلح با دشمن اگر خواهی هر گه که ترا	در قفا عیب کند در نظرش تحسین کن
سخن آخر بدهان میگذرد مونی را	سخنش تلخ نخواهی دهنش شیرین کن

انچه خطاب ملک بود از عهدهٔ بعضی بیرون آمد و بقیتی در زندان
بماند آورده اند که یکی از ملوک نواحی در خفیه پیغامش فرستاد
که ملوک آن طرف قدر چنان بزرگوار ندانستند و بعزتی کردند
اگر رای عزیز فلان احسن الله خلاصه بجانب ما التفاتی کند
در رعایت خاطرش هر چه تمامتر سعی کرده آید و اعیان این مملکت

بدید ارا و مفتقر ند و جواب این حروف رمنتظر خواجه چون برین وقوف
یافت از خطر اندیشید در حال جوابی مختصر که اگر بر ملا افتد فتنه نباشد بر
قفای ورق نوشت و روان کرد یکی از متعلقان که برین واقف بود
ملک را اعلام کرد که فلان را که حبس فرموده با ملوک نواحی مراسلت دارد
ملک بهم برآمد و کشف این خبر فرمود تا صدر را بگرفتند و رسالت برخواندند
نبشته بود که حسن ظن بزرگان بیش از فضیلت تمامست و تشریف قبولیکه
فرمودند بنده را امکان اجابت آن نیست بحکم آنکه پرورده نعمت این
خاندانست و باندک مایه تغیر خاطری با ولی نعمت قدیم بیوفائی نتوانکرد

فردا آنرا که بجای تست همدم کردی	عذرش بنه ار کند بعمری ستمی

ملک را سیرت حق شناسی او خوش آمد و خلعت و نعمت بخشید و عذرها
خواست که خطا کردم که ترا بیجرم و خطا بیازردم گفت ایخداوند بنده
در بخالت مر خداوند را خطائی نمی بیند بلی تقدیر خداوند تعالی چنین بود
تا مر این بنده را مکروهی رسد پس بدست تو اولی تر که حقوق سوابق نعمت

بزین بنده داری و ایادی منت وحکما گفته اند مثنوی

گر گزندت رسد ز خلق مرنج	که نه راحت رسد ز خلق نه رنج
از خدا دان خلاف دشمن و دوست	که دل هر دو در تصرف اوست
گر چه تیر از کمان همی گذرد	از کمان دار بیند اهل خرد

حکایت یکی را از ملوک عرب شنیدم که با متعلقان و دیوان بیگفت که مرسوم فلان را چند انکه هست مضاعف کنید که ملازم درگاهست و منتظر فرمان و دیگر خدمتگاران بلهو و لعب مشغول و در ادای خدمت متهاون صاحبدلی بشنید فریاد و خروش از نهادش برآمد پرسیدندش که چه دیدی گفت مراتب بندگان بدرگاه خدای تعالی همین مثال دارد نظم

دو بامداد گر آید کسی بخدمت شاه	سوم هرانه دروی کند بلطف نگاه
امید هست پرستندگان مخلص را	که ناامید نگردند از آستان اله
مثنوی مقربی درقبول فرمانست	ترک فرمان دلیل حرمانست

هر که سیمای راستان دارد | سر خدمت بر آستان دارد

حکایت ظالمی را حکایت کنند که هیزم درویشان خریدی بجبر و تو انگران را دادی به طرح صاحبدلی بر وگذر کرد و گفت بیت

ماری که تو هر کرا به بینی بزنی | یا بوم که هر کجا نشینی بکنی

قطعه زورت از پیش میرود با ما | با خداوند غیب دان نرود

زورمندی مکن بر اهل زمین | تا دعای بر آسمان نرود

حاکم از گفتن او برنجید و روی از نصیحتش درهم کشید و بدو التفات نکرد و آخذته العزة بالاثم تا شبی آتش مطبخ در انبار هیزم افتاد و سائر املاکش بسوخت و از بستر نرمش بر خاکستر گرم نشاند اتفاقا همان شخص بروی بگذشت و دیدش که با یاران همگفت ندانم که این آتش از کجا در سرای من افتاد گفت از دود دل درویشان قطعه

حذر کن ز دود دل و آه و نهای ریش | که ریش درون عاقبت سر کند

بترس از دل خلق و ترک دلی | که آهی جهانی بهم بر کند

لطیفه برطاق کیخسرو نوشته بود قطعه

چه سالهای فراوان و عمرهای دراز — که خلق بر سر ما در زمین بخواهد رفت
چنانکه دست بدست آمد ست ملک بما — بدستهای دگر همچنین بخواهد رفت

حکایت یکی در صنعت کشتی گرفتن سرآمده بود سه صد و شصت بند فاخر دانستی و هر روز ازان بنوعی کشتی گرفتی مگر گوشهٔ خاطرش باجمال یکی از شاگردان میلی داشت سه صد و پنجاه و نه بندش درآموخت مگر یک بند که در تعلیم آن دفع انداختی و تاخیر کردی فی الجمله پسر در قوت و صنعت سرآمد و کسی را در زمان او با او امکان مقاومت نبودی تا بحدیکه پیش ملک آن روزگار گفته بود که استاد را فضیلتی که بر من ست از روی بزرگی ست و حق تربیت وگرنه بقوت ازو کمتر نیستم و بصنعت با او برابرم ملک را این سخن دشوار آمد فرمود تا مصارعت کنند مقامی متسع ترتیب کردند و ارکان دولت و اعیان حضرت و زورآوران روی زمین حاضر شدند پسر چون پیل مست درآمد

بصد منّتی که اگر کوه روئین بودی از جای برکندی استاد دانست
که جوان بقوت از و برترست بدان بند غریب که ازوی پنهان داشته بود
باوی درآویخت پسر دفع آن ندانست بهم برآمد استاد از زمینش
بدو دست بالای سر برد و بر زمین زد غریو از خلق برخاست ملک
فرمود استاد را خلعت و نعمت دادند و پسر را زجر فرمود و ملامت کرد
که با پرورندهٔ خویش دعوی مقاومت کردی و پسر نبردی گفت
ای پادشاه روی زمین بزور آوری بر من دست نیافت بلکه مرا
از علم کشتی دقیقه نمانده بود و همه عمر از من دریغ میداشت امروز
بدان دقیقه بر من غالب آمد گفت از بهر چنین روزی نگه می داشتم
که زیرکان گفته اند دوست را چندان قوت مده که اگر دشمنی کند
نتواند نشنیده که چه گفت آنکه از پروردهٔ خویش جفا دید قطعه

یا وفا خود نبود در عالم	یا مگر کس درین زمانه نکرد
کس نیاموخت علم تیر از من	که مرا عاقبت نشانه نکرد

حکایت

درویشی مجرد بگوشهٔ صحرائی نشسته بود پادشاهی بروی بگذشت درویش از انجا که فراغ ملک قناعت ست بدو التفات نکرد سلطان از انجا که سطوت سلطنت ست برنجید و گفت این طائفه خرقه پوشان اهمال بهامند و اهلیت و آدمیت ندارند وزیر نزدیکش آمد و گفت ای جوانمرد سلطان روی زمین بر تو گذر کرد خدمتی نکردی و شرائط ادب بجا نیاوردی گفت سلطانرا بگوی تا توقع خدمت از کسی دارد که توقع منعمت او دارد و دیگر بدانکه ملوک از بهر پاس رعیت اند نه رعیت از بهر طاعت ملوک

قطعه پادشه پاسبان درویشست	گرچه رامش بفرِ دولت اوست
گو سپند از برای چوپان نیست	بلکه چوپان برای خدمت اوست
قطعه گر یکی را تو کامران بینی	دیگری را دل از مجاهده ریش
روزکی چند باش تا نخورد	خاک مغز سر خیال اندیش
فرق شاهی و بندگی برخاست	چون قضای نبشته آمد پیش

گر کسی خاک مرده باز کند | نشناسد تو نگر از درویش

ملک را گفتند درویش استوار آمد گفت از من چیزی بخواه گفت
آن همیخواهم که دگر بارهٔ رحمت بمن ندهی گفت مرا پندی ده گفت بیت

دریاب کنون که نعمتی هست بدست | کین دولت و ملک میرود دست بدست

حکایت یکی از وزرا پیش ذوالنون مصری رفت و همت خواست
که روز و شب بخدمت سلطان مشغول میباشم و بخیر ش امیدوار
واز عقوبتش ترسان ذوالنون بگریست و گفت اگر من خدای
عزوجل را چنان ترسیدمی که تو سلطانرا از جملهٔ صدیقان بودمی

قطعه گر نبودی امید راحت و رنج | پای درویش بر فلک بودی
گر وزیر از خدا بترسیدی | همچنان کز ملک ملک بودی

حکایت پادشاهی بکشتن بیگناهی اشارت کرد گفت ای
ملک موجب خشمی که ترا بر من است آزار خود مجوی که این عقوبت
بر من بیک نفس سر آید و تبعهٔ آن بر تو جاوید بماند قطعه

دوران بقا چو با دصبا گذشت		تلخی و خوشی و زشت و زیبا بگذشت
پند اشت ستگر که جفا بر من کرد		گر گردن او بماند و بر ما بگذشت

ملک را نصیحت او سودمند آمد و از سر خون او در گذشت

حکایت وزرای نوشیروان در معمی از مصالح مملکت اندیشه همی کردند و هریک از ایشان دگرگونه رای همی زد ملک همچنان تدبیری اندیشه کرد بزرجمهر را رای ملک اختیار آمد وزیران در نهانش گفتند رای ملک را چه مزیت دیدی بر فکر چندین حکیم گفت بموجب آنکه انجام کار معلوم نیست و رای همگنان در مشیت است که صواب آید یا خطا پس موافقت رای ملک اولی ترست تا اگر خلاف صواب آید بعلت متابعت از معاتبت ایمن باشم که گفته اند مثنوی

خلاف رای سلطان رای جستن		بخون خویش باشد دست شستن
اگر شه روز را گوید شب است این		بباید گفت اینک ماه و پروین

حکایت شیادی گیسو بافت یعنی علوی ست و با قافله حجاز

بشهر در آمد و چنان نمود که از حج می آید و قصیدهٔ نیکو پیش ملک برد
و دعوی کرد که وی گفته است ملک نعمتش داد و اکرام کرد و نوازش
بیکران فرمود تا یکی از ندمای حضرت پادشاه که دران سال از
سفر دریا آمده بود گفت من او را عید اضحی در بصره دیدم معلوم شد
که حاجی نیست دیگر گفت من او را شناسم و پدرش نصرانی بود و در ملاطیه
بدانستند که شریف نیست و شعرش را در دیوان انوری یافتند ملک
فرمود تا بزنندش و نفی کنند تا چندین دروغ در نیم چرا گفت گفت
ای خداوند روی زمین سخنی مانده است در خدمت بگویم اگر راست
نباشد به هر عقوبت که خواهی سزاوار آنم گفت آن چیست گفت قطعه

غریبی گرت ماست پیش آورد	دو پیمانه آب ست و یک چمچه دوغ
اگر راست میخواهی از من شنو	جهاندیده بسیار گوید دروغ

ملک را خنده گرفت گفت ازین راست تر سخن تا عمر او باشد نگفته است
فرمود تا انچه مأمول اوست مهیا دارند و بدلجوئی او را رسیل کنند

حکایت یکی از پسران هارون الرشید پیش پدر آمد خشم آلوده
که مرا فلان سرهنگ زاده دشنام مادر داد هارون الرشید ارکان
دولت را گفت جزای چنین کسی چه باشد یکی اشارت بکشتن کرد
و یکی بزبان بریدن و دیگران بمصادرت و نفی هارون گفت
ای پسر کرم آنست که عفو کنی و اگر نتوانی تو نیز دشنام مادر ده
چندانکه از حد در نگذرد پس آنکه ظلم از طرف تو باشد و دعوی از قبل خصم

قطعه

نمرد است آن نبرد یک خرد مند — که با پیل دمان پیکار جوید
بلی مرد آن کس ست از روی تحقیق — که چون خشم آیدش باطل نگوید

حکایت با طائفه بزرگان بکشتی نشسته بودم زورقی در پی
ما غرق شد و برادر بگرداب بی درافتاد و ندیکی از بزرگان گفت
ملاح را که بگیر این هر دو ان را که بهر یکی پنجاه دینارت بدهم
ملاح در آب رفت تا یکی را برهانید و آن دیگر هلاک شد گفتم

بقیت عمرش نمانده بود ازین سبب درگرفتن او تاخیر کردی
و دران دیگر تعجیل ملاح بخندید و گفت انچه تو گفتی یقین است
و سببی دیگر است گفتم آن چیست گفت میل خاطر من برهانیدن
این یکی بیشتر بود که وقتی در بیابان مانده بودم مرا برشتری
نشاند و از دست آن دگر تازیانه خورده بودم در طفلی گفتم
صَدَقَ اللهُ تَعَالَى مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا

قطعه تا توانی درون کس مخراش — کاندرین راه خارها باشد
کار درویش مستمند برآر — که ترا نیز کارها باشد

حکایت دو برادر بودند یکی خدمت سلطان کردی و دیگری
بسعی بازو خوردی باری این توانگر گفت درویش را که چرا
خدمت نکنی تا از مشقت کار کردن برهی گفت تو چرا کار نکنی
تا از مذلت خدمت رستگاری یابی که خردمندان گفته اند که
نان جو خوردن و نشستن به که کمر زرین بستن و بخدمت استادن

بیت بدست آهک تفته کردن خمیر | به از دست بر سینه پیش امیر
قطعه عمر گرانمایه درین صرف شد | تا چه خورم صیف و چه پوشم شتا
ای شکم خیره بنانی بساز | تا نکنی پشت بخدمت دوتا

حکایت کسی مژده پیش نوشیروان عادل برد و گفت شنیدم که فلان دشمن ترا خدای تعالی برداشت گفت هیچ شنیدی که مرا بگذاشت فرد

اگر بمرد عدو جای شادمانی نیست | که زندگانی ما نیز جاودانی نیست

حکایت گروهی از حکما در بارگاه کسری بمصلحتی در سخن همی گفتند و بزرجمهر که مهتر ایشان بود خاموش بود سوال کردندش که با ما درین بحث چرا سخن نگوئی گفت وزیران بر مثال اطبا اند و طبیب دارو ندهد مگر بسقیم پس چون بینم که رای شما بر صواب است مرا برسر آن سخن گفتن حکمت نباشد مثنوی

چو کاری بی فضول من برآید | مرا در وی سخن گفتن نشاید
وگر بینم که نابینا و چاه است | اگر خاموش بنشینم گناه است

حکایت هارون الرشید را چون ملک مصر مسلم شد گفتا بخلاف
آن طاغی که بغرور ملک مصر دعوی خدائی کرد نه بخشم این ملک را
الا بخسیس ترین بندگان سیاهی داشت خصیب نام ملک مصر
بوی ارزانی داشت آورده اند که عقل و درایت او تا بجائی بود
که طائفه حرآث مصر شکایت آوردندش که پنبه کاشته بودیم برکنا
نیل باران بی وقت آمد و تلف شد گفت پشیم بایستی کاشت
تا تلف نشدی صاحبدلی این کلام بشنید و گفت مثنوی

اگر روزی بدانش در فزودی	زنادان تنگ روزی تر نبودی
بنادان آنچنان روزی رساند	که دانا اندر آن حیران بماند

مثنوی

بخت و دولت بکار دانائی نیست	جز بتائید آسمانی نیست
کیمیا گر بغصه مرده به رنج	ابله اندر خرابه یافته گنج
اوفتاده است در جهان بسیار	بی تمیز ارجمند و عاقل خوار

حکایت یکی را از ملوک کنیزک چینی آوردند خواست تا در حالت
مستی با وی جمع آید کنیزک ممانعت کرد ملک در خشم شد
و مر او را بسیاهی بخشید که لب زبرینش از پرهٔ بینی در گذشته بود
و زیرینش بگریبان فرو هشته هیکلی که صخر جنی از طلعت او بر میدی
و عین القطر از بغلش بچکیدی فرد

تو گوئی تا قیامت زشت روئی	بر دختم است و بر یوسف نکوئی
قطعه شخصی نه چنان کریه منظر	کز زشتی او خجل توان داد
وانگه بغلش نعوذ بالله	مردار بآفتاب مرداد

آورده اند که دران مدت سیاه را نفس طالب بود و شهوت
غالب مهرش بجنبید مهر ش برداشت تا بامداد ان که ملک
کنیزک را بجست و نیافت حکایت بگفتندش خشم بگرفت
و فرمود تا سیاه را بکنیزک استوار بر بندند و از بام جوشق بقعر خندق
در اندازند یکی از وزرای نیک محضر روی بشفاعت بر زمین نهاد

وگفت سیاه بیچاره را درین خطائی نیست که سائر بندگان بنوازش
خداوندی متعود اند گفت اگر در مفاوضت او شبی تاخیر کردی چه شدی
گر من اورا افزون تر از بهای کنیزک بدادمی گفت ای خداوند انچه
فرمودی معلوم است لیکن نشنیدی که حکما گفته اند درین معنی قطعه

تشنه سوخته بر چشمهٔ حیوان چو رسد	تو پندار که از پیل دمان اندیشد
ملحد گر سنه در خانهٔ خالی برخوان	عقل باور نکند کز رمضان اندیشد

ملک را این لطیفه پسند آمد و گفت اکنون سیاه را بتو بخشیدم کنیزک را
چه کنم گفت کنیزک را هم بسیاه بخش که نیم خوردهٔ سگ هم او را شاید

قطعه هر گز او را بدوستی نپسند	که رود جای ناپسندیده
تشنه را دل نخواهد آب زلال	نیم خورده دهان گندیده

حکایت اسکندر رومی را پرسیدند که دیار مشرق و مغرب را
بچه گرفتی که ملوک پیشین را خزائن و عمر و ملک و لشکر بیش ازین
بود و چنین فتحی میسر نشد گفت بعون الله عز و جل هر مملکتی را که

بگرفتم رعیتش را نیازردم و رسوم خیرات گذشتگان باطل
نکردم و نام پادشاهان جز به نکوئی نبردم بیت

بزرگش نخوانند اهل خرد	که نام بزرگان بزشتی برد
قطعه این همه هیچ ست چون می نگذرد	بخت و تخت و امر و نهی و گیر و دار
نام نیک رفتگان ضایع مکن	تا بماند نام نیکت برقرار

باب دوم در اخلاق درویشان

حکایت یکی از بزرگان گفت پارسائی را چه گوئی در حق
فلان عابد که دیگران در حق وی بطعنه سخن ها گفته اند گفت
بر ظاهرش عیب نمی بینم و در باطنش غیب نمی دانم قطعه

هر که را جامه پارسا بینی	پارسا دان و نیک مرد انگار
ور ندانی که در نهانش چیست	محتسب را درون خانه چه کار

حکایت درویشی را دیدم که سر بر آستان کعبه میمالید و مینالید

وقی گفت که یا غفور یا رحیم تو دانی که از ظلوم وجهول چه آید قطعه

عذر تقصیر خدمت آوردم | که ندارم بطاعت استظهار
عاصیان از گناه توبه کنند | عارفان از عبادت استغفار

عابدان جزای طاعت خواهند و بازرگانان بهای بضاعت
من بنده امید آورده ام نه طاعت بدریوزه آمده ام نه تجارت
فقره اصنع بنا ما انت اهله ولا تفعل بنا ما نحن باهله بیت

گر کشی ورجرم بخشی روی وسر بر آستانم | بنده را فرمان نباشد هرچه فرمائی رانم
قطعه بر در کعبه سائلی دیدیم | که همی گفت ومیگریستی خوش
من نگویم که طاعتم بپذیر | قلم عفو بر گناهم کش

حکایت عبد القادر گیلانی را دیدند رحمة الله علیه
در حرم کعبه روی بر حصا نهاده بود و می گفت ای خداوند
ببخشای واگر مستوجب عقوبتم مرا روز قیامت نابینا برانگیز
تا در روی نیکان شرمسار نباشم قطعه

روی بر خاک عجز می گویم | هر سحر گه که باد می آید
ای که هرگز فراموشت نکنم | هیچت از بنده یاد می آید

حکایت دزدی بخانهٔ پارسائی درآمد چندانکه طلب کرد چیزی نیافت دل تنگ شد پارسا را خبر شد گلیمی که بران خفته بود در راه دزد انداخت تا محروم نشود قطعه

شنیدم که مردانِ راهِ خدا | دلِ دشمنان هم نکردند تنگ
ترا کی میسر شود این مقام | که با دوستانت خلاف است و جنگ

مقام رضا

مودتِ اهل صفا چه در روی و چه در قفا نه چنان کز پست عیب گیرند و در پیشت تمیز فرد

در برابر چو گوسپند سلیم | در قفا همچو گرگ مردم در
فرد هر که عیبِ گران پیش تو آورد شمرد | بگمان عیب تو پیش دگران خواهد برد

حکایت تنی چند از روندگان متفق سیاحت بودند و شریک رنج و راحت خواستم که مرافقت کنم موافقت نکردند گفتم این از

کرم اخلاق بزرگان بدیع است روی از مصاحبت درویشان بگردانیدن
وفائده دریغ داشتن که من دنفس خویش این قدر قوت وسرعت
همی شناسم که درخدمت مردمان یار شاطر باشم نه بار خاطر شعر

اِنْ لَمْ اَکُنْ رَاکِبَ الْمَعَاشِیْ	اَسْعٰی لَکُمْ حَامِلَ الْعَوَاشِیْ

یکی ازان میان گفت ازین سخن که شنیدی دل تنگ مدار که درین روزها
دزدی بصورت درویشان برآمده بود خود را درسلک صحبت ما منتظم کرد

شعر چه دانند مردم که در جامه کیست	نویسنده داند که در نامه چیست

ازانجا که سلامت حال درویشان است گمان فضولش نبردند وبیاری رفیقش کردند

مثنوی صورت حال عارفان دلق است	اینقدر بس چو روی در خلق است
در عمل کوش هرچه خواهی پوش	تاج بر سر نه وعلم بردوش
ترک دنیا وشهوت است وهوس	پارسائی نه ترک جامه وبس
در قزاگنده مرد باید بود	برمخنث سلاح جنگ چه سود

روزی تا بشب رفته بودیم وشبانگه در پای حصاری خفته که دزد

بی توفیق ابریق رفیق برداشت که بطهارت میرفت و بغارت برفت

فرد پارسا بین که خرقه در برکرد	جامهٔ کعبه را بحجل خرکرد

چندانکه از درویشان غائب شد ببرجی برفت و درجی بدزدید تا روز روشن شد آن تاریک دل بمبلغی راه رفته بود و رفیقان بیگناه خفته بامداد ان همه را بقلعه درآوردند و بزندان کردند از ان تاریخ ترک صحبت گفتیم و طریق عزلت گرفتیم السلامة فی الوحدة

قطعه چو از قومی یکی بیدانشی کرد	نه که را منزلت ماند نه مه را
نمی بینی که گاوی در علف زار	بیالاید همه گاوان ده را

گفتم سپاس و منت خدای عزوجل را که از فوائد درویشان محروم نماندم اگرچه بصورت از صحبت جدا افتادم بدین حکایت که گفتی مستفید گشتم و امثال مرا همه عمر این نصیحت بکار آید مثنوی

بیک ناتراشیده در مجلسی	بر نجد دل هوشمندان بسی
اگر بشکه پر کنند از گلاب	سگی در وی افتد کند منجلاب

حکایت

حکایت زاهدی مهمان پادشاهی بود چون بطعام بنشستند بیشتر ازان خورد که ارادت او بود و چون بنماز برخاستند بیشتر ازان گذارد که عادت او بود تا ظن صلاح در حق وی زیادت کند

فرد

ترسم نرسی بکعبه ای اعرابی | کین ره که تو میروی بترکستان است

چون بمقام خود آمد سفره خواست تا تناول کند پسری داشت صاحب فراست گفت ای پدر چرا در مجلس سلطان طعام نخوردی گفت در نظر ایشان چیزی نخوردم که بکار آید گفت نماز را هم قضا کن که چیزی نکردی که بکار آید قطعه

ای هنرها نهاده بر کف دست | عیب ها بر گرفته زیر بغل
تا چه خواهی خریدن ای مغرور | روز درماندگی بسیم دغل

حکایت یاد دارم که در ایام طفولیت متعبد بودم و شب خیز و مولع زهد و پرهیز تا شبی در خدمت پدر رحمة الله علیه نشسته بودم و همه شب دیده بر هم نه بسته و مصحف عزیز در کنار گرفته و طائفه

حکایت

گرد ماخفته پدر را گفتم ازین جماعت یکی سر برنمیدارد که دو گانه
بگذارد چنان خفته اند که گوئی مرده اند گفت ای جان پدر
اگر تو نیز بخفتی ازان به که در پوستین خلق افتی قطعه

نه بیند مدعی جز خویشتن را | که دارد پرده پندارد پیش
گرت چشم خدا بینی بهم بخشد | نه بینی هیچکس عاجز تر از خویش

حکایت یکی را از بزرگان بمجلسی اندر همی ستودند و در اوصاف
جمیلش مبالغت همیکردند سر برآورد و گفت من آنم که من دانم شعر

لُفِیتُ اَذًی یَا مَنْ یَعُدُّ مَسَاوِئِی | عَلَیَّ وَبَیْنِی هٰذَا وَلَمْ نَدْرِ بَاطِنِی
قطعه تخصم بچشم عالمیان خوب منظر است | وز خبث باطنم سر خجلت فگنده پیش
طاوس را بنقش و نگار یکه مست خلق | تحسین کنند و خجل از زشت پای خویش

حکایت یکی از صلحای کوه لبنان که مقامات او در دیار عرب
مذکور بود و کرامت او مشهور بجامع دمشق درآمد بر کنار بر که کلاسه
طهارت همی ساخت پایش بلغزید بحوض در افتاد بمشقت بسیار

ازان جایگہ خلاص یافت چون از نماز بپرداختند یکی از جملہ
اصحاب گفت مرا مشکلے ہست گفت آن چیست گفت یاد دارم
کہ شیخ بر روی دریای مغرب برفت و قدمش تر نشد امروز
چہ حالت بود کہ درین قامتی آب از ہلاک چیزے نماند شیخ
سر بجیب تفکر فرو برد پس از تامل بسیار سر بر آورد و گفت
نشنیدہ کہ سید عالم صلے اللہ علیہ وسلم گفت لی مع اللہ وقت
لا یسعنی فیہ ملک مقرب ولا نبی مرسل و نگفت علی الدوام
وقتے چنین بود کہ بجبرئیل و میکائیل نپرداختے و دیگر
وقت با حفصہ و زینب درساختے مشاہدۃ الابرار بین
التجلی والاستتار مینمایند و میربایند فرد

دیدار مینمائی و پرہیز می کنی	باز ارخویش و آتش ما تیز میکنی
قطعہ اشاہد من اہوی بغیرہ و سلہ	فبلحظۃ شان اضل طریقا
یوہجہ نارا ثم یطفی برشہ	لذاک ترانی محرقا و غریقا

ازان جایگہ خلاص یافت چون از نماز بپرداختند یکی از جملہ
اصحاب گفت مرا مشکلے ہست گفت آن چیست گفت یاد دارم
کہ شیخ بر روی دریای مغرب برفت و قدمش تر نشد امروز
چہ حالت بود کہ درین قامتی آب از ہلاک چیزے نماند شیخ
سر بجیب تفکر فرو برد پس از تامل بسیار سر بر آورد و گفت
نشنیدہ کہ سید عالم صلے اللہ علیہ وسلم گفت لی مع اللہ وقت
لا یسعنی فیہ ملک مقرب ولا نبی مرسل و نگفت علی الدوام
وقتے چنین بود کہ بجبرئیل و میکائیل نپرداختے و دیگر
وقت با حفصہ و زینب درساختے مشاہدۃ الابرار بین
التجلی والاستتار مینمایند و میربایند فرد

دیدار مینمائی و پرہیز می کنی	باز ارخویش و آتش ما تیز میکنی
قطعہ اشاہد من اہوی بغیرہ و سلہ	فبلحظۃ شان اضل طریقا
یوہجہ نارا ثم یطفی برشہ	لذاک ترانی محرقا و غریقا

مثنوی یکی پرسید ازان گم کرده فرزند — که ای روشن گهر پیر خردمند

ز مصرش بوی پیراهن شنیدی — چرا در چاه کنعانش ندیدی

بگفت احوال ما برق جهان است — دمی پیدا و دیگر دم نهان است

گهی بر طارم اعلی نشینم — گهی بر پشت پای خود نه بینم

اگر درویش بر حالی بماند — سر دست از دو عالم برفشاند

حکایت در جامع بعلبک وقتی کلمه چند همی گفتم بطریق وعظ باجماعتی افسرده دل مرده راه از عالم صورت بعالم معنی نبرده دیدم که نفسم در نمیگیرد و آتشم در نمیزند تراثر نمیکند در یغ آمدم تربیت ستوران و آئینه داری در محلت کوران ولیکن در معنی باز بود و سلسله سخن دراز در معنی این آیت که وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ سخن بجائی رسانیده بودم که میگفتم قطعه

دوست نزدیکتر از من بمن است — وین عجب تر که من ازوی دورم

چه کنم با که توان گفت که او — در کنار من و من مهجورم

من از شراب این سخن مست بودم و فضالهٔ قدح در دست
که روندهٔ برکنار مجلس گذر کرد و دوری آخر دوی اثر نعره بزد که
دیگران بموافقت وی در خروش آمدند و حاضران مجلس در جوش
گفتم سبحان الله دوران باخبر در حضور و نزدیکان بی بصر دور

قطعه فهم سخن گر نکند مستمع	قوت طبع از متکلم مجوی
فصیحت میدان ارادت بیار	تا بزند مرد سخنگوی گوی

حکایت شبی در بیابان مکه از بیخوابی پای رفتنم بماند سر
بنهادم و شتربان را گفتم دست از من بدار قطعه

پای مسکین پیاده چند رود	کز تحمل ستوه شد سختی
تا شود جسم فربهی لاغر	لاغرے مرده باشد از سختی

بگفت ای برادر حرم در پیش است و حرامی از پس اگر رفتی بروی
و اگر خفتی مردی نشنیدهٔ که گفته اند بیت

خوش است زیر مغیلان براه بادیه خفت	شبی بزیر گلی ولی ترک جان بباید گفت

حکایت پارسائی را دیدم بر کنار دریا که زخم پلنگ داشت
و هیچ دارو به نمی شد مدت ها دران رنجور بود شکر خدای
عزوجل علی الدوام گفتے پرسیدندش که شکر چه مے گوئی
گفت شکر آنکه بمصیبتے گرفتارم نه بمعصیتے قطعه

اگرم زار بکشتن دهد آن یار عزیز	بانگویم که دران دم غم جانم باشد
گویم از بنده مسکین چه گنه صادر شد	که دل آزرده شد از من غم آنم باشد

بلے مردان خدا مصیبت را بر معصیت اختیار کنند نه بینی
که یوسف صدیق دران حالت چه گفت قَالَ رَبِّ
السِّجْنُ اَحَبُّ اِلَیَّ مِمَّا یَدْعُوْنَنِیْٓ اِلَیْهِ
حکایت درویشی را ضرورتی روی نمود گلیمی از خانهٔ یاری
بدزدید و نفقه کرد حاکم فرمود که دستش ببرید صاحب گلیم
شفاعت کرد که من او را بحل کردم گفتا بشفاعت تو حد شرع
فرو نگذارم گفت انچه فرمودی راست است لیکن هر که از مال

وقف چیزی بدزد و قطعش لازم نیاید لانّ الفقیر لا یملک و
هرچه درویشان راست وقف محتاج است حاکم ازوی دست
بداشت و ملامت کردن گرفت که جهان بر تو تنگ آمد و بود
که در دزدی نکردمی الا از خانهٔ چنین یاری گفت ای خداوند
نشنیده که گفته اند خانهٔ دوستان بروب و در دشمنان مکوب شعر

چون فرومانی بسختی تن بعجز اندر مده	دشمنان را پوست بر کن دوستان را پوستین

حکایت یکی از پادشاهان پارسائی را دید گفت هیچت از ما
یاد می آید گفت بلی وقتیکه خدای را فراموش می کنم فرو

هر سجود و آن کشش در خویش براند	او ان را که بخواند بدر کس نداند

حکایت یکی از صالحان بخواب دید پادشاهی را در بهشت و
پارسائی را در دوزخ پرسید که موجب درجات این چیست و
سبب درکات آن چه که مردم بخلاف آن می پنداشتند ندا
آمد که این پادشاه بارادت درویشان در بهشت است

و این پارسا بتقرب پادشاهان در دوزخ

وقت بچه کار آید و تسبیح و مرقع	خود را ز عملهای نکوهیده بری دار
حاجت بکلاه برکی داشتنت نیست	درویش صفت باش و کلاه تتری دار

حکایت پیاده سر و پا برهنه با کاروان حجاز از کوفه بدر آمد و همراه ماشد نظر کردم که معلومی نداشت خرامان همیرفت و میگفت قطعه

نه باشتر سوارم نه چو اشتر زیر بارم	نه خداوند رعیت نه غلام شهریارم
غم موجود و پریشانی معدوم ندارم	نفسی میزنم آسوده و عمری میگذارم

اشتر سواری گفتش ای درویش کجا میروی برگرد که بسختی بمیری نشنید و قدم در بیابان نهاد و برفت چو به نخلهٔ خرما رسیدیم تو انگر را اجل فرا رسید درویش ببالینش فرود آمد و گفت

مصرع ما به سختی نه بمردیم و تو بر نخوت بمردی

بیت شخصی همه شب سر بیمار گریست	چون روز آمد بمرد و بیمار بزیست
قطعه ای بسا اسپ تیز رو که بماند	که خر لنگ جان بمنزل برد

مقابلات

بسکه در خاک تنه رستم زرا	دفن کردیم و زخم خورده نمرد

حکایت عابدی را پادشاهی طلب کرد اندیشید که داروی بخورم تا ضعیف شوم تا مگر اعتقادی که در حق من دارد زیادت کند آورده اند که داروی قاتل بود بخورد و بمرد قطعه

آنکه چون پسته دیدمش همه مغز	پوست بر پوست بود همچو پیاز
پارسایان روی در مخلوق	پشت بر قبله می کنند نماز
فرد چون بنده خدای خویش خواند	باید که بجز خدا نداند

حکایت کاروانی را در زمین یونان برفتند و نعمت بقیاس برفتند بازارگانان گریه و زاری بسیار کردند و خدا و پیمبر را بشفاعت آوردند فایده نبود شعر

چو پیروز شد و زد تیره روان	چه غم دارد از گریه کاروان

نقمان حکیم اندران کاروان بود یکی گفتش از کاروانیان اینان را مگر نصیحتی کنی و موعظت گوئی باشد که برستی از

مال ما دست بدارند که دریغ باشد چندین نعمت که ضایع شود
گفت دریغ باشد کلمهٔ حکمت بایشان گفتن قطعه

آهنی را که موریانه نخورد | توان برد از و بصیقل زنگ
با سیه دل چه سود گفتن وعظ | نرود میخ آهنی در سنگ
قطعه
روزگار سلامت شکستگان دریاب | که جبر خاطر مسکین بلا بگرداند
چو سائل از تو بزاری طلب کند چیزی | بده وگرنه ستمگر بزور بستاند

حکایت چندانکه مرا شیخ اجل ابو الفرج بن جوزی رحمة الله
علیه بترک سماع فرمودی و بخلوت و عزلت اشارت کردی
غفوان شباب بم غالب آمدی و هوا و هوس طالب ناچار
بخلاف رای مربی قدمی چند برفتم و از سماع و مخالطت خلقی
برگرفتم و چون نصیحت شیخ یاد آمدی گفتمی فرد

قاضی ار با ما نشیند بر فشاند دست را | محتسب گر می خورد معذور دارد مست را

تا شبی بمجمعی برسیدم و در ان میان مطربی دیدم بیت

گوئی رگ جان همیگسلد زخمهٔ ناسازش | ناخوشتر از آوازهٔ مرگ پدر آوازش

گاهی انگشت حریفان ازو در گوش وگهی بر لب که خاموش شعر

فَهَاجَ اِلَی صَوْتِ الْاَغَانِیْ طَرِیْبَةً | وَاَنْتَ مُغَنٍّ اِنْ سَکَتَّ تُطِیْبُ

بیت بنید کسی در سماعت خوشی | مگر وقت رفتن که دم درکشی

مثنوی

چون بآواز آمد آن بربط سرای | کد خدارا گفتم از بهر خدای

پنبه ام در گوش کن تا نشنوم | یا درم بگشای تا بیرون روم

فی الجمله پاس خاطر یاران موافقت کردم و شبی بچندین محنت بروز آوردم

قطعه

مؤذن بانگ بی هنگام برداشت | نمیداند که چند از شب گذشت است

درازی شب ز مژگان من پرس | که یکدم خواب در چشمم نه گشت است

بامداد ان بحکم تبرک دستاری از سر و دیناری از کمر بگشادم و پیش مغنی نهادم و در کنار گرفتم و بسی شکر گفتم یاران ارادت من در حق وی خلاف عادت دیدند و برخفت عقلم نهفته

بخندیدند یکی از ایشان زبان تعرض دراز کرد و ملامت
کردن آغاز که این حرکت مناسب رای خردمندان نکردی
خرقهٔ مشایخ بچنین مطربی دادن که همه عمرش درمی درکف
نبوده است و قراضه در وقت ثنوی

مطربی دور ازین خجسته سرای	کس دوبارش ندید در یکجای
راست چون بانگش از دهن برخاست	خلق را سوی بر بدن برخاست
مرغ ایوان زهول او بپرید	مغز ما خورد و حلق خود بدرید

گفتم زبان تعرض مصلحت آنست که گوتاه کنی بحکم آنکه مرا
کراهت این شخص ظاهر شد گفت مرا بر کیفیت آن واقف گردان
تا بچنین تقرب نمایم و بر مطایبت که کردم استغفار کنم گفتم بعلت
آن که شیخ اجل بارها ترک سماع فرموده است و مواعظ بلیغ گفته
و در سمع قبول من نیامده تا امشب که مراطایع میمون و
بخت همایون بدین بقعه رهبری کرد و بدست این توبه کردم

که بقیت زندگانی گرد سماع و مخالطت نگردم قطعه

آواز خوش از کام و دهان لب شیرین — گر نغمه کند و رنکند دل بفریبد
در پرده عشاق و نهاوند و حجاز است — از جنبره مطرب مکروه نزیبد

حکایت لقمان را گفتند که ادب از که آموختی گفت از بی ادبان هر چه از ایشان در نظرم ناپسند آمد از فعل آن پرهیز کردم قطعه

نگویند از سر بازیچه حرفی — گزان پندی نگیرد صاحب هوش
وگر صد باب حکمت پیش نادان — بخوانند آیدش بازیچه در گوش

حکایت عابدی را حکایت کنند که شبی دو من انجیر خوردی و تا سحر نماز بگزاردی صاحبدلی بشنید و گفت اگر نیمه نان بخوردی و بخفتی بسیار ازین فاضلتر بودی

قطعه اندرون از طعام خالی دار — تا در و نور معرفت بینی
تهی از حکمتی بعلت آن — که پری از طعام تا بینی

حکایت بخشایش الهی گمشده را در مناهی چراغ توفیق فرا راه داشت تا بجماعه اهل تحقیق در آمد بمیمنت درویشان و صدق

نفس ایشان دمادم اخلاق او بجائد مبدل گشت دست از
هوا و هوس کوتاه کرد و زبان طاعنان در حق وی همچنان
دراز که بر قاعدهٔ اول است و زهد و صلاحش بمعول فرد

بعذر توبه توان رستن از عذاب خدای	ولیک می نتوان از زبان مردم رست

طاقت جور زبانها نیاورد و شکایت پیش پیر طریقت برد گفت
از زبان مردم برنجم جوابش داد که شکر این نعمت چگونه گزارم
که بهتر از آنی که می پندارند قطعه

چند گوئی که بد اندیش و حسود	عیب گویان من مسکین اند
گه بخون ریختنم برخیزند	گه به بدخواستنم بنشینند
نیک باشی و بدت گوید خلق	به که بد باشی و نیکت بینند

لیک مرا که حسن ظن خلائق در حق من بکمال است و من در
عین نقصان روا باشد اندیشه کردن و تیمار خوردن شعر

اِنِّی لَمُسْتَتِرٌ مِنْ عَیْنِ جِیْرَانِی	وَاللّٰهُ یَعْلَمُ اِسْرَادِی وَاِعْلَانِی

قطعه

دربسته به‌روی خود زمردم — تا عیب نگویند ما را
دربسته چه سود عالم الغیب — دانای نهان و آشکارا

حکایت

پیش یکی از مشایخ گله کردم که فلان حق من بفساد گواهی داده است گفت بصلاحش خجل کن رباعی

تو نیکو روش باش تا بدگمان — بقصد تو گفتن نیابد مجال
چو آهنگ بربط بود مستقیم — کی از دست مطرب خورد گوشمال

حکایت

یکی را از مشایخ پرسیدند که حقیقت تصوف چیست گفت از این پیش طائفه بودند در جهان بصورت پراگنده و بمعنی جمع و اکنون خلقی اند بظاهر جمع و بدل پراگنده قطعه

چو ساعت از تو بجائی رود دلت — به تنهائی اندر صفائی نه بینی
ورت مال و جاه است و زرع و تجارت — چو دل با خدا نیست خلوت نشینی

حکایت

یاد دارم که شبی در کاروانی همه شب رفته بودم و سحر بر کنار بیشه خفته شوریده که در آن سفر همراه ما بود سحرگاهان نعره

بزد و راه بیابان گرفت و یک نفس آرام نیافت چون روز شد
گفتمش آن چه حالت بود گفت بلبلان را دیدم که بنالش درآمده بودند
از درخت و کبکان از کوه و وحوکان از آب و بهائم از بیشه اندیشه
کردم که مرا وقت نباشد همه در تسبیح و من در غفلت خفته کجا روا باشد

قطعه

قطعه وش مرغی بصبح مینالید — عقل و صبرم ببرد و طاقت و هوش
یکی از دوستان مخلص را — مگر آواز من رسید بگوش
گفت باور نداشتم که ترا — بانگ مرغی چنین کند مدهوش
گفتم این شرط آدمیت نیست — مرغ تسبیح خوان و من خاموش

حکایت

وقتی در سفر حجاز طائفه جوانان صاحب دل همراه
ما بودند همدم و همقدم و قضا را مزمر بگردندی و بتی محققانه
برگفتندی و عارفی در سبیل هنگر حال در ایشان بود و بیخبر از
در و ایشان تا برسیدم بنخیل بنی هلال کودک سیاه ازحی عرب
بدر آمد و آوازی برآورد که مرغ از هوا در آورد آشتر عابد را دیدم

که برقص اندر آمد و عابد را بینداخت و راه بیابان گرفت و رفت
گفتم ای شیخ در حیوانی اثر کرد و ترا همچنان تفاوت نمی کند نظم

دانی چه گفت مرا آن بلبل سحری	تو خود چه آدمیی کز عشق بیخبری
اشتر بشعر عرب در حالتست و طرب	گر ذوق نیست ترا کژ طبع جانوری
شعر وَعِنْدَ هُبُوبِ الرِّيحِ مِنْ نَحْوِ أَرْضِكُمْ	يَمِيلُ غُصُونُ الْبَانِ لَا الْحَجَرُ الصَّلْدُ
مثنوی بذکر شتر چه بینی در خر و پشت	ولی داند درین معنی که گوشت
نه بلبل بر گلش تسبیح خوانیست	که هر خاری به تسبیحش زبانیست

حکایت یکی را از ملوک مدت عمر بسر شد و قائم مقامی نداشت
وصیت کرد که بامداد آن نخستین کسی که از شهر در آید تاج شاهی
بر سر وی نهید و تفویض مملکت بوی کنید اتفاقا اول کسی که
در آمد گدائی بود همه عمر او لقمه اندوخته و رقعه بر رقعه دوخته ارکان دولت
و اعیان حضرت وصیت ملک بجا آوردند و تسلیم مفاتیح قلاع
و خزائن بدو کردند و مدتی ملک راند تا بعضی امرای دولت

گردن از اطاعت او به پیچانیدند و ملوک از هر طرف بمنازعت
برخاستند و مقاومت لشکر آراستند فی الجمله سپاه و رعیت بهم برآمدند
و برخی طرف بلاد از قبضهٔ تصرف او بدر رفت درویش ازین
واقعه خسته خاطر می بود تا یکی از دوستان قدیمش که در حالت
درویشی قرین او بود از سفر باز آمد و در چنان مرتبه دیدش گفت منت
خدای را عزوجل که بخت بلندت یاوری کرد و اقبال و دولت رهبری
تا گلت آزار و خارت از پا برآمد اِنَّ مَعَ العُسرِ یُسرًا شعر

شکوفه گاه شگفتست و گاه خوشیده ‌ ‌ ‌ ‌ درخت وقت برهنه ست و وقت پوشیده

گفت ای عزیز تعزیتم گوی که جای تهنیت نیست آنکه تو دیدی
غم نانی داشتم و امروز غم جانی مثنوی

اگر دنیا نباشد دردمندیم ‌ ‌ ‌ ‌ وگر باشد بمهرش پای بندیم
بلائی زین جهان آشوب تر نیست ‌ ‌ ‌ ‌ که رنج خاطر ستارهست و ریست
قطعه مطلب گر تو انگری خواهی ‌ ‌ ‌ ‌ جز قناعت که دولتی ست غنی

گر غنی زر بدامن افشاند	تا نظر در ثواب او نه کنی
کز بزرگان شنیده ام بسیار	صبر درویش به که بذل غنی
فردا گر بریان کند بهرام گوری	نه چون پای ملخ باشد سوری

حکایت ابو هریره رضی الله عنه هر روز بخدمت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم آمدی گفت یا اباهریرة زُرْ غِبًّا تَزْدَدْ حُبًّا یعنی هر روز میا تا محبت زیاده شود صاحبدلی را گفتند بدین خوبی که آفتاب ست نشنیده ایم که کسی او را دوست گرفته است و عشق آورده گفت ازبرای آنکه هر روز می توانش دید مگر در زمستان که محجوبست و محبوب شعر

بدیدار مردم شدن عیب نیست	ولیکن نچندان که گویند بس
اگر خویشتن را ملامت کنی	ملامت نباید شنیدن ز کس

حکایت یکی را از بزرگان بادی مخالف در شکم پیچیدن گرفت و طاقت ضبط آن نداشت پس بی اختیار ازوی صادر شد

گفت ای درویشان مرا در بیچه کردم اختیاری نبود و بزه وی
بر من ننوشتند و راحتی بدرون من رسید شما نیز بکرم معذور دارید شعر

شکم زندان باد است ای خردمند	ندارد هیچ عاقل باد در بند
چو باد اندر شکم پیچد فرو هل	که باد اندر شکم باریست بر دل
حریف گرانجان ناسازگار	چو خواهد شدن دست و پیش مدار

حکایت از صحبت یاران دمشق ملالتی پدید آمده بود سر
در بیابان قدس نهادم و با حیوانات انس گرفتم تا وقتیکه اسیر
تیه و نگ شدم و در خندق طرابلس با جهودانم بکار گل داشتند
یکی از رؤسای حلب که سابقه معرفتی در میان ما بود گذر کرد
و بشناخت گفت اینچه حالت ست که موجب ملالتست گفتم چگویم قطعه

همیگریختم از مردمان بکوه و دشت	که از خدای بودم بدیگری پرداخت
قیاس کن که چه حالم بود در صحبت	که در طویله نامردمم بباید ساخت
فرو پای در زنجیر پیش و بستان	به که با بیگانگان در بوستان

بد حالت من رحمت آورد و بده دینار از قید فرنگم باز خرید
و با خویشتن بجلب برد دختری داشت بنکاح من درآورد
بکابین صد دینار چون مدتی برآمد بدخوئی و ستیزه روئی آغاز
کرد و زبان درازی کردن گرفت و عیش مرا منغص میکرد شعر

زن بد در سرای مرد نکو	همدرین عالم ست دوزخ او
زینهار از قرین بد زنهار	وقنا ربنا عذاب النار

باری زبان تعنت دراز کرده همی گفت تو آن نیستی که پدرم
ترا از قید فرنگ بده دینار باز خرید گفتم بلی من آنم که بده دینار از قید
فرنگم باز خرید و بصد دینار بدست تو گرفتار کرد اشعار

شنیدم گوسپندی را بزرگی	رهانید از دهان و دست گرگی
شبانگه کارد بر حلقش بمالید	روان گوسفند از وی بنالید
که از چنگال گرگم در ربودی	چو دیدم عاقبت خود گرگ بودی

حکایت یکی از پادشاهان عابدی را پرسید که عیالان داشت

اوقات عزیزش چون میگذرد گفت همه شب در مناجات
وسحر در دعا میگوید حاجات و همه روز در بند اخراجات ملک را
مضمون اشارت عابد معلوم گشت فرمود تا وجه کفاف او
معین دارند تا بار عیال از دل او برخیزد مثنوی

ای گرفتار پای بند عیال	دگر آزادگی مبند خیال
غم فرزند و نان و جامه و قوت	بازشت آرد ز سیر در ملکوت
همه روز اتفاق میسازم	که بشب با خدای پردازم
شب چو عقد نماز بر بندم	چه خورد بامداد فرزندم

حکایت یکی از متعبدان در بیشه زندگانی کردی و برگ
درختان خوردی پادشاهی بحکم زیارت نزدیک وی رفت گفت
اگر مصلحت بینی بشهر آیی برای تو مقامی بسازم که فراغ عبادت
ازین به دست دهد و دیگران هم ببرکات انفاس شما مستفید گردند
و بصالح اعمال شما اقتدا کنند زاهد را این سخن قبول نیامد

روی برتافت یکی از وزیران گفتش پاس خاطر ملک را روا
باشد که دو سه روزی بشهر آئی و کیفیت مکان معلوم کنی پس
اگر صفای وقت عزیز تر از صحبت اغیار کدورتی باشد اختیار
با قیمت آورده اند که عابد بشهر در آمد و بستانسرای خاص ملک بدو
پرداختند مقامی دلکشای روان آسای چون بهشت ثمنوی

گل سرخش چو عارض خوبان	سنبلش همچو زلف محبوبان
همچنان از نهیب برد عجوز	شیر ناخورده طفل دایه هنوز
شعر وَاَفَاْنِیْنُ عَلَیْهَا جَلْنَارُ	خُلِقَتْ بِالشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارُ

ملک در حال کنیزک ماهرو پیش او فرستاد که وصفش اینست

شعر ازین مه پارهٔ عابد فریبی	ملائک صورتی طاوس زیبی
که بعد از دیدنش صورت نبندد	وجود پارسایان را نشکیبی

همچنان در عقبش غلامی بدین اعمال لطیف الاعتدال قطعه

هَلَكَ النَّاسُ حَوْلَهُ عَطَشًا	وَهُوَ سَاقٍ يَرَى وَلَا يَسْقِي

دیده از دیدنش نگشتی سیر | همچنان کز فرات مستسقی

عابد از طعامهای لذیذ خوردن گرفت و کسوتهای لطیف پوشیدن و از فواکه و مشموم و حلاوت تمتع یافتن و در جمال غلام و کنیزک نظر کردن که خردمندان گفته اند زلف خوبان زنجیر پای عقل است و دام مرغ زیرک بیت

در سر کار تو کردم دل و دین با همه دانش | مرغ زیرک بتحقیقت نخرامد بزوالی

فی الجمله دولت وقت مجموعش بزوال آمد چنانکه گفته اند قطعه

هر که بست از فقیه و پیر و مرید | وز زبان آوران پاک نفس

چون بدنیای دون فرود آمد | بعسل در بماند همچو مگس

بار دیگر ملک بدیدن او رغبت کرد عابد را دید از هیبات نخستین نکاهید و سرخ و سفید برآمده و فربه شده و بر بالش دیبا تکیه زده و غلام پری پیکر بمروحه طاوسی بر بالای سر ایستاده بر سلامت حالش شادمانی کرد و از هر دری سخن گفتند تا ملک بانجام سخن گفت چنانکه من این هر دو

طایفه را دوست میدارم کس ندارد یکی علما و دیگر زهاد و وزیر فیلسوف جاهد
حاذق که با او بود گفت ایخداوند روی زمین شرط دوستی نیست که با هر دو طایفه
نکوئی کنی علما را زبدهٔ تا دیگر بخوانند و زاهدان را خیری مدد تا زاهد بماند قطعه

خاتونی خوبصورت و پاکیزه روی را	نقش و نگار و خاتم فیروزه گو مباش
درویش نکسیرت و فرخنده روی را	نان رباط و لقمهٔ دریوزه گو مباش
فردی تا مرا هست دیگرم باید	گر نخوانند زاهدم شاید
فرد نه زاهد را درم باید نه دینار	چو بستد زاهدی دیگر بدست آر
قطعه آنرا که سیرت خوش و سریست با خدای	بی نان و قف و لقمهٔ دریوزه زاهدست
آنگشت خوبروی و بنا گوش دلفریب	بی گوشوار و خاتم فیروزه شاهدست

حکایت مطابق این سخن همچنین پادشاهی را مهمی پیش آمد
گفت اگر انجام این حالت بمراد من برآید چندین درهم و دینار
زاهدان را چون حاجتش برآمد و تشویش خاطرش برفت وفای
نذرش بوجود شرط لازم آمد یکی را از بندگان خاص کیسه درم داد

تا بزاهدان صرف کند گویند غلامی عاقل و هشیار بود همه روز
بگردید و شبانگه باز آمد و دو مهار را بوته داد و پیش ملک نهاد
و گفت زاهدان را چندان که طلب کردم نیافتم گفت این چه
حکایت ست انچه من دانم درین ملک چهار صد زاهد است
گفت ای خداوند جهان آن که زاهد ست نمی ستاند و آن که
می ستاند زاهد نیست ملک بخندید و ندیمان را گفت چندانکه مرا
در حق درویشان و خداپرستان اراد تست و اقرار این
شوخ دیده را عداوت ست و انکار حق بجانب اوست شعر

زاهد که درم گرفت و دینار	زاهد ترازو یکیست با بدست آر

حکایت یکی از علمای راسخ را پرسیدند چه گوئی در نان
وقف گفت اگر نان از بهر جمعیت خاطر می ستانند حلالست
و اگر جمع از بهر نان می نشینند حرام بیت

نان از برای کنج عبادت گرفته اند	صاحبدلان نه کنج عبادت برای نان

حکایت درویشی بمقامی درآمد که صاحب آن بقعه کریم النفس
بود طائفهٔ اهل فضل در صحبت او هر یکی بذله و لطیفه همی گفتند و
درویش راه بیابان قطع کرده بود و مانده شده و چیزی نخورده
یکی ازان میان بطریق ظرافت گفت ترا هم چیزی بباید گفت
مرا چون دیگران فضل و ادبی نیست و چیزی نخوانده ام بیک
بیت از من قناعت کنید همگنان برغبت گفتند بگو گفت شعر

من گرسنه در برابر سفرهٔ نان	همچو عزبم بر در حمام زنان

یاران نهایت عجز او بدانستند و سفره پیش او آوردند صاحب
دعوت گفت ای یار زمانی توقف کن که پرستارانم کوفته
بریان همی سازند درویش سر برآورد و بخندید و گفت شعر

کوفته بر سفرهٔ من گو مباش	کوفته رانان تهی کوفته است

حکایت مریدی گفت پیر را چه کنم کز خلائق برنج اندرم
از بس که بزیارت من همی آیند و اوقات مرا از تردد ایشان

تشویش میباشد گفت هرچه درویشانند مرایشان را وامی بده
وانچه توانگرانند ازیشان چیزی بخواه که یکی گردتو نگردند بیت

گرگدا پیشه ولشکر اسلام بود | کافر از بیم توقع برود تا دچین

حکایت فقیهی پدر را گفت هیچ ازین سخنان دلاویز نگفتی متکلمان
درمن اثر نمی کند بحکم آنکه نمی بینم مرایشانرا که کرداری موافق گفتار

مثنوی ترک دنیا بمردم آموزند | خویشتن سیم وغله اندوزند
عالمی را که گفت باشد وبس | هرچه گوید نگیرد اندر کس
عالم آن کس بود که بد نکند | نه بگوید بخلق وخود نکند

ایها اتامرون الناس بالبر وتنسون انفسکم بیت

عالم که کامرانی وتن پروری کند | او خویشتن گمست کرا رهبری کند

پدر گفت ای پسر بمجرد انخیال باطل نشاید روی از تربیت
ناصحان بگردانیدن وعلما را بضلالت منسوب کردن وطلب
عالم معصوم از فوائد عام محروم ماندن همچو نابینائی که

شبی در وحل افتاده بود و می گفت آخرای مسلمانان چراغی
فرا راه من دارید زنی فارحه شنید و گفت تو که چراغ نمی بینی بچراغ
چه بینی همچنین مجلس وعظ چون کلبه بزازست آنجا تا نقدی ندهی
بضاعتی نستانی و اینجا تا ارادتی نیاوری سعادتی نبری قطعه

گفت عالم بگوش جان بشنو	ور نماند به گفتنش کردار
باطل ست انچه مدعی گوید	خفته را خفته کی کند بیدار
مرد باید که گیرد اندر گوش	ور نه پشت ست پند بر دیوار

حکایت

صاحبدلی بمدرسه آمد ز خانقاه	بشکسته عهد صحبت اهل طریق را
گفتم میان عالم و عابد چه فرق بود	تا کردمی اختیار ازان این فریق را
گفت او گلیم خویش بدریا همی برد	وین جهد میکند که بگیرد غریق را

حکایت یکی بر سر راهی خفته بود و زمام اختیار از دست فته عابدی
بروی گذر کرد و دران حالت مستقبح او نظر کرد جوان از خواب

مستی سر بر آورد و گفت وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا کِرَامًا شعر

اِذَا رَبِیتَ اَدِیمًا	کُنْ سَاتِرًا وَ حَلِیمًا
یَا مَنْ یَقِیحُ اَمْرِی	لِمَ لَا تَمُرُّ کَرِیمًا
قطعه شتاب ای پارسا و از گنهکار	بخشایندگی در وی نظر کن
اگر من ناجوان مردم بکردار	تو بر من چون جوانمردان گذر کن

حکایت طائفه رندان بخلاف درویشی بدر آمدند و سنخان ناسزا گفتند و بزدند و برنجانیدند شکایت از بیطاقتی پیش پیر طریقت بردکه چنین حالی رفت گفت ای فرزند خرقه درویشان جامه رضاست هر که درین کسوت تحمل بیرادی نکند مدعیست نه درویش و خرقه بر وحرامست افرد

دریای فراوان نشود تیره بسنگ	عارف که برنجد تنگ ابست هنوز
قطعه گر گزندت رسد تحمل کن	که بعفو از گناه پاک شوی
ای برادر چو عاقبت خاک است	خاک شو پیش از انکه خاک شوی

حکایت

حکایت منظوم

این حکایت شنو که در بغداد — رایت ره‌پرده راخلاف افتاد
رایت ازگرد راه و رنج رکاب — گفت باپرده از طریق عتاب
من و تو هر دو خواجه تاشانیم — بندهٔ بارگاه سلطانیم
من زخدمت دمی نیاسودم — گاه و بیگاه در سفر بودم
تو نه رنج آزموده نه حصا — نه بیابان و باد و گرد و غبار
قدم من بسعی پیشتر ست — پس چرا عزت تو بیشتر ست
تو بر بندگان مه روئی — با کنیزان یاسمن بوئی
من فتاده بدست شاگردان — بسفر پای بند و سر گردان
گفت من سر بر آستان دارم — نه چو تو سر بر آسمان دارم
هر که بیهوده گردن افراز د — خویشتن را بگردن اندازد

حکایت یکی از صاحبدلان زور آزمائی را دید بهم برآمده و کف بر دهان انداخته گفت این را چه حالت ست گفتند

فلان دشنام دادش گفت این فرومایه هزار من سنگ برمیدارد و طاقت سخنی نمی آرد قطعه

لاف سپرنجکی و دعوی مردی بگذار — عاجز نفس فرومایه چه مردی چه زنی
گرت از دست برآید دهنی شیرین کن — مردمی آن نیست که مشتی بزنی بردهنی
قطعه اگر خود بدرد پیشانی پیل — نه مرد ست آنکه در روی مردمی نیست
بنی آدم سرشت از خاک دارند — اگر خاکی نباشد آدمی نیست

حکایت بزرگی را پرسیدم از سیرت اخوان صفا گفت کمینه آنکه مراد خاطر یاران بر مصالح خویش مقدم دارد حکما گفته اند برادر که در بند خویش ست نه برادر ست و نه خویش ست فرد

همره اگر شتاب کند در سفر بایست — دل در کسی مبند که دلبسته کس نیست
فرد چون نبود خویش را دیانت و تقوی — قطع رحم بهتر از مودت قربی

یاد دارم که یکی مدعی درین بیت بر قول من اعتراض کرده بود وگفته که حق تعالی در کتاب مجید از قطع رحم نهی کرده است

وبمودت ذوالقربی فرموده وانچه تو گفتی مناقض آنست گفتم ایاک
وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِیْ مَالَیْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا شعر

هزار خویش که بیگانه از خدا باشد — فدای یکتن بیگانه کاشنا باشد

حکایت منظوم

پیر مردی لطیف در بغداد — دخترک را به گفش دوزی داد
مرد سنگدل چنان بگزید — لب دختر که خون ازو بچکید
با مداوای پدر چنان دیدش — پیش دا ما درفت و پرسیدش
کای فرومایه این چه دندانست — چند خائی لبش نه انبانست
بمزاحت نه گفتم این گفتار — هزل بگذار و جد ازو بردار
خوی بد در طبیعتی که نشست — نرود جز بوقت مرگ از دست

حکایت آورده اند که فقیهی دختر داشت بغایت زشت رو بجای زنان رسیده باوجود جهاز و نعمت کسی در مناکحت او رغبت نمیکرد

فروزشت باشد و بیقی و دیبا — که بود بر عروس نازیبا

فی الجمله بحکم ضرورت با ضریری عقد نکاحش ببستند و آورده اند
که حکیمی دران تاریخ از سر اندیب آمده بود که دیدهٔ نابینا را
روشن همی کرد فقیه را گفتند چرا دوا مادخود را علاج نکنی
گفت ترسم که بینا شود و دخترم را طلاق دهد مصرعه

شوی زن زشت روی نابینا به

حکایت پادشاهی بدیدهٔ استحقار در طائفهٔ درویشان نظر کردی
یکی ازان میان بفراست بجای آورد و گفت ای ملک
ما درین دنیا بعیش از تو خوشتریم و به جیش از تو کمتریم
و بمرگ برابریم و بقیامت بهتر انشاء الله تعالی مثنوی

اگر کشور کشائی کامرانست	وگر درویش حاجتمندنانست
دران ساعت که خواهند این و آن مرد	نخواهند از جهان بیش از کفن برد
چو رخت از مملکت بربست خواهی	گدائی بهتر ست از پادشاهی

طریقت ظاهر درویشی جامهٔ ژندست و موی سترده و حقیقت آن دل زنده و نفس مرده

قطعه آنکه بر زد دعوی نشیند از جلفی | وگر خلاف کنندش بجنگ برخیزد
که گرز کوه فرو غلطد آسیا سنگی | نه عارف ست که از آه سنگ برخیزد

طریقت طریق درویشان ذکر است وشکر و خدمت وطاعت وایثار و قناعت وتوحید وتوکل وتسلیم وتحمل هرکه بدین صفتها که گفتم موصوف ست بحقیقت درویش است واگر در قبا است اما هرزه گوئی بی نماز هوا پرست هوس باز که روزها بشب آرد در بند شهوت وشبها روز کند در خواب غفلت وبخورد هرچه در میان آید وبگوید هرچه بر زبان آید رند است واگر در عبا است قطعه

ای درونت برهنه از تقوی | کز برون جامه ریا داری
پرده هفت رنگ در مگذار | تو که در خانه بوریا داری
مثنوی دیدم گل تازه چند دسته | برگنبدی از گیاه بسته
گفتم چه بود گیاه ناچیز | تا در صف گل نشیند او نیز
بگریست گیاه وگفت خاموش | صحبت نکند کرم فراموش

گر نیست جمال و رنگ و بویم
آخر نه گیاه باغ اویم

من بندهٔ حضرتم کریمم
پروردهٔ نعمتِ قدیمم

گر بی هنرم وگر هنرمند
لطف ست امیدم از خداوند

با آنکه بضاعتی ندارم
سرمایهٔ طاعتی ندارم

او چارهٔ کار بنده داند
چون هیچ وسیلتش نماند

رسم ست که مالکان تحریر
آزاد کنند بندهٔ پیر

ای بارخدای عالم آرای
بر سعدیِ پیر خود ببخشای

سعدی ره کعبهٔ رضا گیر
ای مرد خدا رهِ خدا گیر

بد بخت کسیکه سر بتابد
زین در که درد گر نیابد

حکایت

حکیمی را پرسیدند از سخاوت و شجاعت که کدام بهتر است گفت آن کس را که سخاوت ست بشجاعت حاجت نیست فرد

نبشت ست بر گور بهرام گور
که دست کرم به ز بازوی زور

قطعه نماند حاتم طائی ولیکن تا ابد
بماند نام بلندش به نیکوئی مشهور

زکوة مال بدر کن که فضلهٔ رزرا | چو باغبان ببرد بیشتر دهد انگور

باب سوم در فضیلت قناعت

حکایت خواهندهٔ مغربی در صف بزازان حلب

سائل مغربی

می گفت ای خداوندان نعمت اگر شما را انصاف بودی و ما را قناعت رسم سوال از جهان برخاستی قطعه

ای قناعت توانگرم گردان | گه ورای تو هیچ نعمت نیست
کنج صبر اختیار لقمان ست | هر کرا صبر نیست حکمت نیست

حکایت دو امیرزاده در مصر بودند یکی علم آموخت و دیگر مال اندوخت عاقبة الامر آن علامه گشت و آن دیگر عزیز مصر شد پس آن تونگر بچشم حقارت در فقیه نظر کردی و گفتی من به سلطنت رسیدم و این همچنان در مسکنت بماند گفت ای برادر شکر نعمت باری عز اسمه همچنان بر من افزون ترست که میراث

پیغمبران یا قتم یعنی علم و ترا میراث فرعون و هامان رسیده
یعنی ملک مصر مثنوی

من آن مورم که در پایم بمالند	نه زنبورم که از نیشم بنالند
کجا خود شکر این نعمت گزارم	که زور مردم آزاری ندارم

حکایت درویشی را شنیدم که در آتش فاقه می سوخت
و خرقه بخرقه می دوخت و تسکین خاطر خود را می گفت شعر

بنان خشک قناعت کنیم و جامهٔ دلق	که رنج محنت خود به که بار منت خلق

کسی گفتش چه نشینی که فلان درین شهر طبعی کریم دارد و کرمی
عمیم میان بخدمت آزادگان بسته و بر درگاه لها نشسته
اگر بر صورت حالت چنانکه هست وقوف یابد پاس خاطر
عزیزان داشتن منت دارد و غنیمت شمارد گفت خاموش
که در سختی و فقر مردن به که حاجت پیش کسی بردن قطعه

هم رقعه دوختن به الزام کنج صبر	کز بهر جامه رقعه برخواجگان نشست

حقا که با عقوبت دوزخ برابرست	رفتن بپای مردی همسایه دورشت

حکایت یکی از ملوک عجم طبیبی حاذق را بخدمت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم فرستاد سالی چند در دیار عرب بود کسی بتجربتی پیش وی نیامد و معالجتی ازوی درنخواست پیش پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم آمد و گله کرد که مرین بنده را برای معالجت اصحاب بخدمت فرستاده اند درین مدت کسی التفاتی نکرد تا خدمتی که بر بنده معین ست بجا آرم رسول علیه السلام گفت این طائفه را طریقی هست که تا اشتها غالب نشود نخورند و هنوز اشتها باقی بود که دست از طعام بدارند حکیم گفت همین ست موجب تندرستی پس زمین ببوسید و برفت مثنوی

سخن آنگه کند حکیم آغاز	یا سر نگشت سوی لقمه دراز
که زنا گفتنش خلل نزاید	یا زنا خوردنش بجان آید
لاجرم حکمتش بود گفتار	خوردنش تندرستی آرد بار

حکایت در سیرت اردشیر بابکان آمده است که حکیم عرب را
پرسیدند که روزی چه مایه طعام باید خوردن گفت صد درم
سنگ کفایت کند گفت این قدر چه قوت دهد گفت
هٰذَا الْمِقْدَارُ يُمْسِكُكَ وَمَا زَادَ عَلٰى ذٰلِكَ فَأَنْتَ حَامِلُهُ یعنی این قدر
ترا برپای دارد و هرچه برین زیادت کنی حمال آنی شعر

خوردن برای زیستن و ذکر کردن است	تو معتقد که زیستن از بهر خوردن است

حکایت دو درویش خراسانی ملازم صحبت یکدیگر سفر کردندی
یکی ضعیف بود که بعد دو شب افطار کردی و دیگری قوی که روزی
سه بار خوردی اتفاقاً بر در شهری به تهمت جاسوسی گرفتار آمدند
هر دو را بخانه در کردند و بگل برآوردند بعد از دو هفته که معلوم شد
که بیگناهانند در بگشادند قوی را دیدند مرده و ضعیف جان
بسلامت برده مردم درین عجب بماندند حکیمی گفت اگر خلاف
این بودی عجب نمودی که این بسیار خوار بوده است

طاقت بینوائی نیاورد و هلاک شد و آن دگر خویشتن نگه دارد بود
نوانوشه دخورناک ۱۲
لاجرم بر عادت خود صبر کرد و بسلامت خلاص یافت قطعه

چو کم خوردن طبیعت شد کسی را — چو سختی پیش آید سهل گیرد
وگر تن پرورست اندر فراخی — چو تنگی بیند از سختی بمیرد

حکایت یکی از حکما پسر را نهی همی کرد از بسیار خوردن
که بسیری مردم را رنجور کند گفت ای پدر گرسنگی خلق را بکشد
نشنیده که ظریفان گفته اند بسیری مردن به که گرسنگی بردن
گفت اندازه نگهدارید که اسراف و لا تسرفوا شعر

نه چندان بخور کز دهانت برآید — نه چندان که از ضعف جانت برآید
قطعه با آنکه در وجود طعام ست حفظ نفس — رنج آورد طعام که بیش از قدر بود
گر گلشکر خوری به تکلف زیان کند — ور نان خشک دیر خوری گلشکر بود

حکایت رنجوری را گفتند دلت چه میخواهد گفت آن که دلم چیزی نمیخواهد

شعر معده چو پر گشت و شکم در دو خاست — سود ندارد همه اسباب راست

حکایت بقالی را در می چند بر صوفیان گرد آمده بود و در وسط
هر روز مطالبت کردی و سخنهای باخشونت گفتی اصحاب را تعنت
اوخته خاطر همی بودند و جز از تحمل چاره نبود صاحبدلی درمیان
گفت نفس را وعده داون بطعام آسان ترست که بقال را بدرم قطعه

ترک احسان خواجه اولی تر	کاحتمال جفای بوابان
بتمنای گوشت مردن به	که تقاضای زشت قصابان

حکایت جوانمردی را در جنگ تاتار جراحتی بهم رسید کسی
گفت فلان بازرگان نوش دارو دارد اگر بخواهی
باشد که دریغ ندارد و گویند بازرگان به بخل معروف بود شعر

گر بجای نانش اندر سفره بوی آفتاب	تا قیامت روز روشن کس نیابد در جهان

جوانمرد گفت اگر دارو خواهم او دهد یا ندهد و اگر دهد منفعت
کند یا نه کند باری خواستن از و زهر کشنده است شعر

هر چه از دونان بمنت خواستی	در تن افزودی و از جان کاستی

حکیمان گفته اند اگر آب حیات فروشند فی المثل بابر وے دانا نخرد که مردن بعزت به از زندگانی بمذلت شعر

اگر حنظل خوری از دست خوشخوی	به از شیرینی از دست ترشروی

حکایت یکی از علما خورنده بسیار داشت و کفاف اندک یکی را از بزرگان که معتقد او بود گفت روی از توقع او درهم کشید و تعریض سوال از اهل ادب در نظرش قبیح آمد قطعه

زنخت روی ترش کرده پیش یار عزیز	مرو که عیش برو نیز تلخ گردانی
بحاجتی که روی تازه ریخندان را	فرو نه بند در کار کشاده پیشانی

آورده اند که اندکی در وظیفهٔ او زیادت کرد و بسیاری از ارادت کم دانشمند چون پس از چند روز مودت معهود برقرار ندید گفت شعر

بئس المطاعم حین الذل تکسبها	القدر منتصب والقدر منخفض
فردا نم افزود و آبرویم کاست	بینوائی به از مذلت خواست

حکایت درویشی را ضرورتی پیش آمد کسی گفت فلان نعمتی دارد

کامل و کرم نفسی شامل اگر بر حاجت تو واقف گردد همانا که
در قضای آن توقف روا ندارد گفت من او را نمانم گفت
منت رهبری کنم دستش گرفت تا بمنزل آن شخص درآورد یکی را دید
لب فرو هشته و تندش شسته برگشت و سخن نگفت کسی گفتش
چه کردی گفت عطای او را به لقای او بخشیدم قطعه

مبر حاجت بنزدیکی ترش روی	که از خوی بدش فرسوده گردی
اگر حاجت بری نزد کسی بر	که از رویش بنقد آسوده گردی

حکایت خشک سالی در اسکندریه پدید آمد چنانکه عنان
طاقت درویشان از دست رفته بود و درهای آسمان
بر زمین بسته و فریاد اهل زمین به آسمان پیوسته قطعه

نماند جانور از دشت و طیر و ماهی و مور	که بر فلک نشد از بیم آدمی افغانش
عجب که دود دل خلق جمع می نشود	که ابر گردد و سیلاب دیده بارانش

در چنین سالی مخنثی دوراز دوستان که سخن در وصف او ترک ادب است

خاصه در حضرت بزرگان و بطریق اجمال ازان درگذشتن
هم نشاید که طائفهٔ بر عجز گوینده حمل کنند برین دو بیت اختصار
کنیم که اندک دلیل بسیاری باشد و مشتی نمونه خروار

تشریف گر شد مخنث را	تشریف را عوض نباید کشت
چند باشد چو جسر بغداد اش	آب در زیر و آدمی بر پشت

چنین شخصی که طرفی از نعمت او نشنیدی درین سال نعمت بیکران
داشت تنگدستان را سیم و زر دادی و مسافران را سفره نهادی
گروهی درویشان از جور فاقه بجان رسیده بودند آهنگ
دعوت او کردند و مشورت بمن آوردند سر از موافقت باز زدم و گفتم

قطعه نخورد شیر نیخورده سگ	گر بسختی بمیرد اندر غار
تن به بیچارگی و گر سنگی	نبه و دست پیش سفله مدار
گر فریدون شود بنعمت و ملک	بی هنر را بهیچ کس مشمار
پرنیان و نیسج بر نا اهل	لاجورد و طلاست بر دیوار

حکایت حاتم طائی را گفتند از خود بزرگ همت تر در جهان
دیده یا شنیده گفت بلی روزی چهل شتر قربان کرده بودم
امرای عرب را پس بگوشهٔ صحرائی بحاجتی برون رفته بودم
خارکشی را دیدم پشتهٔ خار فراهم آورده گفتمش بمهمانی حاتم
چرا نروی که خلقی بر بساط او گرد آمده اند گفت فرد

هر که نان از عمل خویش خورد	منت حاتم طائی نبرد

انصاف دادم که من او را به همت و جوانمردی بیش از خود دیدم

حکایت موسی علیه السلام درویشی را دید از برهنگی بریگ اندر
شده گفت ای موسی دعا کن تا خدای عزوجل مرا کفافی دهد
که از بی طاقتی بجان آمده ام موسی دعا کرد و برفت
پس از چند روزی که باز آمد مرا ورا دید گرفتار خلقی انبوه
بروی گرد آمده گفت این چه حالت ست گفتند خمر خورده
و عربده کرده و کسی را کشته اکنون بقصاص فرموده اند شعر

گر نه بمسکین اگر پرداشتی | تخم کبشکت از جهان برداشتی
هیکپس راگر دو دو نگذاشتی | این دو شاخ گاو گر خرداشتی
شعر عاجز باشد که دست قدرت بابد | برخیزد و دست عاجزان برتابد

ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا فی الارض

ما ذا اخاصک یا مغرور فی الخطر | حتی هلکت علیت المثل لم تطر
نظم سفله چو جاه آمد و بیم و ورزش | سیلی خواهد بضرورت سرش
آن نشنیدی که فلاطون چه گفت | مور همان به که نباشد پرش

حکمت پدر را عشل بسیارست ولیکن پسر گرمی دارست فرد

آنکس که تو انگرت نمیگرداند | او مصلحت تو از تو بهتر داند

حکایت اعرابی را دیدم در حلقهٔ جوهریان بصره که حکایت میکرد که وقتی در بیابان راه گم کرده بودم و از زاد معینی چیزی با من نمانده دل بر هلاک نهادم که ناگاه کیسه یافتم پر از مروارید هرگز آن ذوق و شادی فراموش نکنم که پند آشتم که گندم بریاست

باوآن تلخی ونومیدی که معلوم کردم که مرواریدست قطعه

دربیابان خشک وریگ روان	تشنه را در دهان چه در چه صدف
مردبی توشه کاوفتاد زپای	برکمر بند او چه زر چه خزف

حکایت یکی ازعرب دربیابانی ازغایت تشنگی میگفت نظم

یَا لَیْتَ قَبْلَ سَنِیَّتِی	یَوْمًا اَقُوْدُ رُسَیْلَتِی
نَهْدٍ طَلَاطَمُ کَبْتِهِ	وَاَظَلُّ اَمْلَأُ قُرْبَتِی

حکایت همچنان درویشی درقلاع بسیط گم شده وقوت وقوتش نمانده درمی چند داشت بسیار بگردید ره بجای نبرد پس بسختی هلاک شد طائفه برسیدند درمهادیدندش پیش روی نهاده وبرخاک نبشته قطعه

گرهمه زرجعفری دارد	مردبی توشه برنگیرد گام
دربیابان فقیر سوخته را	شلغم پخته به که نقره خام

حکایت هرگز ازدور زمان ننالیده ام وروی ازگردش ایام

در هم نکشیده مگر وقتیکه پایم برهنه بود و استطاعت پاپوشی
نداشتم بجامع کوفه درآمدم دل تنگ یکی را دیدم که پای نداشت
سپاس نعمت حق بجای می آوردم و بر بی کفشی صبر کردم قطعه

مرغ بریان بچشم مردم سیر	کمتر از برگ تره بر خوانست
وانکه را دستگاه و قدرت نیست	شلغم پخته مرغ بریانست

حکایت یکی از ملوک با تنی چند خاصان در شکارگاهی
بزرستان از عمارت دور افتاد تا شب درآمد خانهٔ دهقانی را
دیدند ملک گفت شب آنجا رویم تا زحمت سرما نباشد یکی از وزرا
گفت لائق قدر بلند پادشاهان نباشد بخانهٔ دهقانی
رفتن و التجا کردن هم اینجا خیمه بزنیم و آتش افروزیم دهقان را
خبر شد ماحضری که داشت ترتیب کرد و پیش آورد و زمین ببوسید
و گفت قدر بلند سلطان بدین قدر نازل نشدی ولیکن
نخواستند که قدر دهقان بلند شود سلطان را سخن گفتن او مطبوع آمد

در هم نکشیده مگر وقتیکه پایم برهنه بود و استطاعت پاپوشی
نداشتم بجامع کوفه درآمدم دل تنگ یکی را دیدم که پای نداشت
سپاس نعمت حق بجای می آوردم و بر بی کفشی صبر کردم قطعه

مرغ بریان بچشم مردم سیر	کمتر از برگ تره بر خوانست
وانکه را دستگاه و قدرت نیست	شلغم پخته مرغ بریانست

حکایت یکی از ملوک با تنی چند خاصان در شکارگاهی
بزرستان از عمارت دور افتاد تا شب درآمد خانهٔ دهقانی را
دیدند ملک گفت شب آنجا رویم تا زحمت سرما نباشد یکی از وزرا
گفت لائق قدر بلند پادشاهان نباشد بخانهٔ دهقانی
رفتن و التجا کردن هم اینجا خیمه بزنیم و آتش افروزیم دهقان را
خبر شد ماحضری که داشت ترتیب کرد و پیش آورد و زمین ببوسید
و گفت قدر بلند سلطان بدین قدر نازل نشدی ولیکن
نخواستند که قدر دهقان بلند شود سلطان را سخن گفتن او مطبوع آمد

شبانگه بمنزل او نقل کردند با مدادش خلعت و نعمت بخشید
شنیدندش که قدمی چند در رکاب سلطان بود و میگفت قطعه

ز قدر و شوکت سلطان نگشت سیر یکم	از التفات بمهمانسرای دهقانی
کلاه گوشهٔ دهقان بآفتاب رسید	که سایه بر سرش انداخت چون سلطانی

حکایت گدائی سئول را حکایت کنند که نعمتی وافر اندوخته بود
یکی از پادشاهان گفتش همی نمایند که مال بیکران داری و
مارا مهمی ست اگر ببرخی ازان دستگیری کنی چون ارتفاع
برسد وفا کرده شود و شکر گفته آید گفت ایخداوند روی زمین
لائق قدر بزرگوار پادشاه نباشد دست بمال چون من گدائی
آلوده کردن که جو جو بگدائی فراهم آورده ام گفت غم
نیست که بکافر میدهم که الخبیثات للخبیثین شعر

گر آب چاه نصرانی نه پاک است	چو خود مرده میشوئی چه باک است
شعر قالوا اغتسل من الکلب قلنا نبدیه شفوق المنبر	

شنیدم که سر از فرمان ملک باز زد و حجت آوردن گرفت و نوبخ چشمی
کردن بفرمود تا مضمون خطاب را از وی بزجر و توبیخ مخلص کردند

مثنوی بلطافت چه برنیاید کار | سر به تیغ متی کشد ناچار
هر که بر خویشتن نبخشاید | گر نه بخشد کسی بر و شاید

حکایت بازرگانی را دیدم که صد و پنجاه شتر بار داشت و چهل
بنده و خدمتگار شبی در جزیره کیش مرا بحجره خویش برد و همه شب
نیارمید از سخنهای پریشان گفتن که فلان انبارم بترکستان است
و فلان بضاعت بهندوستان و این قباله فلان زمین است
و فلان چیز را فلان کس ضمین ست و گاه گفتی که خاطر اسکندریه
دارم که هوای آن خوش ست باز گفتی که دریای مغرب مشوش ست
سعدیا سفر دیگر در پیش ست اگر آن کرده شود بقیت عمر خویش بگوشه
بنشینم و قناعت کنم گفتم آن کدام سفر است گفت گور پارسی همی
برون بچین که شنیدم قیمتی عظیم دارد و از انجا کاسه چینی برند

آرم و دیبای رومی بهند و پولاد هندی بچاپ و آبگینهٔ چابی بچین
و بردیمانی بپارس و ازان پس ترک سفر کنم و بدکانی بنشینم انصاف
ازین ماخولیا چندان فرو گفت که پیش طاقت گفتنش نماند گفت
ای سعدی تو هم سخنی بگوئی ازانها که دیدهٔ و شنیدهٔ گفتم قطعه

آن شنیدستی که در صحرای غور	بار سالاری بیفتاد از ستور
گفت چشم تنگ دنیا دار را	یا قناعت پر کند یا خاک گور

حکایت مالداری را شنیدم که بخل اندر چنان معروف بود
که حاتم طائی بکرم ظاهر حالش بنعمت دنیا آراسته و خست نفس جبلی
همچنان در وی متمکن تا بجائی رسید که نانی از دست بجانی ندادی
دگر به ابو هریره را به لقمه نواختی و سگ اصحاب کهف را استخوانی
نینداختی فی الجمله خانهٔ او رکس ندیدی در گشاده و سفرهٔ او را استر
درویش بجز بوی طعامش نشنیدی مرغ از پس نان خوردن او ریزه نچیدی
شنیدم که بدریای مغرب از راه مصر پیش گرفته بود و خیال فرعونی در سر

حتّٰی اِذَا اَدْرَکَهُ الْغَرَقُ بادی مخالف بکشتی برآمد چنانکه گویند فرد

باطبع مملوّلت چه کند دل که بسازد | شرطه همه وقتی نبود لائق کشتی

دست دعا برآورد و فریاد بی فائده کردن گرفت فَاِذَا رَکِبُوا فِی الْفُلْکِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِیْنَ لَهُ الدِّیْنَ شعر

دست تضرع چه سود بندهٔ محتاج را | وقت دعا بر خدا وقت کرم در بغل

قطعه

از زر و سیم راحتی بر سان | خویشتن هم تمتعی برگیر

چونکه این خانه از تو خواهد ماند | خشتی از سیم و خشتی از زر گیر

آورده اند که در مصر اقارب درویش داشت بعد از هلاک وی ببقیت مال وی توانگر شدند جامه های کهن بمرگ او بدریدند وخرد و میاطی بعوض آن ببریدند همدران هفته یکی را دیدم از ایشان بر بادپائی روان و غلامی پری پیکر در پی او دوان

قطعه

وه که گر مرده باز گردیدی | بسرای قبیله و پیوند

رو میراث سخت تر بودی | وارثان را ز مرگ خویشاوند

بسابقهٔ معرفتی که درمیان ما بود آستینش گرفتم و گفتم بیت

بخوای نیک سیرت و شهر مرد | کان فرومایه گرد کرد و نخورد

حکایت صیاد ضعیف را ماهی قوی بدام افتاد طاقت حفظ
آن نداشت ماهی بر و غالب آمد و دام از دستش در ربود قطعه

شد غلامی که آب جو آرد | آب جو آمد و غلام ببرد
دام هر بار ماهی آوردی | ماهی این بار رفت و دام ببرد
بیت صیاد نه هر بار شکاری ببرد | باشد که یکی رو بلنگش بدرد

دیگر صیادان دریغ خوردند و ملامتش کردند که چنین صیدی در
دامت افتاد نتوانستی نگاهداشتن گفت ای برادران چه
توان کرد مرا روزی نبود و اگر همچنین روزی ماندی حکمت
صیاد بی روزی در دجله نگیرد و ماهی بی اجل بر خشکی نمیرد

حکایت دست و پا بریده هزار پائی را بکشت صاحبدلی

برو بگذشت و گفت سبحان الله با هزار پائی که داشت چون اجلش فرا رسید از بی دست و پائی گریختن نتوانست مثنوی

چو آید زپی دشمن جانستان	به بند و اجل پای مردد وان
در آن دم که دشمن بپایی رسید	گمان کی توانی نباید کشید

حکایت الهی را دیدم سمین و خلعتی ثمین در بر و مرکب تازی در زیر و قصبی مصری بر سر کسی گفت ای سعدی چگونه همی بینی این دیبای معلم برین حیوان لایعلم گفتم شعر

قد شابه با لولدی حمار	عجلا جسد الله خوار

گفته اند یک طلعت زیبا به از هزار خلعت دیبا قطعه

شریف اگر متضعف شود خیان مبند	که پایگاه بلندش ضعیف خواهد بود
ور آستانه بسیمین بمیخ زر بزنند	گمان مبر که یهودی شریف خواهد شد
قطعه آدمی نتوان گفت ماند این حیوان	مگر دراعه و دستار و نقش بر و نش
بگرد در همه اسباب ملک و هستی او	نه هیچ چیز نه بینی حلال جز خونش

حکایت دزدی گدائی را گفت شرم نمی داری از برای جوی سیم دست پیش هر لئیم دراز کردن گفت بیت

دست دراز از پی یک جبه سیم	به که ببرند بدآنگے دو نیم

حکایت مشت زنی را حکایت کنند که از دهر مخالف بفغان آمده بود و از حلق فراخ و دست تنگ بجان رسیده شکایت پیش پدر برد و اجازت خواست که عزم سفر دارم مگر بقوت بازو دامن کامی فراچنگ آرم که بزرگان گفته اند بیت

فضل و هنر ضایع است تا ننمایند	عود بر آتش نهند و مشک بسایند

پدر گفت ای پسر خیال محال از سر بدر کن و پای قناعت در دامن سلامت کش که خردمندان گفته اند دولت نه بکوشیدن است و چاره آن کم جوشیدن است

شعر کس نتواند گرفت دامن دولت بزور	کوشش بیفائده است و همه برآبروکور
فرد اگر بهر سر مویت هنر دو صد باشد	هنر بکار نیاید چو بخت بد باشد
بیت چه کند زورمند و اژدن بخت	بازو بخت به که بازو سخت

پسر گفت ای پدر فوائد سفر بسیار است از تنزهت خاطر و جر منافع
و دیدن عجائب و شنیدن غرائب و تفرج بلدان و محاورت
خلان و تحصیل جاه و ادب و مزید مال و مکتسب و معرفت یاران
و تجربت روزگاران چنانکه سالکان طریقت گفته اند نظم

تا بدکان خانه بدر گروی	هرگز ای خام آدمی نشوی
بر و اندر جهان تفرج کن	پیش ازان روز کز جهان بروی

پدر گفت ای پسر منافع سفر چنین که تو گفتی بیشمار است ولیکن مسلم
پنج طائفه راست نخستین بازارگانی را که با وجود نعمت و مکنت
غلامان و کنیزان دارد و شاگردان چابک هر روز بشهری و هر شب
بمقامی و هر دم بتفرج گاهی و هر لحظه از نعیم دنیا متمتع قطعه

منعم بکوه و دشت و بیابان غریب نیست	هر جا که رفت خیمه زد و بارگاه ساخت
وانرا که بر مراد جهان نیست دسترس	در آدمی بوم خویش غریب است و ناشناخت

دوم عالمی که به منطق شیرین و قوت فصاحت و مایهٔ بلاغت

هر جا که رود بخدمت او اقدام نمایند و اکرام کنند قطعه

وجود مردم دانا مثال زر طلاست ... که هر کجا که رود قدر و قیمتش دانند
بزرگزاده نادان بشهر وا ماند ... که در دیار غریبش بهیچ نستاند

سوم خوبروئی که درون صاحبدلان بمخالطت او میل کند

که بزرگان گفته اند زندگی جمال به از بسیاری مال و گویند روی
زیبا مرهم دلهای خسته است و کلید درهای بسته لاجرم صحبت
او همه جا غنیمت شناسند و خدمتش رغبت دانند قطعه

شاهد آنجا که رود عزت و حرمت بیند ... و ز بر انند بقهرش پدر و مادر خویش
پرطاؤس در اوراق مصاحف بدیدم ... گفتم این منزلت از قدر تو می بینم بیش
گفت خاموش که هر کس که جمالی دارد ... هر کجا پای نهد دست بدارندش پیش
قطعه چون در پسر موافقت و دلبری بود ... اندیشه نیست گر پدر از وی بری بود
او جوهرست گو صدف اندر میان مباش ... دُر یتیم را همه کس مشتری بود

چهارم خوش آوازی که بحجره داؤدی آب از جریان و مرغ از طیران

ز

بازدارد پس بوسیلت آن فضیلت دل مشتاقان صید کند
وارباب معنی بمناسبت او رغبت نمایند و بانواع خدمت کنند

شعر سَمِعْتُ اِلیٰ حُسْنِ الْاَغَانِیْ ۔۔۔ مِنْ ذَالَّذِیْ جَسَّ الْمَثَانِیْ
قطعه چه خوش باشد آهنگ نرم حزین ۔۔۔ بگوش حریفان مست صبوح
به از روی زیباست آواز خوش ۔۔۔ که این حظ نفس است و آن قوت روح

پنجم پیشه وری که به سعی بازو کفافی حاصل کند تا آبرو از بهر لقمه ریخته نگردد چنانکه بزرگان گفته اند قطعه

گر بغربی رود از شهر خویش ۔۔۔ سختی و محنت نکشد پیشه دوز
ور بنجرابی فتد از ملک خویش ۔۔۔ گر سنه خفتار ملک نیمروز

چنین صفتها که بیان کردم ای پسر در سفر موجب جمعیت خاطر است و داعیه طیب عیش و آنکه ازین جمله بی بهره است بخیال باطل در جهان برود و دیگر گشش نام و نشان نشنود قطعه

هر آنکه گردش گیتی بکین او برخاست ۔۔۔ بغیر مصلحتش رهبری کند ایام

تو بتر نیکه دگر آشیان نخواهد دید	قضا همی برودش تا بسوی دانه و دام

پسر گفت ای پدر قول حکما را چگونه مخالفت کنم که گفته اند رزق اگرچه مقسوم است باسباب حصول آن تعلق شرط است و بلا اگرچه مقدور است از ابواب دخول آن حذر کردن واجب قطعه

رزق هر چند بی گمان برسد	شرط عقل است جستن از درها
ور چه کس بی اجل نخواهد مرد	تو مرو در دهان اژدرها

در این صورت که منم باپیل دمان بزنم و با شیر ژیان پنجه در افگنم پس مصلحت آنست ای پدر که سفر کنم که ازین پیش

طاقت بینوایی نیارم قطعه	چون مرد بر فتاد ز جای و مقام خویش
دیگر چه غم خورد همه آفاق جای اوست	شب هر تو انگری بسرای همیرود
در ویش هر کجا که شب آید سرای اوست	این بگفت و پدر را وداع کرد

و همت خواست و روان شد و با خویشتن همی گفت شعر

هنر ور چو بختش نباشد بکام	بجائی رود کش نخوانند نام

همچنین تا برسید بر کنار آبی که سنگ از صلابت او بر سنگ
همی آمد و خرد شش بفرسنگ میرفت بیت

شهمگن آبی که مرغابی در آن بنوی	کمترین موج آسیا سنگ از کنارش در ربودی

گروهی مردمان را دید هریک بقراضهٔ در معبر نشسته و خشت سفر
بسته جوان را دست عطا بسته بود زبان ثنا برگشود چندانکه زاری
کردیاری نکردند ملاح بیموت از و بخنده برگردید و گفت شعر

بی زر توانی که کنی برکس زور	ور زر داری بزور محتاج نه
شعر زرمندا ر نتوان رفت بزور از دلها	زورده مرد چه باشد ز ریگ مرد بیا

جوان را دل از طعنه ملاح بهم برآمد خواست که از و انتقامی کشد
کشتی رفته بود آواز داد که اگر بدین جامه که پوشیده ام قناعت
کنی دریغ نیست ملاح طمع کرد و کشتی بازگردانید بیت

بدوزد شره دیدهٔ هوشمند	در آرد طمع مرغ و ماهی بهبند

چندانکه دست جوان بریش و گریبانش رسید بخود درخشید

وبیچاره فرو کوفت یارش از کشتی بدر آمد که پشتی کند همچنین در کشتی
دید پشت بگردانید مصلحت آن دیدند که با او بمصالحت
گرایند و به اجرت کشتی مسامحت نمایند مثنوی

چو پر خاشش بینی تحمل بیار	که سهلی به بندد در کارزار
بشیرین زبانی و لطف و خوشی	توانی که پیلی بموئی کشی
لطافت کن آنجا که بینی ستیز	نبرد قفر نرم را تیغ تیز

بعذر ماضی بقدمش درافتادند و بوسه چند بنفاق بر سر
و چشمش دادند پس بکشتی درآوردند و روان شدند تا برسیدند
بستونی که از عمارت یونان در آب استاده بود ملاح
گفت کشتی را خللی هست یکی از شما که زورآورتر است باید که
برین ستون برود و خطام کشتی بگیرد تا عمارت کنیم جوان
بغرور دلاوری که در سر داشت از خصم آزرده دل
نیندیشید و قول حکما را کار نفرمود که گفته اند هر کرا رنجی

بدل رسانیدی اگر در عقب آن صد راحت برسانی از پاداش
آن یک رنجش ایمن مباش که پیکان از جراحت بدر آید و آزار
در دل بماند نظم

چه خوش گفت یکتاش با خیلتاش	چو دشمن خراشیدی ایمن مباش
قطعه مشو ایمن که تنگدل کردی	چون زدنت دل بتنگ آید
سنگ بر بارهٔ حصار مزن	که بود کز حصار سنگ آید

چندانکه مقود کشتی بسا عد به پیچید و بر بالای ستون رفت
ملاح زمام از کفش در گسلانید و کشتی براند بیچاره متحیر بماند
روزی دو بلا و محنت کشید و سختی دید سوم روز خوابش
گریبان گرفت و در آب انداخت بعد از شبار روزی دگر بر کنار
افتاد از حیاتش رمقی مانده بود برگ درختان خورون گرفت
و پنج گیاهان بر اوردن تا اندکی قوت یافت سر در بیابان نهاد
و برفت تا تشنه و بیطاقت شد و بر سر چاهی رسید قومی را دید

گلستان

شربت آب به پیشیزی همی آشامیدند جوان را پیشیزی نبود طلب کرد
و بیچارگی نمود رحمت نیاوردند دست تعدی دراز کردند و تنی چند را
فروکوفت مردان غلبه کردند و بیمجا بازدندش مجروح شد قطعه

پشه چو پر شد بزند پیل را	باهمه مردی و صلابت که اوست
مورچگان را چو بود اتفاق	شیر ژیان را بدرانند پوست

بحکم ضرورت در پی کاروان افتاد و برفت شبانگه برسیدند
بمقامی که از دزدان پرخطر بود کاروانیان را دید لرزه بر
اندام افتاده و دل بر هلاک نهاده گفت اندیشه مدارید که
درین میان یکی منم که به تنها پنجاه مرد را جواب گویم و دیگر
جوانان هم یاری کنند این بگفت و مردم کاروان بلاف او
قوی دل شدند و به صحبتش شادمانی کردند و بزاد و آبش دستگیری
واجب دانستند جوان را آتش معده بالا گرفته بود و عنان طاقت
از دست رفته لقمه چند از سر اشتها تناول کرد و دمی چند آب

در پی آن آشامید و دیو در نشست بیارمید و بخفت پیر مردی
جهان دیده دران کاروان بود گفت ای جماعت من ازین
بدرقه شما اندیشناکم بیش ازانکه از دزدان چنانکه حکایت کنند
غریبی را در می چند گرد آمده بود و بشب از تشویش لوریان در
خانه نمی خفت یکی را از دوستان برخود خواند تا وحشت
تنهائی بدیدار وی منصرف کند شبی در صحبت او بود چندانکه
بر در مهمانش وقوف یافت ببرد و بخورد و سفر کرد بامدادان دید
غریب گریان و عریان کسی گفت حال چیست مگر آن درمهای ترا
دزد برد گفت لاحول و لا قوة الا بالله بدرقه برد قطعه

هرگز ایمن زیار نه نشستم	تا ندانستم انچه عادت اوست
زخم دندانِ دشمنی تیز است	که نماید بچشم مردم دوست

چه دانید که اگر این هم از جملهٔ دزدان باشد بعیاری درمیان ما
تعبیه شده تا بوقت فرصت یاران را خبر کند مصلحت آن بینم

که مرین خفته را بگذاریم و رخت برداریم جوانان را پند پیر استوار آمد و مهابتی عظیم از مشت زن در دل گرفتند و رخت برداشتند و جوان را خفته بگذاشتند انگه خبر یافت که آفتابش بر کتف تافت سر برآورد و کاروان رفته دید بیچاره بسی بگردید ره بجائی نبرد و تشنه و بینوا روی بر خاک و دل بر هلاک نهاده می گفت شعر

ماذا الجلوس وقد مرّ الانيس بنا	لا للغريب سوى الغريب انيس
فرد درشتی کند بر غریبان کسی	که نابوده باشد بغربت بسی

مسکین درین سخن بود که پادشاه پسری بصید از لشکریان دور افتاده بود و بالای سرش ایستاده همی شنید و در هیاتش همی نگرید صورتش پاکیزه دید و حالش پریشان پرسید او را کجائی و بدین جایگه چون افتادی برخی از انچه بر سر او رفته بود اعادت کرد ملک زاده را بر حال تباه او رحمت آمد و خلعت و نعمت داد و معتمدی را با وی بفرستاد تا بشهر خویش باز آمد

پدرش بدیدن او شادمانی کرد و بر سلامت حالش شکر گفت
شبانگه از انچه بر سر او رفته بود از حالت کشتی و جور ملاح و ظلم
روستائیان بر سر چاه و عذر کاروانیان در راه با پدر همی گفت
پدر گفت ای پسر نه گفتمت هنگام رفتن که تهیدستان را دست
دلیری بسته است و پنجهٔ شیری شکسته شعر

چه خوش گفت آن تهیدست سلحشور	جوی زر بهتر از هفتاد من زور

پسر گفت ای پدر هر آینه تا رنج نبری گنج بر نداری و تا جان
در خطر نه نهی بر دشمن ظفر نیابی و تا دانه پریشان نکنی خرمن
نگیری نه مبنی باندک مایه رنجی که برد م چه تحصیل راحت کردم
و نه بیشی که خوردم چه با یه عسل آورد م فرد

گرچه بیرون ز رزق نتوان خورد	در طلب کاهلی نباید کرد
فرد و غواص گر اندیشه کند کام نهنگ	هرگز نکند در گرانمایه بچنگ

حکمت آسیا سنگ زیرین متحرک نیست لاجرم بار گران همیکشند

قطعه

چه خورد شیر شرزه در بن غار
باز افتاده را چه قوت بود

گر تو در خانه صید خواهی کرد
دست و پایت چو عنکبوت بود

پدر پسر را گفت ترا درین نوبت فلک یاوری کرد و اقبال رهبری که صاحب دولتی بتو رسید و بر تو ببخشید و کسر حالت را بتفقدی جبر کرد چنین اتفاق نادر افتد و بر نادر حکم نتوان کرد بیت

صیاد نه هر بار شغالی ببرد
باشد که یکی روز پلنگش بدرد

چنانکه یکی از ملوک پارس را نگینی گران نما یه در انگشتری بود باری بحکم تفرج با تنی چند خاصان بصلای شیراز بیرون رفت فرمود تا انگشتری را بر گنبد عضد نصب کردند تا هر که تیر از حلقهٔ انگشتری بگذراند خاتم او را باشد اتفاقاً چهار صد حکم انداز که در خدمت او بودند بیفکندند جمله خطا کردند مگر کودکی که بر بام رباطی ببازیچه تیر از هر طرف می انداخت باد صبا تیر او از حلقهٔ انگشتری بگذرانید خلعت و نعمت یافت

وخاتم بوی ارزانی داشتند آورده اند که پسر تیر و کمان را بسوخت
گفتند چرا چنین کردی گفت تا رونق نخستین برجای ماند قطعه

گه بود کز حکیم روشن رای	برنیاید درست تدبیرے
گاه باشد که کودک نادان	بغلط بر هدف زند تیرے

حکایت درویشی راشنیدم که بغاری درنشسته بود و دمے بر و
از جهان بسته وملوک و اغنیا را در چشم همت او شوکت و هیبت نماند

قطعه هر که بر خود در سوال کشاد	تا بمیرد نیاز مند بود
آز بگذار و پادشاهی کن	گردنِ بے طمع بلند بود

یکی از ملوک آنطرف اشارت کرد که توقع بکرم و اخلاق
مردان چنین است که یکی با ما بنان و نمک موافقت کنید
شیخ رضا داد بحکم آنکه اجابت دعوت سنت است دیگر روز
ملک بعذر قدومش رفت عابد از جای برجست و ملک را
در کنار گرفت و تلطف کرد و ثنا گفت چون غائب شد یکی از

جماعت پرسید شیخ را که چندین ملاطفت که امروز با پادشه کردی خلاف عادت بود دیگر ندیدم گفت نشنیدی آنکه یکی از صاحبدلان گفته است

فرد

هر که بر اطراف بساط نشستی — واجب آمد نجدتش بر خاستن

مثنوی

گوش تواند که همه عمر وی — نشنود آواز دف و چنگ و نی

دیده شکیبد تماشای باغ — بی گل و نسرین بسر آرد دماغ

گر نبود بالش آگنده پر — خواب توان کرد بجز بر سر

ور نبود دلبر همخوابه پیش — دست توان کرد بآغوش خویش

وین شکم بی هنر پیچ پیچ — صبر ندارد که بسازد بهیچ

باب چهارم در فوائد خاموشی

حکایت

یکی را از دوستان گفتم انتباع سخن کفتم علت آن اختیار آمده است که غالب اوقات در سخن نیک و بد

اتفاق افتد و دیدهٔ دشمنان جز بر بدی نمی آید گفت

ای برادر دشمن آن به که نیکی نه بیند شعر

وَاَخُو الْعَدَاوَةِ لَا یَمِیْنُ بِصَالِحٍ	اِلَّا وَیَلْمِزُهُ بِکُلِّ مَآبٍ اَثِیْمِ
شعر هر چشم عداوت بزرگ تر عیبی است	گل سعدی و در چشم دشمنان خار است
بیت نور گیتی فروز چشمهٔ هور است	زشت باشد بچشم موشک کور

حکایت بازرگانی را هزار دینار خسارت افتاد پسر را گفت نباید که با کسی این سخن در میان نهی گفت ای پدر فرمان ترا ست نگویم ولیکن باید که مرا بر فائدهٔ این مطلع گردانی که مصلحت در زمان داشتن چیست گفت تا مصیبت دو نشود یکی نقصان مایه دیگر شماتت همسایه

شعر مگویند دشمن خویش با دشمنان	که لاحول گویند شادی کنان

حکایت جوانی خردمند از فنون فضائل حظی وافر داشت و طبعی نافر چنانکه در محافل دانشمندان نشستی زبان سخن ببستی باری پدرش گفت ای پسر تو تیز اسپه دانی بگوی

گفت ترسم از انچه ندانم بپرسند و شرمساری برم قطعه

آن شنیدی که صوفیی میگوفت	زیر نعلین خویش مینی چند
آستینش گرفت سرهنگی	که بیا نعل بر ستورم بند
فرزنگفته ندارد کسی با تو کار	ولیکن چو گفتی دلیلش بیار

حکایت عالمی معتبر را مناظره افتاد با یکی از ملاحده لعنهم الله علی حدیه و بحجت او برنیامد سپر بینداخت و برگشت کسی گفت ترا با چندین فضل و ادب که داری با بیدینی حجت نماند گفت علم من در قرانست و حدیث و گفتار مشایخ و او بدینها معتقد نیست و نمی شنود و مرا شنیدن کفر او بچه کار آید بیت

آنکس که بقرآن و خبر زو نزهی — آنست جوابش که جوابش ندهی

حکایت جالینوس ابلهی را دید دست در گریبان دانشمندی زده و بجیزی همیگرفت گفت اگر این دانا بودی کار او بنادانان بدینجا نرسیدی نظم

دو عاقل را نباشد کین و پیکار — نه دانائی ستیزد با سبکسار

اگر نادان بوحشت سخت گوید | خردمندش بزمی دل بجوید
دو صاحبدل نگهدارند موئی | ببیدون سرکشی وارزم جوئی
وگر در هر دو جانب جاهلانند | اگر زنجیر باشد بگسلانند
یکی را زشتخوئی داد دشنام | تحمل کرد و گفت ای نیکفرجام
تبرزانم که خواهی گفت آنی | که دانم عیب من چون من ندانی

حکایت سحبان وائل را در فصاحت بی نظیر نهاده اند بحکم آنکه سالی بر سر جمعی سخن گفتی که لفظی مکرر نکردی واگر همان اتفاق افتادی بعبارت دیگر بگفتی واز جمله ادب ما می حضرت ملوک یکی اینست

مثنوی سخن گرچه دلبند و شیرین بود | سزاوار تصدیق و تحسین بود
چو یکبار گفتی مگو باز پس | که حلوا چو یکبار خورند و بس

حکایت یکی را از حکما شنیدم که می گفت هرگز کسی بجهل خود اقرار نکرده است مگر آن کس که چون دیگری در سخن باشد همچنان تمام ناگفته سخن آغاز کند مثنوی

سخن آسرستای خردمندو بن | میاور سخن درمیان سخن
خداوند تدبیر و فرهنگ و هوش | نگوید سخن تا نه بیند خموش

حکایت تنی چند از بندگان محمود گفتند حسن میمندی را که سلطان امروز چه گفت ترا در فلان مصلحت گفت بر شما هم پوشیده نماند گفت انچه با تو گوید با مثال ما گفتن روا ندارد گفت باعتماد آنکه داند که نگویم پس چرا همی پرسید بیت

نه هر سخن که برآید بگوید اهل سخن | نه هر شاه سر خویشتن نشاید باخت

حکایت در عقد بیع سرائی متردد بودم جهودی گفت بخر که من از کتب خدایان این محلتم وصف این خانه چنانکه هست ازمن پرس هیچ عیبی ندارد گفتم بجز آنکه تو همسایه من باشی قطعه

خانه را که چون تو همسایه ست | ده درم سیم کم عیار ارزد
لیکن امید وار باید بود | که پس از مرگ تو هزار ارزد

حکایت یکی از شعرا پیش امیر دزدان رفت و ثنا گفت فرمود

تا جامه اش برکنند و ازده بدر کنند مسکین برهنه بسر ما میرفت
سگان در قفای وی اوفتادند خواست تا سنگے بردارد
و سگان را دفع کند زمین یخ بسته بود عاجز شد و گفت این چه
حرامزاده مردمانند سگان را کشاده اند و سنگ البسته امیر دزدان
از غرفه بدید بشنید و بخندید و گفت ای حکیم از من چیزے
بخواه گفت جامهٔ خود می خواهم اگر انعام فرمائی مصرعه

رَضِّينَا مِنْ نَوَالِكَ بِالْجَمِيلِ بیت

امید وار بود آدمی بخیر کسان	مرا بخیر تو امید نیست بد مرسان

سالار دزدان را بر و رحمت آمد جامهٔ او باز داد و قبای
پوستینی بران مزید کرد و درمی چند

حکایت منجمی بخانه در آمد مرد بیگانه دید با زن او با هم
نشسته دشنام داد و سخت گفت درهم افتادند فتنه و آشوب
برخاست صاحبدلی برین واقف گشت گفت شعر

تو بر اوجِ فلک چه دانی چیست | چون ندانی که در سرای تو کیست

حکایت خطیبی کریه الصوت خود را خوش آواز پنداشتی و فریاد بیفایده برداشتی گفتی یُعجبُ غُرابُ البَین در پرده الحانِ اوست یا آیه اِنَّ اَنکَرَ الاَصواتِ آواز او است شعر

اذا نَهَقَ الخَطیبُ اَبُوالفَوادِسِ | لَهُ صَوتٌ یَهُدُّ مِنَ اصطِخابِ فَوارِسِ

مردم قریه بعلت جاهی که داشت بتبسّش رامی کشیدند و از دیدنش رمصلحت نمی دیدند تا یکی از خطبای آن اقلیم که با او عداوتی نهانی داشت باری بپرسیدن او آمده بود گفت ترا خوابی دیده ام خیر باد گفت چه دیدی گفت چنان دیدم که ترا آواز خوش ست و مردمان از انفاس تو در راحت خطیب اندرین لختی بیندیشید و گفت جزاک الله این چه مبارک خوابیست که دیدی که مرا بر عیب خود واقف گردانیدی معلوم شد که آواز ناخوش دارم و خلق از بلند خواندن من در رنجند

عهد کردم که ازین پس خطبه نگویم مگر با هشتگ قطعه

از صحبت دون پستی بر نجم — کاخلاق بدم حسن نماید
عیبم هنر و کمال بیند — خارم گل و یاسمن نماید
کو دشمن شوخ چشم بیباک — تا عیب مرا بمن نماید
فرد هر انکس که عیبش نگوید — هنرداند از جاهلی عیب خویش

حکایت یکی در مسجد بطوع بانگ نماز گفتی باد ایکه مستمعان را ازو نفرت بودی وصاحب مسجد امیری بود عادل نیک سیرت نمیخواستش که دل آزرده گردد گفت ایجوانمرد مرین مسجد را مؤذنان قدیمی اند که هریکی از ایشان را پنج دینار مرتب داشته ام ترا ده دینار میدهم تا جای دیگر روی برین قول اتفاق کردند پس از مدتی در گذری پیش امیر باز آمد و گفت ای خداوند بر من حیف کردی که بده دینار ازان بقعه ام بیرون کردی که آنجا که رفته ام بست دینار میدهند که جای دیگر روم قبول نمیکنم امیر بخندید و گفت زنهار

نستانی که به پنجاه دینار رضی گردند شعر

بتیشه کس نخراشد زروی خار گل		چنانکه بانگ درشت تو میخراشد دل

حکایت ناخوش آوازی بیانگ بلند قرآن خواندے صاحبدلی روزی برو بگذشت و گفت ترا مشاهره چندست گفت هیچ گفت پس این زحمت بخود چرا می دهی گفت از بهر خدا می خوانم گفت از بهر خدا دیگر مخوان بیت

گر تو قرآن بدین نمط خوانی		ببری رونق مسلمانی

باب پنجم در عشق و جوانی

حکایت حسن میمندی را گفتند سلطان محمود چندین بندهٔ صاحب جمال دارد که هریکے بدیع جهانے اند چگونه افتادست که با هیچ کدام از ایشان میلے و محبتے ندارد چنانکه با ایاز با آنکه زیادت حسنی ندارد گفت هرچه در دل فرود آید در دیده نکو نماید قطعه

کسی بدیده انکار گر نگاه کند | نشان صورت یوسف دهد بنا خوبی
وگر بچشم ارادت نگه کند دیو | فرشته اش بنماید بچشم محبوبی

مثنوی هر که سلطان مرداد باشد | گر همه بد کند نکو باشد
وانکه را پادشه بیندازد | گش از خیل خانه نوازد

حکایت گویند خواجه رابنده نادر الحسن بود باوی بسبیل مودت ودیانت نظری داشت بایکی از دوستان گفت در ریع این بنده من باحسن وشمائلی که دارد اگر زبان دراز و بی ادب نبودی چه خوش بودی گفت ای برادر چون اقرار دوستی کردی توقع خدمت مدار که چون عاشقی ومعشوقی درمیان آمد مالکی ومملوکی برخاست قطعه

خواجه بابنده پری رخسار | چون درآید ببازی وخنده
چه عجب گر چو خواجه جسلم کند | وین کشد بار ناز چون بنده
بیت غلام آنکش باید و خشت زن | بود بنده نازنین مشت زن

حکایت پارسائی را دیدم بمحبت شخصی گرفتار نه طاقت صبر

نه یارای گفتار چندانکه ملامت دیدی و غرامت کشیدی ترک تصافی نکردی و گفتی

قطعه

گوته نکنم زدامنت دست ‌ ورخود بزنی به تیغ تیزم
بعد از تو ملاذ و ملجائی نیست ‌ هم در تو گریزم ار گریزم

باری ملامتش کردم و گفتم عقل نصیحت راچه شد که نفس خسیس غالب آمد زمانی بفکرت فرو رفت و گفت قطعه

هر کجا سلطان عشق آمد نماند ‌ قوت بازوی تقوی را محل
پاکدامن چون زید بیچاره ‌ اوفتاده تا گریبان در وحل

حکایت یکی را دل از دست رفته بود و ترک جان گفته میطح نظرش جامی خطرناک و منظره هلاک نه بقمه متصور شدی که بکام آید یا مرغی که بدام افتد بیت

چو در چشم شاهد نیاید زرت ‌ زر و خاک یکسان نماید برت

باری نصیحتش گفتند ازین خیال محال تجنب کن خلقی هم بدین هوس که تو داری اسیرند و پای دل در زنجیر بنالید و گفت قطعه

دوستان گو نصیحتم نکنید | که مرا دیده بر ارادت اوست
جنگ جویان بزور پنجه و کتف | دشمنان را کشند و خوبان دوست

شرط مودت نباشد باندیشهٔ جان دل از مهر جانان برگرفتن

ابیات تو که در بند خویشتن باشی | عشق بازی دروغ زن باشی
گر نشاید بدوست رفتن و بردن | شرط عشق است طلب کردن
فرد گر دوست سد که آتشش گیرم | ورنه بردم بر آستانش میرم

متعلقانش را که نظر در کار او بود و شفقت بر روزگار او پسندد خویش و قبیله را

داوند و بندش نهادند شعر

درد آکه طبیب صبر میفرماید | وین نفس حریص را شکر میباید
ابیات آن شنیدی که شاهدی نهفت | با دل از دست داده می گفت
تا ترا قدر خویشتن باشد | پیش چشمت چه قدر من باشد

آورده اند که مرآن پادشاهزاده را که مطمح نظر او بود خبر کردند که جوانی بر سر این میدان مداومت مینماید خوش طبع شیرین زبان

گلستان
ان دراج شده بوشی ان تحکمت دوست
پیشرو لیکن ظرافت طاست دارد
چنین تخمش کرده کرکانت بیرون
صفاهانست بیروزی شرط داش شده
تحسین آفرین کردن صاحال عشق کرده
و قرار نباشد شاع تحمل فرا شده شود
تا دران دست ایذا کرانی بخش اشرح
صبر برنج صاحب کرم حوله بخش
صاحبه درخت تحسین کرده بندی آن
ایوانا مند و در فرورت شوی سبکبار

سخنهای لطیف می گوید و نکتهای بدیع ازو می شنوند چنین
معلوم میشود که شوری در سر دارد و سوزی در جگر و شیدا صفت
مینماید پسر دانست که دل آویخته اوست و این گرد بلا انگیخته او
مرکب بجانب او راند چون دید که شاهزاده بنزدیک او عزم
آمدن دارد بگریست و گفت بیت

آنکس که مرا گشت و باز آمد پیش | مانا که دلش بسوخت بر کشته خویش

چند انکه ملاطفت کرد و پرسید که چونی و از کجائی و چه نام
داری و چه صنعت دانی جوان در قعر بحر مودت چنان
غریق مانده که مجال نفس نداشت بیت

اگر خود هفت سبع از بر بخوانی | چو آ نشنفتی الف با نا ندانی

گفتا سخنی با من چرا نگوئی که هم از حلقه درویشانم بلکه حلقه بگوش
ایشانم انگه بقوت استیناس محبوب از میان تلاطم امواج محبت
سر بر آورد و گفت شعر

عجب‌ست با وجودت که وجود من بماند | تو بگفتن اندر آئی و مرا سخن بماند

این بگفت و نعره بزد و جان بحق تسلیم کرد

عجب از کشته نباشد بر خیمه دوست | عجب از نده که چون جان بدر آورد سلیم

حکایت

یکی را از متعلمان کمال بختی بود و طبیب لهجتی و معلم ازانجا که حسن بشریت ست با حسن بشره او معاملتی داشت زجر و توبیخی که بر کودکان دیگر کردی در حق وی روا نداشتی وقتی که بخاوتش دریافتی گفتی قطعه

نه آنچنان بتو مشغولم ای بهشتی روی | که یاد خویشتنم در ضمیر می آید

ز دیدنت نتوانم که دیده بر بندم | گر از مقابله بینم که تیر می آید

باری پسرش گفت چندانکه در آداب درس من نظر میفرمائی در آداب نفسم همچنین تامل می فرمای تا اگر در اخلاق من ناپسندی بینی که مرا آن پسندیده همی نماید برانم اطلاع فرمائی تا به تبدیل آن سعی کنم گفت ای پسر این سخن از دیگری

پرس که آن نظر که مرا با تست جز هنر نمی بینم قطعه

چشم بد اندیش که بر کنده باد	عیب نماید هنرش در نظر
در هنری داری و هفتاد عیب	دوست نبیند بجز آن یک هنر

حکایت شبی یاد دارم که یار عزیزم از در درآمد چنان

بیخود از جای برجستم که چه اغم به آستین کشته شد شعر

طیف من یجلو بطلعته الدجی ... فقلت له اهلا وسهلا ومرحبا

بنشست و عتاب آغاز کرد که در حال که مرا بدیدی چراغ

بکشتی بچه معنی گفتم بدو معنی یکی آنکه گمان بردم که آفتاب

برآمد و دیگر آنکه این بتیم بخاطر گذشت قطعه

چون گرانی به پیش شمع آید	خیزش اندر میان جمع بکش
در شکر خنده ایست شیرین لب	آستینش مگیر و شمع بکش

حکایت یکی دوستی را که زمانها ندیده بود گفت

کجائی که مشتاق بودم گفت مشتاقی به که ملولی مثنوی

دیر آمدی ای نگار سرمست — زودت ندهیم دامن از دست
معشوقه که دیر دیر بیند — آخر به ازانکه سیر بیند

لطیفه شاهدی بار رفیقان آید بجفا کردن آمده است
بحکم آنکه از غیرت و مضادت خالی نباشد بیت

اذا جئتنی فی رفقة لتزورنی — وان جئت فی صلح فانت محارب

قطعه بگنبفیس که در صحبت یاران باغیار
نجندگفت که من شمع جمعم ای سعدی — مرا ازان چه که پروانه خویشتن بکشد

حکایت یاد دارم که در ایام پیشین من و دوستی چون دو مغز بادام
در پوستی صحبت داشتیم ناگاه اتفاق غیبت افتاد پس ازمدتی
که بازآمد عتاب آغاز کرد که در نیمدت قاصدی نفرستادی گفتم
دریغ آمدم که دیده قاصد بجمال تو روشن گردد و من محروم قطعه

یار دیرینه مرا گو بزبان تو به مده — که مرا تو به بشمشیر نخواهد بودن
رشکم آید که کسی سیر نگه در تو کند — باز گویم که کسی سیر نخواهد بودن

حکایت دانشمندی را دیدم که به کسی مبتلا شده و از رشک
آزرده بر او افتاده جور فراوان بردی و تحمل بکران کردی با
به لطافتش گفتم دانم که ترا در محبت این منظور علتی و بنای محبت
بر زلتی نیست پس با وجود چنین معنی لایق قدر علما نباشد خود را
متهم گردانیدن و جور بی او بان بردن گفت ای یار دست عتابم
از دامن بدار که بارها درین مصلحت که تو بینی اندیشه کردم صبرم
جفای او سهل تر نماید از نادیدن او و حکیمان گویند دل بر
مجاهدت نهادن آسان تر است که چشم از مشاهدت فرو گرفتن

هر که دل پیش دلبری دارد	ریش و دست دیگری دارد
آهو پالهنگ در گردن	نتواند بخویشتن رفتن
آنکه بی او بسر نشاید برد	گر جفائی کند بباید برد
روزی از دوست گفتمش زنهار	چند ازان روز گفتم استغفار
نکند دوست زنهار از دوست	دل نهادم به انچه خاطر اوست

گر به لطفم ننوازد خود خواند ‌ ‌ ور بقهرم براند او داند

حکایت در عنفوان جوانی چنانکه افتد و دانی با شاهدی سیری و بستری داشتم بحکم آنکه خلقی داشت طیب الاداء و خلقی کالبدر فی اللیلة بهیت

آنکه نبات عارضش آب حیات میخورد ‌ ‌ وز شکرش نگه کند هر که نبات میخورد

اتفاقاً خلاف طبع ازوی حرکتی بدیدم که ناپسندیدم دامن ازو برکشیدم و مهره برچیدم و گفتم بیت

برو هر چه می بایدت پیش گیر ‌ ‌ سر ما نداری سر خویش گیر

شنیدم که همی رفت و می گفت بیت

شب پره گر وصل آفتاب نخواهد ‌ ‌ رونق بازار آفتاب نکاهد

این بگفت و سفر کرد و پریشانی او در من اثر شعر

تقدمت زمان الوصل والمرء جاهل ‌ ‌ بقدر لذیذ العیش قبل المصائب

شعر باز آی و مرا بکش که پیش من ‌ ‌ خوشتر که پس از تو زندگانی کردن

اما بشکر و منت باری پس از مدتی باز آمد آن خلق و خوی متغیر شده

وجمال یوسفی بزیان آمده و بر سیب زنخدانش همچو به گردی نشسته و رنق
بازار حسنش شکسته متوقع که در کنارش گیرم کنار ه گرفتم و گفتم قطعه

آن روز که خط شاهدت بود — صاحب نظر از نظر براندی
امروز بیامدی به صلحش — گفتی فتحه و ضمه بر نشاندی
نظم تازه بهار تو کنون زرد شد — دیگ منه کاتش ما سرد شد
چند خرامی و تکبر کنی — دولت پارینه تصور کنی
پیش کسی رو که خریدار تست — ناز بران کن که طلبگار تست
قطعه سبزه در باغ گفته اند خوش ست — داند آن کس که این سخن گوید
یعنی از روی نیکوان خط سبز — دل عشاق بیشتر جوید
بوستان تو گند نازاری ست — بسکه بر می کنی و می روید
قطعه گر صبر کنی و نکنی موی بنا گوش — این دولت ایام نکوئی بسر آید
گر دست بجان داشتمی همچو تو بر لبش — نگذاشتمی تا به قیامت که برآید
قطعه سوال کردم و گفتم جمال روی ترا — چه شد که مورچه بر گرد ماه جوشیدست

جواب او ندانم چه بود رویم را	مگر بماتم حسنم سیاه پوشیدست

حکایت یکی را پرسیدم از مستعربان مَا تَقُولُ فِی الْمَرْدِ اَنْ گفت لاحَیَّ اللّٰهُ مِنْهُ مَادَامَ اَحَدُهُمْ لَطِیفًا یَتَحَاشَنُ فَاِذَا خَشُنَ تَلَاطَفَ یعنی چندان که لطیف و نازک اندام است درشتی کند و سختی و چون سخت و درشت شد چنانکه بکاری نیاید تلطف کند و دوستی نماید قطعه

امرد انگه که خوب و شیرین ست	تلخ گفتار و تند خوی بود
چون بریش آمد و بلاغت شد	مردم آمیز مهرجوی بود

حکایت یکی از علما پرسیدند که کسی با ماه روئی در خلوت نشسته و در ها بسته و رقیبان خفته نفس طالب و شهوت غالب چنانکه عرب گوید اَلتَّمْرُ وَیَانِعٌ وَالنَّاطُورُ غَیْرُ مَانِعٍ هیچ باشد که بقوت پرهیزگاری بسلامت بماند گفت اگر از مهرویان بسلامت ماند از بدگویان بی ملامت نماند شعر

وَإِنْ سَلِمَ الْإِنْسَانُ مِنْ سُوءِ نَفْسِهِ
فَمِنْ سُوءِ ظَنِّ الْمُدَّعِي لَيْسَ يَسْلَمُ

شعر شاید پس کار خویشتن نشستن
لیکن نتوان زبان مردم بستن

مثل طوطی را بازاغی در قفس کردند از قبح مشاهدت او در مجاهدت می بود و می گفت این چه طلعت مکروه است وهیأت ممقوت ومنظر ملعون وشمائل ناموزون یا غراب البین لیت بینی وبینک بعد المشرقین قطعه

علی الصباح بروی تو هر که بر خیزد
صباح روز سلامت بر و مسا باشد

بداختری چو تو در صحبت تو بنشیند
ولی چنانکه توئی در جهان کجا باشد

عجب تر آنکه غراب از مجاورت طوطی هم بجان آمده بود وملول شده لاحول کنان از گردش گیتی همی نالید ودستهای تغابن در یکدیگر می مالید که این چه بخت نگون است وطالع دون وایام بوقلمون لائق قدر من انست که بازاغی بر دیوار باغی خرامان همیر قمی شعر

پارسا را بس این قدر زندان | که بود هم طویلهٔ رندان

تا چه گناه کرده ام که روزگارم بعقوبت آن در سلک صحبت چنین ابلهی خودرائی ناجنس هرزه درائی بچنین بند مبتلا گردانیده است قطعه

کس نیاید بپای دیواری | که بران صورتت نگار کنند
گر ترا در بهشت باشد جای | دیگران دوزخ اختیار کنند

این ضرب المثل بدان آورده ام تا بدانی که چندانکه دانا را از نادان نفرت ست نادان را از دانا وحشت قطعه

زاهدی در میان رندان بود | زان میان گفت شاهد بلخی
گر ملولی ز ما ترش منشین | که تو هم در میان ما تلخی

رباعی

جمعی چو گل و لاله بهم پیوسته | تو هیزم خشک در میان شان رسته
چون با دم مخالف و چو سرما ناخوش | چون برف نشسته و چو یخ بر بسته

حکایت رفیقی داشتم که سالها باهم سفر کرده بودیم و نان
و نمک خورده و بیکران حقوق صحبت ثابت شده آخر
بسبب نفع اندک از آن خاطر من روا داشت و دوستی
سپری شد و با این همه از دو طرف دلبستگی بود بحکم آنکه شنیدم
که روزی دو بیت از سخنان من در مجمعی می گفتند قطعه

نگار من چو در آید بخندهٔ نمکین	نمک زیاده کند بر جراحت ریشان
چه بودی ار سر زلفش بدستم افتادی	چو آستین کریمان بدست درویشان

طائفهٔ دوستان بر لطف این سخن نه که بر حسن سیرت خویش
گواهی داده بودند و آفرین کرده و آن دوست هم دران
جمله مبالغت نموده و بر فوت صحبت دیرین تاسف خورده
و بخطای خویش اعتراف کرده معلوم شد که از طرف او
هم رغبتی هست این بیت ها فرستادم و صلح کردم قطعه

نه مار را در جهان عهد و وفا بود	جفا کردی و بد عهدی نمودی

یکبار از جهان دل در تو بستم | ندانستم که برگردی بزودی
هنوزت گر ز صلح ست باز آیی | کزان محبوب‌تر باشی که بودی

حکایت یکی را زنی صاحب جمال درگذشت و مادرزن فرتوت بعلت کابین در خانه متمکن بماند مرد از مجاورت او چاره ندیدی تا گروهی آشنایان بپرسیدن آمدندش یکی گفت چگونه در مفارقت آن یار عزیز گفت نادیدن زن چنان دشوار نیست که دیدن مادرزن

گل بتاراج رفت و خار بماند | گنج برداشتند و مار بماند
دیده بر تارک سنان دیدن | خوشتر از روی دشمنان دیدن
واجب ست از هزار دوست برید | تا یکی دشمنت نه باید دید

حکایت یاد دارم که در ایام جوانی گذری داشتم در کوئی و نظر بماهروئی در تموزی که حرورش دهان بجوشانیدی و سمومش مغز در استخوان بخوشانیدی از ضعف بشریت

تاب آفتاب هجر نیاوردم و التجا بسایهٔ دیواری کردم مترقب
آنکه کسی حرتموز از من ببرد آبی فرو نشاند که ناگاه از ظلمت دلمیز
خانه روشنائی بتافت یعنی جمالی که زبان فصاحت از بیان
صباحت او عاجز آید چنانکه در شب تاری صبح برآید یا آبحیات
از ظلمات بدر آید قدحی برفاب در دست گرفته و شکر دران
ریخته و بعرق گلش آمیخته ندانم که بگلابش مطیب کرده بود
یا قطرهٔ چند از گل رویش دران چکیده فی الجمله شربت
از دست نگارینش برگرفتم و بخوردم و عمر از سر گرفتم شعر

ظَمَأٌ بِقَلْبِي لَا يُكَادُ يُسِيغُهُ	رَشْفُ الزُّلَالِ وَلَوْ شَرِبْتُ بُحُورَا
قطعه خرم آنفرخنده صانع را که چشم	بر چنین روی او فتد هر بامداد
مست می بیدار گردد نیم شب	مست ساقی روز محشر بامداد

حکایت شاهی محمد خوارزم شاه رحمة الله علیه باختیار
مصلحتی صلح اختیار کرد بجامع کاشغر درآمدم پسرے را دیدم

بخوبی در غایت اعتدال و نهایت جمال چنانکه در امثال گویند نظم

معلمت همه شوخی و دلبری آموخت	جفا و ناز عتاب و ستمگری آموخت
من آدمی بچنین شکل قد و خوی و روش	ندیده ام مگر این شیوه از پری آموخت

مقدمه نحو مخشری در دست و همی خواند ضرب زید عمرا امس فی المکان المعتدی عمرو گفتم ای پسر خوارزم و ختا صلح کردند و زید و عمرو را خصومت هنوز باقیست بخندید و مولدم پرسید گفتم خاک پاک شیراز گفت از سخنان سعدی چه داری گفتم شعر

بَلِیتُ بِنَجْوِیٍّ یَطُولُ مُعَامِنَبا	عَلَیَّ کَزَیْدٍ فِی مُقَابَلَةِ الْعَمْرِو
عَلَاجِیَ نَیْلُ الْیَسْرِ یَدْفَعُ رَأْسَهُ	وَهَلْ یَسْتَقِیمُ الدَّفْعُ مِنْ عَامِلِ الْجَرِّ

سخنی باندیشه فرو رفت و گفت غالب اشعار او درین زمین بزبان پارسی ست اگر بگوئی بفهم نزدیک تر باشد گفتم مثنوی

طبع ترا تا هوس نحو کرد	صورت عقل از دل ما محو کرد
ای دل عشاق بدامم توصید	ما بتو مشغول و تو با عمرو زید

بامداد ان که عزم سفر مصمم شد مگر کسی از کاروانیان گفته بود دشمن فلان سعدی ست و ان آمد و تلطف کرد و تاسف خورد که چندین مدت چرا نگفتی که منم تا شکر قدوم بزرگان را بخدمت میان ببستمی گفتم مصرع

باد جود ت زمن آواز نیامد که منم	گفتا چه شود اگر درین خطه رود چند

برآسائی تا بخدمت مستفید گردیم گفتم نتوانم بحکم این حکایت منظوم

بزرگی دیدم اندر کوهساری	قناعت کرده از دنیا بغاری
چرا گفتم به شهر اندر نیائی	که باری بندی از دل برگشائی
بگفت آنجا پریرویان نغزند	چو گل بسیار شد پیلان بلغزند

این بگفتم و بوسه بر روی یکدیگر دادیم و وداع کردیم مثنوی

بوسه دادن بروی یار چه سود	هم دران لحظه گردنش بربود
سیب گفتی وداع یاران کرد	روی زین نیمه سرخ و زان رو زرد

شعر اِن لَم اَمُت یَومَ الوَداعِ تَاَسُّفاً ۔۔۔ لَا تَحسَبُونِی فِی المَوَدَّةِ مُنصِفاً

حکایت خرقه پوشی در کاروان حجاز همراه ما بود یکی از امرای عرب

مرا و را صد دینار بخشید تا قربانی کند و زان خفا چه ناگاه
بر کاروان زدند و پاک بردند بازرگانان گریه و زاری
کردن گرفتند و فریاد بیفائده خواندن شعر

گر تضرع کنی و گر فریاد	ور بزر باز پس نخواهد داد

مگر آن درویش صالح که برقرار خویش ماندہ بود و تغیری
در و نیامده گفتم مگر آن معلوم ترا زد نبرد گفت بلی ببردند لیکن مرا
باآن الفتی چنان نبود که بوقت مفارقت خسته دلی باشد شعر

نباید بستن اندر چیز و کس دل	که دل برداشتن کاریست مشکل

گفتم موافق حال من ست این چه گفتی که مرا در عهد جوانی
با جوانی اتفاق مخالطت بود و صدق مودت تا بجائی که
قبلهٔ چشم جمال او بودی و سود سرمایهٔ عمر وصال او قطعه

مگر ملائکه بر آسمان و گر نه بشر	بحسن صورت او ورزمی نخواهد بود
بدستی که حرام ست بعد از و صحبت	که هیچ لطفه چنو آدمی نخواهد بود

ناگهی پای وجودش بگل عدم فرو رفت و دود فراق از
دودمانش برآمد و روزها بر سر خاکش مجاورت کردم و از
همنشینی جمله که بر فراق او گفتم یکی این بود قطعه

کاج کانروز که در پای تو شد خاک اجل	دست گیتی بزدی تیغ هلاکم بر سر
تا درین روزجهان بیتو ندیدی چشمم	این منم بر سر خاک تو که خاکم بر سر
قطعه آنکه قرارش نگرفتی و خواب	تا گل و نسرین نفشاندی نخست
گردش گیتی گل رویش بریخت	خار بنان بر سر خاکش برست

بعد از مفارقت او عزم کردم و نیت جزم که بقیت زندگانی
فرش هوس در نوردم و گرد مجالست نگردم قطعه

دوش چون طاوس مینا زیدم اندر باغ وصل	دیگر امروز از فراق یار می هیچم چو مار
سود دریا نیک بود گر نبودی هم سوی	صحبت گل خوش بود گر نبودی نیش خار

حکایت یکی را از ملوک عرب حدیث لیلی و مجنون و شورش حال
وی بگفتند که با کمال فضل و بلاغت سر در بیابان نهاده است

زمام اختیار از دست داده بفرمودش تا حاضر آورند و ملامت
کردن گرفت که در شرف نفس انسان چه خلل دیدی که خوی
بهائم گرفتی و ترک صحبت مردم گفتی مجنون بنالید و گفت شعر

وَرُبَّ صَدِيقٍ لَامَنِي فِي دِيَارِهَا	أَلَمْ تَرَ يَوْمًا مَا يَفُوضُ لِي عُذْرِي
قطعن کاج کانانکه عیب من گفتند	رویت ای دلستان بدندی
تا بجای ترنج در نظرت	بجز دستها بریدندی

تا حقیقت معنی بر صورت دعوی گواهی دادی که فَذَلِكُنَّ
الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ ملک را در دل آمد که جمال لیلی مطالعت
کند تا چه صورت است که موجب چندین فتنه است پس
بفرمودش طلب کردن و اعیای عرب بگردیدند و بدست
آوردند و پیش ملک در صحن سرا بچه بداشتند ملک در بنات
او تامل کرد در نظرش حقیر آمد بحکم آنکه کمترین خدم حرم
بجمال از و پیشتر بود و بزینت بیشتر مجنون بفراست دریافت

وگفت از دریچهٔ چشم مجنون بایستی در جمال لیلی نظر
کردن تا سرّ مشاهدت او بر تو تجلی کند شعر

مَا مَرَّ مَنْ ذِکْرُ الْحِمٰی بِمَسْمَعِی	فَوَسِعْتُ وُرْقَ الْحِمٰی صَاحَتْ مَعِی
یَا مَعْشَرَ الْخُلَّانِ قُوْلُوا لِلْمُعَا	فِی لَسْتُ تَکْرِیْ مَا بِقَلْبِ الْمُوْجِعِ
نظم تندرستان را نباشد درد ریش	جز به همدردی نگویم درد خویش
گفتن از زنبور بیحاصل بود	تا یکی در عمر خود ناخورده نیش
تا ترا حالی نباشد همچو ما	حال ما باشد ترا افسانه پیش

حکایت قاضی همدان را حکایت کنند که با نعلبند پسری
سرخوش بود و نعل دلش در آتش روزگاری در طلبش متلف بود
و پویان و مترصد و جویان و بر حسب واقعه گویان نظم

در چشم من آمد آن سهی سرو بلند	بربود دلم ز دست و در پای فگند
این دیدهٔ شوخ میبرد دل بکمند	خواهی که بکس دل ندهی دیده مبند

شنیدم که در گذری پیش قاضی باز آمد بر فحی ازان مقاله

به سمعش رسیده وزائد الوصف رنجیده دشنام بی تحاشا
دادن گرفت وسقط گفتن وسنگ برداشت وهیچ از هیچ رمتی
نگذاشت قاضی یکی راگفت از علمای معتبر که همعنان او بود بیت

آن شاهدی وخشم گرفتن بنفشه	وان عقد برابروی ترش شیرینش

ضرب المثل بیت

از دست تو مشت بر دهان خوردن	خوشتر که بدست خویش نان خوردن

همانا از وقاحت او بوی سماحت می آید فرد

انگور لوآورده ترش طعم بود	روزد و سه صبر کن که شیرین گردد

این بگفت وبمسند قضا باز آمد تنی چند از بزرگان عدول که در
مجلس حکم وی بودندی زمین خدمت ببوسیدند که باجازت سخنی
درخدمت بگوئیم اگرچه ترک ادب ست وبزرگان گفته اند بیت

نه در هر سخن بحث کردن رواست	خطا بر بزرگان گرفتن خطاست

ولیکن بحکم سوابق انعام خداوندی که ملازم روزگار بندگان ست

مصلحتی که بینند و اعلام نکنند نوعی از خیانت باشد طریق صواب
آنست که با این پسر گرد طمع نگردی و فرش و سلح در نوردی
که منصب قضا پایگاهی منیعست تا بگناهی شنیع ملوث نگردی
و حریف انیست که دیدی و سخن این که شنیدی مثنوی

یکی کرده بی آبروئی بسی | چه غم دارد از آبروی کسی
بسا نام نیکوی پنجاه سال | که یک نام زشتش کند پایمال

قاضی را نصیحت یاران یکدل پسند آمد و بر حسن رای
قوم آفرین خواند و گفت نظر عزیزان در مصلحت حال
من عین صوابست و مسئله بی جواب ولیکن شعر

ولو ان حیا بالملام یزول | کسعت افکا یفترینه عذول
شعر نصیحت کن مرا چندانکه خواهی | که نتوان شستن از زنگی سیاهی
فردا زیاد تو غافل نتوانم کرد هیهات | سر کوفته مارم نتوانم که نپیچم

این بگفت و کسی چند به تفحص حال او بر انگیخت و نعمت بیکران

بریخت و گفته اند هر که زر دوست تر از دست زور در بازو است

شعر هر که زر دید سر فرود آورد | در ترازوی آهنین دوش است

فی الجمله شبی خلوتی میسر شد و هم دران شب شحنه را خبر شد قاضی
همه شب شراب در سر و شاهد در بر از تنعم نه خفتی و به ترنم گفتی نظم

امشب که بوقت می نخواهند این خروس | عشاق پس نکرده هنوز از کنار و بوس
یکدم که چشم فتنه بخفت است زینهار | بیدار باش تا نزند عمر بر فسوس
تا نشنوی ز مسجد آدینه بانگ صبح | یا از در سرای اتابک غریو کوس
لب از لب چو چشم خروس ابلهی بود | بر داشتن بگفتن بیهوده خروس

قاضی درین حالت بود که یکی از خدمتگاران در آمد و گفت
چه نشسته خیز و تا پای داری گریز که حسودان بر تو دقی
گرفته اند بلکه حقی گفته اند تا مگر آتش فتنه که هنوز اندک است
بآب تدبیر فرو نشانیم مبادا که فسوا چون بالا گیرد عالمی
فراگیرد قاضی به تبسم در و نظر کرد و گفت قطعه

پنجه درصید برده ضیغم را	چه تفاوت اگر شغال آید
روی در روی دوست کن بگذار	تا حدیث پشت دست مالی خاید

ملک راهمدران شب آگهی دادند که در ملک تو چنین منکری حادث شده است چه فرمائی ملک گفت من او را از فضلای عصر میدانم و یگانهٔ روزگار میشمارم باشد که معاندان در حق وی خوضی کرده اند پس این سخن در سمع قبول من نیامد مگر انگاه معاینت گردد که حکیمان گفته اند شعر

به تندی سبک دست بردن بتیغ	بدندان گزیدن پشت دست دریغ

شنیدم که سحرگاه با تنی چند خاصان ببالین قاضی آمد شمع را دید استاده و شاهد نشسته و می ریخته و قدح شکسته و قاضی در خواب مستی بیخبر از ملک هستی بلطف اندک اندک بیدارش کرد که خیز که آفتاب برآمد قاضی دریافت که حال چیست گفت از کدام جانب گفت از جانب مشرق گفت

الحمد لله که هنوز در توبه همچنان باز است بحکم حدیث لا یغلق
باب التوبة علی العباد حتی تطلع الشمس من مغربها
استغفرک اللهم واتوب الیک قطعه

ای دو چیزم برگنه انگیختند	بخت نافرجام و عقل ناتمام
گر گرفتارم کنی مستوجبم	ور ببخشی عفو بهتر از انتقام

ملک گفت توبه درین حالت که بر جزای گناه خویش اطلاع
یافته سودی نکند فلم یک ینفعهم ایمانهم لما رأوا بأسنا قطعه

چه سود از دزدی انگه توبه کردن	که نتوانی کمند انداخت بر کاخ
بلند از میوه گو کوتاه کن دست	که کوته خود ندارد دست بر شاخ

ترا با وجود چنین منکری که ظاهر شد سبیل خلاص صورت
نه بندد این بگفت و موکلان عقوبت در وی آویختند گفت
مرا در خدمت سلطان یک سخن باقی است ملک بشنید گفت
آن چیست گفت قطعه

باآستین ملالی که بر من افشانی	طمع مدار که از دامنت بدارم دست
اگر خلاص محال است زین گنه که مرا	بدان کرم که تو داری امیدواری هست

ملک گفت این لطیفه بدیع آوردی و این نکته غریب گفتی ولیکن محال عقل است و خلاف نقل که ترا فضل و بلاغت امروز از چنگ عقوبت من رهائی دهد مصلحت آن بینم که ترا از قلعه بزیر اندازم تا دیگران نصیحت پذیرند و عبرت گیرند گفت ای خداوند جهان پرورده نعمت این خاندانم و این جرم تنها در جهان نه من کرده ام دیگری را بینداز تا من عبرت گیرم ملک را خنده گرفت و بعفو از سر جرم او برخاست و متعفنان را که اشارت بکشتن او همی کردند گفت شعر

همه حمال عیب خویشتنید	طعنه بر عیب دیگران مزنید

حکایت منظومه

جوانی پاک باز و پاک رو بود	که با پاکیزه روئی در گرو بود

چنین خواندم که در دریای اعظم
چو ملاح آمدش تا دست گیرد
همیگفت از میان موج تشویر
درین گفتن جهانی بر وی آشفت
حدیث عشق زان بطال مینوش
چنین کردند یاران زندگانی
که سعدی راه و رسم عشقبازی
دل آرامی که داری دل در و بند
اگر مجنون و لیلی زنده گشتی
حدیث عشق ازین دفتر نوشتی

بگردابی در افتادند باهم
مبادا کاندران حالت بمیرد
مرا بگذار و دست یار من گیر
شنیدندش که جان میداد و می گفت
که در سختی کند یاری فراموش
زکار افتاده بشنو تا بدانی
چنان داند که در بغداد تازی
دگر چشم از همه عالم فرو بند
حدیث عشق ازین دفتر نوشتی

باب ششم در ضعف پیری

حکایت باطائفهٔ دانشمندان در جامع دمشق بحثی همی کردم
که جوانی در آمد و گفت درینمیان کسی هست که زبان پارسی داند
اشارت بمن کردند گفتمش خیر است گفت پیری صد و پنجاه ساله

در حالت نزع است و بزبان عجم چیزی همی گوید و مفهوم ما نمیگردد
اگر بگرم رنجه شوی مزد یابی باشد که وصیتی همیکند چون ببالینش
فرا آمدم این بیت همی گفت قطعه

دمی چند گفتم برآرم بکام	دریغا که بگرفت راهِ نفس
دریغا که برخوان الوانِ عمر	دمی چند خوردیم و گفتند بس

معانی این سخن بزبان عربی باشامیان همی گفتم و تعجب همیکردند
از عمر دراز و تاسف او همچنان بر حیات دنیا گفتم چگونه
درین حالت گفت چگویم قطعه

ندیده که چه سختی رسد بجان کسی	که از دهانش بدر میکنند دندانی
قیاس کن که چه حالت بود دران ساعت	که از وجود عزیزش بدر رود جانی

گفتم تصور مرگ از خیال بدر کن و وهم را بر مزاج مستولی مگردان
که فیلسوفان یونان گفته اند مزاج اگرچه مستقیم بود اعتماد بقا را
نشاید و مرض اگرچه هائل بود دلالت کلی بر هلاک نکند اگر فرمائی

طبیبی را بخوانیم تا معالجت کند دیده بر کرد و بخندید و گفت مثنوی

دست بر هم زند طبیب ظریف — چون خرف بیند او فتاده حریف (یعنی بیمار)

خواجه در بند نفس ایوان است — خانه از بانیش ویران است

پیر مردی بنزع می نالید — پیر زن صندلش همی مالید

چون مخبط شد اعتدال مزاج — نه عزیمت اثر کند نه علاج

حکایت پیری را حکایت کنند که دختری خواسته بود (ای نکاح او کرده)

و حجره بگل آراسته و بخلوت با او نشسته و دیده و دل

در و بسته شبهای دراز نه خفتی و بدله ها و لطیفه ها گفتی باشد که

وحشت و نفرت نگیرد و موانست پذیرد و ازان جمله شبی

می گفت بخت بلندت یار بود و چشم دولت بیدار که بصحبت

پیری فتادی بچه پرورده جهان دیده آرمیده سرد و گرم

کشیده نیک و بد آزموده که حقوق صحبت بداند و شرط مودت

بجای آورد و مشفق مهربان خوش طبع شیرین زبان مثنوی

تا توانم دولت بدست آرم | سر بیازارم نیازارم
در چو طوطی بود شکر خورشت | جان شیرین فدای پرورشت

نه گرفتار آمدی بدست جوانی معجب خیره رائی سرتیزی
سبکپائی که هر دم هوسی پزد و هر لحظه رائی زند و هر شب
جائی خسپد و هر روز یاری گیرد قطعه

جوانان خرمند و خوب رخسار | ولیکن در وفا با کس نپایند
وفاداری مدار از بلبلان چشم | که هر دم بر گلی دیگر سرایند

اما طائفه پیران که به عقل و ادب زندگانی کنند بمقتضای
جهل و جوانی فرد

زخود بهتری جوی و فرصت شمار | نه با چون خودی گم کنی روزگار

گفت چندان برین نمط بگفتم که گمان بردم که دلش در قید من
آمد و صید من شد ناگه نفسی سرد از دل پر درد برآورد و گفت
چندین سخن که بگفتی در ترازوی عقل من وزن آن یک سخن ندارد

که وقتی از قبیلهٔ خویش شنیده ام که گفت زن جوان را
اگر تیری در پهلو نشیند به از آنکه پیری شعر

لَمَّا رَأَتْ بَيْنَ يَدَيْ بَعْلِهَا	بَتْيًا كَأَرْخَى شَفَةِ الصَّائِمِ
تَقُولُ هٰذَا مَعَهُ مَيِّتٌ	وَإِنَّمَا الرُّقْيَةُ لِلنَّائِمِ

رباعی زن کز بر مرد بی رضا برخیزد — بس فتنه و جنگ از ان سرا برخیزد
پیریکه ز جای خویش نتواند خاست — الا بعصا کیش عصا برخیزد

فی الجمله امکان موافقت نبود بمفارقت انجامید چون مدت عدت برآمد عقد نکاحش بستند با جوانی تندتر شروی تهی دست بدخوی جور و جفا کشیدی و رنج و عنا دیدی و شکر نعمت حق همچنان گفتی الحمد لله که ازان عذاب الیم برهیدم و بدین نعیم مقیم برسیدم قطعه

روی زیبا و جامهٔ دیبا	صندل و عود و رنگ و بوی و هوس
این همه زینت زنان باشد	مرد را کبر و خایه زینت بس

فرد با این همه جور و تندخوئی | نازت بکشم که خوبروئی
قطعه با تو مرا سوختن اندر عذاب | به که شدن با دگری در بهشت
بوی پیاز از دهن خوبروی | به بحقیقت که گل از دست زشت

حکایت مهمان پیری بودم در دیار بکر که مال فراوان داشت و فرزندی خوبروی شبی حکایت کرد که مرا در عمر خویش بجز این فرزند نبوده است درختی درین وادی زیارتگاه ست که مردمان بحاجت خواستن آنجا روند وشبهای دراز در پای آن درخت بخدا نالیده ام تا مرا این فرزند بخشیده است شنیدم که پسر بار رفیقان آهسته می گفت چه بودی اگر من آن درخت را بدانستمی که کجاست تا دعا کردمی که پدرم ببردی حکمت خواجه شادی کنان که فرزندم عاقل ست و پسر طعنه زنان که پدرم فرتوت ست قطعه

سالها بر تو بگذرد که گذار | نکنی سوی تربت پدرت

تو بجای پدر چه کردی خیر | تا همان چشم داری از پسرت

حکایت روزی بغرور جوانی سخت رانده بودم و شبانگه
بپای گریوه سست مانده پیرمردی ضعیف از پس کاروان
همی آمد گفت چه خسپی که نه جای خفتن ست گفتم چون روم
که نه پای رفتن ست گفت این نشنیدی که صاحبدلان
گفته اند رفتن و نشستن به که دویدن و گسستن قطعه

ای که مشتاق منزلی مشتاب | پند من کار بند و صبر آموز
اسب تازی دو تک دود بشتاب | اشتر آهسته میرود شب و روز

حکایت جوانی چست لطیف خندان شیرین زبان در
حلقهٔ عشرت ما بود که در دلش از هیچ نوع غم نیامدے
ولب از خنده فرا هم روزگاری برآمد که اتفاق ملاقات
نیفتاد بعد ازان دیدمش زن خواسته و فرزند خاسته
و بنج نشاطش بریده و گل ویش پژمریده پرسیدمش چگونه رو

چه حالت ست گفت تا کودکان بیاوردم دگر کودکی نکردم شعر

مَاذَا الصِّبَا وَالشَّیْبُ غَیَّرَ لَمَّتِی	وَکَفَی بِتَغْیِیرِ الزَّمَانِ نَذِیرًا
فرد چون پیر شدی کودکی دست بدار	بازی و ظرافت بجوانان بگذار
مثنوی طرب نوجوان زپیر مجوی	که دگر ناید آب رفته بجوی
زرع راچون رسید وقت درو	نخرامد چنانکه سبزهٔ نو
قطعه در جوانی بشد از دست من	آه و دریغ آن زمن دل فروز
قوت سر پنجهٔ شیری برفت	راضیم اکنون به پنیری چو یوز
پیرزنی موی سیه کرده بود	گفتمش ای ماما پرینه روز
موی به تلبیس سیه کرده گیر	راست نخواهد شدن این پشت کوز

حکایت وقتی بجهل جوانی بانگ بادر زدم دل آزرده بنجی بنشست

وگریان همیگفت مگر خردی فراموش کردی که درشتی می کنی قطعه

چه خوش گفت زالی بفرزند خویش	چو دیدش پلنگ افگن و پیلتن
گر از عهد خردیت یاد آمدی	که بیچاره بودی در آغوش من

نکردی درین روز بر من جفا | که تو شیر مردی و من پیرزن

بحر طویل

حکایت توانگری بخیل را پسری رنجور بود نیک خواهان گفتندش که ختم قرآنی کنی از بهروی یا بذل قربانی سخت نداشت باندیشه فرو رفت و گفت ختم مصحف اولی ترست که گله دور ست صاحبدلی بشنید گفت ختمش بعلت آن اختیار آمد که قرآن بر سر زبان ست و زر در میان جان مثنوی

در یغا گردن طاعت نهادن | گرش همراه بودی دست دادن

بدیناری چو خر در گل بمانند | ور الحمدی بخواهی صد بخوانند

حکایت پیر مردی را گفتند چرا زن نکنی گفت با پیرزنان الفت نیست پس آنرا که جوان باشد با من که پیرم دوستی چگونه صورت بندد

شعر پیر مپنداسله جنی مکنه | کور مقری بخوانی چش روش

نور باید نه زر که با نورا | گذری دوست ترکه وه من گوش

حکایت منظومه

شنیدم که درین روزها کمن پیری
خیال بست پیرانه سر که گیرد جفت

بخواست دختر کی خوبروی گوهر نام
چو درج گوهرش از چشم مردمان نهفت

چنانکه رسم عروسی بود تمنا کرد
ولی بجمله اول عصای تیغ بخفت

گمان کشید و نزد بر هدف که نتوان دوخت
مگر بسوزن فولاد جامه هنگفت

بدوستان گله آغاز کرد و محبت ساخت
که خان و مان من این شوخ دیده پاک برفت

میان شهر و زن جنگ و فتنه خاست چنان
که سر بشحنه و قاضی کشید و سعدی گفت

بس از ملامت شوهر گناه دختر نیست
ترا که دست بلرزد گهر چه دانی سفت

باب هفتم در تاثیر تربیت

حکایت یکی را از وزرا پسری کودن بود پیش دانشمندی فرستاد که مرین را تربیتی کن مگر عاقل شود روزگاری تعلیم کرد موثر نبود پیش پدرش فرستاد که این عاقل نمی شود و مرا دیوانه کرد قطعه

هیچ صیقل نکو نداند کرد
آهنی را که بد گهر باشد

چون بود اصل جوهری قابل | تربیت را در و اثر باشد
سگ بدریای هفتگانه بشوی | چونکه تر شد پلید تر باشد
خر عیسی گرش بمکه برند | چون بیاید هنوز خر باشد

حکایت

حکیمی پسران را پند همی داد که ای جانان پدر هنر آموزید که ملک و دولت دنیا اعتماد را نشاید و سیم و زر را. در محل خطرست یا دزد بیکبار ببرد یا خواجه بتفاریق بخورد اما هنر چشمه زاینده است و دولت پاینده اگر هنرمند از دولت بیفتد غم نباشد که هنر در نفس خود دولت ست هر کجا که رود قدر بیند و صدر نشیند و بی هنر لقمه چیند و سختی بیند شعر

سخت ست پس از جاه تحکم بردن | خو کرده بناز جور مردم بردن
قطعه وقتی افتاد فتنه در شام | هر کس از گوشه فرار فتند
روستازادگان دانشمند | بوزیری پادشا رفتند
پسران وزیر ناقص عقل | بگدائی بروستا رفتند

حکایت یکی از فضلا تعلیم ملک زاده همی کردی و ضرب بیجا بازدی و زجر بیقیاس کردی باری پسر از بیطاقتی شکایت پیش پدر برد و جامه از تن دردمند برداشت پدر را دل بهم برآمد استاد را بخواند و گفت پسران رعیت را چندان زجر روا نمیداری که فرزند مرا سبب چیست گفت سبب آنکه سخن اندیشیده گفتن و حرکت پسندیده کردن همه خلق را علی العموم باید و پادشاهان را علی الخصوص بموجب آنکه بردست و زبان ایشان هرچه رود هرآینه با فواه بگویند و قول و فعل عوام را چندان اعتباری نباشد

قطعه اگر صد عیب دارد مرد درویش	رفیقانش یکی از صد ندانند
وگر یک ناپسند آید ز سلطان	ز اقلیمی باقلیمی رسانند

پس واجب آمد معلم پادشاه زاده را در تهذیب اخلاق خداوندزادگان اجتهاد ازان بیش کردن که در حق ابنای عوام قطعه

هرکه در خردیش ادب نکنی	در بزرگی فلاح از و برخاست
چوب تر را چنانکه خواهی پیچ	نشود خشک جز بآتش راست
فرد هر آن طفل کو جور آموزگار	نه بیند جفا بیند از روزگار

ملک را حسن تدبیر فقیه و تقریر جواب او موافق آمد خلعت و نعمت بخشید و پایهٔ منصب بلند گردانید

حکایت معلم کتابی را دیدم در دیار مغرب ترش روی و تلخ گفتار بدخوی و مردم ازار کند طبع و ناپرهیزگار که صبیان مسلمانان بدیدن او توبه گشتی و خواندن قرآنش دل مردم شیشه کردی و جمعی پسران پاکیزه و دختران دوشیزه بدست جفای او گرفتار نه زیرهٔ خنده نه یارای گفتار گه عارض سیمین یکی را تپانچه زدی و گه ساق بلورین یکی را شکنجه کردی القصه شنیدم که طرفی از خیانت نفس او معلوم کردند و بزوندش و بر اندند پس آنگه مکتبی بمصلحی دادند پارسائی

سلیمی نیکردی حکیمی که سخن جز بحکم ضرورت نگفتی و موجب آزار کس برزبانش نرفتی کودکان را هیبت استاد نخستین از سر برفت و معلم دومی را اخلاق ملکی دیدند دیو یک یک شدند باعتماد حلم او علم فراموش کردند و همچنین اغلب اوقات ببازیچه فراهم نشستندی و لوح درشت ناکرده بر سر هم شکستندی بیت

استاد و معلم چو بود بی آزار	خرسنگ بازند کودکان در بازار

بعد از دو هفته بران مسجد گذر کردم معلم اولین را دیدم که دل خوش کرده بودند و بمقام خویش باز آورده برنجیدم و لاحول گفتم که دیگر باره ابلیس را معلم ملائکه چرا کردند پیر مردی ظریف جا دیده بشنید بخندید و گفت مثنوی

بادشاهی پسر بمکتب داد	لوح سیمینش در کنار نهاد
بر سر لوح او نوشته بزر	جور استاد به ز مهر پدر

حکایت پارسازاده را نعمت بیکران از ترکمان بدست

افتاد و فسق و فجور آغاز کرد و مبذری پیشه گرفت فی الجمله نماند
از سائر معاصی منکری که نکرد و مسکری که نخورد باری به نصیحتش
گفتم ای فرزند دخل آب روانست و خرج آسیای گردان یعنی
خرج فراوان کردن مسلم کسی را باشد که دخل معین دارد قطعه

چو دخلت نیست خرج آهسته تر کن	که میگویند ملاحان سرودی
بکوهستان اگر باران نبارد	بسالی دجله گردد خشک رودی

عقل و ادب پیش گیر و لهو و لعب بگذار که چون نعمت سپری شود
سختی بری و پشیمانی خوری پس از لذت نامی و نوش این سخن
در گوش نیاورد و بر قول من اعتراض کرد گفت راحت عاجل را
بتشویش محنت آجل منغص کردن خلاف رای خردمندان است مثنوی

خداوندان کام و نیکبختی	چرا سختی برند از بیم سختی
برو شادی کن ای یار دل افروز	کم فردا نشاید خوردن امروز

فکیف مرا که در صدر مروت نشسته ام و عقد فتوت بسته

وذکر انعام در افواه عوام افتاده مثنوی

هر که علم شد بسخا و کرم	بند نشاید که نهد بر درم
نام نکوئی چو برون شد بکوی	در نتوانی که ببندی بروی

دیدم که نصیحت نمی پذیرد و دم گرم من در آهن سرد وی اثر نمی کند ترک مناصحت کردم و روی از مصاحبت بگردانیدم وقول حکما را کار بستم که گفته اند بلغ ما علیک فان لم یقبلوا ما علیک

قطعه

گر چه دانی که نشنوند مگوی	هر چه دانی تو از نصیحت و پند
زود باشد که خیشه سر بینی	بد و پای او فتاده اندر بند
دوست بر دشمنت میرند که دریغ	نشنیدم حدیث دانشمند

تا پس از مدتی انچه اندیشه من بود از نکبت حالش بصورت بدیدم که پاره پاره برهم می دوخت و لقمه لقمه همی اندوخت دلم از ضعف حالش بهم برآمد و مروت ندیدم در چنان حالی

ریش درویش ابسلامت خراشیدن و نمک پاشیدن پس با خود گفتم

مثنوی حریف سفله در پایان مستی	نیندیشد ز روز تنگدستی
درخت اندر بهاران برفشاند	زمستان لاجرم بی برگ ماند

حکایت پادشاهی پسری را بادیب داد و گفت تربیتش چنان کن که یکی از فرزندان خود را سالی بر وسعی کرد و بجائی نرسید و پسران ادیب در فضل و بلاغت منتهی شدند ملک دانشمند را مواخذت کرد و معاتبت فرمود که وعده خلاف کردی و وفا بجا نیاوردی گفت بر رای خداوند روشن مین پوشیده نماند که تربیت یکسانست ولیکن طبائع مختلف

گرچه سیم و زر ز سنگ آید همی	در همه سنگی نباشد زر و سیم
بر همه عالم همی تابد سهیل	جائی انبان میکند جائی ادیم

حکایت یکی را شنیدم از پیران عرب که مریدی را همی گفت چنانکه تعلق خاطر آدمی را دست بروزی اگر بروزی ده

بوده بمقام از ملائکه درگذشتے قطعه

فراموشت نکرد ایزد دران حال	که بودی نطفهٔ مدفون و مدهوش
روانت داد و طبع و عقل و ادراک	جمال و نطق و رای و فکرت و هوش
ده انگشتت مرتب کرد بر کف	دو بازویت متین ساخت بر دوش
کنون پنداری ای ناچیز همت	که خواهد کردنت روزے فراموش

حکایت اعرابی را دیدم که پسر را همی گفت یا بنی انک مسئول یوم القیمة ماذا اکتسبت و لا یقال بمن انتسبت یعنی ترا خواهند پرسید که هنرت چیست و نگویند پدرت کیست قطعه

جامهٔ کعبه را که مے بوسند	او نه از کرم پیله نامی شد
با عزیزی نشست روزی چند	ملاحرم همچو او گرامی شد

حکایت در تصانیف حکما آورده اند که کژدم را ولادت معهود نیست چنانکه دیگر حیوانات را بلکه احشای مادر را بخورند و شکمش را بدرند و راه صحرا گیرند و آن پوستها که در خانه

کژدم بیند اثر آنست بارے این نکته پیش بزرگے ہمی گفتم
گفت دل من بر صدق این سخن گواہی مے دہد و چنین
نشاید بود در حالت خردی با مادر و پدر چنین معاملت کردہ اند
لاجرم در بزرگی چنین مقبول و محبوب اند قطعہ

پسرے را پدر وصیت کرد	کای جوان مرد یاد گیر این پند
ہر کہ با اہل خود وفا نکند	نشود دوست روے دشمن مند

مثل کژدم را گفتند چرا بزمستان بدر نمے آئی
گفت بتابستانم چہ حرمت ست کہ بزمستان نیز بیرون آیم
حکایت زن درویشے حاملہ بود مدت حمل بسر آورد
و درویش را ہمہ عمر فرزند نیامدہ بود گفت اگر خداوند تعالیٰ
مرا پسرے بخشد جزین خرقہ کہ پوشیدہ ام ہر چہ در ملک منست
ایثار درویشان کنم اتفاقا پسر آورد سفرۂ درویشان بموجب
شرط نہاد پس از چند سال از سفر شام باز آمدم بصحبت آن دوست

برگشتم و از چگونگی حالش خبر پرسیدم گفتند بزندان شحنه دست
گفتم سبب چیست گفتند پسرش خمر خورده و عربده کرده و خون کسی
ریخته و ازمیان گریخته پدر رابعلت وی سلسله در نایست و بندگران
بر پای گفتم این بلا را وی بحاجت از خدای عزوجل خواسته است قطعه

زنانِ پارسا دارا ی مرد هشیار	اگر وقتِ ولادت مار زایند
ازان بهتر بنزدیکِ خردمند	که فرزندان ناهموار زایند

حکایت طفل بودم که بزرگے را پرسیدم از بلوغ گفت در کتب
شنودست که سه نشان دارد یکی پانزده سالگی و دوم احتلام و سوم
برآمدن موے زهار مادر حقیقت یک نشان دارد و بس آنکه در رضاے
خداے عزوجل بیش ازان باشی که در بند حظ نفس خویش و هر که
در و این صفتها موجود نیست نزد محققان بالغ نشمارندش قطعه

بشنودست آدمی شد قطرهٔ آب	که چل روزش قرار اندر رحم نماند
وگر چل ساله را عقل و ادب نیست	به تحقیقش نشاید آدمی خواند

قطعه

آدمیت لطف و مردی ست
همین نقش هیولانی پسندار
هنر باید که صورت میتوان کرد
با یوانها در از شنگرف و زنگار
بدست آوردن دنیا هنر نیست
یکی ره گر توانی دل بدست آر

حکایت

سالی نزاعی میان پیادگان حجاج افتاده بود داعی
ما جیاده
هم دران سفر پیاده بود انصاف در سر وردی هم افتادیم و داد
فسوق و جدال دادیم کجاوه نشینی را دیدم که با عدیل خویش
گرد آن نمی فرسود
میگفت یا للعجب پیاده حاج عرصه شطرنج را بسر میبرد فرزین میشود یعنی
به ازان میشود که بود پیادگان حاج بادیه را بسر بردند و بتر شدند قطعه

ازمن بگوی حاجی مردم گزای را
کو پوستین خلق بآزاری درد
حاجی تو نیستی شتر ست از برای آنکه
بیچاره خار میخورد و بار می برد

حکایت

هندوئی نفط اندازی می آموخت حکیمی گفت ترا که
خانه نشین ست بازی نه نیست بیت

تا ندانی که سخن عین صواب ست مگو
انچه دانی که نه نیکو شنوی جواب مگو

حکایت مردکے را چشم درد خاست پیش بیطارے رفت تا دوا
کند بیطار از انچه در چشم چارپایان میکرد در دیدهٔ او کشید
کور شد حکومت پیش داور بردند گفت برو هیچ تاوان نیست
اگر این خر نبودی پیش بیطار نرفتی مقصود ازین سخن آنست
تا بدانی که هر که ناآزموده را کار بزرگ فرماید بآنکه ندامت برد
نزدیک خردمندان بخفت رای منسوب گردد قطعه

نه هر هوشمند روشن رای	بفرماید کار هاے خطیر
بوریا باف گرچه بافنده است	نبرندش بکارگاه حریر

حکایت یکی از بزرگان آئمه را پسری وفات یافت پرسیدند
که بر صندوق گورش چه نویسیم گفت آیات کتاب مجید را
عزت بیش ازان ست که روا باشد بر چنین جایگاه نوشتن
که بروزگار سوده گردد و خلائق بروگذرند و سگان بر دشاشند
اگر بضرورت چیزی نویسند این بیت کفایت می کند قطعه

وه که هرگه که سبزه در بستان	بدمیدی چه خوش بدی دل من
بگذرای دوست تا بوقت بهار	سبزه بینی دمیده بر گل من

حکایت پارسائی بر یکی از خداوندان نعمت گذر کرد که بنده را دست و پای بسته عقوبت همی کرد گفت ای پسر همچو تو مخلوقی را خدای عزوجل اسیر حکم تو گردانیده است و ترا بروی فضیلت داده شکر نعمت باری تعالی بجا آر و چندین جفا بروی مپسند بباید که فردای قیامت به از تو باشد و شرمساری بری مثنوی

بر بنده مگیر خشم بسیار	جورش مکن و دلش میازار
اورا تو بده درم خریدی	آخر نه بقدرت آفریدی
این حکم و غرور و خشم تا چند	هست از تو بزرگتر خداوند
ای خواجه ارسلان و آغوش	فرمان ده خود مکن فراموش

در خبرست از سید عالم صلی الله علیه وسلم که گفت بزرگترین حسرتی در روز قیامت آن بود که بنده صالح را به بهشت

برند و خداوندگار فاسق را بد و زخ قطعه

برغلامی که طوع خدمت تست	خشم بیجد مران وطیره مگیر
عرفضیحت بود بروز شمار	بنده آزاد و خواجه در زنجیر

حکایت سالی از بلخ باشان میانم سفر بود و راه از حرامیان پرخطر جوانی بندر قه همراه ما شد سر باز چرخ انداز سلحشور بیش زور که ده مرد توانا کمان او را بزه نکردندی و زور آوران روی زمین پشت او را در مصارعت بر زمین نیاوردندی اما چنانکه دانی متنعم بود و سایه پرورده نه جهان دیده و سفر کرده رعد گوس دلاوران بگوشش نرسیده و برق شمشیر سواران ندیده شعر

نیفتاده در دست دشمن اسیر	بگردش نبارنده باران تیر

اتفاقاً من و این جوان هر دو در پیش دو ان هر دیوار قدمیش که پیش آمدی بقوت بازو بیفکندی و هر درخت عظیم که دیدی به نیروی سر پنجه برکندی و تفاخر کنان گفتی بیت

پیل کوتاکتف و بازو گردان بینید	شیر کوتاکف و سرپنجهٔ مردان بینند

مادرین حالت که دو هندو از پس سنگے سر برآوردند و آهنگ قتال ما کردند بدست یکی چوبے و در بغل دیگر کلوخ کوبے جوان را گفتم چه پایے که دشمن آمد بیت

بیار انچه داری ز مردی و زور	که دشمن بپای خود آمد بگور

تیر و کمان را دیدم از دست جوان افتاده و لرزه بر استخوان فرد نه هر که موی شگافد بتیر جوشن خای | بروز حملهٔ جنگ آوران بدارد پای

چاره جز آن ندیدم که رخت و سلاح و جامه رها کردیم و جان بسلامت بدر آوردیم قطعه

بکارهای گران مرد کاردیده درست	که شیر شرزه درآرد بزیر خم کمند
جوان اگرچه قوی بال و پیلتن باشد	بجنگ دشمنش از هول بگسلد پیوند
نبرد پیش مصاف آزموده معلوم است	چنانکه مسئلهٔ شرع پیش دانشمند

حکایت تواگر زاده را دیدم بر سر گور پدر نشسته و با درویش بچه

مناظره در پیوسته که صندوق تربت پدر ما سنگین ست و کتابه رنگین و فرش رخام انداخته و خشت پیروزه در و ساخته بگور پدرت چه ماند خشتی دو فراهم نهاده و مشتی دو خاک بر و پاشیده درویش پسر این بشنید و گفت تا پدرت در زیر آن سنگهای گران بر خود بجنبد پدر من به بهشت رسیده بود و فرد

خرکه بروی نهند کمتر بار	بیشک آسوده تر کند رفتار
قطعه درویش که بار ستم فاقه کشید	بدر مرگ همانا که سبکبار آید
وانکه در دولت و در نعمت و آسانی زیست	مرد و نش زین همه شک نیست که دشوار آید
بهمه حال اسیری که ز بندی بجهد	خوشتر ش دان ز امیری که گرفتار آید

حکایت بزرگی را پرسیدم از معنی این حدیث اعدی عدوک نفسک التی بین جنبیک گفت بحکم آنکه هر آن دشمنی که با وی احسان کنی دوست گردد مگر نفس را چندانکه مدارا بیش کنی مخالفت زیاده کند قطعه

فرشته خوی شود آدمی بکم خوردن
وگر خورد چو بهائم بیوفتد چو جماد

مراد هر که برآری مطیع امر تو گشت
خلاف نفس کن فرمان دهد چو یافت مراد

جدال سعدی با مدعی در بیان توانگری و درویشی

یکی بر صورت درویشان نه بر صفت ایشان در محفلی دیدم نشسته و شنیعتی در پیوسته و دفتر شکایت باز کرده و ذم توانگران آغاز نهاده سخن بدینجا رسانیده که درویش را دست قدرت بسته است و توانگران را پای ارادت شکسته بیت

کریمان را بدست اندر درم نیست
خداوندان نعمت را کرم نیست

مرا که پرورده نعمت بزرگانم این سخن سخت آمد گفتم ای یار توانگران دخل مسکینانند و ذخیره گوشه نشینان و مقصد زائران و کهف مسافران و متحمل بار گران از بهر راحت دگران دست بطعام آنگه برند که متعلقان و زیردستان بخورند و

فضلهٔ مکارم ایشان بر اراذل و پیران و اقارب و جیران را سند نظم

تو انگران را وقف ست وند و جهانی	ز کوة و فطرة اعتاق هدی و قربانی
تو کی بدولت ایشان رسی که نتوانی	جز این دو رکعت و آنهم بصد پریشانی

اگر قدرت جود ست و اگر قوت سجود تو انگران را بهتر میسر می شود که مال مزکی دارند و جامهٔ پاک و عرض مصون و دل فارغ و قوت طاعت در لقمهٔ لطیف ست و صحت عبادت در کسوت نظیف پید است که از معدهٔ خالی چه قوت آید و از دست تهی چه مروت و از پای بسته چه سیر و از دست اگر بسته چه خیر قطعه

شب پراگنده خسپد آنکه پدید	نبود وجه بامداد انش
مور گرد آورد بتابستان	تا فراغت بود زمستانش

فراغت با فاقه نپیوندد و جمعیت در تنگدستی صورت نبندد یکی تحریمه عشا بسته و دیگری منتظر عشا نشسته هرگز این بدان کی ماند بیت

خداوندان روزی بحق مشتغل	پراگنده روزی پراگنده دل

پس عبادت ایشان بقبول نزدیکتر ست که جمعند و حاضر نه پریشان
و پراگنده خاطر اسباب معیشت ساخته و به او راد عبادت
پرداخته عرب گوید اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الْفَقْرِ الْمُکِبِّ وَ جوار
مَنْ لَا یُحِبُّ و در خبرست اَلْفَقْرُ سَوَادُ الْوَجْهِ فِی الدَّارَیْنِ گفت
این شنیدی و آن نشنیدی که فرموده اَلْفَقْرُ فَخْرِی گفتم
خاموش که اشارت سید عالم علیه السلام بفقر طائفه
ایست که مردمیدان رضا اند و هدف تیر قضا نه اینان
که خرقهٔ ابرار پوشند و لقمهٔ ادرار فروشند ریاعی

ای طبل بلند بانگ در باطن هیچ	بی توشه چه تدبیر کنی وقت پیچ
روی طمع از خلق به پیچ ار مردی	تسبیح هزار دانه بر دست مپیچ

درویش بی معرفت نیارامد تا کارش بکفر نینجامد که کَادَ الْفَقْرُ
اَنْ یَکُونَ کُفْرًا و نشاید جز بوجود نعمت برهنه را پوشیدن
یا در استخلاص گرفتاری کوشیدن ابنای جنس ما را بمرتبهٔ ایشان

که رساند و ید علیا بید سفلی چه ماند نه بینی که حق جل ثناوه در محکم تنزیل از نعیم اهل بهشت خبر میدهد اُولٰئِکَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ فرد

تشنگان را نماید اندر خواب	همه عالم بچشم چشمهٔ آب

حالی که من این سخن بگفتم عنان طاقت در رویش از دست تحمل برفت تیغ زبان برکشید و اسپ فصاحت بمیدان وقاحت جهانید و گفت چندان مبالغت در وصف ایشان کردی و سخنهای پریشان گفتی که وهم تصور کند که تریاق اندیاکلید خانهٔ ارزاق مشتی متکبر مغرور معجب نفور مشتغل مال و نعمت و مفتتن جاه و ثروت که سخن نگویند الا بشفاعت و نظر نکنند الا بکراهت علما را بگدائی منسوب کنند و فقرا را به بی سروپائی طعنه زنند بعلت مالیکه دارند و عزت جاهی که پندارند برتر از همه نشینند نه آن در سر دارند که بکسی بروند بی خبر از قول حکیمان که گفته اند هر که بطاعت از دیگران کم ست

وبنعمت بیش بصورت توانگرست وبمعنی درویش بهت

گر بی هنر بمال کند کبر بر حکیم	گو ن خرش شمار اگر گاو عنبرست

گفتم مذمت اینان روا مدار که خداوند کرم اند گفت غلط گفتی که بندهٔ درم اند چه فائده که ابر آذار اند ونمی بارند وچشمهٔ آفتاب اند وبرکس نمیتابند وبر مرکب استطاعت سوارند ونمیرانند قدمی بهر خدا ننهند ودرمی بی منّ واذی ندهند مالی بمشقت فراهم آرند وبخست نگاه دارند وبحسرت بگذارند چنانکه بزرگان گفته اند سیم بخیل از خاک وقتی برآید که وی در خاک شود

برنج وسعی کسی نعمتی بچنگ آرد	دگر کس آید وبی رنج وسعی برخوارد

جواب گفتمش بر بخل خداوندان نعمت وقوف نیافته الا به علت گدائی وگرنه هر که طمع یکسو نهد کریم وبخیلش یکی نماید محک داند که زر چیست وگداند که ممسک کیست گفتا بتجربت آن میگویم که متعلقان بر در دارند وغلیظان شدید را برگمارند

گلستان

تا بار غریزان ندهند و دست جفا بر سینهٔ صالحان و اهل تمیز نهند و گویند کس اینجا نیست و بحقیقت راست گفته باشند بیت

آنرا که عقل و همت و تدبیر رهنمای نیست	خوش گفت پرده دار که کس اینجا نیست

گفتم بعد از آنکه از دست متوقعان بجان آمده اند و از رقعهٔ گدایان بفغان و محال عقل ست که اگر ریگ بیابان دُر شود چشم گدایان پر شود شعر

دیدهٔ اهل طمع بنعمت دنیا	پر نشود همچنان که چاه به شبنم

هر کجا سختی دیدهٔ تلخی کشیدهٔ را بینی خود را به شره در کارهای مخوف اندازد و از عقوبت آخرت نهراسد و حلال از حرام نشناسد

قطعه سگی را گر کلوخی بر سر آید	ز شادی بر جهد کان استخوانی ست
ار نعشی دو کس بردوش گیرند	لئیم الطبع پندارد که خوانی ست

اما صاحب دنیا بعین عنایت حق ملحوظ ست و بجلال از حرام محفوظ همین همان انگار که تقریر این سخن نگفتم و بیان و برهان

نیاوردم انصاف ازتو توقع دارم که هرگز دیدی دست دعائے
برکتف بسته یا بینوائی بزندان درشسته یا پردهٔ معصومی دیده
یا کفے ازمعصم بریده الا بعلت درویشی شیر مردان راجکم
ضرورت درنقبها گرفته اند وکعبها سفته ومحتمل ست اینکه یکی را
ازدرویشان نفس اماره مرادی طلب کند چون قوت احصانش
(یعنی جماع)
نباشد وبعصیان مبتلا گردد که بطن وفرج توام اند یعنی
دو فرزند یک شکم مادام که این یکی برجای ست آن دیگر
بهپای شنیده ام که درویشی را باحدثی (کودکی) برخبثی بدیدند با آنکه
شرمساری بردبیم شنگساری بود گفت ای مسلمانان
قوت ندارم که زن کنم وطاقت نه که صبر چه کنم لأن رهبانیة
فی الإسلام وازجمله مواجب سکون وجمعیت درون که
(یعنی اسباب)
توانگران رامیسر می شود یکی آنکه هرشب صنمی دربرگیرند
وهرروز جوانی ازسر که صبح تابان رادست از صباحت اوبدل

آن ازدست برد یا بشکر گرفتار آید یا بشکنجه گرفتار گردد یا بشکنجه
گرفتار گردد یا بشکنجه گرفتار گردد یا بشکنجه گرفتار گردد

وسرو خرامان را پای از خجالت او در گل بیت

بخون عزیزان فرو برد چنگ | سر انگشتها کرده عناب رنگ

محال ست که با حسن طلعت او گر دمناهی گرد دیار امی تباهی زند شعر

ولی که حور بهشتی ربود و یغما کرد | کی التفات کند بر بتان یغمائی

شعر مَنْ کَانَ بَیْنَ یَدَیْهِ مَا اشْتَهٰی رُطَبٌ

یُغْنِیْهِ ذٰلِکَ مِنْ رَجْمِ الْعَنَاقِیْدِ

اغلب تهیدستان دامن عصمت بمعصیت آلایند و گر سنگان نان ربایند بیت

چون سگ دندہ گوشت یافت بپرید | کین شتر صالح ست یا خر دجال

چہ مایۂ مستوران بعلت درویشی در عین فساد افتادہ اند

وعرض گرامی را بہ نفرو

باگرسنگی قوت پرہ نقوی بستاند

انگہ گفتی در بروی مسکی ن مشین بود

اگر شہری بودی از جہ وجامہ برو

پاره کزو ندی چنانکه در طیبات آمده است شعر

در من منگر تا دگران چشم ندارند	کز دست گدایان نتوان کرد تو انی

گفتا نه که من بر حال ایشان رحمت می برم گفتم نه که بر مال ایشان حسرت میخوری مادرین گفتار و هر دو بهم گرفتار هر بیذقی که براندی بدفع آن کوشیدمی و هر شاهی که بخواندی بفرزین بپوشیدمی تا نقد کیسهٔ همت در باخت و تیر جعبهٔ حجت همه بینداخت قطعه

هان تا سپر نیفگنی از حملهٔ فصیح	کو را جزین مبالغهٔ مستعار نیست
وین رز و معرفت که بخندان بجمع گو	بر در سلاح دار و کس در حصار نیست

تا عاقبة الامر دلیلش نماند و ذلیلش کردم دست تعدی بسوی من دراز کرد و بیهوده گفتن آغاز و سنت جاهلان ست که چون بدلیل از خصم فرومانند سلسلهٔ خصومت بجنبانند چون آزر بت تراش که بحجت با پسر برنیامد بجنگ برخاست آیه لئن لم تنته لارجمنک و دشنامم داد ستیطش گفتم گریبانم درید زنخدانش شکستم قطعه

او در من و من در و فتاده
خلق از پی ما دوان و خندان

انگشت تعجب جهانے
از گفت و شنید ما بدندان

القصه مرا شفاعت این سخن پیش قاضی بردیم و بحکومت عدل راضی شدیم تا حاکم مسلمانان مصلحتے بجوید و میان توانگران و درویشان فرقی بگوید قاضی چون حالت ما بدید و منطق بشنید سر بجیب تفکر فرو برد و پس از تامل بسیار سر برآورد و گفت ایکه توانگران را ثنا گفتی و بر درویشان جفا روا داشتی بدانکه هر جا که گلی ست خاریست و با خم خمارست و بر سر گنج مارست آنجا که دُر شاهوار است نهنگ دمدار است لذت عیش دنیا را الم غصهٔ اجل در پی است و نعیم بهشت را دیوار مکاره در پیش بیت

جور دشمن چه کند گر نکشد طالب دوست
گنج و مار و گل و خار و غم و شادی بهم اند

نظر نکنی در بستان که بید مشک ست و چوب خشک و همچنین در زمره توانگران شاکر ند و کفور و در حلقهٔ درویشان صابر ند و ضجور شعر

اگر ژاله هر قطرهٔ دُر شدے
چو خر مهره بازار او پُر شدے

مقربان حضرت جل و علا توانگرانند درویش سیرت و درویشانند
توانگر همت و مهین توانگران آنست که غم درویش خورد ذهبین
درویشان آنکه کم توانگر آن گیرد و من یتوکل علی الله فهو حسبه
پس روی عتاب از من بجانب درویش کرد و گفت ای که گفتی
توانگران مشتغل اند بمناهی و مست ملاهی نعم طائفه هستند برین صفت
که بیان کردی قاصر همت کافر نعمت که ببرند و نبهند و نخورند
و ندهند و اگر بمثل باران نبارد و یا طوفان جهان را ببرد از باعتماد
مکنت خویش از محنت درویش نپرسند و از خدای تعالی نترسند شعر

گر از نیستی دیگری شد هلاک	ما هست بطّ را ز طوفان چه باک
شعر وَ رَاکِبَاتِ نِیَاقًا فِی هَوَادِجِهَا	لَمْ یَلْتَفِتْنَ اِلَی مَنْ غَاصَ فِی الْکُثُبِ
فرد دونان چو گلیم خویش بیرون بردند	گویند چه غم گر همه عالم مردند

قومی بدین نمط هستند که شنیدی و طائفه خوان نعمت نهاده
و دست کرم گشاده طالب نام اند و مغفرت و صاحب دنیا و آخرت

چون بندگان حضرت پادشاه عالم عادل مؤید مظفر مالک
ازمّه انام حامی ثغور اسلام وارث ملک سلیمان اعدل ملوک زمان
مظفر الدّنیا والدّین اتابک ابوبکر بن سعد زنگی ادام الله ایامه ونصر اعلامه

قطعه

پدر بجای پسر هرگز این کرم نکند	که دست جود تو با خاندان آدم کرد
خدای خواست که بر عالمی ببخشاید	ترا برحمت خود پادشاه عالم کرد

قاضی چون سخن بدین غایت برسانید و از حد قیاس ما
اسپ مبالغت درگذرانید بمقتضای حکم قضا رضا دادیم
و از ما مضی درگذشتیم و بعد از مجاز طریق مدارا گرفتیم و سر
بتدارک بر قدم یکدیگر نهادیم و بوسه بر سر روی هم دادیم

ختم سخن برین دو بیت کردیم قطعه

مکن ز گردش گیتی شکایت ای درویش	که تیزه بختی اگر همبر این نسق مردی
تو انگری اچو دل و دست کامران است	بخور ببخش که دنیا و آخرت ببری

باب ہشتم در آداب صحبت

مال از بہر آسایش عمر است نہ عمر از بہر گرد کردن مال عاقلی را پرسیدند نیکبخت کیست و بدبخت چیست گفت نیکبخت آنکہ خورد و کشت و بدبخت آنکہ مرد و ہشت

شعر

کہ عمر در سر تحصیل مال کرد و نخورد — مکن نماز بران ہیچکس کہ ہیچ نکرد

حکمت موسی علیہ السلام قارون را نصیحت کرد کہ

أَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ نشنید عاقبتش شنیدی قطعہ

آنکس کہ بدینار و درم خیر نبیند — سر عاقبت اندر سر دینار و درم کرد

خواہی متمتع شوی از نعمت دنیا — با خلق کرم کن چو خدا با تو کرم کرد

عرب گوید جُدْ وَلَا تَمْنُنْ لِأَنَّ الْفَائِدَةَ إِلَيْكَ عَائِدَةٌ یعنی بخش و منت منہ کہ نفع آن بتو باز میگردد قطعہ

درخت کرم ہر کجا بیخ کرد — گذشت از فلک شاخ بالای او

گر امید داری کزو برخوری — بمنت منہ تازہ بر پای او

قطعه

شکر خدای کن که موفق شدی بخیر — زانعام و فضل او نه معطل گذاشتت
منت منه که خدمت سلطان همی کنی — منت شناس از و که بخدمت بداشتت

حکمت دو کس رنج بیهوده بردند و سعی بیفائده کردند یکی آنکه اندوخت و نخورد و دیگر آنکه آموخت و نکرد مثنوی

علم چندانکه بیشتر خوانی — چون عمل در تو نیست نادانی
نه محقق بود نه دانشمند — چارپائی بر و کتابی چند
آن تهی مغز را چه علم و خبر — که بر و هیزم است یا دفتر

حکمت علم از بهر دین پروردن ست نه از بهر دنیا خوردن شعر

هر که پرهیز و علم و زهد فروخت — خرمنی کرد و کرده پاک بسوخت

پند عالم ناپرهیزگار کور مشعله دار است یُضِلُّ بِهِ کَثِیرًا وَهُوَ لَا یَهْتَدِی بیت

بی فائده هر که عمر درباخت — چیزی نخرید و زر بینداخت

پند ملک از خردمندان جمال گیرد و دین از پرهیزگاران کمال یابد

پادشاهان نصیحت خردمندان ازان محتاج تر اند که خردمندان بقربت پادشاهان

قطعه پند اگر بشنوی ای پادشاه	در همه دفتر به ازین پند نیست
جز بخردمند مفرما عمل	گرچه عمل کار خردمند نیست

حکمت سه چیز پایدار نماند مال بی تجارت و علم بی بحث و ملک بی سیاست

قطعه وقتی بلطف گوی مدارا و مردمی	باشد که در کمند قبول آوری دلی
وقتی بقهر گوی که صد کوزه نبات	گه گه چنان بکار نیاید که حنظلی

حکمت رحم آوردن بر بدان ستم است بر نیکان و عفو کردن از ظالمان جور است بر درویشان بیت

خبیث را چو تعهد کنی و بنوازی	بدولت تو گنه میکند بانبازی

پند بر دوستی پادشاهان اعتماد نتوان کرد و بر آواز خوش کودکان که آن بخیالی مبدل شود و این بخوابی متغیر گردد شعر

معشوق هزار دوست دارد دل من	و رنیز همی آن دل بجدائی بنهی

پند هر آن سری که داری با دوست در میان منه و اگرچه دوست

مخلص باشد چه دانی که وقتی دشمن گردد و هر گزندی که توانی
بدشمن مرسان که باشد که وقتی دوست گردد

پند رازی که نهان خواهی با کس در میان منه و اگرچه دوست باشد

عه مر آن دوست را نیز دوستان باشند و هم چنین مسلسل قطعه

خاشی به که ضمیر دل خویش	با کسی گفتن و گفتن که مگوی
ای سلیم آب ز سر چشمه ببند	که چو پر شد نتوان بستن جوی
فرو سخنی در نهان نباید گفت	کان سخن بر ملا نشاید گفت

حکمت دشمن ضعیف که در طاعت آید و دوستی نماید مقصود
وی جزین نیست که دشمن قوی گردد و گفته اند بر دوستی
دوستان اعتماد نیست تا به تملق دشمنان چه رسد و هر که دشمن
کوچک حقیر شمارد بدان ماند که آتش اندک را مهمل میگذارد قطعه

امروز بکش چو میتوان کشت	کآتش چو بلند شد جهان سوخت
مگذار که زه کند کمان را	دشمن که به تیر میتوان دوخت

حکمت سخن درمیان دو دشمن چنان گوئی که اگر دوست گردند شرم زده نباشی ابیات

میان دو کس جنگ چون آتش است — سخن چین بدبخت هیزم کش است
کنند این و آن خوش دگر باره دل — وی اندر میان کور بخت و خجل
میان دو کس آتش افروختن — نه عقل است خود در میان سوختن
قطعه سخن با دوستان آهسته باش — تا ندارد دشمن خونخوار گوش
پیش دیوار انچه گوئی هوش دار — تا نباشد در پس دیوار گوش

حکمت هر که با دشمنان صلح میکند سر آزار دوستان دارد شعر

بشوی ای خردمند زان دوستی — که با دشمنانت بود هم نشست

پند چون در رضای کاری متردد باشی آن طرف اختیار کن

که بی آزار تو بر آید شعر — با مردم سهل گوی دشوار مگوی
با آنکه در صلح زند جنگ مجوی — حکمت تا کار بزور بر می آید

جان در خطر افگندن نشاید عرب گوید اخو الحیل السیف

بسم الله الرحمن الرحیم

شعر چو دست از همه حیلتی در گسست | جلال است بر دن بشمشیر دست

حکمت بر عجز دشمن رحمت مکن که اگر قادر شود بر تو نبخشاید بیت

دشمن چو بینی ناتوان لابه نوازش بر و خود مزن | مغز لیست در هر استخوان مر دست در هر پوستین

حکمت هر که بدی را بکشد خلق از بلای وی برهاند و وی را از عذاب آخرت

قطعه پسندیده است بخشایش ولیکن | منه بر ریش خلق آزار مرهم

ندانست آنکه رحمت کرد بر مار | که آن ظلم است بر فرزند آدم

حکمت نصیحت از دشمن پذیرفتن خطاست ولیکن شنیدن روا است که بخلاف آن کار کنی که عین صواب است مثنوی

حذر کن ز آنچه دشمن گوید آن کن | که بر زانو زنی دست تغابن

گرت راهی نماید راست چون تیر | ازان برگرد و راه دست چپ گیر

پند خشم بیش از حد گرفتن وحشت آرد و لطف بیوقت هیبت برد نه چندان

درشتی کن که از تو سیر گردند و نه چندان نرمی که بر تو دلیر ابیات

درشتی و نرمی بهم در به است | چو فاصد که جراح و مرهم نه است

درشتی نگیرد خردمند پیش | نه سستی که نازل کند قدر خویش
نه مرخویشتن را فزونی نهد | نه یکبار تن در مذلت دهد
نظم جوانی بپدر گفت ای خردمند | مرا تعلیم کن پیرانه یک پند
بگفتا نیکمردی کن نه چندان | که گردد چیره گرگ تیزدندان

حکمت دوکس دشمن ملک و دین اند پادشاه بی حلم و زاهد بی علم شعر

بر سر ملک مباد آن ملک فرمانده | که خدا را نبود بنده فرمان بردار

پند پادشاه را باید که تا حدی خشم بر دشمنان نراند که دوستان را اعتماد نماند آتش خشم اول در خداوند خشم افتد پس انگه زبانه بخشم رسد یا بر سد

مثنوی نشاید بنی آدم خاکزاد | که در سر کند کبر و تندی و باد
ترا با چنین تندی و سرکشی | نه پندارم از خاکی از آتشی
قطعه خاک بیلقان بر سیدم بعابدی | گفتم مرا بتربیت از جبل پاک کن
گفتا برو چو خاک تحمل کن ای فقیه | یا هر چه خواندهٔ همه در زیر خاک کن

حکمت بدخوی بدست دشمنی گرفتار است که هر جا که رود از چنگ

عقوبت او خلاص نیابد بعیت | اگر ز دست بلا بر فلک رود بدخوی
ز دست خوی بدخویش در بلا باشد | حکمت چو بینی که در سیاه دشمن

تفرقه افتاد تو جمع باش و اگر جمع شوند از پریشانی اندیشه کن قطعه

بر و با دوستان آسوده بنشین | چو بینی در میان دشمنان جنگ
و گر بینی که با هم یک زبانند | کمان را زه کن و بر باره بر سنگ

حکمت دشمن چو از همه حیلتی فرو ماند سلسله دوستی بجنباند انگه بدوستی
کار هائی کند که هیچ دشمن نتواند گر دست مار بدست دشمن کوبد از احدی الحسنین
خالی نباشد اگر این غالب آمد مار کشتی و اگر آن از دشمن رستی فرد

بر و ز معرکه ایمن مشو ز خصم ضعیف | که مغز شیر برآرد چو دل ز جان برداشت

حکمت خبر که دانی دل بیازارد تو خاموش باش تا دیگری بیارد

فرد بلبل مژده بهار بیار | خبر بد به بوم شوم گذار

نکته پادشاه را بر خیانت کسی واقف مگردان مگر انگه که بر قبول کلی واثق باشی وگرنه در هلاک خود سعی می کنی مثنوی

پسیچ سخن گفتن انگاه کن | که بینی که در کار گیرد سخن
کمال است در نفس انسان سخن | تو خود را بگفتار ناقص مکن

پند هر که نصیحت خود رائی میکند او خود به نصیحت گری محتاج است

پند فریب دشمن مخور و غره مشو بر مداح مخبر که این دام زرق
نهاده است و آن دامن طمع کشاده

پند احمق راستایش خوش آید چون لاشه که در کعبش دمی فربه نماید قطعه

الا تا نشنوی مدح سخنگوے | که اندک مایه نفعی از تو دارد
اگر روزی مرادش برنیاری | دو صد چندان عیوبت برشمارد

حکمت متکلم را تا کسی عیب نگیرد سخنش صلاح نپذیرد شعر

مشو غره بر حسن گفتار خویش | به تحسین نادان و پندار خویش

حکمت همه کس را عقل خود بکمال نماید و فرزند خود بجمال نظم

یکی جهود و مسلمان مناظره کردند | چنانکه خنده گرفت از نزاع ایشانم
بنظر گفت مسلمان گر این قبالهٔ من | درست نیست خدایا جهود میرانم

جهود گفت بتوریت میخورم سوگند
وگر خلاف بود همچو تو مسلمانم

گر از بسیط زمین عقل منعدم گردد
بخود گمان نبرد هیچکس که نادانم

حکمت ده آدمی بر سفره بخورند و دو سگ بر مرده داری بهم
بسر نبرند حریص بجهانی گرسنه و قانع بنانی سیر حکما گفته اند
درویشی بقناعت به از توانگری به بضاعت شعر

رودهٔ تنگ بیک نان تهی پر گردد
نعمت روی زمین پر نکند دیدهٔ تنگ

مثنوی پدر چون دو عمرش منقضی گشت
مرا این یک نصیحت کرد و بگذشت

که شهوت آتش است از وی بپرهیز
بخود بر آتش دوزخ مکن تیز

دران آتش نداری طاقت سوز
بصبر آبی برین آتش زن امروز

پند هر که در حال توانائی نکوئی نکند در وقت ناتوانی سختی بیند شعر

بداختر تر از مردم آزار نیست
که روز مصیبت کسش یار نیست

حکمت هر چه زود بر آید دیر نپاید قطعه

خاک مشرق شنیده ام که کنند
بچهل سال کاسهٔ چینی

صد بروزی کنند در مرد شت | لاجرم قیمتش همی بینی

قطعه

مرغک زبیضه برون آید روزی طلبد | آدمی زاده ندارد خرد و عقل و تمیز
آنکه ناگاه کسی گشت بچیزی نرسید | وین تمکین و فضیلت بگذشت از همه چیز
آبگینه همه جایابی ازان همچو منی | لعل و شوار بدست آید ازانست عزیز

حکمت کارها به صبر برآید و مستعجل بسر درآید مثنوی

بچشم خویش دیدم در بیابان | که آهسته سبق برد از شتابان
سمند باد پا از تنگ فرماند | شتربان همچنان آهسته میراند

پند نادان را به از خاموشی نیست و اگر این مصلحت بدانستی نادان نبودی

قطعه چون ندارد کمال فضل آن | که زبان در دهان نگهداری
آدمی را زبان فضیحه کند | جور بینی ز اسبکساری
ابیات خر عیسی را اهلی تعلیم میداد | برو بر صرف کردی سعی دایم
حکیمی گفتش ای نادان چه کوشی | درین سودا بترس از یوم لایم

نیاموز دبهائم از تو گفتار | تو خاموشی بیاموز از بهائم

ایضاً

هر که تامل نکند در جواب | بیشتر آید سخنش ناصواب
یا سخن آرای چو مردم بهوش | یا بنشین همچو بهائم خموش

پند هر که با دانا تر از خود جدل کند تا بدانند که دانا است بدانند که نادان است

فرد چون در آمد عنه از تو بسخن | گرچه به دانی اعتراض مکن

حکمت هر که با بدان نشیند نکوئی نه بیند ابیات

گر نشیند فرشته با دیو | وحشت آموزد و خیانت و ریو
از بدان جز بدی نیاموزی | نکند گرگ پوستین دوزی

پند مرد دانا از عیب نهانی پیدا کن که مرا یشان از سوگندی و خود را بی اعتماد

پند هر که علم خواند و عمل نکرد بدان ماند که گاو ورزاند و تخم نیفشاند

از من بیدل طاعت نیاید و پوست بی مغز بضاعت را نشاید

نه هر که در مجادلت چیست در معاملت درست بیت

بس قامت خوش که زیر چادر باشد | چون باز کنی مادر مادر باشد

حکمت اگر شهما همه شب قدر بودی | شب قدر بقدر بودی شعر

گر سنگ همه لعل بدخشان بودی | پس قیمت لعل و سنگ یکسان بودی

حکمت نه هر که بصوت نیکوست سیرت زیبا در دست کار اندرون نیکوست

قطعه توان شناخت بیکروز شمائل مرد | که تا کجاش رسیدست پایگاه علوم

ولی ز طبش امین بباش و عزه مشو | که خبث نفس نگردد بسالها معلوم

پند هر که با بزرگان ستیز و خون خود می ریز قطعه

خویشتن را بزرگ پنداری | راست گفتند یک و بیند لوچ

زود بینی شکسته پیشانی | تو که بازی بسر کنی با غوچ

حکمت پنجه با شیر انداختن و مشت بر شمشیر زدن کار خردمندان نیست

بیت جنگ و زور آوری مکن با دست | پیش شیر پنجه در بغل نه نشست

پند ضعیفی که با قوی دلاوری کند یا دشمنست در هلاک خویش قطعه

سایه پرورده را چه طاقت آن | که رود با مبارزان بقتال

گلستان

سست بازو بجهل می فگند | پنجه با مرد آهنین چنگال

حکمت هر که بصحبت ننشنود سر ملامت شنیدن دارد شعر

چون نیاید نصیحتت در گوش | اگرت سر زنش کنم خاموش

حکمت بی هنران هنرمندان را نتوانند دید همچنان سگ

بازاری سگ صیدی را مشغله برآرند و پیش آمدن نیارند یعنی

چون سفله به هنر باکسی برنیاید بخبثش در پوستین افتد بیت

کند همسایه غیبت چو بکوته دست | عمه در مقابله کنگش بود زبان مقال

حکمت اگر چو شکم نیستی هیچ مرغ در دام صیاد نیفتادی بلکه صیاد خود دام نهادی

بیت شکم بند و تست و زنجیر پای | شکم بنده ناپرستند خدای

پند حکیمان دیر خورند و عابدان نیمه روز زاهدان سدرمق

جوانان تا طبق برگیرند و پیران تا عرق بکنند اما قلندران

چندان بخورند که در معده جای نفس نماند و بر سفره روزی کش شعر

اسیر بند شکم را دو شب نگیرد خواب | شبی ز معده سنگی شبی ز دلتنگی

حکمت مشورت با زنان تباه است وسخاوت با مفسدان گناه شعر

ترحم بر پلنگ تیز دندان	ستمگاری بود بر گوسفندان
فروخبیث را چو تعهد کنی و بنوازی	بدولت تو گنه میکند بانبازی

حکمت هر کرا دشمن پیش ست اگر نکشد دشمن خویش ست بیت

سنگ در دست و مار بر سنگ	خیره رائی بود قیاس و درنگ

وگروهی بخلاف این مصلحت دیده اند و گفته اند که در کشتن بندیان تامل اولی ترست بحکم آنکه اختیار باقی ست تواند کشت وتوان هشت اگر بی تامل کشته شود محتمل ست که مصلحتی فوت شود و تدارک مثل آن ممتنع باشد مثنوی

نیک سهل ست زنده بیجان کرد	کشته را باز زنده نتوان کرد
شرط عقل ست صبر تیر انداز	که چو رفت از کمان نیاید باز

حکمت حکیمی که با جهال درافتد باید که توقع عزت ندارد و اگر جاهلی بزبان آوری بر حکیمی غالب آید عجب نیست که سنگی ست که گوهر را می شکند بیت

نه عجب گر فرو رود نفسش | عندلیبی غراب هم قفسش
قطعه گر هنرمند را ز باش جفائی بیند | تا دل خویش نیازارد و درهم نشود
سنگ بد گوهر اگر کاسهٔ زرین شکند | قیمت سنگ نیفزاید و زر کم نشود

حکمت خردمندی را که در زمرهٔ اجلاف سخن به بندد و شگفت مدار
که آواز بربط با غلبهٔ دهل برنیاید و بوی عبیر از گند سیر فرو ماند مثنوی

بلند آواز نادان گردن افراخت | که دانا را به بی شرمی بینداخت
نمیداند که آهنگ حجازی | فرو ماند ز بانگ طبل غازی

حکمت جوهر اگر در خلاب افتد همان نفیس ست و غبار اگر
بر فلک رود همان خسیس ست استعداد بی تربیت ضایع ست و تربیت
نامستعد ضائع خاکستر نسبتی عالی دارد که آتش جوهر علوی ست
ولیکن چون بنفس خود هنری ندارد با خاک برابر ست و قیمت
شکر نه از نی ست که آن خود خاصیت وی است مثنوی

چو کنعان را طبیعت بی هنر بود | پیمبر زادگی قدرش نیفزود

هنرنمای گر داری نه گوهر | گل از خار است ابراهیم از آزر

حکمت مشک آنست که خود ببوید نه که عطار بگوید دانا چون طبلهٔ عطار است خاموش و هنرنمای و نادان چون طبل غازی بلند آواز و میان تهی قطعه

عالم اندر میانهٔ جهال | مثلے گفته اند صدیقان

شاهدی در میان کوران است | مصحفے در کنشت زندیقان

پند دوستی را که بعمری فراچنگ آرند نشاید که بیکدم بیازارند بیت

سنگے بچند سال شود لعل پارهٔ | زنهار تا بیک نفسش نشکنی بسنگ

حکمت عقل در دست نفس چنان گرفتار است که مرد عاجز در دست زن گریزپا

شعر در خرمی بر سرائے ببند | گه بانگ زن از وی برآید بلند

پند رائی بیقوت مکر و فسون ست و قوت بی رای جهل و جنون شعر

تمیز باید و تدبیر و عقل و آنگه ملک | که ملک و دولت نادان سلاح جنگ است

حکمت جوانمرد که بخورد و بدهد به از عابدے که ببرد و بنهد

پند هر که ترک شهوت از بهر قبول خلق داده است
از شهوت حلال در شهوت حرام افتاده است شعر

عابد که نه از بهر خدا گوشه نشیند	بیچاره در آیینهٔ تاریک چه بیند

حکمت اندک اندک خیلی شود و قطره قطره سیلی گردد یعنی آنکه
دست قوت ندارد سنگ خورده نگاه میدارد تا وقت
فرصت دمار از دماغ خصم برآرد شعر

قَطْرَةٌ عَلَى قَطْرٍ اِذَا اتَّفَقَتْ نَهَرُ	وَذَرَّةٌ اِلَى ذَرٍّ اِذَا اجْتَمَعَتْ بَحْرُ
اندک اندک بهم شود بسیار	دانه دانه ست غله در انبار

حکمت عالم را نشاید که سفاهت از عامی بحلم در گذارد که هر دو
طرف را زیان دارد هیبت آن کم شود و جهل آن مستحکم شعر

چو با سفله گوئی بلطف و خوشی	فزون گردد شش کبر و گردن کشی

حکمت معصیت از هر که صادر شود ناپسندست و از علما ناخوبتر
که علم سلاح جنگ شیطان ست و خداوند سلاح را چون

باسیری برند شرمساری پیش برد مثنوی

عامی نادان پریشان روزگار | به ز دانشمند ناپرهیزگار
کان بنابینائی از راه اوفتاد | وین دو چشمش بود در چاه اوفتاد

حکمت جان در حمایت یکدم ست و دنیا وجودی میان دو عدم

دین بدنیا فروشان خرند یوسف را فروشند تا چه خرند ایه

الم اعهد الیکم یا بنی آدم ان لا تعبدوا الشیطان بیت

بقول دشمن پیمان دوست بشکستی | ببین که از که بریدی و با که پیوستی

حکمت شیطان با مخلصان برنیاید و سلطان با مفلسان مثنوی

واعش مده آنکه بی نماز است | گرچه دهنش ز فاقه باز است
کو فرض خدا نمی گزارد | از قرض تو نیز غم ندارد
فردا مرو نزد مرده پیش گیر کمن | فردا گوید ترا بی ازینجا برکن

حکمت هر که بزندگی نانش نخورند چون بمیرد نامش نبرند

لذت انگور بیوه داند نه خداوند میوه یوسف صدیق علیه السلام

در خشک سال سیر نخوردی تا گرسنگان را فراموش نکند مثنوی

آنکه در راحت و تنعم زیست	او چه داند که حال گرسنه چیست
حال درماندگان کسے داند	که با حوال خویش درماند
آنکه بر مرکب تازنده سواری هشدار	که خر خارکش سوخته در آب و گل است
آتش از خانهٔ همسایهٔ درویش مخواه	کانچه از روزن او میگذرد دود دلست

پند درویش ضعیف حال را در خشکی تمام سال مپرس که چونی الا بشرط آنکه مرهمی بر ریش نهی و معلومی پیش قطعه

خری که بینی و باری بگل درافتاده	بدل برو شفقت کن ولی مرو بسرش
کنونکه رفتی و پرسیدیش که چون افتاد	میان ببند و چو مردان بگیر و تنبک خرش

حکمت دو چیز مخالف عقل ست خوردن بیش از رزق مقسوم و مردن پیش از وقت معلوم قطعه

قضا گر نشود ور هزار ناله و آه	بشکر یا بشکایت برآید از دهنی
فرشته که وکیل ست بر خزائن باد	چه غم کند که بمیرد چراغ پیرزنی

بعضی اسکائیل

ب

پندای طالب روزی بنشین که بخوری ای مطلوب اجل مرو که جان بری

قطعه جند رزق ار کنی و گر نکنی | برساند خدای عزوجل
ور روی در دهان شیر و پلنگ | نخورندت مگر بروز اجل

حکمت توانگر فاسق کلوخ زراندود و درویش صالح شاهد

خاک آلود و این یکی دلق موسی ست مرقع و آن ریش فرعون مرصع
ولیکن شدت نیکان روی در فرج دارد و دولت بدان سر در نشیب

قطعه هر کرا جاه و دولت ست بدان | خاطر خسته در نخواهد یافت
خبرش ده که هیچ دولت و جاه | بسرای دگر نخواهد یافت

حکمت حسود از نعمت حق بخیل ست که بندهٔ بیگناه را دشمن میدارد

قطعه مردکی خشک مغز را دیدم | رفته در پوستین صاحب جاه
گفتم ای خواجه گر تو بد بختی | مردم نیک بخت را چه گناه
قطعه الا تا نخواهی بلا بر حسود | که آن بخت برگشته خود در بلاست
چه حاجت که بادی کنی دشمنی | که دشمن اندر نفاق ست

حکمت تلمیذ بی ارادت عاشق بی زرست و روندهٔ بی معرفت
مرغ بی پر و عالم بی عمل درخت بی بر و زاهد بی علم خانهٔ بی در
مراد از نزول قرآن تحصیل سیرت خوب ست نه ترتیل سورت
مکتوب عامی متعبد پیاده رفته است و عالم متهاون سوار خفته
عاصی که دست بردارد به از عابد که در سر دارد بیت

سر بنه چو لطیف خوی دلدار	بهتر ز فقیه مردم آزار

قول یکی را گفتند عالم بی عمل بچه ماند گفت بزنبور بی عسل بیت

زنبور درشت بی مروت را گوی	باری چو عسل نمیدهی نیش مزن

قول مرد بی مروت زن ست و عابد باطمع راهزن قطعه

ای بناموس جامه کرده سپید	بهر پندار خلق و نامه سیاه
دست کوتاه باید از دنیا	آستین چه دراز و چه کوتاه

حکمت دو کس رحسرت از دل نرود و پای تغابن از گل
برنیاید تاجر کشتی شکسته و وارث با قلندران نشسته قطعه

پیشِ درویشان بود خونت مباح | گر نباشد درمیان مالت سبیل
یا مرو با یار ازرق پیرهن | یا بکش برخان و مان انگشت نیل
یا مکن با پیلبانان دوستی | یا بنا کن خانهٔ در خورد پیل

حکمت خلعت سلطان اگرچه عزیز است جامهٔ خلقان خود ازان بعزت تر و خوان بزرگان اگرچه لذیذ خردهٔ انبانِ خویش ازان بلذت تر بیت

سر که از دست رنج خویش و تره | بهتر از نان ده خدای و بره

حکمت خلاف راه صواب است و عکس رای اُلوالالباب دارو بگمان خوردن و راه نادیده بی کاروان رفتن امام غزالی را رحمة الله علیه پرسیدند که چگونه رسیدی بدین منزلت در علوم گفت بدانکه هرچه ندانستم از پرسیدن آن ننگ ندانستم قطعه

امید عافیت انگه بود موافق عقل | که نبض را بطبیعت شناس بنمائی
بپرس هرچه ندانی که ذل پرسیدن | دلیل راه تو باشد بعز دانائی

حکمت هر چه دانی که هر آینه معلوم تو خواهد شد بپرسیدن آن تعجیل مکن که هیبت سلطنت را زیان دارد قطعه

چو لقمان دید کاندر دست داود	همین آهن بمعجز موم گردد
نپرسیدش چه میسازی که دانست	که بی پرسید نشش معلوم گردد

قول هر که با بدان نشیند اگر چه طبیعت ایشان نگیرد لیکن بطریق ایشان متهم گردد چنانکه اگر شخصی بخرابات رود بنماز کردن منسوب گردد بخمر خوردن مثنوی

رقم بر خود بنادانی کشیدی	که نادان را بصحبت برگزیدی
طلب کردم ز دانایان یکی پند	مرا گفتند با نادان میپیوند
گر گردد ترا نامی دهری خر باشی	وگر نادانی ابله تر باشی

حکمت علم شتر چنانکه معلوم ست اگر طفلی مهارش گیرد وصد فرسنگ برو گردن از متابعتش برنه پیچد اما اگر دره هولناک پیش آید که موجب هلاک باشد وطفل آنجا بنادانی

خواهد رفتن زمام از کفش در گسلاند و دیگر مطاوعت نکند که
هنگام درشتی ملاطفت مذموم ست و گویند دشمن بملاطفت دوست
نگردد بلکه طمع دشمنی زیادت کند قطعه

تو کسی لطف کند با تو خاکپایش باش	وگر خلاف کند زو دو چشمش اگکن خاک
سخن بلطف و کرم با درشت خوی مگوی	که زنگ خورده نگردد مگر بسوهان پاک

حکمت هر که در پیش سخن دیگران افتد تا مایهٔ فضلش بدانند پایهٔ جهلش نشناسند

قطعه ندهد مرد هوشمند جواب	مگر آنگه که زو سوال کنند
گرچه برحق بود فراخ سخن	حمل دعویش بر محال کنند

حکمت ریشی در دون جامه داشتم و شیخ رحمة الله علیه هر روز
پرسیدی که چونست و نپرسیدی که کجاست دانستم که ازان اخران
می کند که ذکر همه عضوی روا نباشد و خردمندان گفته اند هر که
سخن نسنجد از جواب برنجد قطعه

تا نیک ندانی که سخن عین صواب ست	باید که بگفتن دهن از هم نگشائی

گر راست سخن گوئی و در بند بمانی | به زانکه دروغت دهد از بند رهائی

حکمت دروغ گفتن بضرورت لازم بماند که اگر نیز جراحت درست شود نشان بماند نه بینی که برادران یوسف علیه السلام بدروغی که موسوم شدند بر راست گفتن ایشان اعتماد ننمود

قال بل سولت لکم انفسکم امرا قطعه

یکی را که عادت بود راستی | خطائی رود درگذارند ازو
وگر نامور شد بنا راستی | دگر راست باور ندارند ازو

حکمت اجل کائنات از روی ظاهر آدمی است و اذل موجودات سگ و باتفاق خردمندان سگ حق شناس از آدمی ناسپاس قطعه

سگی را لقمه هرگز فراموش | نگردد گرزنی صد نوبتش سنگ
وگر عمری نوازی سفله را | بکمتر چیزی آید با تو در جنگ

حکمت از نفس پروری نیاید و بی هنر سروری رانشاید تمنوی

مکن رحم بر مرد بسیار خوار | که بسیار خوار است بسیار خوار

چو گاوار همی بایدت فربهی	چو خرتن بجور کسان دردهی

حکمت در انجیل آمده است که ای فرزند آدم اگر توانگری همت مشتغل شوی بمال از من و اگر درویش کنمت تنگدل نشینی پس حلاوت ذکر من کجا دریابی و بعبادت من کی شتابی قطعه

گه اندر نعمتی مغرور و غافل	گه اندر تنگدستی خسته و ریش
چو در سرّا و ضرّا حالت اینست	ندانم کی بحق پردازی ای خویش

حکمت ارادت بیچون یکی را از تخت شاهی فرود آرد و یکی را در شکم ماهی نگه دارد بیت

وقت خوش آنرا که بود ذکر تو مونس	ور خود بود اندر شکم حوت چو یونس

حکمت اگر تیغ قهر برکشد نبی و ولی سر در کشد و اگر غمزهٔ لطف بجنباند بدان را به نیکان در رساند قطعه

گر به محشر خطاب قهر کند	انبیا را چه جای معذرت است
پرده از روی لطف گو بردار	کاشقیا را امید مغفرت است

حکمت هر که تادیب دنیا راه صواب برنگیرد و بتعذیب عقبی گرفتار آید وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ

فرد

پند دست خطاب مهتران انگبه بند	چون پند دهند و نشنوی بند نهند

پند نیکبختان بحکایت و امثال پیشینگان پند گیرند از آن پیش که پسینان بواقعه مثل زنند و ز دوان دست کوتاه نکنند.

تا دست شان کوتاه نکنند قطعه

نرود مرغ سوی دانه فراز	چون دگر مرغ بیند اندر بند
پند گیر از مصائب دگران	تا نگیرند دیگران بتو پند

حکمت آن را که گوش ارادت گران آمده اند چون کند که بشنود و آنرا که کمند سعادت می برد چه کند که نرود قطعه

شب تاریک و دستان خدای	می تابد چو روز رخشنده
وین سعادت بزور بازو نیست	تا نه بخشد خدای بخشنده

رباعی

از تو بکه نالم که دگر داور نیست — وز دست تو هیچ دست بالاتر نیست
آنرا که تو ره دهی کسی گم نکند — وانرا که تو گم کنی کسی رهبر نیست

حکمت گدای نیک انجام به از بادشاه نافرجام بیت

غمی کز پیش شادمانی بری — به از شادی کز پیش غم خوری

حکمت زمین را از آسمان نثاریست و آسمان را از زمین غبار

کل اناء یترشح بما فیه فرد

گر تشنه خوی من آمد ناسزاوار — تو خوی نیک خویش از دست مگذار

حکمت خداوند تبارک وتعالی می بیند و می پوشد و همسایه نمی بیند و می خروشد بیت

نعوذ بالله اگر خلق غیب دان بودی — کسی بحال خود از دست کس نیاسودی

حکمت زر از معدن بکان کندن بدر آید و از دست بخیل بجان کندن قطعه

دونان نخورند گوش دارند — گویند امید به که خورده

ز آنجا که کرم تست امید است ترا
گر بنده گنه کرد تو فرمان ببر
ای بنده اگر گناه کردی صد بار
باشد که خجل شوی چو بازآیی باز
چون گویند پس شاه با شد یا نگ
نسبت بعلی بجز بخوبی ننمود
دانگ بسیه گفت سخن نشنیدند
از مردم دنیا چه توقع دارید

روزی ببینی بکام دشمن | زیر مانده و خاکسار مرده

حکمت هر که بزیردستان نبخشاید بجور زبردستان گرفتار آید مثنوی

نه سربازو که دروی قوتی هست | بمردی عاجزان رانشکند دست

ضعیفان را مکن بردل گزندی | که درمانی بجور زورمندی

حکایت درویشی بمناجات درمیگفت یارب بربدان رحمت کن که بر نیکان خود رحمت کرده که مر ایشان را نیک آفریده

حکمت عاقل چون خلاف درمیان آید بجهد و چون صلح بیند لنگر بنهد که آنجا سلامت بر کنار است و اینجا حلاوت درمیان

حکمت مقامر را سه شش میباید ولیکن سه یک برمی آید بیت

هزار بار چراگاه بهتر از میدان | ولیک استپندارد بدست خویش عنان

حکایت اول کسی که علم بر جامه کرد و انگشتری در دست چپ جمشید بود گفتندش چرا زینت بچپ دادی که فضیلت راست راست گفت راست را زینت راستی تمام است قطعه

فرمودن

فریدون گفت نقاشان چین را | که پیرامون خرگاهش بدوزند
بدان رانیک دارای مرد هشیار | نه نیکان خود بزرگ و نیک روزند

حکایت بزرگی را پرسیدند که چندین فضیلت که دست راست رهست خاتم در دست چپ چرا می کنند گفت ندانی که اهل فضیلت همیشه محروم باشند شعر

آنکه حظ آفرید روزی سخت | یا فضیلت همی دهد یا بخت

حکمت نصیحت پادشاهان مسلم کسی را ست که بیم سر ندارد یا امید زر

مثنوی

موحد چه در پای ریزی زرش | چه شمشیر هندی نهی بر سرش
امید و هراسش نباشد کسی | برین ست بنیاد توحید و بس

حکمت شاه از بهر دفع ستمگاران است و شحنه برای خونخواران و قاضی مصلحت جوی طرفداران هرگز دو خصم بحق راضی نروند پیش قاضی قطعه

چو حق معاینه دانی که می بباید داد | بلطف به که بجنگ آوری و دلتنگی

خراج اگر ستمگر آرد کسی بطیب نفس | بقهر ازو بستانند و مزد سرهنگی

حکمت همه کس را دندان بترشی کند گرد مگر قاضیان را که بشیرینی شعر

قاضی که برشوت بخورد پیخ خیار | ثابت کند از بهر تو صد خربزه زار

حکمت قحبه پیر از نابکاری چه کند که توبه نکند و شحنه معزول از مردم آزاری نیست

جوان گوشه نشین شیر مرد راه خدا است | که پیر خود نتواند ز گوشه بر خاست

فرد جوان سخت پی باید که از شهوت بپرهیزد | که پیرست رغبت اخود آلت برنمیخیزد

حکمت حکیمی نامور را پرسیدند که درختان را که خدای عزوجل آفریده است

و برومند هیچ یک را آزاد نخوانده اند مگر سرو را که ثمره ندارد گوئی

درین چه حکمت است گفت هر یکی را خلقی معین هست بوقتی معلوم

گهی بوجود آن تازه اند و گاهی بعدم آن پژمرده و سرو را هیچ ازین

نیست و همه وقت خوش است و نیست صفت آزادگان قطعه

برین که میگذرد دل منه که دجله بسی | پس از خلیفه بخواهد گذشت و بغداد

گرت ز دست برآید چو نخل باش کریم | ورت ز دست نیاید چو سرو باش آزاد

حکمت دو کس مردند و تحسر بردند یکے آنکه داشت و نخورد دیگر آنکه دانست و نکرد قطعه

کس نه بیند بخیل فاضل را	که نه در عیب گفتنش کوشد
ور کریمے دو صد گنه دارد	کرمش عیبها فرو پوشد

خاتمة الکتاب

تمام شد کتاب گلستان و الله المستعان بتوفیق باری عز اسمه

درین جمله چنانکه رسم مؤلفان است از شعر متقدمان تلفیقی نرفت بیت

کهن خرقهٔ خویش پیراستن	به از جامهٔ عاریت خواستن

غالب گفتار سعدی طرب انگیز است و طیبت آمیز کوته نظران را بدین زبان طعن دراز گردد که مغز دماغ بیهوده بردن و دود چراغ بیفائده خوردن کار خردمندان نیست ولیکن برای روشن صاحبدلان که روی سخن درایشان است پوشیده نماند که در موعظت های شافی در سلک عبارت کشیده است و دارویے

تلخ نصیحت بشهد ظرافت برآمیخته تا طبع ملول انسان از دولت قبول محروم نماند الحمد لله رب العالمین

مثنوی

نصیحت بجای خود کردیم	روزگاری درین بسر بردیم
گر نیاید بگوش رغبت کس	بر رسولان بلاغ باشد بس
یا ناظراً فیه سل بالله مرحمة	علی المصنف واستغفر لصاحبه
واطلب لنفسك من خیر تریدیها	من بعد ذلك غفراً لکاتبه
لو أن لي یوم التلاق مکانة	عند الوقوف لقلت یا مولانا
أنا المسیء وأنت مولی محسن	هاقد أسأت وأطلب الإحسانا

تمت

بتوفیق کردگار یکتا

گلستان همیشه بهار فضائل گلزار اطراف او بر بلاغت نمودار روضوان ابسم سعدی

گلستان

سبز بخلمند و معانی گلستان آراسته بدقایق بیان پیرایه بحار پرداز شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی رحمة الله علیه

ارمغانی این مطبع روزگار کین منشی نوشتن شروع نمایند

دیباچه

بنام جهاندار جان آفرین — حکیم سخن بر زبان آفرین

خداوند بخشنده دستگیر — کریم خطابخش و پوزش پذیر

عزیزیکه از درگهش سر بتافت — بهر در که شد هیچ عزت نیافت

سر پادشاهان گردن فراز — بدرگاه او بر زمین نیاز

نه گردن کشان را بگیرد بفور — نه عذر آوران را براند بجور

وگر خشم گیرد بکس دل دهد — چو بازآمدی ماجرا در نوشت

اگر با پدر جنگ جوید پسے — پدر پیشگیان خشم گیرد بسے

وگر خویش را مرضی نباشد خوش — بدرگاش پرانند درویش

وگر بنده چابک نیاید بکار — غریزش مدار از خداوندگار

وگر بر رفیقان نباشد شفیق — بفرسنگ بگریزد از وی رفیق

وگر تر کی خدمت کند لشکری — شود شاه لشکر کش از وی بری

ولیکن خداوند بالا و پست — بعصیان در رزق کس نبست
دو کونش یکی قطره از بحر علم — گنه بیند و پرده پوشد بحلم
او یم زمین سفره عام اوست — چه دشمن بهین خوان یغما چه دوست
اگر بر جفا پیشه بشتافتی — کمر از دست قهرش امان یافتی
بری دانش از تهمت ضد و جنس — غنی ملکش از طاعت جن و انس
پرستار امرش همه چیز و کس — بنی آدم و مرغ و مور و مگس
چنان پهن خوان کرم گسترد — که سیمرغ در قاف قسمت خورد
لطیف کرم گستر کارساز — که دارای خلقست و دانای راز
مراورا رسد کبریا و منی — که ملکش قدیمست و ذاتش غنی
یکی را بر بندد تاج بخت — یکی را بخاک اندر آرد ز تخت
کلاه سعادت یکی بر سرش — گلیم شقاوت یکی در برش
گلستان کند آتشی بر خلیل — گروهی بآتش برد زاب نیل
گرانست مشهور احسان اوست — ورا بنست توقیع فرمان اوست
پس پرده بیند عملهای بد — همو پرده پوشد بالای خود
بتهدید اگر برکشد تیغ حکم — بمانند گردنکشان صم بکم
وگر در دهد یک تصلای کرم — غرانیل گویند نصیبی برم
بدرگاه لطفش بزرگان نهاده بزرگی ز سر
[illegible] بر حمت قریب — تضرع کنانرا بدعوت مجیب
بر احوال نابوده علمش بصیر — بآسرار ناگفته لطفش خبیر
بعفوش نگهدار بالا و شیب — خداوند دیوان و در حسیب
بهشت عدنی از عطایش نشیب کس — نه بر حرص او جای انگشت کس

نسخه دارالطباعه

دیباچه

قدیم بی نکو کار و نیکی پسند
بخلاک قضا در رحم نفکنند

ز مشرق بمغرب بمدت آفتاب
بروان کرد و گستر گیتی بر اب

زمین از تپش لرزه آمد ستوه
فرو کوفت بر دامنش میخ کوه

دهد نطفه را صورتی چون پری
که گر دست بر اب صورتگری

شود لعل و فیروزه در صلب سنگ
گل لعل بر شاخ پیروزه رنگ

زبا بر افکند قطره سوی یم
بصلب آورد نطفه در رشکم

از آن قطره لولوی لالا کند
وزین صورتی سر و بالا کند

بر و علم یک ذره پوشیده نیست
که پیدا و پنهان نزدش یکی

مهیا کن روزی مار و مور
وگر چند بندد بحیلت وپای فزود

با مر تو موجود از عدم نقش بست
که داند جز او کردن از نیست هست

وگر ره بکتم عدم در برد
وزانجا بصحرای محشر برد

جهان متفق بر الهیتش
فرو ماند در کنه ماهیتش

بشر ماورای جلالش نیافت
بصر منتهای جمالش نیافت

نه بر اوج ذاتش پر و مرغ وهم
نه در ذیل وصفش رسد دست فهم

درین ورطه کشتی فرو شد هزار
که پیدا نشد تخته بر کنار

چه شبها نشستم درین بحر و یم
که حیرت گرفت آستینم که قم

محیط است علم ملک بر بسیط
قیاس تو بر وی نگردد محیط

نه ادراک در کنه ذاتش رسید
نه فکرت بغور صفاتش رسد

توان در بلاغت بسحبان رسید
نه در کنه بیچون سبحان رسید

که خاصان درین ورطه وامانده اند
بلا احصے از تنگ فرو مانده اند

نه هر جای مرکب توان تاختن
که جا ها سپر باید انداختن

Bibliothèque nationale de France

وگر سالک محرم راز گشت | ببندد ببروی دربار گشت
کسے را دریں بزم ساغر دہند | کہ داروی بیہوشیش در دہند
بکے بادرا دیدہ بر دوختست | دگر دیدہا باز و پر سوختست
کسے رہ سوے گنج قارون نبرد | وگر برد رہ باز بیرون نبرد
بہر دم دریں موج دریاے خون | کز و کس نبرد دست کشتی برون
اگر طالبی کیں دریں بحر طے کنے | نخست اسپ باز آمدن پے کنی
تامل در آئینہ دل کنے | صفاے بتدریج حاصل کنی
مگر بوے ازو عشق مستت کند | طلبگار عہد الستت کند
بپاے طلب رو بدیں جا بپاے | وزیں جا بال محبت بپراے
بدد یقین پردہاے خیال | نماند حجاب اپردہ الا جلال
دگر مرکب عقل را پے بریست | عنانش بگیر و تحیر کہ ایست
دریں بحر جز مرد دانا نرفت | گر آن شد کہ دنبال داعی نرفت
کسانیکہ زیں راہ برگشتہ اند | برفتند و بسیار سر گشتہ اند
خلاف پیمبر کسے رہ گزید | کہ ہرگز بمنزل نخواہد رسید
مپندار سعدی کہ راہ صفا | توان رفت جز بر پی مصطفے

در نعت سرور کائنات علیہ افضل الصلوات

کریم السجایا جمیل الشیم | نبی البرایا شفیع الامم
امام رسل پیشواے سبیل | امین خدا مہبط جبرئیل
شفیع الوری خواجہ بعث و نشر | امام الہدی صدر دیوان حشر
کلیمے کہ چرخ فلک طور اوست | ہمہ نور ہا پرتو نور اوست

کتب خانهٔ چند ملت بشست	لبیکے کہ ناکردہ قرآن درست
بمعجز میان ششمر زد دو نیم	چو عزش بر آہیخت شمشیر بیم
تن زلزل در ایوان کسری فتاد	چو جنبیش در افواہ دنیا فتاد
با غاز دین آب عزی ببرد	بلا قامت لات بشکست خرد
که توریت و انجیل منسوخ کرد	ز ازگات و عزی برآورد گرد
بتمکین و جاہ از ملک درگذشت	شبے بر نشست از فلک درگذشت
که در سدره جبریل ازو باز ماند	چنان گرم در تیه قربت برامد
که ای حامل وحی بر تر خرام	بدو گفت سالار بیت الحرام
عنانم ز صحبت چرا تافتے	چو در دو دستی مخلصم یافتی
بماندم که نیروی بالم نماند	بگفتا فراتر مجالم نماند
فروغ تجلے بسوزد پرم	اگر یک سر موی برتر پرم
که دارد چنین سید پیشرو	نماند بصیان کسے در گرو
علیک السلام ای نبی الوری	چہ نعت پسندیدہ گویم ترا
بر اصحاب و بر پیروان تو باد	درود ملک بر روان تو باد
ز مسجد بر پیچ دیو مرید	نخستین ابو بکر پیر و مرید
چہارم علی شاہ دلدل سوار	عمر دولتمند عثمان شب زندہ دار
که بر قول ایمان کنم خاتمه	خدایا بحق نبی فاطمه
من و دست و دامان آل رسول	اگر دعوتم رد کنی ور قبول
ز قدر رفیعت بدرگاہے	چہ کم گردد ای صدر فرخندہ پے
زمین بوس قدر تو جبریل کرد	عنایت شناگفت و تعجیل کرد

کتب خانهٔ چند ملت بشست	لبیکے کہ ناکردہ قرآن درست
بمعجز میان ششمر زد دو نیم	چو عزش بر آہیخت شمشیر بیم
تن زلزل در ایوان کسری فتاد	چو جنبیش در افواہ دنیا فتاد
با غاز دین آب عزی ببرد	بلا قامت لات بشکست خرد
که توریت و انجیل منسوخ کرد	ز ازگات و عزی برآورد گرد
بتمکین و جاہ از ملک درگذشت	شبے بر نشست از فلک درگذشت
که در سدره جبریل ازو باز ماند	چنان گرم در تیه قربت برامد
که ای حامل وحی بر تر خرام	بدو گفت سالار بیت الحرام
عنانم ز صحبت چرا تافتے	چو در دو دستی مخلصم یافتی
بماندم که نیروی بالم نماند	بگفتا فراتر مجالم نماند
فروغ تجلے بسوزد پرم	اگر یک سر موی برتر پرم
که دارد چنین سید پیشرو	نماند بصیان کسے در گرو
علیک السلام ای نبی الوری	چہ نعت پسندیدہ گویم ترا
بر اصحاب و بر پیروان تو باد	درود ملک بر روان تو باد
ز مسجد بر پیچ دیو مرید	نخستین ابو بکر پیر و مرید
چہارم علی شاہ دلدل سوار	عمر دولتمند عثمان شب زندہ دار
که بر قول ایمان کنم خاتمه	خدایا بحق نبی فاطمه
من و دست و دامان آل رسول	اگر دعوتم رد کنی ور قبول
ز قدر رفیعت بدرگاہے	چہ کم گردد ای صدر فرخندہ پے
زمین بوس قدر تو جبریل کرد	عنایت شناگفت و تعجیل کرد

بلند آسمان پیش قدرت محجل — تو مخلوق و آدم هنوز آب و گل
تو اصل وجود آمدی از نخست — دگر هرچه موجود شد فرع تست
ندانم کدامین سخن گویمت — که بالاتری ز انچه من گویمت
ثنا عز لولاک تمکین بس ست — ثنای تو طه و یس بس ست
چه وصفت کند سعدی ناتمام — علیک الصلوة ای نبی والسلام

سبب نظم کتاب

دریغا قصای عالم بگشتم بسے — بسے بر دوم ایام با هر کسے
تمتع ز هر گوشه یافتم — ز هر خرمنے خوشه یافتم
چو پاکان شیراز خاکی نهاد — بدیدم که رحمت بر آن خاک باد
ته لای مردان آن پاک بوم — بر انگیخت خاطر ز شام و روم
درنغ آمدم زان همه بوستان — متهید ست رفتن سوی دوستان
مثل گفتم از مصر قند آورند — بر دوستان ارمغانی برند
مرا گر نبی بود زان قند دست — سخنهای شیرین تر از قند هست
نه قندی که مردم بصورت خورند — که ارباب معنی بکاغذ برند
چو این کاخ دولت بپرداختم — در و ده دراز ترتیبت ساختم
یکی باب عدلست و تدبیر و رای — نگهبانی خلق و ترس خدای
دوم باب احسان نهادم اساس — که محسن کند فضل حق را سپاس
سوم باب عشق ست و مستی و شور — ز عشقے که بندد بر خود بزور
چهارم تواضع رضا پنجمین — ششم ذکر مرد قناعت گزین
بهفتم در از عالم تربیت — بهشتم در اگوشه بسگر بهجافیت

ششم راه توبه بهشت راه صواب
بر پدر همایون و سال سعید
شصت صد فزون بود و پنجاه و پنج
الا ای خردمند فرخنده خوی
وگر چه بر است و گر پر بیان
تو گر پر یانی با بنا کوش
نازم بسرمایهٔ فضل خویش
شنیدم که در روز امید و بیم
تو نیز ار بدی بینیم در سخن
چو میتی پسند آیدت از نهاد
همانا که در پارس انشای من
چو بانگ دهل هولم از دور بود
گل آورد سعدی سوی بوستان
چو خرما بشیرینی اندوده پوست
چو بازش کنی استخوانی در دست

دهم در مناجات و ختم کتاب
بتاریخ فرخ میان دو عید
که پرور شد این نام بردار گنج
هنرمند نشنیده ام عیب جوی
بناچار حشوش بود در میان
کرم کار فرمای و حشوم پوش
بدریوزه آورده ام دست خویش
بدانرا بنیکان بخشند کریم
بخلاق جهان آفرین کار کن
بمردی که دست از نعمت بدار
چو شنگست بی قیمت اندر چین
بعیبم دهن نیز بستور بود
بشوخی و طنز مغلس بهندوستان

ذکر محامد اتابک ابوبکر بن سعد رحمه الله تعالی

مرا طبع زین نوع خوبان نبود
ولی نظم کردم بنام فلان
که سعدی که گوی بلاغت ربود
ز ایام بوبکر بن سعد بود
ز دورش گر بدورش بنامند چیان
که سید بدوران بوشیر بن ان
جهاندار دین پرور داد گر
نیاید چو بوبکر بعد از دگر

سرفرازان و تاج مهان — بدوران عدلش بنازی جهان
گر از زلتی نه آید کسی در پناه — نیابد جز این کشور آرامگاه
فطوبی لباب کبت العتیق — حوالیه من کل فج عمیق
ندیدم چنین گنج و ملک و سریر — که وقف است بر طفل و بر بی‌پدر
نیامد برش دردناکی از غمی — که ننهاد بر خاطرش مرهمی
طلبکار خیرست و امیدوار — خدایا امیدیکه داری برآر
کله گوشه بر آسمان برزند — هنوز از تواضع سرش بر زمین
ز گردن فرازان تواضع نکوست — گدا گر تواضع کند خوی اوست
اگر زیردستی بیفتد چه خاست — زبردست افتاده مردم‌خداست
نه نوکر جمیلش نهان میبرد — که سعیت کرم در جهان میبرد
چنو فی خردمند فرخ نهاد — ندارد جهان تا جهانست یاد
نه بینی در ایام اورنگ — که نالد ز بیداد سر پنجه
کس این سهم و ترتیب و آئین ندید — فریدون بآن شکوه این ندید
ازان پیش حق پایگاهش نهاد — که دست تعدی نجنباندش
چنان سایه گستر بر عالمی — که زالی نیندیشد از رستمی
همه وقت مردم ز جور زمان — بنالند و از گردش آسمان
در ایام عدل تو ای شهریار — ندارد شکایت کس از روزگار
بعهد تو مے بینم آرام خلق — پس از تو ندانم سر انجام خلق
هم از بخت فرخنده فرجام تست — که تاریخ سعدی در ایام تست
که تا بر فلک ماه و خورشید هست — درین مزرعت کرد و بدهست
ملوک از نکونامی اند جاودند — ز پیشینگان سیرت آموختند

دیباچه

تو در سیرت پادشاهی خویش
سبق بردی از پادشاهان پیش

سکندر بدیوار روئین ز سنگ
بکرد از جهان آه یاجوج تنگ

ترا سد یاجوج کفر از درست
ندر روئین چو دیوار سکندر رست

زبان آوری کاندرین امر مرد
سپاسی نگوید بر بانش مباد

زهی بحر بخشایش و کان جود
که مستظهر ناز وجودت وجود

برون بنیم او ماه شاه از حساب
نگنجد درین تنگ میدان کتاب

گر انجمله را سعی املا کند
مگر دفتری دیگر انشا کند

فرو ماندم از شکر چندین کرم
همان به که دست دعا گسترم

جهانت بکام و فلک یار باد
جهان آفرینت نگهدار باد

بلند اختر عالم افروخته
زوال از اختر شمست سوخته

غم از گرد رشت روزگارت مباد
ز ناندیشه بر دل غبارت مباد

که بر خاطر پادشاهان سه چیز
پریشان کند خاطر عالمی

دل و کشورت جمع و معمور باد
ز ملکت پریشانی دور باد

تمنت بار پیوسته چون دین درست
بداندیش را دل چو تدبیر سست

درونت بتایید حق شاد باد
دل دشمن و اقلیمت آباد باد

جهان آفرین هر تو رحمت کناد
دگر هر چه گویم فسانست و باد

همیشه سر از گردگاه بلند
که توفیق خیرت بود همرهید

نرفت از جهان سعد زنگی بدرد
که چون تو خلف نام بردار کرد

عجب نیست این فرع ز ان اصل پاک
که جانش رباد و جست و جسمش بخاک

خدایا بران تربت نازه دار
بفضلت که باران رحمت ببار

گر از سعد زنگی مثل ماند و یاد
خدایا ابوبکر سعد بر بکر باد

در مدح شاهزادهٔ اسلام سعد بن ابی بکر بن سعد گوید

جوانی بجوان بخت روشن ضمیر — بدولت جوان و بتدبیر پیر
بدانش بزرگ و بهمت بلند — ببازو دلیر و بدل هوشمند
زهی دولت مادر روزگار — که رود چنین پرورد در کنار
بدست کرم آب دریا ببرد — برفعت محل ثریا ببرد
زهی چشم دولت بروی تو باز — همه شهریاران گردن فراز
صدف را که بینی ز دُر دانه پر — نه آن قدر دارد که یکدانه دُر
تو آن دُر درین کون یک دانه — که پیرایهٔ سلطنت خانه
نگهدار یارب بچشم خودش — بپرهیز ازو آسیب چشم بدش
خدایا درِ آفاق نامی کنش — بتوفیق طاعت گرامی کنش
مقیمش صراط انصاف و تقوی مباد — مرادش بدنیا و عقبی برآر
غم از دشمن ناپسندت مباد — ز دوران کسی گزندت مباد
بهشتی درخت ار درد چو تو بار — پدر نامجوی و پسر نامدار
از آن خاندان خیر بیگانه دان — که باشند بدگوی این خاندان
زهی ملک و دولت که پاینده باد — زهی دین و دانش زهی عدل و داد

باب اول در عدل و رای و تدبیر جهاندار

نگنجد کرمهای حق در قیاس — چه خدمت گزارد زبان سپاس
خدایا تو این پادشاه درویش دوست — که آسایش خلق در ظل اوست
بسی بر سر خلق پاینده دار — بتوفیق طاعت دلش زنده دار

بر و مند دارش درخت امید — سرش سبز و رویش بجنت رسید

۲ گه مکلف مرو سعدیا — اگر صدق داری بیار و بیا

تو منزل شناسی مشه راهرو — تو حق گوی و خسرو حقائق شنو

چه حاجت که نه کرسی آسمان — منهی زیر پای قزل ارسلان

بگو تا چی عزت بر افلاک نه — بگو روی اخلاص بر خاک نه

بطاعت بنه چهره بر آستان — که اینست سجاده رستگان

اگر بندگی سر برین در نهند — کلاه خداوندی از سر نهند

چو طاعت کنی ابلیس شاهی مپوش — چو در ریش مخلص مرو خرقه پوش

گه زور و گه زار تا نگریزی — توانا و درویش پرور توئی

بکشور خدایم دو فرماندهم — یکی از گدایان این درگهم

چه برخیزد از دست کردار من — مگر دست لطفت شود یار من

تو بر خیر و نیکی دهم دسترس — وگرنه چه خیر آید از من بکس

دعا کو بشب چون گدایان بسوز — اگر میکنی پادشاهی بروز

کمر بسته گردنکشان بر درت — تو بر آستان عبادت سرت

زهی بندگان را خداوندگار — خداوندرا بنده حق گزار

حکایت

یکی دیدم از عرصه رود بار — که پیش آمدم بر پلنگی سوار

چنان هول نگ اندر آن یال بر — که تر سیدنم پای رفتن بسر

تبسم کنان مست لب گرفت — که سعدی مدار اینچه دیدی شگفت

تو هم گردن از حکم داور مپیچ — اگر گردن پیچد ز حکم تو هیچ

چو خسرو بفرمان داور بود | خدایش نگهبان و یاور بود
محالست چون دوست دارد ترا | که در روی دشمن گذارد ترا
ره ایمنیست و ی از طریقت متاب | بهر گام و کاری که خواهی بیاب
نصیحت کسی سود مند آیدش | که گفتار سعدی بسند آیدش

حکایت پند دادن کسری هرمز را

شنیدم که در وقت نزع روان | بهرمز چنین گفت نوشیروان
که خاطر نگهدار درویش باش | نه در بند آسایش خویش باش
نیاید بنزدیک دانا پسند | شبان خفته و گرگ در گوسپند
برو تا پاس درویش محتاج دار | که شاه از رعیت بود تا حصار
رعیت چو بیخند و سلطان درخت | درخت ای پسر باشد از بیخ سخت
نکن تا توانی دل خلق ریش | وگر میکنی میکنی بیخ خویش
اگر جاده بایدت مستقیم | رہ پارسایان امید ست و بیم
گزند کسانش نیاید پسند | که ترسد که در ملکش آید گزند
وگر دست سرشت تو این خوی نیست | دران کشور آسودگی بوی نیست
اگر پای بندی رضا پیش گیر | وگر یک سواره رہ خویش گیر
فراخی دران مرز و کشور مخواه | که دلتنگ بینی رعیت ز شاه
ز مستکبران دلاور بترس | انان کز تو ترسند زردار و بترس
دگر کشور آباد بیند بخواب | که دارد دل اهل کشور خراب
خرابی و بد نامی آید ز جور | بزرگان چنین سخن اینفوذ
رعیت نشاید ز بیداد کشت | که مر سلطنت را پناهند و پشت

مراعات جهان کن از بهر خویش
که مزدور خود شد دل کند کار پیش

مروت نباشد بدی با کسی
که زو نیکوی دیده باشی بسی

حکایت پند دادن خسرو شیرویه را

شنیدم که خسرو بشیرویه گفت
دریغ اندرم که چشمش دیدن نخفت

بران باش تا هر رعیت که کنی
نظر در صلاح رعیت کنی

پسندیده رای پسر کردن از عقل دور
که مردم زدستت نه چندین رمه

گر ببرد رعیت ز بیداد گر
کند ملک را زشتش انگیزی بسی

بنائی بر نیاید که بنیاد خود
بکند آنکه بنیاد بنیاد بد

خرابی کند شیر و شمشیر زن
نه چندان که دود دل پیرزن

چرا نعمتی که بیوه زنی بر فروخت
بسی دیده باشی که شهری بسوخت

ازان بیشه ور ترسد در آفاق کیست
که در ملک آنی با نصاف زیست

چو نوبت رسد زینهاران عنش
ترحم فرستند بر تربتش

بد و نیک مردم چو می بگذرند
همان به که نامت به نیکی برند

خدا ترس را بر رعیت گمار
که معمار ملکست پرهیزگار

مدار اندیش تست آن و خونخوار خلق
که نفع تو جوید در آزار خلق

رعایت بدست کسانی نخاست
که از دست شان دست تنها بر خداست

نکوکار پرور نه بیند بدی
چو بدپروری خصم جان خودی

مکافات دشمن بمالش مکن
که بخشش بر او رده باید زدن

مکن صبر بر عالم ظلم دوست
چه از فترسی باید کشید پوست

سر گرگ باید بسنگ اندر برید
نه چون گوسپندان مردم درید

حکایت

چه خوش گفت بازارگان پسر — چو گردش گرفتند دزدان بزر

چه مردان لشکر چه چیل زنان — چه مردانگی آید از هر زنان

دو خیر بر شهر و لشکر بست — شنیدم که بازارگان را نخست

چو آوازه رسم بد بشنوند — کجا دارگان هوشمندان روند

نکوداربازارگان و رسول — نکو نامیت نام و نیکی قبول

که نام نکوشان بعالم برند — بزرگان سافر بجان پرورند

کز و خاطر آزرده آید غریب — تبه گردد آن مملکت خشک و سیب

که سیاح جلاب نام نکوست — غریبی بشنا باش و سیاح دوست

وز آسیبشان بر حذر باش نیز — نکودار ضعیف و مسافر عزیز

که دشمن توان بود در وی دوست — زیرکانه پرهیز کردن نکوست

که هرگز نیاید ز پرورده غدر — قدم زین خود را بنیروی قدر

حق سالیانش فزاینده کن — چو خدمت گزاریت گردد کهن

ترا بر کرم همچنان دست هست — گر او را بهرم دست خدمت ببست

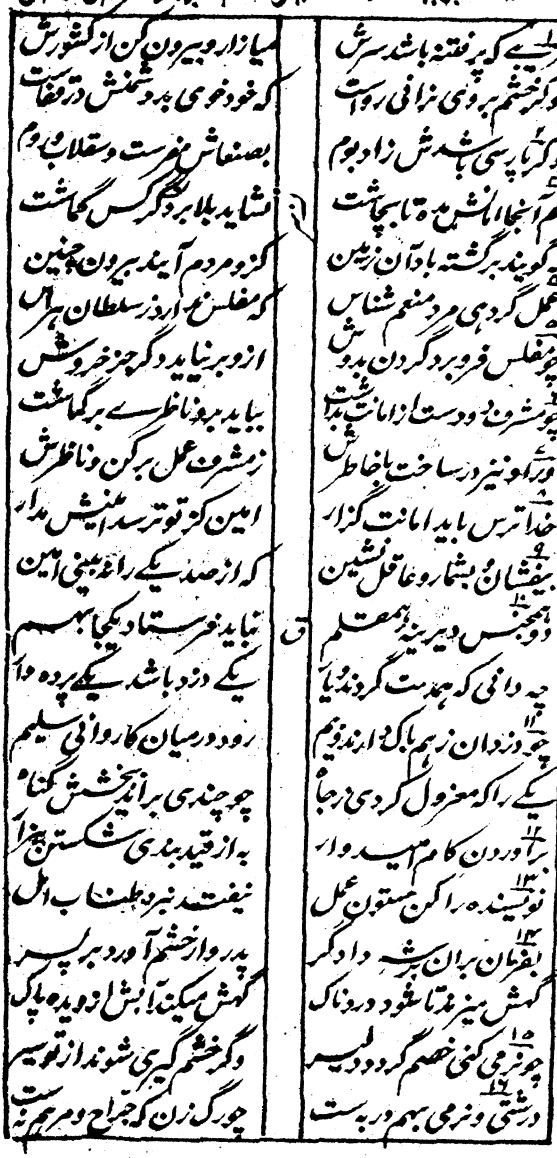
حکایت

شنیدم که شاپور دوم در کشید — چو خسرو بر آشفت قلم در کشید

چو شد معاش از نینوائی تباه — بنشست این حکایت بنزدیک شاه

که ای شاه آفاق گستر بعدل — اگر من نماندم تو مانی بفضل

چو بندل تو کردم جوانی خویش — بهنگام پیری مرانم ز پیش

بنوازی مرد هوش خلق و بخشنده باش
چو حق بر تو پاشد تو بر خلق پاش

چو یاد آیدت عهد شاهان پیش
همین نقش بر خوان و این عهد خویش

نیامد کسی در جهان کو بماند
مگر آن کز و نام نیکو بماند

نمرد آنکه ماند پس از وی بجای
پل و مسجد و چاه و مهمانسرای

خرّ آنکه نماند از پس شاه و کار
درخت و حوض نیاید ز بار

وگر رفت ایثار و خیرش نماند
نشاید پس مرگش الحمد خواند

چو خواهی که نامت بود در جهان
مکن نام نیک بزرگان نهان

همین کام و ناز و طرب داشتند
با خر بر فتند و بگذاشتند

یکی نام نیکو ببرد از جهان
یکی رسم بد ماند از و جاودان

بسمع رضا مشنو ای دای کس
وگر گفته آید بفورش برس

گنهکار را عذر نسیان بنه
چو زنهار خواهند زنهار دِه

گر آید گنهکاره اندر پناه
نه شرط است کشتن بأول گناه

چو باری بگفتند و نشنید پند
وگر گوش مالش بزندان و بند

وگر بند و پندش نیاید بکار
درخت خبیث است بخیش بر آر

چو خشم آیدت بر گناه کسی
تأمل کنش در عقوبت بسی

که سهلست لعل خبدشان شکست
شکسته نشاید دگر بار بست

گفتار در تدبیر پادشاهان و تأخیر در سیاست

زور یای عمان برآمد کسی
سفر کرده دریا و هامون بسی

عرب دیده و ترک و تاجیک و دیلم
ز هر جنس در نفس پاکش تحکم

جهان گشته و دانش آموخته
سفر کرده و صحبت آموخته

بهپیکل قوی چون تناور درخت ولیکن فرومانده بی برگ سخت

دویصد رقعه بالای هم دوخته زخراق او درمیان سوخته

بشهرے درامد زدریا کنار بزرگے دران ناحیت شهریار

که طبعے نکونامی اندیش داشت سر عجز بر پای درویش داشت

بشستند خدمتگاران شاه سر و تن بحمامش از گرد راه

چو بر آستان ملک سر نهاد نیایش کنان دست بر بر نهاد

نرفتم درین مملکت منزلے کزو آسیب آزرده دیدم دلے

ندیدم کسے سرگران از شراب مگر هم خرابات دیدم خراب

ملک را همین ملک سرمایه بس که راضی نگردد بآزار کس

سخن گفت و دامان گوهر فشاند بلطفے که شاه آستین بر فشاند

پسندید حسن سخن گفتار مرد بنزدیکش خواند و اکرام کرد

درش داد و گوهر فشگر قدوم بپرسیدش از گوهر و زاد و بوم

بگفت انچه پرسید ازان سرگذشت بتفصیل دیگر کسان گذشت

ملک با دل خویشتن رای زد که دستور ملک اینچنین کس نزد

ولیکن بشد ریج تا انجمن بسستی نخندند بر رای من

بقصد هنرپایگاهش فزود بعقلش باید نخست آزمود

گزو آزمودہ کند کار ها بزرگ اوفتد بر دل از جور غم بار ها

چو قاضی بفکرت نوشید جام نگردد وزیر ستمگار بندان مجلل

نظر کرد چون سوفار داشی درست نه آنکه که پرتاب کردی نخست

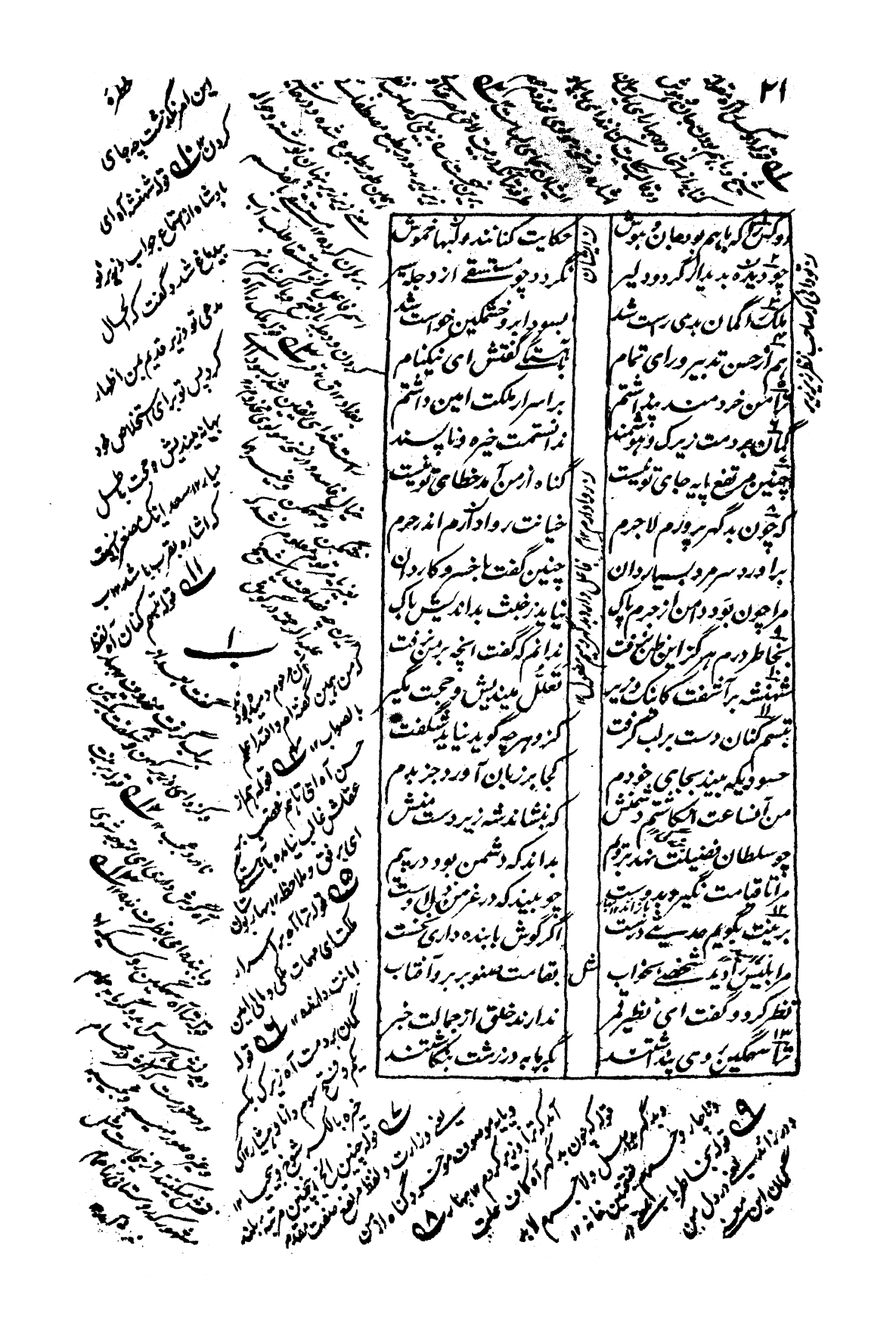
چو یوسف کسے در صلاح و تمیز بیکسال باید گرد عزیز

بایام تا بر نیاید بسے نشاید رسیدن بگوهر کسے

Ali Gulshan Collection

۱ زهر نوع اخلاق او کشف کرد — خردمند و پاکیزه دین بود مرد
۲ نکوسیرتش دید و روشن قیاس — سخن سنج و مقدار مردم شناس
۳ برآمیخت با بزرگان بیش و دید — نشاندش بر دست ستور خویش
۴ چنان حکمت معرفت کار دست — که در امر و نهیش دروئی نخست
۵ درآورد ملکی بزیر قلم — کز و برخورد جود ما یدالم
۶ زبان همه حرف گیران ببست — که حرف بدش بر نیامد ز دست
۷ حسود یکه یک جو خیانت ندید — بکارش نیامد بگفتم طبید
۸ زره پوش ذ لش ملک پر تو گرفت — وزیر کهن اعظم او نو گرفت
۹ ندیده خردمند را رنج نیست — که در وی تواند زدن طعنه
۱۰ امین و بداندیش طشتند و موی — نشاید در و رخنه کردن ز دور
۱۱ ملک او دو خورشید طلعت غلام — بسر بر کمر بسته بودی مدام
۱۲ دو پاکیزه پیکر چو حور و پری — چو خورشید و ماه از سه دیگر بری
۱۳ دو صورت که گفتی یکی صنعت است — نمودند دریا مینه همتای حیض
۱۴ سخنهای دانای شیرین سخن — گرفت اندران هر دو شمشاد بن
۱۵ چو دیدند کاو صاف خلقش نکوست — بطبعش هوا خواه گشتند و دوست
۱۶ دو هم اشر کرد میل بشد — نه میلی چو کوتاه بینان بشر
۱۷ از آسایش آنگه خبر داشتی — که در روی ایشان نظر داشتی
۱۸ چو خواهی که قدرت بماند بلند — دل بیخوابه ساده و بان مبند
۱۹ وگر خود نباشد غرض در میان — حذر کن که دارد بهیبت زبان
۲۰ وزیر اندرین شیوه راه برد — بنجشت این حکایت بر شاه برد
۲۱ که این اندانم چه خواهمندیست — سخنها بدبسامان ز ملک نیست

شنیدم که با بندگانت درست — خیانت پسندد ز شهوت پرست
ستمگر گمان لاابالی نزیند — که پروردهٔ ملک و دولت نیند
نشاید چنین خیره روی تباه — که بدنامی آرد در ایوان شاه
مگر نعمت شه فراموش کنم — که بینم قباهی و خاموش کنم
بپندار نتوان سخن گفت و رفت — نگفتم مرا تا یقینم نبود
ز فرمانبر انم کسی گوش داشت — کزین هر دو نیکی را آغوش داشت
من این گفتم اکنون ملک است و رای — چنان کار بودم تو نیز آزمای
بنا خوبتر صورتی شرح داد — که بد مرد را نیک فرجی مباد
بیاندیش بر خرده چون بشتابی — درون بزرگان بآتش بتابی
به خرده توان آتش افروختن — پس آنگه درخت کهن سوختن
ملک را چنان گرم کرد این خبر — که جوشش بر آمد چو منجنیق بسر
غضب دست در خون درویش داشت — ولیکن بسکون دست در پیش داشت
که پروردهٔ کشتن نه مردی بود — ستم در پی داد سردی بود
میازار پروردهٔ خویشتن — چو تیر تو دارد به تیرش مزن
بنعمت نبایست پروردنش — چو خواهی به بیداد خون ریختن
از و تا هنر را یقینت نشد — در ایوان شاهی قرینت نشد
کنون تا یقینت نگردد گناه — بگفتار دشمن مگردان نگاه
ملک صدق این از پوشیده داشت — که قول حکیمان نپوشیده داشت
ولیکن سخنور دمند زندان از — چو گفتنی نیاید بزنجیر باز
نظر کرد و پوشیده در کار مرد — عمل دید و در رای هشیار مرد
کز ناگه نظر زشت بنده کرد — بپرسید و در زیر لب خنده کرد

بخندید و گفت آن شکل نیست ... ولیکن قلم در کف دشمن ست
برآمد اختم بیخ شان از بهشت ... کنون نم بکین می نگارند زشت
مرا همچنین نام نیک ست لیک ... زحلت نگویند بد اندیش نیک
وزیر یکه جاوید من آبش بر سخت ... بفرسنگ باید درنگرش گریخت
ولیکن نمیند بشیم از خشم شاه ... دلاور بود در سخن بی گناه
چه حرفم برآید درست از قلم ... مرا از همه حرفگیران چه غم
نیاورد عامل غش اندر میان ... نمیند بشید از زمع دیوانیان
اگر محتسب گردد آماز است ... که سنگ ترازوی بارش کمست
ملک را سخن گفتنش خیره ماند ... سر دست فرماندهی برفشاند
که مجرم بزرق و زبان آوری ... زجبر میکه دارد نگردد بری
ز خصمت چنانا که نشنیده ام ... نه آخر بچشم خود دیده ام
کزین زمره خلق در بارگاه ... نمیباشدت جز در زنیان نگاه
بخندید مرد سخنگوی و گفت ... حقست این سخن وق شناسا نهفت
درین نکته هست گر بشنوی ... که حکمت روان بادر و دولت قوی
نبیند که درویش بیدستگاه ... بحسرت کند در تو انگر نگاه
مرا دست گاه جوانی برفت ... بلهو و لعب زندگانی بر فت
ز دینار یانان ندارم شکیب ... که سرمایه داران جستند زیب
مرا همچنین چهره گلفام بود ... بلورینم از خوبی اندام بود
درین غایتم پشت باید کفن ... که مویم چو پنبه ست و دوکم بدان
مرا همچنین جعد شبرنگ بود ... قبا در بر از نازکی تنگ بود
نشسته درم در دهان دوات ... چو دیواری از خشت سیمین بجای

کنون نم نگه کن بوقت سخن — بیفتاد یکیک چو جسر کهن
درانیان بحسرت چرا نگرم — که عمر تلف کرد یاد آورم
برفت از زمن آن وزیهای عزیز — بیابان سد ناگه این وزنیز
چو دانشور این دُر معنی سفت — بگفت این گزان مجالست گفت
ز ارکان دولت نگه کرد شاه — کزین خوبتر لفظ و معنی مخواه
کسی را نظر سوی شاهد رواست — که داند بدین شاهدی عذر خواست
بعقل ار نه آهستگی کرد پیی — بگفتار خصمش بیازرد پی
ببندی سبک دست بردن بتیغ — بدندان برد پشت دست دریغ
ز صاحب غرض تا سخن نشنوی — اگر کاربندی پشیمان شوی
نکو نام را جاه و تشریف بال — بیفزود و بد گوی را گو شمال
بتدبیر و دستور دانشورش — به نیکی بشد نام در کشورش
بعدل و کرم سالها ملک راند — برفت و نکو نامی از وی بماند
چنین پادشاهان کز دین پرند — بیازوی دین گوی دولت ببرند
از آنان نبینی دین عهد کس — وگر هست پویه بکاهد بس
خدایو خردمند فرخ نهاد — که شاخ امیدش برومند باد
بهشتی درختی تو ای پادشاه — که افکند بر سایه گیسا راه
طمع بود در بخت نیک احترم — که بال هما افکند بر سرم
خرد گفت دولت بجنبد بهای — گر اقبال خواهی درین سایه آی
خدایا برحمت بنظر کرده — که این سایه بر خلق گسترده
دعاگوی این دولتم بنده وار — خدایا تو این سایه پاینده دار
صوابست پیش از کشش بند کرد — که نتوان ستر کشته پیوند کرد

باب ۱

گفتار اندر بخشایش بر ضعیفان

خدا و ندد فرمان رای و شکوه — ز نجوای مردم نگردد ستوه
سر پر غرور از تحمل مست — حرامش بود تاج شاهنشهی
نگویم چو جنگی وری پای دار — چو خشم آیدت عقل بر جای دار
تحمل کند هر کرا عقل هست — نه عقلی که خشمش کند زیردست
چو لشکر برون تاخت خشم از کمین — نه انصاف ماند نه تقوی نه دین
ندیدم چنین دیو زیر فلک — کز و میگریزند چندین ملک

ابی حکم شرع آب خوردن خطاست — وگر خون بفتوی بریزی رواست
اگر شرع فتوی دهد بر هلاک — الا تا نداری ز کشتنش باک
وگر دانی اندر تبارش کسان — بر ایشان ببخشای رحمت رسان
گنه بود مرد و ستم گاره را — چه تاوان زن و طفل بیچاره را
تنت زور مندست و لشکر گران — ولیکن در اتسلیم دشمن مران
گروهی بر حصاری گریزند بلند — رسد کشور گیتی را گزند
نظر کن در احوال خذانیان — که ممکن بود بیگنه در میان
چو بازارگان در دیارت برد — بمالش خساست بود دست برد
گزان پس که بر وی بگیرند راه — بهم باز گویند خویش و تبار
که مسکین در اقلیم غربت برد — متاعی کماند و مانند الم ببرد
ببیند یش زان طفلک بی پدر — و ز آه دل دردمندش حذر
بسا نام نیکو بی پنجاه سال — که یک نام زشتش کند پایمال
پسندیده کاران جاوید نام — تطاول نکردند بر مال عام

برآفاق گر سر بسر پادشاست
بمرد از تهیدستی آزاد مرد
چو مال از تو و انگر ستاند گداست
ز پهلوی مسکین شکم پر نکرد

حکایت در معنی شفقت بر رعیت

شنیدم که فرماندهٔ داد گر
یکی گفتش ای خسرو نیکرو
بگفت این مقدار ستر آشاست
نه از بهر آن می ستانم خراج
اگر چون تن ناتوان حمله در تن کنم
مرا هم ز صد گونه آزو هواست
خزائن پر از بهر لشکر بود
سپاهی که خود شد دل نباشد شاه
چو دشمن خرد روستائی برد
مخالف خزینش برد سلطان خراج
رعیت درخت است گر پرورے
بپیرهن از بیخ و بارش مکن
کسان برخورند از جوانی و بخت
اگر زیردستے درآید ز پای
چو شاید گرفتن بنرمی و یار
بمردی که ملک سراسر زمین
قبا داشتی هر دو ورداشتن
قبائی ز دیبا بجای پرنی بدوز
وزین بگذری بیت آرائیست
که زینت کنم بر خود و تخت و تاج
بمردی کجا دفع دشمن کنم
ولیکن خزینه نه تنها مراست
نه از بهر آئین و زیور بود
ندارد حدود ولایت نگاه
ملک تاج و ده یک چرا میخورد
چه اقبال بینی دران تخت و تاج
برد مزد دون دانه از پیش مور
بکام دل دوستان برخوری
که ناوان کند جیف بر خویشتن
که بر زیردستان نگیرند سخت
خدر کن ز نالیدنش بر خدای
به پیکار خون از مسامی میار
نیرزد که خوشے چکد بر زمین

حکایت

شنیدم که جمشید فرخ سرشت — بسر چشمه بر سنگ نوشت
بدین چشمه چون بلبسی دم زدم — برفتند چون چشم بر هم زدم
گر ایشیم عالم بروی وزور — ولیکن نبردیم با خود بگور
چو بر دشمنی باشدت دسترس — مرنجانش کورا همین عصه بس
مده زنده سر گشته پیرامنت — به از خون او گشته بر گردنت

حکایت در شناختن ملوک دوست و دشمن را

شنیدم که دارای فرخ تبار — ز لشکر جدا ماند روزی شکار
دوان آهوی مشکین گله پانی پیش — شهنشه بر آورد تعلق بکیش
بصحرا در از دشمنانی ارباک — که در خانه باشد گل از خار پاک
برآورد چوپان ببدل غروش — که دشمن نیم در بلا کم مکوش
من آنم که اسپان شه پرورم — بخدمت درین مرغزار اندرم
ملک را دل رفته آمد بجای — بخندید و گفت ای نکو بنده رای
ترا یاوری کرد فرخ سروش — وگرنه زه آورده بودم بگوش
نگهبان مرعی بخندید و گفت — نصیحت ز یاران نشاید نهفت
نه تدبیر محمود و رای نکوست — که دشمن نماند شهنشه ز دوست
چنانست در مقتری شرط نیست — که هر کهتری را بدانی که کیست
مرا بارها در حضر دیده — ز خیل و بچه اگاه پرسیده
کنونت بمرکز آمدم پیش باز — نمیدانیم از پدر اندیش باز

توانم من ای نامور شهریار — که اسپی برون آرم از صد هزار
مرا گله بانی بعقلست و رای — تو هم گله خویش داری بپای
در آن دار ملک از تغافل نغم بود — که تدبیر شاه از شبان کم بود

گفتار اندر نظر پادشاهان در حق رعیت

تو کی بشنوی نالهٔ دادخواه — بگیرد ان بیرحمت گله خواه
چنان نخسپ کاید نفغانت بگوش — اگر دادخواهی برآرد خروش
که نالد ز ظالم که در دور تست — که هر خود کو میکند جور تست
نه سگ شد من کاروانی درید — که دهقان نادان کیسگ پرورید
ولیر آمدی صید یابد رسخن — چو تیغت بدست ستمگر مکن
بگو آنچه دانی که حق گفتنست — نه رشوت ستانی و نه عشوه ده
زبان بند و دفتر مکمت بشوی — طمع بگسل هر چه خواهی بگوی

حکایت در تحریص بر کام براری مساکین

خبر یافت گردنکشی در عراق — که میگفت مسکینی از زیر طاق
تو هم برو ری هستی امید وار — پس امید بردرنشینان برآر
دل دردمندان براور ز بند — که هرگز نباشد دولت درمند
پریشانی خاطر دادخواه — براندازد از مملکت پادشاه
تو خفته خصمت بر و حرم غیر و ز — غریب از برون گو بگریو بسوز
ستانندهٔ داد نکس خداست — که نتواند از پادشه داد خواست

حکایت در معنی شفقت ملوک بر مساکین

زبان دارد خواهد

قول

حکایت کنند زابن عبدالعزیز ۱۰
یکی از بزرگان اهل تمیز
فرو ماند در همتیش جوهری
که بیوش نگینی درانگشتری
دری بود در روشنائی چو روز
بشب گفتی آن جرم گیتی فروز
که شد بر سیمای مردم هلال
قضا راه آمد یکی خشک سال
خوا آسوده بودن مروت ندید
چو در مردم آرام و قوت ندید
کیش بگذرد آب شیرین بحلق
چو بیند کسی زهر در کام خلق
که رحم آمدش بر غریب یتیم
بفرمود و بفروختندش بسیم
بدرویش و مسکین و محتاج داد
یکی هفت نقدش بتاراج داد
که دیگر بدست نیاید چنان
تماشا کنان در وی ملامت کنان
بعارض فرو میدویدش چو شمع
شنیدم که میگفت و باران دمع
دل شهری از ناتوانی فگار
گذر شست پیرانه بر شهریار
نشاید دل خلقی اندوهگین
مرا شاید انگشتری بی نگین
گزینند بر آسایش خویشتن
خنک آنکه آسایش مردمان
بشادی خویش از غم دیگران
نگردند رغبت بهنر پروران
نه پندارم آسوده خسپد فقیر
اگر خوش بخسپد ملک بر سریر
بخسپند مردم بآرام و ناز
وگر زنده دارد شب و روز نیاز
آنا بک ابوبکر بن سعد راست
بحمدالله این سیرت و راه راست
نه بیند مگر قامت مهوشان
گر از عفت نه در بارسی دیگر شان
که در مجلسی میسرود ندوش
یکی پنج بیتم خوش آمد بگوش

بیتی چند از نظم خود بر سبیل تحفه پیش
پادشاه عادل مظفر بن محمد آورد و گفت
ابن عبدالعزیز را بزرگان که بود
بیتی چند از نظم خود بر سبیل تحفه پیش
پادشاه عادل مظفر بن محمد آورد و گفت

مرا راحت از زندگی دوش بود — که آن ماهرویم در آغوش بود
مرا[1] آور چو دیدم سراز خواب مست — بدو گفتم ای سرو پیش تو پست
دمی[2] نرگس از خواب نوشین بشوی — چو گلبن بخندد و چو بلبل بگوی
چه[3] می خسپی ای فتنهٔ روزگار — بیا و زمی لعل دوشین بیار
نگه کرد[4] دشوریده از خواب و گفت — مرا فتنه خوانی و گوئی مخفت
در[5] ایام سلطان روشن نفس — نه بیند دگر فتنه بیدار کس

حکایت اتابک مرحوم تکله بن زنگی رحمة الله علیه

در[6] اخبار شاهان پیشینه هست — که چون تکله بر تخت زنگی نشست
بدو[7] در اثر کس نیاز رد کس — سبق برد و تا خود همی بود و بس
چنین[8] گفت یکره بصاحبدلی — که عمرم بسر رفت بیحاصلی
چه[9] می بگذرد ملک و جاه و سریر — نبرد از جهان ولت الا فقیر
بخواهم بگنج عبادت نشست — که دریابم این پنج روزیکه هست
چو[10] بشنید دانای روشن نفس — به تندی برآشفت کای تکله بس
طریقت بجز خدمت خلق نیست — به تسبیح و سجاده و دلق نیست
تو[11] بر تخت سلطانی خویش باش — با خلاق پاکیزه درویش باش
بصدق[12] و ارادت میان بسته دار — ز طامات و دعوی زبان بسته دار
قدم[13] تا بداند ره طریقت نه دیر — که اصلی ندارد دم بی قدم
بزرگان[14] که نقد صفا داشتند — چنین خرقه زیر قبا داشتند

حکایت

Persian Poetry for Beginners

شنیدم که گبر بر سلطان
که پایا بم از دست دشمن نماند
بسے جهد کردم که فرزند من
کنون بن دشمن بدگهر دست یافت
چه تدبیر سازم چه چاره کنم
بر شفقت دانا که این گربه چیست
ولایت چه باشد غم خویش خور
تو تا ایقدر تا بمانی بس ست
اگر هوشمند ست و گیرنده خرد
مشقت نیرزد جهان داشتن
تو تدبیر خود کن که آن پر خرد
بدین پنج روزه اقامت منال
گر آدمی از خسروان عجم
که در تخت و ملکش نیامد زوال
گر آباد و ویران ماندن امید نیست
گر اسیم و زر ماند و گنج و مال
وزانگه که خیری بماند روان
بزرگے گر زنده نامے بماند
الا تا درخت کرم پرورے
گر م کن که فردا که دیوان نهند
نیکی را که سعی قدم پیشتر

بر حکیمے زاهل علوم
جز این قلعه و شهر با من نماند
پس از من بود سور و ماتم بمن
سر دست مردی و همت بنافت
که از غم بفرسود جان و تنم
برین عقل و همت باید گریست
که از عمر بهتر نشد و بیشتر
چو رفتی جهان جائی دیگر کسست
غم او مخور کو غم خود خورد
گرفتن به شمشیر و بگذاشتن
که بعد از تو باشد غم خود خورد
باندیشه تدبیر رفتن بسان
که گردون بر زیر دستان ستم
نماند بجز ملک ایزد تعالی
که گیتی همین جای جاوید نیست
پس از وی بچندی شود پایمال
دمادم رسد رحمتش بر روان
توان گفت با اهل دل کو بمانند
که بیشک بر کامرانی خوری
منازل بمقدار احسان دهند
بدرگاه حق منزلت بیشتر

یکی بازپس خائن و شرمسار — بهوشندت مرد ناکرده کار
بتهمل مبندان بر درویشت دست — تنور چنین گرم و نان در بدست
بدانی که غله بر داشتن — که سستی بود تخم ناکاشتن

منتخب گاه ۱۲۱۰

حکایت پادشاه بیدادگر و زاهد

خداوندستانی در قصهای شام — گرفت از جهان کنج خارستان مقام
بصر بش در آن کنج تاریک جای — بگنج قناعت فرو رفته پای
بزرگان نهادند بر سر بر درش — که درمی نیامد بدرهای سرش
تمنا کند عارف پاکباز — بدریوزه از خویشتن ترک آز
چو هر سانعتی نفس گوید بده — بخواری بگردانمش ده بده
دران مرز گین پیر هشیار بود — یکی مرزبان ستمگار بود
که هر ناتوان را که در یافتی — بپرخاش چنگ پنجه بر تافتی
جهانی بفرمان او خیره کش — ز تاخیش کس را نبودی خوشی
گروهی برفتند زان بوم و رسم — بپیوندنام بدش در دیار
گروهی بماندند مسکین و ریش — پس چیرخ نفرین گرفتند پیش
بدان ظلم جایی که گردد دران — نه بینی لب هیچ مردم ز خند
بدیدار شیخ آمدی گاه گاه — گدی خداوند شاهی نگاه
ملک نوبتی گفتش ای نیکمرد — بنفرت زما روی دل بر مگرد
مرا با تو دانی سر دوستی ست — ترا با همه خلق از بهر چیست
گرفته کرسالار کشور نیم — بمعنت درویش کمتر نیم
نگویم فضیلت بنعم بر کسی — چنان باش کز تو بنالد بسی

فرو مانده در تنگنای عجز — کشد بار نعمت چو پیلان بسیج
ولی بیم تیرش کمین باز و خاک — ز پیلان نیاید بگیتی مغاک
گرهی آه مردان بیچاره مرد — تواند دو صد ملک و لشکر بخاک
مقدی از دود جان ضعیفان بترس — که فریاد دارد رسا چون جرس
دنم بر زمین نه ساختند از نیاز — که بر آسمان بر نیامد گزند
نشاید گرفتن بشمشیر و گرز — چو درویش کز دست بفتد بدرد
بدرویش و مسکین مکن بر ستم — که بیچارگان را بود پشت و دم
برو پیل دندان بیفزود و نیست — که بر مور لرزان نبخشود و نیست
برسیل تخیل دیرانی نخست — ولی خنده بازار مسکین درست
ز درویش مسکین مکن هیچ کاست — که آه دلی کاسمان بشکند

باب

در فواید قناعت و مضار حرص

قناعت توانگر کند مرد را — بدان کز قناعت کم آید ترا
حاصل شد بقناعت دل ما — ای بر در تو قبلهٔ حاجتها
قوت بقدر کفاف باید و بس — دی کرده و کان مصرع دوم
تحلیلی ای برادر مخموری بر — جامت نوردم صرف بهار
قوت قناعت کنده پاک رنجور از خلق
دنیا و دریوزه گدای ای عاقل
دنیا مجوو پاک منشین طمع نظر از دو جهان
نوشتوزی قوت قناعت ای دوست
صفت حرص طمع و هوا و آفت نفس
باتمس دعا از ایشان و همین آرزو دارد که قناعت
آه ای نفس قناعت کن و همیار بیا
قوت بقدر کفاف باید و بس
توانگر بود هر که خرسند زیست
آه ای نفس قناعت کن و همیار بیا
ناتوان تا بتوانی دل مردم نخراش
قوت بقدر کفاف باید و بس
بیم تیر کش ای بیباک ز بیچارگان
بی تقریم

گفتار در گناهداشتن خاطر درویشان

شنید این سخن عابد هوشیار — برآشفت و گفت ای ملک هوشدار
وجود تو پریشانی خلق ازوست — ندارم پریشانی خلق دوست
تو با دوستداران من دشمنی — نه پندارست دوستدارمنی
گر آنست همی دوستی با منت — مکن آنکه دارد خدا دشمنت
خدا را دوست اگر بندگیست — بخدا بدشدن دشمن وی دوست
خوشا دل که از خواب ایمن بنگرد — که خلقی بخسپند از و تنگدل
اگر نیکوی داری مجتمل مباش — بنفس اصل ترحم میان بندد کوش

مهاز و رمندی مکن بر کسان — که بر یک نمط می نماند جهان
سر پنجه ناتوان بر مپیچ — که گر دست یابد بر آید بهیچ
بگفتست پای مردم زجای — که عاجز شوی گر درآئی زپای
دل دوستان جمع بهتر که گنج — خزینه ستد به که مردم برنج
[illegible] — که افتد که در پایش افتی بسی
تحمل کن ای ناتوان تا قوی — که روزی توانا شد ازپی شوی
بهمت برآر از ستیزه شور — که بازوی همت به از دست زور
لب جنبشک مظلوم را گو مخند — که دندان ظالم بخواهد کند
بباغ دل خلق بیدادگر — چه داند شب پاسبان چون گذشت
فسوز دل دردمندان مبر — که آهی برآید بسوزد پرت
چه افتاده بینی چرا ایستی — که دستی بزیر آوری گر نشست
بر رعیت نگویم یکی سر گدشت — که دستی بوزیر آن خلق گذشت

حکایت

چنان قحط سالی شد اندر دمشق
که یاران فراموش کردند عشق

چنان آسمان بر زمین شد بخیل
که لب تر نکرد ضحاک بر نخیل

بخشکید سرچشمه‌های قدیم
نماند آبی جز آب چشم یتیم

بنوعی بجز آه میوه نرست
اگر بر شدی دود دی از نوک نی

چو درویش بی برگ دیدم درخت
قوی بازوان سست و ما تلخ بخت

نه بر کوه سبزی نه در باغ شخ
ملخ بوستان خورد و مردم ملخ

دران حال مش آمدم دوستی
ازو مانده بر استخوان پوستی

شگفت آمدم کو قوی حال بود
خداوند جاه و وزر و مال بود

بدو گفتم ای یار فرخنده خوی
چه درماندگی پیشت آمد بگوی

بخندید بر من که عقلت کجاست
چو دانی و پرسی سوالت خطاست

نه بینی که سختی بغایت رسید
مشقت بجایی نهایت رسید

نه بر سیر و دود و نه بر یاد خوان
نه باران همی آید از آسمان

بدو گفتم آخر ترا باک نیست
گر از نیستی دیگرت شد بلاک

تر انیست بط را زطوفان باک چیست
نگه کرد و ریشم بخندید و گفت

نیاساید آنکس که آسوده زیست
که مرد اندیشه ناک از بیم و تشویش

نه بر خصم مردم نه بر حضم خویش
چو بیشه بنیم بلرزد تنم

که یاران فراموش کردند عشق
که لب تر نکرد ضحاک بر نخیل

نماند آبی جز آب چشم یتیم
اگر بر شدی دود دی از نوک نی

قوی بازوان سست و ما تلخ بخت
ملخ بوستان خورد و مردم ملخ

ازو مانده بر استخوان پوستی
خداوند جاه و وزر و مال بود

چه درماندگی پیشت آمد بگوی
چو دانی و پرسی سوالت خطاست

مشقت بجایی نهایت رسید
نه بر سیر و دود و نه بر یاد خوان

گرانی نیستی دیگرت شد بلاک
تر انیست بط را زطوفان باک چیست

نگه کرد و ریشم بخندید و گفت
نیاساید آنکس که آسوده زیست

که مرد اندیشه ناک از بیم و تشویش
نه بر خصم مردم نه بر حضم خویش

چو بیشه بنیم بلرزد تنم

منغص بود عیش آن تندرست
که باشد همپلوی بیمار سست

چو بینیم که درویش مسکین بخورد
بکام اندرم لقمه زهر است و درد

یکی را بزندان بری دوستان
کجا ماندش عیش در بوستان

حکایت

شنیدم که بغداد میمی بسوخت
که دکان ما را گزندی نبود

یکی شکر گفت اندران خاکدان
که دکان ما را گزندی نبود

جهاندیده گفتش ای بوالهوس
تو انگه خود آن لقمه چون میخوری

پسندی که شهری بسوزد بناز
چو بیند که درویش مسکین بخورد

نگوید تندرست است رنجور دار
کزو می رسد از غصه رنجور را

تنگدل چو یاران بمنزل رسند
نخسپد که واماندگان از پسند

دل پادشاهان نشود بارکش
چو بینند در گل خر خارکش

اگر در سرای سعادت کس است
ز گفتار سعدیش حرفی بس است

همینت بسندست گر بشنوی
که گر خارکاری سمن ندروی

نصیحت

خبر داری از خسروان عجم
که گردند بر زیردستان ستم

نه آن شوکت و پادشاهی بماند
نه آن ظلم بر روستائی بماند

خطا بین که بر دست ظالم رفت
جهان ماند و او با مظالم برفت

خنک دز محشر تن دادگر — که در سایهٔ عرش دارد مقر
بقومی که نیکی پسندد خدای — دهد خسرو عادل نیک رای
چو خواهد که ویران کند عالمی — کند ملک در پنجهٔ ظالمی
نگاهد ز نیکمردان خدای — که خشم خدایست بیداد گر
بزرگی از و دان و منت شناس — که زایل نشود نعمت ناسپاس
نخواند خواهندهٔ در کتاب مجید — که در شکر نعمت شود در مزید
اگر شکر کردی بر این ملک و مال — بحالی و ملکی رسی بس بزوال
وگر جور در پادشائی کنی — پس از پادشاهی گدائی کنی
حرامست بر پادشه خواب خوش — چو باشد رعیت ضعیف از قوی بارکش
مینداز رعایا بیک خردله — که سلطان نشانست و عامی گله
چو چوپان نباشد گرگست و باد — شبان نیست گر گست گو گوسپند
بدانجام رفت و بداندیشه کرد — که بازیر دستان جفا پیشه کرد
نخواهی که نفرین کنند از پست — نکو باش تا بد نگویند مست

حکایت ۶ برادر ظالم و عادل

شنیدم که در مرزی از بامیان — برادر دو بودند مانند یک پدر
چو شهریار گردنکش و پیلتن — نکوروی و دانا و شمشیرزن
پدر هر دو را سالهای دراز — طلبکار جولان و نادر و تاخت
برفت از جهان و بماند از و دست — بهر یک پسر نان نصیبی بداد
مبادا که بر یکدگر سر کشند — به پیکار شمشیر کین برکشند
پدر بعد ازان روزگاری بخفت — بسجان آفرین جان شیرین بسپرد

چو اقبالش ازو روی سر تافت
بناکام دشمن بر او دست یافت

ستیزه فلک پنج و پاش نکند
سم اسپ دشمن ویاش نکند

وفا در که جوید چو پیمان کسی خت
خراج از که خواهد چو دهقان گرخت

چه شکی طمع دارد آن بی صفا
که باشد دعای بدش در قفا

چو بخشش نگون بود دست کف کن
مکن دانچه دشمن کند بشکن

چه گفتند دهقان برآن نکته سنج
تو نیز جو رکه بیداد گر برنجورد

گمانش خطا بود و تدبیر سست
که در عدل بود انچه در ظلم جست

حکایت

یکی بر سر شاخ و بن می برید
خداوند بستان نگه کرد و دید

بگفتا که این شخص بدمی کند
نه با من که با نفس خود می کند

نصیحت نجات گر بشنوی
ضعیفان بمیگن بگیرند قوی

که فردا بماند بر و خسروی
گدائی که پشت نیرزد بجوی

چو خواهی که فرداشوی مهتری
مکن دشمن خویشتن کهتری

که چون بگذرد بر تو این سلطنت
بگیرد بکین آن گدا دامنت

مکن پنجه از ناتوانان بدار
که گر پیلگنندت شوی شرمسار

که زشت است در خشم آزادگان
بیفتادن از دست افتادگان

بزرگان و شندل نکردند عیب
بفرزانگی تاج بردند و تخت

بد بنیاد راستان کج مرو
وگر راست خواهی رسعدی شنو

صفت جمعیت اوقات درویش راضی

Persian calligraphy practice / marginalia

نگو جاهای بسلطنت مثیل نیست	که ایمن تر از ملک درویش نیست
سبکسار مردم سبکتر روند	حق آنست و صاحبدلان بشنوند
تهیدست تشویش نانی خورد	ملک هم بقدر جهانی نخورد
گدا را چو حاصل شود نان شام	چنان خوش بخسپد که سلطان بشام
غم و شادمانی بسر میرود	بمرگ این دو از سر بدر میرود
چه آنرا که سر بر نهادند تاج	چه آنرا که بر گردن آمد خراج
اگر سر فرازی بگیوان برست	وگر تنگدستی بزندان درست
دران دم کاین بر سر آن دو خاست	نمیشاید از یکدگر شان شناخت

حکایت عابد و کلّه بوسیده

شنیدم که کیمار در خانه	سخن گفت با عابدی کلّه
که من سر فرازی فرماندهی داشتم	بسر بر کلاه مهی داشتم
سپهر بلند اختر و نصرت و فتح	گرفتم بازوی دولت عراق
طمع کرده بودم که کیوان خورم	که ناگه بخوردند کرمان سرم
بکین بنده غفلت از گوش هوش	که از مردگان پند آید بگوش

گفتار در نکوکاری و بدکاری و انجام آن

نکوکار مردم نباشد بدش	نورزد کسی بد که نیک آیدش
شتر آنجا نبرد در سرش رود	چو گشتم که گز خانه کمتر رود
اگر نفع کس در نهاد تو نیست	چندین جوهر و سنگ خارا یکیست
غلط گفتم ای یار شایسته خوی	که نفعست در آهن و سنگ روی

چنین آدمی مرده به ننگ را — که بر وی فضیلت بود سنگ را
نه هر آدمی زاده از دو بهست — که دو نادمی زاده بد به است
به است از دو انسان مرا جنب خوی — نه انسان که در مردم افتد چو دد
چو انسان ندانند بجز خورد و خواب — گدائش فضیلت بود بر دواب
سوار نگون بخت و پیاده رو — پیاده بر و به که با تن گرو
کسی دانهٔ نیکمردی نکاشت — که جز حسرت اندر محل برنداشت
نه هر گز شنیدیم در عمر خویش — که بد مرد را نیکی آمد به پیش

حکایت سرهنگ مردم آزار

گرا دی بپای بی در افتاد و مرد — که الموت از شیر زیاده بود
بدا ندیش مردم بجز بد ندید — بیفتاد و عاجز تر از خود ندید
همه شب فریاد و زاری بخفت — یکی بر سرش گفت سنگی بگفت
تو هرگز رسیدی بفریاد کس — که میخواهی امروز فریاد رس
بهمه عمر نامردی کاشتی — ببین تا چه دشمن بر که برداشتی
که بر جان ریشت نهند مرهمی — که دلها ز ریشت بنالد همی
تو مار را همی چاه کندی براه — بسا اژدها حرم و فتاد ی بچاه
دد کس چه گندد از پی خاص و عام — یکی نیک محضر دگر پر شت نام
یکی تا نکند تشنه را آب دریغ — دگر تا بگردون فر ستند خلق
اگر خود بکنی چشم نیکی مدار — که هرگز نبیند دو گز انگور بار
نه پندارم ای در خزان گشته جو — که گندم ستانی بوقت درو
درخت ز قوم ار بجان پرورے — بپسندد ار هر گز ز و بر خورے

ربط ۱ ناورد چوب خرز هر با خرای تر ۲

چو تخم افگنی برهمان چشم دار

حکایت حجاج بن یوسف و مرد حق گوی

حکایت کنند از یکی نیکمرد — که اکرام حجاج یوسف نکرد
بسر ۳ هنگ دیوان نگه کرد تیز — که نطعش ۴ مبیناد از و رنگش ۵ بریز
چو حجت نماند جفا جوی را — بپرخاش ۶ درهم کشد روی را
بخندید و بگریست مرد خدای — عجب ماند سنگین دل تیره رای
چو دیدش که خندید و بگریست زار — بپرسید کین خنده و گریه چیست
بگفتا ۷ همی گریم از روزگار — که طفلان بیچاره دارم چهار
همی خندم از لطف یزدان پاک — که مظلوم رفتم نه ظالم بخاک
یکی گفتش ای نامور شهریار — مکن سست ازین پیر دهقان مدار
گنه ۸ خلقت بد تو نیکی بپندار و هشت — روا نیست خاقی بیکبار کشت
ببزرگی و عفو و کرم پیشه کن — ز خردان اطفالش اندیشه کن
مگر دشمن خاندان خودی ۹ — که بر خاندانها پسندی بدی
مپندار ۱۰ و لها بداغ تو ریش — که روز پسین کی دیت خیزمیش
خفت ۱۱ مظلوم و اهرش تیز — زدود دل صبحگاهش ترس
ترسی ۱۲ که پاکی اندرونی قبی — برارد ز سوز جگر یا رب
بسی ۱۳ دیو انسان برو کرد نشاند — که حجاج را دوست حجت بدست
نه ابلیس ۱۴ بد کرد نیکی ندید — بر پاک ناید ز تخم پلید
بدر ۱۵ پرده کس همنگام جنگ — که باشد ترا نیز در پرده ننگ
مزن بانگ بر شیر مردان درشت — چو با کوه کان نیائی بمشت

Bibliothek Bern

نشنیدم که نشنید و خوش بخفت — ز فرمان داور نکاهد گرفت
بزرگی دوران فکرت بخفت — بخواب اندرون بد دو دشمن شگفت
دلی پیش بر من سیاست نماند — عقوبت برو تا قیامت بماند

حکایت

یکی پند میداد فرزند را — نکو دار پند خردمند را
مکن چون پدر مرد کان بی بصر — که یکره ورت افتد بزرگی بسر
نمیترسی ای گرگ ناقص خرد — که روزی بانگیزت بر هم درد
بخوردی درم زور سر پنجه بود — دل زیردستان نه من مجه بود
بخوردم یکی مشت و رآورد کن — نکردم وگر زور بر لاغران

گفتار اندر نواختن رعیت و رحمت بر افتادگان

الا تا بغفلت نخسپی که نوم — حرامست بر چشم سالار قوم
غم زیردستان بخور زینهار — بترس از زبردستی روزگار
نصیحت که خواهی بود دار گوش — چو داروی تلخست و نوع مرض

حکایت همدرین معنی

یکی را حکایت کنند از ملوک — که بیماری شد کردش چو دوک
چنانش فرو ماند خشت ضعف جسد — که می برد بر کتفیان حسد
که شاه ارچه بر عرصه نامدار است — چو ضعف آمد از بیخ فی کمتر است
بدیدی زمین ملک بوسه داد — که عمر خداوند جاوید باد
درین شهر مردی مبارک دمست — که در پارسایان چنو فی کم است

۱ پیر زند پیشش مهمات کس — که مقصد و حاصل نشد در نفس
۲ بنخواند تا بنخواند دعائی برین — که رحمت رسد زاسمان بر زمین
۳ بفرمود تا مهتران خندم — بخواندند پیر مبارک قدم
۴ بگفتا دعائی کن ای هوشمند — که در رشته چون سوزنم پای بند
شنید این سخن پیر منعم کرده پشت — به تندی برآورد بانگ و نشست
۵ که حق مهربان ست بر داوگر — بخشای و بخشایش حق نگر
دعای منت کی شود سودمند — اسیران مظلوم در چاه بند
۶ تو نا کرده بر خلق بخشایشی — کجا بینی از دولت آسایشی
۷ بنایست عذر خطا خواستن — پس از شیخ صالح دعا خواستن
کجا بشنود گیرد و دعای ریت — دعای ستمدیدگان در بیت
۸ شنید این سخن شهریار عجم — زخشم و خجالت برآمد بهم
۹ برنجید و پس با دل خویش گفت — چه رنجم گفتست اینکه در تن گفت
بفرمود تا چرکه بر بند بود — بفرمانش آزاد کردند زود
جهاندیده بعد از دو رکعت نماز — بدادر برآورد دست نیاز
۱۰ که ای برفرازنده آسمان — پذیرنده گر لقمه صلحش بمان
۱۱ ولی همچنان بر عادات دست — که ریخور افتاده بر پای چست
۱۲ تو گفتی فرشادی بخواهد پدید — چو طاوس چون شته در پاندید
بفرمود گنبد گوهرنگار — فشاندند در پای او زر نثار
۱۳ حق از بهر باطل نشاید نهفت — از انجمله دامن بیفشاند و گفت
۱۴ مرو با سر رشته با ریوگر — مبادا که دیگر کند رشته سر
چه باری فشادی نگهدار پای — که یکبار دیگر نلغزد بجای

ای طالب کن آموزید بسیار بسیار
دعائی تو انم و بیرون شاد
دعائی تو انم و بیرون شاد
دعائی تو انم و بیرون شاد

ز شهد ی لفظ شکین سخن راست — نه هر باری افتاده بر نخاست

گفتار در بیوفائی ملک و نعمت دنیا که بقا ندارد

جهان ای پسر ملک جاوید نیست — ز دنیا وفاداری امید نیست
دمی با درستی دمی با شکست — سر پنجهٔ سلیمان علیه السلام
بامی نرفت سحرگاه و شام — خنک آنکه بادانش و داد رفت
بامی نرفت سحرگاه و شام — کسی زین مهمان گوی دولت ببرد
که در بند آسایش خلق بود — نه گرد آور و بند و بگذاشتند
بکار آمد آنها که بر داشتند

حکایت در تغیر روزگار و انتقال دولت

شنیدم که در مصر میر اجل — سپه تاخت بر روزگارش اجل
چو خورشید زرد شد پس نماند ز روز — چو عاصل چنین بود چیزی بنود
که در طب نپندد داروی موت — برفتم چو بیچارگان از پیش
بجز ملک فرمانده لایزال — جهان از نو بی خویشتن گرد کرد
شنیدند مسکیفت در زیر لب — که هر چه از نو ماند در دست بیم
چو حاصل چنین بود چیزی بنود — یکی دست کوتاه و دیگر دراز
که در هشت ز بانش گفتن بهشت

اگر گنج قارون بدست آوری | نماند مگر اندکی بر سری

حکایت

چو آلپ ارسلان جان بسی بخشش داد | بپرسید تاج شاهی بسر بر نهاد
بر تربت پسر بر گذشتش ز تاج و سگاه | ز جای نشستن نیامد بگاه
چنین گفت دیوانه هوشیار | چو دیدش پسر بر زر و گرسوار
زهی ملک و دوران سر و نشیب | پدر رفت و آمد پسر در رکیب
چنین بود گردید ایام و زرگار | سبک سیر باشد ناپایدار
چو دیر بنه روزی سپارد بگور | جوان دولتی سر بر آرد ز مهد
منه بر جهان دل که بیگانه است | چو مطرب که هر روز در خانه است
نه لایق بود بیش با دلبری | که هر با بدادش بود شوهری
نکوئی کن امسال چون توانی | که سال دگر دیگری مهتر است

حکایت پادشاه ظالم که خرد بسیار و عقل کمتر داشت

شنیدم که از پادشاهان غور | یکی پادشه بود گرسنه بزور
خزان زیر بار گران بی علف | بر و زار و مسکین شبان بی تعف
چنین کند سفله را روزگار | سفله بر دل تنگ درویش بار
چو نامش بلندش بود خود پرست | کند بول و خاشاک بر بام پست
شنیدم که باری بعزم شکار | برون رفت هیدا و گرشه بار
نگه کرد و بد پال میشی براند | شبش در گرفت و خشم در راند
بتنها ندانست وحشی رهی | بیفتاد ناکام شب در رهی

خبری دید پوینده کارگیر	توانا و زور آور و یار بر
یکی مرد گرد استخوانی بدست	چنان میزدش کاستخوان می شکست
شهنشه بر آشفت و گفت این چه بود	ز صدر رفت جورت برین زیردست
چو زور آوری خود نمائی مکن	بر افتاده زور آزمائی مکن
پسندش نیامد فرو مایه قول	یکی بانگ بر داد و شد دو بهول
که بیهوده نگذشت این کار پیش	برو چون ندانی پس کار خویش
بسا کس که پیش تو معذور نیست	چو دانی از مصلحت دور نیست
ملک را درشت آمد از وی عطاب	بگفتا بیا تا چه بینی صواب
که پندارم از عقل بیگانه نیست	نه مستی همانا که دیوانه نیست
بخندید کامی ترک نادان خموش	مگر حال خضرت نیامد بگوش
نه دیوانه خواند کس این را نه مست	چرا کشتی ناتوانان شکست
جهانجوی گفتا ای شمگار مرد	چه دانی که خضر آن برای چه کرد
در آن بحر مردی جفا پیشه بود	که دلها از و بحر اندیشه بود
جزائر زکرد اراو پر خروش	جهانی ز دستش چو دریا بجوش
نیارست آزار بهر مصالح شکست	که سالار ظالم نگیرد بدست
شکسته متاعی که در رهگذر ست	از آن به که در دست دشمن در ست
بخندید و جانان رو شن ضمیر	که پس حق بدست منست ای امیر
نه از جهل بی شکنم پای خر	که از جور سلطان بیداد گر
از آن جایگه لنگ و تیمار کش	از آن به که پیش ملک بار کش
تو از نا تمامی مگوئی که کشتی گرفت	که چون نا تمام بد نام زشتی گرفت
تصور بر چنان ملک و دولت مناز	که گشت بروتا قیامت بساز

شگرف جفا بر تن خویش کرد — نه برزیر دستان روا دیش کرد
که فرهاد دوران محفل نام ننگ — بگیرد گریبان درویش چنگ
بتندباد اوزار بر گرد خویش — نیارد سر از عار بر کرد خویش
گر قهر که خرابش اکنون شد — دران بوم و بر باز خیر آن چون شد
گر انصاف پرسی بداختر ست — که در جنبش رنج دیگر ست
همین پنجه فرسنش تنعم بود — که شادیش در رنج مردم بود
اگر پنج خیشند و به آن مرده دل — که خیسند از دم مردم آزرده دل
شه این جمله بشنید و چیزی نگفت — بست اسپ سر بر بندر زین نخفت
همه شب بیداری افسر شمرد — زسودا و اندیشه خوابش نبرد
چو آواز مرغ سحر گوش کرد — پریشانی شب فراموش کرد
سواران همه شب بزرگ اسپ تاختند — سحرگه پی اسپ بشناختند
در آن عرصه بر اسپ بیدند شاه — پیاده دویدند لشکر سپاه
بخدمت نهادند سر بر زمین — چو دریا شد از موج لشکر زمین
بزرگان نشستند و خوان خواستند — بخوردند و مجلس بیاراستند
چو شور طرب در نهاد آمدش — زده هقان و شینه یاد آمدش
بفرمود جستند و بستند سخت — بخواری فگندند و در پای تخت
سیه دل بر آهیخت شمشیر تیز — ندانست بیچاره روی گریز
شمرد آن دم از زندگی آخرش — بگفت آنچه کردید در خاطرش
نه بینی که چون کار بر سر بود — قلم را زبانش روان تر بود
چو دانست کز خصم نتوان گریخت — به بیباکی او تیر ترکش بریخت
سزا امیدی بر آورد و گفت — شب گور دردم محالست خفت

زنا جهر بانی که در رو درست — بمذهب عالم آوارهٔ جور تست
زمن گر کرد م از دست جور تو نفیر — که خلقی ز خلقی یکی کشته گیر
محمد کنی منت بر دل آمد درشت — بکش گر توانی همه خلق کشت
مگر سخت آید بگوشش سخن — ز انصاف بیخ نکوهش مکن
ترا چاره از ظلم کشتن بست — نه بیچاره بیگانه کشتن بست
چه بیداد کردی نترسی ز قهر — که نامت به نیکی برود در دهر
ندانم که چون چشمت دیدگان — نخفته ز دست ستمدیدگان
بدان کی ستوده شود پادشا — که خلقش ستاینده درگاه بود
چه سود آفرین بر سر انجمن — پس چه خرد نفرین کنان پس زدن
گرفت این سخن شاه ظالم بگوش — ز سستی غفلت آمد بهوش
دران ده که طالع نمودش بخت — دهی را بخشید و فرمانی بداد
بیامود بر حال عالمان عقل و سمع — نچندان که از حال عیب جوی
ز دشمن شنو سیرت خود که دوست — هر انچه از تو آید بخشمش نکوست
ستایش سرایان نه یار تو اند — ملامت کنان دوستدار تو اند
ترا شروی بهتر کند سرزنش — که یاران خوش طبع شیرین منش
ازین نصیحت نگوید یکست — بگیر عاقل یک اشارت بست

حکایت مامون خلیفهٔ عباسی با کنیزک

چو دور خلافت بمامون رسید — یکی ماه پیکر کنیزک خرید
چو خورشید تابان بتن جلوه‌ای — بعقل خردمند بازی کنی
بسحر آن عزیزان فروبرده چنگ — سر انگشتها کرده عناب رنگ

برابروی عابد فریبش خضاب — چو قوس قزح بود بر آفتاب
شبی خلوت آن لعبت حور زاد — مگر تن در آغوش مامون نداد
گرفت آتش خشم در وی عظیم — سرش خواست کردن چو جوزا دو نیم
بگفتا سر اینک بشمشیر تیز — بیند از و با من مکن خفت خیز
بگفت از چه بر دل گزندی آمدت — چه خصلت ز من ناپسندی آمدت
بگفت ار کشی ور شکافی سرم — ز بوی دهانت بر نج اندرم
کشد تیر پیکار و تیغ ستم — بیکبار روبوی دهان دمبدم
شنید این سخن سرور نیکبخت — بشوئید و بر خود به پیچید سخت
دلش گرچه در حال از و رنجه شد — دوا کرد و خوشبوی چون غنچه شد
پریچهره را همنشین کرد و دوست — که این عیب من گفت یار من اوست
نه زو من نکاهم نکو خواه تست — که گوید فلان خار در راه تست
بگفتا گفتن نکو سروری — جفای تمامست و جور توی
نکاهد کسی کو عیبش نگوید بپیش — هنر داند از جاهلی عیب خویش
نگوید شهد شیرین شکر فائق ست — کسی را که سقمونیا لائق ست
چه خوش گفت یک ورد دار ذوفروش — شفا بایدت دارو تلخ نوش
بپرویز ان معرفت بخیته — بشهد اندر افت بر آمیخته

حکایت درویش صادق با پادشاه بیدادگر

شنیدم که از نیکمردی فقیر — دل آزرده شد با دشاهی کبیر
نگر بر زبانش سخنی رفت بود — نگردنکشی بر وی آشفته بود
بزندان فرستادش از بارگاه — که زور آزمایست با زوی شاه

حکایت و آزمای تنگدست

زیاران یکی گفتش اندر نهفت
مصالح نبود این سخن گفت گفت

رسانیدن امر حق طاعت است
زندان نترسم که یکسا عت است

همانا مرا که در خفیه این را زرفت
حکایت بگوش ملک باز رفت

بخندید کو طن بیهوده برد
نداند که خواهد درین حبس مرد

غلامی بدرویش بر داین پیام
بگفتا بخسر و بگو ای غلام

که دنیا همین ساعتی بیش نیست
غم و خرمی پیش و درویش نیست

نه گر بستگیری کنی خرمم
نه گر سر نهی در دل آید غمم

ترا گر سپاهست و فرمان و گنج
مرا گر عیالست و حرمان و رنج

بیک هفته با هم برابر شویم
بیک هفته با هم برابر شویم

مشو دل بر ین دولت بیخبر زود
تن خویشتن را باتش مسوز

نه پیش از تو بسیش از تو امد و رفتند
به بیداد گردون جهان سوختند

چنان زی که گر ذکرت تحسین کنند
چو مردی ز بر گور نفرین کنند

نبا ید بر سم و آیین نهاد
اگر گویند امنت بران کین نهاد

وگر بر سر ایچند او مذر رود
نه زیرش کند عاقبت خاک گور

بفرمود دولتنگ دیمی از جفا
که بیرون کنندش زبان از قفا

چنین گفت مرد حقایق شناس
از ینجا که گفتی ندارم هراس

من از بیزبانی ندارم سخنی
که دانم که ناگفته دانند همه

اگر هیچ دانی بهم در شکست
اگر هیچ عاقبت خیر باشد چه غم

عروسی بود نوبت ماتمت
گر نیک روزی بود خاتمت

یکے مشت ان بخت وزی نداشت — نه اسباب شاه‌ش مهیا نه جاه‌ش
چو رشکم گل شیدی بپشت — که روزی محالست خندان نه‌شت
بدام از پریشانی روزگار — دلش محنت آلود و تن سوگوار
گهش جنگ با عالم خیره‌کش — که از بخت شوریده‌ه ویش‌ترش
گه از دیدن عیش شیرین خلق — فرو میشدی آب تلخش بحلق
گه از نگاه تا شفته بگریستے — که کس در زیر چنین رنج نیستے
کسان شهد نوشند و مزع و برنج — مرا روی نان می نه بیند نه ترنج
گر انصاف پرسی نیکوست این — برهنه من و گرد بر آپوستین
در یغ از فلک شیوه سانختی — که گنجے بدست من انداختے
مگر روزگاری هوس طرز را — زخود گرد محنت بفشاندمے
شنیدم که روزی زمینی بکاشت — عظام رنجدان بوسیده یافت
بخاک اندرش عقد گیسخت — گهرهای دندان فروریخت
دهان بیزبان پند میگفت مرا — که ایخواجه با بینوائی بساز
ندانم چه بخت است حالم چنین — شکسته خورده آنکار با خون دل
غم از گردش روزگاران مدار — که جایکه گردون بسے روزگار
جهان خط کین نجا طرش وی و دو — غم از خاطرش رخت یکسو نهاد
گدای نصف بیرای و تدبیر و هوش — بکش بار تیمار و خود را بکش
اگر بنده بار سر برد — وگر سر بامواج فلک بر پرد
تو راندهٔ کر حالش دگرگون شود — بمرگ از سرش بهر دون شود
غم و شادمانی نماند و لیک — جزای عمل ماند و نام نیک
کرم پایدار و ترا دو سیم و بخت — بده کز تو این ماند ای نیکبخت

قوله در بیان آنکه تا توانی دست از کار مکش

بکن تکیه بر ملک وجاه وحشم
که پیش از تو بود و بعد از تو هم

ز افشان چو دنیا بخواهی گذاشت
که سعدی ز افشاند اگر زنده گشت

حکایت در اغماض از بیدناهل و اعراض از صاحب جهل

حکایت کنند از جفاگستری
که فرماندهی داشت بر کشوری

در ایام او روز مردم چو شام
شب از بیم او خواب بر دیده حرام

همه روز نیکان از او در بلا
به شب دست بیکان از او بر دعا

گروهی بر شیخ آن روزگار
ز دست ستمگر گرستند زار

که ای پیر دانای فرخنده رای
بگو این جوان را بتر سان خدای

بگفتا دریغ آیدم نام دوست
که هر کس که خورد پیغام اوست

سگی را که بینی ز حق بر گران
منه با وی ای خواجه حق در میان

حقت گفتم ای خسرو نیک رای
توان گفت حق پیش مرد خدای

بر مردانان نریزم علوم
که ضایع کنم تخم در شوره بوم

چو روی نگیرد عدو و اندیم
بر نجد بجان و بر نجاند یم

ترا عادت ای پادشه حق روست
دل مرد حق گوی از بیخ اوست

نگین خصلتی دارد انگبین
که بر موم گیرد نه بر سنگ سخت

عجب نیست گر ظالم از من بجان
بر نجد که دست من پاسبان

تو هم پاسبانی بانصاف و داد
که خط خدا پاسبان تو باد

ترا نیست منت نه روی قیاس
خداوند را فضل و منت شناس

که در کار خیرت بنجد دست بد
نه چون دیگرانت معطل گذاشت

همه کس بهبدان کوشش زند
ولی گونی بخشش هر کس بزند

تو حاصل نکردی بکوشش بدست — خدا در تو خوی بهشتی سرشت
دلت روشن و وقت مجموع باد — قدم ثابت و پایه مرفوع باد
حیاتت خوش و زندگانی بصوب — عبادت قبول و دعا مستجاب

گفتار در معنی اینکه تا کار بتدبیر برآید جنگ کردن نشاید

همی تا برآید بتدبیر کار — مدار اے دشمن به از کارزار
چو نتوان عدو را بقوت شکست — بنعمت بباید در فتنه بست
گر اندیشه داری ز دشمن گزند — بتعویذ جان را بانش بپند
عدو را بجای خسک زیر پی — که احسان کند کند دندان تیز
بتدبیر شاید جهان خورد و لوبد — چو دستی نشاید گزیدن ببوس
بتدبیر رستم درآید به بند — که اسفندیارش نخست از کمند
عدو را بفرصت توان کند پست — پس اورا رعایت چنان کن که دست
مپندار کین ریپکار کمتر کسے — که از قطره سیلاب دیدم بسے
مزن تا توانے برابر و گرچه — که دشمن اگرچه بود نا بجه
بدو دشمنش تازه دو دست ریش — کسے کش بود دشمن اندر دو پیش
فرو ماند با سپاهی ز خود بیشتر — که نتواند زد انگشت بر پشتر
وگر زو توانا تری در نبرد — نه مردیست بر ناتوان زور کرد
اگر پیل زوری و گر شیر جنگ — بزرگیک من صلح بهتر که جنگ
چو دست از همه حیلتی در گسست — حلالست بردن بشمشیر دست
اگر صلح خواهد عدو پیچ پیچ — وگر جنگ جوید عنان برمپیچ
گر گردی ببندد ور کارزار — ترا قدر و هیبت شود بیشمار

گفتار در نواختن سپاه بافرونی منصب و جاه

ورا وای جنگ آورد روی در رکاب — نخواهد بحشر از تو داور حساب
تو هم جنگ را باش چون ممتحنه خاست — که بر کینه ور مهربانی خطاست
چو با سفله گوئی بلطف و خوشی — فزون گردش گیرد و گردنکشی
چو دشمن درآمد بعجز از درت — بدر کن ز دل کین و خشم از سرت
چو زنهار خواهد کرم پیشه کن — بخشای و ز مکرش اندیشه کن
زند بیم پیکر کهن بر مگرد — که کار آزموده بود سالخورد
درارند بنیاد در کمین رهی — جوانان بشمشیر و پیران برای
بیندیش در قلب هیجا مقام — چه دانی کز آن که باشد ظفر
چو چنین کز لشکر بهم دست داد — به تنها مده جان شیرین بباد
اگر بر کناری بزن تن بکوش — وگر در میان لب بدشمن بپوش
وگر خود بهزاری و دشمن دوست — چو شب شد در اقلیم دشمن بایست
بشب تیر و پنجه سوار از کمین — چو با پنصد بشوکت بدرزد زمین
چو خواهی بریدن بشب راهها — حذر کن نخست از کمین گاهها
میان دو لشکر چو پیکر فرو زند — سر پنجه زور مندش نماند
تو آسوده بر لشکر مانده زن — که ناوان ستم کرد بر خویشتن
چو دشمن شکستی میفکن علم — که باش نیاید جراحت بهم
بسی در قضای هزیمت مران — نباید که دور افتی از یاوران
هوا آهنین از گرد و هیجا چو میغ — بگیرند گردت بزر و پین تیغ
بدنبال غارت نراند سپاه — که خالی بماند پس پشت شاه
سپه انگهبانی شهریار — به از جنگ در حلقه کارزار

وزآور که بارے تهور نمود — بباید بمقدار رشن اندر فزود
که بارد گر دل نهد بر هلاک — ندارد زپیکار یاجوج باک
سپاهی در آسودگی خوش بود — که در حالت سختی آید بکار
کمندی دست مردان جنگی بپوی — نه آنگه که دشمن فرو کوفت کوس
سپاهی که کارش نباشد بسرگ — چرا اول نهد روز هیجا بمرگ
نواحی ملک از کف بدسگال — بشمشیر نگهدارد و لشکر بمال
ملک ابود بر عدد و دست چیر — چو لشکر دل آسوده باشد و سیر
بهای سر خویشتن می خورد — نه انصاف باشد که سختی برد
چو دارند گنج از سپاهی دریغ — دریغ آیدش دست بردن بتیغ
چه مردی کند در صف کارزار — چو دستش تهی باشد و کارزار

گرفتار در کار کردن بر رای کار آزمودگان

بپیکار دشمن دلیران فرست — هژبران بناورد شیران اوست
برای جهاندیدگان کار کن — که صید آزموده ست گرگ کهن
مترس از جوانان شمشیرزن — حذر کن ز پیران بسیار فن
جوانان پیل افگن شیر گیر — ندانند دستان و باه پیر
خردمند باشد جهاندیده مرد — که بسیار گرم آزموده ست سرد
جوانان شایسته بخت ور — زگفتار پیران نه پیچند سر
گرت مملکت باید آراسته — مده کار معظم بنوخاسته
سپه را مکن پیشرو جز کسے — که در جنگها بوده باشد بسے
تنا بد سگ صید روی از پلنگ — زره به رمد شیر نادیده جنگ

چو پرورده باشد پسر در شکار
نترسد چو پیش آیدش کارزار

بگیرد پلنگ و بیچد نهنگ
دلاور شود مرد و پرخاش جوی

بگرد تا به پرورده و عیش و ناز
بر رنجد چو بیند در جنگ باز

دو مرد دلش شناسند بیشتر ازین
بود کش زند کودک بر زمین

یکی را که دیدی تو در جنگ پشت
بکش گر صد اندر مصافش نگشت

مخسب بی‌ز مرد و شمشیر زن
که روز و محاسر بتابد چو بن

حکایت

چه مرد است گفت گر گزین نفرزند خویش
چو قربان بپکار بر بست و کیش

اگر چون زنان جست خواهی گزین
مرو آب مردان جنگی مزین

سواری که نمرد در جنگ پشت
نه خود را که نام آوران را بکشت

تهور نیاید مگر زان که دلیر
که افتند در حلقهٔ کارزار

دو همبنش و همسفره و همزبان
بکوشند در قلب هیجا بجان

که ننگ آید شان قتل زیر پیش تیر
برادر بچنگال دشمن اسیر

چو بینی که یاران نباشند یار
خزیمت بجای غنیمت شمار

گفتار در دلداری هنرمندان

دو تن پرورای شاه گیتی نواز
یکی اهل باز و دوم اهل راز

زنامآوران گوی دولت برد
گو دانا و شمشیرزن پرورد

چو آنکه قلم را نهد در قبیغ
بزرگ کند همای و مینغ

نگهدار و شمشیرزن
نه مطرب که مردی نیاید زن

نه مرد است دشمن ز اسباب جنگ
تو مدهوش ساقی و آواز چنگ

بسا اهل دولت ببازی شکست
که دولت بر عیش ببازی ز دست

گفتار در حذر از دشمن در صلح

نگویم ز جنگ بداندیش ترس
ور آوازه صلح زو بیش ترس

بسا کس بروز آیت صلح خواند
چو شب شد سیه بر سر خفته راند

نهفته بپوشند مردم دغا
که بستر بود خوابگاه زنان

بخفته دسون مرد شمشیرزن
برهنه نخسپد چو در خانه زن

بباید نهان جنگ را ساختن
که دشمن نهان آورد تاختن

حذر کار مردان کار آگهست
یکی سد ره آئین لشکر گهست

گفتار در حسن تدبیر با دشمنان

میان دو دشمن خواه کوتاه دست
نه فرزانگی باشد ایمن نشست

گر از هر دو با هم بگاند دراز
شود دست کوتاه ایشان دراز

یکی را به نیرنگ مشغول دار
وگر را برآور ز دستی دمار

اگر دشمنی پیش گیرد ستیز
بشمشیر تدبیر خونش بریز

بر دوستی گیر با دشمنش
که ز دشمنان شود پیرهن برتنش

چو در لشکر دشمن افتد خلاف
تو بگذار شمشیر خود در غلاف

چو گرگان پسندند هر دو گزند
برآساید اندر میان گوسفند

چو دشمن بدشمن شود مشتغل
تو با دوست بنشین بآرام دل

گفتار اندر ملاطفت با دشمن از روی عاقبت اندیشی

چو شمشیر پیکار بر داشتی
نگهدار پنهان رہ آشتی

که لشکر کشایان غضب شکاف
نهان صلح جویند و پیدا مصاف

دل مرد میدان نهانی بجوی
که باشد که در رایت افتی چو گوی

چو سالاری از دشمن افتد بچنگ
بکشتن درش کرده باید درنگ

که افتد کزین نیمه هم سروری
بماند گرفتار در چنبری

وگر کشتی این بندی ریش را
نبینی دگر بندی خویش را

نترسد که دورانش بندی کند
که بر بندیان زورمندی کند

کسی بندیان را بود دستگیر
که خود بوده باشد بند اسیر

اگر سر نهد بر خطت سروری
جو نیکیش بداری نهد دیگری

وگر غصه رہ دل بست آوری
ازان به که صد ره شبیخون بری

گفتار در حذر از اقرباء دشمن که بمکر و دست گروند

گرت خویش دشمن شود دوستدار
نگیرد ایمن مشو ز هیچ کار

که گردد در و خویش کمین تو بیش
چو یاد آیدش مهر پیوندش پیش

بداندیش الفظ شیرین مبین
که ممکن بود زهر در انگبین

کسی جان بآسیب دشمن برد
که مردوستان ابد دشمن شمرد

نگهدار روان شوخ در کیسه بر
که بیند همه خلق را کیسه بر

سپاهی که عاصی شود در امید
ور آنگه توانی بسختی مگیر

بدانست سالار خود در سپاس
تراهم بدار و ز غدرش هراس

بگوید و عهد ستوارش مدار
نگهبان پنهان بر و بر گمار

نوآموز را ریسمان کن دراز
نگسلد که دیگر نه بینیش باز

چو اقلیم دشمن بجنگ و حصار
بگیری بزن دامنا نانش سپار

که بندی چو دندان بخون در برد
ز حلقوم بیداد گر خون خورد

چو بر کند بیخ از زدست دشمن بیار
رعیت بسامان ترازوی بدار

که گر باز کوید در کارزار
برارند عام از دو یا غش دمار

وگر شهریان ارسانی گزند
در شهر بر بروی دشمن مبند

نگهبان دشمن نگهبان بر درست
که همباز دشمن بشهر اندرست

بتدبیر جنگ بداندیش کوش
مصالح بیندیش و نیت بپوش

مشو در میان راز با هر کسے
که جاسوس همکاسه بیند بسے

سکندر که با شیر قیان چنگ داشت
درخیمه گویند در غرب بگذاشت

چو بشمن بزد استان جم است شد
چپ آوازه افکند و از رست شد

اگر خیره تو اند که رزمی تو پیست
بران رای و دانش بباید گریست

گرشم کن و پرخاش و کین آورے
که عالم بزیر نگین آورے

چو کاری برآید بلطف و خوشی
چه حاجت بتندی گرد نکشی

سخنهای که باشد دلت دردمند
دل دردمندان برآور بزند

بیازو توانا نباشد سپاه
برد همت از ناتوانان نخواه

دعای ضعیفان امیدوار
ز بازوی مردی مردی بیار

هر آنکه استعانت بدرویش برد
اگر با فریدون نبرد از پیش برد

باب دوم در احسان

اگر هوشمندی بمعنی گرای
که معنے ز صورت بماند بجای

گرا دانش و جود و تقوی نجوید
بصورت درش هیچ معنی نبوید

کسے خسپد آسوده در زیر گل | که خسپند زو مردم آسوده دل
غم خویش در زندگی مخور که موش | بمرده نپردازد از حرص خویش
زر و نعمت اکنون بده کان تست | که بعد از تو بیرون ز فرمان تست
نخفته اهی که باشی پراگنده دل | پراگندگان را ز خاطر مهل
پریشان کن امروز گنجینه چند | که فردا کلیدش ز دست تست
تو با خود ببر توشه خویشتن | که شفقت نیاید ز فرزند و زن
کسے گوی دولت ز دنیا برد | که با خود نصیبے بعقبے برد
بہ مخموارگی جز بسر انگشت من | نخارد کسے در جهان پشت من
مکن بر کف دست نه بهر چه هست | که فردا بدندان برے پشت دست
بپوشیدن ستر درویش کوش | که ستر خدایت بود پرده پوش
مگر دان غریبانه درت بے نصیب | مبادا که گردی بدر ها غریب
بزرگی رساند بمحتاج خیر | که ترسد که محتاج گردد بپیر
بحال اسیران دلخستگان درنگر | که باری دل خسته باشی مگر
فرومانده گان را در افشان شاد کن | ز روز فرومانده گی یاد کن
نه خواهنده بر در دیگران | بشکرانه خواهنده از دیگران

گفتار در حسن بر یتامی

کسے نالد از بے نوائی بدرد | که دارد پدر یا مادر یا زن
پدر مرده را سایه بر سر مکن | غبارش بنیشان و خارش مکن
ندانی چه بودش فرومانده گی | بود تازه بی بیخ هرگز درخت
چو بینی یتیمی سر انگشت دیس | مده بوسه بر روی فرزند خویش
یتیم ار بگرید کنار ش مزد | وگر خشم گیرد که بارش برد

Powered by Google

الا تا نگرید که عرش عظیم
ببارد دمی چون بگریم یتیم

بر حمت کمین آبش از دیده پاک
بشفقت بیفشانش از چهر خاک

اگر سایهٔ خود برفت از سرش
تو در سایهٔ خویشتن پرورش

بتن آنکه سرتا جور داشتم
که سر و کنار پدر داشتم

اگر بر دو جو دم نشستی نگس
پریشان شدی خاطر جمع کس

کنون گر بزندان برندم اسیر
نباشد کسم زو دستانم اصیر

مرا باشد از درد طفلان خبر
که در طفلی از سر برفتم پدر

حکایت بر سبیل تمثیل

کشی دید در خواب صیدی بخجند
که خاری بپای شتابنده بند

همی گفت در روضه های چمید
که این خار بر من چه گلها دمید

مشو تا توانی ز رحمت بری
که رحمت بر بندت چو رحمت بری

چو انعام کردی بمشو خود پرست
که من سرو بستانم و دیگران زیردست

اگر تیغ دوران نیندیشد خشت
بشمشیر دوران نبینی بهشت

چو بینی دعا گوی دولت هزار
خدا وند را شکر نعمت گزار

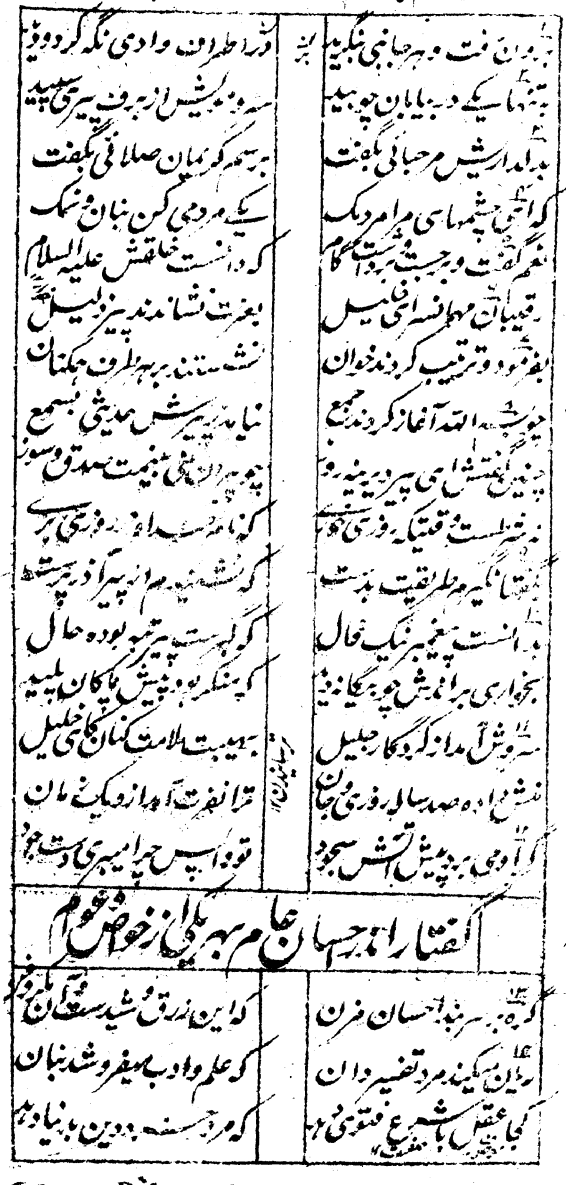
که چشم از تو دارند مردم بسی
نه تو چشم داری بدست کسی

کریم خوانده ام سیرت سروران
خلاف گفتم اخلاق پیغمبران

حکایت در اخلاق پیغمبران

شنیدم که یک هفته ابن السبیل
نیامد بمهمانسرای خلیل

ز فرخنده خوئی نخوردی پگاه
مگر بینوائی در آید براه

گفتار اندر احسان عام بهر یکی از خواص عوام

بلکین تو بستان که صاحب خرد — زاران فروشان غربت خرد

حکایت عابد و گیاه

زبان دانی آمد بصاحبدلی — که محکم فرومانده اندر گلی
یکی خشک راه در رهگذر — که دانگی از و بر ندارد گذر
همه شب پریشان از و حال من — همه روز و چون سایه دنبال من
بگردانم از خشمهای خاطر پریش — درون لم چون درخانه ریش
خدایش یکی تا زما در بزاد — جز آن وه درم چیز دیگر نداد
نداند جز از قعر دوزخ الف — نخواند بجز باب لاتیصرف
خورازکوه یک خار بسیار نیست — که آن قلتبان حلقه بر در زند
در اندیشه ام تا کدامم کریم — ازان سنگدل دست گیرد بسیم
شنیدم که این بخت برگشته بیخ — درستی دود در آستینش مباد
ز را فتاد در دست افسانه گوی — بر و ان فت زانجا چو چوگان تازه
یکی گفت غیج این نه دانی که چیست — برو گر پسر دنباید گریست
لمانی که بر شیر زرین نشست — ابو بید را است فرزین زند
بر آشفت عابد که خاموش باش — تو مرد زبان نیستی گو مباش
اگر راست بودا نچه پندا شتم — زنفاق آبرو پیش نگمدا شتم
وگر شوخ چشمی و سالوس کرد — الا تا نه پنداری افسوس کرد
ا جز و را نگهدا شتم آبروی — زبستجان گریزیا و د گوی
بد و نیک یار بذل کن سیم و زر — که این کیسه تیر ست و آن دیگ شور
محنک آنکه در صحبت عاقلان — بیاموزد اخلاق صاحبدلان

گر ترا عقل و کفایت دهر و دولت یار باد
بعبرت کنی پند سعدی بگوش
گر اغلب این بیت شنیده دارد دستمال
نه در چشم و زلف و بناگوش و خال

حکایت پدر ممسک و فرزند جواد

یکی رفت و دنیا از و یادگار
خلف بود صاحبدلی هوشیار
نه چون هم سکان دست بندگرفت
چو آزادگان دست ازو برگرفت
ز درویش عبارتنمائی بپرسش
مسافر بهمانسرای اندرش
دل خویش و بیگانه خرسند کرد
نه همچون پدر سیم و زر بند کرد
ملامت کنی گفتش ای بادوست
بسیکی پریشان مکن هرچه هست
بسالی توان خرمن آمد بدست
بسیکدم نه مردی بود سوختن
چو در تنگدستی نداری شکیب
تو هم دست در تنگدستی مکوب

مثل

بنصرچه خویش گفت با نوی ده
گر روزنوا برگ سختی بسه
همه وقت پروار مشک و سبوی
که پیوسته در دوه و ان ستبوی
بدنیا توان آخرت یافتن
بزر پنجه دیو برتافتن
زدست تهی برنیاید امید
بزر بر کنی چشم دیو سفید
اگر تنگدستی مرو پیش یار
وگر سیم داری بیا و بیار
تهیدست خوبرویان هیچ
که بی هیچ مردم نیرزند هیچ
دگر هرچه داری بکف برنهی
گدایان بسنگ تو هرگز نوی
نگر دندرو ترسم تو لاغر شوی

رجوع بحکایت سابقه و خلف

چو منعم خیر از حکایت بگفت — ز غیرت جوانمرد بارکن نخفت
پراگنده دل گشت ازان گفتگوی — بر شیخ رفت و گفت ای پراگنده گوی
مرا با بشکاهی که پیرامن ست — پدر گفت میراث جد من ست
ز ایشان بخست نگهدار شتند — بحسرت برفتند و بگذاشتند
بدشتم بفیت و مال پدر — که بعد از من افتد بدست پسر
همان به که امروز مردم خورند — که فردا پس از من بغما برند
خورد و بپوش و ببخشای و چیست — نگه می چه داری ز بهر کسان
جهان را جهان با خود اصحاب رای — فرو ما یه ماند بحسرت بجای
ز دولت نمست اکنون بدکان تست — که بعد از تو بیرون ز فرمان تست
بپیما تو انی که عقبی خری — بخر جان من ورنه حسرت خوری

حکایت

بزرگی بدو گفت زنهار خویش — که دیگر مخر نان بطاق کسی
بیازار گندم فروشان گرای — که این جو فروشد ست و گندم سرای
ز بازرگانی کار دهقان مرس — بیکهفته رویش ندیدست کس
بدهقان چنین گفت کای دشمنای — بزن گفت کای دشمنای بسای
بامید ما کلبه اینجا گرفت — نه مردی بود نفع زو برگرفت
ره نیک مردان آزاده گیر — چو استاده دست افتاده گیر
بجشمای کانان که مردم خصت — خریدار دکان هیرو نقند

جوانمرد گر راحت خواهی دلی بدست آر
اگر همیشه شاه مردان علی است

حکایت

شنیدم که مردی براه حجاز
ببرخطوه گر دی دو رکعت نماز
چنان گرم رو در طریق هدی
که فارغ شد از پیلبان نگذری
بآخر زه سواس خاطر پریش
پسند آمدش در نظر کار خویش
بپایین بلیس در چاه زیست
که نتوان ازین خوبتر راه زیست
گر آرش رحمت حق نه دریابدی
غرورش سر از جاده برتافتی
شبیکه هاتف از غیب آوازداد
که ای نیکبخت مبارک نهاد
مپندار گر طاعتی کرده
که نزلی بدین حضرت آورده
باحسانی آسوده کردن دلی
به از الف رکعت بهر منزلی

حکایت

بپسر هنگ سلطان چنین گفت زن
که خیزای همایون در رزق زن
برو تا ز خوانت نصیبی دهند
که فرزندگانت بسختی نزند
نگفتا بود مطبخ امر در سرو
که سلطان بشب نیت روزه کرد
زن از نا امیدی سر انداخت پیش
همیگفت با خود دل از خانه ریش
که سلطان ازین روزه گوئی چه خواست
که افطار او عید طفلان ماست
خورنده که خیرش رساند ز دست
به از صائم الدهر دنیا پرست
مسلم کسی را بود روزه داشت
که درمانده را او دهد نان چاشت
وگر نه چه حاجت که زحمت بری
ز خود باز گیری و هم خود خوری

خیالات نادان خلوت نشین — مهم بر کند عاقبت کفر و دین
قضائیست در آب و آیینه نیز — ولیکن صفا را بباید تمیز

حکایت کریم تنگدست با سائلی

یکی را کرم بود و قوت نبود — کفافش بقدر مروت نبود
که شخصی خدا وند هستی مباد — جوانمرد را تنگدستی مباد
کسی را که همت بلند اوفتاد — مرادش کم اندر کمند اوفتاد
چو سیلاب یزدان که بر کوه ساید — نگیرد دمی بر بلندی قرار
نه در خورد و سرمایه کردی کرم — تنک مایه بودی ازین لاجرم
برش تنگدستی دو جزوی بشست — که ای خوب فرجام فرخ سرشت
یکی دست گیرم بچندی درم — که چندست تا من بزندان درم
بچشمش اندرش قدر چیزی نبود — ولیکن بدستش پشیزی نبود
بخشمان بندی فرستاد مرد — که ای نیکنامان آزاد مرد
بدارید چندی کف از دامنش — وگر میگریزد ضمان منش
وزانجا بزندان درامد که خیز — وزین شهر تا پای داری گریز
چو گنجشک در باز و دید اوفتاد — قرارش نباشد دران کنفید
چو باد صبا زان زمین سیر کرد — نه سیریکه بادش رسیدی بگرد
گرفتند عالی جوانمرد را — که جاهل کنی سیر با مرد را
چو بیچارگان آه زندان گرفت — که مزع از قضش رقعه ستوان گرفت
شنیدم که در حبس چیزی بخواند — نه رقعه نبشت و نه فریاد خواند
نه نامنهاد نیاسود و شبها نخفت — بر و پارسائی گذر کرد و گفت

نه پندارست مال مردم خوردن
چه پیش آمدت تا بزندان دری

بگفتا کاین همان ای مبارک نفس
نخوردم بحیلتگری مال کس

یکی ناتوان دیدم از بند ریش
خلاصش ندیدم بجز بند خویش

ندیدم بتر دیک دانش پسند
من آسوده و دیگری پای بند

بمرد آخر و نیکنامی ببرد
زهی زندگانی که نامش نمرد

تن زنده دل خفته در زیر گل
به از عالمی زنده مرده دل

دل زنده هرگز نگردد هلاک
تن زنده دل گر بمیرد چه باک

حکایت در معنی احسان با خلق خدا

یکی در بیابان بسگی تشنه یافت
برون از رمق در حیاتش نیافت

کلاه از سر کرد آن پسندیده کیش
چه جبل اندران بسته دستار خویش

بجنبانت میان بست و بازو گشاد
سگک ناتوان را دمی آب داد

خبر داد پیغمبر از حال مرد
که دادار بر گناهان او عفو کرد

الا گر جفاکاری اندیشه کن
کرم پیش گیر و وفا پیشه کن

کسی با کسی نیکوی کم نکرد
کجا گم شود خیر با نیک مرد

کرم کن بران کت برانند دست
جهانیان ز خیر بر کس نبست

گرت در بیابان نباشد رهی
چرا نشنوی بهنه و زنبیلگی

بقطار زر بخش کردن رنج
نه چندانکه دیناری از دست رنج

بر رهگذر کسی بار خود فرو نگذاشت
گر افتد پای ملخ پیش مور

تو با خلق نیکی کن ای نیکبخت
که فردا نگیرد خدا بر تو سخت

گر از پا در آید نماند اسیر
که افتادگان را بود دستگیر

بازار فرمان مده بر رہے — که باشد که افتد بفرماندہے
چو تمکین و جاہت بود بر دوام — تمکن ز بر بر مرو در ریش عام
که افتد که با جاہ و تمکین شود — چو بندیق که ناگاه فرزین شود
نصیحت شنو مرد نیک بین — نباشد در و هیچ حل تخم کین
خداوند خرمن بما بن نیکند — که بر خوشه چین سرگران نیکنند
تر سد که نعمت بمسکین دہد — وزان بار غم بر دل این نهد
بسا رور مندا که افتاد و سخت — بس افتاده را یاوری کرد بخت
دل ریدستان نباید شکست — مبادا که روزی شوی ریردست

حکایت

بنالید درویشی از ضعف حال — برنجید روئے ختا فیدمال
نه دینار دادش سیدل ز دانگ — بر و بر زد بسر باری ز طیره بانگ
دل سائل از جور او خون گرفت — ساز غم بر او رد گفت ای شگفت
تو انگر تر شروی باری چرا — مگر می نترسد ز تلخی خواست
بفرمود کو تہ نظر تا غلام — برانند شش بخواری ز جر تمام
که آوردن شکر پرورد گار — شنیدم که بر گشت بازار و رزگار
بزهر آگنش سر و تنها ہی نهاد — عطارد فستاد رسیاہی نهاد
شقاوت برہنه نشاندش چو پیر — نه بارش رہا کرد و نه باز گیر
فشاندش قضا بر سر از فاقه خاک — مشعبد صفت کیسه دست پاک
سیاہی حالش دگر گونه گشت — برین تا جرامد قی بر گذشت
غلامش بدست گریبی فتاد — تو انگر دل و دست روشن نهاد

بیدار مسکین شفقت حال — چنان شاد بودی که مسکین مال
شبانگه یکی بر درش لقمه جست — ز سختی کشیدن قدم‌هاش سست
بفرمود صاحب نظر بنده را — که خوشنود کن مرد درمانده را
چو نزدیک آمد بر خواجه باز — براورد پیخویشتن نغره
چو نزدیک آمد بر خواجه باز — عیان کرد راشکش بدیباچه راز
بپرسید سالار فرخنده خوی — که اشکت ز چهره که آمد بروی
بگفت اندرونم مشوریده بخت — براحوال این پیر اشوریده بخت
که مملوک وی بودم اندر قدیم — خداوند املاک واسباب وسیم
چو کوتاه شد دستش از غرفنا — کند دست خواهش بدرها دراز
بخندید و گفت ای پسر حورنیست — ستم بر کس از گردش دور نیست
نه آن تنگ روزیست بازارگان — که بر دی سر از کبر بر آسمان
من آنم که آن روزم از در براند — بروز منش دور گیتی نشاند
نگه کرد باز آسمان سوی من — فروشست گرد غم از روی من
خدا از بحکمت بیندد دری — گشاید بفضل و کرم دیگری
بسا مفلس بینوا سیر شد — بسا کار منعم زبر زیر شد

حکایت

یکی سیرت نیکمردان شنو — اگر نیک مردی و پاکیزه رو
که شبلی ز حانوت گندم فروش — بدزه بر دوانبان گندم بدوش
نگه کرد موری دران غله دید — که سرگشته از هر طرف میدوید
ز رحمت بروشب بنا رست خفت — بسا وای خود بازش آورد گفت

مروت نباشد که این مور ریش ‌ ‌ پراگنده گردانم از جای خویش
درون پراگندگان جمع دار ‌ ‌ که جمعیت باشد از زور گار
چه خوش گفت فردوسی پاک زاد ‌ ‌ که رحمت بران تربت پاک باد
میازار موری که دانه کشست ‌ ‌ که جان دارد و جان شیرین خوشست
سیاه اندرون باشد و سرخ گل ‌ ‌ که خواهد که موری شود تنگدل
مزن بر سر ناتوان دست زور ‌ ‌ که روزی بپایش درافتی چو مور
بخشید بر حال پروانه شمع ‌ ‌ نگه کن که چون سوخت در پیش جمع
گر فتمت زتوانا توان تر بسی ست ‌ ‌ توانا تر از تو هم آخر کسی ست

گفتار در طریق تسخیر مردم باخلاق کریم

بخشای بر پسر کاو نی اندیشید ‌ ‌ باحسان تو انکرد جنایتی بدید
عذر آورد بالطاف گردن بنهد ‌ ‌ که نتوان بریدن بتیغ این کمند
چو دشمن کرم بیند و لطف و خضوع ‌ ‌ نیاید دگر خشت از دست و جوع
مکن بد که بد بینی از یار نیک ‌ ‌ نروید ز تخم بدی بار نیک
چو با دوست در شوار گیری تنگ و ‌ ‌ نخواهد که بیند ترا نقش و رنگ
وگر خواجه با دشمنان نیکوست ‌ ‌ بسے بر نیاید که گردند دوست

حکایت در معنی صید کردن دلها بإحسان

پره در یکے پشیم آمد جوان ‌ ‌ بتگ در پیش گوسفندی دوان
بدو گفتم این را رسیمانست و بند ‌ ‌ که می آرو اندر پیت گوسفند
سبک طوق خد بخیر از و باز کرد ‌ ‌ چپ و راست پویید و آغاز کرد

بره در پیش همچنان میرید — که چو خورده بود از کف مرد و خوید
چو باز آمد نه عیش و بازی بجای — مرا دید و گفت ای خداوند مدای
نه این ریسمان میبرد دنبش — که احسان کمندیست در گردنش
بلطفی که دیدست پیل دمان — نیارد همی حمله بر فیلبان
بدآن را نوازش کن ای نیکمرد — که سگ پاس دارد چو نان تو خورد
برآن مرد کندست دندان یوز — که مالد زبان بر پنیرش دو روز

حکایت وباه و درویش

یکی روبهی دید بیدست و پای — فرو مانده در صنع و لطف خدای
که چون زندگانی بسر می برد — بدین دست و پا از کجا میخورد
در آن بود و در بیشه شیر ژیان — که شیری درآمد شغالی بچنگ
شغالی نگون بخت را شیر خورد — بماند از پس روبه از وی بخورد
دگر روز باز آفتاب قضا — که روزی رسان قوت روزش بداد
یقین مرد را دیده بینده کرد — شد و تکیه بر کار افریننده کرد
کمین بر لبی چشمه بنشست و دید — که روزی بخورند پیلان بزور
ز شیران درنده نیامد غریو — بجنبنده روزی فرستد ز غیب
بیابانگه تیار خورد و فراغ — چو پیشینگ سگ واستخوان ماند و پوز
چو سیرش نماند از نعیمی و نوش — نه دیوار محرابش آمد بگوش
که ای بیخبر بنده باش ای مغل — میندار کاین خود ز اقبال تست
چنان سیر گردن کز تو نماند — چو شیران ژیان را گرسنه کشت
چو روبه چه باشی تو مانند سیر — گر انداخت چون تو به سگ استخوی

بچنگ آر و باد دگیران خوش کن — ز بر فضلهٔ دیگران گوش کن
بخود تا توانی مبار روی خویش — که سعیت بود در ترازو حمایش
چو مردان بسر پنج در راحت سان — مخور دست رنج کسان
بر و دست گیری اگر می نصیحت پذیر — نه خود را بیفگن که دستم بگیر
خدایا ابران بنده بخشایش ست — که خلق از وجودش در آسایش ست
کرم ورز و آن سر که مغزی در ست — که دون همتانند بی مغز پوست
کسی نیک بیند بهر دو سرای — که نیکی رساند بخلق خدای

حکایت عابد بخیل

شنیدم که مردی ست پاکیزه بوم — شناسا و رهرو در و قصهای وم
من و چند سالوک صحرا نورد — بر قسیم قاصد بدیدار مرد
بسر و چشم هر یک ببوسید و دست — بتکمین من عزت نشاند و نشست
زرش دیدم و زرع و نشاکر دو رخت — ولی بیمروت چو بی برو رخت
بخلق و کرم گرم رو مرد بود — ولی دیگدانش قوی سرد بود
همه شب بودش قرار و هجوع — ز تسبیح و تهلیل مارا رجوع
سحر گه میان بست و در باز کرد — همان لطف و شیرینه آغاز کرد
جوانی که شیرین و خوش طبع بود — که با ما مسافر دران ربع بود
مرا بوسه گفتا بتصحیف ده — که در رویش اتوشه از بوسه به
بخدمت منه دست بر کفش من — مرا نان ده و کفش بر سر بزن
به ایثار مردان سبق برده اند — نه شب زنده داران دل مرده اند
همی دیدم اش پاسبان ستار — دل مرده و چشم شب زنده دار

کرامت جوانمردی ست نه دعویست	متعالات بیهوده طبل تهیست
قیامت کسی باشد اندر بهشت	که معنی طلب کرد و دعوی نهشت
سخن تا نتوان کرد و عوی درست	دم بی قدم تکیه گاهست سست

حکایت حاتم طائی و جودوے

شنیدم در ایام حاتم که بود	بخیل اندرش باد پائی چو دود
صبا بر سر عتی رهد بانگ اسپے	که بر برق تیزی گرفتے سپے
بتگ آله سیر سخت بر کوه و دشت	نگفتی مگر ابر نیسان گذشت
یکی سیل بر قفا رها مون فرو	که باد از پیش باز ماندی چو گرد
بگفتند مردان صاحب علوم	سخنهای حاتم بسلطان روم
که هنگام جود و در کرم مرد نیست	چو اسپش بجولان فرا ورد نیست
بیابان نوردی چو کشتی بر آب	که بالای سیرش نیرد غراب
بدستور دانا چنین گفت شاه	که دعوی خجالت بود بی گواه
من از حاتم آن اسپ تازی خواهم	بجولانگه آرد بخواهم گرامی کرم
بدانم که در روی کشور مهیست	و گر رد کند بانگ طبل تهیست
رسول فرستاد مرد عالم بطے	روان کرد و ده مرد و هم اوے
بر مین مرده دابر گریان برو	صبا کرد بادی گرجان درو
بر آسود و چون تشنه بر زنده رود	بدامن شکر داد و شان زر بدشت
شب انجا بودند و در زر گرم	بگفت انچه دانست صاحب خبر
همیگفت حاتم پریشان چو مست	ز حسرت بدندان همیکند دست

که ای مهرو در موبد نیکنام — چرا پیش از نیم نگفتی پیام
من آن بادر فتار دلدل شتاب — ز بهر شما دوش کردم کباب
که دانستم از دست یاران وسیل — نشاید شدن در چراگاه فیل
بگوئی مگر روی ورا هم نبود — جز او بر در بارگاهم نبود
مروت ندیدم در آیین و کیش — که مهمان نجسپد دل از خانه ریش
مرا نام باید در اقلیم فاش — وگر مرکب نامه گو مباش
کسان را در مزاد و شریف پاک — طبیعت ست اخلاق نیکو کیب
خبر شد بر دم از جوانمرد طی — هزار آفرین کرد بر طبع وی
ز حاتم بدین نکته رجوعی مشو — ازین نغز ترما جرائی شنو

حکایت امتحان شاه یمن حاتم را در جوانمردی

ندانم که گفت اینحکایت بمن — که بود دست فرماندهی در یمن
ز نام آوران گوی دولت ربود — که در گنج بخشی نظیرش نبود
توان گفت اورا سحاب کرم — که دستش چو باران فشاندی درم
کسی نام حاتم نبردی برش — که سودا نرفتی از و در سرش
که چیزی از مقالات آن بادسنج — که نه مالک اردنه فرمان و گنج
شنیدم که جشنی ملوکانه ساخت — چو چنگ اندران بزم عاقی نواخت
در و کرد حاتم کسی باز کرد — وگر کس ثنا گفتن آغاز کرد
حسد مرورا بر سر کینه داشت — یکی را ازین خورد و شن گماشت
که تا هست حاتم در ایام من — نخواهد به نیکی شدن نام من
بلا جوی راه بدی طی گرفت — بکشتن جوانمرد رای گرفت

جوانی بره پیش بازآمدش — گرو بوی آنی فرازآمدش
بگفتا بیا رم شد امید مقیم — که در پیش دارم مهم عظیم
بگفت اینهی با من اندر میان — چه یاران یکدل بکوشیم سجان
بمن دار گفت ای جوانمرد گوش — که دانم جوانمرد را پرده پوش
درین بوم حاتم شناسی مگر — که فرخنده نامست و نیکو سیر
سرش پادشاه مین خواستست — ندانم چه کین در میان خاستست
گرم رهنمائی بدانجا که اوست — همین چشم دارم ز لطف تو دوست
بگفت بدیدن ترا که حاتم نیم — سر اینک جدا کن بتیغ از تنم
نباید که چون آن سبع گردد سفید — گزندت رسد یا شوی نا امید
چو حاتم بآزادگی سر نهاد — جوان را بر انداخت و بر دوش نهاد
بنجا که اندر افتاد و بر پای جست — گوش خاک بوسید و گه پا و دست
میندا خت شمشیر و ترکش نهاد — چو فرمانبران دست بر کش نهاد
که گر من گلی بر وجودت زنم — ندردم که در گیرش مردان رزم
دو چشمش ببوسید و در بر گرفت — وز انجا طریق مین بر گرفت
ملک در میان دو ابرو دی مرو — بدانست حالی که کاری نکرد
بگفتش بیا تا چه داری خبر — چرا سر نه بستی بفتراک بر
مگر بر تو نام آوری حمله کرد — نیاوردی از ضعف تاب نبرد
جوانمرد شاطر زمین بوسه داد — ملک آنگه گفت و سکین نهاد

بدو گفت کای شاه باداد و هوش — ازین در سخنهای حاتم منوش
که دریافتم حاتم نامجوی — هنرمند و خوش منظر و خوبروی
جوانمرد و صاحب خرد دیدمش — بمردانگی فوق خود دیدمش
مرا بار بطفش و قوا کرد پشت — بشمشیر احسان و فضلم بکشت
بگفت اینچه دیدی از کرمهای وی — شهنشه ثنا گفت بر آن طوی
فرستاده را داد مهر و درم — که مهرست بر نام حاتم کرم
مر آورا رسد گر گواهی دهند — که معنی و آوازه اش هم دهند

حکایت دختر حاتم در زمان خاتم پیغمبران

شنیدم که طی در زمان رسول — نکردند منشور ایمان قبول
فرستاد لشکر بشیر و نذیر — گرفتند انا یشان گروهی اسیر
بفرمود کشتن بشمشیر کین — که ناپاک بودند و ناپاک دین
زنی گفت من دختر حاتمم — بخواهید ازین نامور حاکمم
کرم کن بجای من ای محترم — که مولای من بود از اهل کرم
بفرمان پیغمبر پاک رای — کشادند زنجیر ازو دست و پای
دران قوم باقی نهادند تیغ — که رانند سیلاب خون بیدریغ
بزاری بشمشیر زن گفت زن — مرا نیز با جمله گردن بزن
مروت ندانیم رسم قوی — به تنها و یارانم اندر کمی
همی گفت گریان بر احوال طی — بسمع رسول آمد آواز وی
بخشید شرع آن قوم و دیگر عطا — که هرگز نکرد اصل و گوهر خطا

حکایت در همت حاتم

زبیگاه حاتم یکی پیر مرد
طلب ده درم سنگ خانیذ کرد

زراعت چنین یاد دارم خبر
که پیش فرستاد تنگ شکر

زن از خیمه گفت این چه تدبیر بود
همان ده درم حاجت پیر بود

شنید این سخن نامور پرده از طی
بخندید و گفت ای دلارام حی

گرا ده درم خود حاجت خویش خواست
جوانمردی آل حاتم کجاست

چو حاتم بآزاد مردی دگر
زدوران سپهر نیابد مگر

ابوبکر سعد آنکه دست نوال
نهد همتش بوده هان شوال

رعیت پناها دولت شاد باد
بسعیت سلمانی آباد باد

سر افراز در این خاک پاکیزه بوم
ز عدلت برافلیم یونان و روم

چو حاتم که گر بیستی فیروی
نبردی کس اندر جهان نام طی

نماند از ان نامور در کتاب
تراهم ثنا ماند و هم ثواب

که حاتم از ان نام و آوازه خواست
ترا سعی و جهد از برای خدا بست

تکلف بر مرد درویش نیست
وصیت همین یک سخن بیش نیست

که چندانکه جهدت بود خیر کن
نه توخیر ماند ز سعدی سخن

حکایت در حلم پادشاهان

یکی را خری در گل افتاده بود
ز سودای شش محن در دل افتاده بود

بیابان و باران و سرما و سیل
فروشسته ظلمت ز افاق دیل

همه شب در این غصه تا بامداد
سقط گفت و نفرین و دشنام داد

نه دشمن بر است از زبانش امان
نه سلطان که ترسد ز فریاد و فغان

قضا را خداوند آن بوستین
در ان حال بگذشت بر بارگین

نگه کرد سالار اقلیم دید — که بر پشت این ماجرا می‌شنید
شنید آن سخنهای دلدار صواب — نه صبر شنیدن نه روی جواب
ملک خشمگین در چشم نگریست — که سودای این بر من از بهر چیست
یکی گفت شاها بپیش زبان — که نگذاشت کس را نه ذکر و زبان
نگه کرد بر سلطان عالی محل — خود و شش بلا دید و خود در جهل
بخندید بر حال سیمین بر او — فرو خورد خشم سخنهای سرد
زر و اسپ و قبا پیش سیمین بر او — چه نیکو بود مهر در وقت کین
یکی نقش‌ای پیر معقول و هوش — مجب رستی از قتل گفتا بهوش
اگر من بنالیدم از درد خویش — وی انعام فرمود در خورد خویش
بدی را بدی سهل باشد جزا — ما گر مردی احسن الی من اساء

حکایت توانگری متکبر و سائلی صاحبدل

شنیدم که مغروری از کبر مست — در خانه بر دوی سائل ببست
بر کنجی فرو مانده بنشست مرد — جگر گرم و آه از دل سینه سرد
شنیدش یکی مرد پوشیده چشم — بگفتا چه در بابت آورد و خشم
فرو گفت و بگریست بر خاک کوی — بجانی گزان شخص آمد بروی
بگفتا ای فلان ترک آزار کن — یک امشب بنزد من انظار کن
بخلق و فرویش گریبان کشید — بمنزل در آمد روش خوان کشید
بر آسود و در پیش او بنهاد — بگفت ایزدت شادمانی دهاد
شب آرام کش قطره چندی چکید — سحر دیده بر کرد و دنیا بدید
حکایت بشنو اندر افتاد و جوش — که جز دیده بر کرد و دیده بر کرد و هوش

شنید این سخن خواجهٔ سنگدل — که برگشت درویش از و تنگدل
بگفتا حکایت کنی ای سخنگو — که چون سهل شد بر تو این کار سخت
که برگردت این شمع گیتی فروز — بگفت ای ستمگار آشفته روز
تو کوته نظر بودی و سست رگ — که مشغول گشتی بچندان زهی
برو ای من این در کسی کر دهند — که گردی تو بر روی او در فراز
اگر تو سر بر خاک مردان نهی — بمردی که پیش آید و شی
کسانیکه پوشیده چشم و دلند — بجانا کزین تو تیا غافلند
چو برگشته دولت ملامت کنید — سر انگشت حسرت بدندان گزید
که شهباز من صید دام تو شد — مرا بود و دولت بنام تو شد
کسی چون بدست آورد جره باز — فرو برده چون موش در دان باز

در تلاش اهل الله بخدمت خلق الله

الا گر طلبگار اهل دلی — ز خدمت مکن یکزمان خالی
خورش ده بکشتگان کبک و هام — که یک ذرت افتد همائی بدام
چو هر گوشه تیر نیاز افکنی — امیدست ناگه که بازی فکنی
ذری هم بر اید ز چندین صدف — ز صد چو به آید یکی بر هدف

حکایت همدرست بمعنی

یکی را پسر گم شد از راحله — همی جست هر گه بدید قافله
ز هر خیمه پرسید و هر بوستانی — بتاریکی آمد ز روشنائی بتافت
چو آمد بر مردم کاروان — شنیدم که میگفت با ساروان

ندانی که چون آه بر دوم هوست — هر انگبین پیش آدم گفتم اوست
مشایخ بجان طالب هر کسند — که باشد که وقتی بمردی رسند
برند از برای دلے بار ها — خورند از برای سگے خار ها

حکایت همدرین معنے

تاج ملک زاده در ملاخ — شبے لعلے افتاد در سنگلاخ
پدر گفتش اندر شب تیره رنگ — چه دانی که گوهر کدام است و سنگ
همه سنگها گوش دارای پسر — که لعل از میانش نکاشد بدر
در او باشد پاکان شوریده رنگ — همان جای تاریک و لعل اندو سنگ
بغفلت بکش بار هر جاهلے — که افتی بسر وقت صاحبدلے
گدائے را گفتند با دوستی سر خوشست — نه بینی که چون با دشمن کشمکشست
بدزدد چو گل جامه از دست خار — که خون در دل افتاده خندد چو نار
غم جمله خورد ور هوا ای یکے — مرا طاقت صد کس برای یکے
گرت خاکپایان شوریده سر — حقیر و فقیر انداند نظر
تو هم گز بمین شان بچشم پسند — که ایشان پسندیده حق بسند
کسے را که نزدیک طینت بد است — چه دانی که صاحب ولایت خود است
درین معرفت بر کسانی ست باز — که در ها ست بر روی ایشان فراز
بستانج حیشان تلخی چشان — که آیند در حلقه بینکشان
بنیوسی گرت عقل و تدبیر هست — ملک را نوادر نوا خانه دست
که روزی فرح یابد از شهر بند — بلندیت بخشد چو گردد بلند
مسوزان دل غمخت گل اندر خریف — که در لوبهارت نماید طریف

حکایت پدر بخیل و فرزند مسرف

یکی ۱ زر خویش خرج کردن نداشت
زرش بود و یارانی خوردن نداشت

بخور ری که خاطر بیاسایدش
ندادی که فردا بکار آیدش

شب ۲ روز در بند زر بود و سیم
زر و سیم در بند مرد لئیم

بدانست ذری پسر در کمین
که ممسک کجا گنج زر دارد زمین

ز خاکش برآورد و بر باد داد
شنیدم که سنگی در آنجا نهاد

جوانمرد را از بقائی نکرد ۳
بیک دست آمد بدیگر بخورد

گزین کم زنی بود بیباک رو
کلاهش بیازار میزد گرو

شنیده پدر چنگ در نانی زد ۴
پسر تنگی و نانی آورد پیش

پدر زار و گریان همه شب بخفت
پسر با دادان بخندید و گفت

زر از بهر خوردن بود ای پدر
زبهر نهادن چه سنگ و چه زر

فرو از سنگ خارا برون آورند
که نخشند و پوشند و آسان خورند

زر اندر کف مرد دنیا پرست ۵
هنوزش بر او در بسنگ اندرست

چو در زندگانی بدی با عیال
گریزد مرگ خواهند از آسمان منال

چو چشمت بر آنگه خورند از تو سیر
که از بام بیگانه گردی بزیر

بخیل تو انگرید بنیاد و سیم ۶
طلسمیست بالای گنجی مقیم

ازان سالهای بماند بیش
که لرزد طلسمی چنین بر سرش

بسنگ اجل ناگهان بشکنند
بآسودگی گنج قسمت کنند

پس از بردن و گرد کردن چو موی
بخور پیش از ان کت خورد کرم و گوی

سخنهای سعدی مثالست و پند
بکار آیدت گر شوی کارمند

در نیست ازین وہی برتر سخن | کزین وہی دولت توان یافتن

حکایت در بیان آنکہ احسان قلیل ثمرہ کثیر جلیل وارد

جوانی بدانگہ کہ مردم بود | تمنای پیری برآورده بود
شبی می گرفت آسمان را بگوش | فرشتاد سلطان بگشتن گوش
تماشا کنان بر در و کوی و بام | هنگامہ پوی ترکان و جوش عوام
چو دید اندر آن شوب و ویش پیر | جوانرا بدست طلاق اسیر
دلش بر جوانمرد مسکین بسخت | کہ بارہی قال آورده بود بدست
برآورد زاری کہ سلطان بمرد | جہان تا مذ و خوی پسندیده برد
بشهم بر همی سود دست در بیخ | شنیدند نادر ترکان آهخته تیغ
بفریاد ازایشان برآمد خروش | تپانچہ زنان بر سر روی و دوش
پیاده نبد تا در بارگاه | دویدند و بر تخت دیدند شاه
جوان از میان رفت و بر دند پیر | گرفتند خواستن آنچه بود
سؤالش بپرسید و هیبت نمود | کہ مرگ منت خواستن از چه بود
چو نیکبخت خوی من و راستی | بدرشتی بغیبت چیر انحواستی
براور دپیر دلاور زبان | کہ ای حامله دگوش حکمت جهان
بقول اندر و نعی کہ سلطان بمرد | نمردی و بیچاره جان بمرد
ملک رنجکایت چنان بر شگفت | کہ چیزش بخشید و چیزی نگفت
وزین جانب اقتان و خیزان جوان | همیرفت بیچاره هر سو دوان
یکی گفتش از چار سوی تصباس | چه کردی کہ آمد بجانت هراس
بگوشش فرو گفت کای هوشمند | بدانگہ زجانی رهیدم زبند

Mehmet Ali Ayverdi

یکی تخم در خاک کاران می نهد — که روزی فرومانندگی بر دهد
جوی بازدارد بلای درشت — حصائی ندیدی که عوجی بکشت
حدیث درست آخر از مصطفی ست — که بخشایش و خیر دفع بلاست
عدو را نه بینی درین بقعه پای — که بوبکر سعد ست کشور کشای
بگیر ای جهانی بروی تو شاد — جهانی که شادی بروی تو باد
گل از هر کس بدو رتو باری نبرد — گلی در چمن جور خاری نبرد
تو ئی سایهٔ لطف حق بر زمین — پیمبر صفت رحمة العالمین
ترا قدر گر کس نداند چه غم — شب قدر را می ندانند هم

حکایت

کسی دید صحرای محشر بخواب — چو مس تفتهٔ روی بی نم ز آفتاب
همی بر فلک شد ز مردم خروش — دماغ از تپش می برآمد بجوش
یکی شخص از بین جمله در سایه — بگردن بر از خلد پیرایه
بپرسید کای مجلس آرای مرو — که بود اندرین مجلست پایمرد
روی تا داشتم بر در خانه گفت — بسایه درش نیکمردی نخفت
در بن وقت نومیدی آن مرد راست — گناهم ز داد او رد و رنجواست
که یارب ببین بنده بخشایشی — کز و دیده ام وقتی آسایشی
چه گفتم چو صل کرد م این از ترا — بشارت خدا و ند بشیر ازرا
که اخلاق در سایهٔ همتش — مقیمند و بر سفرهٔ نعمتش
خجستیست مرد کرم بار دار — وزو بگذری ابر شرم گوهبار
خطب را اگر تیشه بر بی زنند — درخت بزرگان گی نزنند

بسے پای داری درخت بہ — کہ ہم میوہ داری و ہم سایہ ور

گفتار در بیان معنی سیاست و تدبیر پادشاہی و عدل و داد

بگفتیم در باب احسان بسے — ولیکن نہ شرط است ہر کسے

بجور مرکوم آزار را — خوان مال — کہ از مزع بد کندہ بہ پر و بال

کسے را کہ با خواجہ تست جنگ — بدستش چرا میدہی چوب و سنگ

برانداز بیخے کہ خار آورد — درختے بپرور کہ بار آورد

کسے را بدہ پایہ مہتران — کہ بر کہتران سر ندارد گران

ببخشای بر ہر کہ آن طاعت است — کہ رحمت برد جور بر رعیت است

جہاندیدہ را کشتہ بہتر چراغ — یکی بہ ز دانش کہ خلقے بداغ

ہر آنگہ کہ بر وزد رحمت کنے — بازوی خود کاروان مبرنے

جفا پیشگان را بدہ سر بباد — ستم بر ستم پیشہ عدلست داد

گفتار در آنکہ احسان با کسیکہ سزاوار احسان نباشد نشاید

شنیدم کہ مردی نعم خانہ خورد — از نبود در سقف او لانہ کرد

زرش گفت از زنان چہ خواہی کمین — کہ مسکین پریشان شوند از تو طین

بشد مرد و نادان پس کار خویش — گرفتند یک روز زن پای پیش

زن بیخبر بر در ما بہ و کوی — بسیگر و فریاد و میگفت شوی

بیامد زرگان سوی خانہ مرد — بران بیخبر زن بسی طیره کرد

کہ من روی بر مردم ای زن ترش — تو گفتی کہ زنبور مسکین مگس

کسے را بدان نیکیے چون کند — بدان را تحمل بدافزون کند

چه اندیشه بینی ازار خلق
شبشمشیر تیزش بیارد ارحلق

سگ آنجا که باشد که خوانش دهند
بفرمای تا استخوانش دهند

چه نیکو زدست این مثل پیرزه
ستور لگدزن گران بار به

وگر نیشکر دهی نماید عسس
نیارد بشب خفتن از روز کس

نه پیزه در حلقه کارزار
بقیمت ترازنیشکر صد هزار

نه هر کس سزاوار باشد بمال
یکی مال خواهد یکی گوشمال

چو گربه فوازی کبوتر برد
چو فربه کنی گرگ یوسف درد

بنائیکه محکم ندارد اساس
بابندش کمن ورکنی زود بس

حکایت درپیش بینی و عاقبت اندیشی

چه خوش گفت بهرام صحرانشین
چو یکران تو سن زدش بر زمین

وگر اسپی از کله بایدگرفت
کز گریه کشد باز شاید گرفت

بباید اول پیشه جایه کرد آب کاهگل
که سیلاب نتواند انجا شکست

چو گرگ از بیشه آید اندر گله
بکش پیش دل بر کمان گو منه

از ابلیس هرگز نیاید سجود
نه از بد گهر نیکوئی در وجود

بداندیش را جای دولت مده
صد و دیو را دیو دولت مده

مگو شاید این مار کشتن بچوب
چو سر زیر سنگ تو دارد بکوب

قلم زن که بد کرد باز پس دست
قلم بهتر امد که شمشیر دست

تراسد بیرد تا باتش دهد
مدبر مخوانش که مدبر بست

مدبر مخوانش که مدبر بست
که تو فیر ملکست و تدبیر رای

باب سوم در عشق

خوشا وقت شوریدگان غمش — اگر ریش بینند وگر مرهمش
گدایانی از پادشاهی نفور — بامیدش اندر گدائی صبور
دمادم شراب الم درکشند — وگر تلخ بینند دم درکشند
بلاهای خمارست در عشق مل — نگهدار خمارست باشاه کل
نه تلخست صبر یکه بر بادهٔ اوست — که تلخی شکند باشد از دست دوست
اسیرش نخواهد رهائی ز بند — شکارش نجوید خلاص از کمند
سلاطین غربت گدایان حی — منازل شناسان گم کرده پی
ملامت کشانند مستان یار — سبکتر بر دوشهر مست بار
بشر وقت شان خلق کی ره برند — که چون آب حیوان بظلمت درند
چو بیت الحقایق درون پر ز آب — رها کرده دیوار بیرون خراب
چو پروانه آتش بخود در زنند — نه چون کرم پیله بخود بر تنند
بغلطاند در بر دل ارام جوی — لب از تشنگی خشک بر طرف جوی
نگویم که بر آب قادر نیند — که بر ساحل نیل عطشیند

گفتار در بی بزن بعشق حقیقی از عشق مجازی

تبارک عشق چون مجنون بنی آدم گل — ربا بد همچو صبر آرام دل

بنجوا پاندیشش پی بند خیال
پیدا ریش فتنه برمد و خال

که مینی جهان با و نبودش عدم
تصدقش جهان سر نهی بر قدم

زر و خاک یکسان نماید برت
محو در چشم شاهد نماید زرت

که با او نماند و گر جای کس
و گر باکست برنیاید نفس

و گر چشم بر هم نهی بر دل ست
تو گوئی بچشمش اندرش منزل ست

نه تو ت که یکدم شکیبا شوی
نه اندیشد از کس که رسوا شوی

ور ت تیغ بر سر نهد سر نهی
گرت جان بخواهد بکف بر نهی

چنین فتنه انگیز و دلربا ست
چو عشقی که بنیاد او بر هوا ست

که با شند در بحر منعی غریق
عجب دارمی از سالکان طریق

بذکر حبیب از جهان مشتغل
بسودای جانان ز جان مشتغل

چنان مست سا قی که می ریخته
بیاد حق از خلق بگسیخته

که گرشش مطلع نیست بر در شان
نشاید بدار د و اگر د شان

بفریاد تا یوب ملے و خیر بش
الست از ل آوای بخشان شان بگوش

قد مهای خاکی دم ا تشین
گرو ہے عملدار غربت نشین

بیک ناله سلکے بهم کیسند
بیک نعره کوهی ز جا بر کنند

و شوند از دیدشان کحل خواب
چو شکند خاموش و تسبیح گوی

که با حسن صورت ندارند کار
سحر گه خروشان که ما ند ه اند

ندانند ز ا شتغلگے شب و روز
شب روز در بحر سودا و سوز

ندا و منصا مبد لان دل بدوست
چنان بسته بر حسن صورت نگاه

و گر ابلهے داد بیمغز او ست
ندا ند مصا مبد لان دل بدوست

می صرف صحبت کسی نوش کرد | که دنیا و عقبی فراموش کرد

حکایت عشق گدازاده با پادشاهزاده

شنیدم که وقتی گدازاده
نظر داشت با پادشاهزاده

همیرفت و می‌سوخت سودای خام
خیالش فرو برد و دندان بکام

ز مسند نشین خالی نبودی چو میل
همه وقت پهلوی آسش چو پیل

دلش خون شد و راز در دل بماند
ولی پاسش از گریه در گل بماند

رقیبان خبر یافتندش زدند
وگر یاره گفتندش اینجا مدد

دمی رفت یا دآمدش روی دوست
دگر خیمه در بر سر کوی دوست

غلامی شکستش سر و دست و پای
که باری نگفتمت اینجا مپای

وگر رفت و صبر و قرارش نبود
شکیبائی از رویِ یارش نبود

نگین وارش از پیش شکر بجوی
برانندی و باز گشتی بخوی

گر گفتش ای شوخ دیوانه نیک
عجب صبر داری تو بر چوب و سنگ

بگفت این جفا بر من از دست اوست
نه شرط است کایدن از دست دوست

من اینک دم دوستی میزنم
گر او دوست دارد و گر دشنم

زمن صبر بی او توقع مدار
که با او هم امکان نبود قرار

نه نیروی صبرم نه جای ستیز
نه امکان بودن نه پای گریز

بگو زین در بار گه سر بتاب
وگر سر بیچم بکشد در طناب

نه پروانه جان داده پای دوست
به از زنده در کنج تاریک اوست

بگفتا ار غوری زخم چوگان اوست
بگفتا بپایش در افتم چو گوی

بگفتا سرت گر بپرد ز تیغ
بگفت این قدر نبود از رویِ دریغ

یکے را کہ معشوق باشد یکے
نیازارد ازوی بہر اندکے

مرا خود ز سر نیست چندان خبر
کہ تا جست بر تارکم تیغ و تیر

کمین با من ناشکیبا عتیب
کہ در عشق صوت نہ بندد نہ طیب

چو یعقوبم ار دیدہ گردد سپید
نبرّم ز دیدار یوسف امید

رکابش ببوسید روزی جوان
برآشفت و برتافت از وی عنان

بنالید و گفتا عنان بر مپیچ
کہ سلطان عنان بر نہ پیچد ہیچ

مرا با وجود تو ہستی نماند
بیاور توام خود پرستی نماند

گرم جرعہ مینی مکن عیب من
قوی سر برآورد از جیب من

ازان روی وقتت زدم در رکاب
کہ خود را نبینم در دم در حساب

کشیدم قلم بر سر نام خویش
نہادم قدم بر سر کام خویش

مرا خود کشد تیر ازان چشم مست
چہ حاجت کہ آری بہ شمشیر دست

تو آتش بہ نمی در زن و در گذر
کہ نی خشک و نہ بیشہ ماند نہ نمر

حکایت در معنی فنای اہل محبت

شنیدم کہ بر لحن ضیاگرے
برقصی اندر آمد پری پیکرے

ز دلہای شوریدہ پیرانش
گرفت آتش شمع در دودمانش

پراگندہ خاطر شد و خشمناک
یکی گفتش از دوستداران چاک

ترا آتش ایدوست کی بر من سوخت
مرا خود یکبار خرمن بسوخت

اگر یابی از خویشتن دم مزن
کہ شرط است با یار و با خویشتن

چنین دارم از پیر دانندہ یاد
پدر در زوایش نخورد و نخفت
از انگہ کہ یارم کس خوش نخواند
چشش کہ تا حق جمالم نمود
نشد گم کہ رہ از خلائق ببافت
پراگند گانند در زیر فلک
زیاد ملک چون ملک نارمند
قوی بازوانند کوتاہ دست
گہ آشفتہ در گوشۂ خرقہ دوز
نہ سودا آخودشان پرای کہن
پریشیدہ عقل و پراگندہ ہوش
بدریا نخواہد شدن بط غریق
تہیدست مردان پرحوصلہ
ندارند چشم از خلائق بپند
غریبان پوشیدہ از چشم خلق
پر از میوہ و سایہ ور چون بزرند
بخود سر فرو بردہ ہمچون صدف
نہ مردم ہمین استخوانند و پوست
نہ سلطان خریدار ہر بندہ ایست
اگر تاج گہ ہر قطرہ در شدی
چو غازی بخود بر نہ بندند پای

کہ شوریدہ سر بصحرا نہاد
پسر اطلاعت بکرد و مدد گفت
دگر با کسم آشنائی نماند
نگر ہر چہ دیدم خیالم نمود
کہ گم کردہ خویش را باز یافت
کہ ہم دد و دد توان خواندشان ہم ملک
شب و روز چون دی و زمردم رمند
خردمند شیدا و ہشیار مست
نہ در پنج تو چند شان جای کس
ز قول نصیحتگر آگندہ گوش
سمندر چہ داند عذاب الحریق
بیابان نوردان بی قافلہ
کہ ایشان پسندیدۂ حق بسند
نہ زنار داران پوشیدہ دلق
نہ چون سیہ کار روز ازرق زرند
نہ مانند دریا بر آوردہ کف
نہ ہر صورتی جان معنی در و ست
نہ در زیر ہر مژ زندہ زندہ ایست
چو خرچہرہ بازار ازو پر شدی
کہ محکم رود پای چوبین رجائی

حکایت غلبهٔ عشق و بی پروائی محبوب و محویت عاشق

چریفان خلوتسرای الست	یک جرعه تا نفخهٔ صور هست
بتیغ از غرض برنگیرند چنگ	که پرهیز و عشق آگمینه ست و سنگ

یکے شاهدے در سمرقند داشت — تو گفتی بجای سمر قند داشت
چمانے که گرد برده از آفتاب — ز شوخیش بنیاد تقوی خراب
تعالی الله از چشم نامیتے — که بیداریے از رحمت بست آیتے
همی رفتے و دیده ها در پیش — دل دوستان کرده جان بر کفش
نظر کردی این دست و نی موفقت — نگه کرد باری به تندی و گفت
که ای خیره سر چند پوئی بسیم — ندانی که من مرغ دامت نیم
گرت بار دیگر به بینم بتیغ — چو دشمن بیرم سرت بیدریغ
گفتش اکنون سر و خویش گیر — ازین سهمناک مطلبے پیش گیر
نه پندارم این کام حاصل کنی — مبادا که جان در سر دل کنی
چو منصور صاحب دلی طلاست شنید — بدر داز درون ناله بر کشید
که بگذار تا زخم تیغ هلاک — بخاطر ندم لاشه در خون و خاک
که این کشته دست شمشیر اوست — که بیداد گو آب روئیم بریز
ترا تو به فرمائی ای خود پرست — وگر قصد خونست نیکو کنند
بخشای بر من که هر چه او کند — سحر زنده گردم بمیری خوش
بسوزاند مهر شبی آتشیش — قیامت زنم خیمه پهلوی دوست
اگر پیر مرد و زر و کوی دوست

بلاغت فروشی ای جاهل ترک فضولی و اظهار فضل کن

مده تا توانی درین جنگ پشت | که زنده است سعدی چو مشقش بکشت

حکایت فداشدن اهل محبت و هلاک غنیمت شمردن

یکی تشنه می مرد و جان می سپرد | خنک شب پرستی که در آب مرد
بدو گفت نابا غنی کامی عجب | چو مردی چه سیراب و چه خشک لب
بگفتا نه آخر دهان تر کنم | که تا جان شیرینش در سر کنم
قدح تشنه در آبدان عمیق | که داند که سیراب میرد و غریق
اگر عاشقی دامن او بگیر | وگر گوید جان بده گو بگیر
بهشت آن آسانی آنگه خوری | که بر دوزخ نیستی بگذری
دل محکمکاران بود پایدار | چه غم من برانند یکسو چو خویش
درین مجلس آن کس بجایی رسید | که در دور آخر بجایی رسید

حکایت رضا و ثبات

چنین نقل دارم ز مردان راه | نفیر از فغم گدایان شاه
که پیری بدیر اوفتاده شبی | در سجده دید و آواز داد
که یکچند گفتش این خانه خلق | که چیزی دهندت بشوخی ماست
پرسید این خانه کیست پس | که بخشایشش نیست بر سائلس
بگفتا خموش این چه الفاظ خطاست | خداوند خانه خداوندماست
نگه کرد و قندیل و محراب دید | بسوز از جگر نعره بر کشید
که حیف ست از نیکبخت فراموشدن | دریغ ست محرومم ازین در شدن
ز قسم خود میکند هیچ کوی | چرا از در حق روم زرد روی

هم آنجا کنم دست خواهش دراز — که دانم فگردم شهیدست باز
شنیدم که سالی محابا گذشت — چو فریاد خواهان برآورد دست
شبی پای عمرش فرو شد بگل — طپیدن گرفت از عمیقش دل
سحر بر دو شخصی چراغ عمش مسیر — رمق دید ازو چون چراغ سحر
بگفت غلغل کنان از فرح — منم بنده دق باب الکریم الفتح
طلبگار را باید صبور و حمول — که نشنیده ام کیمیا گر ملول
چه زرها بخاک سیه در کنند — که باشد که روزی مسی زر کنند
ز را نجهد چیزی خرمدین ملوست — نخواهی خرمدین به از نازدوست
گر آزو لبری دل بتنگ آیدت — وگر غمگساری بچنگ آیدت
بتلخ عیشی زیروی ترش — بآبی دگر آتشش باز کش
تو لی گر بسختی نداری نظیر — باندک دل آزار ترکش مگیر
تو آن از کسی دل پر خواهش — که دانی که بی او تو ان ساختن

حکایت معنی آنکه طالب صادق بسحر بمقصود رسید

شبی تا سحر صالحی زنده داشت — سحر بسته‌ای دعا بر قرا شت
یکی هاتفش داد هشت در گوش هوش — که بیجا صلی رو سر خویش گیر
ببین در دعای تو مقبول کیست — بخواری بر و با بزاری بگیست
شب دیگر از ذکر و طاعت بخفت — مر و را بخواب اندرش گفت
چو دیدی که ایزد ترا دوست داشت — به بیجا صلی سعی چندین مدار
مپندار اگر مرد عنبان پرست — بسحرت بیارد مگفت ابی غلام
بسی بر نیاید مرا شک را — که من باز دارم ز فتراک دست

بنومیدی آنگه بگردیدمے — ازین ره که راه دگر دیدمے
چو خواهنده محروم گشت از درے — چه غم گر شناسد در دیگرے
شنیدم که راهم درین کوی نیست — ولی هیچ راهی دگر روی نیست
درین بود سرگشته زار و نزار — که گفتند در گردش جاش مدار
قبولست گر چه هنر نیستش — که جز پادشاهی دگر نیستش

بیان مدعا و علت تالیف کتاب

حکایت

یکے در نشابور دانا بگفت — پسر را چو فرزند شایسته گفت
تو قدر زر و سیم کمتر شناس — که بی سیم و زر باشی اندوهگین
سیمیلان چو بر نگیرد و قتدم — وجود و لیت بی بضاعت چو عدم
طمع دار سود و بتر سد ز زیان — که بی بهره باشند فارغ زیان

حکایت در صبر بر جفای آنکه از جفا بر تو ننگرد

حکایت کنند نو عروس جوان — که پیرے زنش را مدارا کنان
که میشد چندین که با این پسر — همی تلخی روزگارم بسر
کسانیکه با من درین منزلند — همی هیچم انگارند و پیشان همند
زن و مرد با هم چنان دوستند — که گویی دو مغز و یکی پوستند
ندیدم درین مدت از شوی من — که باری بخندید در روی من
شنید این سخن پیر فرخنده فال — سخنهای نیکو بمرد بریخته سال
جوابی چه پیرانه اش گفت خوش — که گوهر بود گفتگو باش خموش
دریغست با هیچ از کسی تا فتن — که بیگانه شاید جوا مرد یافتن

چرا سر کشی دانکه گردن کشد
بحرف وجودت قلم در کشد

نشاده بفرمان حق بنده وار
که چون او نه بینی خداوندگار

راضی شود

حکایت

یکی روز بر بنده دل سوخت
که میگفت و فرماندش میفروخت

ترا بنده و از من به افتد بسی
مرا چه بنوذ گر نیفتد کسی

در خواستن یار و برداشتن بار و بیدار حصال محبوب

طبیبی بر یکچهره در بر و بود
که با نیش دل نوشش سر و بود

نه از زور و دولهای رشیش خبر
نه از چشم بیمار نوشش خبر

حکایت کند در بسی غریب
که نوش بود چیدن سم باب طبیب

نمیخواست تندرستی خویش
که دیگر نیاید طبیبش به پیش

بسا عقل زه زه در پیرو دست
که سودای عشقش کند زیردست

چه سود از خرد رابسا لابه کوش
نیارود گر سر بر آورد هوش

مثال رفتن عقل و هوش بتیلهای عشق

یکی پنجه آهنین راست کرد
که با شیر زور آوری نخوت کرد

چو شیرش بسر پنجه در خود کشید
دگر زور پنجه بخود ندید

بسر پنجه آهنینش بزد
نشاید بدین پنجه با شیر گفت

همان پنجه آهنین سست شد
همان نخجیر آهنین دست شیر

تو در پنجه شیر و دانا فنی
چه سودت کند پنجه پیر آهنی

چو عشق آمد از عقل فرمان مبر
که مه دست و پیگان اسیر است گوی

حکایت در معنی عزت محبوب در نظر محب و لفظ رت آن این

میان دو عم زاده وصلت فتاد
دو خورشید سیمای مهتر نژاد

یکی را عنایت خویش افتاده بود
دگر نا فرو سرکش افتاده بود

یکی لطف خلق پری وار داشت
یکی روی در روی دیوار داشت

یکی خوشتن را بیاراستی
دگر مرگ خویشتن از خدا خواستی

پسر را نشاید پدیران نگاه
که عورت بر و نیست مهرش بدل

بخندید و گفتا بصد گونه پند
تغابن نباشد بدانایی زند

بناخن چو پیکان دلم میکند پوست
که هرگز بدین کی تکیه نم زد دوست

کند ترک مهر و وفا و وصول
مرا زان چه گردد کنا قبول

بیا همچنین زندگانی کنم
جفا بینم و مهربانی کنم

نه صد گو بخندم که سیصد هزار
نبا بینا دیدن روی یار

ترا هر چه مشغول دارد ز دوست
گر انصاف پرسی ملامت اوست

یکی پیش شوریده حالی بشست
که دوزخ تمنا کن یا بهشت

بگفتا پسر از من این ما جرا
پسندیدم انچه او پسندید مرا

حکایت قیس عاشق صادق لیلی

بمجنون کسی گفت کای نیک پے
چه بودت که دیگر نیابی نکے

گر درست شور لیلی نماند
خیالت گر گشت پیلی نماند

چو بشنید بیچاره بگریست زار
که ای خواجه دستم زدامن بدار

مرا خود دل درد مند ست ریش
تو نیزم نمک بر جراحت مریش

نه دوری دلیل صبوری بود
که بسیار دوری ضروری بود

بگفت ای وفادار فرخنده خو
پیامیکه داری بلیلی بگوی

بگفتا بسر نامم من پیش دوست
که جیحون ست زیر من انجا که اوست

حکایت سلطان محمود و ایاز

یکی خرده بر شاه غزنین گرفت
که چندین نوازش بیکبار چیست

یکی را که نه رنگ باشد نه بو
نظر نیست سودای بلبل بر و

بسی محمود و گفت این حکایت بسی
نه چیزی زاندیشه برخود بسی

که عشق من این خواجه بر خوی اوست
نه بر قد و بالای نیکوی اوست

شنیدم که در تنگنای شتر
بیفتاد و بشکست صندوق در

به یغما ملک آستین بر فشاند
وز انجا بتعجیل مرکب براند

سواران پی در دو مرجان شدند
ز سلطان بترسیدن یغما پشیمان شدند

نماند از وشاقان گردن فراز
کسی در قفای ملک جز ایاز

نگه کرد کاری ولب هیچ هیچ
ز یغما چه آورد و کس گفت هیچ

من اندر قفای تو می تاختم
ز مغفرت نعمت نپرداختم

گرت قدر بختی هست در بارگاه
به نعمت مشو غافل از پادشاه

خلاف طریقت بود کاولیا
تمنا کند از خدا جز خدا

گر از دوست چشمت بر احسان اوست
تو در بند خویشی نه در بند دوست

ترا تا دهن باشد از جزو من باز
نیاید بکوش دلت از غیب راز

حقیقت سرمست ارا راسته — هوا و هوس گرد بر خاسته
نه بینی که جانیکه برخاست گرد — نه بیند نظر در چه بنیاست مرد

حکایت در معنی قدم درست مردان

قضا را من و پیری از خار یاب — رسیدیم در خاک مغرب به آب
مرا یک درم بود بر در گذشت — بکشتی و درویش بگذاشتند
سیاهان برانند از بهر گشتی چو دید — که آن ناخدا نا خدا ترس بود
مرا گریه آمد نه تیمار جفت — بران گریه قهقه بخندید و گفت
مخور غم برای من ای پر خرد — مرا آنکس آرد که کشتی برد
بگستر دسجاده بر روی آب — خیالست پنداشتم با بخواب
ز هم بر شکستیم دیده دران — نگه با بد اوان من کرد و گفت
عجب ماندی ای یار فرخنده رای — ترا کشتی آورد و ما را خدای
مرا اهل صورت بدین نگروند — که ابدال در آب و آتش روند
نه طفل گزاینده دارد خبر — نگهدارد و شمن و در قهر و ر
بسا آنا نکه در روی هستغرقند — چنین خلق آن کو منظور عین الحقند
نگهدارد از تاب آتش خلیل — چو ابوت موسی از غرقاب نیل
چو کودک بدست شنا در بیست — نترسد و گر دجله پهنا و رست
تو بر روی دریا قدم چون زنی — چو مردان که بر خشک تر دامنی

گفتار در معنی هیچی وجود ممکنات و بودی مسبّبی و اسباب تعالی

رود عقل غیر هیچ بر هیچ نیست — بر عارفان غیر خدا هیچ نیست

Persian calligraphy practice

توان گفتن این با حقایق شناس ‌ ولی خرده گیرند اهل قیاس

که چیست آسمان و زمین چیستند ‌ بنی آدم و دام و دد کیستند

پسندیده پرسیدمی‌ای هوشمند ‌ بگویم گر اید جوابت پسند

که یک همه موج دریا و کوه و فلک ‌ پری و آدمی زاد و دیو و ملک

همه هر چه هستند زان کمترند ‌ که با هستیش نام هستی برند

خنیده است پیش تو دریا بموج ‌ بهم دست گردون گردان باوج

ولی اهل صورت کجا پی برند ‌ که ارباب معنی بحلکی درند

گر آن قطعات یکدیگر نه بیست ‌ وگر هفت دریاست یک قطره نیست

بپوشند طاق عزت علم برکشد ‌ جهان بی عجایب عالم درکشد

حکایت درهقان در لشکر سلطان

نبیسه چو با پسر در رهی ‌ گذشتند بر قلب شاهنشهی

پدر چون پشان دید و تیغ و تبر ‌ قباهای اطلس کمرهای زر

بدان کهتر آموزگار نخجیر زن ‌ غلامان ترکش کش تیز زن

یکی در برش پرنیانی قباه ‌ یکی بر سرش خسروانی کلاه

پسر کان همه شوکت و پایه دید ‌ پدر را بغایت فرومایه دید

که حالش بگردید و رنگش بریخت ‌ ز هیبت بمیغوله در گریخت

پسر گفتش ای خردمند بزرگ ‌ بسر داری از سر بزرگان مرگ

چه بودت که بر بدمی از جان امید ‌ بلرزیدی از باد همچون بید

یکی گفت سالار و فرماندهم ‌ ولی غرقم هست تا در دهم

بزرگان از آن مشت آلوده اند ‌ که در بارگاه ملک بوده اند

تو ای بیخبر بمچنان در دهی
که مرغویش را منصبی می‌نهی

نگفتند حرفی زبان آوران
که سعدی نگوید مثالی بران

حکایت کرم شب تاب

بگفتا دیده باشی که در باغ و راغ
تا بد شب کرمک چون چراغ

یکی گفتش ای خاک بی‌مقدار خوار
چه بودت که بیرون نیائی بروز

ببین کاتشین کرمک خاکزاد
جواب از سر روشنائی چه داد

که من روز و شب جز بصحرا نیم
ولی پیش خورشید پیدا نیم

حکایت دانشمند با پاک سعد بن زنگی غفر الله لهما

ثنا گفت بر سعد زنگی کسی
که بر تربتش باد رحمت بسی

در مرد او دو تشریف و مبلغ بخواجش
بیفشاند از خود و منزلت ساختش

چو الله بس و دیده بر نقش زر
بشوئید و بر کند خلعت ز بر

ز سنورش خیان شعله در جان گرفت
که بر جست و راه بیابان گرفت

یکی گفتش از همنشینان دشت
چه دیدی که حالت دگرگونه گشت

تو اول زمین بوسه دادی سه جای
نبایستت آخر زدن پشت پای

بخندید کاول ز بیم و امید
همی لرزه بر تن فتادم چو دید

بآخر ز تمکین الله بس
بپیچیدم و چشم اندر او نه کس

حکایت مرد حق شناس

بشهری دراز شام عوغا فتاد
گرفتند پیری مبارک نهاد

هنوز آن حدیثم بگوش اندرست — چو قیدش نهادند بر پا و دست
که گفت ار نه سلطان اشارت کند — کرا دسترس باشد که غارت کند
بباید چنین دشمنی دوست داشت — که سید اینش دوست برسن گماشت
اگر غمزه و جاهست و کردل و قید — من از حق شناسم نه از عمر و زید
ز علت مدارای خردمند بیم — چو داروی تلخت فرستد حکیم
بخور هر چه آید ز دست حبیب — نه بیمار داناتر از طبیب

حکایت عاشق صادق پارسا

یکی را چو من دل بدست کسی — گرفتار بود و می بر خودی بر بسی
پس از هوشمندی و فرزانگی — بدف برزد نقش دیوانگی
قضا خورد ازدست یاران خویش — چو مسمار پشتانی آورده پیش
خیالش چنان بر سر آشوب کرد — که بام و دماغش لگدکوب کرد
ز دشمن جفا بردی از بهر دوست — که تریاک اکبر بود زهر دوست
نبودش ز تشنیع یاران خبر — که غرقه ندارد ز باران خبر
گرایای خاطر در آید بتنگ — نماند بشیدا ز شیشه نام تنگ
شبی دیو جوعش بر اپر پیکر ساخت — در انخوش آن مرد بر بروی تباخت
بجز گرد مجال تماشش نبود — ز یاران کس آگه ز رازش نبود
بالی فرو رفت از در یک بام — بر و بسته سر ماوری از خام
نصیحت گری لوشش آغاز کرد — که خود را بکشتی درین آب سرد
ز بر بامی منصف بر آمد خروش — که ز نهار ازین حرف ننگ خموش
مرا نیز در این پس دل فریفت — ز مهرش چنانم که نتوان شکیفت

نیز شنیدم که بخلق خوشم
پس بدان آن که تخصم زخاک آفرید
عجب داری ار بار امر تنم

نگر تا چه بارش بجان میکشم
بقدرت در و جان پاک آفرید
که دائم باحسان و فضلش درم

گفتار اندر سماع اهل دل و تفریق حق و باطل

اگر مرد عشقی کم خویش گیر
مترس از محبت که خاکت کند
نروید نبات از جوب درست
ترا باحق آن آشنائی دهد
که تا با خودی در خودت راه نیست
نه مطرب که آواز پائی ستور
نگس پیش شوریده دل پر نزد
نیارد بچم داند آشفته سامان نذیر
مرا بنده خود می نگرد و خموش
چو شوریدگان می پرستی کنند
بچخ اندر آیند و ولاب وار
به تسلیم سر در گریبان برند
بگویم سماع ای برادر که چیست
گر از بیخ سفنی بود طیره او
وگر مرد لهوست و بازی و لاغ
چه مرد سماع است شهوت پرست

وگرنه ره عافیت پیش گیر
که باقی شوی گر هلاکت کند
مگر خاک بروی بگردد نخست
که از دست خویشت رهائی دهد
وزین نکته جز بیخود آگاه نیست
سماعست اگر عشق داری و شور
که او چون نگس دست بر سر نزد
باواز مرغی نبالد فقیر
ولیکن نه هر وقت بازست گوش
بر آواز دولاب مستی کنند
چو دولاب بر خود بگرید زار
چو طاقت نماند گریبان درند
مگر مستمع را بدانم که کیست
فرشته فرو ماند از سیر او
قوی تر شود لهوش اندر دماغ
باواز خوش خفته خیزد بمست

پریشان شود گل بباد سحر — نه هیزم که نشگافد شش جز تبر
جهان پر سماعست و مستی و شور — ولیکن چه بیند در آئینه کور
مگس عیب درویش حیران و مست — که غرقست ازان میز ندیا و دست
نه بینی شتر بر صدای عرب — که چونش برقص اندر آرد طرب
شتر را چو شور و طرب در سرست — اگر آدمی را نباشد خرست

حکایت

شکر لب جوانی فی آموختے — که دلها در آتش چو فی سوختے
پدر بار ها بانگ بروی زدے — بتندی و آتش دران فی زدے
شبے چند ای پسر گوش کرد — سماعش پریشان و مدهوش کرد
همیگفت و بهره افگنده موے — که آتش بمن در زد این بار نے
ندانی که شوریده حالان مست — چرا بر فشانند در رقص دست
کشاید دری بر دل از واردات — فشاند سر و دست بر کائنات
حلالش بود رقص بر بانگ دوست — که هر استخوانش جانی در وست
گر قحبه که خود چابکی در شنا — برهنه توانی زدن دست و پا
بکن خرقه نام و ناموس و زرق — که عاجز بود مرد با جامه غرق
تعلق حجابست و بیحاصلی — چو پوندها بگسلے واصلی

حکایت

کسے گفت پروانه را کای حقیر — بروده دوستے در خور خود بگیر
سرے رو که بینے طریق رجا — تو و مهر شمع از کجا تا کجا

سمندر نه گر دانش آگه بود
که مرد انگه باید انگه نبرد

ز خورشید پنهان شود مور و موش
که جهلست با آهنین پنجه زور

یکی را تو دانی که خصم تو اوست
نه از عقل باشد گرفتن بدوست

ترا کشتن نگویند نکو مے کنی
که جان در سر و کار او میکنی

گدائی که از بادشه خواهد بخت
قضا خورد و سودا بیهوده پخت

کجا در حساب آید و چون تو دوست
که روی ملوک و سلاطین در اوست

مپندار کو در چنان مجلسے
مدارا کند با چو تو مفلسے

بگرد آید همه خلق نرمی کنند
تو بیچاره بر تو گرمی کنند

نگه کن که پروانهٔ سوزناک
چه گفت ای عجب گر بسوزم چو پاک

مرا چون خلیل آتشی در دست
که پندار ای بین شعله بر من گلست

نه دل دامن دلستان میکشد
که شوقش گریبان جان میکشد

نه خود را بر آتش بخود میزنم
که زنجیر شوقیست در گردنم

مرا هیچ خان و مه بود دم که شب
نه اندیشم آتش بمن در فروخت

نه آن مسکین یار در شاهدے
که با او توان گفتن از زاهدے

که صیقل کند بر تو لای دوست
که من آهنیم کشته در پای دوست

مرا با تلف حرص دانی چراست
چو او هست اگر من نباشم رواست

بسوزم که یار پسندیده اوست
که در روی مرآت کند سوز دوست

مرا چند گوئی که در خود روش
حریفی بدست آر همدرز خویش

بدان ماند از رشک بر یار من
که گوئی بگردم گزیده منال

کسے را نصیحت نگوئی شگفت
که دانی که در روی نخواهد گرفت

ز کف رشته بیچاره را لگام مزن
نگویند کاهسته ران ای غلام

چه فتنه آمد این نکته در سر چندباد
که عشق آتش ست ای پسر چندباد

بباد آتش تیز برتر شود کتاب
پلنگ از زدن کینه ور تر شود

چو نیکت بدیدم بدی میکنی
که رویم فرا چون خودی میکنی

ز خود بهتری جوی و فرصت شمار
که با چون خودی کم کنی روزگار

پی چون خودان خود پرستان نوند
بکوی خطرناک مستان روند

من آول که این کار سر داشتم
دل از سر بیکبار برداشتم

سر اندر زد عاشقی صاف نیست
که بد زهره بر خویشتن عاشقست

اجل ناگهی در کمینم کشد
همان به که آن نازنینم کشد

چو بیشک نبشت ست بر سر هلاک
بدست دلارام خوشتر هلاک

نه زوری به بیچارگی جان دهی
پس آن به که در پای جانان دهی

مکالمهٔ شمع و پروانه

شبی یاد دارم که چشم نخفت
شنیدم که پروانه با شمع گفت

که من عاشقم گر بسوزم رواست
ترا گریه و سوز و زاری چراست

بگفتا ای هوادار مسکین من
برفت انگبین یار شیرین من

چو شیرینی از من بدر میرود
چو فرهاد م آتش بسر میرود

همیگفت و هر نقطه سیلاب درد
فرو میدویدش بخسار زرد

که ای مدعی عشق کار تو نیست
که فی صبر از آرزو یار ای ست

تو بگریز از پیش یک شعله خام
من استاده ام تا بسوزم تمام

ترا آتش عشق گر پر سوخت
مرا بین که از پای تا سر بسوخت

نرفته ز شب همچنان بهره یی
که ناگه بکشتش پریچهره یی

همیگفت میرفت و دودش بسر — همین بود پایان عشق ای پسر
اگر عاشقی خواهی آموختن — بکشتن فرح یابی از سوختن
بکن گریه بر گور رفتگان دوست — برو خرمی کن که مقبول اوست
اگر عاشقی سر مشو می از مرض — چو سعدی فروشوی مست از غرض
فدائی ندارد زر مقصد و جنگ — وگر بر سرش تیر بارد و سنگ
بدریا مرو گفتمت ز نهار — وگر میروی تن بطوفان سپار

باب چهارم در تواضع

ز خاک آفریدت خداوند پاک — پس ای بنده افتادگی کن چو خاک
چو تعظیم و جاه است سر در کشی مباش — تن خاک آفریدند آتش مباش
چو گردن کشید آتش هولناک — به بیچارگی تن بنید تخت خاک
چو این سرفرازی نمود آن کمی — ازین دیو کردند ازان آدمی

حکایت در معنی

یکی قطره باران ز ابری بچکید — خجل شد چو پهنای دریا بدید
که جائیکه دریاست من کیستم — گر او هست حقا که من نیستم
چو خود را بچشم حقارت بدید — صدف در کنارش بجان پرورید
سپهرش بجائی رکسانید کار — که شد نامور لولوی شاهوار
بلندی بدان یافت کو پست شد — در نیستی کوفت تا هست شد

حکایت در معنی نظر مردان حق در خویشتن بحقارت

جوانی خردمند پاکیزه بوم
ز دریا برآمد بدر بند روم

درفضل و بینش و فقر و تمیز
نهاد اندر خلش بجای عزیز

سر صالحان گفت وزی بگذرد
که خاشاک مسجد بفیشان و گرد

چنان گین سخن مرد در هر و شنید
برون رفت بازش نشان کس ندید

بران حمل کردند یاران پیر
که پروای خدمت ندارد فقیر

دگر روز خادم گرفتش براه
که نامخوب کردی برای تباه

ندانستی ای کودک خوبنهاد
که مردان خدمت بجانی رسند

گرستن گرفت از سر صدق و سوز
که ای یار جان پرور دلفروز

نه گرد اندران بقعه دیدم خاک
من آلوده بودم در آن جای پاک

گرفتم قدم لاجرم باز پس
که پاکیزه مسجد به از خاک و خس

طریقت جز این نیست در دویش را
که آنکنده دارد تن خویش را

بلندیت باید تواضع گزین
که این بام را نیست سلم جز این

حکایت سلطان بایزید قدس سره

شنیدم که وقتی سحرگاه عید
ز گرمابه آمد برون بایزید

یکی طشت خاکسترش بر سخیر
فرو ریختند از سرائی بسر

همیگفت شوخی دلیر و دبی
که ای نفس من در غرور اشی

بزرگان نکردند در خود نگاه
خدا بینی از خویشتن بین بخواه

بزرگی بناموس و گفتار نیست
بلندی بدعوی و پندار نیست

قیامت کسی عیسی اندر بهشت
که معنی طلب کرد و دعوی بهشت

تواضع سر رفعت افرازدت ‌ ‌ ‌ تکبر بخاک اندرازدت
بگردن فتد هر سرکش تند خوی ‌ ‌ ‌ بلندیت باید بلندی مجوی

گفتار در عجب و عاقبت آن و شکستگی و برکت آن

ز مغرور و دنیا رهِ دین مجوی ‌ ‌ ‌ خدا بینی از خویشتن بین مجوی
گر بت جاه باید مکن چون خسان ‌ ‌ ‌ بچشم حقارت نگه در کسان
گمان کی برد مردم هوشمند ‌ ‌ ‌ که در سر گرانی ست قدر بلند
ازین نامورتر محلی مجوی ‌ ‌ ‌ چو خواند خلقت پسندیده گوی
نگر چون تو ئی بر تو کبر آورد ‌ ‌ ‌ بزرگش نه بینی بچشم خرد
تو نیز از تکبر کنی همچنان ‌ ‌ ‌ نمائی که پشت تکبر کمان
چو استاده بر مقام بلند ‌ ‌ ‌ بر افتاده گر هوشمندی مخند
بسا ایستاده در امد ز پای ‌ ‌ ‌ که افتاد گانش گرفتند جای
گرفتم که خود هستی از عیب پاک ‌ ‌ ‌ تعنت مکن بر من عیب ناک
یکی حلقه کعبه دارد بدست ‌ ‌ ‌ یکی در خرابات افتاده مست
گر آنرا بخواند مگر کم شود ‌ ‌ ‌ وز این را بر اند مگر بازگردش
نه مستظهر ست این بأعمال خویش ‌ ‌ ‌ نه آنرا در توبه بستست پیش

حکایت عیسی علیه السلام و عابد نا پارسا

شنیدستم از راویان کلام ‌ ‌ ‌ که در عهد عیسی علیه السلام
یکی زندگانی تلف کرده بود ‌ ‌ ‌ بجهل و ضلالت بسر آورده بود
دلیری سیه نامه سخت دل ‌ ‌ ‌ ز پاکی ابلیس از وی بجل

تکبر بخاک اندر اندازدت
بلندیت باید بلندی مجوی

خدا بینی از خویشتن بین مجوی
بچشم حقارت نگه در کسان
که در سر گرانی ست قدر بلند
چو خواند خلقت پسندیده گوی
بزرگش نه بینی بچشم خرد
نمائی که پشت تکبر کمان
بر افتاده گر هوشمندی مخند
که افتاد گانش گرفتند جای
تعنت مکن بر من عیب ناک
یکی در خرابات افتاده مست
وز این را بر اند مگر بازگردش
نه آنرا در توبه بستست پیش

که در عهد عیسی علیه السلام
بجهل و ضلالت بسر آورده بود
ز پاکی ابلیس از وی بجل

بسر بردہ ایام بیحاصلے
سرشک فعالی از عقل پر
بنا بر سبکسیری دامن آبرو
نہ پائی چو بینندگان کام است
چو سال بد از دوی خلائق نفور
ہوا و ہوس خرمنش سوختہ
شنیدم کہ عیسے در آمد ز دشت
بزیر آمد از غرفہ خلوت نشین
گنہگار و بر گشتہ اختر زدور
بحسرت تامل کنان شرمسار
خجل در یرلب عذر خواہان بسوز
شرشک غم از دیدہ باران چو بیغ
برا فتم نقد عمر عزیز
چو من زندہ ہرگز مبادا کسے
بر ست انکہ در عہد طفلی بمرد
گنہ بخش ای جہان آفرین
درین گوشہ نالان گنہگار پیر
نگون ماندہ از شرمساری سرش
روان آب حسرت بشیب برش
ترش کردہ بر فاسق ابرو ز دور

تیا سودہ تا بودہ از دوی دے
شکم قرہ از تمہا می حسرام
بنا داشتی دودہ امدودہ
نہ گوشے چو مردم نصیحت مشنو
نما یلان ہیم چون منہ نوند ور
جوے نیکنامی نیندوختہ
کہ در نامہ جامی شبتن نماند
بغفلت شب و روز مخمور و ست
بقصورہ عابدی برگذشت
بپایش در افتاد سر بر زمین
چو پروانہ حیران آیشان نور
چو درویش در دست سرمایہ دار
زشبہای در غفلت آوردہ روز
کہ عمرم بغفلت گذشت ای دریغ
بدست از نکوئی نیاوردہ چیز
کہ کوشش بہ از زندگانی بے
کہ گیرد بمن آید فسوس الحزین
کہ فریاد خالم رسای دستگیر
روان آب حسرت بشیب برش
ترش کردہ بر فاسق ابرو ز دور

که این مدبر اندرپی ما چراست
نگون بخت نادان چه همجنس ماست

بگردون بالش در افتاده
بباد هوا عمر بر داده

چه خیر آید از نفس و دانش
که صحبت بود با مسیح و منش

چه بود گر که زحمت پذیرد ز پیش
بدوزخ برفتی پس کار خویش

بپیرانجم از طاعت ما خوشش
صبا دا که در من فتد آتشش

بمحشر گه حاضر شوند انجمن
خدایا تو با او مکن جشه بمن

درین بد که وحی از جلیل الصفات
درآمد به عیسی علیه الصلوة

که گر عالم ست این و گر آن جهول
مرا دعوت هر دو آمد قبول

تبه کرده ایام برگشته روز
بنالید هر چند بر من بزاری و سوز

بهیچارگی هر که آمد برم
نیندازمش ز آستان کرم

عفو کردم از وی علمهای عبادت
درآرم بفضل خودش در بهشت

وگر عمار دارد عبادت پرست
که در خلد با وی بود هم نشست

بگو نگ از و در قیامت مدار
که آنرا به جنت برند این بکار

که آنرا جگر خون شد از سوز و درد
مدانست درباره گاه بی نیازی غنی

گر این تکیه بر طاعت خویش کرد
که هیچارگی به ز بسیار دستی

کرا جامه پاکست و سیرت پلید
درد در خورش را نیابد کلید

برین آستان هجز و مسکینیست
بر از طاعت و خویشتن بینیست

چو خود را ز نیکان شمردی بدی
نمی گنجد اندر خدائی خودی

اگر مردی از مردی خود مگوی
نه هر شهسواری بدر برد گوی

پیاز آمد آن بی هنر حلبه پوست
که پندشت چون پسته مغزی در اوست

ازین نوع طاعت نیاید بکار
برو عذر تقصیر طاعت بیار

نخور دار عبادت بران بخیره
که با حق نکو بوده با خلق بد

سخن باماند از عاقلان یادگار
ز سعدی همین یک سخن یاد دار

گه گاه اندیشه ناکرده خدای
به از پارسایی عبادت نمای

حکایت دانشمند درویش و قاضی متکبر

یکی فقیهی کهن جامه تنگدست
در ایوان قاضی بصف بر نشست

نگه کرد قاضی در و تیز تیز
معرف گرفت آستینش که خیز

ندانی که برتر مقام تو نیست
فروتر نشین باید و جای تست

بجای بزرگان مرو بی زکمن
چو سر پنجه ات نیست شیری مکن

نه هر کس سزاوار باشد بصدر
کرامت بجاه ست و منزل بقدر

دگر ره چه حاجت به پندکس ست
همین شرمساری عقوبت بس ست

بغرت هر انکو فروتر نشست
بسخواری نیفتاد زبالا بپست

چو آتش برآورد درویش دود
فروتر نشست از مقامیکه بود

فقیهان طریق جدل ساختند
لم ولا نسلم درانداختند

کشاندند بر هم در فتنه باز
بلا و نعم کرده گردون دراز

تو گفتی خروسان شاطر بجنگ
فتاندند درهم بمنقار و چنگ

یکی بر زمین میزند هر دو دست
یکی بر جهد دار خشنا کی چو ست

فتاندند در معقده پیچ پیچ
که در حل آن ره نبرد ند هیچ

کهن جامه در وصف آخر برین
بغرتش در امد چو شیر عرین

که برهان قوی باید و مستوی
نه رگهای گردن بحجت قوی

مرا نیز چوگان حرفست گوی
بگفتند ار نیک و انی بگوی

بکلک فصاحت بیانی که داشت — بدلها چو نقش نگین بر نگاشت
ز کوی صورت بمعنی کشید — قلم بر سر حرف دعوی کشید
بگفتندش از هر کنار آفرین — که بر عقل طبعت هزار آفرین
سخن تا بجائی برانند — که قاضی چو خر در خلابی بمانند
برون آمد از طاق دستار خویش — باکرام بلطفش فرستاد پیش
که ای همت قدر تو نشناختم — بشکر قدومت نپرداختم
دریغ آمدم با چنین مایه — که بینم ترا در چنین پایه
معرف بدلداری آمد برش — که دستار قاضی نهد بر سرش
بدست زبان منع کردش که دور — منه بر سرم پای بند غرور
که فردا شود بر کهن میزنان — بدستار پنجه گزم سرگران
چو مولام خوانند و صدر کبیر — نماند مرا دم بچشم حقیر
تفاوت کند هر گز آب زلال — گرش کوزه زرین بود یا سفال
خرد باید اندر سر مرد و مغز — نباید مرا چند متر دستار نغز
کس از سربزرگی نباشد بچیز — کدو سربزرگست و بیمغز نیز
میفراز گردن بدستار و ریش — که دستار پنبه ست سلمت حشیش
بصورت کسانیکه مردم شدند — چو صورت همان به که دم در کشند
بقدر هنر جست باید محل — بلندی و نخسی مکن چون جعل
نبی تو ریا را بلندی نکوست — که خاصیت شیشگر خود دروست
بدین عقل و همت نخوانند کست — وگر میرود صد غلام از پست
چه خوش گفت خیر مهره در گلهٔ — چو سر داشتش پر طمع جاهلی
مرا کس نخواهد خریدن بهیچ — بدین آنکی در حریرم مپیچ

مُنعِم بمال اگر کسے بہتر ست — خرد جمع طلسم ہوشمندی درست
بدین شیوہ مرد سخنگوی چیست — بآب سخن کینہ از دل بشست
دل آزردہ را سخت باشد سخن — چو خصمت بیفتاد دستی مکن
چو دشمن شکستت رسد مغز دشمن برار — کہ فرصت فروشوید از دل غبار
چنان زی کہ ماند قاضی بحورش اسیر — کہ گفت ان ہذا لہو المکر کبیر
بدندان گزید از تعجب بدین — بماندش صدو بیست چون نکر قارون
ورا سنجابوان بہمت بتافت — برون رفت و بازارشان کس نیافت
غریوا از بزرگان مجلس بخاست — کہ گوئی چنین شوخ چشم از کجاست
نقیب از پیش رفت و ہر سو دوید — کہ مردی بدین نعت و صورت کہ دید
یکی گفت ازین نوع شیرین سخن — درین شہر سعدی شناسیم و بس
بران صد ہزار آفرین کین بگفت — حق تلخ ہین تا چہ شیرین بگفت

حکایت در توبہ کردن پادشاہزادہ گنجہ

یکی پادشہ زادہ گنجہ بود — کہ نا اہل و ناپاک و شبخیز بود
بمسجد درامد سرآپای دست — می اندر سر و ساتگینی بدست
بمقصورہ در پارسائی مقیم — زبان دلاویز قلبے سلیم
تنے چند بر گفت او مجتمع — چو عالم نباشی کم از مستمع
چو بیغرتی پیشہ کردان حرون — شدندان غریزان خجل زان فسون
چو منکر بود پادشہ را قدم — کہ یارد زدن دم ازامر معروف دم
شجاعی کند سیر بر بوے گل — فرومانداز آواز چنگ از دہل
گرت نہی منکر بر ایذ درست — نشاید چو بیدست و پا باش پست

وگر دست قوت نداری بگوی
چو دست و زبان را نماند مجال
یکی پیش دانای خلوت نشین
که یکبار حشر بر این بد نیست
دوم شب سوزناک از زوال باخبر
برآورد مرد جهاندیده دست
خوشا آن پسر پیش از روزگار
که گفتش ای قدر وقت رستی
چه بد عهد را نیک خواهی بهر
چنین گفت بیننده تیز هوش
بطامات مجلس نیارستم
که هر گه که بازآید از گمرهی
چنین پنج روز است عیش مدام
حدیثی که مرد سخن‌ساز گفت
ز وحدت آب در چشمه‌اش آمد چو میغ
ز تیر آن شوق اندرونش بسوخت
بر نیک محضر فرستاد کس
قدم رنجه فرمای تا سر نهم
دو روز یکستله بر در سپاه
شکر دید و عناب و شمع و شراب
یکی غایب از خود یکی نیم مست
یکی شعر گویان صرای بدست

که پاکیزه گردد و بالد ز خوبی
شهامت نماند مروت رجال
تو دل را مگر بر نیاسایی این
بنالید و بگریست سر بر زمین
دعا کن که ما نیز با تیم و دست
قوی‌تر که بفتاد و تیغ و تبر
چه گفت ای خداوند مدبار و پشت
خدایا همه وقت او خوش بدار
بدین بد چرا نیکوئی خواستی
چه بد خو استن بر سر خلق و شهر
چو سر سخن در نیابی مجوش
زهی آفرین توبه‌اش خواستم
بعیشی رسد جاودان در بهشت
بترک اندرش عیشهائی مدام
یکی را ز نمیان با ملک بازگفت
ببارید بر چهر سیل دریغ
حیا دیده بر پشت پایش بدوخت
ور توبه گویان که فریاد رس
سر مهل و ناراستی بر منه
سخن پرور آمد در ایوان شاه
وه از نعمت آباد و مردم خراب
یکی شعر گویان صرای بدست

زسوئی برآورده مطرب خوش
زدیگر سو آواز ساقی که نوش

حریفان خرابند می لعل رنگ
سر چنگی از خواب برچو چنگ

نبود از ندیمان گردن فراز
بجز نرگس آنجا کسی دیده باز

دف و چنگ با یکدگر ساز گار
براورده زیر از میان ناله زار

بفرمود و درهم شکستند خرد
مبدل شدان عیش صافی بدرد

شکستند چنگ و گسستند رود
بدر کرد گوینده از سر سرود

بپیمانه در سنگ بردن گرفت
کدو را نشاندند و گردن زدند

روان از خم و چنگ او فتاد و نگون
تو گفتی شدست از بط کشته خون

نم آبستن خمر نه ماهه بود
دران فتنه دختر بمیخت زود

شکم تا بنافش دریدند مشک
قدح را برو چشم خونین پر اشک

بفرمود تا سنگ صحن سرای
بکندند و کردند نو باز جای

که گاگونه خمر یاقوت خام
بشستن نمیشد زبر وی خام

عجب نیست با بوعه گر شد خراب
که خوردند اندران نه چندان شراب

وگر هر بربط گرفتی بکف
قفا خوردی از دست مردم چو دف

وگر فاسقی چنگ دی بدوش
بمالیدی او را چو طنبور گوش

جوانی سر از کبر و پندار مست
چو پیران بگنج عبادت نشست

پدر بارها گفته بودش بهول
که پاکیزه رو باش و شایسته قول

جفای پدر برد و زندان و بند
چنان سودمندش نیامد که پند

گرش سخت گفتی سخنگوی سهل
که بیرون کن از سر جوانی و جهل

خیال و هوس بر دلش چیره گشت
که درویش را زنده نگذاشتند

سپر افگند شیر غران چنگ
نمیدید از تیر باران گریز

بنرمی ز دشمن توان کند پوست
چو با دوست سختی کنی دشمن اوست

چو سندان کسی سخت روئی نکن
که خایسک تا دیب بر سر نخورد

نگفتند درشتی مکن با امیر
چو بینی که شخصی کند سخت گیر

باخلاق با هر که بینی بساز
اگر زیردست است و گر سرفراز

گر این گردن از ناز کی بر کشد
بگردد چو خوشه تهی سر کند

بشیرین زبانی توان برد گوی
که پیوسته تلخی برد تند خوی

تو شیرین زبانی ز سعدی بگیر
تر شروی را گو تلخی بمیر

حکایت شهد فروش

شکر خنده انگبین میفروخت
که دلها ز شیرینیش می بسوخت

بنانی میان بسته چون نیشکر
بر و مشتری از لبش عسل مشتر

گرانمایه از دست او چون عسل
بخوردندی از دست او چون عسل

گرانی نظر کرد در کار او
حسد برد بر روز بازار او

دگر روز شد گرد گیتی دوان
عسل بر سر و سر که بر پیرهان

بسی گشت فریاد خوان پیش و پس
که نشنید بانگ مگس بی نفس

شبانگه چو نقدش نیامد بدست
بدلتنگ روئی بکنجی نشست

چو عاجی ترش کرده روی از عجز
چو ابروی زندانیان وز عجز

زنش گفت بازی کنان شوی را
عسل تلخ باشد تر شروی را

حرامت بود نان بی تلخ چشید
که چون سفره ابرو بهم در کشید

مکن خواجه بر خویشتن کار سخت
که بد خوی باشد نکو نشنگخت

گر تمکین که سیم و زرت چیز نیست
چو سعدی زبان محبت بیز نیست

حکایت در معنی تواضع نیکمردان

شنیدم که فرزانهٔ حق پرست
گریبان گرفتش یکی بندمست

ازان تیره دل مرد صافی درون
تفافی خورد و سر بگرداند از سگون

بپای گفتش آخر نه مردی تو نیز
تحمل در نفسیت ازین بی تمیز

شنید این سخن مرد پاکیزه خو
بروگفت ازین نوع با من مگوی

که پست اند دوان گریبان مرد
که با شیر جنگی بیاگالد نبرد

نزند شیار عاقل نیندیشد که دست
زند در گریبان نادان مست

هنرور چنین زندگانی کند
جفا بیند و مهربانی کند

حکایت در اغراز نفوس مردان

سگی پای صیاد نیشی گزید
بخشمی که زهرش دندان بسید

شبانه در دیچاره خوابش نبرد
بخیل اندرش ختری بود خرد

پیراهنا کرد و تندی نمود
که آخر تا نیز دندان نبود

پس از گریه بر دیده بگذاشت دست
بخندید کای مایک دلفروز

مرا گرچه هم سلطنت بود بیش
دریغ آمدم کام و دندان خویش

محالست اگر تیغ بر سر خورم
که دندان بپای سگان اندرم

توان کرد با ناکسان بد بدی
ولیکن نیاید ز مردم سگی

حکایت خواجه نکوکار و بندهٔ نافرمان

بزرگی هنرمند آفاق بود
غلامش نکو بیده اخلاق بود

حکایت معروف کرخی و مسافر نجور

از ین خرقه‌ی موی کالیده
بدی سر که در رونی مالیده

چو ثعبانش آلوده دندان بخون
گرو برده از زشت رویان شهر

مداش وی آب چشم از دجل
دو دیدی و بوی پیاز از بغل

گره وقت پختن برابر و روی
چو پختند با خواجه زانو زدی

بدی وقت نان خوردنش هم نشست
وگر مردی آبش ندادی ز دست

نه گفتا مدر و کار کردی چو چوب
شب و روز او خانه در کند و کوب

گهی خار و خس در ره انداختی
گهی ماکیان چه اندانختی

ز شیاش وحشت فراز آمدی
نرفتی بکاری که باز آمدی

کسی گفت از ین بنده بد خصال
چه خواهی ادب یا هنر یا جمال

نیرزد وجودی بدین نا خوشی
که بیش پسندی و باش کشی

منش بنده خوب و نیکو سیر
بدست آرم این را بنخاس بر

وگر یک سبد سیب آورد سر میچ
گر است اگر راست خواهی مپیچ

شنید این سخن مرد نیکو نهاد
بخندید کای یار فرخ نژاد

بدست این پسر طبع و خویش و لیک
مرا زو طبیعت شود خوی نیک

چو زو کرده باشم تحمل بسی
نتوانم جفا بردن از هر کسی

مروت ندانم که بفروشمش
بدیگر کسی عیب بر گویمش

چو من در بلایش تحمل کنم
بسی به بود گر تحول کنم

تحمل چو زهرت نماید بخست
ولی شهد گردد چو در طبع رست

کسی راه معروف کرخی گرفت
که نهاد معروفی از سر نخست

شنیدم که مهمانش آمد یکی
ز بیمایگیش تا بمرگ اندکی

سرش موی و رویش صفا دیده بخت
بموئیش جان در تن آویخته

شبی آسیا بیفگند و بالش نهاد
روان دست در بانگ نالش نهاد

نه خوابش گرفتی شب تیره نه نفس
نه از دست فریاد و نه داد کس

نهادی پریشان و طبعی درشت
نمی مرد و خلقی بجهد بگشت

ز فریاد و نالیدن و سخت خیز
گرفتند از و خلق راه گریز

ز دیار مردم دران بقعه کس
همان تا توان ماند و معروف بس

شنیدم که شبها ز خدمت نخفت
چو مردان میان بست و گرد آنچه گفت

شبی بر سرش لشکر آورد خواب
که چندان نیاورد مرد توانا بتاب

بیکدم که چشمانش خفتن گرفت
مسافر بر آگنده گفتن گرفت

که لعنت بر ین نسل ناپاک باد
که نامند و ناموس و زر قند و باد

بمانند عفتاد ان پاکیزه دین
فریبنده یار سائی فروش

چه اندازت آنبانی از خواب مست
که بیچاره دیده بر هم نه بست

سخنهای منکر بمعروف گفت
که یکدم چرا غافل از دوستی نخفت

فرو خورد شیخ این جفا بار کرم
نشنیدند پوشید گلران چرم

یکی گفت معروف او را بخفت
ندیدی که درویش نالان چه گفت

برو زین سپس گو بسر خویش گیر
تغفت ببر جای دیگر بمیر

نکوئی در حق کسان جای خود
ولی با بدان نیکمردی بد است

سر سفله را گر دمالش منه
سر مردم آزار بر سنگ به

لگد بر بدان نیکی ای نیکبخت
که در شورهٔ ناودان نشاندرخت

Mohammad Ali Library

بگویم مراعات دشمن مکن
گرم پیش نامردمان گم مکن

باخلاق نرمی مکن باورشت
که سگ را نمالند چون گربه پشت

گر انصاف خواهی سگ حق شناس
بسیرت به از مردم ناسپاس

ببرف آب رحمت مکن بر خسیس
چو کردی مکافات برنج نویس

نبینم چنین هیچ بر هیچ کس
مکن هیچ رحمت بر این هیچکس

بخندید و گفتا ای دلفگار خصم
پریشان مشو زین پریشان سخن

گر از ناخوشی کرد بر من خروش
مرا ناخوش از وی خوش آمد بگوش

بجای چنین کس بباید شنود
که نتواند از بیقراری ای شنود

چو خود را قوی حال بینی و خوش
بشکرانه بر ضعیفان مکوش

اگر خود چنین سور تی چون طلسم
بمیری و آسمت بمیرد چو جسم

وگر پرورانی درخت کرم
بر نیکنامی خوری لاجرم

نبینی که در کرخ تربت بسی است
بجز گور معروف معروف نیست

بدولت کسانی سر افراختند
که تاج تکبر بنهادند و رخت

تکبر کند مرد حشمت پرست
بداند که حشمت بحکم اندرست

در معنی حماقت و زشت گوئی نا اهلان و تحمل صاحبدلان

طمع بر دوشخی بنصایح حسد برد
بشنود و آنزمان در میان جای سخن

کم بندد و دستش تهی بود و پاک
که زر بر فشاندی بر و پیش خاک

برون تاخت خواهنده خیره روی
که هیهات آغاز کردی بکوی

که زنهار ازین گردمان خموش
پلنگان درنده خفته پوش

که چون گربه زالو بدل برنهند
گر صیدی افتد چو سگ برجهند

ماموقوف

سه مسجع آورده و کان شنید
که در خانه کمتر توان یافت سید

ره کاروان شیر مردان زنند
ولی جامه مردم انیان کنند

سپید و سیه پاره بر دوخته
بسا ابلهی نهان زر اندوخته

جو فروشان گندم نمایی
جهان گرد و شبگرد و خرمن گدایی

بسین در عبادت که پیوند بست
که در قصد حالت چو اندوخت دست

عصایی کلیم اند بسیار خوار
پسر آنگه نماید خود را ازدار

نه پیه گاروند و دانشوران
همین بس که دنیا بدین نسپرند

عبایی بلالانه در تن کنند
بدخل حبش جامه زن لنند

ز خست نه بینی در ایشان اثر
مگر خواب پشین و نان سحر

شکم تا سر اگنده از لقمه تنگ
چو زنبیل دریوزه و دفتی ز ریگ

نخواهم در ینباب بین میش گفت
که شفعت بود سیرت نویس گفت

فرو گفت ازین شیوه ناوید گو
نه بیند هنر دیده عیب جوی

یکی کرد بی آبروئی بسی
چه غم دارد از آبروی کسی

مرینی شیخ این سخن نقل کرد
اگر راست پرسی نه از عقل کرد

بدی در قفا عیب من گفت و جست
بتر زو نشنیدم که آورد و گفت

یکی تیر افگند و در رفت و خست
وجودم نیازرد و در جگر نداد

تو بر داشتی دامنی سوی من
همی در پسش پوزش پهلوی من

بخندید صاحبدلی نکته سنج
که سهلست ازین خشتر گوگوی

هنوز انچه گفت از بدم اندکیست
از انها که من نیم از صد یکیست

زروی گمان بر من انها که گفت
من از خود یقین میشناسم که گفت

وی امسال پیوست با ماه و سال
کجا دانم عیب هفتاد سال

بر از من کسی در جهان عیب من
ندیدم چنین نیک پندار کس
بمحشر گواه گنه‌ام گر اوست
گر م عیب گوید بداند بش من
کسان مرد راه خدا بوده‌اند
ز بون باشم تا پوشم
گر از خاک مردان سبوئی کنند

بداند بجز عالم الغیب من
که پندداشت عیب من انیست بس
زدوزخ نترسم که عالم نکیست
بیا گو ببر نسخه از پیش من
که بر جاسس تیر بلا بوده‌اند
که صاحبدلان بار شوخان برند
بسنگش ملامت کنان بشکنند

حکایت درگستاخی درویشان و حلم پادشاهان

ناک صالح از پادشاهان شام
گشتی در اطراف بازار و کوی
که صاحب نظر بود و درویش دوست
دو درویش در مسجدی خفته یافت
شبی سر دشان دیده نابرده خواب
یکی زان دو میگفت با دیگری
گر این پادشاهان گردن فراز
دراند با عاجزان در بهشت
بهشت برین ملک و ماوای ماست
همه عمر ازینان چه دیدی بجز
اگر صالح آنجا بدیوار باغ
چو مرد این سخن گفت صالح شنید

برون آمدی صبحدم با غلام
بر سم عرب نیمه بر بسته روی
هر انکه این دو دارد ملک صالح اوست
پریشان دل و خاطر آشفته یافت
چو حیران با مل کنان آفتاب
که هم روز محشر بود داوری
که در لهو و عیش اند و با کام و ناز
من از کور سر بر نگیرم مگر خشت
که بند غم امروز بر پای ماست
که در آخرت نیز زحمت کشی
در اید بگفتش بدرم و باغ
وگر بودن آنجا مصالح ندید

بمی رفت تا چشمهٔ آفتاب ‌ ز چشم خلائق فرو شست خواب
روان هر دو کس را فرستاد و خواند ‌ بهیبت نکشت بحرمت نشاند
بر ایشان ببارید باران چو نیل ‌ فرو شست شان گرد دل از رنج و غل
پس از رنج سرما و باران و سیل ‌ نشستند با مادران خیل
گدایان بیجامه شب کرده روز ‌ معطر کنان جامه بر عود سوز
یکی گفت از ایشان ملک را نهانی ‌ که ای حلقه در گوش حکمت جهانی
پسندیدگان در بزرگی رسند ‌ ز بندگانت چه آمد پسند
شهنشه ز شادی چو گل بر شکفت ‌ بخندید در روی درویش و گفت
من آنکس نیم کز غرور و ستم ‌ ز بیچارگان روی در هم کشم
تو هم با من از سر بنه خوی زشت ‌ کنایا بسازگاری کنی در بهشت
من امروز کردم در عدل باز ‌ تو فردا مکن در بر و بوم فراز
چنین آمد از گفتهٔ باستان ‌ شرف باید دست درویش گیر
برآر از شاخ طوبی کسی برنداشت ‌ که امروز تخم ارادت نکاشت
ارادت نداری سعادت مجوی ‌ بچوگان خدمت توان برد گوی
ترا کی بود چون چراغ التهاب ‌ که از خود بری همچو قندیل آب
وجودی و در هر روشنائی بجمع ‌ که سوزش در سینه باشد چو شمع

حکایت دزدی محروم خوشتن بینان

یکی در بخارا بدزدی دست داشت ‌ ولیک از تکبر سر مست داشت
سوی گوشیاری آمد از راه دور ‌ دلی پر ارادت سری پر غرور
خردمند از او دیده بر دوخت و گفت ‌ که یک حرف در وی نیاموختی

چو بلبل بهره عزم سفر کرد و باز — بدو گفت دانای گردون فراز
تو خود را گمان برده ای پر خرد — انائی که پر شد و گر نخورد پرد
ز دعوی تهی آی تا پر شوی — تو از خود پری زان تهی میروی
ز هستی در آفاق سعدی صفت — تهی گرد و بازای پر معرفت

حکایت درین که با غضب را غیر آب حلم و نرمی فرو نشاند

بخشم از ملک بنده ستر نیافت — بفرمود چستن کمش در بیافت
چو باز آمد از راه خشم و ستیز — بشمشیر زن گفت خونش بریز
بخون تشنه جلاد فرمان روان — برون کرد و شسته چو تشنه زبان
شنیدم که گفت این دل تنگ ریش — خدایا بجل کرد مش خویش خویش
که پیوسته در نعمت و ناز و نام — در اقبال او بود و ام دوستکام
مبادا که فرداش بخوان منش — بگیرند و خرم شود دشمنش
ملک را چو گفت این سخن آمد بگوش — دگر دیگ خشمش نیاورد جوش
بسی بر سرش داد و بر دیده بوسید — خداوند درایت شد و طبل و کوس
برفق از جهان سهمگین جایگاه — رسانید و هر پیش بدان پایگاه
غرض زین حدیث آنکه گفتار زرم — چو آمد بر پیش مرد گرم
تو مینی که در معرض تیغ و تیر — بپوشند خفتان بیشکار صد توحریر
تواضع کن ای دوست با خصم تند — که نرمی کند تیغ بر زه کند

حکایت در عجز و نیاز صلحا

زویره ارفه عارف ژنده پوش — سیکی را جراح فرسنگ آمد بگوش

بدل گفت گوئی سگ اینجا چراست
درامد که درویش صالح کجاست

نشان سگ از پیش و از پس ندید
بجز عارف آنجا دگر کس ندید

خجل باز گردید دین آغاز کرد
که شرم آمدش بحث آن باز کرد

شنید از درون جارف آواز پای
بلا گفت بر در چه پائی درای

بپنداری ای دیده روشنم
گر اید سگ و اد گر این منم

چو دیدم که هیچ چاره گی میخرد
نهادم زسر کبر و رای و خرد

چو سگ بود درویش بانگ دمم بسی
که مسکین تر از سگ ندیدم کسی

چو فردا چنین گفت پروردگار
زشیب تواضع ببالا رسی

درین حضرت آنان گزینند صدر
که خود را فراتر نهادند قدر

چو پیسل اندر امد بهول و نهیب
قضا داز بلندی بسر در نشیب

چو شبنم بخیزد مسکین و خرد
مگر کاو قبالش بعیوق برد

حکایت حاتم اصم و سیرت او در تواضع

گزینی برانند از اهل سخن
که حاتم اصم نبود باور مکن

برآمد بلندین بگس بامداد
که در خیبر خنکوتی فتاد

همه ضعف و خاموشیش کید بود
بگس قند پندا شتش قید بود

نگه کرد و شیخ از سر اعتبار
که ای پای بند طمع پای دار

نه هر جا شکر باشد و شهد و قند
که در کوه شهد است و میباشد و نیش

یکی گفت ازان حلقه اهل رای
عجب دارم ای مرد راه خدای

بگس را تو چون فهم کردی خروش
که مارا بدشخواری آمد بگوش

تو گاگاه کردی بانگ بگس
نشاید اصم خواندنت زین بپس

بسم کمان گفتش ای تیر هوش — اصم به که گفتار باطل نیوش
کسانیکه با من بخلوت درند — مرا عیب پوش و هنرگستر ند
چه پوشیده دارند مذموم اخلاق من — کند هیستم زیر و نخوت بون
فرا شد نمایم که می نشنوم — مگر در تکلف مبت اشوم
چو کالیوه دانمدم اهل نشست — بگویند نیک و بدم هرچه هست
اگر بشنیدن نیاید خوشم — زگردار بد دامن اندر کشم
بجهل ستایش فراچه مشو — چه حاتم اصم باش و غیبت مشنو
سعادت بخست سلامت نیافت — که گردون ز گفتار سعدی بتافت
ازین به نصیحتگرے بایدت — ندانم پس از وی چه پیش ایدت

حکایت زاتیب پیروزد

غزنینی در اقصای تبریز بود — که همواره بیدار و شبخیز بود
شبے دید جانیکه دزدی کمند — بپیچید و بر طرف بامی فگند
گسان را خبر کرد و آشوب خاست — ز هر جانبے مرد با چوب خاست
چو بانگ و آواز مردم شنید — میان خطر جای بودن ندید
سبک از ان گیرودار سامدش — گریزی بوقت اختیار آمدش
ز حمت دل پارسا موم شد — که شب دزد بیچاره محروم شد
بتاریکی از وی فرا رآمدش — براه دگر پیش باز آمدش
که یارا مرد کاشنای توام — بمردانگی خاک پای توام
ندیدم بسر پنجگے چون تو کس — که جنگ آوری بر دو نوبت مپس
یکے پیش خصم آمدن مردوار — دوم جان بدر بردن از کارزار

قولہ تعالیٰ ... آیہ ... برگ ترا از سعدی بہتر دیگر ناصح باید بطریق استفہام ... بود ... مضمون ست و بنیاد علت ... بعد از سعدی مشل ... یا بی یا نیابی چہ جای ... قولہ ... مشہور گویند نبیرہ ... ہارون رشید بنا نہاد ... دیوان مزاح ... اگر بدآہ دامن کشیدن ... نمودن باشد از چیزی ... قولہ تعالیٰ ... ستایش قوت ... مردآہ ظاہر آفت ... بعین مہلہ و تا ... آخر ... قولہ ... بہاسہ ای عالیہ ... کہ گردون از گفتار سعدی تافت ... یعنی نشوں نکردہ ...

بدین هر دو خصلت غلام توام
چنانی که مولای نام توام

گر ت رای باشد بحکم کرم
بجائیکه میدانمت ره برم

سر ائیست کوتاه و در بسته سخت
نه پندارم آنجا خداوند رخت

یکی خانه دو بالای هم بر نهیم
یکی پای بر دوش دیگر نهیم

بسی پند انکه در دست افتد بساط
ازان به که گردی تهیدست باز

بدل داری و چاپلوسی و فن
کشیدش سوی خانه خویشتن

جوانمرد شبرو فرود آمد ش دوش
بگفتش برامد خدا و ندوش

بغلطاق و دستار و مرخیتیکه داشت
زبالا بدامان او در گذاشت

وزانجا بر آورد غوغا که دزد
ثواب ای جوانان یاری مزد

بدرجست ازا شوب و زد و دغل
دوان جامه پارسا در بغل

دل آسوده شد مرد نیک اعتقاد
که سر گشته را بر امد مراد

خنک آنکه بر کس ترحم کند
بخشود و بر دی دل نیکمرد

عجب نیست در سیرت بحر و کان
که نیکی کنند از کرم با بدان

در اقبال نیکان بدان نیز بند
اگر چه بدان اهل نیکی نیند

حکایت در معنی تحمل جفای غریب بپاس خاطر غریب

یکی را پسر سعدی دل ساده بود
که با ساده روئی در افتاده بود

جفا بر دی از دشمن سخت گوی
ز چوگان سختی بجستی چو گوی

ز کس چین بر ابرو نیاوردی اخمی
ز بازی به تندی نپرداختی

یکی گفتش ای خیره رای این نه ایست
خبر زین همه سیلی و سنگ نیست

تن خویشتن سعبه دشمنان کنند
ند دشمن تحمل بدوستان کنند

نشاید ز جاهل خطا گفتنت — که گویند با ای مروی مدتست
چه خوش گفت شیدا شی حریف سر — جوابی که شاید بشستن ببر
دلم خانهٔ مهر یارست و لب — ازان می نگنجد در و کین کس

حکایت بهلول دانا

چه خوش گفت بهلول فرخنده‌خوی — چو بگذشت هر عارف جنگجوی
گر این مدعی دوست پنداشتی — به پیکار دشمن نپرداختی
گر از هستی خود خبر داشتی — همه خلق را نیست پنداشتی

حکایت لقمان حکیم و مرد بغدادی

شنیدم که لقمان سیه‌فام بود — نه تن پرور و نازک اندام بود
یکی بندهٔ خویش پنداشتش — به بغداد در کار گل داشتش
بسالی سرائی بپرداختش — کس از بندهٔ خواجه نشناختش
چو پیش آمدش بندهٔ رفته باز — ز لقمانش آمد سخنهای دراز
بپایش در افتاد و پوزش نمود — بسخندید لقمان که پوزش چه سود
بسالی ز هجرت جگر خون کنم — بیکساعت از دل برونش کنم
ولی هم بخشایم ای نیک مرد — که نشنود تو را زیان نکرد
تو آباد کردی بستان خویش — مرا حکمت و معرفت گشت بیش
غلامیست در ختم انجیر کیخت — که فرمانبرش دو قرنها کار سخت
دگر ره نیازارمش سخت دل — چو باد آورد سنجد کار گل
هر آنکس که جور بزرگان نبرد — نشنود و دولتش بر ضعیفان خورد

چنین گفت بهرام شه با وزیر
که دشخوار با زیردستان مگیر
گر از جا کمان سخت آید سخن
تو با زیردستان درشتی مکن

حکایت سید الطائفه حضرت جنید بغدادی قدس سره و شکم ضعیف

شنیدم که در دشت صنعا بنید
سگی دید بر کنده دندان صید
زنیروی سر پنجهٔ شیر گیر
فرومانده عاجز چو روباه پیر
پس از عزم آهو گرفتن بپای
لگد خوردی از گوسپندان بجای
چو مسکین و بیطاقت و دلدریش
بدو داد یک نیمه از زاد خویش
شنیدم که میگفت خود با نفیس
که داند که بهتر ز ما هر دو کیست
بظاهر من امروز ازین بهترم
دگر تا چه راند قضا بر سرم
گر م پای ایمان نلغزد ز جای
بسر بر نهم تاج عفو خدای
وگر کشتوت معرفت در برم
نماند به بسیار ازین کمترم
که سگ تا همه زشت نامی چو مرد
مرا و را بد فرخ نخواهند برد
ره انیست سعدی که مردان راه
بعزت نکردند در خود نگاه
ازین بر ملائک شرف داشتند
که خود را به از سگ پنداشتند

حکایت مطرب مست و پارسای تنگدست

یکی بر بطی در بغل داشت مست
بشب بر سر پارسائی شکست
چو روز آمد آن نیکمرد حلیم
بر سنگدل بر عزیمت شست سیم
که دوشینه مغرور بودی و مست
ترا و مرا بربط و سر شکست
مرا به شد آن خرم و خجلت بیم
ترا به نخواهد شد الا سیم

ازین دوستان خدا برسرند | که از خلق بسیار برسر خورند

حکایت در معنی وفای مردان پرجفای نااهلان

شنیدم که در خاک خوشاب مهان | یکی بود در کنج خلوت نهان
مجرد بمعنی نه عارف بدلق | که بیرون کند دست حاجت بخلق
سعادت کشاده در سعی او | درِ از دیگران بسته بر روی او
زبان آور بیخرد سعی کرد | زشوخی به بد گفتن نیکمرد
که زنهار ازین مکر و دستان و ریو | بجای سلیمان نشستن چو دیو
دمادم بشویند چون گربه روی | طمع کرده در صید موشان کوی
ریاضت کش از بهر نام و غرور | که طبل تهی آرد آواز دور
همیگفت و خلقی بر او انجمن | بر ایشان تفرج کنان مرد و زن
شنیدم که بگریست دانای فرخش | که یارب بر این شخص رحمت بخش
وگر راست گفت ایزد پاک | مرا توبه دادا تا نمردم هلاک
پسندآمد از عیب جوی خود | که معلوم من کرد خوی بدم
گر آنی که دشمنت گوید بمنج | وگر نیستی گو بر و باد سنج
وگر ابلهی مشک را گند گفت | تو مجموع شو کو پراگند گفت
وگر پیر بود در پیاز این سخن | چنین ست گو گنده پیر کهن
نه آئین عقلست و رای خرد | که دانا فریب شعبده خوی خرد
پس کار خویش آنکه عاقل گذشت | زبان بداندیش بر خود بست
تو نیکو روش باش تا بدسگال | نیابد بنقص تو گفتن مجال
چو دشخوارت آید زدشمن سخن | تو بر پند دوستان درشتی مکن

جز آنکس ندانم بگو گوی من | که روشن کند بر من آهوی من

حکایت

کسی مشکلی بر دبیش عالمی | مگر مشکلش را کند منجلی
امیر خدو بند کشور کشای | جوابش بگفت از سر علم و رای
شنیدم که شخصی در ان انجمن | بگفتا چنین نیست یا بوالحسن
ترنجید از و حید زنار مجوسی | بگفت ار تو دانی ازین به بگوی
بگفت انچه دانست پاکیزه گفت | بگل چشمه خورشاید نهفت
پسندید از و شاه و مردان جواب | که من بر خطا بودم او بر صواب
به از من سخن گفت و ما بهیست | که بالاتر از علم او علم نیست
اگر امروز بودی خداوند جاه | نکردی خود او کبر در دلگی نگاه
بدر کرد و سے از بارگاه حاجب | فرو کوفتندی بنا و اجب
که من بعد بی آبروئی مکن | ادب نیست پیش بزرگان سخن
یکے را که پندار در سر بود | مپندار هرگز که حق بشنود
جلیش ملال آید از وعظ تنگ | شقایق زباران نروید ز سنگ
بنیمی که از خاک ناقابله خواست | بروید گل و بشگفد نوبهار
مزن ای حکیم انتیغهای درشت | کجا بینی از خویشتن خواجه پشت
بیچشم کسان در نیاید کسے | که از خود بزرگی نماید بسے
مگو تا بگویند سگرت هزار | چو خود گفتی از کس تملق مدار

حکایت تواضع خلیفه ثانی

گدائی شنیدم که در تنگ جای
نهادش عمر پای بر پشت پای

ندانست درویش بیچاره کوست
که رنجیده دشمن نداند ز دوست

برآشفت بروی که کوری مگر
بدو گفت سالار عادل عمر

نه کورم ولیکن خطا رفت کار
ندانستم از من خطا در گذار

چه منصف بزرگان دین بوده اند
که با زیردستان چنین بوده اند

فروتن بود هوشمند گزین
نهد شاخ پر میوه سر بر زمین

بناوند فرد اتواضع کنان
نگویند از خجالت سر گردنان

اگر مه بتر سی ز روز شمار
انان کز تو ترسند خطا در گذار

مکن خیره بر زیردستان ستم
که دستیست بالای دست تو هم

حکایت

یکی خوب کردار و خوشخوی بود
که بد سیرتان را نکو گوی بود

بخوابش کسی دید چون در گذشت
که بارب حکایت کز آن سر گذشت

دهانی بخندید چون گل باز کرد
چو بلبل بصوت خوش آغاز کرد

نگفتند با من بسختی بسے
که من سخت نگرفتمے بر کسے

حکایت ذوالنون مصری علیه الرحمة و خاکساری او

چنین یاد دارم که سقائی سبیل
نکرد آب بر مصر سالی سبیل

گرو هی سوی کوه ساران شدند
بزاری طلبگار باران شدند

گرستند از گریه جوی روان
بیاید مگر گریهٔ آسمان

بذوالنون خبر بردند ازایشان کسے
که بر خلق رنجست و سختی بسے

مرغ ماندگان او عالمی بگفت
که مقبول را رو نهاد سخن

شنیدم که ذوالنون مصری گریخت
بسی بر نیامد که باران بریخت

خبر شد بدین پیر روزی بدست
که ابر سیه دل بر ایشان گریست

سبک عزم باز آمدن کرد پیر
که پر شد بسی بهار آن خدیر

بپرسید ازو حارثی در نهفت
چه حکمت درین نقبت بود گفت

شنیدم که بر مرغ و مور و دواب
شود تنگ روزی به فعل بدان

درین کشور اندیشه کردم بسی
پریشان تر از خود ندیدم کسی

نرنجم مباد اگر آزار من
بمیرد در خیبر بر انجمن

تو آنگه شوی پیش مردم عزیز
که مر خویشتن را نگیری بچیز

بزرگی که خود را بخردی شمرد
بدنیا و عقبی بزرگی ببرد

ازین خاندان بنده پاک شد
که در پای کبر کسی خاک شد

الا ای که بر خاک ما بگذری
بخاک عزیزان که باد آوری

گر خاک شد سعدی اورا چه غم
که در زندگی خاک بودست هم

بیچارگی تن فرا خاک داد
وگر گرد عالم برامد چو باد

بسی بر نیاید که خاکش خورد
وگر باره بادش بعالم برد

نگر تا گلستان معنی شگفت
بر و هیچ بلبل چنین خوش نخفت

عجب گر بمیرد چنین بلبلی
که بر اسعنوانش نروید گلی

باب پنجم در رضا

شبی زیرت فکرت همی سوختم
چراغ بلاغت برافروختم

پراگنده گوئی حدیثم شنید
جز اهست گفتن طریقی ندید

همه از جنبش نوعی دران درج کرم — او
که ناچار فریاد خیزد ز درد
که محکمترش تیغ است و رایش بلند
درین شیوه گر زهد و طاعات چند
نه درخشت و گوپال و گرز گران
که این شیوه خصمت بزیر آورد
نداند که مارا سر جنگ نیست
وگرنه مجال سخن تنگ نیست
توانم که تیغ زبان برکشم
جهان سخن را قلم درکشم
بیا تا درین شیوه چالش کنیم
سر خصم را سنگ بالش کنیم

گفتار در صبر و رضا و تسلیم بحکم قضا

سعادت بمنجشایش داور است
نه در چنگ و بازوی زور آور است
چو دولت نه بخشد سپهر بلند
نیاید بمردانگی در کمند
نه سختی رسید از ضعیفی بمور
نه شیران بسر پنجه خورند زور
چو نتوان بر افلاک دست آختن
ضرور است با گردش ساختن
گرت زندگانی نبشت ست دیر
نه مارت گزاید نه شمشیر و تیر
وگر در حیاتت نماند ست بهر
چنانت کشد نوشدارو که زهر
نه رستم چو پایان روزی بخورد
شغاد از نهادش برآورد گرد

حکایت شاطر سپاهانی

مرا در سپاهان یکی یار بود
که جنگ آور و شوخ و عیار بود
مدامش بخون دست و خنجر خضاب
برآتش دل خصم او چون کباب
نمد مش روی که ترکش ببست
نه پولاد پیکانش آتش نجست
دلاور ببر پنجه گاو زور

ب

بدو گفتم ای سرور شیر گیر
چه فرسوده گردوت چو روباه پیر

بخندید کز روز جنگ تست
بدر کردم آن جنگجوئی ز دست

زمین دیدم از نیزه چون بیستان
گرفته علمها چو آتش دران

برانگیختم گرد هیجا چو دود
چو دولت نباشد تهور چه سود

من امسم کز چون حمله آورد مے
برمح از کف انگشتری برد مے

ولی چون نکرد اختر م یاوری
گرفتند گردم چو انگشتری

نهیبت شمردم طریق گریز
کز ناوران کند با قضا پنجه تیز

چه یاری کند مغفر و بوشم
چو یاری نکرد اختر روشنم

کلید ظفر چون نبا شد بدست
بیازو در فتح نتوان شکست

ز روی پلنگ افگن و پیل زور
در آهن سر مرد و سم ستور

خانه‌م که دیدیم گرد سپاه
زره جامه کردیم و مغفر کلاه

چو ابر اسپ تازی بر انگیختم
چو باران پلارک فرو ریختم

ز دو لشکر بهم بر زدند از کمین
تو گفتی فرو ریزد آسمان بر زمین

زبا بیدن تیر همچون تگرگ
بهر گونه چه برخاست طبل خان و کرگ

بصید هزبران پر خاش ساز
کمند اژدهای مهین کرده باز

زمین آسمان شد ز گرد کبود
چو انجم در و برق شمشیر و خود

سواران دشمن چو دریا بتیم
پیاده سپر در سپر با نشیم

چه زور آورد پنجه مرد جهد مرد
چو بازوی توفیق یاری نکرد

نه شمشیر کندآور ان کند بود
گر کین آوری نا هنرمند بود

کسی از لشکر باز نهیجا برون
نیامد جز آغشته خفتان بخون

کسان را نشد ناوک اندر حریر
گر گفتم بدوزند سندان بتیر

Powered by Google

چو صد دانه مجموعه در خوشه
بنامردی از هم بیاویم دست
چو طالع زیاروی پیچ بود
چو ماهی که با جوشن افتد بشست
سپر پیش تیر قضا هیچ بود

حکایت

یکی آهنی پنجه در بازو پیل
سر پنجه بگذراند بیلک ز پیل
نهد پوستی آمد پنجه کشش فراز
جو سنبه جهانسوز پیکار ساز
بپرخاش جستن چو بهرام گور
کمندی بگیتی فشرد از خام گور
بپنجاه تیر خدنگش بزد
که یک چوبه بیرون نرفت از سمد
ولاور رسامد چو دستان گرد
بخم کمندش در آورد و برد
بلشکر گهش بر در خیمه دست
چو دزدان خونی بگردن بدست
شب از خیمه شیر مسارا بخفت
سحر گه پرستاری از خیمه گفت
نمد پوش را چون فتادی اسیر
ندانی که روز اجل کس نمیر
من آنم که در شیوه طعن و ضرب
بر رستم در آموزم آداب حرب
چو بازوی پنجم تو بی حال بود
سطبری بیلم نمدی نمود
کنونم که در پنجه ات بیل هست
نه پیش تیرم کم از بیل هست
نه پیرا من بی اجل نگذرد
بر نهنه ست گر جوشن چند لات
بر نهنه نشاید بسا طور گشت
نه دانا بسعی از اجل جان ببرد
نه نادان بناسازخوردن بمرد

حکایت طبیب و گرد

شبی گردی از درد پهلو بخفت
طبیبی در آن ناحیت بود گفت

ازین دست کو برگ نمیخورد
عجب دارم ار شب بپایان برد

که در سینه پیکان تیر تتار
ز نقل ما کول ناسازگار

گرافتد بیک لقمه در رود پیچ
همه عمر ناوان بر اید بسیج

قضا را طبیب آنه ران شب بمرد
چهل سال ازین فرشت نده دست

حکایت

یکی روستائی سقط شد ز برش
علم کرد بر طاق بستان سرش

چهانديده پیری برو بر گذشت
چنین گفت خندان نا طبع زشت

بپندار جان پدر کین حمار
کند دفع چشم بد از کشت زار

که این دفع چون بهتر از گوش نیست
نمیکرد تا نوان مرد و ریش

چه داند طبیب اینکه کسی رنج برد
که بیچاره خواهد خود از رنج مرد

حکایت مفلس

شنیدم که دیناری از مطلبی
بیفتاد و مسکین در جستش شبی

بآخر سر انگشتی بیافت
یکی دیگرش تا طلب نر دیافت

بسختی و نیکبختی قلم
بگیرد دو ما همچنان در شکم

نه روزی همی بر سر پنجه کس
که بر سر پنجگان نیک روزی رسند

فرو کوفت پیری پسر را بچوب
بگفت ای پدر بیگناهم مکوب

توان بر تو از جور مرهم گریست
ولی چون تو جورم کنی چاره چیست

بداور خرد شد خداوند هوش
نه از دست او بر آرد خروش

حکایت

بلندا اختری نام او بخت یار
قوی دستگه بود و سرمایه دار

همو را دران بقعه از ریو و مال
دگر تنگدستان برگشته حال

زنی جنگ پیوست با شوی خویش
شبانگه چو فرقش تهی دست پیش

که کس مر نپوید بخت و تنش نیست
چو زنبور سر خز جز نیش نیست

بیا موزمردی ز همسایگان
که آخر نیم تجربه رایگان

کسانرا ز زر و سیم و ملک است و بخت
چرا همچو ایشان نه نیکبخت

برآورد صافی دل صوف پوش
چو طبل از تهیگاه خالی خروش

که من دست قدرت ندارم بهیچ
بسر پنجه دست قضا بر نپیچ

نکو نه مدار و دست من اختیار
که من خویشتن را کنم بختیار

حکایت

یکی مرد درویش در خاکدیش
بگفت ای همه سرشت خویش

چو دست قضا سرشت و بیت تو
بمندای گلگونه بر روی زشت

که مشاطه کند نیک بختی بزور
بسر مه که بینا کند چشم کور

نیاید نکو کاری از بدگمان
محالست و زندگی از همگان

همه فیلسوفان یونان روم
ندانند گر دو انگبین از زقوم

ز وحشی نیاید که مردم شود
نسعی اندر و تربیت گم شود

تو آن پاک گردن ز ننگ آفرین
ولیکن نباشد ز سنگ آیینه

بکوشش نروید گل از شاخ بید
نه از زنگی بکر بار به گردد سپید

چو روی نگردد ز خدنگ قضا
سپر نیست مر بنده را جز رضا

حکایت گرگس و زغن

چنین گفت پیش زغن گرگسی
ز من دور بین تر نباشد کسی

ز زغن گفت ازین در نشاید گذشت
بیا تا بمیرم بر اطراف دشت

شنیدم که مقدار یک روزه راه
بگیرد ز پاینده پستی نگاه

چنین گفت دیدم گرت باور است
که یک دانه گندم بهامون برست

زغن آنما مدار تعجب شکیب
زبالا نهاد دندسر در نشیب

چو گرگس بر و دانه آمد فراز
بر و بر بپیچید قید دراز

ندانست ازان دانه خورد نیش
که در هر فگندم دام در گردنش

نه آبستن دور بود هر صدف
نه هر بار شاطر فرند بر هدف

زغن گفت ازین دانه دیدن چه سود
چو نیمانی دام خصمت نبود

شنیدم که میگفت گردون بزید
نباشد حذر با قضا سودمند

اجل چون بجوشش برآورد دست
قضا چشم باریک بینش ببست

ور آبی که پیمانه دارد کنار
غرور شناور نیاید بکار

حکایت چکن باز

چه خوش گفت شاگرد شوخ جواب
چو عنقا بر آورد پیل ز راف

مرا صورتی بر نیاید ز دست
که نقش معلم ز بالا نه بست

گرت صورت حال بد بانگوست
نگارنده دست تقدیر اوست

درین نوعی از شرک پوشیده هست
که زهدم بیازد و هم رهم بخست

گرت دیده بخشد خداوند هام
نه بینی مگر صورت زید و عمر

نه پندارم استاده دم در کشد
خدایش بروزی قلم در کشد

جهان آفرینش گشایش دهاد
اگر وی به بندد نشاید گشاد

حکایت

شتر گربه را دید و خویش گفت
پس از رفتن اخر دمانی نخفت

بگفت ار بدست منستی مهار
ندیدی کسم بار کش در قطار

قضا کشتی آنجا که خواهد برد
وگر ناخدا جامه بر نود درد

نگنج عدد یا دیده بر بست کس
که نخشنده و پروردگار ست و بس

اگر حق پرستی ز دریا بدست
گر وی برانند بخوانند دست

گر او نیک بخت کند سر بآب
وگر نه سر نا امید ست بخار

گفتار اندر اخلاص و برکت آن و ریا و آفت آن

عبادت باخلاص نیت نکوست
وگر نه چه آید ز بیمغز پوست

چه زنار مغ بر میانت چه دلق
که در پوشی از بهر پندار خلق

بگفتند مردی خویش را عابد
چو مردی نمودی محنت مبر

باندازه بود باید نمود
خجالت نبرد آنکه چیزی فزود

که چون عاریت برگشتنی از اوست
بماند کهن جامه در برش

اگر کوشتی پای چوبین بمند
که در چشم طفلان شتابی بلند

وگر نقره و زر بود باشد سزاست
توان خرج کردن بر ناشناس

منه جان من آبی بر بر پشیز
که صراف دانا نگیرد بجیز

زر آمد بدوکان آتش برند
پدید آید آنگه که مس یا زرند

حکایت

نه نامی که بابای کوهی گفت
بمردی که ناموس از شب نخفت

برو جان بابا در اخلاص سنج
که منت نیاید از خلق بر دست هیچ

گشادی که فعلت پسندیده اند
هنوز از تو نقش همی دیده اند

چه قدها در و بندهٔ حور و پری
که زیر قبا دارد اندام سیمین

نشاید بدستان شدن در بهشت
که بازت دو چادر ز روی و مشت

حکایت طفل روزه دار

شنیدم که نابالغی روزه داشت
بصد محنت امروز روزی بچاشت

نه کشایش از خورد و خواب بیش بود
بنزدیک مشفق حکایت بخرد

پدر دیده بوسید و بر سر نهاد
مشا مند باد ام روز بهر سرش

چو بروی گذر کرد یک هفته بیش
فتاد اندر و آتش معده و سنبوس

بدل گفت اگر نقد چندین خورم
چه داند پدر غیب یا دارم

چو روی تپسر در پدر بود و قوم
نهان خورد و پیدا بسر برد و صوم

که نامه کبود در سند حق نیستی
اگر بی وضو در نماز ایستی

پس این پیر از آن طفل نادان بهست
که از بهر مردم بطاعت درست

کلید در دوزخ آن نماز
که در چشم مردم گزاری دراز

اگر جز بحق میرود جادهٔ
درانش فشانند سجادهٔ

نکو سیرت بی تکلف برون
به از زیارسای خراب اندرون

بنزدیک من بشتر بردبار
به از فاسق پارسا پیشهٔ من

یکی بر در خلق رنج آزمای
چه مزدش دهد در قیامت خدای

ز عمرت همای پسر چشم اجرت مدار
چه در خانهٔ نرید باشی بکار

نگویم تواند رسیدن بدوست
درین ره جز انکس که در پویش اوست

ره راست قربانزل رسی
تو بیرون نه زین قبل و آنگه بسی

چو گاویکه عصار چشمش ببست
دوتا بن شب همی گرد خانه بجست

کشتی گرت باید ز محراب روی
بکفرش گواهی دهند اهل کوی

تو هم پشت بر قبلهٔ در خمان
گرت در خدا نیست وی نیاز

درختی که بخشش بود بر قرار
بپرور که روزی دهد میوه بار

گرت هیچ اخلاص در نعل نیست
ازین بر کسی چون تو محروم نیست

هر آنکه افگند تخم بر روی سنگ
جوی وقت ضایع نیابد بجنگ

منه آبروی ریا را بامل
که این آب زر دارد و وصل

چو در خضیه بد باشم و خاکسار
چه سود آب ناموس بر روی کار

بروی و ریا خرقه سهلست دوخت
گرش با خدا در توانی فروخت

چه دانند مردم که در جامه کیست
نویسنده داند که در نامه چیست

چه وزن آورد جائی انبان باد
که میزان عدلست و دیوان داد

مرائی که چندین ورع می فروخت
بدیدند و هیچش در انبان نبود

کند ابره پاکیزه تر زر استر — که آن در حجاب است و این در نظر
بزرگان نوامیس از نظر داشتند — ازان هر نیارند آستر داشتند
ور آوازه خواهی در اقلیم فاش — برون عاکف گوشه را باش
ببازی نگفتست این سخن بازیچه — که از هیچ سنگی نیاید گهر
گدا یک سلطان و شاهنشه اند — بسر سنگ
طمع در گدا مردمی نیست — باشد که
تهان به گرآبستن جوهرے — که هیچ
چو روی پرستیدنت در خداست — اگر خلیفت نه مردد رواست
تو اینچنین سعدی بسر بای پسر — اگر گوش گیری چو پند پدر
گر امروز گفتار ما نشنوی — مسار اگر فردا پشیمان شوی

باب ششم در فضیلت قناعت

خدا را بندهست و طاعت نکرد — که منت نهاد بر روی قناعت نکرد
قناعت توانگر کند مرد را — خبر کن حریص جهانگرد را
سکونی بدست آور ای بی ثبات — که بر شک گردان نهد بنبات
میرور تن ار مرد رای و منشی — که اورا چو دین پرور نیشی
خردمند مردم همه بر دوزند — که قرص جوین از هنر بر خورند
کسے سیرت آدمی گوش کرد — که اول سگ نفس خاموش کرد
خورد و خواب تنها طریق دد است — برین بودن آئین نا بخرد است
خنک نیک بختے که در گوشه — بدست آرد از معرفت توشه
برانان که شد سر حق آشکار — نگردند باطل پرو خواستیار

[illegible] — [illegible]

حکایت

ولیکن چو ظلمت نماند دراز
چه دیدار دیوش چه خیار چوبه

تو خود را ازان در چه انداختی
که چه رازره باز نشناختی

بر اوج فلک چون پرد چرخ بان
که در شهپرش بسته سنگ آز

گرش دام ازان چینک شهوت نهاد
کجا رفت تا سدرة المنتهی

بگم کردن راه دولت خویش خود
توان خویشتن را بر املاک خواند

کجا سیر وحشی رسد در ملک
نشاید پریدن ازین تا فلک

نخست آنکه ملک خوی اندیشه کن
پس آنگه ملک خوی اندیشه کن

تو گر گربه تو سیرت بر کمر
چه پیدا ز حکم تو موسی سپر

گر آن را پهنک از کفت در گسیخت
ز دستن گرفت و خوردن تو سخت

اندازه خود ادا گر نمودی
چو پرسشم آدمی باشمی

نه پندار ملکی ازین بهتر است
که پرهیزگاری ازین بهتر است

بسختی نفس سیر کن یا بزور
که پرهیز به باشد از حکمت ستی

بهتر این ره که پیچ پیچ
که بانگ آرد که هل من مزید

تو در بند آنی که خرپوره
جو خرما بنجمیل میسی مخر

بدام افتد از بهر خوردن چو موش
بدامش در افتی و تیرش خوری

مرا با جمیع شانه عاج داد — که رحمت بر اخلاق حجاج باد
شنیدم که با بری سگم خوانده بود — که از من بنوعی دلش مانده بود
بیندا ختم شانه کین استخوان — نمی بایدم دیگر مرسگ مخوان
بپندار چون سر که خود خورم — که جو رحند اوندها ارم
قناعت کن ای نفس برائمکے — که شکطان بود درویش یعنی یکے
چرا پیش خسرو بخواهش روی — چو مگسو نهادی طمع خسروی
وگر خود پرستی شکم طبله کن — در خانه این آن قبله کن

حکایت پدر طامع و پسر معترض

یکی با طمع پیش خود از زمشاه — شنیدم که شد با دو پگاه
چو دیدش بخدمت میان گشته تنگ — وگر روی بر خاک مالید و خاست
پسر گفتش ای با بک نا مجوے — یکی شکلت می بسیم بگوے
نگفتی که قبله ست خاک حجاز — چرا کرد می امر فرازین سو نماز
مر طاعت نفس شهوت پرست — که هر ساعتش قبله دیگر ست
مبر ای برادر بفرمانش دست — که هر کس که فرمان برد شش برست
قناعت سر افرازد ای مرد هوش — سر طمع بر نیاید ز دوش
طمع آبروی تو اقر بریخت — برای دو جو دامن در بریخت
چو سیراب خواهی شدن زاب جو — چرا ریزی از بهر دو آبروے
مگر کز تعفف شکیبا شوے — وگر نه ضرورت بدر ها شوے
برو خواجه کوتاه کن دست آز — چه شیبا یدت زاستین دراز
کسے را که دیج طمع در نوشت — نبا یدش یکبر عبد و خادم نوشت

توقع بر اندر ز هر مجلسی — بران از خودش تا خرد بندست
ایضاً — دور کن

حکایت

یکی را پدر آمد ز صاحبدلان — که کس گفت شکر نخواه از فلان
بگفت ای پسر تلخی مردمی — به از جور روی ترش بردمی
شکایت جاهل از دست اگر خورد — که رو از تکبر بر و سرد کرد
مرو در پی هر چه دل خواهدت — که تمکین تن نور جان کاهدت
کند مرد را نفس امّاره خوار — اگر هوشمندی عزیزش مدار
وگر هر چه باشد مرادش حریر — زود دران بسی نامرادی ببر
شکم گرسنه دار و پهلو تهی — مصیبت بود روز نانیافتن
بخسبد چو تنگ آید از بهر خلق — چو وقت فراخی کنی معده تنگ
کشد مرد پیر خواره بار غم — وگر دز نیابد کشد بار غم
شکم بنده بسیار بیند خجل — شکم پیش من تنگ بهتر که دل

حکایت در خواری بسیار خواری

چه آوردم از بصره دانی عجب — حدیثی که شیرین تر است از رطب
ز چندین در خرقه زرستان — گذشتیم بر طرف خرماستان
یکی را درین بوستان معده انبار بود — ز پرخواری خویش بیمار بود
میان بست مسکین و شد بر درخت — وزانجا بگردون برافتاد سخت
نه هر بار خرما توان خورد و برد — لت انبان بدحاقبت خورد مرد
رئیس ده آمد که این ابله کشت — بگفتم مزن بانگ بر بادرشت

شکم دامن اندر کشید و تنش شاخ — بود تنگدل در دکانی فراخ
شکم بند و بستست و رنجیر پای — شکم بنده نادیده رستند جای
سر اسپر شکم شاخ لاجرم — بپایش کشد مور کوچک شکم
برو اندرونی بدست آر پاک — شکم پر نخواهد شد الا بخاک

حکایت

شکم صوفی راز بون کرد کنج — دو دینار بد بهر دوراکرد خرج
یکی گفتش از دوستان در منفعت — چه کردی بدین هر دو دینار سخت
بدینار می آرزو داشت اندم نشاط — بگیر شکم را کشیدم بساط
فروشانم گر دم و ابلهی — که این میهمانان نپرسند و آن مهمانی
غذا گر لطیف ست و گر سرسری — چو دیرت بدست افتد خوش بخور
سر آنگه بالین نهد هوشمند — که خوابش بقصر آورد در کمند
مجال سخن تا نیابی مگوی — چو میدان نیابی نگهدار گوی
نگوی و مرو تا توانی قدم — از اندازه بیرون منه از اندازه کم

حکایت

یکی نیشکر داشت در طبقری — چو پرسید بر مشتری
فصاحد لی گفت در گنج دود — که بستانلق چون تو سخت نیابی بزد
بگفت آن خردمند نیکو سیر ست — جوابی که بر دل نیاید نگوی
ترا صبر بر من نباشد مگر — ولیکن مرا باشد از نیشکر
حلاوت ندارد شکر در نیش — چو باشد تقاضای تلخ از پیش

حکایت

امیر خلعت جامهٔ از حریر — به پیری فرستاد و بنشست پیر
بپوشید و بوسید دست و زمین — که بر شاه عالم هزار آفرین
چو خورسند تشریف شاه ختن — وزو خوبتر نرقه خویشتن
گر آزاده بر زمین خسب و بس — مکن بهر قالی زمین بوس کس

حکایت

یکی را نخورش جز پیازی نداشت — چو دیگر کسان برگ و سازی نداشت
پراگنده گفتش ای خاکسار — برو طبخی از خوان یغما بیار
بنخواه و مدار از کس انخواجه باک — که مقطوع روزی شود شرمناک
قبا بست و چابک نفرید دست — قبایش دریدند و دستش شکست
شنیدم که میگفت و خون میگریست — که ای نفس خود کرده را چاره چیست
بلاجوی باشد گرفتار آز — من و خانه من بعد و نان و پیاز
چو شمعی که از سعی بازو خورم — به از میهمان بر خوان اهل کرم
چه دلتنگ خفت آن فرومایه دوش — که بر سفرهٔ دیگران داشت گوش

حکایت گربه پیرزن

یکی گربه در خانهٔ زال بود — که برگشته ایام و بد حال بود
روان شد بمهمانسرای امیر — غلامان حاکم زدندش بتیر
چکان خونش از استخوان میدوید — همیگفت از هول جان میدوید
اگر جستم از دست این عجزن — من و موش و ویرانهٔ پیرزن
نیرزد عسل جان من خم نیش — قناعت نکو تر بدو شاب خویش

خداوندان بنده معترفند | که احدی بقسم خداوند نیست

حکایت مرد کوتاه نظر و زن عالی همت

یکی طفل دندان برآورده بود | پدر سر بفکرت فرو برده بود
که من نان مج برگ از کجا آرمش | مروت نباشد که بگذارمش
چو بیچاره گفت این سخن پیش جفت | نگر تا زدن او را چه مردانه گفت
مخور غم چو روزی تو را بیست جان | همانکس که دندان دهد نان دهد
تو انا است آخر خداوند زور | که روزی رساند تو چندین مور
نگارندهٔ کودک اندر شکم | نویسندهٔ عمر و روزی هم
خداوندگاری که عبدی خرید | بیندارد تکلیف آنگه عبد آفرید
ترا نیست آن تکیه بر کردگار | که مملوک را بر خداوندگار
شنیدی که در روزگار قدیم | شدی سنگدل بر ایتام یتیم
ز پنداری این قول معقول نیست | چه قانع شدی سیم و سنگ کیست
چو طفل اندرون دارد از حرص پاک | چه پشت زر پیش و چه پشت خاک
خجسته بدرویش سلطان پرست | که سلطان ز درویش مسکین بدست
گدا را کند یکدرم سیم سیر | فریدون بملک عجم نیم سیر
نگهبانی ملک و دولت بلاست | گدا پادشاه است ناش گداست
گدائی که بر خاطرش بند نیست | به از پادشاهی که خرسند نیست
بخسپند خوش و ستائی و خفت | بدوزخ که سلطان ایوان بخفت
چو سیلاب خصاب آمد و در گذشت | چه بر تخت سلطان و چه بر خشت گذشت
اگر پادشاه است و گر پارده دوز | چه خفتند گردون شب هر دو روز

چو غنی تو انگر سر از کبر مست
برو شکر یزدان کن ای تنگدست

مزار عنی بحمد الله آن دسترس
که بر خیزد از دستت آزار کس

حکایت

رباخواری از نزد بانی قیام
شنیدم که هم در نفس جان بداد

پسر چند روزی گریستن گرفت
دگر با حریفان نشستن گرفت

بخواب اندرش دید و پرسید حال
که چون آن همه سختی از حشر و نشر سوال

بگفت ای پسر قصه بر من مخوان
بدوزخ در افتادم از نزد بان

حکایت

شنیدم که صاحبدلی نیکمرد
یکی خانه بر قامتش نو نمایش کرد

کسی گفت میدانت ستر پس
کز این خانه بهتر کنی گفت بس

چه میخواهم از طارم افراشتن
همینم بس از بهر بگذاشتن

مکن خانه بهر اسپیل ای غلام
که کس بر نداشت این عمارت تمام

نوازنده مشغول باشد و عقل و رای
که بر ره کنی کاروانی سرای

حکایت

یکی پادشاهی بر اصحاب شکوه
فرو خفت و آمد فغان از گروه

بسیخی ز ایشان بقصد کشورگذاشت
که دردی نبودش قائم مقامی مداشت

چو خلوت نشین کوس رحلت شنید
دگر ذوق در گنج خلوت ندید

چه راست لشکر کشیدن گرفت
دل پردلان نیز و میدان گرفت

چنان سخت بازو شد و تیر چنگ — که با جنگجویان طلب کرد جنگ
ز خصم برآگنده خلقی بکشت — دگر جمع گشتند هم‌ای و پشت
چنان در حصارش کشید تفنگ — که عاجز شد از تیر باران سنگ
برنگیر وی فرستاد کس — که صعبم فرومانده فریاد رس
بهمت مدد کن که شمشیر و تیر — نه در هر خمی بود نخجیرگیر
چو بشنید عابد بخندید بدو گفت — چرا نیم نانی نخوردی و نخفت
ندانست تا روز نعمت پرست — که گنج سلامت بکنج اندرست

گفتار اندر صبر بر ناتوانی بامید بهروزی

کمالست در نفس مرد کریم — گرش زر نباشد چه نقصان و بیم
بپندار اگر سفله قارون شود — که طبع لئیمش دگرگون شود
اگر در نیابد کرم پیشه نان — کرم در نهادش بود همچنان
سخاوت همین بس سرمایه زرع — که بیهوده کاهل نماند ز فرع
خدائی که از خاک مردم بکند — عجب دارد ار مرد می کم کند
ز بخت نهادون بایندی بجهد — که ناخویش کیند آب استاده بوی
ببخشندگی کوش کاب روان — بسیلش تفقد کند آسمان
گر از جاه و دولت بیفتد لئیم — دگر باره نادر شود مستقیم
اگر قیمتی گوهری غم مدار — که ضائع نگردد اندت روزگار
کلوخ ار بیفتاده باشد براه — نه بینی که دروی کند کس نگاه
وگر خرده زر بدندان کاز — بیفتد بشمعش بجویند باز
بدرویش مسکین آگنده زرنگ — کجا ماند آئینه در زیر زنگ

پسندیده و نغز باید خصال — که گاه آید و گه رود جاه و مال

حکایت در معنی آسمانی بعد شمار

شنیدم ز پیران شیرین سخن — که بود اندرین شهر پیری کهن
بسے دیده شاهان و دوران ام — ز سر آورده عمری ز تاریخ عم
درختی کهن میوه تازه داشت — که هر گز نبود دست بر سر سبب
عجب در زرخسار ان آن فریب — که شهر از نکوئی پر آوازه داشت
ز شوخی و مردم فگار آشیش — فرج دید در سر تراشیدنش
بموئی کهن عمر کوته امید — سرش کرد چون دوک موسی سپید
ز سر تا بنی آن آهن سنگ دل — بعیب پریخ زبان در نهاد
نهاد ندم عالی سرش در شکم — نگون سار و در پیش افتاد و مرد
یکے را که خاطر در و رفته بود — چو چشمان دلبندش اشفته بود
یکے گفت چون از مودی درد — دگر گرد سودای باطل مگرد
ز مهرش بگردان چو پرواز پشت — که مقراض شمع جمالش بکشت
برامد خروش از هواداریت — که تردامنان ابود عهد سست
پسر خوش منش باید و خوبروے — پدر کو بجهلش بپندازموی
مرا جان بمهرش در آمیختست — نه خاطر بموئی در آویختست
چو روی نکو داری اندوه مخور — که موئی ازو نفتد بروید دگر
نه پیوسته رز خوشه تر دهد — گهے برگ ریزد گهے برزهد
بزرگان چو خورد در حجاب اوفتند — حسودان چو افگر دراب اوفتند

برون آید از زیر ابر آفتاب — بتدریج و آهنگر امیر و در آب
ز ظلمت مترسای پسندیده دوست — چه دانی که آب حیات اندر ظلمت است
بگیتی پس از خویش آرام یافت — نه سعدی سفر کرد تا کام یافت
مل از بی مرادی بفکرت مسوز — شب آبستن ست ای برادر بروز

باب هفتم در تربیت

سخن در صلاحست و تدبیر و خوب — نه در هیأت میدان و چوگان و گوی
چه باد شمن نفس همخانه — چه در رزم بیگانه و بیگانه
عنان باز پیچان نفس از حرام — همی زر ستم گرد شتابنده بسیام
کس از چون تو دشمن نیازارد — کز با خویشتن بر نیائی همی
تو خود را چو کودک ادب کن بسیف — بگیر گران مغز مردم مکوب
وجود تو شهریست پر نیک و بد — تو سلطان و دستور دانا خرد
همانا که دونان گردن فراز — درین شهر گیرند سودا همی
رضا و ورع نیکنامان جست — هوا و هوس زهر دان و گزیست
چو سلطان عنایت کند بابدان — کجا ماند آسایش نیکدان
ترا شهوت و حرص و کین و حسد — چو چون و چرا گمانند و جان در جسد
گر این دشمنان تربیت یافتند — سر از حکم و رای تو برتافتند
هوا و هوس را نماند ستیز — چو بینند پرهیز و عقل تیز
بگیتی که شب زنده دارد رئیس — نگردند دزدان گرد قفس
رئیسی که با دشمن آمیزگار — هم از دست دشمن برآید دمار
سخن هم درین نوع گفتن بسی — که حرفی بسر انگارد و کسی

Marginal Persian commentary

گفتار اندر فضیلت خاموشی و حلاوت کم گوئی

اگر پای در دامن آری چو کوه
سرت زآسمان بگذرد در شکوه

زبان درکش ای مرد بسیار دان
که فردا قلم نیست بر بی زبان

صدف وار گوهر شناسان راز
در هر جا بلولو نگردد نماز

فروبند سخن باشد گنج وار گوش
نصیحت نگیرد مگر در خموش

چو خواهی که گوئی نفس بر نفس
حلاوت نیابی ز گفتار کس

نباید سخن گفت ناخواسته
نشاید بریدن نیندیخته

تامل کنان در خطا و صواب
به از شتابزدگان صاحب جواب

کلاست دنیس انسان سخن
توخود را بگفتار ناقص مکن

کم آواز هرگز نه بینی خجل
جوی مشک بهتر که یک تودهٔ گل

خدا کرد نطق و دهان و لبان
چو دانا یکی گوی و ده مرده گوی

صد اندر اخی تیر و هر صد خطاست
اگر هوشمندی یک انداز و راست

چه گوید آن چیز در خفیه مرد
که گر فاش گردد شود روی زرد

مکن پیش و پس از نصیحت بسی
بود کز پس گوش دارد کسی

درون دولت شهر بندست راز
نگهبان نه بیند در شهر باز

ازان مرد دانا دهان دوخت
که بشنید که شمع از زبان سوخت

حکایت در حفظ اسرار

تکش با غلامان یکی راز گفت
بیکسالش آمد زدل بر دهان

که این را نشاید بکس باز گفت
بیکروز شد منتشر در جهان

مفسر مود جلاد را بید ریغ | که بردار سرهای اینان به تیغ
یکی را نسیان گفت زنهار زه است | کمش بندگان کین کنه از تو خاست
تو اول نه بستی که سر شیه بود | چو سیلاب شد پیش بستن چه سود
تو بیدا مکن راز دل بر کسے | که او خود بگوید بر هر کسے
جوابش بگنجینه داران سپار | دلی را زبا خویشتن پاس دار
سخن تا نگوئی بود در دست هست | چو گفته شود بابد او بر تو دست
سخن دیو بندیست در چاه دل | ببالای کام و زبانش مهل
توان بازداون سوی بزه دیو | ولی باز نتوان گرفتن بر جو
تو دانی که چون دیو رفت از قفس | نیاید بلا حول کس باز پس
یکی طفل بردار و باز رخش بند | نیاید بصد رستم اندر کمند
بدهقان نادان چه خوش گفت زن | بدانش سخن گوی یا دم مزن
بگوی آنکه گر بر بلا او فتد | وجودی ازان در بلا او فتد

حکایت سلامت جاهل در پرده سکوت

یکی خوب خلق و خلق پوش بود | که در مصر یک چند خاموش بود
خردمند مردم زمین دیک و دور | بگردش چو پروانه جویان بلور
تفکر بشبی با دل خویش کرد | که پوشیده در زیر بانست مرد
اگر من چنین سر بجیب اندرم | چه دانند مردم که دانشورم
سخن گفت دشمن بذمت و دوست | که در مصر نادان ترازوی هموست
حضورش پریشان شد و کار زشت | سفر کرد و بر طاق مسجد نشست
در آئینه گر خویشتن دیدمے | به بیهوده عمری چه دودندریدمے

چنین زشت ازان پرده بردآشتم
که خود را نکوروی پنداشتم

کم آواز را باشد آوازه تیز
چو گفتی و رونق نماندت گریز

ترا خامشی ای خدا وند هوش
وقارست و ناهل را پرده پوش

اگر عالمی هیبت خود مبر
وگر عاصیی پردهٔ خود مدر

ضمیر دل خویش ننمای زود
که هر گه که خواهی توانی نمود

ولیکن چو پیدا شود راز مرد
بکوشش نشاید نهان باز کرد

قلم شهر سلطان چه نیکو نهفت
که تا کار دیده بسر نبودش نگفت

بهائم خموش اند و گویا بشر
پراکنده گوی از بهائم بتر

چو مردم سخن گفت باید بهوش
وگرنه شدن چون بهائم خموش

بنطق ست و عقل آدمی اوده فاش
چو طوطی سخنگوی و نادان مباش

حکایت

یکی ناسزا گفت در وقت جنگ
گریبان دریدند و ویرا بچنگ

قناعت خورده عریان و گریان نشست
جهاندیده گفتش ای خود پرست

چو خشمگرت بسته بودی دهن
دریده ندیدی چو گل پیرهن

سر اسیمه گوید سخن پرگزاف
چو طنبور بی مغز بسیار لاف

نه نیکی که آتش زبانست و بس
بآبی فرو نشاندش در نفس

اگر هست مرد از هنر بهره ور
هنر خود بگوید نه صاحب هنر

اگر مشک خالص نداری مگوی
که گر هست خود فاش گردد ببوی

بسوگند گفتن که زر معتبرست
چه حاجت محک را بگو یک عیارست

بگوید ازین حرفگیران هزار
که سعدی نه اهل ست و آمیزگار

روا باشد ار پیش تیغم درند | که طاقت ندارم که مغزم برند

حکایت عضد الدوله دیلمی

عضد را پسر یک رنجور بود | شکیب از نهاد پدر دور بود
یکی بار سر گفتش از روی پند | که بگذار مرغان و وحشی زبند
تفسهای مرغ سحرخوان شکست | که در بند ماند چو زندان شکست
نگهدارشت بر طاق بستانسرای | یکی نامور بلبل خوش سرای
پسر صبحدم سوی بستان شتافت | بجز آن مرغ بر طاق ایوان نیافت
بخندید کای بلبل خوش نفس | تو از گفت خود مانده در قفس
ندارد کسی با تو ناگفته کار | ولیکن چو گفتی دلیلش بیار
چو سعدی که چندی بان بسته بود | زطعن زبان آوران رسته بود
کسی گیرد آرام دل در کنار | که از صحبت خلق گیرد کنار
مکن عیب خلق ای خردمند فاش | بعیب خود از خلق مشغول باش
چو باطل سرایند بیگانه گوش | چو بینی بصیرت بپوش

حکایت

شنیدم که در بزم ترکان مست | مزه‌ای زد چنگ و طرب ساز بست
چو چنگش کشیدند حالی بپوی | غلامان چو فرخ فرندش بروی
شب آبستن روز چوگان و میلی نخفت | دگر روز پیرش بتعلیم گفت
نخواهی که باشی چو دوک رهی ریش | چو چنگ ای پدر در سر انداز پیش

تمثیل

دزدی کردن آن گربه

دزدی کردن آن گربه

حکایت در معنی عدم تعرض از حال کسے

گر شرمش نیاید ز پیری سپید — زدن دست در رشتهٔ محترم
نه هنگ و فریاد دامن بچنگ — مرا مانده سر در گریبان ز ننگ
برون رفتم از خانه در دم چو تیر — که ترسیدم از زجر بر نا و پیر
برهنه دوان رفتم از پیش زن — که در دست او جامه بهتر که من
پس از مدتی گرد بر من گذار — که میدانیم گفتش ز نهار
که من توبه کردم بدست تو بر — که گر دفعه‌ئی نکردم دگر
کسی را نیاید چنین کار پیش — که عاقل نشیند پس کار خویش
ازین صنعت این پند بر خود نهم — دگر دیده نادیده انگارم
گرت عقل و رایست و تدبیر هست — چو سعدی سخنگوی و نه خموش

حکایت در فضیلت ستر پوشی

یکی پیش داود طائی نشست — که دیدم فلان صوفی افتاده مست
قی آلوده دستار و پیراهنش — گرفته سگان حلقه بر دامنش
چو فرخنده خوانین حکایت شنید — ز گوینده ابرو بهم در کشید
زمانی بر آشفت و گفتا ای رفیق — نکارآید امروز یار شفیق
برو ران مقام شناسش بجای — که زشت نیست و بجز قیه عار
بپرسش مرا و چو مردان که هست — عنان طریقت ندارد بدست
نیوشنده شد زین سخن تنگدل — بفکرت فرو رفت چون خر بگل
زمانی بپیچید و درمان ندید — نه غیبت که مست اندر آرد بدوش
میان بست بی اختیارش بدوش — ره سر کشیدن ز فرمان ندید
درآورد و شهری بر و عام جوش

یکی طعنه میزد کہ درویش بین
زہی پارسائی و تقوی و دین

یکے صوفیان بین کہ دی خورد آب
مرقع بسیکی گرو کردہ اند

اشارت کنان این بآن راہ بست
کہ این سرگران است آن ہیم مست

بگردن برآرد جور دشمن حسام
بہ از شفعت شہر و جوش عوام

بلا خور و در فندی بہ جمعت گذاشت
بناکام مردش بجا میگذاشت

شب از شہر مسافر و فکرت نخفت
بخندید طائی دگر روز گفت

مریز آبروی برادر بکوے
کہ دہرت نریزد بشہر آبروے

در معنی نادیدن عیب کسی

بدانند زرق مردم نیک و بد
مگو ای جوانمرد صاحب خرد

مگو بد مر در اخصم خود میکنے
وگر نکنی دست بد میکنے

ترا ہر کہ گوید فلان کس بدست
چنان دان کہ در پوستین خود ست

کہ فعل فلان را بما دیبیان
وزین فعل بد می ترا بد عیان

بگفتن خلق چون دم زدے
اگر راست خواہی سخن ہم بدے

مرا پیر دانای مرشد شہاب
دو اندر زنو مود بر روی آب

یکی آنکہ بر خویش خود بین مباش
دوم آنکہ بر غیر بد بین مباش

حکایت

زبان کرد شخصی بغیبت دراز
بدو گفت دانندۂ سر فراز

مرا بد گمان در حق خود مکن
کہ یاد کسان پیش من بد مکن

گر قسم ز تسکین او کم نبود
تحمل بجا تر تواند فزود

حکایت

کسی گفت فرزند را پند چیست
که در وی بسامان ترا نیست چیست

بدو گفتم ای یار آشفته هوش
شنیدن بیاید ترا این سخن گوش

بناراستی در چه دیدی سبب
که بر نیست بشتابد مرتبت می نخست

بلی گفت دزان تهور کنند
بباز وی مردی شکم پر کنند

ز غیبت چه نیکو بود آن ساده مرد
که دیوان سیه کرد و چیزی نخورد

حکایت

مرا در نطامیه ادرار بود
شب و روز تلقین و تکرار بود

مرا استاد را گفتم ای پر خرد
فلان یار بر من حسد می برد

چو من داد معنی دهم در حدیث
برآید سهم اندرون خبیث

شنید این سخن پیشوای ادب
بخندید بر آشفت و گفت عجب

حسودی نیندیشد از مرد و زن
ندانم که گفت که غیبت نکوست

گر او راه دوزخ گرفت از نخست
ازین راه دیگر تو در وی مپوی

حکایت

کسی گفت حجاج خونخواره را
دلش هیچ سنگ سیه پاره را

نترسد همی زاه و فریاد خلق
خدایا تو بستان ازو داد خلق

جهاندیده پیری بدینه نژاد
جوانرا کی پند پیرانه داد

کز و داد مظلوم مسکین او
بخواهند و ازو دیگران کین او

تو دست ازو می مردم روزگار
که هر روز زیر دستش کند روزگار

به بیداد از و مهره مند آمدم
نه نیز از تو غیبت پسند آمدم

بد و نیک بر و مدبری را گناه
که پنهان نه پرکرد و دیوان سیاه

وگر کس بنیت بپیش سمید و
مبادا که تنها بدوزخ رود

حکایت

شنیدم که از پارسایان یکی
به طیبت بخندید با کودکی

دگر پارسایان خلوت نشین
بغیبتش فتوا دهند و یقین

باخر شما مذاین حکایت شنفت
بصاحب نظر بار گفتند و گفت

مدر پرده بر یار شوریده حال
نه طیبت حرامست و نه غیبت حلال

حکایت

بطفلی درم غربتی زه نخاست
ندانستمی چیست کدامست و درست

یکی عابد از پارسایان کوی
همی شستن آموختم دست و روی

که بسم الله اول بسنت بگوی
دوم نیت آور سوم کف بشوی

پس آنگه دهن شوی و بینی سه بار
سناخر بانگشت کوچک بخار

بسا بد بندان پیشین بسال
که نیست سواک بعد از زوال

مدان ای پسر مشت آب بروزن
ز رستنگه موی سر تا ذقن

وگر دستها تا بمرفق بشوی
ز تسبیح و ذکر انچه دانی بگوی

وگر مسح سر بعد ازان غسل پای
همین ست و نقشش نبام خدای

کس از من نداند درین شیوه به
نه شیخی که فرتوت شد در ده

شنیدم این سخن مرد صاحب قدیم
بشوربد و گفتا ای خبیث لئیم

نه سواک مدر روز گفتی خطاست
نبی آدم مرده خوردن رواست

دهان شوز ناگفتنی‌ها نخست — لبشو آنگه از خورد نهای سست
کسی را که نام آید اندر میان — به نیکوترین نام و نقشش بخوان
بپوزه هواره گوئی که مردم خرند — مبر ظن که نامت بمردم برند
چنان گوی سیرت بکوی اندرم — که گفتن توانی بکوی اندرم
وگر شرمت آید دیدهٔ ناظرست — نه بی بصر غیبدان حاضرست
نیاید همی شرمت از خویشتن — کز و فارغ و شرم داری ز من

حکایت در نکوهش غیبت

طریقت شناسان ثابت قدم — بخلوت نشستند چندی بهم
یکی زانمیان غیبت آغاز کرد — ورز در گریبان رهٔ باز کرد
کسی گفتش ای یار شوریده رنگ — تو هرگز غزا کرده‌ای در فرنگ
بگفت از پس چار دیوار خویش — همه عمر ننهاده ام پای پیش
چنین گفت درویش صاحب دلی — ندیدم چنین سخت بر گشته لبی
که کافر بپیکار دشمن ایمن نشست — مسلمان ز بهر زبانش درست

حکایت

چه خوش گفت دیوانه مزعفری — حدیثی گزان لب بدندان گزی
من از دست مردم بر بشتی برم — نگویم بمجمر نخیبت ماورم
که داند پروردگان خرد — که طاعت همان به که در برد
رفیقی که غائب شد از نیکنام — دو چیزست از و چند و نیکان حرام
یکی آنکه مالش بباطل خورند — دوم آنکه نامش بزشتی برند

هیران کو بر دنام مردم مبار — تو چشم نکو گوئی از دی مدار
که اندر قضای تو گوید جهان — که پیش تو گفت از پس مردمان
کسی پیش من در جهان قلت غاست — که در مشغول خود در جهان غاست

حکایت

کسی را شنیدم که غیبت دواست — چو زین در گذشتی چهار مخطاست
یکی پادشاه ملامت پسند — که زو بر دل خلق بیش گزند
حلالست از و نقل کردن خبر — مگر خلق باشند از و بر حذر
دوم پرده بر بیحیائی متن — که خود میدرد پرده خویشتن
ز چشمش مدار ای برادر گناه — که آدمی در افتد بگردن بچاه
سوم کشتر از دروغ ناراست گوی — ز فعل بدش هر چه دانی بگوی

حکایت

شنیدم که دزدی در آمد بدشت — بدروازهٔ سیستان بر گذشت
چو چیزی خرید از و نقال کو — ز ما کول و طعمی که بایست از و
بدزدید نقال از و نیم دانگ — بر آورد و زد سیه کار بانگ
خدایا تو شبرو بر آتش بسوز — که ره مین ز سیستانی بروز

حکایت

یکی گفت با صوفی با صفا — ندانی فلانت چه گفت از قفا
بگفتا خموش ای برادر بخفت — ندانسته بهتر که دشمن چه گفت

کسانی که پیغام دشمن برند — ز دشمن همانا که دشمن ترند
کسی قول دشمن نیارد بدوست — جز انکس که در دشمنی یار اوست
نیارست دشمن جفا گفتنم — چنان کز شنیدن بلرزد تنم
تو دشمن تری کاوری بر دلم — که دشمن چنین گفت اندر نهان
سخن چین کند تازه جنگ قدیم — بخشم آورد نیکمرد سلیم
ازان همنشین تا توانی گریز — که مرد فتنه زخفته را گفت خیز
سیه چال مرداند وابسته پای — بر افتنه از جای بردن بجای
میان دو تن جنگ چون آتشست — سخن چین بد بخت هیزم کش است

حکایت

فریدون وزیری پسندیده داشت — که روشندل و دوربین دیده داشت
رضای حق اول نگهداشتی — وگر با پس فرمان شه داشتی
شهد عامل سفله بر خلق رنج — که تدبیر ملک است و توفیر گنج
اگر جانب حق نداری نگاه — گزندت رساند هم از پادشاه
یکی رفت پیش ملک بامداد — که هر روز آسایش و کام باد
غرض شنو از من نصیحت پذیر — ترا در نهان دشمنست این وزیر
کس از خاص لشکر نیاندست عام — که سیم و زرا روی ندارد بوام
بشب طبلکه چون شاه گردون فراز — بمیرد دهند آن زر و سیم باز
سخن آهرمن از زنده آن خود پرست — مبادا که نقدش نیاید بدست
یکی شوی دستور دولت پناه — بچشم سیاست نگه کرد شاه
که در صورتستان پیش من — بخاطر چرایی بدانیش من

زمین بوسه پیش تختش بوسید و گفت
چه پرسیدی اکنون نشاید گفت

چنین خواهم ای نامور پادشاه
که باشند خلقت همه نیک خواه

چو مرگت بود وعده سیم من
بقایش خواهند از بیم من

نخواهی که مردم بصدق نیاز
سرت سبز خواهند عمرت دراز

خنیمت شمارند مردان دعا
که جوشن بود پیش تیر بلا

پسندیدار و شهریار انچه گفت
گل و یاسمن از زبانش شگفت

ز قدر و مکانی که دستور داشت
مکانش بیفزود و قدرش فراشت

ندیدم چنان غمازِ سرگشته تر
نگون طالع و بخت برگشته تر

زنادانی و تیره رائی که اوست
خلاف افکند در میان دو دوست

کنند این و آن خوش و گویند راز
وی اندر میان کور بخت و خجل

میان دو کس آتش افروختن
نه عقلست خود در میان سوختن

چو سعدی کسی فوق خلوت نشید
که از هر دو عالم زبان در کشید

نگهو انچه دانی سخن سود مند
دگر هیچکس را نیابید پسند

که فردا پشیمان برآرد خروش
که آیا چرا حق نگردم بگوش

حکایت

زن خوب فرمانبر پارسا
کند مرد درویش را پادشا

بر و پنج نوبت بزن بر درت
که یار موافق بود در برت

همه روز اگر غم خوری غم مدار
چو شب غمگسارت بود در کنار

گر آخانه آباد و همخوابه دوست
ضیارا بر حمت نظر سوی اوست

چو مستور باشد زن خوبروی
بدیدار او می درآید ست شوی

کسی بر نگرفت از جهان کام دل — که بگذاشت با وی آرام دل

اگر پارسا باشد و خوش سخن — نگه دار نکویی و زشتی مکن

زن خوش منش دلنشان گر بود — که آمیزگاری بپوشد عیوب

چو حلوا خورد سر که از دست شوی — نه حلوا خورد هر که اندوده روی

برد از پی پیچه زشت خوی — زن دیو سیمای خوش طبع گوی

دلارام باشد زن نیک خو — ولیکن خن بد خدایا بپاه

چو طوطی کلاغش بود همنفس — نه نیکست شمار د خلاص از قفس

سر اندر جهان نه بآواز کے — وگر نه بنه دل به بیچارگے

بزندان قاضے گرفتار به — که در خانه دیدن برابر دو گرد

سفر عید باشد بران کد خدائے — که با نوعی زشتش بود در سرائے

دو خصمی بر سرائی به بند — که با تنگ زن از وی برآید بلند

چو زن راه بازار گیرد بزن — وگر نه تو در خانه بنشین چو زن

اگر زن ندارد بسی مرد گوش — سراویل کحلیش در مرو پوش

زنی را که جهلست و نارستی — بلای سر خود نه زن خواستی

چو در کیسه بر جوانمرد شکست — از انبار گشتم فروشوی دست

بران بنده حق نیکوی خواست — که با او دلم دستان راست

چو در روی بیگانه خندید زن — وگر مرد گولان مردی مزن

زن شوخ چون مست در قبله کرد — برو گو به پنجه پر روی مرد

ز بیگانگان چشم زن کور باد — چو بیرون شد از خانه بد گور باد

چو زنی که زن پای بر جای نیست — ثبات از خرد مندی مرد نیست

گر نیاد کفش و بران خشمناک — که مردن به از زندگانی چنین

پیوشانش از مرد بیگانه روی
و گر نشنود چه زن آنکه چه شوی

زنی خوب و خوش طبع و زیبا و چست
رها کن زن زشت ناسازگار

چه نغز آمد این یک سخن از دو سن
که بودند سرگشته از دست زن

یکی گفت کس ازن بد مباد
دگر گفت ن در جهان خوب مباد

زنان نوکن ای دوست هر نوبهار
که تقویم پارینه ناید بکار

تهی پای فتن به کفش تنگ
بلای سفر به که در خانه جنگ

زنان شوخ و فرمانده و سرکش اند
ولیکن شنیدیم که در بر خوش اند

کسی را که بینی گرفتار زن
مکن سعدیا طعنه بر وی مزن

تو هم چون بینی و بارش کشی
اگر یک مان در کنارش کشی

حکایت

جوانی زناسازگاری بخفت
به پیر مروی بنالید و گفت

گر انباز خواهی از دست این خصم چیر
چنان می برم کاسیا سنگ پیر

به سختی بخفتش اسیخواجه دل
کس از صبر کردن نگردد خجل

بشب سنگ بالای ای خیره سر
چرا سنگ پیرین نباشی بروز

چو از گلبنی دیده باشی خوشی
روا باشد ار بار خارش کشی

درختی که پیوسته بارش غوری
تحمل کن ار نگه خارش خوری

گفتار در بیان تربیت اولاد

پسر چون ده ساله شد شلش نشین
ز نامحرمان گو فراتر نشین

بر پنبه آتش نشاید نهفت
که تا چشم بر هم زنی خانه سوخت

چو خواهی که نامت بماند بجای
پسر را خردمندی آموز و رای

که گر مخلص را ریش نباشد لبی
بمیری و از تو نماند کسی

بسا روزگار اکه سختی برد
پسر چون پدر ناز کش پرورد

خردمند و پرهیزگارش برار
گرش دوست داری خ ریش مدار

بخردی و رش جبر و تقلیم کن
به نیک و بدش وعده و بیم کن

نوآموز را خوب کردن تحسین و زه
ز تهدید و تشدید استاد به

بیاموز مهر و رعه را و ست نخ
وگر دست داری چو قارون بنج

مکن تکیه بر دستگاهی که هست
که باشد که نعمت نماند بدست

بپایان رسد کیسه سیم و زر
نگردد دسے تھے کیسه پیشه ور

چو دانی که گردیدن روزگار
بغربت بگرداندش در دیار

چو بر پیشه باشدش دسترس
کجا دست حاجت ببر پیش کس

بدانی که سعدی مکان از چه یافت
نه هر موی نعمت نشست نه دریا فسگاهت

بخوردی بخورد از بزرگان قفا
خدا داد ش اندر بزرگی صفا

هر انگس که گردن بفرمان نهد
بسے بر نیاید که فرمان دهد

هران طفل کو جور آموزگار
نه بیند جفا بیند از روزگار

پسر را نکو دار و راحت رسان
که چشمش نماند بدست کسان

هر انگس که فرزند را غم نخورد
وگر کس غمش خورد و آواره کرد

نگهدار راز آمیزگار بدش
که بد بخت و بیچاره گردد چو من

سیه نامه تر زان مجنث مخواه
که پیش از خطش وی کرد سیاه

ازان بی حمیت بباید گریخت
که نامرد پیش آب مردان بسخت

پسر کو میان قلد برنشست
پدر گو ز خیرش فروشوی دست

۱۰ دریغش مخور بر هلاک و تلف	که پیش پدر مرده به ناخلف

حکایت

۱۱ شبی دزدی بود در کوی من	ز هر جنس مردم در آن انجمن
۱۲ چو آواز مطرب در اندر کوی	بگیرد دون شد آواز های هوی
۱۳ پری پیکری بود محبوب من	بدو گفتم ای لعبت خوب من
چرا با جوانان نیائی بجمع	که روشن کنی مجلس ما چو شمع
۱۴ شنید م سهی قامت سیمتن	که میرفت و میگفت با خویشتن
۱۵ محاسن چو مردان ندارم بدست	نمردی بود پیش مردان نشست

گفتار در حسن تدبیر و اصابت رای مردان

خرابت کند شاهد خانه کن	بهر و خانه آباد گردان ز زن
۱۶ نشاید هوس باختن با ملک	که هر با مدادش بود بیلسک
۱۷ چو خود را بهر مجلسی شمع کرد	تو دیگر چو پروانه گردش مگرد
۱۸ زن خوب خوشروی آراسته	چه ماند بنادان نوخاسته
۱۹ در و دام و عنبه دمی از وفا	که از خنده افتد چو گل در قبا
۲۰ نه چون کودک لیچ لیچ بهر چیز شنگ	که چون مقبل نتوان شکستن بسنگ
۲۱ بسین در افریش چو حور بهشت	کنانش دمی گیر چو حورش بدست
۲۲ گرش پای بوسی نداروت پسند	ورش خاک باشی نداند سپاس
سر از مغز و دست از درم کن تهی	چو خاطر نیرزد مرو هم رهی
۲۳ مکن پیشه ز نامردمی و گناه	که فرزند خویشت برآید بباه

حکایت

دریں شہر باری بسم معظم رسید — کہ بازارگانی غلامے خرید

شبانگہ بگردست بر شیر شیب — کہ سیمین زنخ بود و خاطر فریب

پرستندہ ہر چہ او فرمانش داد — بگیتی دمے سر ز فرمان نداد

گوا گر بزیر جود چند او رسول — کہ دیگر بگردم بگردد فضول

دل از کار و بار بستہ و رو بریش — چو بیرون شد از کارزن یکدو میل

بہ پیش آمدش سنگلاخی مہیب — بپرسید این قلعہ را نام چیست

بگفتش کہ از کارزن رہروے — نگر تنگ ترکان ندانی ہمے

کہ دیگر چہ پرانی بیند از درخت — اگر زین دگر تنگ ترکان روم

وگر عاشقی لت خورد سر بہ بند — بہ بیت برارش کمر بر حوے

بود بندۂ نازنین مشت زن — نہ ہر جا کہ بینی خط دلفریب

حکایت

گروہی نشینند بانوش و نیش — کہ ما پاکبازیم و صاحب نظر

زمین پرس فرسودۂ روزگار — کہ بر سفرہ حسرت خورد روزہ دار

ازان تخم خرما خورد گوسپند — کہ قفلست بر تنگ خرما و بند

سرگاه و عصار ازان رو که است	که از گنجد شش سیمان کوته است

حکایت

یکی صورتی دید صاحب جمال
بگردیدش از شورش عشق حال

برآمد خجسته بیاره چندان عرق
که شبنم برآرد دمی بهشتی ورق

گذر کرد بقصد اطلبروی سوار
بپرسید کین را چه افتاد کار

کسی گفت این عابد پارساست
که هر گز خطائی زدستش نخاست

رود روز و شب در بیابان و کوه
ز صحبت گریزان مردم ستوه

سر دست خاطر فریبی دلش
فرو رفته پای نظر در گلش

چو آید خجالتش ملامت بکوش
بگرید که چند از ملامت خموش

که فریاد دم از علتی دور نیست
که فریاد دم از علتی دور نیست

باین نقش دل میسر نیاید ز دست
دل آن میسر آید که این نقش بست

شنید این سخن مرد کار آزمای
کهن سال پرورده پخته رای

بگفت آنچه خصمیت نگوئی رود
نه با هر کسی هر چه گوئی رود

بنگاره را خود همین نقش بود
که کشوریده را دل به نیغار بود

چرا طفل یکروزه هوشش نبرد
که در صنع یزدان چه بالغ چه خرد

منقش همان بهتر اندر اهل
که در خوبرویان چین و چگل

نقابی ست هر سطر من کین فریب
فرو هشته بر عارض دلفریب

معانی ست پوشیده زیر حروف سیاه
چو در پرده معشوق در میغ ماه

ورا دعوات است بر نگهت ملال
که دارد پس پرده چندین جمال

سر گویی سخنها ست مجلس فروز
چو آتش فروزد روشنائی دهد

گفتار در عدم التفات بر قول اهل دنیا

اگر در جهان از جهان رسته است — ز راز خلق بر خویشتن بسته است
کسی را دست جز زبانها نبست — اگر خود نمایست گر حق پرست
اگر بر پری چون ملک پاسبان — بدامن در آویزدت بدگمان
بکوشش توان در جله پاسبان بست — نشاید زبان بد اندیش بست
فراهم نشینند ترد امنان — که این هر خشکست آن ام لبان
تو روحی از پرستیدن حق مپیچ — بهل تا نگیرند خلقت بهیچ
چو راضی شد از بنده یزدان پاک — گر انبیا گرد در راضی چه باک
بداندیش خلق از حق آگاه نیست — ز غوغای خلقش بحق راه نیست
از آن ره بجائی نیاورده اند — که اول قدم پی غلط برده اند
دو کش بر حدیثی گمارند گوش — یکی آنکه من خوبی و دیگر سروش
یکی پند گیرد و گر نا پسند — نپردازد از خرده گیری به پند
فرو مانده در کنج تاریک جای — چو دریابد از جام گیتی خمای
مپندار اگر شیر و گر روبهی — که از بهر صیدت ندارد رهی
اگر کنج خلوت گزیند کسی — که پروای صحبت ندارد بسی
ندانست کنندش که زر دوست دیو — ز مردم چنان می گریزد که دیو
وگر خنده رو نیست و آمیزگار — حقیقتش نامند و پرهیزگار
غنی را بغیبت بکاوند پوست — که فرعون گر هست عالم اوست
وگر مرد درویش بی سختی ست — بگویند نانوا و بدبختی ست

گزین آش پارسی در تپند — ز بخیلان خصمان اگر بر تپند

آنها را در صورت وحدت گرفتست
مقام حشمت و عدت گرفتست
در اول قدم گوی چیست پر اکی
چو خوانی خلق ست نشان گاه
حق فراموش کرده و اند اعلام
ز بس ترس اول و ثانی طامع
نهای بیهوده خانچه نرد ای
بسر وقت بدین ترتیب گوید
که از خیل ملایان نیست ممکن
قدیمی بنده گرد

ای توانگر ز درویشان بترس — وقت را بگذار اگر تا دانی درس
ای امان یابی ز دوران بترس — وقت را بگذار اگر تا دانی درس

وگر کامرانی درآید درِ پای
غنیمت شمارند و فضل خدای

که تا چند ازین جا و گردون کشی
خوشی را بود دورِ قفا ناخوشی

وگر تنگدستی تنک مایه
سعادت بلندش کند پایه

بجایند شان کینه دندان نهند
که دون پرورست این فرومایه دهر

چو بینند کاری بدست درست
حریصیت شمارند و دنیاپرست

بگیرد دست همت بداری کار
گدا پیشه خوانندت و پخته کار

وگر تا طقی طبل بر پایه
وگر خاشی نقش گرمایه

تحمل کنان انچه خوانند مرد
که بیچاره از بیم سر بر نکرد

وگر در سرش هست دل مرد است
گریزند ازو کین چه بد طینت است

قناعت کنندش گرانمایه جور
که مالش مگر روزی مایه ست

وگر نغز و پاکیزه باشد خورش
شکم بنده خوانند و تن پرورش

وگر بی تکلف زید مالدار
که زینت بر اهل تمیز ست عار

زبان بر نهندش بدانچه چو تیغ
که گفتار بدبخت زرد ارد از خود دریغ

وگر کار خوابوان نقش کنند
تن خویش را کسوت خوش کنند

بجان آید از دست طعنه زنان
که خود را بیارایست همچون زنان

وگر پارسائی سیاحت نکرد
سفر گردگانش نخوانند مرد

که نارفته پیرون نیاغوش زن
کدامش هنر باشد و رای و فن

جهاندیده راهم بر رند پوست
که سرگشته بخت برگشته اوست

گرش حظ ز اقبال بودی و بهر
زمانه نرانندی ز شهرش بشهر

عمر انکوهش کند خرده بین
که میر سنجد از خفت و خیزش زمین

وگر زن کند گوید از دست دل
بگردون افتاده چون خر بگل

نه از جور مردم هزار شست رویی | نه شاهد ز نامردم زشت گوی

حکایت

غلامی بمصر اندرم بند بود | که چشم از حیا در بر افگنده بود
کسی گفت هیچ این پسر عقل و هوش | ندارد و بالش نه علیم گوش
شنید این سخن مرد بانگ و فغان | که ای بی خرد مرد نادان مدان
گرفت بر کند چشم روزی ز جای | سر سیه خواندند و فیره رای
دگر بر وباری کمی از کسی | بگویند غیرت ندارد بسی
شنیدم که را بان زن گویند بس | که فرزند و دوست بود پیش و پس
دگر قانع و خویشتن دار گشت | بشنیع خلقی گرفتار گشت
که همچون پدر خواهد این سفله مرد | که دینار ها کرد و حسرت ببرد
که تا زنده بگنج سلامت نشست | که پیغمبر از بهشت دشمن نرست
خدا را که ماند و انباز و جفت | ندارد شنیدی که چه ساگفت
رهائی نیابد کس از دست کس | گرفتار را چاره صبرست و بس

حکایت

جوانی هنرمند و فرزانه بود | که در وعظ چالاک و مردانه بود
نکونام و صاحبدل و حق پرست | خط عارضش خوشتر از خط دست
تنبی در بلاغت در نحو چست | ولی حرف ابجد نخواندی درست
یکی را بگفتم ز صاحبدلان | که دندان پیشین ندارد فلان
برآمد سوداسی من سر خری | گر این جنس بیهوده دیگر نگوی

Persian calligraphy practice sheet

تو در روی جهان عیب دگی کرده
چندان نه هنر چشم عقلت پست

یقین شنو از من که ز تو یقین
نه بینید بدی مردم نیک بین

یکی را که علمست و تدبیر و رای
گر ش پای عصمت بلغزد ز جای

بنیک خرده مپسند بر وی جفا
بزرگان چه گفتند خدا صفا

بود خار و گل با هم ای هوشمند
چه در بند خاری تو گلدسته بند

گر از دشت خوبی بود در سرشت
نه بینند زطاؤس جز پای زشت

صفائی بدست آور ای بی تمیز
که ننماید آئینه تیره نیز

طریقی طلب کز عقوبت رهی
نه حرفی که انگشت بر وی نهی

منه عیب خلق ای فرومایه پیش
که خشمت فرود و ز دار عیب خویش

چرا دامن آلوده را صد زنم
چو در خود شناسم که تر دامنم

نشاید که پرسش کنی سخت کنی
چو خود را بتاویل پشتی کنی

چو بد را پسندد عیت خود مکن
پس آنگه بهمسایه گو بد مکن

من ار حق شناسم وگر خود نما
برون با تو دارم درون با خدا

چو ظاهر بعفت بیاراستم
تصرف مکن در کز و راستم

تو خاموش اگر من بهم بایدم
که حال سود و زیان خودم

وگر سیرتم خوب گر منکرست
خدایم بسر از تو داناترست

ترا چشم از تو دارم بنیکی ثواب
که بینم بجرم اگر تو چندین عذاب

نکو کاری ار در دهد یک رهی
یکی را بده مینویسد خدای

تو نیز ای عجب هر گرا یک هنر
به بینی ز ده عیبش اندر گذر

نه نیک عیب و را بانگشت هیچ
جهانی فضیلت بر او ز هیچ

چو دشمن کرد در شعر سعدی نگاه
به نفرت کند اندرون تباه

نمازد بصد نکته نغز گوش — چو عیبی ببیند بر او خرده‌وش
جز این علتش نیست کان بدسگال — حسد دیده نیک منیش بکند
نه مخلوق را صنع باری سزست — سیاه و سفید آمد و خوب و زشت
نه هر چشم و ابرو که بینی نکوست — بخور پسته مغز و بینداز پوست

باب هشتم در شکر

نفس بر نیارم ز دار شکر دوست — که شکری ندانم که در خور اوست
عطائیست هر بهره‌ای از در بر تنم — چگونه بهر موی شکری کنم
ستایش خداوند بخشنده را — که موجود کرد از عدم بنده را
گرا قوت وصف احسان او — که اوصاف مستغرق شان او
بدیعی که شخص آفرینش نگار — روان و خرد بخشد و هوش و دل
ز پشت پدر تا بپایان شیب — نگر تا چه تشریف دادت ز غیب
چو پاک آفریدت بهش باش و پاک — که ننگست ناپاک رفتن بخاک
بپاکی بنیشان ز آئینه گرد — که مصقل نگیرد چو نیرنگ ارژنگ
نه در ابتدا بود ی آب منی — اگر مردی از سر بدر کن منی
چو روزی بسعی آوری سوی خویش — مکن تکیه بر زور بازوی خویش
چرا آتش نمی بینی ای خودپرست — که باید بگیرد دمش در آب زود
چو آید بگوشت پدنت خیر پیش — بتوفیق حق دان و در سعی کوش
بسر پنجگی کس نبرد است گوی — سپاس مدد خواه و توفیق جوی
تو خائم بخود زیستی یک قدم — ز تحسیت مدد میرسد دمبدم
بخلقت بدین بسته بودی زراف — رهی روزی آمد بجوشش فراز

فهرست ابواب

چو نانش بر بیند و روزی بست | بپستان مادر او بخت دست
غم جمی که رنج آورش در پیش | بدارو دهند آبش از شهر خویش
پس از نوش در شکم پرورش | زانبوب معده خورش یافت
دو پستان که امروز بخواه او | دو چشمه هم از پرورشگاه اوست
کنار و بر مادر و لب پدر | بهشت ست و پستان و جوی شیر
درخت ست بالای جان پرورش | ولد میوهٔ نازنین پرورش
نه برگهای پستان درون نیست | پس از رنگری شیر خون نیست
بخونش فرو برده دندان چو میخ | سرشته در و مهر خونخوار خویش
چو بازو قوی گردد و دندان بطبع | برآماید ش مرد پستان بصبر
چنان صبر شان از شیر خاش کند | که پستان شیرین فراموش کند
تو نیز آی که در تو به طفل راه | بصبرت فراموش گردد گناه

حکایت

جوانی سر از راه مادر بتافت | دل درد مندش چو آذر بتافت
چو بیچاره شد پیشش آورد مهد | که ای هست مهر فراموش عهد
ز کریان و درمانده بودی مخرد | که شبها ز دست تو خوابم نبرد
نه در مهد نیروی حالت نبود | نه مکس راندن خود مجالت نبود
تو آنی کزان یک مکس رنجه | که امروز سالار سر پنجه
بجائی شوی باز در قعر گور | که نتوانی از خویشتن دفع مور
و گر دیده چون بر فروزد چراغ | چو پوشیده چشمی نه بینی که راه

گفتار

و گر شکر کردے که با دیدهٔ ... و گر نه تو هم چشم پوشیدهٔ
معلم نیا موختست فهم و رای ... سرشت این صفت را و خوبت مدای
گرت منع کردی ل خق نیوش ... حقت نیست جلال نمودی بگوش

باین تا یکی نگاشت از چند بند ... با قلیپس صنع در هم فگند
پس آشفتگی باشد و ابهی ... که انگشت بر حرف جنبش نهی
تا مگس کن از بهر فتار مرد ... که چندان ستخوان پی و مهره کرد
که بی گردش کعب و زانو نهی ... نشاید دم بر گرفتن جای
ازان سجده بر آدمی خفت نیست ... که در صلب او مهره یک نخست
دو صد مهره در یگدگر ساخت ... که گل مهره چون تو پیر ساخت
درانست بر بستای پیشه بوی ... نشیند در و سیصد و شصت جوی
بصر در سر و فکر و رای و تمیز ... جوارح بدل دل بدانش غریز
بهانه بروی اندر افتاده خوار ... تو همچون الف بر قد ها سوار
نگون کرده ایشان سر از بهر خوار ... تو آری بعزت خورش پیش سر
نزیبد ترا باچنین سروری ... که سر چز بطاعت فرو ناوری
ولیکن بدین صورت لپندیر ... فرفته مشو سیرت خوب گیر
ره راست باید نه بالای راست ... که کافر هم از روی صورت چپ است
ترا آنکه چشم و دهن داد و گوش ... اگر عاقلی در خلافش مکوش
گرفتم که پشمن نکوبی بسنگ ... بکن باری از جهل با دوست شنگ
خرد مند چلیپان منت شناس ... بدوز ند نعمت بمیخ سپاس

حکایت

۱ نبرد آزمائی درا دهم فتاد — بگردون در آویخت مهره در هم فتاد
چو پیلش فرو رفت گردون تپ — نگشتی سرش تا نگشتی بدن
۲ بزرگان بماندند حیران و بس — نگر فیلسوفی زیونان زمین
سر خویش را بیهده تن است شمرد — وگر وی نبودی من خود است شمرد
۳ وگر نوبت آمد بنزدیک شاه — نگر دان فرومایه در وی نگاه
خردمند را سر فرو شد ز شرم — شنیدم که میرفت و میگفت نرم
اگر وی نه پیچیدی گردنش — نه پیچیدی امروز روی از منش
۴ فرستاد تختی بدست رهی — که باید که بر عود سوزش نهی
ملک را یکی عطسه آمد ز دود — سر و گردنش همچنان شد که بود
۵ بعذر آنچه مردم بشتافتند — بجستند بسیار و کم یافتند
۶ نه هم گردن از شکر منعم بپیچ — که روز پسین سر برآری بهیچ

حکایت

۷ شب آبد بهر آسایش تست مرو — مده هوش و مهر گیتی فروز
۸ سپهر از برای تو فراش وار — همی گستراند بساط بهار
۹ اگر باد و برف است و باران و میغ — وگر رعد چوگان زند برق تیغ
۱۰ همه کاروران فرمان برند — که تخم تو در خاک می پرورند
۱۱ وگر تشنه مانی ز سختی مجوش — که سقای ابر آبت آرد بدوش
۱۲ ز خاک آورد رنگ و بوی طعام — تماشا گه دیده و مغز و کام

عسل و ادت از نخل و من از هوا — عطا دات از نخل و نخل از نوا
همه نخلبندان بجایند دست — ز حیرت که نخلی چنین کس نبست
خور و ماه و پروین برای تواند — فنا دیل سقف سرای تواند
ز خارت گل آورده از ناوشک — زرا زکان و برگ ترا چون نشک
بدست تهی دست چشم و ابر و نکاست — که محروم با غیاز تهوان گذاشت
تهوانا که آن ناز نین پرورد — بالوان نعمت چنین پرورد
بجان گفت باید نفس برنفس — که شکر شن کار زبانت بس
خدایا دلم خوش و دیدریش — که می بینم انعامت از گفت بیش
بگویم دو دو دام و مور و سمک — که فوج ملائک بر اوج فلک
هنوزت سپاس اندکی گفته اند — بیور هزاران یکی گفته اند
برو سعدیا دست و دفتر بشوی — براهی که پایان ندارد بپوی

حکایت

یکی گوش کودن بمالید سخت — که ای بوالعجب گوی بر گشته بخت
تراتیشه دادم که بهتر شکن — نه گفتم که دیوار مسجد مکن
زبان آمد از بهر شکر و سپاس — بغیبت نگردد اندش حق شناس
گذر گاه قرآن و پندست گوش — بهتان و باطل شنیدن مکوش
دو چشم از پی صنع باری نگوست — ز عیب برادر نظر گو بدوست

گفتار اندر نظر کردن بحال ناتوانان و شکر نعمت او تعالی

نداند کسی قدر روز نوشی — مگر روزی کافتد بسختی کشی

وجلال تاویل کرده اند خواجه
او تعالی از اعضای شریف
منزه است فاضم و مضم
بالفتح و کسر رای مهمله
واقف ساده و ابهای اشباع
نبوی انسان که مجموع راز
آلبیت
که آله او تعالی قادرست که
انسان ضعیف البنیان
رنگ پوست بافت خود
تو نیز دو دیده و دما

زمستان و درویش تنگسال
چه سهلست پیش خداوند مال

سلیمی یکه یک چند نالان نخفت
خداوند را شاکر صحت بگفت

چو مردانه روباشی و تیزپای
بلشکر نه ماکند پویان مپای

بسر کهن بر بخشد جوان
توانا کند رحم بر ناتوان

چه داند جیحونیان قدر آب
زوامانگان پرس در آفتاب

عرب را که برد و جله باشد مقود
چه غم دارد از تشنگان زرود

کسی قیمت تندرستی شناخت
که یک چند بیچاره در تب گداخت

ز آتیره شب کی نماید درا
که خلطی ز پهلو نپاید بنا

برآسایش از اقتان خیزان شب
که رنجور داند درازی شب

بآنگ دهل خواجه بیدار گشت
چه داند شب پاسبان چون گذشت

حکایت

شنیدم که طفل شبی در خزان
گذر کرد بر هندو پاسبان

ز باریدن برف و باران و سیل
بارزش در افتاده همچون سهیل

دلش بر دی از رحمت آورد جوش
که اینک قبا پوستینم بپوش

دمی منتظر باش بر طرف بام
که بیرون فرستم بدست غلام

درین بود باد صبا در وزید
شهنشه در ایوان شاهی خزید

وشاقی پریچهره در خیل داشت
که طبعش بدو اندکی میل داشت

تماشای تیغ کشش جان همیش قتاد
که هندو همی بیگمین بر فتش زیاد

قبا پوستینی گذشتش بگوش
بد بختیش در نیامد بدوش

مگر رنج سرما بر و بس نبود
که جور سپهر انتظارش فزود

مگر کین چو سلطان بشفقت بخفت — که چوبک زنش بادادان گرفت
مگر نیک بختت فرامش شد — چو دوستت در آغوش آغوش شد
تو تا شب بعیش و طرب میروی — چه دانی که پرها چه شب میرود
فرو برده سر کاروانی بدیگ — چه از پا فروزنگانش بر ریگ
بیا آی خداوند زورق بر آب — که بیچارگان اگذشت از سر آب
توقف کنید ایحه یانان چیست — که در کاروانند پیران چست
تو خوش خفته در موج کاروان — مهار شتر در کف ساربان
چه آسوده گوید که بیگانه مال — ندید باز پس ماندگان پرسان حال
ترا کوه پیکر حسین می برد — پیاده چه دانی که خون میخورد
بآرام دل خفتگان آرمید — نداند حال شکم گرسنه

حکایت

یکی بر سر شش دست برسته بود — همه شب پریشان و دلخسته بود
بگوش آمدش در شب تیره بانگ — که شخصی همی نالد از دست تنگ
شنید این سخن دزد مطلوم گفت — تو باری ز رنجم چندانی سخفت
برو لشکر بزدان کن ای بی خبر — که دست ستمگر بر آرد بسر
مکن ناله بر بینوائی بسی — چو بینی ز خود بینوا تر کسی

حکایت

بر هنه تنی یکدرم وام کرد — تن خویش را کسوت خام کرد
بنا گیدکای طایع بد لگام — بگرما بپختم بسی دی بخام

چو ناپخته آمد ز سختی بجوش
یکے گفتش از چاه زندان خموش

بجا آور ای خام شکر خصلتے
که چون ماده خام بر دست و پاے

حکایت

یکے کرد بر پارسائے گذر
بصورت جهود آمدش در نظر

قضائی فرو کوفت بر گردنش
بسجید درویش پیراهنش

بخجل گفت کانچه آمد ز من خطاست
ببخشای بر من چه جاے عطاست

بشکرانه گفتا بشر نایستم
که آنم که پنداشتے نیستم

نکو سیرت بی تکلف برون
به از نیکنام خراب اندرون

بنزدیک من شب پر انبان
به از فاسق پارسا پیرهن

حکایت

زره باز پس مانده میگریست
که مسکین تر از من درین دشت کیست

خری بارکش گفتش ای بی تمیز
ز جور فلک چند نالی تو نیز

برو شکر کن چون بخر بر نهند
که آخر بزیر کسان جز نهند

حکایت

فقیهے بر افتاده مستی گذشت
بمستوری خویش مغرور گشت

بمحبوت بر دالتفاتے نکرد
جوان سر برآورد و کاے پیر مرد

برو شکر کن چون بنعمت دری
که محرومی آید ز مستکبری

یکے را که در بند بینی مخند
مبادا که ناگه در افتی ببند

ای آنکه خام اول گری همان پخته
ودخام ثانی بر سخن ریشخند کنه
نیست وانجام او ازان چه نیست
گر بپای خجلان نیفتی چو مست
بهندی آن را بچهرئی گویند
آنکه ای پخته بر یک پارسا
گذر کرد و آن پارسا در صورت
آن شخص را بجهود نظر آمده
و قول قضائی فرو کوفتن
و قضا را بر سخن پیش کسی
و پس کردن و باز از
قضا سر بر قضا زدن
اراده کرده والله اعلم

باب

نه آخر در امکان تقدیر بست — که فردا چو من باشی افتاده پست
ترا آسمان خط بمسجد نوشت — فرن طعنه بر دیگری گر نوشت
بنادانی سلمان مشکر انه دست — که زنار مغ بر میانت نه بست
نه خود میر و مهتر که جبریان اوست — بغنمش کشان میبرد لطف دوست
نگر تا قضا از کجا سیر کرد — که کوری بود تکیه بر نیشکر

حکایت

شنیدستم از بخی شفا در نبات — اگر شخص را مانده باشد حیات
مسل خرش کند زندگانی را ج — ولی در دمردن ندارد علاج
رمق مانده را کاید جان از بدن — برآمد چو سوزن نگبین در دهن
یکی گرز پولاد بر سنگ خورد — کسی گفت مهندان باش مرد
زپیش خطر تا توانی گریز — ولیکن کمن با قضا ستیز
درون تا نبود قابل شربت اکمل — بداق از در و میست پاکیزه سکل
خراب آنکه این خانه گردد تمام — که با هم نسازد طبع و طعام
مزاجت ترو خشک گردست سرد — مرکب از بن چار طبیعت مرد
یکی زین چه برد یگر یابد ست — ترازوی عدل طبیعت کست
اگر باد سرد نفس نگذرد — تف سینه جان در خروش آورد
وگر یک معده بجوشد طعام — تن نازنین را نشود کار فام
در آنیان نه بندد دل اهل خرد — که پیوسته با هم نسازند بد
تو اعضای تن دان از خویش — که لطف تمت میبرد پرورش
چشش که گردیده بر تیغ بکار — نهی قص شکرش نخواهی گذارد

۱ چو زیر وی بخدمت نهی بر زمین — خدا را ثنا گوی و خود را مبین
۲ گمانی مبر تسبیح و ذکر تو حیز — گدا را نباید که باشد غرور
۳ گر فتم که خود خدمتی کرده — نه پیوسته انقطاع او خورده

گفتار در سابقهٔ حکم ازل و توفیق خیر

۴ سخت او ارادت بدل نهاد — پس این بنده بر آستان سر نهاد
۵ گر از حق نه توفیق خیری رسد — کی از بنده خیری بغیری رسد
۶ زبان را چه بینی که اقرار داد — ببین تا زبان را که گفتار داد
۷ در معرفت دیدهٔ آدمیست — که بگشاده بر آسمان و زمیست
۸ گر این در نکردی بروی تو باز — گشیت فهم بودی نشیب و فراز
۹ هزار آورد و دولت از صدم وجود — درین چو دنیا و دوری بجود
۱۰ وگر نه کی از دست جود آمدی — محالست کز سر بجود آمدی
۱۱ بحکمت زبان داد و گوش آفرید — که باشند صندوق دل را کلید
۱۲ اگر نه زبان قصه برداشتی — کس از سر دل کی خبر داشتی
۱۳ وگر نیستی سعی جاسوس گوش — خبر کی رسیدی بسلطان هوش
۱۴ مدام این دو چون حاجبان در بند — ز سلطان بسلطان خبری برند
۱۵ چه اندیشی از خود که معلم نکوست — ازان در نگه کن که تقدیر اوست
۱۶ بر و بوستان بان و بایوان شاه — به تحفه ثمر هم بر بستان شاه

حکایت سفر هندوستان و ضلالت بت پرستان

شنودانی که فرزین این رقعه
نصیحتگر شاه این بقعه

عبادت بتقلید گمراهیست
خنک هر وی که آگاهیست

چه معنی ست صوت این صنم
که اول پرستند بگانش منم

پرهمن شادی برافروخت رخ
پسندید و گفت ای پسندیده کوی

سوالت صوابست فعلت جمیل
بمنزل رسد هر که جوید دلیل

جنین است که صبح ازینجا که هست
برارو به یزدان دادار دست

وگر خواهی امشب هم اینجا بباش
که فردا شود سر این بر تو فاش

شب آسنجا بپودم بفرمان پیر
چو بیژن بچاه بلا در اسیر

شبی چون شبروز قیامت دراز
مغان گرد من بی وضو در نماز

کشیشان هر گز نیازرده آب
بغلسا چو مردار در آفتاب

مگر کرده بودم گناهی عظیم
که بردم دران شب عذابی الیم

بنیمه شب دیر قسیس غم مبتلا
یکی دست بر دل یکی بر دعا

که ناگه دهل خان فرو کوفت کوس
بخواند از قضای بمن هر دو کس

خطیب سیه پوش شب بیخلاف
برآورد شمشیر روز از غلاف

قیادا تش صبح در سوختست
بیکدم جهانی برافروختست

تو گفتی که در خطه زنگبار
زنیک گوشه ناگه درآمد تتار

مغان تبه رای کاشته روی
بدیر آمدند از در و دشت کوی

کس از مرد و زن شهر و برزن نماند
دران بتکده جای دین نماند

بمن از غمه بجوه راز خواب است
که ناگاه تمثال بر داشت پست

بیکبار از نیها برآمد خروش
تو گفتی که دریا درآمد بجوش

چو بتخانه خالی شد از انجمن
بر جمن نگه کرد خندان بمن

که دانم ترا پیش مشکل نماند — حقیقت عیان گشت باطل نماند
چو دیدم که جهل اندرو محکمست — خیال محال اندرو مدعمست
بیارستم از حق گر هیچ گفت — که حق را باطل بیاید نهفت
چو بینی بر و دست از و برمیست — نه مردی بود پنجه را خوبشکست
زمانی بسالوس گریان شدم — که من آنچه گفتم پشیمان شدم
بگریم دل کافران گرد میل — صحبت میست از رنگ گردد دلیل
دو دیده ز خدمت کنان سوی من — بغرت گرفتند بازوی من
شدم عذر گویان بر شخص عاج — بگرسی زر کوفت بر تخت ساج
بنک ایکی بوسه دادم بپست — که لعنت بر و باد و بر بت پرست
بتقلید کافر شدم در چهل — بر من شدم در مقالات زند
بود دیدم که در دیر گشتم اهین — نگفتید از خرمی در زمین
در دیر محکم ببستم شبی — دو دیدم چپ و راست چون مقربی
نگه کردم از زیر تخت و زبر — یکی پرده دیدم مکلل بزر
پس پرده مطرانی آذر پرست — مجاور سر ریسمانی بدست
بفورم و ران حال معلوم شد — چو داود و کاهن بر و مور شد
که ناچار چون در کشاد زبان — برارد صنم دست فریاد خوان
بر من شد از روی من شرمسار — که شصت بود بچه پیر روی کار
بتازید و من در پیش تا ختم — نگون شد چلیپا بی و راند اختم
که دانستم از زنده آن بر من — بماند کمندی در فون من
پسندد که از من برارد دمار — مبادا که روشن کنم آشکار
چو از کار و مقصد خبر یافتی — بپوشش برارد چو دریافتی

که گر زنده‌اش مانی آن بی‌هنر
وگر مرده خدمت نهد بر درت
فرمنده را پای در پی منه
تماشا کشم بستگان بین بیت
چو دیدم که غوغا نمی‌خیزدم
چو اندر نیستان تواناش دهی
بکشتن بچه مار مردم گزاست
چو زنبور خانه بیاشوفتی
بچابک‌تر از خود مپندار تیر
و را نور اقبال سعد آورین
بهند آمدم بعد ازان رستخیز
ازان جمله تلخی که بر من گذشت
در اقبال تأیید بوبکر سعد
ز جور فلک داد خواه آمدم
دعا گوی این دولتم بنده وار
که مرهم نهادم نه در خورد ریش
کی این لشکر نعمت بجا آورم
فتح یا فتم بعد ازان بیست و پنج
شنیدم که هر که که دست نیاز
بیاد آید آن لعبت پیشینم
بدانم که دستی که پرداشتم

سخنوار هر تازه‌گاهی دگر
اگر دست یابد بپیر و بدست
چه رفتی و دیدی بما نیز ده
که از مرده دیگر نیاید حدیث
رها کردم آن بوم و بگریختم
ز شیران بپرهیز اگر بگریزی
چو کشتی دهان خانه دیگر بپای
گریزان ز محلش که گرمابه آتش
چو افتاد و آهن بدندان بگیر
که چون پای دیوار کندی نمایند
وزانجا برادر بمین تاختم
دلم نیز هم جزو و هم شیرین گشت
که ما در نزاید چنو قبل و بعد
درین سایگه بنده آرام یافت
خدایا تو این سایه پاینده دار
که در خورد انعام و اکرام خویش
دگر پایه گردد بسختی تهم
بنوزم نگوئی ست ازان پنج و چار
برارم بدرگاه دانای راز
کند خاک در چشم خود بینیم
بزیر دی خود بر نیز داشتم

نه صاحبدلان دست بیعت شکست — که سررشته از غیب در میکشند
در غیر بازست طاعت لیک — نه هر کس تواناست بر فعل نیک
همین بست مانع که در بارگاه — نشاید شدن جز بفرمان شاه
کلید قدر نیست در دست کس — تو امای مطلق خدا نیست و بس
بسی ای مزور بپوشیده بر راه راست — ترا نیست منت خدا فوق دست
چو در غیب نیکو نهادت سرشت — نباید ز خوی تو کردار زشت
ز زنبور گر دارین حلاوت پدید — همانگس که در مار زهر آفرید
چو خواهد که ملک تو ویران کند — نخست از تو خلقی پشیمان کند
وگر باشدش بر تو بخشایشی — رساند بخلق از تو آسایشی
بکبر مکن بر بره راستی — که دستت گیرند و بر خاستی
سخن چو شنودی مندیش گر شنوی — بمردان رسی گر بطریقت روی
مقامی بیابی گرت ره دهند — که بر خوان عزت سماطت نهند
ولیکن نباید که تنها خوری — نزد رویش درمانده یاد آوری
فرستی مگر رحمتی در پیم — که برگردهٔ خویش و اشق نیم

باب نهم در توبه

الا ای که عمرت بهفتاد رفت — بیا هم بگر خفته بودی که بر باد رفت
همه برگ بودن همی ساختی — بتدبیر رفتن نپرداختی
قیامت که بازار میعو نهند — منازل باعمال نیکو دهند
بضاعت بچندانکه آری ببر — وگر مفلسی شرمساری ببر
که بازار چندانکه گرمتر — متیدست اول پراگنده تر

اشارات
فرمی نگرده ای فرمی خرد
دعوی بروز من بعد موت دراک
من را احوال فهم اقتضا دزاهم محض
بگر شاک استوار دانده ام
پیش ای ظلان کرعت بسیار
گذشت شاید کو قشنه بودی که
کاری نکردی که در آخرت بکار
آید واز هفتاد و کشت بیار
همین مسلمان

حکایت پیر مرد و تحسر بر زنگار جوانی

مرا چه غم که بود باد بر درخت گزند
نشاید چو بلبل تماشای باغ
کند جلوه طاؤس صاحب جمال
چه میخواهی از باز برکنده بال
مرا همچو نیکی مدان در دورو
شمارا کنون صید سبزه نو
گلستان بارا طراوت گذشت
که گلدسته گردد چو پژمرده زشت
مرا تکیه جان پدر بر عصاست
وگر تکیه بر زندگانی خطاست
مسلم جوان بر بپای بهست
که پیران بزندم استعانت بدست
گل سرخ رویم نگر زرناب
فرو رفت چون روشد آفتاب
هوس سخت از گو مکن ناتمام
چنان زشت نبود که از پیر خام
مرا می باید چو طفلان گریست
ز شرم گناهان طفلانه زیست
نگو گفت لقمان که نازیستن
به از سالها بر خطا زیستن
هم از بامداد ان در کلبه بست
به از سود و سرمایه دادن زدست
جوان تا رساند سیاهی بگور
برد پیر مسکین سیاهی بگور

حکایت

کهن سالی آمد بنزد طبیب
زنالید دشت تا بمردن قریب
که دستم برگ بر دای نیکرای
که پایم همی بر نیاید زجای
بدان مانداین قامت خفته ام
که گوئی بگل در فرو رفته ام
بدو گفت دست از جهان برگسل
که پایت قیامت برآید بگل
اگر در جوانی ز دی دست و پای
در ایام پیری بهش باش ودرای
چو دوران عمر از چهل برگذشت
مزن دست و پا کابشاید سرگذشت
نشاط آنگه از من بسیدن گرفت
که شاهم سپیدی دمیدن گرفت

ارسطو

بیا بید هوس کردن از سر بدر — که دور ز هوسبازی آمد بسر
بسبزی کجا تازه گردد دلم — که سبزی بخواهد دمید از گلم
تفرج کنان در هوا و هوس — گذشتیم بر خاک بسیار کس
کسانیکه دیگر بغیب اندرانند — بیایند و بر خاک ما بگذرند
دریغا که فصل جوانی برفت — بلهو و لعب زندگانی برفت
دریغا چنان روح پرور زمان — که گلبرگ برها چو برق دمان
زشوخ‌ای آن پوشم و این خورم — نپرداخته تا غم دین خورم
دریغا که مشغول باطل شدیم — ز حق دور ماندیم غافل شدیم
چه خوش گفت با کودک آموزگار — که کاری نکردیم و شد روزگار

گفتار اندر غنیمت شمردن قوت جوانی پیش از ضعف پیری

جوانا رهِ طاعت امروز گیر — که فردا جوانی نیاید بزیر
فراغ دلت هست نیروی تن — چو میدان فراخ است گوئی بزن
من این زور را قدر نشناختم — بدانستم اکنون که درباختم
قضا بارِ روزگاری زمن دور بود — که هر روزی از وی شبِ قدر بود
چه کوشش کند پیر خر زیر بار — نه مویه و که بر باد پائی سوار
شکسته قدح گر ببندند چیست — نیاورد خواهد بهامی درست
کنون کاو فتادست بغفلت ز دست — طریقی ندارد بجز بازبست
که گفتست یحیی بدان از تنم — چو افتاد هم دست و پائی بزن
بغفلت بدادی تو دست کبک پاک — چه چاره کنون جز تیمم بخاک
چو از چابکان در دویدن گرو — نبردی هم افتانی خیزان برو

گران بادپایان برفتند تیز | تو بیدست و پا از نشستن بخیز

حکایت

شبی خوابم اندر بیابان فتید | فرو بست پای دویدن قتید
شتربانی آمد بهول و ستیز | زنام شتر بر سرم دو کنیز
که برمی نخیزی بانگ جرس | که برمی نخیزی بانگ جرس
مرا هم چو تو خواب خوش در سرست | ولیکن بیابان بپیش اندرست
تو کز خواب نوشین بانگ رحیل | نخیزی کرکی رسی در سبیل
فرو کوفت طبل شتر سارو ان | بمنزل رسید اول کاروان
خنک هوشیاران فرخنده بخت | که پیش از دهل ساز زندند رخت
بره خفتگان تا برآرد غریو | نه بینند رهروستگان را اثر
سبق برد در هر مکه برخاست زود | پسر از نقل مهتر بدان چه سود
چو شبت دراز است برخیز زود | شبت کوته است خواب بر کن چو دود
من آن روز بر کندم از غم امید | که افتادم اندر بیابانی پدید
چو بینا کهن گشت عمر عزیز | بسی خواهد گذشت این دم چند نیز
گذشت آنچه در نا صوابی گذشت | درین نیز دم در دنیا گذشت
کنون وقت تخم است گر پروری | گر امید داری که خرمن بری
بشهر قیامت مرو تنگدست | که جهی ندارد بحسرت نشست
گرت چشم عقلست تدبیر گور | کنون کن که چشمت نخوابد ستور
بسرمایه توان ای پسر سود کرد | چه سود آنکه سرمایه خود خورد
کنون گوش کآب از سر گذشت | نه وقتی که سیلاب از سر گذشت

کنونت که چشمت اشکی ببارد
بپیوسته باشد روان و بدن
نرانند گان بشنوا مرغ تحویل
غنیمت شمار این گرامی نفس
نکنن عمر ضایع بافسوس و حیف

زبان در دهانست مدار بیهوده
که هرواره گردد زبان در دهن
که فردا نگیرند بپرسند هول
که بی منع قیمت ندارد نفس
که فرصت عزیزست اوقات حیف

حکایت

قضا را زنده رارگ جان ببرید
چنین گفت بیننده تیز هوش
زدست شما مرده برخویشتن
که چندین زتیمار و درد و عذاب
فراموش کردی گه گور خویش
محقق چو برمرده ریزد گلش
زهجران طفلے که در خاک رفت
تو پاک آمدی پر حدر باش و پاک
کنون باید این مرغ را پای بست
نشستے بجای دگر کس بسے
اگر پیله انی وگر تیغ زن
فرو رفتن آخر بگیلا نکند
ترا نیز چندان بود مدت و در
منه دل بین سا لخورده مکان

وگر کس بمرگش گریبان درید
چو فرمان روزاری رسیدش زپیش
گرش دست بودے درید ے کفن
که روزی دو پیش از تو کردم چنین
که مرگ منت ناتوان کرد و ریش
نه بروی که هرخود بسوزد دلش
چنانی که پاک آمد ے پاک رفت
زخاکست ناپاک رفتن بخاک
نه دیدی که سرگشته مروت زوست
نشیند بجای تو دیگر کسے
نخواهد بدو بر دوام الا کفن
چو در ریگ ماند شود پای بند
که پایت نرفتست در سنگ گور
که گفتند باید برد گرد گان

چو دی رفت فردا نیاید بدست | حساب امروز همین بکنیفس کن که هست

حکایت

شنیدم که فرزند فرخ نژاد | پدر را چنین گفت روزی بداد
که ای نامور پادشاه جهان | مرا در دبستان فرستاده خان
یکی پارسا پیش من آمدست | که سعدی بود نام و شیرین سخن
بدو گفت کاین پادشاه جوان | ندارد ز حال رعیت نشان
نه بیند مگر یار همدست و جفت | نه داند مگر خویشتن را نخست
بترسم که چون بر نشیند بتخت | ستاند ز درویش بیچاره رخت
نه بیند کسی روی آسایشش | نه بخشد بر احوال درویشش
بترسد ز تیر دعای سحر | که بی خبر خسبد از دست بر
بترسید از آن پادشاه زمین | که ترسد ز نفرین مظلوم کین
بترسد که روزی بر آید خروش | ز بام سرایش بر آید خروش
که ای بی خبر مست غفلت ز خواب | نه تنها منم بر تو کردم عتاب
ز هر جا که مظلوم آهی کند | ز بالا بزیرت تباهی کند
بترسید و بیدار دل باش و هوش | که بیدار بختان نخسبند خوش
چو بشنید دیدار آن نازنین | بر آشفت و بگشاد لب بر سخن
که ای پارسا هر چه گفتی بجاست | ولیکن نه هنگام گفتار راست
چو بر تخت بنشست و بر جای باش | نه بینی مگر راست بر پای باش
نه بینی مگر راست بر پای باش | نه بینی مگر راست بر پای باش
نه بینی مگر راست بر پای باش | نه بینی مگر راست بر پای باش

حکایت

یکی پارسایست حق پرست | قناعش یکی خشت زیر و یکست
سر همتش بر فلک بر کشید | ز خلق جهان خیره گردن کشید
همه شب بر اندیشه کنج و مال | وگر قامت عجز فرا رنج و مال
سیرائی کنم با پی بستگش رخام | یکی حجره خاص از پی دوستان
بفرسودم از رقعه بر رقعه دست | وگر زیر دستان نپندم خوش
پسندی نکشت این سخن در بسیم | برآمد بر این بر نیامد بهیچ
چو دی رفت فردا نیاید بدست | حساب امروز همین بکنیفس کن که هست

حکایت

شنیدم که فرزند فرخ نژاد | پدر را چنین گفت روزی بداد
که ای نامور پادشاه جهان | مرا در دبستان فرستاده خان
یکی پارسا پیش من آمدست | که سعدی بود نام و شیرین سخن
بدو گفت کاین پادشاه جوان | ندارد ز حال رعیت نشان
نه بیند مگر یار همدست و جفت | نه داند مگر خویشتن را نخست
بترسم که چون بر نشیند بتخت | ستاند ز درویش بیچاره رخت
نه بیند کسی روی آسایشش | نه بخشد بر احوال درویشش
بترسد ز تیر دعای سحر | که بی خبر خسبد از دست بر
بترسید از آن پادشاه زمین | که ترسد ز نفرین مظلوم کین
بترسد که روزی بر آید خروش | ز بام سرایش بر آید خروش
که ای بی خبر مست غفلت ز خواب | نه تنها منم بر تو کردم عتاب
ز هر جا که مظلوم آهی کند | ز بالا بزیرت تباهی کند
بترسید و بیدار دل باش و هوش | که بیدار بختان نخسبند خوش
چو بشنید دیدار آن نازنین | بر آشفت و بگشاد لب بر سخن
که ای پارسا هر چه گفتی بجاست | ولیکن نه هنگام گفتار راست
چو بر تخت بنشست و بر جای باش | نه بینی مگر راست بر پای باش
نه بینی مگر راست بر پای باش | نه بینی مگر راست بر پای باش
نه بینی مگر راست بر پای باش | نه بینی مگر راست بر پای باش

فصل مناجات و راز و نیاز خود را بیان نماید

خورد خواب و ذکر و نمازش نماند	بصحرا برآمد سر از عشوه‌ست
که جائی نبودش قرار و نشست	یکی بر سر گور گل می‌سرشت
که حاصل کند زان گل گور خشت	بیندیشه در خود فرو رفت پیر
که این نفس کیست و نظر بند گیر	چه بندی درین خشت زرین لبش
که یک روز خشتی کند از گلت	طرح را نه چندان وفا نیست باز
که بازش نشیند یک لقمه آز	بیارای فرمایه زرین بخشت
که چیحون نشاید بیک خشت بست	تو غافل در اندیشه سود و مال
که سرمایه عمرت شد پایمال	برین خاک چندان صبا بگذرد
که هر ذره از ما بجائی برد	غبار هوا چشم عقلت بدوخت
سموم هوس کشت عمر ترا بسوخت	بکن سرمه غفلت از چشم پاک
که فردا شوی سر بزیر خاک	

حکایت عداوت میان دو شخص

میان دو تن دشمنی بود و جنگ	سر از کبر هر یک بگردون پلنگ
ز دیدار هم تا بجد می‌زیان	که بر هر دو تنگ آمدی آسمان
یکی را اجل بر سر آورد و بیش	سر آمد بروز وفاداران خویش
بدندیش می‌آمد و دل شاد گشت	بگورش کس از مردمی بر گذشت
شبستان گورش تن اندوده دید	که دشمن سر اندیش را زنده دید
ز روی عداوت بیازوی زور	یکی تخته بر کشتنش از روی گور
سر تا جور دیدش فرو مانده خاک	دو چشم جهان بینش از گنده خاک
دو چشمش گرفتار زندان گور	تنش طعمه کرم و تاراج مور

۱ زدور فلک بدرد روئین هلال — ز جور زمان سرو قدش خم چو دال
۲ کف دست و سر پنجه زور مند — جدا کرده ایام بندش ز بند
۳ چنانش برو رحمت آمد دلی — که بستر شد بر خاکش از گریه گل
۴ پشیمان شد از کرده خوی زشت — بفرمود بر سنگ گورش نبشت
۵ مکن شادمانی بمرگ کسی — که دهرت پس از وی نماند بسی
۶ شنیدم این سخن عابد هوشیار — بنالید کای تاور کردگار
۷ عجب گر تو رحمت نیاری برو — که بگریست دشمن ز زاری برو
۸ تن مامشو نیز روزی چنان — که بر دی بسوز دل دشمنان
۹ مگر در دل دوست رحم آیدم — چو بینند کز دشمن شاد یدم
۱۰ بجائی رسد کار سر تیز رو — که گوئی فرو دید ه هرگز نبود
۱۱ نرودم تیشه یکره زبر تل خاک — بگوش آمد از قعر دل ناک
۱۲ که زنهار اگر مردی آهسته تر — که چشم و بناگوش مسکین مدر

حکایت پدر و دختر

۱۳ شبی خفته بودم بعزم سفر — گرفتم بی کاروانی گذر
۱۴ برامد یکی سهمگین باد گرد — که بر چشم مردم جهان تیره کرد
۱۵ بره بر یکی دختر خانه بود — بمعجر غبار از پدر میزدود
۱۶ پدر گفت اثری زنین چیر من — که شوریده داری دل از مهر من
۱۷ نه چندان نشیند درین دیده گرد — که بازش بمعجر توان پاک کرد
۱۸ ترا نفض غبا چو سر کش ستور — دهان سیر و تا بسر شیشه گور
۱۹ اجل ناگهت بگسلاند کمیب — غبان با نتوان گرفت از نشیب

وقف

خبر داری ای از آخر خوان نفس
که جان تو مهمست و ماش نفس

چو مرغ از قفس رفت نتوان بست قید
دگر ره نگردد بسعی تو سید

نگهدار فرصت که عالم دمیست
دمی پیش دانا به از عالمیست

سکندر که بر عالمی حکم داشت
درماند که بگذشت و عالم گذاشت

میسر نبودش کزو عالمی
ستانند و مهلت دهندش دمی

بزرگان و هر کس دو دانچه کشت
نماند بجز نام نیکو و زشت

چرا دل بر این کارونگه نهیم
که یاران برفتند و ما بر رهیم

پس از ما همین گل دمد بوستان
نشینند بابگید گرد دوستان

دل آگنده دلارام و دنیا بسند
که نشست با کس که دل برنکند

چو در خاک دان لحد خشت مرد
قیامت بفیشاند از وی گرد

سر از جیب غفلت برآور کنون
که فردا نمانند بجست نگون

تو چون خشت خواهی آمد بشیز از در
سر و تن بشوئی ز گرد سفر

پس ای خاکسار گنه عنصرت
سفر کرد خواهی بشهر عدم

بران از دو سر چشمه دیده جوی
ور آلا بکشی دانی از خود بشوی

حکایت در بیان عالم طفولیت

زعهد پدر یاد دارم که هست
که بازان رحمت بر و هر دمی

که در خردیم لوح و دفتر خرید
زهر بر یکی خاتم زر خرید

پدر گر زنا گه یکی نشتری
بخرمائی از دستم انگشتری

چو نشناسد انگشتری طفل خرد
بشیرینی ازوی توانند برد

تو هم قیمت عمر نشناختی
که در عیش شیرین برانداختی

قیامت که نیکان بر اعلی سزند
ز قعر شری تا ثریا رسند

ترا خود بماند سر از ننگ پیش
که گردت برایند علمهای خویش

برادر ز کار زبان شرم دار
که در روی نیکان شعوی سر مسار

دمان ذو کرم فعل پسندد قبول
اولوالعزم را تن بلرزد ز هول

بجائیکه دهشت خورند انبیا
تو عذر گنه را چه داری بپا

زنانیکه طاعت برغبت برند
ز مردان ناپارسا بگذرند

ترا شرم ناید ز مردی خویش
که باشند نادان فتوا از تو بیش

ترا از معذرت چین که هست
نه طاعت بدارند گه گاه دست

تو بیعذر یکسو نشینی چو زن
روای کم از زن بود مردمن

مرا خود چه باشد زبان آوری
چنین گفت شاه سخن قیصری

مرا خود بمین ای عجب در میان
ببین تا چه افتند پیشینیان

چو از راستی بگذری خم بود
چه مردی بود کز زنی کم بود

بنازد طرب نفس پرورده گیر
بایام دشمن قوی کرده گیر

یکی بچه گرگ مپرور بدید
چو پرورده شد خواجه را بر درید

چو بر پهلوان سیر دشمن بخفت
جهاندیده بر سرش نوبت کفت

تو دشمن چنین نازنین پرورے
ندانی که ناچار خشم خورے

بناپیس در حق طعنه زد
که بر تن نیاید بجز کاربد

فغان از نبرد بیرها که نفس
که ترسم شود ظن ابلیس راست

چو یاغون پسندد آمدش قهرها
خدایش برآند خجت از بهرها

Stamp: Asiatic Society of Bengal

کجا سر برآریم از بن عار ننگ
که با او بصلحیم و با حق بجنگ

نظر تو دوست نادر کند سوی تو
چو در روی دشمن بود روی تو

گرت دوست باید کز و بر خوری
نباید که فرمان دشمن بری

سیم سیه تا چه خواهی خرید
که خواهی دل از سر یوسف برید

روا دارد از دوست بیگانگی
که دشمن گزیند به همخانگی

ندانی که کمتر نهد دوست پای
چه بیند که دشمن بود در سرای

حکایت

یکی بر دبا پادشاهی ستیز
بدشمن سپردش که خونش بریز

گرفتار دوست آن کینه توز
همی گفت با خود بزاری و سوز

اگر دوست بر خود نیازرد دمی
کی از دست دشمن خلاصی بود

تو از دوست گر عاقلی برگرد
که دشمن نیارد نگه در تو کرد

بتا چو رود دشمن بد درش بپوست
ز فرقی که بر خود بیازرد دوست

تو با دوست یکدل شو و یک سخن
که خود بیخ دشمن برآید ز بن

نه پندارم این زشت نامی نکوست
بخوشنودی دشمن آزار دوست

حکایت

یکی مال مردم بتلبیس خورد
ز پرخاست لعنت بر ابلیس کرد

چنین گفت ابلیس اندر نهیب
که هرگز ندیدم چنین بوالعجب

ترا با منست از نهان آشتی
چرا تیغ پیکار بر دو اشتی

دریغت فرموده دیو لعین
که دست ملک بر تو خواهد گشت

روا داری از جهل و بیباکیت — که پاکان نویسند ناپاکیت
طریقی بدست آر و صالحی بجوی — شفیعی برانگیز و عذری بگوی
گر یک لحظه صولت بندد زبان — چو پیمانه پر شد بدوزد دهان
وگر دست قوت نداری بکار — چو بیچارگان دست داری بزار
وگر رفت اندازه بیرون بدی — چو گفتی که بد رفت نیک آمدی
فراشو چو بینی در صلح باز — که ناگه در توبه گردد فراز
مرو زیر بار کسی ای پسر — که حمال عاجز بود در سفر
پی نیکمردان بباید شتافت — که هر کس سعادت بمقدار یافت
ولیکن تو دنبال دیوی مخسب — ندانم که در صالحان جای کسب
پیمبر کسی را شفا عتگر است — که بر جادهٔ شرع پیغمبر است
ره راست رو تا بمنزل رسی — تو بیرون نه زین قبل و ایمن بسی
چو گاو یکه عصار چشمش ببست — دوان تا بآخر شب اندر شتاب

حکایت

گل آلوده ره مسجدی گرفت — ز بخت نگون طالعی اندر شگفت
یکی نیک سیرت کرامش کنند — مر و دامن آلوده در جای پاک
مرا رقتی در دل آمد برین — که پاکست و خرم بهشت برین
دریغ آن جای پاکان امیدوار — گل آلود معصیت چه کار
بهشتش نشاند که طاعت برد — کرا نقد باید بضاعت برد
کنم گر زبالا به بندند جوی — ز دامن نیاید مگر زلت بوی
مکن میل در دولت قدیم بحث — همین ورش سرشتست داری بدست

وگر دیر شد گر مرا باش دست
ز دیر آمدن غم ندارد درست

چو حکم ضرورت بود آب روی
بر آور مدارا بر این خاک کوی

وراثت نماند شفیع آورش
کسی کاکه هست ابر آبی از او تو بیش

بقهار بر اند خدای ازدرم
روان بزرگان شفیع آورم

حکایت

بیادم آید ز عهد صغر
که عیدی برون آمد از بامدر

بیاد آنچه مشغول مردم شدم
در آشوب خلق از پدر گم شدم

برادر دوم از هول و دهشت خویش
پدر ناگهانم بمالید گوش

که ای شوخ چشم آخرت چند بار
نگفتم که دستم ز دامن مدار

نماند ند شدن طفل خرد
که مشکل بود راه ناديده برد

تو هم طفل راهی بسعی ای فقیر
برو دامن نیکمردان بگیر

کمن با فرومایه مردم نشست
چو گردی همیت فرو شوی دست

بقصر اک پاکان آویز چنگ
که هارون ندارد دریوزه ننگ

مزن این بقوت ز طفلان کم آند
مشانخ چه دیوار مستحکم اند

بیا موزر فتار از این طفل خرد
که چون آ فتت بد بیوار برد

ز سنجر نیا یار سایان بر ست
که در حلقه پایه سایان نشست

اگر جا هتی دار ی این حلقه گیر
که حاطان ازین در ندارد گزیر

برو خوشه چین باش سعدی صفت
که گه بود آوری خرمن معرفت

حکایت خرمن سوز

یکے خانه مردانه مه تودہ کرد
ز تیمار دزدی خاطر آسودہ کرد

شبے مشت شد و اتشی بر فروخت
نگون بخت کالیوهٔ خرمن بسوخت

و گر روز در خوش پیدان نشست
که یک جو ز خرمن نیامدش بدست

پو برگشته دیدند درویش را
یکے گفت پر مردہ خویش را

نخواهی که گردی چنین تیره روز
بدیوانگی خرمن خود مسوز

گر از دست عمرت شد اندر بدے
توانی که در خرمن آتش زدے

فضاحت بود خرمن اندر بطن
پس از خرمن خویشتن سوختن

مکن جان من تخم دین را بزود
مده خرمن نیکنامی بباد

چو برگشته بختے در افتد به بند
از و نیک بختان بگیرند پند

تو پیش از عقوبت در عفو کوب
که سودے ندارد فغان بر چوب

برار از گریبان غفلت سرت
که فردا نماند جمل در برت

حکایت

یکے مستفق بود بر منکرے
گذر کرد بر وی نکو محضرے

شنید این سخن پیر روشن روان
که آیا خجل گشتم از شیخ کوے

نیاید همی شرمت از خویشتن
بر و بر بشوریدو گفتا ای جوان

نیاسائی از جانب هیچکس
که حق حاضر و شرم دارد ز من

چنان شرم دار از خداوند خویش
بر و جانب حق نگهدار و بس

که شرمت ز بیگانگان نیست و خویش

حکایت

زلیخا چو گشت از می عشق مست
بدامان یوسف آویخت دست

چنان بیهوشت مقناطیس مهر
که چون گرگ در یوسف افتاده بود

بیے دانشت با نوی مصر از زخام
برو معتکف با مداوان شام

در آن لحظه رویش بهم پوشید سر
مبادا که زشت آیدش در نظر

غم آلوده یوسف بگنجی نشست
بسر زو نقش نگاره ز دست

زگیتا دو دستش بهم سود و پای
که ای دست پیمان سر کش درای

بخندان ولی روی همچون نگش
به تندی پریشان مکن وقت خوش

روان گشتش از دیده بر چهره جوی
که بر گرد و ناپاکی از من مجوی

تو در روی سنگے شدی شرمسار
مرا شرم باید ز پروردگار

چه سود از پشیمانی آید بکف
چو سرمایه عمر کردی تلف

شراب از پی سرخروئی خورند
وز و عاقبت زرد روئی برند

بعذر آوری خواهش امر کن
که فردا نماند مجال سخن

حکایت

پلیدی کند گر بر جا پاک
چو زشتش نماید بپوشد بخاک

تو آزادی از نار پیوسته ها
نتر سی که بروی فتد دیده ها

بر آندیشه از زان بنده پر گناه
که آزخواجه آبق شود چند گاه

اگر باز گردد بصدق و نیاز
نه بخیرد و بندش نیاز ند باز

بکین آوری با کسے بر ستیز
که از دوستی گر نیت بود یا گریز

کنون کرد باید عمل را حساب
نه وقتیکه منشور کرد و کتاب

یکی گر چه بد کرد و هم بنگرد
که پیش از قیامت غم خود خورد

گر آئینه از آه گردد سیاه
شود روشن آئینه دل بآه

بترس از گناهان خویش این نفس
که روز قیامت ترسی ز کس

حکایت

غریبی دمی در هوا دمش
دل از زر و زر فارغ و سیر عیش جوش

بشب سفر کردم اندر نفس
بیابان گرفتم چو مرغ از قفس

ز هر یک که دیدم بلند و بلند
تنی چند مسکین بر و پای بند

یکی گفت کین بندیان شب روند
نصیحت نگیرند و حق نشنوند

چو هر کس نماند ز دست ستم
ترا گر جهان بخشد گیر و چه غم

نکو کام را کس نگیرد اسیر
بترس از خدا و مترس از امیر

بیابان بزرگ و عاصل عش اندر میان
نیندیشد از رفع دیوانیان

دگر غلغلش را فریبست زیر
زبان حسابش نگردد دلیر

چو بندت بست پسندیده آرام و سجای
نیندیشم از دشمن تیره رای

اگر بنده کوشش کند بنده وار
عمر بزرش بدارد خداوندگار

وگر کند رایت در بندگی
ز جان دار بی افکند بخر بندگی

قدم پیش نه گر ملک بگذری
که گر باز مانی ز دد کمتری

حکایت

یکی را بچوگان شه دامغان
بزد تا چو طبلش برآمد فغان

شب از بیقراری نیارست خفت
برو پارسائی گذر کرد و گفت

بشب گر ببردی بر شمعه هنوز
گناه آبرویش ببردی مروز

کسی را ز فردای محشر نگرد
که شبها بدرگه ببرد سوز و درد

اگر هوشمندی زدار و رسن
شب توبه تقصیر روز گناه

بنوز از سر صلح داری چه بیم
در عذر خواهان ببندد کریم

بطفلی که آورد از زیست بیست
عجب گر بپختی نگیرد دست

اگر بنده دست حاجت برآر
وگر شرمسار آب حسرت ببار

نیاید برین در کسی عذرجوی
که سیل ندامت نشستش گناه

نه نیز و خدای آبروی کسی
که ریزد گناه آبرویش بسی

حکایت

بصنعا درم طفلی اندر گذشت
چه گویم کز انم چه بر سر گذشت

قضا نقش یوسف جمالی نکرد
که ماهی گورش چو یوسف نخورد

درین باغ سروی نیامد بلند
که بادا جل بیخش از بن نکند

عنب نیست خاکی که گل نشکفت
که چندین گل اندام در خاک خفت

بدل گفتم ای ننگ مردان بمیر
که کودک ره دیار ناکرده پیر

ز سنگ اوا شفتگی بر قدش
بر انداختم سنگی از بهر قدش

ز هولم دران جای تاریک و تنگ
بشور پدر مال و بگریخت رنگ

چو باز آمدم زان تغیر بهوش
ز فرزند و لبندم آمد بگوش

گرت وحشت آید ز تاریک جای
بهشت آی و بازار دوشنائی درای

شب گور خواهی منور چو روز
از ینجا چراغ عمل برفروز

تن کار کن سے بلرزد ز رنج تب | مبادا کہ سختش نیاید بطب
گروہی غراوان طمع لعل بدخشی | کہ گندم نمیشاید خرمن برند
برآن خورد سعدی کہ بخشی فشاند | کسے برد خرمن کہ تخمی فشاند

باب ہم در مناجات

بیا تا برآریم دستے ز دل | کہ نتواں برآورد فردا ز گل
بفصل خزاں در نہ بینی درخت | کہ بی برگ ماند ز سرمای سخت
برآرد تمنای درماندگی | ز رحمت نگردد تہیدست باز
بخندند از آں در کہ ہرگز بست | کہ نومید گردد برآورد دست
ہمہ طاعت آرند و مسکین نیاز | بیا تا بدرگاہ مسکین نواز
چو شاخ برہنہ برآریم دست | کہ بی برگ ازیں بیشہ نتواں نشست
خداوندگارا نظر کن بجود | کہ جرم آمد از بندگاں در وجود
گناہ آید از بندہ خاکسار | بامید عفو خداوندگار
گر بسیار رزق تو پروردہ ایم | بانعام و لطف تو خو کردہ ایم
گدا چوں کرم بیند و لطف و نہاں | نگردد ز درویشاں سخندہ باز
چو بارا بدنیا تو کردی عزیز | بہ عقبے ہمین چشم داریم نیز
عزیزی و خواری تو بخشی و بس | عزیز تو خواری نہ بیند کس
خدایا بعزت کہ خوارم مکن | بذل گمنہ شرمسارم مکن
مسلط مکن چوں منے بر سرم | ز دست تو بہ گر عقوبت برم
بگیتی بتر زیں نباشد بدے | خجالت بردن ز دست ہمچوں خودے
مرا ہر شبے مسجدی خانہ روی تو بس | دگر شہر مسجد مکن پیش کس

گر برم سر افتد ز تو سایه
سپهر مرا بود کمترین پایه

اگر تاج بخشی بسر افرازدم
تو بردار تا کس نمیازدم

حکایت

تنم مے بلرزد چو یاد آورم
مناجات شوریده در حسرم

کہ میگفت با حق بزاری بسے
میفگن کہ دستم نگیرد کسے

بلطف سخنوان یا بران ازدرم
ندارد بجز آستانت سرم

تو دانی کہ مسکین بیچاره ام
فرومانده با نفس اماره ام

نمیتاز د این نفس سرکش چنان
کہ عقلش تواند گرفتن عنان

کہ با نفس و شیطان برآید بزور
نبرد پلنگان نیاید زمور

بزدان راهت کہ راهی بده
ز دین دشمنانم پناهی بده

خدایا بذات خداوندیت
باوصاف بی مثل و مانندیت

بلبیک حجاج بیت الحرام
بمدفون شیرب علیه السلام

بتکبیر مردان شیشه زن
کہ مردو غار اشمارند زن

بطاعات پیران آراسته
بصدق جوانان نوخاسته

کہ یارا دران ورطه یک نفس
ز ننگ دو گفتن بفریاد رس

امیدست از انانکہ طاعت کنند
کہ بطاعتان اشفاعت کنند

بپاکان کز الایش دور دا
وگر زلتے رفت معذور دا

بپیران پشت از عبادت دوتا
ز شرم گنه دیده بر پشت پا

کہ چشم ز روی سعادت مبند
ز نامم بوقت شهادت مبند

چراغ یقینم فراراه دا
ز بد کردنم دست کوتاه دا

بگردان زنا دیدنی دیده‌ام — مده دست برنا پسندیده‌ام
من آن ذره‌ام در هوای تو مست — وجود و عدم در خلاف تو کیست
ز خورشید لطفت شعاعی بسم — گر از در شعاعت نبینند کسم
بدی را نگه کن که مبغوض کیست — گدا از شاه التفاتی بس است
مرا گر نگیری به انصاف و داد — بنالم که عفوم نه این بود و داد
خدایا بذلت مران از درم — که صورت نبندد در دیگرم
در از جهل خائب شدم در چند — کنون کاندرم در ببندم پسند
چه عذر آرم از ننگ تن دانی — مگر عجز پیش آورم کاسی تعنی
فقیرم بجرم گناهم مگیر — غنی را ترحم بود بر فقیر
چرا باید از ضعف عالم گریست — اگر من ضعیفم پناهم تو نیست
خدایا بغفلت شکستیم عهد — چه زور آورد با قضا دست جهد
چه برخیزد از دست تدبیر ما — همین نکته بس عذر تقصیر ما
همه هر چه کردم تو بر هم زدی — چه قوت کند با خدائی خودی
ز من سر ز حکمت بدر میبرم — که حکمت چنین میرود بر سرم

حکایت

سیه چرده را کسی زشت خواند — جوابی بگفتش که حیران بماند
نه من صورت خویش خود کرده‌ام — که میسم شماری که بد کرده‌ام
ترا با من از زشت روئی چه کار — نه آخر منم نازت زیبا نگار
ز انعام کز بر سر بشتی ز پیش — نه کم کردم ای بنده پرور نه بیش
تو دانائی آخر کرم تا در نیم — توانائی مطلق تو ئی من کیم

گر بمیرم ره شاهی نسپردم هیهات
جهان آفرین گر نه یاری کند
چو گرگم بگذشت باز ماندم ز سیر
کجا بنده پرهیزگاری کند

حکایت

چو خوش گفت درویش با پادشاه
که ای پادشاه جهان پند گیر
گر او توبه بخشد بماند درست
که پیمان با بی‌نیاز است و بست
بخفت که چشمم ز بطیل بدوز
بنورت که قندیل بنمایم مسوز
بسی گفتیم رومی و زنگی رمید
غبار گنه هم بر افلاک رفت
تو یک توبت ای ابر رحمت بباز
که در پیش عابان نیاید عجاز
ز جرم رعیت در این مملکت جاه نیست
ولیکن بملک گرد راه نیست
تو دانی ضعیفان بیابان نشین
تو مرهم نهی بر دل خستگان

حکایت

شنیدم که در بصره از جهان بسته بود
بتی را بخدمت میان بسته بود
پس از چند سال آن نکو هیدگیش
قضا حالت صعبش آورد پیش
بیابی بت اندر ربا میدهیم
بنالید بیچاره بر خاک دیر
گر او را نمانده ام دستگیر ای صنم
بسی بر آمدم رحم کن بر تنم
بنالید و در خدمتش بارها
که هیچش بسامان نشد کارها
بتی چون بر او رحمها کس
که تنها نداز خود برانند کس
برانگشت کاری پابند ضلال
بنالید مست چندین سال
مهی که در پیش دارم بسی آه
بگریم بسی خواهم پروردگا

هنوز از بت آلوده‌ام پاک نیست
که گاهش ببالد بر و ریزدان پاک

حقایق شناسی چنین خیره شد
سر وقت صافی بر و تیره شد

که سر گشته دون پیزدان پرست
هنوزش سر از خم تخانه نیست

دل از کفر و دست از خیانت نشست
خدایش برآورد کامی که جست

فرو رفته خاطر درین مشکلش
که پیغامی آمد بگوش دلش

که پیش صنم پی بناقص عقول
بسے گفت قولش نشاید قبول

گر از در گه باشود تیز رو
پس انگه چه فرق از صنم تا احد

دل اندر صمد باید ای دوست بست
که عاجز ترست از صمد هر چه هست

محالست اگر سر برین در نهے
که ها تا آیدت دست حاجت گهے

خدایا بقصر بکار آمدیم
گنهکار و امید وار آمدیم

حکایت

شنیدم که مستی شتاب نعیب
بمقصورهٔ مسجدے در دوید

بنالید بر آستان کرم
که یارب بفردوس اعلے برم

مؤذن گریبان گرفتش که هین
سگ و مسجد انی مانع از عقل و دین

چه شایسته کردی که خواهی بهشت
نمیزیبدت نازبا روی زشت

بگفت این سخن پیر بگریست سخت
که مستم ببار از من اینجا چه درست

عجب داری از لطف پروردگار
که باشد گنهکاری امیدوار

ترا نامے نگویم که حد رهم پذیر
ور تو ره بانبست حق دستگیر

همی شرم دارم ز لطف کریم
که خوانم گنه پیش عفوش عظیم

کسے را که پیری دهد روزگاری
چو دستش بگیرد نخیزد نزاری

من آنم دنیای اندر افتاده پیر — خدایا بفضلت تو امید دستگیر
بگویم بزرگی و جاهم بخش — فرومانده گی و گناهم بخش
اگر یاری اندک زلل دیدم — بنا بخردی شهره گردیدم
تو بینا و ما خائف از یکدگر — که تو پرده پوشی و پرده در
بزرگوار پرده مردم بپوش — تو بابنده در پرده و پرده پوش
بنا دانی اربندگان سرکشند — خداوندگاران قلم درکشند
اگر در بخشی بعد ارجود — نماند گرفتارے اندر وجود
وگر خشم گیری بعد رگناه — بدوزخ فرستی ترا زو مخواه
گرم دست گیری بجائی رسم — وگر بفکنی بر نگیرد کسم
کرا زور آورد گر تو یاری دهی — که گیرد بپو تو رستگاری دهی
دو خواهند بودن بمحشر فریق — ندانم کدامان دهندم طریق
عجب گر بود رانم از دست راست — کوازدست من جز کژی برنخاست
دلم نیست بد وقت و گستاخ نیست — که حق شرم دارد ز موی سپید
عجب دارم او شرم دارد زمن — که شرمم نمی آید از خویشتن
نه یوسف که چندین بلا دید و بند — چو حکمش روان گشت و قدرش بلند
کند عفو کردار یعقوب را — که بینا کند بوی پیراهنش
بگیرد بدستان مفید نگرد — بضاعات فرعاب شان ننگرد
ز لطفت همین چشم داریم نیز — بدین بی بضاعت بخش العزیز

بضاعت نیاوردم الا امید — خدایا ز عفوم مکن ناامید

تمام شد

نثر خاتمة الطبع مطبوعهٔ سابق با نظم تاریخها نتیجه مطبع وقاد افضل العلماء و اکمل الفضلا مولانا محمد هادی علی مرحوم تبرکاً درج نموده شد

حمد بهار آفرینی که گلهای رنگارنگ از شاخ کلک ریحان نگار سخن سنجان دمانیده و صفحهٔ کاغذ را از لاله زار غوان و نسرین گوناگون مضامین رشک تخته چمن گردانیده سوسن از زده زبان بوحدانیتش اقرار و نافرمان امر جلیل القدرش را فرمان بردار و ابر برای طهور رنگ یکتائی و نشر نفحات بی همتائی تا قصد سرسبزی باغ جهان و حدیقهٔ آسمان کرد گلی از گلزار قدس و گلشن رسالت خندان کرد که بنفشه بر بوی مویش دمیده و نرگس چشم بر رویش روئیده و میگر روح روح پرورش بشمام جان در آید هزاران هزار صلوة و تسلیم از مول زبان برآید که بیت درود ملک بر روان تو باد + بر اصحاب و بر پیروان تو باد بعد ازین نافهٔ مشک یابد ودماغ اطبلهٔ عطار کشاد که درین موسم سیه بهار سنبل زاری جوشیده و آب بر آب یاسمین طرف جویباری دویده شمیم جانفزا هر طرف عطر بیز شد و نسیم وصبا از جوار عنبر آمیز شد گلستان سخنوران اعجاز پرداز یعنی بوستان حضرت سعدی شیرازی از آثار ربیع شادابی بی اندازه یافت و باب رنگ طبع نو شگفتگی تازه یافت چنانکه درین روضهٔ مینو سواد از هر معنی رنگین گلیست و طائر مضمون سر بر شاخ سطر دلفریبش گویا بلبلی ست بهارآرای بهشت نمونه ارش ۱۱ ازارم پیام و سلامی دشمشاد موزون مصراعش سرو آزاد خلامی طوطیان شیرین ادای فصاحت از حلاوت گفتارش شکرشکن و عندلیبان

نغمه سرای بلاغت دم تحسین از گل بجمالت نوازان باجمله ناطور بساتین کامرانی چمن پیرای
آمال و امانی سبز بخت بلند نام منشی نولکشور عالیمقام را یامین مراد در آستین و گریبان
و گلهای عمدهٔ مقاصد بدامان باد که چون همت بفیضرسانی اهل زمن بست برای هر انجمن گلدسته
ازین چمن بست خدا نخلبندی را اثری بخشد و مراین گل را ثمری بخشد که شمامهٔ اطراف
دیار و دستبنوی اکناف امصار گردد اکنون که نثر بخاتمه انجامید بهادی آوان آن
در رسید که در گلزار این نظم ریشه دوانی و سبزهٔ تاریخ بطرف قطعات نشانی فقط

قطعهٔ تاریخ

اندرین عرض زمان نقش و نگار طبع یافت — نامهٔ کارآگهی مطبوع نظم بعدیل
حسن صورت با کمال سیرت صحت قرین — شد جمال ظاهرش برخوبی باطن دلیل
شاخ طوبی از طراوت گشت هر یک مصرعش — جدول از آب صفا مانند بهر سلسبیل
بیت بیت از آب و رنگ تازه شد بستانسرای — صفحه صفحه رشک آتشین گلهاست گلزار خلیل
می نشاند اشک سرو مصرع تاریخ سال — بوستان گردید سنبل زار از طبع جمیل

۱۲۷۹ھ

ایضاً

صد شکر کز فیض نضارت بخش گلزار سخن — باد بهار حرمی در گلشن معنی وزید
ای اشک هر سال آن گهل کز نوازش شاخ قلم — در بوستان از سبزه نو طبع ریحانی دمید

۱۲۷۹ھ

ایضاً

چو نقش طبع گرفت این نگارنامهٔ فیض — که هست از پی تهذیب عالمی موضوع
زهاتف اشک پرسید سال تاریخش — بگفت از سر نو بوستان شده مطبوع

۱۲۷۹ھ

مثنوی تاریخ طبع طبعزاد همپایهٔ کلیم مرزا اصغر علیخان نسیم

فدای منشی تابنده ماهے — که یک عالم بامید نگاهے
جهان روشن ز انوار جمالش — سخن عاجز بوصاف کمالش
عطایش میکند تسخیر جانها — دعا سجاده پیمای زبانها
از احسانش بباغ دل بهارے — چو گل خندان لب امیدوارے
درین هنگام آن سرو ارجمند — که فکرش باخبر از قصد دلخواه
بطبع بوستان ارشاد فرمود — دل مشتاق هر کس شاد فرمود
بسال طبع گفتا طبع ما این — کتاب بوستان با طرز نوبین

۱۲۷۹ھ

مثنوی تاریخ طبع نتیجهٔ فکر خوشنویس خفی وجلی استاد هر فن منشی اشرفعلی

عجب طبعے گزید اشرف کتاب — ز فیضش جهانی شده کامیاب
سواد خطش گشت مرغوب دل — مضامین پاکیزه محبوب دل
پی سال او بلبل فکر من — بگفتا گل بوستان سخن

۱۲۷۹ھ

قطعهٔ تاریخ طبع ریختهٔ قالب فکر سرآمد سخنوران علی محمد خان

منشے ما طبع فرمود این کتاب — ای ولی انعام دل احسن بگو
بهر سالش روح سعدی زد ندا — بوستان ریختهٔ من بگو

۱۲۷۹ھ

قطعهٔ تاریخ طبع طبعزاد بخوشنویسی فن خوشنخنی معنی ایجاد منشی گوبند پرشاد

فرهے این نامهٔ سعدی شیراز — که نقد دل بنظم او نثار است
خوشا حسن خط و مطبوع طبعش — ز فیض منشے والا تبار است
فضا گفتا ز سال انطباعش — ببین از بوستان نی یا بهار است

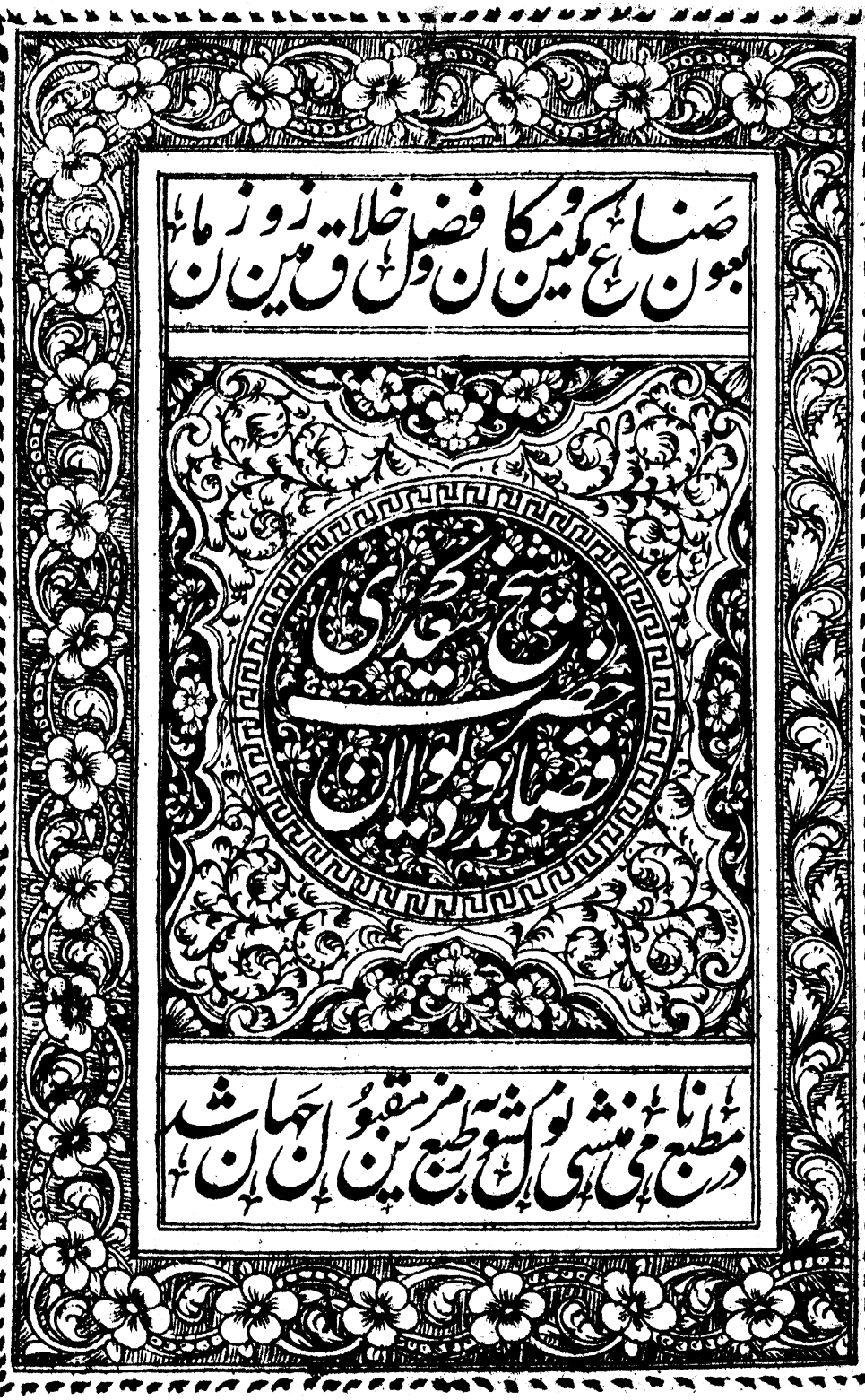
۱۲۷۹ھ

قطعهٔ تاریخ طبع از سرآمد نکته سنجان یادگار خوشنویسان منشی کالکاپرشاد مرحوم

این بوستان ابا غبان کرد انتخاب بوستان
حقیقی

من در حسابم از رقم تو در حساب بوستان
کز انتخت

از آبشار سنگ بین آمد چه آب بوستان
۱۲۷۹

بعون صناع مکین و مکان فضل خلاق زمین زمان
حضرت شیخ سعدی
و فضلاء و ادبای ایران
در مطبع نامی منشی نولکشور طبع مزین جهان شد

صبت ويخفى المدامع لا يجرى ... فلما طغى الماء استطال على السكرى

نسيم صبا بغداد بعد خرابها ... تمنيت لو كانت تمر على قبرى

لان هلاك النفس عندا ولى النهى ... احب له من عيش منقبض الصدرى

زجرت طبيبا حس بنضى مداويا ... اليك فما شكوى من مرض تبرى

لزمت اصطبارا حيث كنت مفارقا ... وهذا فراق لا يعالج بالصبرى

ولا تسالن عما جرى يوم حصرهم ... وذلك مما ليس يدخل فى الحصرى

اديرت كوس الموت حتى كانه ... رؤس الاسارى تحركن من السكرى

فقد شكلت ام القرا لى والكعبتر ... مدامع فى الميزاب مشكب فى النجرى

بكت جدر المستنصرية نذبة ... على العلماء الراسخين فوى الحجرى

نوائب دهر ليتنى مت قبلها ... ولم ار عدوا ان السفيه على النجرى

ضفادع حول الماء تلعب فرقة ... اصبر على هذا ديونس في القعر
تزاحمت الغربان حول رسومها ... فاصبحت الغقار لازمة الوكر
ايا احمد المعصوم لست بخاسر ... وروحك في الفردوس عيسى مع البشر
وجنات عدن حفقت بمكارهٍ ... فلا بد من شوك على فتن البسر
تهنا بطيب العيش في مقعد الرضا ... ووقع حيف الدنيا لطائفة البشر
ولا فرق ما بين القتيل وميت ... واقمت حيًا بعد بيسك في البحر
تحية مشتاق والف ترحم ... على الشهداء الطاهرين من الورى
هنيئًا لهم كاس المنية مترعًا ... وما فيه عند الله من العظم الاجر
فلا تحسبن الله مخلف وعده ... بان لهم دار الكرامة والبشر
عليهم سلام الله في كل ليلة ... بمقتل زوار ابى مطلع الفجر
ابلغ عن امر الخلافة رتبة ... بلم النظر وانما كان عاقبة الامر
فليت صماخي صم قبل استماعه ... بهتك اساتير المحارم في الاسر
غدون خفايا السيئات على السبى ... رخائم لا يستطعن شيا على الجسر
لعمرك لو عاينت ليلة فقرهم ... كان العذارى في الدمى شهب تسري
وان صباح الاسر يوم قيامه ... على امم شعث يساق الى الحشر
ومستصرخ بالمرو وة فانصروا ... ومن صيرخ العصفور بين يدي صقر
يساقون سوق المغرمي كبد الفلا ... غرائز قوم لا يعودون بالزجر
جلبن سبايا سافرات وجوهها ... كواعب لا تبرزن من حلل الخدر
وعترة قطور ارمى كل منزل ... تصيح باولا والبراثك من بشر

فضفاضوا وكفوا في السماجر والكلو
وقل تخفي شي النعاصم في الوغى
فما حدث امر الا بخط يمينه
ومن يدي حرف الزمان وكلفه
وان شياطين العبيد وعين انعام من القطري
فعاد وكما لا يزول عن البدر
الامر تضاريف الزمان وصرفه
يخطفنا ما لا نطيق من الامر

قصيدة ابن عنين

الى الله انا نائما نتقطع بعدهم
لان مصاب الزيد فرجة الدهر
اذا كان للانسان عند حظوظه
يزول الفتى طولى بما الفرشت
الا انما الايام ثوب مخرق
ولم تلبس الاعمار كوبها قرس
وانت مطاط الانفس ولا تدري
كما قد تال البدر طلعت

فما تظن الناس بالتوك راضيا
اذا كان عند الموت لم تخرج بما هو
وما لك مفتاح الغنا وتجيبه
اذا شئت الدنيا تبوئ مقعدا
وابرك ما عاش مرتبع الغنى
كلوت الغمام الغض ما زال ذا ندى
اذا نفق الحلاق الى الغنى
وما ملك يقضي

القصيدة الشاتية

وجارية الدنيا نعومة كفها ... فحسنة لكنها الكلب ذو الظفر
ولو ان ذا مال من الموت خالياً ... لكان جديراً بالتعاظم والكبر
رُنجت الهدى ان كنت عاقل صالح ... وان لم تكن والعصر انك لفي خسر
كما قال بعض الطاعنين لقرنه ... بسمر القنا طيب معانقة الاسر
اتدخر الدنيا قرناً كما اسى ... لدار غدان كان لابد من دحر
على المرء عار كثرة المال بعده ... وانك يا مغرور تجمع للفخر
عفى الله عنا ما مضى من جريمة ... ومن علينا بالجميل من الستر
وضمن بلاد المسلمين بلطفه ... بدولة سلطان البلاد ابي البحر
ملك على في كل بلدة اسمه ... عزيزاً ومحبوباً كيوسف في مصر
لقد سعد الدنيا بدوام سعده ... وايدّه المولى بالوية النصر
كذالك تنشاء لينته هو عرقها ... وحسن نبات الارض من كرم البذر
ولو كان كسرى في زمان حياته ... لقال الى اشد بدولته ازري
بشكر الرعايا صين عن كل فتنة ... وذلك لان الملك يحفظ بالشكر
يبالغ في الاحسان والعدل والتقى ... مبالغة السعدي في نكت العشر
وما الشعر ايم الله لست بمدّع ... ولو كان عندي ما يقابل بالسحر
هنالك نقادون علماً وخبرة ... وتحبوا القول الجميل من الحبر
جرت عبراتي فوق خدي كانها ... فانشات هذا في قضيته ما يجري
ولو استقتني سادة جل قدرهم ... وما حسنت مني مجاوزة القدر
وفي بسطهم ياقوت ولعل وزجاجة ... وان كان لي ذنب يكفر بالعذر

وهل يقوم على جمر الجحيم فتى ... لم يستطع جلدا في حر وجاس
اذا رحمت عبيدا احسنوا عملا ... في الحشر يا رب فارحمني لافلاسي
اصفح بجودك يا مولاي عن زلل ... رغما لابليس لانشت بابلاسي
واحشرني اعمى ان استوجبت لائمة ... لئلا تفضح بين جراتي وجلاسي
ان يغفر الله لي من حرة سكفت ... خما على الخلق يا مبشري من الياس
ولا تحشرني عميا يوم النشور ولا ... تفضحني في هين جيراني وجلاسي
ان يغفر الله ذنبا كنت فاعله ... خما على الخلق يا مبشري من الياس

القصيدة الثالثة في مدح نور الدين ابن صياد

مادام يشرح الغزلان في الواد ... احذر لقوتك صيد ابن صياد
واعلم بان امام المربادية ... وقاطع البر محتاج الى الزاد
يا من تملك مالوف الدين غدو ... هل يطمئن صحيح العقل بالعادي
وانما مثل الدنيا وزينتها ... كسح تمر بالمام وهو طوار
اذ لا محالة ثوب العمر منتزع ... لا فرق بين سقلاط وبساد
ما ابن آدم عند الله منزلة ... الا وفي منزله رحبا لقصاد
طوبى لمن جمع الدنيا وفرتها ... في مصرف الخير لا باغ ولا عاد
كما تيقن ان الوقت منصرف ... ايقن بانك محسور ليعاد
وربما بلغت نفس بجودتها ... ما لا يبلغه تهليل عباد
ركب الجواز بجوب البر في طمع ... والبر احسن طاعات وانوزاد
جد وابتسم وتواضع وادع من نزل ... وانفع خليلك وانفع غلة الصادي

القصيدة الرابعة في مدح نور الدين ابن صياد

واستنقذ الدين من كلاب سالبة ... وستهبط الدر من غايات دامانه

بقا نصرة الاسلام دولته ... نصرا وبالغ فى تمكين اعلانه

كهف الاماثل فخر الدين صاحبنا ... مولى تقاصرت الاوهام عن رانه

ما انحل منعقد الا بهمته ... ما حل واعيته الا باطعانه

ثنى عليه ذوو الالحلام جمهرة ... وما نالك بين حق اثنانه

لولا يمين به رب العباد على ... شيرازما كان يرجو البر من دانه

فالحمد لله حمدا ما يحاط به ... والعالمون يجازى دون احصانه

الا زال فى نعم والحق ناصره ... بحق من جمع القرآن من آيه

القصيدة الخامسة فى الاشتياق

تعذر صمت الواجدين فصاحوا ... ومن صاح وحدا ما عليه جناح

اسروا حديث العشق ما امكن التقى ... وان غلب الشوق الشديد فباحوا

سرى طيف من يجلو بطلعته الدجى ... وسار ليل المقبلين صباح

يطاف عليهم والخليون نوم ... ويسقون من كاس المدامع راح

سحبت بدنيائى ودينى ومهجتى ... ونفسى وعقلى والسماح رباح

واقبح ما كان المكاره والاذى ... اذا كان من عند الملاح ملاح

ولو لم يكن سمع المعانى لاهلها ... سماع الاغانى زخرف ومزاح

اصيح اشتياقا كلما ذكر الحمى ... وغايته جهد المتيم صياح

ولا بد من حى الحبيب زيارة ... وان ركزت بين الخيام رماح

القصيدة السادسة

الا اني شغفت بهن حبا ... وكيف الحق استر بالجحود
ولو انكرت حالي ليس تخفى ... تغير ظاهري ادنى شهود
تشابه بالقيمة سوء حالي ... والالم تكن شهدت جلودي
لقد حملت صروف الدهر عزمي ... على جرف الفقار وقطع بيد
نهضت السير في الدنيا انطلاقا ... فاوتقني المودة بالقيود
ولازمني لزام الصبر حتى ... سعدت بطلعة الملك السعيد
من استحمى بجاه جليل قدر ... لقد اوى الى ركن شديد

القصيدة السابعة

امطلع شمس باب دارك ام بدر ... اقدك ام غصن من البان لا ادري
انيس ولم تحس الى بنظرة ... ملكت عنى لا تكبرن على الفقري
اكاد اذ تمشى لدى تتخترا ... اموت واحيى ان مررت على قبري
توارت عنى بالحجاب مغاضبا ... وهل يتوارى نور وجهك بالخدر
اما مرني بالصبر عنك جلادة ... وعندي مرام يستطيل على الصبر
الم ترني احدى يدي منبسطا ... اليك واخرى من يدي على صدري
ابالح دمي سحرا وتبسم ضاحكا ... عسى يرحم الله القتيل على الشجري
ورب صديق لامني في وداده ... الم يره يوما فيوضح لي عذري
اميرا لهوى ان شئت فاصح شكايتي ... وان شئت فاصبر لا فلاك من الاسر
ومن شرب الخمر الذي افاضته ... الى اعذ حشره لفيق من السكر

وما كان قلبي غير مجتنب الهوى ... قد لته عيني بالغرور ولت

الم ترني روضة الحب كلما ... ورب مطر سحب العيون قبلت

اما كان قتل المسلمين محرما ... لحى الله سمرا انحى كيف استحلت

وهاتف السعدي ارنكي تحيته ... تبلغهم ريح الصبا حيث حلت

القصيدة العاشرة

ملك الهوى قلبي وجاش صغيرا ... ونهى المودة ان اصيح نفيرا

اصبحت على يد العزام طو ... ـلة ... وذراع صبري لا يزال قصيرا

يا نا قلا عني بأني صابر ... لقد اقريت على قولا زورا

من منصفي ممن يقدر جوره ... قولا ويجعل طاعتي تقصيرا

لم ترضني عبداً وبين عشيرتي ... ما كنت ارضى ان اكون اميرا

يا سائلا عن يوم صدر حيلهم ... ما كان الا ليلة ويجورا

لم يحبس الركب في واعل عطشر ... الا جعت من البكا غديرا

ودر الاساري ان يفك وثاقهم ... وذري واني لا ازال اسيرا

ان جار رجل نستعين بمراة ... ابى جلباذن لم يجده نظيرا

كم القى سيف القدود تجانباً ... فيغرني بحل العيون غرورا

بل يطفئن الصبر نار جوانحي ... ومعالم الاجياب تلمع نورا

وكواعب الخيل استوين كواعبا ... واباله الحي الكثين بدورا

فيا ليت شعري اين ارض نزحلوا ... وبيني وبين الحي بيد اجوبها
ذكرت ليالي الوصل واشتياق باطني ... فيا جنة تلك الليالي وطيبها
مجلسنا يحكي منازل جنة ... وفي مدحورآء الحلة كوثها
تقلبي هوى كالنيل ما صاح لم يزل ... تقرض احشائي وتخفي وميضها
فلا تحسبن البعد يورث سلوة ... فنار غرامي ليس يطفى لهيبها
وجلباب عهدي لا يرث جديده ... وروضة حبي لا يخف طيبها
سقى نحب الوسمي قيطان اضلكم ... وان لم يكن طوفان عيني شيوبها
منازل سلمى شوقتني كابنة ... وماضر سلمى ان نحن كسيبها

بكت مقلة السعدى ما ذكر الحمى
واطيب ما يبكي الديار غريبها

القصيدة الثانية عشر

جار الشتاء بريحه ولا مسرة له ... ولم يطق عجزة القاسي بقاسيه
وقع الباب وعلى الستر با اسفا ... على كسار قطيفة من رباحيه
لاكان عندي ولا يكون مدارجا ... لكنني ظلام وليس قل قافيه
ارجوك مولاي فيما يعتدي املي ... والعبد لم يرج الا من موليه

القصيدة الثالثة عشر

قاح الشر لكني وهب الشيم ... ونراهي من فرط وجدي اليم
ان ليل الوصال صبح مضيئ ... ونهار الفراق ليل بهيم

القصيدة الثالثة والعشرون

ترى الناس سكرى فى مجالس شربهم ... فما انا سكران ولست بشارب
اخلاى لا ترقوا ابوتى صيانة ... فموت الفتى فى الحب اعلى المناصب
بعمرك ان خوطبت ست تراضيا ... يسيغثنى حيا حديث مخاطبى
فقد نقمت السعدى خلى بلومة ... على حكم مفت العدو المحارب
وان عتبوا ذرهم يخوضوا ويلعبوا ... فلا يك شغل عن ملامة عاتب

القصيدة الخامسة عشر

ان لم امت يوم الوداع تاسفا ... لا تحسبونى فى المودة منصفا
من مات لا تبكوا عليه ترحما ... وابكوا الحى فارق المتالفا
ياطيف ان عذر الحبيب تجانفا ... بينى وبينك موعدا لن تخلفا
لما حدى الحادى وجد رحيلهم ... ظفر العدو بما يامل واشتفى
ساروا واقفى من جبال تهامة ... قلنا فلا ندرى الدموع فيستلفا
يا سائلى عمن بليت بحبه ... ايت المحاسن ان تعد فتوصفا
ماذا يقال ولا سبيه بحسنه ... لو كان ذا شكل اذا لتنافا
فلكشفن عمائى البراقع مختف ... وتركن ما يخفى الصدور مكشفا
هل يقنعن من الحبيب بنظرة ... طمانان لو شرب الجزيرة باكتفا
او وقفت راحلتى بارض موقع ... وبكيت حتى ان بللت الموقفا
منهم اليهم شكوتى وتوجعى ... ما انصرفن ولم اجد مستضعفا
سعدى لم يصبر ولم يك صابرا ... فى العشق الا ان يكون تكلفا

وقد ملكت نفسي بذليه الهوى ... وكم قلت فيما قبل يا نفس راقبي
اسهر ما القى بيوم قيامة ... وسيل دموعي بانتشار الكواكب
وان جمع القمر صحابتي ... لفقد احبائي نصرخة ناعب
اري عجبا في الجو بطرا لؤا ... على الروض لكن على كل صاحب
الام رجائي قلبك والبعد مانعي ... وكيف اصطباري عنك والشوق جاذبي
ومن ذي الذي بشتاق دونك خشة ... فرع النار مثوائي وانت معاقبي
عزيز علي السعدي فرقة صاحب ... وطولي لمن يختار غربة راهب

وهذا كتاب لا رسالة بعده
لقد صح من شرح المودة كاتبه

القصيدة الثامنة عشر

قوما اسقياني على الريحان والاس ... انى على فرط آيام مضت آسى
صبا يحيى العظام الميت ان لقطت ... على الثرى يقظة من مرشف الجاسي
وزنا نصاحفعلى الله بان مضطجعا ... الا على بلاط الكاس والطاس
بات العقار وخذ عقلي مقايضة ... لعل يفقدني من قيد وسواس
واجل الظلام لشمس في يد قمر ... تجلى بوجه محراب شماس
روحي فداء بدن سبه اللجين ولو ... شيطا على تقلب كالصفا الفاسي
اتيت والناس بجمعي في منازلهم ... يقظان اذكر عهد النائم الناسي
احسن الثاني نظير يوم جيراني ... وعن شعري تطيب وقت جلاسي

هل علمتم بابل ها روت
عاذلی کف عن ملامی فمهن
ذر حدیثی وما علی من الشوق
بت استعمل الصباب علی الحب
ترکتنی محاجة العین اعدوا
اثر الدمع حین انظم شعری
جمرات الخدود واحرقن قلبی
انا لولا جنایة الطرف ما کان
انا قصصی لو اردوا کلفصاد
عیل صبری علی حدیث غرامی
وافتنانی بحر کل غزال
یرزوالرامی بطل شادان
ابدا الا افیق من سکر عیشی
ایها الطاعنون من حی لیلی
لک یا قاتلی من الحس شطران
دمت بالکعبة الجمال عزیزا
لائمی ان ترکت لهو حدیثی

علی ان تعلم الناس سحرا
لقد جئت بالطیحة نکرا
اذا لم تحط بذا لک خبرا
واصحت بالصبابة معرا
هائما فی مهاجر النیة فقرا
قاتم للحدیث نظما ونثرا
وتیقین فی الجوانح جمرا
فوادی الضعیف یحمل وزرا
جور ظالم ووزر اخر
لو حکیت الجبال بکت صحرا
بحر الناظرین بالوجد بحرا
یا بهذا النسیم تحمل عطرا
ان سقینی من المراشف خمرا
عجبی کیف تستطیعون صبرا
وخلت لابن یعقوب شطرا
وبدی الهائمون شغفا وغیرا
فبانی الحدیث اشرح صدرا

قل عمری تصابیا ولعمری
یحدث الله بعد ذلک امرا

کتاب قصائد فارسیه

شکر و سپاس و منت و عزت خدائرا — پروردگار خلق و خداوند کبریا
واوار غیب دان و نگهدار آسمان — رزاق بنده پرور و خلاق رهنما
اقرار میکند بوجودش بریگانگیش — یکتا و پشت عالیان بردرش دوتا
گوهر ز سنگ خاره کند لولو از صدف — فرزند آدم از گل و برگ گل از گیا
سبحان من یمیت و یحیی ولا الٰه — الا هو الذی خلق الارض والسما
باری ز سنگ چشمهٔ آب آورد پدید — باری ز آب چشمه کند سنگ ذره سا
گاهی بصنع ماشطه بر روی خوب رو — گلگونهٔ شفق کند و سرمهٔ دجا
دریای لطف اوست وگرنه سحابیست — تا در زمین مشرق و مغرب کند سخا
انشائنا بلطفک یا صانع الوجود — فاغفر لنا بفضلک یا سامع الدعا
ارباب شوق و طلبت بیدلند و هوش — اصحاب فهم و صفتت بیسرند و پا
شبهای دوستان ترا انعم الصباح — وانشب که بیتو روز کند اظلم المسا
یاد تو روح پرور و وصف تو دلفریب — نام تو غمزدای و کلام تو دلربا
بی سکه قبول تو نقد عمل دغل — بیخاتم رضای تو سعی اهل ریا
جائیکه تیغ قهر برآرد مهابتت — ویران کند بسیل عرم جنت سبا
شاهان بر آستان جلالت نهاده سر — گردنکشان مطاوع و کیخسروان گدا
گر جمله را عذاب کنی ور عطا دهی — کس را مجال آن نه که آنجون و این چرا

یاران بود که مال و تن و جان فدا کند
تا در سبیل دوست بپایان برد وفا

دیگر عمر که لائق پیغمبری بدی
گر خواجهٔ رسل نبدی ختم انبیا

سالار خیل خانهٔ دین صاحب رسول
سرور فقر خدای پرستان ببر یا

دیوی که خلق عالمش از دست عاجزند
عاجز در آنکه چون شود از دست اورها

دیگر جمال صورت عثمان که بر نکرد
در پیش دست دشمن قاتل سر از حیا

این شرط مهربانی و تحقیق دوستی ست
کز بهر دوستان بری از دشمنان جفا

خاصان حق همیشه بلیت کشیده اند
هم بیشتر عنایت و هم بیشتر عنا

کس را چه زور و زهره که وصف علی کند
جبار در مناقب او گفت هل اتی

زور آزمائی قلعه خیبر که دست او
در یکدگر شکست ببازوی لافتی

شیر خدا و صفدر میدان و بحر جود
جان بخش و رمناز و جهان سوز و زدر وغا

دیباچهٔ مروت و سلطان معرفت
لشکر کش فتوت و سردار اتقیا

فردا که هر کسی بشفیعی زنند دست
مائیم و دست و دامن معصوم مرتضی

پیغمبر آفتاب منیر است و جهان
و ایشان ستارگان بزرگند و مقتدا

یارب بنسل طاهر اولاد فاطمه
یارب بخون پاک شهیدان کربلا

یارب بصدق سینهٔ پیران راست رو
یارب بآب دیدهٔ مردان آشنا

دلهای خسته را ز کرم مرهمی فرست
ای اسم اعظمت در گنجینهٔ شفا

گر خلق نیکه بر عمل خویش کرده اند
ما را بس ست رحمت و فضل تو مشکا

یارب خلاف امر تو بسیار کرده ایم
امید هست از کرمت عفو ما مضی

چشم گناهگار بود بر خطای خویش
ما را ز غایت کرمت چشم بر عطا

در کوه و دشت هر سبعی صوفی بُدی
گر هیچ سود مند بُدی صوف بیصفا

پهلوی تن ضعیف کند پشت دل قوی
صیدی که در ریاض ریاضت کند چرا

گر بر وجود عاشق صادق زنند تیغ
گوید بکش که مال سبیل ست و جان فدا

مارا بنوشدار وی دشمن امید نیست
ور دست دوست گر همه زهر ست شهد ما

چون شادمانی و غم دنیا مقیم نیست
فرعون کاسران به و ایوب مبتلا

اشکال ما به تنگی و سختی بمرده اند
ما خود چه لا تقیم بمشرب اولیا

غم نیست زخم خورده راه خدای را
دردی چه خوش بود که طبیبش کند دوا

ما بین آسمان و زمین جای عیش نیست
یکدانه چون جهد زمیان دو آسیا

عمرت برفت و چاره کاری نساختی
اکنون که چاره نیست به بیچارگی بیا

کردار نیک و بد بقیامت قرین تست
آن اختیار کن که توان دید فردا لقا

تا هیچ دانه نفشانی بجز کرم
تا هیچ مایه ننشانی بجز بقا

نااهل را نصیحت سعدی چنانکه هست
گفتیم اگر بسر همه تفاوت کند عمی

گوئی کدام سنگدل این پند نشنود
بر کوه خوان که باز بگوش آید صدا

فی مدح صاحب الشهید علاء الدین جوینی

اگر مطالعه خواهد کسی بهشت برین را
بیا مطالعه کن کوی بهار زمین را

شگفت نیست که اطلس پرند گون نشیرین
همان که صورت آدم کند سلالهٔ طین را

حکیم باز خدائی که صورت گل خندان
درون غنچه ببندد چو در مشیمهٔ جنین را

هنرور که روی عبادت نهند بر درگش
مصوری که درون زخم نگاشت چنین را

شروع فکر من اندر بیان خاصیت او | تکلف ست که حاجت بشرح نیست یقین را
هلال اگر نباید کسی بدیع نباشد | چه حاجتست که بنماید آفتاب مبین را
درین حدیقه که بلبل زبان نطق ندارد | تو شوخ دیده مگس بین که بر گرفته طنین را
آیا رسیده بجائی کلاه گوشه قدرت | که دست معنیت بران پایه آسمان ببرد را
گر اشتیاق نویسیم بوصف راست نیاید | چنان محب و مریدم که تشنه ماهیین را
بخاک پای تو گفتم عین غیر مکفر | گران زمان که ندانستم ارزیابین را
برای حاجت دنیا طمع بخلق نبردم | که تنگ چشم تحمل کند عذاب مهین را
تو قدر فضل شناسی که آمال فضلی و دانش | شبه فروش چه داند بهای درثمین را
نگاهدار و عنیت خدای باد که هرگز | به از خدای نه بینی نگاهدار و معین را
مضاجع پدرانت غریق باد برحمت | که چون تو عاقل و هشیار پرورد نبین را
درین بدیع چنان لطیف به بندم | که شاید اهل معانی که در خود کند این را
بخور بخش که دنیا بهیچ کار نشاید | جز آنچه پیش فرستد روز بازپسین را

حرف التاء فی الموعظة والنصیحة

ایها الناس جهان جای من آسانی نیست | مرد دانا بجهان داشتن ارزانی نیست
خفتگان را خبر از زمزمه مرغ سحر | حیوان را خبر از عالم انسانی نیست
وا روی تربیت از پیر طریقت بستان | کادمی را بتر از علت نادانی نیست
روی اگرچند بحیره و زیبا باشد | نتوان دید در آئینه که نورانی نیست
شب مردان خدا روز جهان افروزست | روشنا را بحقیقت شب ظلمانی نیست

ایضاً فی الموعظة والنصیحة

خوش ست عمر دریغا که جاودانی نیست — بس اعتماد برین پنجروز فانی نیست
درخت قد صنوبر بجز ام انسانرا — بدام رونق نوباوهٔ جوانی نیست
گلی ست خرم و خندان و تازه و خوشبوی — ولی امید ثباتش چنانکه دانی نیست
دوام پروش اندر کنار مادر دهر — طمع مکن که در دوی مهربانی نیست
مباش غره و غافل چو میش سرد رپیش — که در طبیعت این گرگ گله بانی نیست
چه حاجتست عیان را باستماع و بیان — که هیچ فاتحه دور فلک نهانی نیست
کدام باد بهاری وزید در آفاق — که باز در عقبش آفت خزانی نیست
اگر ممالک روی زمین بدست آری — بهای دولت یکروزه زندگانی نیست
دل ای رفیق برین کاروانسرای مبند — که خانه ساختن آئین کاروانی نیست
اگرچهان همه کام ست و دشمن اندر پی — بدوستی که جهان جای کامرانی نیست
چو بت پرست بصوت چنان شدی مشغول — که دیگرت خبر از لذت معانی نیست
جهان زدست بداندوستان خدای نگاه دار زبان تا بدو نرخت نخندند — که پای بند غنا را خراج این جهانی نیست
عمل بیار و علم بگذر که مرد آنجهان — بجز سلیم ترا زکوی بی نشانی نیست
طریق حق رود و هر کجا که خواهی باش — که گنج خلوت صاحبدلان مکانی نیست
کف نیاز بدرگاه بی نیاز برآر — که کارمرد خدا جز خدای خوانی نیست
مخور چو بی ادبان کاو دو تخمه کاینا نرا — امید خرمن اقبال آن جهانی نیست

بخاک در مروای آدمی بخوت و ناز | که زیر پای تو هم چون تو آدمی زاد است
جهان بر آب نهاده ست و عاقلان دانند | که روی آب نه جای قرار و بنیاد است
رضا بحکم قضا اختیار کن سعدی | که هر که بنده حق شد ز خلق آزاد است

فی صفة الربیع

علم دولت نوروز بصحرا برخاست | لشکر زحمت سرما همه سر بر خاست
تا رباید کلهٔ قاقم برف از سر کوه | یزک تابش خورشید بیغما برخاست
بر عروسان چمن بست صبا سهر گهری | که بغواصی ابر از دل دریا برخاست
این چه بوی ست که از جانب خلخ بدمید | وین چه بادست که از جانب صحرا برخاست
چه هوایست که خلدش بتحیر بنشست | چه زمینی ست که چرخش بتولا برخاست
طارم اخضر از عکس چمن حمرا گشت | بسکه از طرف چمن لولوی لالا برخاست
موسم نغمه چنگ ست که در بزم صبوح | بلبلان را ز چمن ناله و غوغا برخاست
بوی اکودگی از خرقه صوفی آمد | شور دیوانگی از سینهٔ دانا برخاست
از زمین ناله عشاق بگردون برسید | وز ثری ناله مستان بثریا برخاست
بسکه خوبان بتفرج سوی صحرا رفتند | الغیاث از چمن و گلبن و حمرا برخاست
عاشق امروز بذوقی بر شاهد ننشست | که دل زاهد از اندیشهٔ فردا برخاست
هر کجا طلعت خورشید رخی سایه فگند | بهدلی خسته کمر بسته چو جوزا برخاست
هر کجا سرو قدی چهره چو یوسف بنمود | عاشقی سوخته خرمن چو زلیخا برخاست
هر کسی را هوس روی گلی در سر شد | نه که این ولوله از بلبل تنها برخاست

فی الموعظة

قلم غایت از عاشق شیدا برخاست | ورق نوبهار بشوق رخ زیبا برخاست
مژهٔ عشق بخونابهٔ دل بر کردم | که جهان را ز خرم راز مقابل برخاست
سعدیا نامه سیه کردن سودا تا کی | که قلم را بسر از دست تو سودا برخاست

چرا ز حال قیامت دمی نیندیشی
که حال بیچران سخت زار خواهد بود

بهشت منزل پرهیزگار خواهد بود
بهشت منزل پرهیزگار خواهد بود

ز حق پرستی بهتر چه کار خواهد بود
ز حق پرستی بهتر چه کار خواهد بود

که سعدی از تو سخن یادگار خواهد بود
که سعدی از تو سخن یادگار خواهد بود

بذره ذره حلالت شمار خواهد بود
بذره ذره حلالت شمار خواهد بود

فی التشبیه

روزی که زیر خاک تن ما نهان شود
وانجا که کرده ایم یکایک عیان شود

یارب بفضل خویش ببخشای بنده را
آندم که عازم سفر آنجهان شود

بیچاره آدمی که اگر خود هزار سال
مهلت بیابد از اجل و کامران شود

هم عاقبت چو نوبت رفتن بدو رسد
با صد هزار حسرت از آنجا روان شود

فریاد از آن زمان که تن نازنین ما
بر بستر بلا ز غم و ناتوان شود

اصحاب را چو واقعه ما خبر کنند
هر دم کسی بر سم عیادت روان شود

وانکس که مشفق است و دلش مهربان ما
در حبس دو اهبر این و آن شود

وانگه که چشم بر رخ ما افگند طبیب
در حال ما چو فکر کند بدگمان شود

گوید فلان شراب طلب کن که سودمند
ما را بدان امید بسی در زیان شود

شاید که یک دو روز دگر مانده عمر ما
وان یک دو روز بر سر سود و زیان شود

یاران و دوستان همه در فکر عاقبت
کاحوال بر چگونه و حال از چه سان شود

تا آن زمان که چهره بگردد ز حال خویش
وان رنگ ارغوانی ما زعفران شود

وان مغز در دو جوی بنوعی اثر کند
کز لاغری بسان یکی ریسمان شود

سر چیست تا طاعت او بر زمین نهیم
جان در رهش دریغ نباشد نثار کرد

ای قطرهٔ منی سر بیچارگی بنه
کابلیس را غرور منی خاکسار کرد

بخشندهٔ که سابقهٔ فضل و رحمتش
ما را بحسن عاقبت امیدوار کرد

پرهیزگار باش که دادار آسمان
فردوس جای مردم پرهیزگار کرد

نابرده رنج گنج میسر نمی شود
مزدوان گرفت جان برادر که کار کرد

هر کو عمل نکرد و عنایت امید داشت
دانه نکرد ابله و دخل انتظار کرد

دنیا که جسر آخرتش خواند مصطفی
جای نشست نیست بباید قرار کرد

دار الفرار خانهٔ جاوید آدمی ست
این جای رفتن ست نشاید قرار کرد

چند استخوان که باد بدین روزگار
خود وش چنان بگفت که خاکش غبار کرد

ظالم بمرد و قاعدهٔ زشت از و بماند
عادل برفت و نام نکو اختیار کرد

عیسی بعزلت از همه عالم کناره جست
قارون زدین برآمد و دنیا قرار کرد

محبوس آرزوی دل اندر کنار کرد
بازی رکیک بود که موشی شکار کرد

ما اعتماد بر کرم مستعان کنیم
کان نکبه باد بود که بر ستمگار کرد

بعد از خدای هر چه پرستند هیچ نیست
بیهوده است آنکه بر همه هیچ اعتبار کرد

دین کوی دولتست که هر دون نمی برد
الا کسیکه در ازلش بخت یار کرد

بیچاره آدمی چه تواند مگر بسعی
چون هر چه بود نیست قضا کرد گار کرد

او بادشاه و بنده نیک و بد آفرید
بدبخت و نیکبخت و گرامی و خوار کرد

سعدی بر نفس که برآورد در سحر
چون صبح در بسیط زمین انتشار کرد

هر بنده که خاتم دولت بنام اوست
در گوش دل بنصیحت او گوشوار کرد

فتاد اندر تن خاکی ز ابر بخشش قطره — مدد فرما بفضل خویش تا بحر و گهر گردد

امید رحمتست آری خصوص آنرا که در خاطر — ثنای سید مرسل نبی محترم گردد

محمد گر ثنای فضل او بر خاک هر خاطر — که یابد قطره از حالش دریای نعم گردد

چو دولت یابدم تجدید ذات مصطفی گویم — که در دریوزه صوفی گرد اصحاب کرم گردد

زبان بازاد کز شکر ثنای سعدی زشرح علم او گفتن — تو در علمش چه دانی باش تا فردا علم گردد

اگر تو حکمت آموزی بدیوان محمد رو — که بوجهل آن بود کو خود بدانش بو الحکم گردد

ز فقر جاودانی رست و صاحبدل کزین محنت — هران درویش صاحبدل کزین محنت نعم گردد

در موعظه و مدح مجد الدین رومی

جهان بر آب نهاده است و زندگی بر باد — غلام همت آنم که دل بر و ننهاد

جهان نماند و خرم روان آدمیی — که بازمانه ازو در جهان بنیکی یاد

سرای دولت باقی نعیم آخرتست — زمین سخت نگه کن چو می نهی بنیاد

کدام عیش درین بوستان که باد اجل — نه می بر آورد از بیخ قامت شمشاد

حیات عاریتی خانه ایست در ره سیل — چراغ عمر نهاده است بر در کهسار باد

بسی بر آید و بی ما فرو شود خورشید — بهار گاه خزان باشد و گهی مرداد

بر انچه میگذرد دل منه که وجله بسی — پس از خلیفه بخواهد گذشت در بغداد

گرت ز دست بر آید چو نخل باش کریم — ورت ز دست بخیزد چو سرو باش آزاد

بسی بدیده حسرت ز پس نگاه کند — کسی که برگ قیامت ز پیش نفرستاد

وجود خلق بدل میکنند و نه زمین — همان ولایت کیخسروست و ملک قباد

تا بدانی که بدل نقطهٔ پا برجا بود | همچو پرگار بگردید و دگر باز آمد
وه که چون نشنه دیدار عزیزان میبود | گویا آب سیالش بجگر باز آمد
خاک شیراز همیشه گل سیراب دهد | لاجرم بلبل خوشگوی دگر باز آمد
حالش از شام بشیراز بمجسر و ماند | که بماند شه شیرین و شکر باز آمد
بوالعجب بود که نفسی بمرادی برسید | فلک خیره کش از جور مگر باز آمد
دختر بکر ضمیرش پی یتیمی پس ازین | جور بیگانه نبیند چو پدر باز آمد
این چرا از دو سه خرمهره که در سکه اوست | خاصه اکنون که بدریای گهر باز آمد
چون مسلم نشد ش ملک هنر جای ندید | بگدائی بدر اهل هنر باز آمد

مدح الصاحب شمس الدین حسین

احمد الله تعالی که علی رغم حسود | خیل باز آمد و خیرش بنواحی مقصود
مطرب از مشغله کوس بشارت چه زند | زهره با پیستی امروز که بنواز دعود
صبح امروز خدایا چه مبارک بدمید | که همی از نفسش بوی عبیر آید و عود
سبح الدهر بتسییر قلوب الآمال | بسیج الطیر بتبشیر حصول المقصود
رحمت بار خدائی که لطیف ست و کریم | کرم بنده نوازی که رحیمست و ودود
گر کسی شکر گذاری کند این نعمت را | نتواند که همه عمر بر آید بسجود
خبر آورد مبشر که ز بطنان عراق | وفد منصود همی آید و رفد مرفود
فارس را نفثی از غیب فرستاد خدای | پارسایان را اظلی بسر آمد ممدود
شمس دین سایه آفاق جمال الاسلام | صدر دیوان و سر خیل و سپهدار جنود

صدر دیوان ممالک بتو آراسته باد | بدسگالان ترا عاقبت ناخسته باد
بر روان پدر و مادر و اسلاف تو باد | هدد رحمت ایزد عدد رمل زرود

فی مدح سلجوق شاه

چه نیکبخت کسانی که اهل شیراز اند | که زیر بال همای بلند پرواز اند
بروزگار همایون خسرو عادل | که گرگ میش بدوران او بهم آواز اند
مظفرالدین سلجوق شاه کز عدلش | روان تکله و بوبکر سعد مینا زند
خدایرا تو بر خلق نعمتست چنان | کزو بشکر دگر نعمتش نپردازند
سزای خصم تو گیتی دهد که سنگ خلاف | از آسمان بسر خویشتن بیندازند
بلاغت ید بیضای موسی عمران | بکید سحر چه ماند که ساحران سازند
دعای صلح و صادق رفیق جان تو باد | که اهل فارس بصدق و صلاح ممتازند

ایضاً فی مدح الصاحب علاء الدین جوینی

کدام باغ بدیدار دوستان ماند | کسی بهشت نگوید بوستان ماند
درخت قامت سیمین برت مگر طوبی است | که هیچ سرو ندیدم که این بدان ماند
گل رخ تو بگیتی بآب و حوی کرد | دگر رخش زخجالت بزعفران ماند
کجاست آنکه باگشت مینو و بلال | کز ابر دان تو انگشت بر دهان ماند
هر آنکه روی تو بیند بر ابر خورشید | میان رویت خورشید در گمان ماند
عجب مدار که تا زنده ام محب توام | که تا بزیر زمینم بر استخوان ماند

جهان نماند و اقبال روزگار تو باد | که نام نیک تو باقیست تا جهان ماند
علی الخصوص کز سعدی بجای مدح تو یافت | حقیقتیست که ذکرش مع الزمان ماند
تو نیز غایت امکان ازو دریغ مدار | که آن نماند و این ذکر جاودان ماند
بزرگوار دشمن بدگو دراز عمر بسان | که روز و دوست ندارد که پاسبان ماند

حرف الراء فی صفة الربیع

بامداد ان که تفاوت نکند لیل و نهار | خوش بود دامن صحرا و تماشای بهار
صوفی از صومعه گو خیمه برون در گلزار | وقت آن نیست که در خانه نشینی بیکار
کوه و دریا و درختان همه در تسبیح اند | نه همه مستمعان فهم کنند این اسرار
بلبلان وقت گل آمد که بنالند از شوق | نه کم از بلبل مستی تو بنال ای هشیار
آفرینش همه تنبیه خداوند دلست | دل ندارد که ندارد بخداوند اقرار
نیمه نقش عجب بر در و دیوار وجود | هر که فکرت نکند نقش بود بر دیوار
حیرتم هست که مرغان چمن میگویند | کاخر ای خفته سر از بالش غفلت بردار
هر که امروز نه بیند اثر قدرت او | غالب آنست که فردا ش نه بیند دیدار
تا کی آخر چو بنفشه سر غفلت در پیش | حیف باشد که تو در خوابی و نرگس بیدار
کر توانند که دهند میوه رنگین از چوب | یا که دانند که بر آرد گل صد برگ از خار
وقت آنست که داماد گل از حجله غیب | بدر آید که درختان همه گیرند نثار
آدمی زاده اگر در طرب آید چه عجب | سرو در باغ برقص آمده و بید و چنار
باش تا غنچه سیراب دهن باز کند | بامداد ان چو سر نافه آهوی تتار

چشمه از سنگ برون آرد و باران از میغ | انگبین از مگس نحل و درر از دریا
گرچه بسیار بگفتیم و زینباب سخن | اندکی بیش نگفتیم هنوز از بسیار
تا قیامت سخن اندر کرم و رحمت او | همه گویند یکی گفته نیابد ز هزار
آن که باشد که نبندد کمر طاعت او | جای آنست که کافر بکشاید زنار
نعمتت بار خدایا ز عدد بیرون ست | شکر انعام تو هرگز نکند شکر گذار
این همه پرده که بر کردهٔ ما میپوشی | گر بتقصیر بگیری نگذاری دیار
نا امید از در لطف تو کجا شاید رفت | تا ب قهر تو ندارم خدایا زنهار
فعلهائی که ز ما دیدی و نپسندیدیدی | بخداوندی خود پرده بپوشای ستار
سعدیا راست روان گوی سعادت ببرند | راستی کن که بمنزل نرسد کجرفتار
حیف از عمر گرانمایه که در لهو برفت | یارب از هر چه خطا رفت هزار استغفار
درد پنهان بتو گویم که خداوندمنی | یا نگویم که تو خود مطلعی بر اسرار

در مدح اتابک

بس بگردید و بگردد روزگار | دل بدنیا در نه بندد هوشیار
ایکه دستت میرسد کاری بکن | پیش ازان کز تو نیاید هیچکار
اینکه در شهنامه ها آورده اند | رستم و اسکندر و اسفندیار
تا بدانند این خداوندان ملک | کز پسے اخلق ست دنیا یادگار
اینهمه رفتند و ما ای شوخ چشم | هیچ نگرفتیم از ایشان اعتبار
ایکه وقتی نطفه بودے در شکم | وقت دیگر طفل بودے شیرخوار

لطف او لطفی ست بیرون از حساب — فضل او فضلی ست افزون از شمار
گر بهر موئی زبانی باشدت — شکر یک نعمت نگوئی از هزار
نام نیک رفتگان ضایع مکن — تا بماند نام نیکت برقرار
ملکیا نان را نشاید روز و شب — گاهی اندر خمر و گاهی در خمار
کام مسکینان و درویشان برآر — تا همه کامت برآرد کردگار
با غریبان لطف بی اندازه کن — تا برندت نام نیکی در دیار
زور بازو داری و شمشیر تیز — گر جهان لشکر بگیرد غم مدار
از درون خستگان پرهیز کن — وز دعائے مردم پرهیز گار
مخنیق آه مظلومان بصبح — سخت گیر و ظالمان را در حصار
با بدان بد باش و با نیکان نکو — جای گل گل باش و جای خار خار
دیو با مردم نیامیزد مترس — بل بترس از مردمان دیو سار
هر که دیو با مردم بد پرورد — دیر و زود از جان برآرد شش دمار
با بدان چندانکه نیکوئی کنے — قتل مار افسون نباشد جز بمار
ایکه داری چشم عقل و گوش هوش — پند من در گوش کن چون گوشوار
نشکند عهد من الا سنگدل — نشنود قول من الا بختیار
پادشاها نرا ثنا گویند و مدح — من دعائی میکنم درویش وار
سعدیا چندانکه بید اے بگو — حق نشاید گفتن الا آشکار
هر کرا خوف و طمع در بار نیست — از خطا باکش نباشد وز ستار
دولت نوین اعظم شهریار — باد تا باشد بقائے روزگار

وگر بہ بندگی کسی گرفتمت عارے
گناہ تست کہ بر خود گرفتہ دشوارے

مرا کہ میوۂ شیرین بدست می افتد
چرا نشانم نیمے کہ تلخ آرد بارے

مثال گردن آزادگان و چنبر عشق
ہمان مثال پیادہ ست دگر کند سوارے

مرا ضیق بباید کہ بار بر گیرد
نہ صاحبی کہ من از وی کنم تحمل بارے

اگر بشرط وفا دوستے بجا آرد
وگرنہ دوست بدارد تو نیز دست بدارے

چو دوست جور کند بر من و جفا گوید
بیان دوست چہ فرصت دشمن خونخوارے

اگر زمین تو بوسد کہ خاک پای توام
مباش غرہ کہ بازیت میدہد عیارے

گرت سلام کند وانمنہ میباش و مگو
کہ عنقریب تو ای زر شوی و او بیزارے

باعتماد وفا نقد عمر صرف مکن
براحت نفسی رنج پائدارے مجوے

شب شراب نیرزد بباد اد خمارے
باذل ہمہ کاری تحمل اولتر

بکن و گرنہ پشیمان شوی در آخر کار
بیان بطاعت و اخلاص بندگی بنہ

چہ پیش خلق بخدمت چہ پیش ہست زنار
زمام عقل بدست ہوای نفس مدہ

کہ گر و عشق نگردند مردم ہشیارے
من آزمودہ ام این رنج و دیدہ ام این بختے

زریسمان مستفر بود گزیدہ مارے
چو دیدہ دید و دل از دست رفت چارہ نماند

نہ دل ز مہر بشکیبد نہ دیدہ از دیدار
طریق معرفت انیست بخلاف دلے

بگوش عشق موافق نیاید این گفتار
پیادہ مرد کمند سوار نیست ولیک

چو او فتاد بباید دویدنش ناچار
شبی دراز درین فکر تا بوقت سحر

نشستہ بودم و با نفس خویش در پیکار
کہ چند ازین طلب شہوت ہوا و ہوس

چو کودکان ز زنان نگ بوی دفتر و نگار

ترا که مالک دینار نیستی سعدی
طریق نیست مگر زهد مالک دینار

ازین سخن بگذشتیم و بگزخال باقی ست
تو خوش حدیث کنی سعد یا بیا و بیار

تجدید مطلع

کجا همی رود آن شاهد شکر گفتار
چرا همی نکند بر دو چشم من رفتار

بآفتاب نماند مگر بیک معنی
که در تامل او خیره میشود ابصار

نظر در آئینه روی عالم افروزش
مثال صیقل از آئینه میبرد زنگار

برات خوبی و منشور لطف و زیبائی
نبشته بر گل رویش بخط سبز غبار

لبش ندانم و خدش چگونه وصف کنم
که این چو پاره نارست و آن چو شعله نار

چو در محاوره آید زبان شیرینش
کجا شنند تماشا کنان شیرین کار

نسیم صبح بر اندام نازکش بگذشت
چو باز گشت ببستان ببخت برگ بهار

متابع توام ایدوست گر بداری تنگ
مطاوع توام ای یار گر بداری عار

تو در کمند من آئی کدام دولت و بخت
من از تو روی بپیچم کدام صبر و قرار

حدیث عشق تو با کس نمیتوانم گفت
که غیر تم نگذارد که بشنود اغیار

همیشه در دل من هر گه آمدی و شدی
تو بر گذشتی و نگذشت بعد ازان یکبار

تو از سر من و از جان من عزیز تری
بخیلم ار نکنم سر فدا و جان ایثار

اگر ملول شوی حاکمی و فرمان ده
وگر قبول کنی بنده ایم و خدمتگار

حلال نیست محبت مگر کسانی را
که دوستی بقیامت برند سعدی وار

حکایت انیمه گفتیم و همچنان باقی ست
هنوز باز نکردیم دوری از طومار

وگرنه جلوه طاوس شوخی کردم — بچشم نقص نبینند اهل استصواب
که من بجلوه گری پای زشت میپوشم — نه پر و بال نگارین همی کنم اظهار
بشوق صیرفیان درحکیم را آن به — که بر محک نزنند سیم ناتمام عیار
هنر نمودن اگر نیز هست لایق نیست — که خود عبیر بگوید چه حاجت عطار
برای ختم سخن دست برد عا دارم — ابد دوار قبول از همین عفا
همیشه تا که فلک را بود تقلب و ور — همیشه تا که زمین را بود ثبات و قرار
ثبات عمر تو باد و دوام عافیت — نگاهدار شته از نائبات لیل و نهار
تو حاکم همه آفاق و آنکه حاکم تست — ز تخت و بخت و جوانی و عمر برخوردار

خطاب بدل و شکر حقیقت منزل خویش

ای دل بکام خویش جهان را تو دیده گیر — دروی هزار سال چو لوح آرمیده گیر
بستان و باغ ساخته گیر اندرو بسی — ایوان و قصر سر بفلک برکشیده گیر
با دوستان مشفق و یاران مهربان — بنشسته و شراب مروق چشیده گیر
هر نعمتی که هست بعالم تو خورده دان — هر لذتی که هست سراسر چشیده گیر
چون بادشاه عدل ابر تخت سلطنت — صد جامه حریر بدولت دریده گیر
هر گنج و هر خزانه که شاهان نهاده اند — آن گنج و آن خزانه بچنگ آوریده گیر
هر بنده که هست به بلغار و هند و روم — آن بنده را بسیم و زر خود خریده گیر
هر ماهرو که هست در ایام روزگار — آنرا بناز در بر خود آوریده گیر
آواز عود و بربط و نای و سرود جنگ — آن طنطنه که میشنوی هم شنیده گیر

مگر زدست عمر انچه هست دریابی
وگرنه انچه بغفلت گذشته ناید باز

چنان مکن که بهیچارگی فرومانی
کنون که چاره بدستت درست چاره بساز

ز عمرت انچه بهاز پیچه رفت وضایع شد
گرت دریغ نیاید بقیت اندر باز

چه روزها که بشب رفت در هوا و هوس
شبی بروز کن آخر بذکر و شکر و نماز

مگو شبی بعبادت چگونه روز کنی
که دوست را بتمنا بشب وصال دراز

خدای عزوجل غیب دان و مطلعست
گرش بلند بخوانی و رش بخفیه و راز

بر آر دست تضرع ببارگاه قدم
ز بی نیاز بخواه انچه بایدت بنیاز

سرامید فرود آر و روی عجز بمال
بر آستان خداوندگار بنده نواز

به نیک مردان یارب که دست فضل بهان
هند بر همه عالم خصوص بر شیراز

حروف الشین فی النصیحة

صاحبا عمر عزیزست غنیمت دانش
گوی خیری که توانی ببر از میدانش

چیست دوران ز یاست که فلک با همه قد
حاصل آنست که دایم نبود دورانش

آن خدایست تعالی ملک الملک قدیم
که تغیر نکند ملکت جاویدانش

جای گریست برین عمر که چون غنچه گل
پنجروزست بقای دهن خندانش

دهنی شیر بمادر ندهد مادر دهر
تا بدندان نبرد بار دگر پستانش

مقبل امروز کند درد دل خویش دوا
که پس از مرگ میسر نشود درمانش

هر که دانه نفشاند بزمستان در خاک
تا امیدی برد از دخل بتابستانش

دست در دامن مردان زن و اندیشه مکن
هر که با نوح نشیند چه غم از طوفانش

چنان شده ست که دیگر امید خیر نماند
مگر بعفو خداوند منعم متعال

نه آفتاب وجود ضعیف انسان را
که آفتاب فلک را ضرور نیست زوال

کنون هوای اهل هیپزد کبوتر نفس
که دست جور زمانه نه پر گذاشت نه بال

چنان شدم که بانگشت مینمایندم
نماز شام که بر بام میروم چو هلال

بزرگوارا خدایا بحق مردانی
که عارفان جمیلند و عاشقان جمال

مبارزان طریقت که نفس میشکستند
بزور بازوی تقوی و للحروب رجال

یقدسون له بالغدو والآصال
یسبحون له بالغدو والآصال

مرا و نفس مدار و مدار ازین سرای غرور
که صبر پیش گرفتند تا بوقت محال

قضا خورند و ملامت کنند و خوش باشند
شب فراق بامید بامداد وصال

بسر سینهٔ این دوستان علی التفصیل
که دستگیری و رحمت کنی علی الاجمال

رهی نمیبرم و چارهٔ نمیدانم
بجز محبت مردان مستقیم احوال

مرا بصحبت نیکان امید بسیار ست
که مایه دران رحمتی کنند بر بطال

بود که صدر نشینان بارگاه قبول
نظر کنند به بیچارگان صف نعال

توقع ست ز انعام دائم المعروف
زبهر آن که نه امروز میکنند افضال

همیشه در کرمش بوده ایم و در نعمش
از آستان مرو ای کجا روند اطفال

سوال نیست مگر بر خزانه کرمش
سوال نیز چه حاجت که عالمست بحال

من آن ظلوم جهولم که هم تو فرمودی
چه آید از ضعفای کریم و زجهال

مرا تحمل باری چگونه دست دهد
که آسمان و زمین بر نتافتند و جبال

ختام عمر خدایا بفضل و رحمت خویش
بخیر کن که همین ست غایة الامال

مرا و خار مغیلان بجان خود بگذار
که دل نمیرود ای ساربان ازین منزل

شتر بمحمد و جفا بر نمیتواند برخاست
که با عشق بمثقال مینکند محمل

بخون سعدی اگر تشنه حلالت باد
که در شریعت ما حکم نیست بر قاتل

تو گوش هوش نکردی که دوش میگفتم
ز روزگار مخالف شکایتی با دل

که آب چشم تم از سر گذشت و پای خلاص
باستعانت دستی توان کشید از گل

چه گفت گفت ندانسته که هشیاران
چه گفته اند که از مقبلان بشوی مقبل

تو آن نه که بهر در سرت فرود آید
نه جای همت عالی ست پایه نازل

پناه میبرم از جهل عالمی بخدای
که عالمست بمقدار خویشتن جاهل

نظر بعالم صورت مکن که طایفه
بچشم خلق عزیزند و از خدای خجل

کسان درخت نشانند و دانه افشانند
بشرط آنکه بر بینند مزرعی قابل

بهیچ خلق نبایدکه قصه پردازی
مگر بصاحب دیوان عالم عادل

نه زان سبب که مجالی و منصبی دارد
بدین قدر نتوان گفت مرد را فاضل

ازان سبب که دل دوست جود او باشد
چو ابر بر همه عالم ز رحمت شامل

ز بسکه اهل هنر را بزرگ کرد و نواخت
بسی نماند که هر ناقصی شود کامل

شمال قطره باران و ابر آزاری
که کرد هر صدفی را بلؤلوئی حامل

سپهر منصب و تمکین علای دولت و دین
سحاب رافت و باران رحمت و بذل

که در فضائل و جای حیرتست و وقوف
که مر کدام یکی را بیان کند قابل

خبر بنقل شنیدیم و مخبرش دیدیم
ورای آنکه ازو نقل میکند ناقل

کف کریم و عطای عمیم او نه عجب
که ذکر حاتم و امثال او کند باطل

حاصل لهو و لعب و یاچیست | نام نرشت و خمار و جنگ و جدل
جائے دیگر نعیم با رخدائی | چشمهٔ سلسبیل و جوئے عسل
حیف بر خویشتن کند نادان | زخم بر خویشتن زند منبل
نه تو باز آمدے که باز آورد | حسن توفیقت ار خطا و زلل
غرقه را تا یکے نگیرد دست | نتواند برآمدن ز و محل
تا نگوئے انا الذے اسفے | ای برادر هوالذے بقبل
بندگان سر کشند و باز آیند | دست اقبال سیف دین دول
همه شمعند پیش این خورشید | همه پروانه گرد این شعل
لاجرم چون سطاره راست بود | نتواند که کج رود جدول
فکر من چیست پیش همت او | نخل کوته بود بپائے جبل
زحل و مشتری چنان نگرند | پایهٔ قدرت اے بزرگ محل
که یکے زازین نگاه کند | بتا مل بمشتری و زحل
سعدیا فقره ختم کن بدعا | این نیز الکلام قل و دل
دوستانت چو بوستان باد ند | دشمنانت زریخ مستاصل
همه کامے و دولتے وارے | چه دعا گویم اے امیر اجل
دشمنت خود مباد و گر باشد | دیده بر دوخته به تیر اجل

فی مدح انکیانو

بسی صورت بگردید دست عالم | ازین صورت بگردد عاقبت هم

سخن شیرین بود پیرِ کهن را | ندانم بشنود نوئین اعظم
جهان سالار عادل انکیانو | سپهدار عراق و ترک و دیلم
که روز بزم بر تخت کیانی | فریدون ست و روز رزم رستم
چنین پند از پدر نشنیده باشی | الا گر هوشیاری بشنو از عم
چو بزوانت مکرم کرد و مخصوص | چنان نرمی در میان خلق عالم
که گر وقتی مکان بادشاهیست | نباشد همچنان باشی مکرم
نه هر کس حق تواند گفت گستاخ | سخن ملکی ست سعدی را مسلم
مقامات ازدو بیرون نیست فردا | بهشت جاودانی یا جهنم
مدامت بخت و دولت همنشین باد | بدولت شادمان از بخت خرم
بدست راست قید باز اشهب | بدست چپ عنان خنگ ادهم
سر سالت مبارک باد و میمون | سعادت همره و اقبال همدم
محرم بود مسعود ملک و جاهت | که ماند زنده تا دیگر محرم

ایضاً

خدای را چه توان گفت شکر فضل و کرم | بدین کرم که دگر باره کرد بر عالم
بدور دولت سلجوق شاه سلغر شاه | خدایگان معظم اتابک اعظم
سر ملوک جهان بادشاه روی زمین | خلیفه پدر و عم با تفاق امم
زمین فارس دگر قرة السمان دارد | بماه طلعت شاه و ستارگان حشم
یکی بحضرت او داغ خادمی بر روی | یکی بخدمت او دست بندگی بر هم

بد و لست همه آفاق گان بلند شدند
چو آفتاب که بر آسمان برد شبنم

مگر کمینهٔ احاد و بندگان سعدی
که سعیش از همه بیش ست و خلش اعظم

همیشه خرمیت باد و خیر باد که خلق
نبوده اند در ایام کس چنین خرم

سری مباد که بر خاک بندگی تو نیست
وگر بود بسر نیزه باد چون پرچم

ایضاً

این منتی بر اهل زمین بود ز آسمان
وین رحمت خدای جهان بود بر جهان

تا گردنان روی زمین منقرض شدند
گردون ننهاده بر خط فرمان ایل خان

اقصای بر و بحر بتاید عدل او
آمد ز تیغ حادثه دو بارهٔ امان

بوی چمن برآمد و برف جبل گداخت
گل با شکفتن آمد و بلبل بوستان

آن دور رسید که ناخن درنده تیز بود
وان روزگار رفت که گرگی کند شبان

بر نقطهٔ که چشم ارادت کند خدای
فرمان دهی کند ز بر خلق مهربان

شاهی که عرض لشکر منصور اگر دهد
از قیروان سپه بگذشت تا بقیروان

گر تا ختن به لشکر سیارگان رود
از هم بیفتند ثریا و فرقدان

سلطان روم و روس بمنت دهد خراج
جیحون و هند و سند بگردون کشد قلان

ملکی بدین سیاقت و حکمی بدین نسق
ننوشته اند بر همه شاهنامه داستان

ای پادشاه مشرق و مغرب باتفاق
یک کمترین بندهٔ تو پادشه نشان

حق را بروزگار تو بر خلق منتی ست
کاندر حساب خلق نیاید حساب آن

در روی دشمنان تو تیری نیوفتاد
کز هیبت تو پشت نداد ند چون کمان

گر چون بنفشه سر بسخن برنمیکنم
فکر از دلم چو لاله بدر میکند زبان

چون غنچه عاقبت لبم از یکدگر برفت
تا چون شگوفه پر زر سرخم کنی دهان

یارب دعای پیر و جوانت رفیق باد
تا آنزمان که پیر شوی دولتت جوان

دست ملوک لازم فتراک دولتست
چون پای در رکاب نهی بخت همعنان

در اهتمام صاحب صدر بزرگوار
اکفی الکفاة روی زمین شمس دین و ملک

صدر جهان و صاحب صاحبقران که هست
جانب نگاهدار خدایی و خدایگان

گر مقتضی بجود نبودی نگفتمی
قدر مهان روی زمین پیش او کمان

نظم مدیح او نه باندازهٔ سخن ست
با بحر کف او خبر بحر را کران

ای آفتاب ملک بسی روزها بتاب
لیکن ز راست نظم لآلی بر سیمان

خالی مباد گلشن حضرای مجلست
وی سایهٔ خدای بسی سالها بمان

تا بر درت بر سم بشارت همیزنند
ز آواز بلبلان سخنگوی مدح خوان

دشمن بکوب تا چو دهل بر کشند فغان

ایضاً فی مدیحه علیه الرحمة

تبارک الله ازان نقشبند ماء معین
که نقش روی تو بسته ست در چشم و زلف و جبین

چنانکه در نظری وصفت نمی آید
منت چه وصف بگویم تو خود در آئینه بین

مه از فروغ تو بر آسمان نمیتابد
چه جای ماه که خورشید لایکاد یبین

خدای تا گل آدم سرشت و خلق نگاشت
سلالهٔ چو تو دیگر نیافرید از طین

نه در مقابلهٔ آدم که در بهشت خدای
بدین کمال نباشد جمال حور العین

ز گوسفند بد ترد و رعایت حدش — وبان گرگ بر رود وبان شیر غرین
معین خیر و مطیع خدا و ناصح خلق — بعقل روشن و فکر متین و رای رزین
زهی بسایه لطف تو خلق را آرام — خهی بقوت تا رای تو ملک را آئین
گر اقتضای زمان دور باز سر گیرد — نبات دهر نزاید بهتر از تو تبین
تو آن یگانه دهری که بر وساده حلم — بر از تو نکیه نکرده ست هیچ صدر نشین
چو فیض چشمه خورشید باد داد بگاه — که در تموج او منطمس شود پروین
فروغ رای تو مصباح راههای فتوح — عنان عزم تو مفتاح ملکهای حصین
قضا موافق رایت بود که توان بود — خلاف رای تو بودن مگر ضلال مبین
خدای مشرق و مغرب بایلخان داده ست — تو بر خزائن روی زمین حفیظ و امین
مخالفان ترا دست و پای کسب مراد — بریده باد که بدست و پای به تمکین
تمام ذکر تو ناگفته ختم خواهم کرد — که غوص کردم و دستم نمیرسد به یمین
لئن مدحتک سبعین حجة بالغا — لما اقتدرت علی واحد من السبعین
کمال فضل ترا من بکردمی نرسم — مگر کسی کند اسپ سخن ازین به زین
ورای قدر من ست التفات صدر جهان — که ذکر بنده مخلص کند علی التعیین
برای مجلس انست گلی فرستادم — که رنگ و بوی نگرداندش مرور سنین
تو روی دختر دلبند طبع من نگری — که پیر بود ندانم بشوهر عنین
بزنده میکنم از رنگ و صلتش در گور — که بخت در خور حسنش نمیدهد کابین
ستایش سخن خویشتن کمن سعدی — که زشت خوب نگوید بجایه رنگین
اگر نه بنده نوازی ازان طرف بودی — که زهره داشت که دیبا بر قبطی طین

فی مدح الصاحب علاء الدین الجوینی

شکر لشکر تنم و رهان فرده و دهان — اگر تو باز بر آری حدیث من بدهان
بعید نیست اگر تو بعهد باز آئی — بعید وصل تو من خویشتن کنم قربان
تو آن نه که چو غائب شوی ز دل بروی — تفاوتی نکند قرب و دل ببعد مکان
ز ار نمیقتیم بیتو دست می نهد — هم احتمال جفا به که صبر بر هجران
محب صادق اگر صاحبش نیرزند — محبتش نگذارد که برگشد پیکان
بدوستی که وفا گر کنی و گر نکنی — من از تو برنگستم مهر و نگسلم پیمان
وصال دوست بجان گر میسرت گردد — بخر که دیر بدست اوفتد چنین ارزان
کدام روز دگر جان بکار باز آید — که جان فشان نکنی روز وصل بر جانان
شکایت از دل سنگین یار نتوان کرد — که خویشتن زده ایم آبگینه بر سندان
ز دست و دست بنالیدن آمدی سعدی — تو قدر دوست ندانی که دوست داری جان
گر آن بدیع صفت خویشتن بماند بد — بیار ساقی و ما را ز خویشتن برهان
زمان باد بنارست و اوصیش بده — که دور عمر چنان میرود که برق بیمان
چگونه پیر و جوانی و جاهلی نکند — درین قضیه که گرد و جهان بپرجوان
نظارهٔ چمن آرودی بهشت خوش باشد — که بر درخت زند باد نوبهار افشان
هندسان طبیعت ز جامه خانهٔ غیب — هزار حلّه بر آرند مختلف الوان
ز کارگاه قضا بر درخت پوشانند — قبای سبز که تا راج کرده بود خزان
بگلبنه چمن از رنگ و بوی باز کنند — هزار طبلهٔ عطار و رخت بازرگان

بگرد همتش ادراک آدمی نرسد — که فهم بر نتواند گذشتن از کیوان
برو محاسن اخلاق رطب پربار — درو فنون فضائل چو دانه در رمان
چو در صحیفهٔ املا روان شود قلمش — زبان طعن نهند در بلاغت سحبان
چنان سند و روند اهل بدعت از نظرش — که از مسیحا و دجال دارد محمد شیطان
بناز و نعمتش امروز حق نظر کرده ست — امید هست که فردا برحمت و رضوان
کسان ذخیره ز گندم نهند و خلهٔ او — هنوز سنبله باشد که رفته در میزان
بزرگوار اشرح معالیت که دهد — که فکر و اصف از و منقطع شود حیران
بگرد نقطهٔ عالم سپهر دائره کرد — ندید مثل تو چندان که میکند دوران
کدام تشنه ریان بجز تو در عالم — بعدل و عفو کرم تشنه و زاد بر پایان
خدای را بتو فضلی که بر جهان دادست — کدام شکر توان گفت در مقابل آن
خنک عراق که در سایهٔ حمایت تست — حمایت تو نگویم عنایت سبحان
ز پاس تو نه عجب در بلاد فرس و عرب — که گرگ بر کله یار اباشد ش عدوان
بر درخت امیدت همیشه باد که نیست — بدور عدل تو جغبر بر درخت بارگران
سپهر با تو برفعت برابری نکند — که شرمسار شود مدعی بلا برهان
چو حصر منقبتت در قلم نمی آید — چگونه وصف تو گوید زبان مدحت خوان
من این قصیده بپایان نمیتوانم برد — که شرح مکرمتت را نمیرسد پایان
بخاطرم غزلی سوزناک میگذرد — ز بانه میرند از تنگنای دل بزبان
نخواستم دگر این باد عشق پیمودن — ولیک می نتوان بستن آب طبع روان

تجدید مطلع

مرا قبول تو نامم در جهان گستردو | مرا بصاحب دیوان قبول شد دیوان
ملاذ اهل دل و امن و جان و راحت خلق | که باد تا بقیامت بدولت آباد ان
بمرد و هیچ نبرد آنکه گرد کرد و نخورد | بخور ببخش بده ای که میتوانی بان
چو خبری از تو بغیری رسد فتوح شناس | که رزق خویش بدست تو میخورد مهمان
کرم بجای خود ای من چو تو توانی | که ابر کم نکند در زمین خوش باران
سخن دراز کشیدم باعتماد قبول | که رحمت تو ببخشد بزرا ازین عصیان
مرا که طبع سخن گوی در حدیث آمد | نه مرکبی ست که بازش توان کشید عنان
اگر سفینهٔ شعرم روان بود نه عجب | که میرود بسرم از تموج طوفان
تو کوه جودی و من در میان ورطهٔ فقر | مگر بشبر طهٔ اقبالت اوفتم بکران
دو چیز خواهمت از کردگار فرد جلیل | دوام دولت دنیا و ختم بر ایمان
خلاف نیست در آثار بر و معروفست | که دیر سال بماند تو دیر سال بمان
فلک مساعد و اقبال یار و بخت قرین | تنت درست و امیدت روا و حکم روان
ز نائبات فلک در پناه یار خدای | ز حادثات قرآن و حمایت قرآن
همای معدلتت سایه باد بر سر خلق | ببوم حادثه بوم مخالفان ویران
بدین دو مصرع دیگر که ختم خواهم کرد | امید هست بتحسین و گوش بر احسان
دو چیز حاصل عمر تست نام نیک و ثواب | و زین دو در گذری کل من علیها فان

فی مدح الصاحب السعید شمس الدین حسین

ای محافل را بدیدار تو زین | طاعتت بر هوشمندان فرض عین

تا مست اندر مشرق و مغرب روان	چشم بد دور از تو بهد المشرقین

فی مدح تارک سوسی

تمام گشت و مزین شد این خجسته مکان	بفضل و منت پروردگار عالمیان
همیشه صاحب این منزل مبارک را	تنش درست و دلش شاد باد و بخت جوان
ز خسروان مقدم چنین که میشنوم	وفا عهد نکردست با کس این دوران
بنوبت اند ملوک اندرین پسنج سرای	خدای عز و جل راست ملک بیپایان
زمین و بنا بستان زرع آخرست	چو دست میدهدت تخم دولتی بفشان
بده که با تو بماند جزای کرده نیک	وگر چنین نکنی از تو باز ماند هان
حیات ماه غنیمت شمر که باقی عمر	چو برف بر سر کوهی ست رو در نقصان
زمال و منصب و بنا جز این نمی ماند	بیان اهل مروت که باد باد فلان
بباش تخم عبادت حبیب من این است	که در زمین وجودت نماید آب روان
سرای آخرت آباد کن بحسن عمل	که اعتماد بقا را نشاید این نیسان
همیشه خرمیت باد و خیر و نصرت و عیش	تنت درست و امیدت روا و حکم روان
بس اعتماد مکن بر دوام دولت و عمر	که دولتی و گرت در پی ست جاویدان
کلید گنج سعادت نصیحت سعدیست	اگر قبول کنی گوئی بردی از میدان

فی صفة الربیع

صبحم از مشرق برآمد باد نوروز از یمن	عقل و طبعم خیره شد از صنع رب العالمین

پاره گردد اندر زلیخای صبا — صبحدم بر یوسف گل پیرهن
نطفهٔ سیمین در ارحام زمین — شاهد گل گشت و طفل یاسمن
بیخ در ریحان ست با بوی بهشت — خاک شیراز ست یا مشک ختن
بارگاه زاهدان در هم نورد — کارگاه صوفیان در هم شکن
صعقه میخواهی حجابے در گذار — فتنه میخواهی نقابے برفگن
تربیت راحله گو بر ما مپوش — عافیت را پرده گو بر ما مکن
ناز اخوانم شنید از خاص و عام — سر زنش خواهم کشید از مرد و زن
برگذر تا تیره گردد سرو بن — در نگر تا خیره گردد فتنه بن
شاهدان جستند ساقی گو بیار — عاشقان ستند مطرب گو بزن
چرخ با صد چشم چون روی تو دید — صد زبان میخواست تا گوید حسن
وه کدامت زین همه شیرین تر ست — خنده یا گفتار یا لب یا دهن
شهرهٔ عالم چو صوفے در گذشت — شهره شهرم چو غازی در رسن
سعدیا گر عاشقے یا نے بگو — عاشقا گر مفلسے دستے بزن

فی مدح ترکان خاتون کرمانی

ای پیش از آنکه در قلم آید ثنای تو — واجب بر اهل مشرق و مغرب دعای تو
درویش و پادشاه ندانم درین زمان — الا بزیر سایهٔ همچون همای تو
نوشیروان و حاتم طائی که بوده اند — هرگز نبوده اند بعدل و سخای تو
مشهور در نواحی و مشهور در جهان — آوازه بعد و خوف در و جای تو

خجسته روزی خرم کسی که باز کند
بروی دولت و بخشش در فرح ناگاه

گر چشم داشت که یوسف عزیز مصر شود
اسیر بند بلاے برادران در چاه

شب فراق نمیبا ید از فلک نالید
که روزهای سپیدست در شبان سیاه

هر آنکه بر در بخشایش خدای نشست
بعاقبت نرود نا امید از این درگاه

زمانه بر سر آنست اگر خطاے کرد
که بعد ازین همه طاعت کند بقدر گناه

خدای عمر درازت دهاد و چند انی
که دست جور زبان از زمین کنی کوتاه

بگرد شقهٔ اسلام خیمهٔ بزنی
که کبریا نتواند ربود پرهٔ کاه

مراد سعدی از انشاد رحمت خلق است
نصیحت ست بسمع قبول شاهنشاه

دوام دولت و آرام مملکت خواهی
ثبات راحت و امن مزید و نعمت و جاه

کمر بطاعت و انصاف و عدل و عفو ببند
چو دست همت حق بر سرت نهاد کلاه

نور روشن آئینه زآه دردمند بترس
عزیز من که اثر میکند در آئینه آه

معلمان بد آموز را سخن مشنو
که دیر سال بهانی بکام نیکوخواه

دعای زنده دولت رفیق باد و قرین
خدای عالمیانت نصیر باد و پناه

فی النصائح والمواعظ

ای نفس اگر بدیدهٔ تحقیق بنگری
درویشی اختیار کنی بر توانگری

ای پادشاه وقت چو وقت ترا رسد
تو نیز با گدای محلت برابری

گر بخت نوبتت بدر قصر میزنند
نوبت بدیگری بگذاری و بگذری

دنیا زنی ست عشوه ده و دلستان و لیکن
با کس بسر نمیبرد او عهد شوهری

آن راه دوزخ ست که ابلیس میرود
بیدار باش تا نپی او راه بسپری

در صحبت رفیق بد آموز هیچ مان
کاندر کمند دشمن آهیخته خنجری

راهی بسوی عاقبت خیر میرود
راهی بسوی هاویه اکنون مخیری

گوشت حدیث میشنود هوش با خبر
در حلقهٔ بصورت و چون حلقه بیدری

دعوی مکن که برترم از دیگران بعلم
چون کبر کردی از همه دونان فروتری

از من بگوی عالم تقصیر گوی را
گر در عمل نکوشی نادان مقصری

بار درخت علم ندانم مگر عمل
با علم اگر عمل نکنی شاخ بی بری

از صد یکی بجای نیاورده شرط علم
وز حب جاه در طلب علم دیگری

علم آدمیت ست وجوانمردی و ادب
ورنه دوی بصورت انسان مصوری

هر علم را که کار نبندی چه فائده
چشم از برای آن بود آخر که بنگری

امروز غرهٔ بفصاحت که در حدیث
هرگز نکرده را هنر از دلائل بیاوری

فردا فصیح باشی در موقف حساب
گر علتی نگوئی و عذری نیاوری

در صد هزار عذر بگوئی گناه را
مرشوی کرده را نبود زیب دختری

مردان بسعی و رنج بجائی رسیده اند
تو بی هنر کجا رسی از نفس پروری

ترک هوا ست وادی و دریای معرفت
عارف نذات شو نه بدلق قلندری

در کم ز خویشتن بحقارت نظر مکن
گر بهتری بمال بگوهر برابری

ور بی هنر بمال کنی فخر پر حکیم
کون خرت شمارد اگر گاو عنبری

فرمان بر خدا و نگهبان خلق باش
این هر دو قرن اگر بگرفتی سکندری

عمری که میرود بهمه حال جهد کن
تا در رضای خالق هیچون بسر بری

ایضاً فی المواعظ

ای که پنجاه رفت در خوابے — نگر این پنج روز در یابے
تا کے این باد و کبر و آتش خشم — شرم بادت کہ قطرہ آبے
گل گشتی و همچنان طفلے — شیخ گشتے و همچنان شابے
تو بهار ے نشسته و زچپ و راست — میرد و تیر چرخ پرتابے
تا در بن گله گوسفندے هست — ننشیند اجل ز قصابے
تو چراغے نهاده بر ره باد — خانه در قعر بیلابے
گر بر فعت سهر و کیوانے — ور بحسن آفتاب و مهتابے
در بمشرق روے بیاسائے — ور بمغرب روے بجائے
در تمکین ابن عفانے — ور به تیروی ابن خطابے
در بنعمت شریک قارونے — ور بقوت حدیل مهرابے
ور نمیر شود کہ سنگ سیاه — زر خالص کنے بعلابے
ور بمردے زیاد و رگذرے — ور بشوئے چو برق بشتابے
ملک الموت را بحیله دفن — تو انے کہ پنجه بر تابے
منتهای کمال نقصان ست — گل بریزد بوقت سیرابے
تو کہ مبدا و مراجعت این ست — نه سزاوار کبر و اعجابے
خشت بالین گور یاد آور — ای کہ سر بر کنار راحابے
خفتنت زیر خاک خواهد بود — ای کہ در خواب گاه سنجابے

با همه عیب خویشتن شب و روز
ور نگاهی بعیب اصحابی

گر همه علم عالمت باشد
نه عمل مدعی و کذابی

پیش مردان آفتاب صفت
با ضافت چو کرم شب تابی

پیر گشتی و ره ندانستی
تو نه پیری که طفل کتابی

فی مدح اتابک ابو بکر سعد

بنوبت اند ملوک اندرین پنج سرای
کنون که نوبت تست ای ملک بعدل گرای

چه دوستی کند ایام اندک اندک بخش
که یار باز پسین دشمنی ست جمله ربای

چه مایه بر سر اینملک سروران بودند
چو دور عمر بسر شد درآمد انداز پای

تو مرد باش و ببر با خود انچه بتوانی
که دیگرانش بحسرت گذاشتند بجای

درم بخور ستانان زر بزینت ده
بنای خانه کنانند و بام قصر آرای

بعاقبت خبر آمد که مرد ظالم مرد
بسیم سوختگان زر نگار کرده سرای

بخور مجلسش از نالهای دود آمیز
عقیق زیورش از دیدهای خون پالای

نیاز باید و طاعت نه شوکت و ناموس
بلند بانگ چه سود و میان تهی چو درای

دو خصلت اند نگهبان ملک یاد و دین
بگوش جان تو بندارم این دو گفت خدای

یکی که گردن زورآوران بقهر بزن
دوم که از در بیچارگان بلطف درای

بتیغ و طعنه گر فتند جنگجویان ملک
تو برو بجز گرفتی بعدل و همت و رای

چو همتست چه حاجت بگرز مغفر کوب
چو دولتست چه حاجت بتیر جوشن خای

بچشم عقل مر این خلق بادشاهانند
که سایه بر سر ایشان فگنده چو همای

قصیدهٔ فارسیه

فی مدح الملک المرحوم عزالدین تازی گوی

گرت بشب بندی سر بر آستانهٔ حق — کی آت بروز میسر شدی جهانداری
بدولت تو چنان ایمن است پشت زمین — که خلق در شکم مادر ند پنداری
بزیر سایهٔ عدل تو آسمان را نیست — مجال آنکه کند بر کسی ستمگاری
کف عطای تو گر نیست ابر رحمت خلق — چه غمتست که بر بر و بحر بیماری
مدیح شیوهٔ درویش نیست تا گویم — مثال بحر محیطی و ابر آذاری
نگویمت که بفضل از کرام ممتازی — نگویمت که بعدل از ملوک مختاری
وگرچه این همه هستی نصیحت اولی تر — که پند راه خلاص ست و دوستی باری
بسعی کوش که ناگه فراغتت بنود — که سرخاری اگر روی شیر نر خاری
خدای یوسف صدیق را عزیز نکرد — بجز بمردی و لیکن بخوب کردارے
شکوه لشکر و جاه و جلال و مالت هست — ولے بکار نیاید بجز نکوکارے
چه روزها بشب آورده براحت نفس — چه باشد ار بعبادت شبے بروز آری
که پیش اهل دل آب حیات در ظلمات — دعای زنده دلانست در شب تارے
خدای سلطنتت در زمین دنیا داد — ز بهر آنکه در و تخم آخرت کاری
به بندگی سر طاعت بنه که بر بالی — برفعت از سر گردون کلاه جباری
بقاے مملکت اندر وجود دیگر نیست — که دست هیچ قوی بر ضعیف نگماری
بدولت علم دین حق فراشته شد — بصولت علم کفر در نگونساری
چنانکه تا بقیامت کسے نشان ندهد — بجز دهان فسر نگی و مشک تاتاری
پس از گرفتن عالم چو کوچ خواهد بود — رواست گر همه عالم گرفته انگاری
به نیک و بد چو بباید گذشت آن بهتر — که نام نیک بدست آوری و بگذاری

ایضاً فی الموعظة

دریغ روز جوانی و عهد برنائی
نشاط کودکی و عیش خویشتن رائی

سر فراوتنی انداخت پیری اندر پیش
پس از غرور جوانی و دست بالائی

دریغ بازوی سر پنجگی که بر پیچد
ستیز دور فلک ساعد توانائی

زهی زمانهٔ ناپایدار عهد شکن
چه دوستی است که با دوستان نمیمالی

که اعتماد کند بر مواهب نعمت
که همچو طفل بخشی و باز برمبائی

بزار تر گسلی هرچه خوبتر بندی
تباه تر شکنی هرچه خوشتر آرائی

بعمر خویش کسی از تو کام برنگرفت
که در شکنجهٔ ناکامیش نفرسائی

اگر زیادت قدرست در تغیر نفس
مخواستم که بقدر من ارزافزائی

مرا ملامت دیوانگی و سرسبکی
ترا سلامت پیری و پای برجائی

شکوه پیری بگذار و حلم و فضل و ادب
کجاست جهل جوانی و عشق برنائی

چو با قضا و اجل برسنیز نتوان آمد
تفاوتی نکند گر پرسی و دانائی

نه آن جلیس انیس از کنار من رفته است
که بعد از و متصور شود شکیبائی

دریغ خلعت زیبای احسن التقویم
بر استین ستم طراز زیبائی

غبار خط معنبر نشسته بر گل روی
چنانکه مشک بماورد بر سمن سائی

اگر ز باد فنا ای پسر بیندیشی
چو گل بعمر دو روزه غرور ننمائی

زمان رفته نخواهد بگریه باز آمد
ز آب دیده که گر خون دل بپالائی

خود خت جامهٔ کامی بقد کس گردون
که عاقبت بمصیبت نکرد یکتائی

آن پنجه کمان کش و انگشت خط نویس — هر بندی او فتاده بجای و مفصلی

درویش و بادشه نشنیدم که کرده اند — بیرون ازین دو لقمه روزی تناولی

زان کنجهای نعمت و خروارهای مال — با خویشتن بگور نبردند خردلی

از مال و جاه و منصب دنیا و تخت و بخت — بهتر ز نام نیک نکردند حاصلی

بعد از هزار سال که نوشیروان گذشت — گویند از و هنوز که بود است عادلی

ای آنکه خانه بر ره سیلاب میکنی — بر خاک رود خانه بنا شد معولی

دل در جهان مبند که با کس وفا نکرد — هرگز نبود دور زمان بی تبدلی

مرگ از تو دور نیست و گر هست فی المثل — هر روز باز میرویش پیش منزلی

بنیاد خاک بر سر آنست ازین سبب — بیرون نباشد از خللی یا تزلزلی

دنیا مثال بحر عمیق است پر نهنگ — آسوده عارفان که گرفتند ساحلی

دانا چه گفت گفت چو عزت ضرورتست — من خود باختیار نشینم بمنزلی

یعنی خلاف رای خداوند حکمت است — امروز خانه کردن و فردا تحولی

آنکه که سر بمالش گورم نهند باز — از من چه بالشی که بماند ز محملی

بعد از خدای هر چه بتصور کنی بعقل — ناچار ش آخر یست همیدون که اولی

خواهی که رستگار شوی راستگار باش — تا عیب جوی را نرسد بر تو مدخلی

تیر از کمان چو رفت نیاید بشست باز — پس واجبست در همه کاری تامل

باید که قهر و لطف بود با دشاه را — ورنی مسیر ش نشود حل مشکلی

وقتی بلطف گوی که سالار قوم را — با گفتگوی خلق بباید تحملی

وقتی بقهر گوی که صد کوزه نبات — گر گه چنان بکار نیاید کز حنظلی

اگر این خیال محقق شدی به بیدار — که روی عزم همایون از این طرف داری
خدا را که تواند گذارد و شکر و سپاس — یکی منم که بشکرش کنم شکرباری
ندید دشمن بطالعم هر آنچه بجواست — که دوست بر سر لطف آمده ست دلداری
تو یاد هر که کنی در جهان بزرگ شود — مگر که دیگرش از چشم خویش بگذاری
اگر مرا هنری هست با خطائی هست — تو از مکارم اخلاق خویش یاد آری
جماعت شعرا این دروغ شیرین را — اگر بروز قیامت بود گرفتاری
مرا که شکر و ثنای تو گفته ام همه عمر — مگر خدای نگیرد بر است گفتاری
تو روی و خنده و لبند طبع من بکشای — که خانگیش برآورده ام نه بازاری
چو همسرش نه بینم نباقصی مذهم — خلیفه زاده تحمل چرا کند خواری
بهر دلی سر همت فرو نمی آید — به بسته ام در دکان زهیچ بیداری
من آن بروی نخواهم بهر آنان داون — که پیش طائفه مرگ به که بیماری
خدای درد و جهانت جزای خیر دهاد — که هر چه داد با ضعاف آن سزاوار ی
ترا که همت و اخلاق و فر و بخت انیست — بهر چه سعی کنی دولت دهد یاری
همین سعادت و توفیق بر مزیدت باد — که حق گذاری و ناحق کسی نیازاری

من نوادر نکات طبعه فی المراثی

دل شکسته که مرهم نهد گر ما برش — یتیم خسته که از پای بر کند خارش
خدنگ درد فراق اندرون سینه خلق — چنان بخست که در جان نشست سوفارش
چو مرغ کشته قلم سر بریده میگردد — چنان که خون سیه میرود ز منقارش

برفت سایهٔ درویش و گسترش عدلش
بپوشش بار خدایا بغفو ستارش

بخیل خانهٔ گردون بیان عالم قدس
بگرد خانهٔ روحانیان فرود آرش

عدو که گفت بغوغا که در گذشتن او
جهان خراب شود سهو بود پندارش

نمرد سعد ابو بکر سعد بن زنگی
که ماند سعد ابو بکر نام بردارش

چراغ را که چراغی ازو فراگیرند
فرو نشیند و باقی بماند انوارش

خدایگان زمان و زمین مظفر دین
که قائمست براعلاء دین و اظهارش

بزرگوار خدایا بفرد و دولت و کام
دوام عمر بده سالهای بسیارش

بهر نیک مردان کز چشم بد بپرهیزش
بر آستان که زنار آستان نگذارش

که نقطه تا ممکن نباشد اندر اصل
درست باز نیاید حساب پرگارش

ایضاً

باتفاق دگر دل بکس نباید داد
زبستگی که درین نوبت اتفاق افتاد

چو ماه دولت بوبکر سعد آفل شد
طلوع اختر سعدش هنوز دل میداد

امید امن و سلامت بگوش دل می گفت
بقای سعد ابوبکر سعد زنگی باد

هنوز داغ نخستین تمام ناشده بود
که دست جور زمان داغ دیگرش بنهاد

ندآن دریغ که هرگز بدر رود از دل
نه آن حدیث که هرگز برون شود از یاد

عروس ملک نکوروی دخترست ولیک
وفا نمیکند این سست مهر با داماد

نه خود سریر سلیمان بباد رفته و بس
که هر کجا که سریریست میرود بر باد

وجود خلق بدل میکنند و نه زمین
همان ولایت کیخسرو است و ملک قباد

قصه فرو شد وصبح دوم چهر عل بگرفت | حیات او چو سر آمد مزید عمر تو باد
کشایشت بود ار پند بنده گوش کنی | که هر که پند شنید و سخن جهان بگشاد
همان نصیحت جدت که گفته ام بشنو | که من نمانم و گفت منت بماند یاد
ولی خراب کن بیگانه اگر خواهی | که سالها بودت خاندان ملک آباد

ایضاً رحمة الله علیه

بهیچ باغ نبود آن درخت مانندش | که تند باد اجل بیخ بر نکندش
بدوستی جهان هرگز اعتماد کند | که خرج دید بظر بازگیست هر چندش
بلطف خویش خدایا روان او خوشدار | بدان حیات بکن زندگانی خورسندش
بمرد سعد ابو بکر سعد بن زنگی | که هست سایه امید وار فرزندش
گر آفتاب بشد سایه همچنان باقی است | بقای اهل حرم باد و خویش و پیوندش
همیشه سبز و جوان باد در حدیقه ملک | درخت دولت بیخ او و برومندش
یکی دعای تو گفتم و گرد دعای عدو | کنون بگویم اگر نیک نیست پسندش
هر آنکه پای خلاف تو در رکاب آورد | بخانه باز رود اسپ بیخداوندش

وله ایضاً رحمة الله علیه

بوجود عارضیی دل دراو نشاید بست | همان که مرهم دل بود بان نبایستی
اگرچه اهرا رواح در کشاکش نزع | همی بعالم علوی رود ز عالم پست
بر آب دیده مهجور مسلمت نیست | که شوق می نهاند عنان عقل از دست

شکیبائی مجوی از جان مهجور | که بار از طاقت مسکین فزون ست
سکون در آتش سوزنده گفتم | نشاید کرد و درمان هم سکون ست
که دنیا صاحبی بد عهد و خون خوار | زمانه ماوری بیمهر و دون ست
نه اکنون ست بر ما جور ایام | که از دوران آدم تا کنون ست
نمیدانم حدیث نامه چون ست | همے بینم که عنوانش بخون ست

بند دوم

بزرگان چشم و دل در انتظارند | عزیزان وقت و ساعت میشمارند
غلامان در و گوهر میفشانند | کنیزان دست و ساعد می نگارند
ملک خان و میاق و بدر و ترخان | برهواران تازے بر سوارند
که شاهنشاه عادل سعد بو بکر | بایوان شهنشاهے در آرند
حرم شادی کنان بر طاق و ایوان | که مروارید بر تاجش بیارند
زمین میگفت عیش خوش گذارم | ازان پس آسمان گفت ار گذارند
امید تاج و تخت خسروے بود | ازین غافل که تابوتش در آرند
چه شد پاکیزه رویان حرم را | که بر سر گاه و بر زیور غبار لند
نشاید پاره کردن زیور روی | که مردم تحت امر کردگار اند
ولیکن با چنین داغ جگر سوز | نمیشاید که فریادے ندارند
بلی شاید که مهجوران بگریند | روا باشد که مظلومان بزارند
نمیدانم حدیث نامه چون ست | همے بینم که عنوانش بخون ست

دران عالم خدائے از عالم غیب
نثار رحمتش بر سر فشانا د

هر انکس دل نمے سوزد بدین درد
خدایش هم بران آتش نشانا د

درین گیتی مظفر شاه عادل
محمد نام بر وارش بمانا د

سعادت پرتو نیکان وهادش
بخوی صالحانش پرورانا د

روان سعد را با جان بو بکر
باوج روح و راحت گستراناد

بکام دوستان و بخت فیروز
بسے دوران دیگر بگذرانا د

نمیدانم حدیث نامه چون ست
همے بینم که عنوانش بخون ست

مرثیهٔ امیر سیف الدین

دردی بدل رسید که آرام جان برفت
وز هر که در جهان بد ریغ از جهان برفت

شاید که چشم چشمه بگرید بهایهای
بر بوستان که سرو بلند از میان برفت

بالا بلند کرد و رخت بلند ناز
ناگه بحسرت از نظر باغبان برفت

گیتی بر او چو خون سیاوش گریه کرد
خون سیاوشان ز دو چشمش روان برفت

دو دو دل از دریچه بباید که دود خلق
هرگز چنان نبود که تا آسمان برفت

تا آتش ست غرمن کسے چنین بسوخت
زنهار از آتشی که بجز خشم و خان برفت

باران فتنه بر در و دیوار کس نبود
بر بام باز گریهٔ خون ناوران برفت

تلخ ست ضربت غم هجران و تلختر
هر سرو قامتی که بحسرت جوان برفت

چندان برفت خون جراحت بر اسپے
کز چشم مادر و پدر مهربان برفت

همچون شقائق دل خونین من سیاه شد
کان سرو نو بر آمده از بوستان برفت

ماه فرخنده روی دوم پیچید | وعلیک السلام یا رمضان
الوداع ای زمان طاعت خیز | محفل ذکر و مجلس قرآن
مهر فرمان ایزدی برلب | نفس در بند و دیو در زندان
تا دگر روزه در جهان آید | پس مگردد بگونه گونه جهان
بلبلی زار زار میناليد | در فراق بهار و وقت خزان
گفتم اندوه مبر که باز آید | روز نوروز و لاله و ریحان
گفت ترسم بقا و فا نکند | ورنه هر سال گل دهد بستان
روزه بسیار و عید خواهد بود | تیر ماه و بهار و تابستان
تا که در منزل حیات بود | سال دیگر که در غریبستان
خاک چندان از آدمی بخورد | که شود خاک و آدمی کیسان
هر دم از روزگار ما جزویست | که گذر میکند چو برق یمان
کوه اگر جزو جزو بر گیرند | متلاشی شود بدو رزمان
تا قیامت که دیگر آب حیات | باز گردد بجوی رفته روان
یارب آندم که دم فرو ماند | ملک الموت واقف وشیطان
کار جان پیش اهل دل سهل است | تو نگهدار جو همه ایمان

فی مرثیة المستعصم

آسمان راحق بود گر خون ببارد بر زمین | بر زوال ملک مستعصم امیر المومنین
ای محمد گر قیامت می برآری سر ز خاک | سر آور دین قیامت در میان خلق بین

تجربت بیفائده ست آنجا که برگردد بخت | حمله آوردن چه سود آنرا که برگردد زین
گر گسانند از پی مردار دنیا جنگجوی | ای برادر گر خردمندی چو سیمرغان نشین
ملک دنیا را چه قیمت حاجت انیست از خدای | گو نگهدار و بها بر ملک ایمان و یقین
یارب این کن مسلمانی بما آباد دار | در پناه شاه عادل پیشوای ملک و دین
خسرو صاحبقران غوث زمان مجد و سعد | آنکه اخلاقش پسندیدست و اوصافش گزین
مصلحت بود اختیار رای روشن بین او | زیردستان را سخن گفتن نشاید جز چنین
لاجرم در بحر و بر بش واعیان دولتند | گای هزاران آفرین بر جانت ای جان آفرین
روزگارت با سعادت باد و سعدی مدح گوی | رایتت منصور و بختت یار و اقبالت قرین

ملمّعات

وقتها گاهی بر آسودی نیم | قال مولائی بطرفی لا تنم
اسیقانی و دعانی افتضح | عشق و مستوری نیامیزد بهم
ما بسکینی سلاح انداختیم | لا تخلوا قبل من القی السلم
یا غریب الحسن رفقاً للغریب | خون درویشان مریزای محتشم
گر نگردستی بجویم پنجه تیز | مالذاک الکف مخضوبا بدم
قد ملکت القلب ملکا دائما | خواهی اکنون عدل کن خواهی ستم
گر بخوانی ور برانی بنده ام | لا ابالی ان دعانی او رستم
یا قصیب البان ما هذا الوقوف | گر خلاف سرو میخواهی بچشم
عمرها پرهیز میکردم ز عشق | ما حسبت الآن الا قد جسم

۵۷

گر کوته باد چون دست من از دوست
زبان دشمنان از بد سگالے

الا یا ساکنان عنے توقف
فما قلب المعانے عنک سالے

بچشمانت کہ گرچہ دوری از چشم
دل از یاد تو یکدم نیست خالے

الم تنظر الے عینی و دمعے
ترمی فی الجر اصداف اللآلے

مرکب در وجود من چو جانے
مصور در دماغم چون خیالے

منعت الناس یستسقون عینا
ان استرسلت دمعا کالالے

جہانی تشنگان را دیدہ در تست
چنین پاکیزہ پندارم زلالے

ولی فیک الارادۃ فوق وصف
ولکن لم نزد لے ما احتیالے

چہ دستان با تو در گیرد چو روباہ
کہ از مردم گریزان چون غزالے

جرت عیناى من ذکراک سیلاً
سل الہجران عنے ما ہجرالے

نمایندت بہم خلقے بانگشت
چو بینندت آن دو ابروی ہلالی

حفاظے لم ازل ما دمت حیا
ولو انتم ہجرتم من وصالے

دلت سخت ست و پیمان اندکی شست
وگر ہر ہر چہ گویم بر کمالے

اذا کان اقتضاے فیک حلوا
فقل لے ما بعذابے و مالے

مرا با روزگار خویش بگذار
نگیرد سر زنش در لا ابالے

ترانی ناظما فے الوجد بیتا
وطرفے ما ترے عقد اللالے

نگویم قامتت زیباست با چشم
ہمہ لطفے و سر تا پا جمالے

وان کنتم سمعتم طول مکثے
حوالیکم فقد عان ارتحالے

چو سعدی خاک کوی تو سوی ندارد
اگر خود خاک وی در دیدہ مالے

ان نطق العارف فی وصفه | بعجز عن شان عدیم المثال
کار مگس نیست درین ره پرید | بلکه بسوزد پر عنقا و بال
کم فطن باور ستفهما | عاد وقد کل لسان المقال
فهم بسے رفت ندیدش طریق | وهم بسے گشت نماندش مجال
لو دنت الفکرة من حجبر | لاحترقت من سبحات الجلال
بر دل عشاق جمالش خوش ست | تلخی هجران بامید وصال
اصبح من غایة الطافه | یحترم العبد وسقی السوال
بنده دگر بر که کند اعتماد | گر فگند بر کرم ذو الجلال
ان مقالی حکم تعتبر | موعظة تسمع صم الجبال
هر که بگفتار نصیحت کنان | گوش ندارد بخورد گوشمال
هاویة المحشر واد عمیق | تمتحن النفس وتمضی المجال
گر قدمت هست چو مردان برو | ور عملت نیست چو سعدی بنال
رب اغنی واقل عثرتی | انت رجائی وعلیک التکال

وله ایضا

آفتاب ست آن پریرخ یا ملائک یا بشر | قامتست آن یا قیامت یا الف یا نیشکر
هذ صبری ما تولی رد عقلی ما تنی | ضاد قتلی ما تشی زاد وجدی ما عبر
گلبن ست آن یا تن نازک سنا دشنه یا حریر | آهن ست آن یا دل نامهربانش یا حجر
بهشت والطلوب عندی کیف حالی ان نای | حرت والمامول نخوی یا حیاتی ان حجر

اما اخالص ودی الم اراک تجد ے	فکیف ینقص عهدی وفیم هجرانی قل
اگرچہ مالک رقی و بادشاہ بحقے	ہمت حلال نباشد زخون بندہ تقاعل
فمن یبلغ عنی لمالے معذب قلبے	اذا خرجت فوادی بسیف لحظک فاقتل
توان کہ نداری کہ من خلاص بیابم	اسیر ماندم و درمان تحمل ست وتذلل
لاوضحن بسرّی و لو بہتک ستر ے	اذا لاجتہ ترضے وعز الہوائم تعدل
وفائے اہل مودت پیش اہل ارادت	نہ چون بقای شگوفہ ست وعشق بازی بلبل
تیل بین یدینا ولا تمیل الینا	لقد شدوت علینا الام تعقد فاخلل
مرا کہ چشم ارادت ہر دو موی تو باشد	دلیل صدق نباشد نظر بلالہ وسنبل
خذ اک شعر کل مسک اذا اتخذت عبیر ا	وحشو حذک ورد و طیب فیک قرنفل
تو خود تامل سعدی نمیکنی کہ نہ بینے	کہ ہیچ بار ندیدت کہ سیر شد زتامل

ولہ ایضًا

عمرم بآخر آمد عشقم ہنوز باقی	وزمی چنان نہ ستم کز عشق دی بماند
یا غایۃ الامانی قلبی لدیک فانی	شخصے کما ترانی من غایۃ اشتیاقے
ای دردمند مفتون بہ خط و خال موزون	قدر وصالش اکنون دانی کہ در فراقے
جار الکفاۃ لازم الجمال زما	و اللیل لہما والد تمع فے المآقے
بعد از عراق جائی خوش نایدم ہوائے	مطرب بزن نوائی زان پردہ عراقے
خان الزمان عہدے حتی یلیت وحدے	روی علی دوی بالمدامۃ ماقے
از سرو سہ چگوئی ای مجمع نکوئے	تو ماہ مشکبوئی تو سرو سیم ساقے

تا سوار عقل بر دارد دمے — طبع شوریدہ نگیرد راہ از دست لگام
دردی ازمی در قدح کن پیش از انگہ — در خروش آید خروس صبح بام
زاہنین چنگال شاہین غمت — طوق بر گردن نہادم چون حمام
ساعتی چون گل بصحرا بر گذر — یکزمان چون سرو در بستان خرام
تا شود بر گل نکو روئے وبال — تا شود بر سرو رعنائے حرام
درد ماغ می پرستان بازکش — آتش سودا بآب چشم جام
یارب از فردوس کے رفت این نسیم — یارب از جنت کہ آورد این پیام
طوطیان جان سعدی را بطف — شکری دہ زان لب یاقوت فام
نالۂ بلبل بستی خوشترست — ساکنینی ساکنینی اے غلام

ولہ ایضاً

بپایان آمد این فتر حکایت همچنان باقے — بصد دفتر شاید گفت وصف الحال مشتاقے
کتاب مانع عمی حبیبا معرضا منے — ان اصنع ما تری انی علی عهدی وميثاقے
نگویم نسبتی دارم بنزدیکان درگاهت — که خود را بر تو می بندم بسالوسی و زراقے
اخلاقی احبائی فؤادی حبرانے — مریض العشق لا یبری الا بشکوای الراقے
نشان عاشق آن باشد که شب با رود پیوندد — نه صاحب رود شناسے نه تراگر خواب میگیرد نه صاحب رود شناقے
فم املاء واسقنی کاسا ودع مافیه مشموما — اما انت الذی تسقی فعین اسم تریاقے
قدح چون دور ما باشد بشیاران مجلس ده — مرا بگذار تا حیران بمانم چشم بر ساقے
سعی فی قتلی انسانی وما بد ریه ما شانی — انا المجنون لا اعنا حراقی و اغراقے

ولہ ایضاً

دوستان گویند کز عشقش برون شو صبر کن
سعدیا اندر آرزوی یار خود دیوانه شد

مات قلبی کیف صبر من صالک یا حبیب
فی حیاتی فی مماتی لیس غیرک یا حبیب

وله ایضًا

تو خون خلق بریزی و روی برتابی
ندانمت چه مکافات این گنه یابی

تصدعنی بالجور والنوی لیکن
الیک قلبی یا غایة المنی صابی

چو عندلیب چو فریاد ها همیدارم
تو از غرور جوانی هنوز در خوابی

الی الغداة وصلتم وتصبحون بهم
وفی وداد کم قد هجرت احبابی

نه هر که صاحب حسن ست جور پیشه کند
ترا چه شد که خواندی کمین اصحابی

احبتی امرونی بهجر ذکراه
لقد اطعت ولکن جبرا بی

غمت چگونه بپوشم که دیده تر رویت
همین گواهی بر من دهد بکذابی

مرا تو بر سر آتش نشانده عجب آنکه
منم در آتش و از حال من تو در تابی

من از تو سیر نگردم که صاحب استغفار
نه ممکن ست که هرگز رسد بسیر ابی

المثلثات

خلیلی الهدی انجی واصلح
ولیکن من هداه العدا افلح

نصیحت نیکبختان گوش گیرند
حکیمان پند درویشان پذیرند

کش انخه دار اغث خاطر نزیت
که سختی عاقلی ده بار راتیزت

من استضعفت لاتغلط علیه
من استکثرت تانکر بدیه

پرسش آزاکه چشم از فاقه خون بست | که قدر نعمت او داند که چون بست
غرش نانها چه از حلوا نرمست | تن بی کاشکی هن کت کبرست
افق یا من تمشی حول منقل | عن الخطاب فی واد عقنقل
فقیر از بهر نان بر در دعا خوان | تو می تندی که مرغم نیست برخوان
چه دانای کش سنگ پنج خورد است و تفتست | که مسکینی و سرماکشه خفتست
بحب المال لوجبت قدمت | وان خلقت محبو سا ندمت
منه گر عقل داری در سر و هوش | اگر مردی وه و بخش و خورد پوش
تو آنکه بیضه از هنجار دسته | پشیمان کم نخوره دام توشه نسته
صرف العمر فی تحصیل مالک | تفکر یا معمر فی مهالک
کسی از زرع دنیا خوشه برداشت | که چندی خورد و چندی توشه برداشت
که هپسند که خوارد عضه بکشم | که کردم کرد و بخورم یا بخشم
بهاء الوجه مع خبث النفوس | کمصباح علی قبر الجلوس
بگور گبر ماند زاهد از دود | درون مردار و بیرون مشک کافور
گو زاهد نادنی گنه اش مه کو | اکو زخدمت کش و رهه از تو
متی شرعات مخلوق العوارض | اذا فا لوا لک الکفر لا تعارض
مرد باز نده پوشان شام و شبگیر | چو رفتی در بغل نه دست ند بیر
جهان نزدم دوت کت چه خواکاند | که پاکش خورد نه بک قی چه واکاند
وجد یا صاح واکشف عن ملامة | لعل القوم فیهم ذو کرامة
بگو در نفس درویشان هنر نیست | اگر مردی ست زیشان هم بدر نیست

یا چهره بپوشش یا بسوزان
بر روی چو آتشت سپندے

دیوانهٔ عشقت ای پری روے
عاقل نشود بهیچ پندے

تلخ ست دهان عیشم از صبر
ای تنگ شکر بیا رقندے

ای سرو بقامتش چو مانے
زیباست ولے نه هر بلندے

گریم بامید دشمنانم
بر گریه زنند ریشخندے

ایکاش زدر در آمدی دوست
تا دیدهٔ دشمنان بکندے

ای آئینه اینمے که تا گاه
در تو رسد آه دردمندے

یارب چه شدے اگر برحمت
باری سوے ما نظر فگندے

یکروز بخوان حدیث سعدے
باشد که بگیرد از تو پندے

یکچند بحیره عمر بگذشت
من بعد بر آن سرم که چندے

بنشینم و صبر پیش گیرم
دنباله کار خویش گیرم

ایضا

آوخ که چه روزگار بر گشت
از من دل صبر و یار بر گشت

بر گشتن ماضی درتے بود
وان شوخ باختیار بر گشت

پرورده بدم بروزگارش
او نیز چو روزگار بر گشت

غم نیز چه بودے ار بجفتے
آنروز که غمگسار بر گشت

رحمت کن اگر شکستهٔ را
صبر از دل بیقرار بر گشت

عذرش بنه ار بزیر سنگے
سر کوفتهٔ چو مار بر گشت

جز دیدهٔ شوخ عاشقان را | بر چهره روان سرشک خونی نیست
گوته نظرے بجلوه تم گفت | غوغا مکن آخرت جنون نیست
گفتم ز توسکے برآید این دود | گفت آتش غم در اندرون نیست
عاقل داند که ناله زار | از سوزش سینه برون نیست
تسلیم قضا شوم کزین قید | کس را بخلاص رهنمون نیست
صبر از کفنم چه چاره سازم | کارم دل از یکے فزون نیست
گر بگشود گر معاف دارد | در قبضهٔ او چو من زبون نیست
دانی بچه ماند آب چشمم | سیماب که بگذرش سکون نیست
در دهر وفا نبود هرگز | یا بود و به بخت ما کنون نیست
چون برخے روے یار کردم | گفتم مگرش وفا ست چون نیست
بنشینم و صبر پیش گیرم | دنبالهٔ کار خویش گیرم

ایضاً

در دا که بلب رسید جانم | آوخ که ز دست شد عنانم
کس دید چو من ضعیف هرگز | کز هستی خویش در گمانم
پروانه ام او فتان و خیزان | یکبار بسوز و وارهانم
گر لطف کنی بجاے اینم | ور جور کنی سزاے آنم
چون نقش تو نیست در ضمیرم | جز نام تو نیست بر زبانم
گر تلخ کنے بدور یم عیش | یادت چو شکر بود دهانم

یارے بگذر کہ در فراقت — خون شد دل ریش از اشتیاقت
بگشای دہن کہ پاسخ تلخ — گوئے شکرست در مذاقت
در کشتۂ خویشتن نگہ کن — یارے اگر افتد اتفاقت
تو خندہ زنان چو شمع و خلقی — پروانہ صفت در احتراقت
ما خود ز کدام خیل باشیم — تا خیمہ زنیم در وثاقت
ما حضرت صبر و شکیبائی لیکن — عینے نظرت و ما اطاقت
بس دیدہ کہ شد در اشتیاقت — دریا و نمیرسد بساقت
تو مست شراب خواب و ما را — بیخوابی گشت زافتراقت
نہ قدرت با تو بودنم ہست — نہ طاقت آنکہ در فراقت
بنشینم و صبر پیش گیرم — و نالہ کار خویش گیرم

ایضاً

طاقت برسید و ہم نگفتم — عشقت کہ ز خلق می نہفتم
طاقت ز قرار و صبر و آرام — زانروز کہ با غم تو جفتم
آہنگ دراز شب زمن پرس — کز حسرت تو دمے نخفتم
بر ہر مژہ قطرۂ ز الماس — دارم کہ بگریہ سنگ سفتم
تقدیر درین میانم انداخت — ہر چند کنارہ میگرفتم
گر کشتہ شوم عجب مدارید — من خود ز حیات در شگفتم
دی بر سر کوی دوست یکچند — خاک قدمش بدیدہ رفتم

ولہٗ ایضًا

بربود جمالت اے مہ نو — از ماہ شب چہاردہ ضو
چون میگذری بگو بطاؤس — گر جلوہ کنان روی چنین رو
گر لاف زنم کہ من صبورم — دور از تو حکایتے ست مشنو
دستی زغمت نہادہ بر دل — چشمے زپیت فتادہ در کو
یا از درِ عاشقان درون آے — یا از دلِ طالبان برون رو
یا متلف مہجتے و نفسے — اللہ یقیک محضر السو
زین جور و تحکمت غرض چیست — بنیاد وجود ما کن و رو
با من چو جوے ندید معشوق — نگرفت حدیث من بیک جو
گفتم کنمت ببین کہ روزے — بینے کہ شوم بہ خلعتے نو
در سایۂ شاہ آسمان قدر — مہ طلعت و آفتاب پرتو
از لفظ من این حدیث شیرین — گر مے نرسد بگوش خسرو
بنشینم و صبر پیش گیرم — وز نالہ کار خویش گیرم

ایضًا

اے سرو بلند قامت دوست — وہ وہ کہ شمامت چہ نیکوست
دریاے لطافت تو میراد — ہر سرو سہی کہ بر لب جوست
نارنگ بدنے کہ مے نگنجد — در زیر قبا چو غنچہ در پوست

این جور که میبریم تا کے
وین صبر که میکنیم تا چند
چون مرغ بطمع دانه در دام
چون من گرگ بهوے ذبه در بند
افتادم و مصلحت چنین بود
سنبے بند نگیرد آدمے پند
هست وجب این و پیش از اینم
باشد که چو مردم خردمند
بنشینم و صبر پیش گیرم
وینا له کار خویش گیرم

ایضاً

امروز جفا نمیکند کس
در شهر همے تو میکنے بس
در دام تو عاشقان گرفتار
در بند تو دوستان مجلس
یا محرمے بیار خدے
من جمر تها السیراج یقبس
صبحے که شام جان شتاق
خوشبوے کند از انتفس
استقبله وان توے
استانه وان تقبس
اندام تو خود حریر چین ست
دیگر چکنے قباے اطلس
من در همه قولها قصیحم
در وصف شمائل تو اخرس
جان در قدمت کنم ولیکن
ترسم ننهے تو پاے برجس
آخر بزکات تندرستے
فریاد دل شکستگان رس
اے صاحب حسن و وفا کوش
کاین حسن وفا نکرد با کس
من بعد چنین مکن کزین بیش
ورنه بخدا که من ازین بس
بنشینم و صبر پیش گیرم
وینا له کار خویش گیرم

بسیار کسیه سفید کرده است | دوران سپهر لاجوردی

صلحست میان کفر و اسلام | با ما تو هنوز در نبردی

سر بیش گران مکن که کردیم | اقرار به بندگی و خوردی

با درد تو ام خوش ست زیرا که | هم دردی و هم دوای دردی

گفتی که صبور باش هیهات | دل موضع صبر بود بردی

هم چاره تحمل ست و تسلیم | ور نه بکدام جهد و مردی

بنشینم و صبر پیش گیرم | ور ناله کار خویش گیرم

ایضاً

بگذشت و نگه نکرد با من | در پای کشان ز کبر دامن

دو نرگس مست هم خوابش | در پیش و بحسرت از قفامن

اے قبلهٔ دوستان مشتاق | گر با همه این سخنے که با من

بسیار کسا که جان شیرین | در پاے تو زیر و او لا من

گفتم که شکایتے بخوانم | از دست تو پیش پادشا من

کاین سخت دلے و سست مهرے | جرم از طرف تو بود تا من

دیدم که نه شرط مهر بانیست | گر بانگ بر آرم از جفا من

گر سر برود فداے پایت | دست از تو نمیکشم رها من

جز وصل تو ام حرام بادا | حاجت که بخواهم از خدا من

گویند از ان نظر بپرهیز | پرهیز ندارم از قضا من

بر ما همه عیشها بگفتند | یا قوم لی شتی وحتام
ما خود زده ایم جام بر سنگ | دیگر مزنید سنگ بر جام
آخر نگهی بسوی ما کن | ای دولت خاص و حسرت عام
بس در طلب تو دیگ سودا | پختیم و هنوز کار ما خام
درمان اسیر عشق صبر است | تا خود بکجا رسد سر انجام
من در قدم تو خاک گشتم | باشد که تو بر سرم نهی گام
دور از تو شکیب چند باشد | ممکن نبود بر آتش آرام
در دام غمت چو مرغ وحشی | می پیچم و سخت میشود دام
من بیتو نه راضیم ولیکن | چون کام نمیدهی بناکام
بنشینم و صبر پیش گیرم | دنباله کار خویش گیرم

ایضاً

گفتار خوش و لبان باریک | ما اطیب خاک جل باریک
از روی تو ماه آسمان را | شرم آمد و شد هلال باریک
یا ضارتی بسیف لحظ | واللہ قتلتنی بهاتیک
از بهر خدا که مالکان جور | چندین نکنند بر ممالیک
شاید که بپادشه بگویند | ترک تو بریخت خون تاجیک
دانی که چه شب گذشت بر من | لایات بمثلها اعادیک
با این همه گر حیات باشد | هم روز شود شبان تاریک

ایضاً

خوبان جهان همه بدیدم | مثل تو بتا کیے دگرنے
پیران جهان نشان ندادند | چون تو دگرے بهیچ قرنے
ای آنکه بباغ دلبری رو | چون قد خوش تو یک شجرنے
چندین ثمر وفا نشاندم | وز وصل تو ذرهٔ ثمرنے
آوازه من ز عرش بگذشت | وز درد دلم ترا خبرنے
از رفتن من غمت نباشد | وز آمدن تو خود اثرنے
باز آیم اگر دهے اجازت | ای راحت جان من دگرنے
بنشینم و صبر پیش گیرم | دنبالهٔ کار خویش گیرم

ایضاً

شد موسم سبزه و تماشا | برخیز و بیا بسوے صحرا
کان فتنه که روی خوب دارد | هرجا که نشست خواست غوغا
صاحب نظرے که دید رویش | دیوانهٔ عشق گشت و شیدا
دانی نکند قبول هرگز | دیوانه حدیث مرد دانا
چشم از پے دیدن تو دارم | من بیتو خم کنار دریا
از جور رقیب تو نالم | خارست نخست و بار خرما
سعدی غم دل نهفته میدار | تا مے نشنوے ز غیر رسوا
گفتست مگر حسود با تو | زنهار مرو ازین پس آنجا
من نیز اگرچه ناشکیبم | روزے دو برای مصلحت را
بنشینم و صبر پیش گیرم | دنبالهٔ کار خویش گیرم

تمام شد

بعون صنایع مکین و مکان فضل و خلاق مین ہمتا

شیخ سعدی شیرازی

طیبا

در مطبع نامی منشی نول کشور طبع مین مزین و مصحح چھاپا گیا

کتاب طیبات

بسم الله الرحمن الرحیم

اول دفتر بنام ایزد دانا — صانع و پروردگار روے و توانا
اکبر و اعظم خدائے عالم و آدم — صورت خوب آفرید و سیرت زیبا
از در بخشندگی و بنده نوازے — مغز هوا را نصیب ماهے دریا
قسمت خود میخورند منعم و درویش — روزی خود میبرند پشه و عنقا
حاجت مورے بعلم غیب بداند — در بن چاهے بزیر صخره صما
جانور از نطفه میکند شکر از نے — برگ تر از چوب خشک و چشمه خارا
شربت نوشین آفرید از مگس نحل — نخل تنا در کند ز دانه خرما
از همگان بے نیاز و بر همه مشفق — از همه عالم نهان و بر همه پیدا
پرتو نور سراوقات جمالش — از عظمت دما و رائے فکرت دانا
خود نه زبان در دهان حارف مهوش — حمد و ثنا میکند که موے بر اعضا
هر که نداند سپاس نعمت امروز — حیف خورد بر نصیب رحمت فردا

بار خدایا مهیمنی دمبدمے — وز همه عیبے منزهے دمبدمے
ما متوانیم حق حمد تو گفتن — با همه کرّوبیان عالم بالا
سعدے ازانجا که فهم اوست سخن گفت — ورنه کمالات فهم کے رسد آنجا

وله ایضاً

ماه فرو ماند از جمال محمد — سرو نروید باعتدال محمد
قدر فلک را کمال و منزلتی نیست — در نظر قدر با کمال محمد
وحده که دیدار هر کسے بقیامت — لیلة الاسرائے شب وصال محمد
آدم و نوح و خلیل و موسی و عیسی — آمده مجموع در ظلال محمد
عرصهٔ دنیا مجال همت او نیست — روز قیامت مگر مجال محمد
وانهمه پیرایه بسته جنت فردوس — بو که قبولش کند بلال محمد
همچو زمین خواهد آسمان که بنفتد — تا بدد بوسه بر نعال محمد
شاید اگر آفتاب و ماه نتابند — پیش دو ابروی چون هلال محمد
چشم مرا تا بخواب دید جمالش — خواب نگیرد مگر خیال محمد
سعدے اگر عاشقی کنی و جوانی — عشق محمد بس ست و آل محمد

وله ایضاً

آنروی بین که حسن بپوشید ماه را — وان دام زلف و دانهٔ خال سیاه را
من سرو را قبا نشنیدم مگر که بست — بر فرق آفتاب ندیدم کلاه را

گر صورتی چنین بقیامت درآورند
عاشق هزار عذر بگوید گناه را

یوسف شنیده ام که بچاهی اسیر بود
این یوسفی است بر زنخ آورده چاه را

با دوستان خویش نگه میکنند چنانک
سلطان نظر کند بکمر بسته سپاه را

در هر قدم که من بنهادم سر و آستین
حیف ست اگر بدیده نروبند راه را

ای نور دیده پای که بر خاک می نهی
آخر نه بر دو دیده من به که راه را

ای خفته گاه سینه ببیدار نشوی
عیش کمن که درد دلی باشد آه را

من صبر بشب ازین نتوانم زروی او
چندا حتمال کوه توان بود کاه را

سعدی حدیث شستی و دفتر دعا شتی
دفتر شعر گفته بشوی و دگر نوی

دیگر کمن که عیب بود خانقاه را
الا دعای دولت سلجوق شاه را

یارب دوام عمر و دهش تا بقهر و لطف
بدخواه را بجز ادبد و نیکخواه را

دیشب بسکر میرفتند این طایفه بهنگام را
یاد قمت بیداری غلط بود دهست مرغ بام را

یک لحظه بود آن یا شبی کز عمر ما کم میشود
تا پخندان لب بر لبی بر ناکرفته کام را

هم تازه رویم هم خجل هم شادمان هم منفعل
کز عهده بیرون آمدن نتوانم این انعام را

گر پای بر فرقم نهی ای کشته فرمان میبری
ور سر بشمشیر انتقام خون عذرا این عقد اصرا

چون نجت نیکانجام را با بانگلی صلح شد
بگذار تا جان میدهد هر مدگوی بدفرجام را

سعدی سلم شد در جهان هر کو نی دعا گوی تو نیست
تا بت پرستی میکند گو میکن این اصنام را

بجای سرو بلند ایستاده بر لب جوی
چرا نظر نکنی یار سرو بالا را

شمائلی که در او صاف حسن و ترکیبش
مجال نطق نباشد زبان گویا را

گفت برخ زیبا نظر خطا باشد
خطا بود که نبیند روی زیبا را

بدوستی که اگر زهر باشد از دستت
چنان بصدق دارادت خورم که حلوا را

کسی ملالت وامق کند نباداند
عزیز من که ندیده است روی عذرا را

گر تم اشکش پنهان خبر غمها رسد
نگاه مه نکنی آب چشم پیدا را

بگفت که به یغما رود دولت سعدی
چو دل بعشق دهی دلبران یغما را

پیش ما رسم شکستن نبود عهد وفا را
الله الله تو فراموش مکن صحبت ما را

قیمت عشق ندانست قدم صدق ندارد
شست عهدی که تحمل نکند بار جفا را

گر نخیم بکشتند بقیامت که چه خواهی
دوست ما را و همه نعمت فردوس شما را

گر سرم میرود از عهد تو سر باز نپیچم
تا بگویند پس از من که بسر برد وفا را

خنک آن ریخ که یارم بعیادت بسر آید
در چنان حین چنین درد نخواهند دوا را

باد و ذات نباشد تو در آئینه نظر کن
تا بدانی که چه بوده است گرفتار بلا را

فرسر زلف عروسان چمن دست بدارد
بسر زلف تو گر دست رسد باد صبا را

سر انگشت تحیر بگزد عقل بدندان
چو در تامل کند آن صورت انگشت نما را

آرزو میکشدم شمع صفت پیش وجودت
که سراپای بسوزند من بی سر و پا را

ولد

بجان دوست که دشمن بدین رضا ندهد
که مدعی بپسندد آشنائی را

گر حلال نباشد که بندگان ملوک
ز خیل خویش برانند بی نوائی را

همه سلامت نفس آرزو کند مردم
خلاف من که بجان میخرم بلائی را

حدیث عشق نداند کسی که در همه عمر
بسر نکوفته باشد در سرائی را

خیال در همه عالم برفت و باز آمد
کز آن حضور تو خوشتر ندید جائی را

سری نصیحت بیچارگان فرود آورد
بدین قدر که بپوسند خاک پائی را

قبای خوشتر ازین در بدن تواند بود
بدن نیفتد ازین خوبتر قبائی را

اگر تو روی نپوشی بدین لطافت و حسن
وگرنه بینی در شهر پارسائی را

منه بجان تو بار فراق بر دل ریش
که پشه نبرد سنگ آسیائی را

دگر بدست نیاید چنین وفادارے
که ترک مے ندهد بهر عهد بیوفائے را

دعای سعدی اگر شنوی بدان کمن
که تحمل که اجابت بود دعائے را

چه کند بنده گر گردن ننهد فرمان را
چه کند گوی که عاجز نشود چوگان را

سر و بالای کمان ابرو اگر تیر زند
عاشق آنست که بر دیده نهد پیکان را

دست من گیر که بیچارگی از حد بگذشت
پیش از آن کز تو بپای تو ریزم جان را

گاهگاهی بپرده بر افتادی ازان نسترن
تا همه خلق ببینند نگارستان را

همه را دیده بر او صاف تو حیران مانده
تا دگر عیب نگویند من حیران را

بر خاستیم و نقش تو در جان ما بجاست — هر جا که هست بتو بنا باشد نشست ما
با چون خودی در افگن اگر پنجه میکنی — ما خود شکسته ایم چه باشد شکست ما
جرمی نکرده ام که عقوبت کند ولیک — مردم بشرع میکشد این ترک مست ما
شکر خدای را که آن بت وفا نکرد — باشد که توبه بشکند بت پرست ما

سعدی نگفتمت که بسر و بلند دوست
مشکل توان رسید بالای پشت ما

روی تو خوش مے نماید آئینه ما — کاینه پاکیزه است در وے تو زیبا
چون می روشن در آبگینه صافے — خوی جمیل از جمال روے تو پیدا
هر که دمی با تو بود یا قدمے رفت — از تو نباشد بهیچ روی شکیبا
صید بیابان سر از کمند نه پیچد — با همه پیچیده در کمند تو عمدا
طائر مسکین که مهر تست بجانش — گر بکشندش نمیرود بد گر جا
غیر تم آمد شکایت از تو بهر کس — ورد و دعا میبرم باطبا
بر تو جانت شوم که شمع افق را — پیش میرد چراغدان ثریا
گر تو شکر خند آستین بفشانے — هر مگسے طوطیے شوند شکر خا
جبهت شیرین اگر ترش ننشیند — مدعیانش طمع کنند بحلوا

مرد تماشای باغ حسن تو سعدیست
دست فرو مایکان برند بمعنا

ای کاش

شبے و شمعی و جمعی چه خوش بود تا روز
نظر بروی تو کردے چشم اعدا را

مرا تو میش که نامم که در شریعت عشق
معاف دوست بدارند قتل اعدا را

تو همچنان دل شهرے بغمزه کم ببری
که نبشه کان نبی سعد خان ایمنا را

درین روش که تولی برند چون سعدے
جفا و جور توانے و لے کمن ما را

وقتے دل سودائی سیر فت بستانها
عیش و طرب آوردی بر لاله و گلها

که نعره زدی بلبل که جامه دریدی گرما
تا یاد تو افتاد مرا زیاد برفت آنها

ای مهر تو در دلها وے مهر تو بر لبها
وی سوز تو در سرها وی سر تو در جانها

تا عهد تو در بستم عهد همه بشکستم
بعد از تو روا باشد نقض همه پیمانها

تا خار غم عشقت آویخته در دامن
کوته نظری باشد رفتن بگلستانها

آنرا که چنین وردی از پای در اندازد
باید که فرو شوید دست از همه درمانها

گر در طلبت رنجی ما را برسد شاید
چون عشق حرم باشد سهل ست بیابانها

هر تیر کز کمینش ست گو بر دل ریش آید
ما نیز یکی باشیم از جمله قربانها

هر گو نظری دارد با یار کمان ابرو
باید که سپر باشد پیش همه پیکانها

گوئید مگو سعدے چندین سخن از عشقش
میگویم و بعد از من گویند بدورانها

وقت طرب خوش یافتم آن دلبر طنازرا
ساقی بیار آن جام می مطرب بساز آن سازرا

حرف الباء

ای سلمان خان تا کی جا
کیک و بره دمبه و دنبه
روبیا بروی و رو دنیا
دان کمان ابرو تشن من

تا بچو آفتاب برآید دگر شوق
باجمله دیده بر ره انگشت بر حسیب

از دست قاصدی کز کتابت بمن رسد
در پای قاصد افتم و بر سر نهم کتیب

چون دیگران ز دل نروی گر روی ز چشم
کاندر میان جانی و از دیده در حجیب

امید روز وصل دل خلق میدهد
ورنه فراق خون بچکانیدی از نیب

در بوستان سرای تو بعد از تو کی رود
خندان از آنکه تازه بود هر زمان رسیب

این عید متفق نشود خلق را نشاط
از بسکه بر رسید دعا آمین کنند و زیب

این طلعت نجسته که داری تو غم مدار
کافتاب یاورت بود اندر صعود و شیب

همراه تست خاطر سعدی بحکم آنکه
خلق خوشت چو گفته سعدی است در قلوب

تا بید و نصرت و ظفرت باد همعنان
هر بامداد و شب که نهی پای در رکیب

تغافل انداز زندگی مستان خواب
زندگانی چیست مستی از شراب

تا نه پنداری که شرابی گفتمت
خانه آبادان و عقل از دی خراب

از شراب عشق جانان مست شو
کانچه غفلت میبرد شربت و آب

تو بخواهی گردن از طاعت بپیچ
خواجگی خواهی سر از خدمت متاب

قصه درویشی ورفتن کاروان
تو بسمت منزل نه بینی جز بخواب

تا نباشی تخم طاعت در دل عیش
بر نگیری رنج بین و گنج یاب

چشمه حیوان بتاریکی درست
تو لولو اندر بحر و گنج اندر خراب

او سخن میگوید و دل میبرد | او نمک میریزد و جانها کباب
هر که بازآید ز در پندارم اوست | تشنه مسکین آب پندارد سراب
حیف باشد بر چنان تن پیرهن | ظلم باشد بر چنان صورت نقاب
خوی بد مانان از ما گر کشش بگیر | تا بگیرد جامه ات بوی گلاب
فتنه باشد شاهدی شعری بدست | سرگران از خواب و سرمست از شراب
یا مدار ان تا بشب رویت بپوشش | تا بپوشانی جمال آفتاب
سعدیا گر در برش خواهی چو چنگ | گوشمالت خورد باید چون رباب

حرف التاء

آن نه زلف است و بنا گوش که در دست شبست | وان نه بالای صنوبر که درخت رطب است
آن دهان نیست که در وصف نگنجد سخن آید | کمر اندر سخن آی و بدانم که کمر است
آتش روی تو زینگونه که در خلق گرفت | عجب از سوختگانی نیست که خامی عجب است
آدمی نیست که عاشق نشود فصل بهار | بر گرایی که نبوروز نجنبد حطب است
جنبش سرو بپندارکه از باد صبا است | نه که از نالهٔ مرغان چمن در طرب است
خواهم اندر طلبت عمر بپایان آورد | گرچه دانم نرسانی بمرادم طلب است
هیچکس را بتو این میل نباشد که مرا است | کاشنایی تو و کوتاه نظر مرغ شب است
هر قضایی سببی دارد و من در غم دوست | اجلم میکشد و در خبر آنم سبب است

هر ملک وجودی که به شوخی بگرفته
سلطان خیالت به نشیند بخلافت

گویند بدورے بمن از یار صبورے
در مهر تفاوت نکند بعد مسافت

یا قد تو زیبا نبود در و نه نسبت
یارے تو نیکو نبود مه با ضافت

از آنکه دل آرام دهد وعده پرشتن
باید که ز مرگش نبود هیچ مخافت

صد سفر بود دشمن صعب طالب مقصود
تا بوکه یکے دوست نیاید بلقا فت

ای دل بهوس روی دلارے نظر افگان
بگذار که روزی بکشندت بظرافت

سعدے چو گزیدار ترا رے تن بقضا ده
در یا در و مرجان بود و خوف مخافت

اینکه تو داری قیامت ست نه قامت
وین نه تبسم که معجزست و کرامت

هر که تماشاے روے چون قمرت کرد
سینه سپر کرد پیش تیر ملامت

هر شب و روزی که بیتو میرود از عمر
هر نفسے میرود بغیر ازندامت

عمر نبود انچه غافل از تو نشستیم
باقی عمر ایستاده ام بغرامت

سرو خرامان چو قد معتدلت نیست
آن همه وصفش که میکنند لقامت

چشم مسافر که بر جمال تو افتد
عزم رحیلش بدل شود باقامت

اهل فریقین در تو خیره بمانند
گر برود ور بماند بگاه قیامت

اینهمه سعدی و نامرادے سعدے
چون تو پسندے و سعادت و سلامت

ساقیِ قدحی فلک رسے وار
دیوانہ بحالِ خویشش بگذار
سعدے تو چہ مردِ وصل اوئے
دردہ بمعاشران بشیار
کاین مستی مانہ از شراب ست
یالاف زنانے و قرب جوئے

ای تشنہ بگیر چند پوئے
کاین رہ کہ تو میروی سراب ست

از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر ست
پیغام آشنا نفس روح پرور ست
ہر گز وجود حاضر و غائب شنیدۂ
من در میان جمع و دلم جای دیگر ست
شاہد کہ در میان بود شمع گو بمیر
ور ہست گو چراغ بنا شد منور ست
اینای روزگار بصحرا روند و باغ
صحرا و باغ زندہ دلان کوی دلبر ست
کاج آن نجشم زنوبہ ما آشتی کنان
باز آمدی کہ دیدۂ مشتاق بر در ست
جانا دلم چو عود بر آتش بسوختے
وین دم کہ میزنم ز غمت دود مجمر ست
مشبہا کہ چشم بر آتش شب کورست در خیال
ور بیتو با مداد کنم روز محشر ست
گیسوست عنبریہ و گردن تمام عود
معشوق خوبروے چہ محتاج زیور ست
سعدے خیال بہیدہ بستی امید وصل
ہجرت بکشت و وصل ہنوزت بمصور ست

زنہار ازین امید درازت کہ بر دل ست
زیہات ازین خیال محالت کہ در سر ست

ای کسوت زیبائی بر قامت چالاکت
زیبا نتواند دید الا نظر پاکت

عود میسوزند یا گل میدمد در بوستان
روستان تا کاروان مشک تاتار آمده است

سار با یک نظر بر روی آن زیبا نگار
گر بجانی میدهند اینک خریدار آمده است

نامه را با نقش رویش آشنائی داده اند
هر کسی همچون بخیه بر نقشش دیوار آمده است

من دگر در خانه ننشینم که امسال در بهار
خاصه این ساعت که گفتی گل بازار آمده است

گر تو از کار نظر در آفرینش میکنی
من همی گویم که چشم از بهر این کار آمده است

وه که گر من باز بینم روی یار خویش را
مردنی باشد که در عالم دگر بار آمده است

آنچه بر تن میرود در بندت آن از بام جان
با کسی گوئی که در بندت گرفتار آمده است

کی نماید همچو من در مجلس اوباش کان
زان همی نالد که بروی تو بسیار آمده است

تا نه بینی خواب او هرگز چشم بیدار آمده است
نامه نبود آن که بعد از چشم خواب آلود تو

سعدیا گر همتی داری منال از جور یار
تا جهان بوده است جور یار بر یار آمده است

این خط شریف از آن لبان است
وین نقل حدیث از آن زبان است

این بوی عبیر آشنائی
از ساحت یار مهربان است

مهر از سر نامه بر گرفتم
گوئی که سر گلاب دان است

قاصد نگر آهوئی ختن بود
کش ناف ز مشک در میان است

این خود چه عبارت لطیف است
وین خود چه کنایت و بیان است

معلوم شد این حدیث شیرین
کو منطق او شکر فشان است

آن کیست که پیرامن خورشید جلالش — از شبنم سیه دایره بر نیم کشیده است
ای عاقل اگر پای بسنگیت برآید — فرهاد مدانی که چرا سنگ بریده است
رحمت بکند بر دل دیوانهٔ فرهاد — آنکس که سخن گفتن شیرین بشنیده است
از دست کمان مهرهٔ ابروی تو در شهر — دل نیست که در بر چو کبوتر نطپیده است
در دهم نیاید که چه مطبوع در سخنی — پیداست که هرگز کس ازین میوه نچیده است
سر قلم قدرت چون اسمی — در وسمهٔ تو چون رقم آیینه ندیده است
ما از تو بغیر از تو نداریم تمنا — خود با بکسی ده که محبت نچشیده است

ما زخمهٔ باران بلا بر سر سعدی
بنشکفت اگر شش خانهٔ چشمم بچکیده است

امشب بر استی شب ما روز روشن است — عید وصال دوست علی الرغم دشمن است
باد بهشت میگذرد با نسیم باغ — یا نکهت دهان تو یا بوی لادن است
هرگز نباشد از تن و جانت عزیزتر — چشمم که در سرست و روانم که در تن است
گردن نهم بخدمت و گوشت کنم بقول — تا خاطرم معلق آن گوش و گردن است
ای بادشاه سایهٔ درویش وا مگیر — تا چار خوشه چین بود آنجا که خرمن است
دور از تو در جهان فراغم محال نیست — دنیا بچشم تنگدلان چشم سوزن است
عاشق گریختن نتواند که دست شوق — هر جا که پیرهن بود آویزان است
شیرین بدر نمیرود از خانهٔ رقیب — داند شکر که دفع مگس بابزن است

بلکه گفتی هیچ مشکل چون فراق یار نیست
گر امید وصل باشد هیچ‌دان دشوار نیست

خلق را بیدار باید بود از آب چشم من
وین عجب کانوقت میگریم که کس بیدار نیست

نوک مژگانم ببرخی بر بیاض روی زرد
قصهٔ دل مینویسد حاجت گفتار نیست

بیدلان را عیب کردم لاجرم بیدل شدم
آن گنه را این عقوبت هیچ‌دان بسیار نیست

ای نسیم صبح اگر باز اتفاقی اوفتد
آفرین خوانی بر آن حضرت که ما را یار نیست

وقتها رویی از پریشانی بدیوار آورم
گر غم دل با کسی گویی به از دیوار نیست

مازبان آمد رشیدیم از حدیث خلق روی
گر بدینی هست با یار ست با اغیار نیست

قادری بر هر چه خواهی بخز از آزار من
زانکه گر شمشیر بر فرقم نهی آزار نیست

احتمال نیش کردن واجب است از بهر نوش
حمل کوه بیستون فرهاد شیرین بار نیست

سرورا مانی ولیکن سرور افتار نه
ماه را مانی ولیکن ماه را گفتار نیست

گر دلم در عشق تو دیوانه شد عیبش مکن
بد بسیب نقصان و زر بی عیب گل بسیار نیست

لوحش الله از قد و بالای آن سرو سهی
زانکه مانندش بزیر گنبد دوار نیست

دوستان گر پند سعدی نشنوند در گلستان
من گلی را دوست میدارم که در گلزار نیست

تا کی صبر شود صبر و قناعت
باید که به بندد کمر خدمت و طاعت

چون دوست گرفتی چه غم از دشمن خونخوار
کو طبل ملامت بزن و کوس شناعت

گر خود همه بیداد کند هیچ مگو مید
تعذیب دلارام بر از فعل شفاعت

بسیار چو او نقش پرین خاک نگردید
این تشنه کمیمیر در چشمهٔ حیوانست

از جان برون نیامدهٔ جانت آرزوست
زنار نابریدهٔ ایمانت آرزوست

بر درگهی که نوبت ارنی همی زنند
مورے نهٔ و ملک سلیمانت آرزوست

مردی مکن بخدمت مردے نکردهٔ
وانگاه صف صفهٔ مردانت آرزوست

فرعون وار لاف انا الحق همے زنی
وانگاه قرب موسئ عمرانت آرزوست

چون کودکان که دامن خج در سپر کرده اند
دامن سوار گشته و میدانت آرزوست

انصاف راه خود ز سر صدق داده
بر درد نارسیدهٔ و درمانت آرزوست

امساک نفس میکنی اشکم همه نفس
همدم گرسنه از طعام تو برخوانت آرزوست

برخوان عنکبوت که بریان مگس بود
شهپر جبرئیل مگس رانت آرزوست

هر روز ادبرای سگ نفس بوسعید
یک کاسه شوربا دو نانت آرزوست

سعدے درین جهان گرتوانی قدم بنه (بنه بار)
گر دل نهز حضرت سلطانت آرزوست

بی تو حرام ست بخلوت نشست
حیف بود در چنین روے بست

دامن دولت چو بدست اوفتاد
گر بهلے ایمنی اید ز دست

هر که بیفتاد به نیرنگ خاست
آنکه درآید به کمندت نجست

تا متوکیار مقیم شدیم
مرغ بدام آمد و ماهی به شست

بغنیمت شمرای دوست دم صبح دمی
تا دل مرده مگر زنده کند کاین دم از اوست

ز فلک راست مسلم نه ملک را حاصل
آنچه در سر سویدای بنی آدم از اوست

بحلاوت بخورم زهر کز آن شاد بساتی ست
مارا دت بچشم در و کز درمان هم از اوست

چشم خونینم اگر به نشود به باشد
خنک آن زخم که هر لحظ مرا مرهم از اوست

غم و شادی بر عارف چه تفاوت دارد
ساقیا باده بده شاد که آن کاین غم از اوست

با دشاهی و گدائی بر ما یکسان ست
که برین در همه را پشت عبادت خم از اوست

سعدیا گر بکند سیل فنا خانهٔ عمر
دل توئی دار که بنیاد بقا محکم از اوست

بوی گل و بانگ مرغ برخاست
ایام نشاط و روز صحراست

فراش خزان ورق بیفشاند
نقاش صبا چمن بیاراست

مارا سر باغ و بوستان نیست
هر جا که توئی تفرج آنجاست

گویند نظر به روی خوبان
نهی ست نه این نظر که ما راست

در روی تو سه ضع بیچون
چون آب در آبگینه پیداست

چشم چو خویشتن برآرم
تا دیده نه بیندت بجز راست

هر آدمیی که مهر بهرت
در روی نگرفت سنگ خاراست

دوزخ ترو خشک ما بسوزد
راتش که بزید دیگ سوداست

حالیدن بیحساب سعدی
گویند خلاف رای دانا ست

دیده باشی شمشه مستعجل بر آب
جان بجانان میچنان مستعجل است

بدل مال وجاه ترک نام و ننگ
در طریق عشق اوّل منزل است

گر بمیرد طالبے در بند دوست
سهل باشد زندگانے مشکل است

عاشقے میگفت خوش خوش میگریست
جان بیا سا یدچو جانان قاتل است

سعدیا زدیک رائے عاشقان
خلق مجنون اند و مجنون عاقل است

صورتے هرگز ندیدم کاین همه معنی در اوست
با خردمندی و خوبی پارسا و نیکخو است

گر خیال یارے اندیشند باری چون تو یار
در هوائے دوستی و رزند بارے چون تو دوست

خاک پایش بوسه خواهم داد آنم گو ببر
کآبروئے مهربانان پیش معشوق آبجوست

شاهد شش دیدار و گفتن قصهٔ اشتاق او
مادرش آنزاه رفتن و لبدیدنش طبع و خوست

باز خواهم آیم آنجا وصف دیدارش کنم
از که میپرسی درین میدان که سرگردان چوگوست

عیب پیراهن دریدن میکنندم دوستان
بیوفا یارم که پیراهن همے درمم دروست

خاک بنشاند ز گرد و گلفشان آب خوش
ابر مروارید باران هوائے مشکبوست

تیر باران بر سر و سینے گرفتم از نظر
مدعی در گفتگوئے و عاشق اندر جستجوست

هر کرا گنجے بدست آمد ز دست از دی بدار
کاینجنان شوریده دل پایش بگنجے از فروست

چشم گریان دوست دار گو خنک باش من مکن
عاشقے و نیکنامی سعدیا ننگ و بسوست

تا نه تصور کنی بیتو صبورم
گر نفسے بیترم ز بازپسین ست

حسن تو هر جا که طبل عشق فروکوفت
بانگ برآمد که غارت دل و دین ست

سیم و زرم گو مباش و ملکت و اسباب
روے تو دارم که ملک کونین ست

عاشق صادق نزخم دوست نناله
زهر همی دارم بده که ماهیین ست

سعدی ازین پس که ره بکوی تو دانست
گر ره دیگر رود ضلال مبین ست

بنده وار آمدم بزنهارت
که ندارم سلاح پیکارت

مشفق مے شوم که دل ندهم
معتقد مے شوم دگربارت

مشتری را بهای روی تو نیست
من بیدین مفلسے خریدارت

غیر تسلیم نیست واقتدارم نیست
گرچه بے طاقتم چو مور ضعیف

نه چنان در کمند هیچ دلے
که مخلص شود گرفتارت

من هم اول که دیدمت فتنم
حذر از چشم مست خونخوارت

دیده شاید که بیتو برنکنم
تا نه بینم فراق دیدارت

تو ملولے و دوستان مشتاق
تو کرنیزان و ما طلبکارت

چشم سعدی بخواب بنید خواب
که به بستے بچشم سحارت

تو بدین هر دو چشم خواب آلود
چه غم ار چشمهاے بیدارت

طیران مرغ دیدی تو زپای بند صوت
بدآموزی تا به بینی طیران آدمیت

بنصیحت آدمی شنونه بگویمت که سعدی
هم از آدمی شنیده است بیان آدمیت

چشمت خوش ست و بر اثر خواب خوشتر ست
طعم دهانت از شکر ناب خوشتر ست

زنهار از آن تبسم شیرین که میکنی
کز خندهٔ تو لشکر ناب خوشتر ست

شمعی بپیش روی تو نگفت که بر کنم
حاجت بشمع نیست که مهتاب خوشتر ست

دوش آرزوی خوشم بود دیگر مان
امشب نظر بروی تو از خواب خوشتر ست

در خوابگاه عاشق سر بر کنار دوست
کیخت خار پشت ز سنجاب خوشتر ست

لالان سبوی بحر کشش اگر خوانیم به لطف
رفتن بسوی آتشم از آب خوشتر ست

آب روان و سبزهٔ و صحرا و لالهزار
با من مگو که چشم بر احباب خوشتر ست

زهرم مده بدست رقیبان رشتخوی
از دست خود بده که ز اصحاب خوشتر ست

سعدی اگر بگوشهٔ خلوت نمیرود
خلوت خوش ست و خدمت اصحاب خوشتر ست

هر باب از این کتاب نگارین که بر کنی
همچون بهشت گوئی از آن باب خوشتر ست

جان فدای دوست همه ای تن جانت
موئی نفروشم به همه ملک جهانت

شیرین تر از این لب نشنیدم که سخن گفت
تو خود شکری یا عسل ست آب دهانت

یکروز عنایت کن و تیری بمن انداز
باشد که نصیب کنم آن تیر و کمانت

خانه زمان است و تهنای حلال
سر که چون سعدی گلستانی نشست

چو میست راه برون آمدن ندانستن
ضرورتست چو گوی احتمال چوگانست

برانستی که نخواهم برید از تو امید
بدستی که نخواهم شکست پیمانت

اگر هلاک پسندی و گر ثواب بخشی
بهر چه حکم کنی ناخنست فرمانت

اگر تو عید همایون بعید باز آئی
بخیلم ار نکنم خویشتن بقربانت

مسوده هفته ندارد فروغ چندانی
که آفتاب همی تابد او گریبانت

اگر نه سرو کجا بی در آمدی در باغ
نجل شدی چو بدیدی قد خرامانت

نظر بروی تو صاحبدلی نیندازد
که بیدلش نکند چشمهای فتانت

غلام همت شنگرفلبان ورندانم
نه زاهدان که نظر میکنند بنانت

بیا اگر همه بد کرده که نیکیت باد
دعای نیکوان از چشم بد نگهبانت

بخاک پاست اگر سر فدا کند سعدی
مقصرست هنوز از ادای احسانت

چنان بموی تو آشفته ام بموی تو هست
که میتم خبر از چهره و دو عالم هست

دگر بروی کسم دیده بر نمیباشد
خلیل من همه بتهای آزری شکست

محال خواب نمیباشدم ز دست خیال
در سرا نشاید بتا شنایان بست

در قفس طلبد هر کجا گرفتاریست
من از کمند تو تا زنده ام نخواهم جست

راه ادب آنست که سعدی بتو آموخت
گر گوش بداری بر ازین تر نبینی نیست

خوشتر از دوران عشق ایام نیست
با دل عاشقان راست انجام نیست

مطربان رفتند و صوفی در سماع
عشق را آغاز هست انجام نیست

کام هر جوینده را آخر دست
عاشقان را منتهای کام نیست

از هزاران در یکی گیرد سماع
زانکه هر کس محرم پیغام نیست

آشنایان ره بدین معنی برند
در سرای خاص بار عام نیست

تا نسوزد بر نیاید بوی عود
پخته داند کاین سخن با خام نیست

هر کسی را نام معشوقی که هست
میبر معشوق ما را نام نیست

سرور را جامه زیبائی که هست
پیش اندام تو هیچ اندام نیست

مستی از من پرس و شور عاشقی
آن کجا داند که در دا آشام نیست

باد صبح و خاک شیراز آتشی ست
هر کرا در وی گرفت آرام نیست

خواب بی هنگامست از ره میبرد
ورنه بانگ صبح بی هنگام نیست

سعدیا چون بت شکستی خود مباش
خود پرستی کمتر از اصنام نیست

خوش سروی به تنها فدای جانست
مد بخوش میگذاری یاران مهربانست

در آئینه نظر کن تا خویشتن نه بینی
کز حسن خود بماند انگشت در دهانست

جان در قدم تو ریخت سعدی | وین منزلت از خدای میخواست

خواهی که دگر حیات یابد
یکبار بگو که کشتهٔ ماست

خبر نیست که بیروی تو آرامم نیست | طاقت بار فراق این همه ایامم نیست
خالی از ذکر تو عضوی به حکایت نبود | سر موی غلط در همه اندامم نیست
میل آن دانهٔ خالم نظری بیش نبود | چون بدیدم ره بیرون شدن از دامم نیست
شب برآنم که مگر روز نخواهد بودن | بامداد است که نه بیم طلوع شامم نیست
چشم ازان روز که بر کردم و رویت دیدم | بهمین دیده سر و دیدن اقوامم نیست
گر همه شهر بگویند بدر آیند و خلاف | من که در خلوت خاصم خبر از عامم نیست
نه نزرق آمده ام تا بملامت بروم | نه بندگی و رزم اگر عزت و اکرامم نیست
نخداوندا بپای تو نکردند دستیت | خبر از دشمن و اندیشهٔ دشنامم نیست
نازنینا مکن آن جور که کافر نکند | در جهودی بکند بهره ز اسلامم نیست
دوست دارم اگرم لطف کنی یا نکنی | بد و چشم تو که چشم از تو بانعامم نیست

سعدیا نامتناسب میوانی باشد
هر گو بد گو دلم است و دلارامم نیست

دلکشم آن سنگدل پریشان داشت | یار دل برد و دست برجان داشت
دیده در مے نخاند و در دامن | گویا آستین مرجان داشت

سعدیا سهل است با هر کس نشستن ساختن
لیک چون پیوند شد خود با که کردن مشکل است

دیگر نشنیدیم چنین فتنه که برخاست
از خانه برون آ مدو بازار بیاراست

در وهم نگنجد که چه دلبند و چه شیرین
در وصف نیاید که چه مطبوع و چه زیباست

صبر و دل و دین میبرد و طاقت و آرام
از زخم پدید است که بازوش توانا است

از بهر خدا دوی بپوشش ازن و از مرد
تا صنع خدا مینگرند از چپ و از راست

چشمی نرا بیند و در قدرت بیچون
مدهوش نماند نتوان گفت که بینا است

دنیا بچه کار آید و فردوس چه باشد
از بار خدا بذر تو حاجت نتوان خاست

فریاد من از دست غمت عیب نباشد
کاین درد نپندارم از آن من تنهاست

با جور و جفای تو نسازیم چه سازیم
چون زهره دیدار نبود چاره مدارا است

از روی شما صبر نه صبریست کز و هست
وز دست شما هر نه ز هر هست که حلوا است

آن کام و دهان و لب و دندان که تو داری
عیش است مرا گر بدهی ور بستانی راست

گر خون من و جمله عالم تو بریزی
اقرار بیاریم که جرم از طرف ماست

تسلیم تو سعدی نتواند که نباشد
گر سر ننهد در نهد دست تو بالاست

دیدار تو حل مشکلات است
صبر از تو خلاف ممکنات است

دیبا چه صورت بدیعت
عنوان کمال حسن و ذات است

لبهای تو خضر اگر بدیدی
گفتی لب چشمهٔ حیات است

دوست دارم که بپوشی ز همه چون قمرت — تا چو خورشید نبیند مه بر بام و درت

جرم بیگانه نباشد که تو خود صورت خویش — گر در آئینه به بینی برود طل نظرت

جای خنده است سخن گفتن شیرین تو نیست — کاب حیوان چو بخندی برود از شکرت

راه آه سحر از شوق سمن یارم داد — تا مبادا که بشوراند خواب سحرت

هیچ پیرایه زیادت نکند حسن ترا — هیچ مشاطه نیارد که دهد این خوبتر

بارها گفته‌ام این روی بمردم منمائی — تا تامل نکند دیده هر بی بصرت

باز گویم نه که این صورت و معنی که تراست — تو احد که به بیند مگر ایل نظرت

راه صد دشمنم از بهر تو میباید داد — تا یکی دوست به بیند که بگوید خبرت

آنچنان سخت نیاید سر من گر برود — تا ز دنیا که پریشانی موئی ز سرت

غم آن نیست که بر خاک نشیند سعدی
زحمت خویش نبیند و بره گذرت

دل نمانده است که گوئی نم چکان نوست — خصم را پای گریز از سر میدان نوست

تا سر زلف پریشان تو در جمع آمد — هیچ مجموع مدانم که پریشان نوست

دل و حیرانم و اوصاف معانی که تراست — واند آن کس که بصر دارد و حیران نوست

آن چه عیب ست که در صورت زیبائی تو ست — وان چه سحر ست که در غمزهٔ فتان نوست

آب حیوان نتوان گفت که در عالم هست — گر خیالست که در چاه زنخدان نوست

از خدا آمده آیت رحمت بر خلق — وآن کدام آیت لطف ست که در شان نوست

عیب سعدی مکن ای خواجه اگر آدمیے
کادمی نیست که میلش بپریرویان نیست

دوشش دراز دیست ایجان جانم اعظم تا بامداد
ابر چشمم ببرغ اسوداد دل سیلاب داشت

از تفکر عقل مسکین پایمال عشق شد
پاپریشانی دل شوریده چشمم خواب داشت

کوس غارت زد فراقت گرد شهر تنان دل
شحنهٔ عشقت سرای عمر و رطبطاب داشت

نقش نامت کرد دل محراب و تسبیح وجود
تا سحر تسبیح گویان روی در محراب داشت

دیده ام میجست گفتندم که بینی روی دوست
خوش درافشان بود چشمم کاندو سیاب داشت

آسمان آغاز کارم سخت شیرین مینمود
کی گمان بردم که شهد آلوذ زهر ناب داشت

سعدی این ره مشکل افتاده است در دریای عشق
اول و آخر صبوری اندکے یا باب داشت

روز وصلم قرار دیدن نماست
شب هجرانم آرمیدن نیست

طاقت سد بریدنم باشد
ور چنینیم سد بریدن نیست

سطرب از دست من بجان آمد
کرمرا طاقت شنیدن نیست

دست بیچاره چون بجان نرسد
چاره جز صبر بردن نیست

ناخود افتاده گان مسکینیم
حاجت دام گستردن نیست

یا ندا عند کارے افتادیم
کش سر بنده پروردن نیست

دست دزدان عاشقان دارے
حاجت تیغ برکشیدن نیست

دیده بدل میبرد حکایت منظور
دیده نداند که دل مهر تو بست است

دست طلب داشتن دامن معشوق
پیش کسی کوشش اختیار بدست است

با چو تو روحانیے تعلق خاطر
هر که ندارد دواست دوش بدست است

منکر سعدی که ذوق عشق ندارد
نے نشکرش در دهان نے بکف دست است

سفر دراز نباشد بپای طالب دوست
گر نرود هر اید است آدمی گر نشود آدمی است

شراب خورده مغنی چو در سماع آید
چه جای جامه که بر خویشتن ندرد پوست

هر آنکه باغ منظور ما نظر دارد
بترک خویش بگوید که خصم عربده جوست

حقیر تا نشماری تو آب چشم فقیر
که قطره قطره باران چو باهم آمیخت جوست

نمیرود که کمندش نمیبرد مشتاق
چه جای پند نصیحت کنان بیهوده گوست

چو در میانه خاک اوفتاده بینے
ازان بپرس که چوگان زنان میان گوست

چرا و چون نرسد بندگان مخلص را
رواست گر همه بد میکنی بجز که نکوست

کدام سرو سهی راست بود تو قدے
کدام غالیه را پیش خاکپای تو بوست

بسی بگفت خداوند عقل و نشنیدم
کز دل بغمزه خوبان مده که شنگ و سبوست

هزار دشمن اگر بر مدح سعدی را
بدوستی که نگوید بجز حکایت دوست

بآب دیده خونین نوشته صورت حال
نظر بصفحه اول مکن که تو بر توست

شب فراق که داند که تا سحر چند است
مگر کسے که بزندان عشق در بند است

ولم

بیا که بر سر کویت بساط چهره نهاده است
بجای خاک که در راه بر بپایت افتاده است

خیال روی تو تیغ امید نشانده است
بلای عشق تو نبود صبر بر کنده است

عجب تر آنکه تو مجموع اگر قیاس کنی
بزیر هر بن موئی دلی پراگنده است

اگر بر منه نباشی که مشخص نمایی
گمان برند که پیرامنت گل افگنده است

ز دست رفته نه تنها منم درین سودا
چه دستها که ز دست تو بر خداوند است

فراق یار که پیش تو برگ کاهی نیست
بیاور دل ما بین که کوه الوند است

ز ضعف طاقت آهم نمانده و نرسم خلق
گمان برند که سعدی ز دوست خورسند است

صبحدمی که بر کنم دیده بروشنائیت
بر در بندگی زنم حلقهٔ آشنائیت

سر بسر سلطنت بنده فرو نیاورد
گر تو بانگری رسد لوبتی از گدائیت

پرده اگر بر افگنی وه که چه فتنها بود
چون پس پرده میروی این همه از قفائیت

گوشهٔ چشم مرحمت بر ضعف عاشقان فگن
تا شب هجر دان شود روز بروشنائیت

سر نهند بندگان بر خط پادشاه اگر
سر نهد بنده گه بر خط پادشائیت

خلق جزای هر عمل بر در کبریای تو
عرضه همی دهند و ما قصهٔ بی دعائیت

وقتی اگر بر انیم بندی دوزخم بگن
کاتش آن فرو نشد گر نه بیم ادخدائیت

راه تو نیست سعدیا کم زنی و مجردی
تا بخیال در بود پیرایه و پارخدائیت

فریاد من از فراق یارست | وافغان من از غم نگارست
چون روی چو ماه آن نگارین | رخسارهٔ من بخون نگارست
خون جگرم ز فرقت تو | از دیده روانه در کنارست
در دل من ز حد گذشته است | جانم ز فراق بیقرارست
کس راز غم من آگهی نیست | آوخ که جهان نه پایدارست
از دست زمانه در غم ایم | زان جان ز دلم همی فگارست

سعدی چه کنی شکایت از دوست
چون شادی و غم نه برقرارست

کس بچشم در نمی آید که گویی مثل اوست | خود بچشم عاشقان صورت نبندد غیر دوست
هر که بامستان نشیند ترک مستوری کند | آبروی نیکنامی در خرابات سبوست
جز خداوندان معنی را نمیشاید سماع | آدمی مغزی بباری حیوان آیدز پوست
بنده ام گر تیغ خواهی بر سرم نه بابتر | هر چه بر پیش عاشقان آید ز معشوقان نکوست
عقل وقتی خسرو میگیر بر ملک وجود | باز چون فرهاد عاشق بر لب شیرین اوست
عبرتی چوگان نفس را گر بغمخصا کنی | زیر یه هوئی دلی بینی که سر گردان چو گوست

سعدیا چندانکه خواهی گفت وصف روی یار
حسن گل بیش از قیاس عقل بسیار گوست

کیست آن بعبث خندان که پروا بر نرفت | کز قرار از دل بیوانه نیکیار بر نرفت

سعدیا گر تو توانی که کم خود گیرے
سر خود گیر که صاحب نظر کار تو نیست

کیست آن کس که سر پند تو در خاطر نیست
تا نظر با تو ندارد دگرش ناظر نیست

نه خلاف است که دیدار تو بیند هر کس
که حرامست بر آنکس که نظر طاهر نیست

هیچکس نگذرد این عشق نباشد که مرا
کاینچه من میگذرم بر دگرے ظاهر نیست

هر شبی روزے و هر روز زوالی دارد
شب وصل من و معشوق مگر آخر نیست

هر که با نغمه خوبان سر و کارے دارد
سست مهرست که بر بانگ جفا صابر نیست

سر مویم نظری کن که من اندر تن خویش
یک سر مو نگذارم که ترا دلگر نیست

همه دانند که سودا زده دل شده را
چاره صبرست ولیکن چه کند تا در نیست

هر که آن پنجه مخضوب تو بیند گوید
گر بر این دست کسی کشته شود نادر نیست

گفته بودم غم دل با تو بگویم چندے
بزمان چند بگویم که دلم حاضر نیست

اگر از چشم همه خلق بیفتم سهل است
تو مپندار که مخذول ترا ناصر نیست

التفات از همه عالم بتو دارد سعدے
سخت کان بتو مصروف بود قاصر نیست

گفتم جوانی بنا شد ببارگاه قبولت
مگر آنکه همان مهر اوست و زیادت

گرم جواز نباشد ببارگاه قبولت
گجا روم که بمیرم بر آستان عبادت

مرا بروز قیامت مگر حساب نباشد
چو هیچ روز وصل تو دیدم چه جای موت و داعا

صبر بر جور رقیبت چه کنم گر نکنم
همه دانند که در صحبت گل خاری هست

نه من خام طمع عشق تو می ورزم و بس
که چو من سوخته در خیل تو بسیاری هست

باد خاکی ز مقام تو بیاورد و ببرد
آب هر طیب که در طبله عطاری هست

من چه در پای تو ریزم که پسندی تو بود
سر و جان را نتوان گفت که مقداری هست

من ازین دلق مرقع بدر آیم روزی
تا همه خلق بدانند که زناری هست

عشق سعدی نه حدیثی است که پنهان ماند
داستانیست که در هر سر بازاری هست

پندار از لب شیرین عبارت
که کامی حاصل آید بی مرارت

فراق افتد میان دوستداران
زیان و سود باشد در تجارت

یکی را چون به بینی شسته دوست
بدیگر دوستانش ده بشارت

ندانم هیچکس در عهد محنت
کبا دل باشد الا بی بصارت

کزان حلوا بدست صوفی افتد
خدا ترسی بناشد سوز عارت

عجب دارم درون عاشقان را
که پیرامن نسوزاند حرارت

جمال دوست چندان سایه انداخت
که سعدی را ندیدست از حقارت

متناسبند و موزون حرکات بقربت
متوجه است با ما سخنان بی مسیبت

چون میتوان صبور ستمت کشم صبوری
مگر آدمی نباشد که بزخم از عصیبت

ولہ

نشاید گفتن آنکس را دے بست — کہ زند بر جبین صورت دل زدست
نہ منصورے کہ با او میتوان گفت — نہ نصحے کز کمندش میتوان بست
بدل گفتم ز چشمانش بپرہیز — کہ ہشیاران نمانیزد بامست
سر ارنگستان مخصوصش نہ بینے — کہ دست صبر پیچید و نشکست
نہ آزاد از سرش بر میتوان خاست — نہ با او میتوان آسودہ بنشست
اگر رودی رود بے آتشی نیست — وگر جوئے رود ہم کشتہ ہست
خیالش در نظر چون آیدم خواب — نشاید در بروی دوستان بست
نشاید جز من بیچارگان سوخت — نمیاید دل درماندگان خست
باخر دستی نتوان برید ان — با دل خود نمیبایست پیوست

ولہ

دلت از دست بیرون رفتہ سعدے
نباید باز تیر رفتہ از شست

نہ خود اندر جہان نظیر تو نیست — کہ تمر چون رخ منیر تو نیست
نہ بہم دل بعقد و خامت سرو — کہ چو بالاے دلپذیر تو نیست
در ہمہ شہر اے کمان ابرو — کس ندانم کہ صید تیر تو نیست
دل مردم کسے دگر نبرد — کہ دلی نیست کان اسیر تو نیست
گر بگیرے نظیر من چہ کنم — کہ مرا در جہان نظیر تو نیست

گر بتیغم بزنی با تو مرا خصمی نیست
من ازین بند نخواهم بدر آیم هرگز
خصم آنم که میان تو و دوستی سر پیست
بند پای آن که بدست تو بود دامن دست

هست سعدی بخدا گر بگسلد از دامن دوست
ترک لونی توان گفت که دریا خطر است

هر که دلارام دید از دلش آرام رفت
یاد تو میرفت و عاشق بهیل نمیدیم
نه نماید بروز چیست که در خانه تافت
مشعله بر فروخت پرتو خورشید عشق
عارف مجموع را در پس دیوار صبر
گر همه عمر خویش با تو بسر آرم دمی
هر که هوای نیکبخت با لفراقی نسوخت
ما قدم از سر کنیم در طلب دوستان

بازنیاید بخلاص هر که درین دام رفت
پرده برانداختی کار بانجام رفت
سر و نرویید بام کیست که بر بام رفت
خرمن خاصان بسوخت خانه عام رفت
طاقت بودن نماند سنگ شد و نام رفت
حاصل عمر آن همست باقی ایام رفت
آخر عمر از جهان چون برود خام رفت
راه بجایی نبرد هر که باخدام رفت

همت سعدی بعشق میل نکردی و لیک
پای فرو شد بگام عقل بناکام رفت

هر صبحدم نسیم گل از بوستان تست
چون خضر دیدمان لب جان بخش دلفریب
یوسف بند گیت کمر بسته بر میان
الحان بلبل از نفس بوستان تست
گفتا کز آب چشمه حیوان دهان تست
بوی دشش بتصین که ملک ملاحت از آن تست

غنیمت زمان نا صر اهل ایمان — گزین خدایا ورد ین احمد
خداوند فرمان ملک سلیمان — شهنشاه عادل اتابک محمد
ز سعدی ابوبکر تا سعد زنگی — پدر بر پدر نامور تر بجستند
همه نامداران و گردن فرازان — بزیر سبق الا بای عتید
سرند گی بر درویش نهاده — همه نامداران دریا و سر حد
خردمند شا بار عیت پناها — که مخصوص باد ی تا بید بسط
یکی پند پیرانه بشنو ز سعدی — که بخت خوان باد و حاست ممجد
نبوده است تا بوده دوران گیتی — بالقای انبای گیتی معود
مؤبد بمیماند این ملک گیتی — نشاید بر و تکیه بهر بسیج مسند

بانصاف ران دولت و زندگانی
که تا مست به گیتی بماند نخسلد

باد آمد و بوی عنبر آورد — بادام شکوفه بر سر آورد
شاخ گل از اضطراب بلبل — با آن همه خار سر بر آورد
تا پای مبارکش ببوسم — قاصد که پیام بلبل آورد
ما نامه بوی سپرده بودیم — او نافه بمشک از ختن آورد
هرگز نشنیده ام که بادی — بوی گلی از تو خوشتر آورد
کس مثل تو خوب روی فرزند — نشنیده که هیچ مادر آورد

یکسبا مداد اگر نخراسے ببوستان
بسینے کہ سرو از لب جوی برکنند

قحبت پیش طائفہ جور خوب روے
از متعقد شنو کہ شکرمی پرا کنند

اے قسمتی کہ اہل دلے دیدہ ہا بدوز
کانیان بدل بودن ہر دم معینند

یا برقعے بچشم تامل فرو گذار
یا دل بنہ کہ پردہ زکارت برفگنند

جانم دریغ نیست ولیکن دل ضعیف
صندوق سرلست نخواہم کہ بشکنند

حسن تو نادرست و درانیوقت خوشترین
من چشم بر تو دوختہ گران گوش بر سخن

گوئے جمال دوست کربند چنانکہ اوست
الا براہ دیدۂ سعدے نظر کنند

خداوندان نعمت سے تواند
کہ درویشان بی طاقت بمانند

ولیکن دور گیتے راد قامیست
ہمابہتر کہ قدر خود بدانند

بنیکن خیمہ تا محمل برانند
کہ ہمراہان آن منزل روانند

زن و فرزند خویش و یار و پیوند
برادر خواندگان کار دانند

نباید بستن اندر صحبتی دل
کہ بے ایشان ہوائے گر بمانند

زوال خاک بودہ آست آدمی زاد
باخر چون بمیند یکسے ہمانند

پس آن بہتر کہ اول آخر خویش
بمیرند و قدر خود بدانند

زمین چندی بخورد از خلق چندے
ہنوز از کیر سر بر آسمانند

یکے بر تربتے فریاد میخواند
کہ ایشان پادشاہان جہانند

دوست قدر آشنا سند عهد صحبت را
که مدتی ببریدند و باز پیوستند

برون نمیرود از خانقه یکی هشیار
که پیش شیخ نگوید که صوفیان مستند

یکی درخت گل اندر میان خانه ماست
که سروهای چمن پیش قامتش پستند

اگر جهان همه دشمن شوند دولت دوست
خبر ندارم از ایشان که در جهان هستند

مثال ارگ دریاست حال کشتی عشق
که ترک مادگفتند و خویشتن رستند

بسر وگفت یکی میوه نمی آری
جواب داد که آزادگان تهی دستند

براه عقل برفتند سعدیا بسیار
که ره بمنزل دیوانگان ندانستند

دیبی آنقدر ندارد که بروی شکم بزند
با وجود و عدمش را عمم بهود نخورند

نظر آنان نکردند بدین مشتی خاک
الحق الانصاف توان داد که صاحب نظرند

عارفان هر چه بقا لی و شبا تی نکنند
که همه ملک جهانست بیشش نسپرند

تا تطاول نپسندی و تکبر نکنی
که خدا را چو تو در ملک بسی جانوراند

این همه نیست که اینجا خللی خواهد یافت
خنک آن قوم که در بند سر و کار دگراند

دوستی با که نپسندی که بسر بر دهان
حق عیانست ولی طایفه لی بلهند

آبگه در پشت زمینی همه وقت آن تو نیست
دیگران در شکم مادر و پشت پدرند

گوسفندی بر داین گرگ دغا از گله
گوسفندان دگر خیره در و می نگرند

آنکه پای از سر نخوت ننهاد بر خاک
عاقبت خاک شد و خلق بر و میگذرند

گشته تشنه شمشیر عشق حال نگوید که چونه
تشنه دیدار دوست راه نپرسد که چند

هر که پسند آمدش چون تو یکی در کنار
بس که بخواهد شنید سر زنش ناپسند

در نظر دشمنان نوش نباشد سخن
در قبل دوستان نیش نباشد گزند

آنکه سر شوخ و کند جان بدنامش دهد
می نکند التفات آنکه بدنامش کند

سعدی اگر ناقلی عشق طریق تو نیست
ناکف و بازوی پا پنجه نشاید فگند

شاید این طلعت همیون که نقابش دارند
در دل اندیشه و در دیده خیالش دارند

که در آفاق چنین روی دگر نتوان دید
مگر آئینه که در پیش جمالش دارند

عجب از دام غمش گر بجهد مرغ دلی
اینهمه میل که با دانه خالش دارند

ناز نینی که سراندر قدمش باید خست
نه حریفی که تو قع بوصالش دارند

عالمی تشنه که مرغی که بدامی افتاد
تا بچالی نرود بی پر و بالش دارند

عشق لیلی نه باندازه هر مجنونی است
مگر آنانکه سر ناز و دلالش دارند

دوستی با تو حرام است که چشمان تو نیست
نخورد عشاق برزند و حلالش دارند

خرمی آن حور و صالی و خوشا در دو دلی
که بمشوق توان گفت و مجالش دارند

حال سعدی تو ندانی که ترا چون نیست
دردمندان خبر از صورت حالش دارند

شوخی مکن ای دوست که صاحب نظرانند
بیگانه و خویش از پس و پیشت نگرانند

گر کشش نامتناهی طلبی بی پایان
قیمت خود بمناهی و ملاهی مشکن

هیچ خوابنده ازین در نرود بیمقصود
گرت ایمان درسلامت ببرد بی عود

پند سعدی که کلید در گنج سعادت است
نتواند که بجای آورد الا مسعود

صرفه میدارند یاران صبر بر داغ دورو
داغ دوری کرتو باشد بهتر است از داغ دور

دوستانت را که داغ مهربانی دل شکست
گر بدوزخ بگذرانی آتشی بینند سرد

حاکمی گر عدل خواهی کرد با ما پاستم
بنده ایم از صلح خواهی کرد یا مایا نبرد

عقل را با عشق خوبان طاقت پیکار نیست
با قضای آسمانی بر نیاید جهد مرد

عافیت میبایدت چشم از نکورویان بدوز
عشق میورزی بسامانی نمیکنامی درنورد

زهره دوران ندارد چون تو نان در خانه شاه
در بیابان میرود از تیر باران برنگرد

مرغ را رعنائی کمن بر گریه صاحب سماع
اهل دل دانی که تا رقصی نخواهد آهنی نکرد

هیچکس را بر من از یاران مجلس دل نسوخت
شمع می بینم که آتشگین میرود بر بوی زرد

باشکایتها که دارم از زمستان فراق
گر بهاری باز باشد بیش بعد ازو درد

هر کرا درد چو سعدی میگذارد گو منال
چون دوا آرامش طبعی بیکبارش دست درد

عیب جویانم حکایت پیش جانان گفته اند
من خود این پیدا همیگویم که پنهان گفته اند

پیش ازین گفتند کر عشقم پریشان بود حال
گر بگفتندی که مجموع پریشان گفته اند

ولله

نشاید گفتن آن با صحرا روند
همه بس شناسند و بهر جا روند

حلال است رفتن بصحرا و لیک
بانصاف باشد که بی ما روند

نباید دل از دست مردم ربود
چو خواهند جائی که تنها روند

که پیوند و از باغبانان گل
که از بانگ بلبل بسودا روند

برآرند فریاد عشق از جفا
گر این سوخ چشمان بغمخوار روند

همه سر بهار ابا ید چمید
که در پای آن سرو بالا روند

بسا هوشمندان که در کوی عشق
چو من عاقل آیند و شیدا روند

بسازیم بر آسمان سلّمی
اگر شاهدان بر همه یار روند

نه سعدی درین گل فرو رفت و بس
که آنان که بر روی دریا روند

نه هر چه جانور مردمی دارند
بس آدمی که در آفاق نقش دیوارند

سیاه نیم شب را اندود چون بپوشند
خلاف آن بدر آید که خلق بیدارند

گمان مبر که بپایت اندر اوفتد سعدی
که پیش اهل بصیرت بزرگ مقدارند

برادران طریقت ز بان گفتن نیست
تو گوش دار که با جملگی بگفتارند

که زنهار نخوت منه بر سر خاک
بر و که بسی تو در زیر خاک بسیارند

گر انمیکند این نخجیر زره نوبت ملک
گر بگذرند و بینای دهر بگذارند

آنچنین سد یان نترسند از نفس
در بر و دوست شرط نیست
نیش میگیرند و نشتر میزنند
ور بمیرند سر بدر نمیزنند

سعدیا زین بس قلم بولاد کن
کاین سخن آتش بر نمیزنند

آن شکر خنده که پیوسته نمایی دارد
نه دل من که دل خلق جهانی دارد
تماشاے درخت حمیش حاجت نیست
هر که در خانه چو تو سرو روانی دارد
کافران از بت بیجان چه تمتع دارند
بار سی آن بت بر پرستید که جانی دارد
ابروش خم بکمان بارو فدا ست چو تیر
کس ندیدم که چنین تیر و کمانی دارد
علت آنست که وقتی سخنی میگوید
ورنه معلوم نگشتی که دهانی دارد
نحت آنست که وقتی کمری می بندد
ورنه مفهوم نگشتی که میانی دارد
آنکه گفتی مرو اندیلی خونخوارهٔ خویش
با کسی گوی که در دست عنانی دارد
عشق داغیست که تا مرگ نیاید نرود
هر که بر چهره ازین داغ نشانی دارد

سعدیا کشتی ازین موج بدر تتوان برد
که نه بحریست محبت که کرانی دارد

آن گیست کاندر فتنش از بر دل ما میبرد
ترک از خراسان آمده آیا چه یغما میبرد
شیراز شکین میکند چون زلف اهوی ختن
گر باد نوروزی ازین شهرش بوی بصره میبرد
سحاب در بیکنیم یک لحظه بی اندام را
چون خار پشتم گو بیا سوزن بر اعضا میبرد

امید وار چنانم کہ کار بستہ درآید
وصال چون بسر آمد فراق ہم بسر آید

من از تو سیر نگردم وگر ترش کنے ابرو
جواب تلخ ز شیرین مقابل شکر آید

بر غم دشمنم امید وست سایہ بسر آور
کہ موش کور نخواہد کہ آفتاب برآید

کلم ز دست بدر برد روزگار مخالف
امید ہست کہ خارم ز پای ہم ببرآید

کرم حیات بماند نماند این غم و حسرت
وگر نماند بلبل ز حسرت گل ببرآید

ز بسکہ در نظر آید خیال روی تو مارا
خیال شدم کہ خیالم بچشم در نظر آید

ہزار قرعہ بنامت زدیم و بازگشتیم
ندانم آید رحمت لطایع کہ در آید

ضرور تست کہ روئی بکوہ و رفتہ نروست
چنان بگرید سعدی کہ آب تا کمر آید

اگر آن عہد شکن بر سر میثاق آید
جان رفتہ است کہ در قالب مشتاق آید

ہمہ شہای جہان روز کند طلعت او
گر چو صبحش نظرے بر ہمہ آفاق آید

سر عمی را فرحے ہست ولیکن ترسم
کہ غداوند ازان سیرت و اخلاق آید

بندگی ہیچ نکردیم و طمع می داریم
رونی بیای سر و قد او راق آید

گر ہمہ صورت خوبان جہان جمع کنند
سر و ازان پا کہ تو ئی بیکجای مقیم

دیگری گر ہمہ احسان کند از من بخجلست
وز تو مطبوع بود گر ہمہ احراق آید

سر و ازان پا کہ تو ئی بیکجای مقیم
کہ اگر باتو در دشمنش ازان ساق آید

گل را همه بر دست نرفتند و نبودند | بلبل نتوانست که فریاد نخواند
در حسرت آنم که سر و مال بکبار | در دامن عشق افشانم و دامن نفشاند
سعدی تو در این بند بمیری نه رهانند | فریاد کمن یا بکشد یا برهاند

ای ساربان آهسته ران کارام جانم میرود | وان دل که با خود داشتم با دلستانم میرود
من مانده ام مجروح و بی چاره و درمانده ام | گویی که نیشی دور نیست در استخوانم میرود
گفتم نهنگ غمش جان در کنم از خون دل | پنهان نماند کز خون بر آستانم میرود
بگذشت بار سرکشم بگذاشت عیش ناخوشم | چون مجمری پر آتشم کز سر دخانم میرود
با نامه بیدادگر این عهد بی بنیاد او | در سینه دارم یاد او تا بر زبانم میرود
گفتم بگریم تا دلم چون خرقه گردد تنگدل | وین نیز نتوانم که دل با کاروانم میرود
محمل بدارای ساربان یک دم کمن با کاروان | کز عشق آن سروروان صد گونه جانم میرود
بازآی و در چشمم نشین ای قرب جانم بی قرین | کآشوب فریاد از زمین بر آسمانم میرود
شب تا سحر گه نغنوم وز در نگس ننشنوم | این ره بقاصد میروم کز کف عنانم میرود
صبر از وصال یار سن گر کشتن از دلدار سن | گرچه نباشد کار سن هم کار از انم میرود
در رفتن جان از بدن گر بینم فرخی سخن | من خود دگر چشمم چو تن دیدم که جانم میرود
سعدی فغان از دست ما لایق نبود ای پارسا | طاقت نمی آرم جفا کز دوستان بینم روا

آن به که نظر باشد و گفتار نباشد | نادیده عیان اندر پس دیوار نباشد
آن سر که تجرد که چون نقطه بگنجی | بنشیند و سرگشته چو پرکار نباشد

گفته نبود در عبادت هنود بر سر خلق
بنشسته بود کز این ناجی ست دان ما خود

مقدر ست که از هر کسی چه حاصل آید
در حیرت عقل نه خرما دهد نه شفتا لود

بسعی ناشده اصلاح زشت نتوان کرد
چنانکه شاهدی از روی خوب نتوان سود

سیاه زنگی هرگز شود سفید با آب
سپید رومی هرگز شود سیاه بدود

سعادتی که نه باشد طمع کمین سعدی
گر چون نگاشته باشند مشکل ست شود

قلم بامدنی رفت اگر رضا بقضا
دهی وگر ندهی بودنی نخواهد بود

آنکه مرا از تو ست دیر میسر شود
وانچه مرا در سرست عمر درین سر شود

تا تو نیایی بفضل رفتن ما باطل ست
ور نه بپای دلت سلسله بر شود

برق جمالی بجست خرمن عقلی بسوخت
زان همه آتش بجفت دودی بر نشود

ای نظر آفتاب بیچ زیان وارد ت
گر در و دیوار ما از تو منور شود

گر نگهی دوست وار بر طرف ما کنی
خلقه همان کیمیاست دین من زر شود

هوش خردمند را عشق بتاراج برد
من نشنیدم که باز صید کبوتر شود

گر تو چنین جور و بی بار دگر بگذری
شدت پرهیز گار دین قلندر شود

سرکه بگل در بماند تا نگریزد ز دست
هر چه کند جهد بیش پای فروتر شود

چون متصور شود در دل ما نقش دوست
همچو نقش بشکنم هر چه مصور شود

پرتو خورشید عشق بر همه افتد ولیک
سنگ بیک نوع نیست تا همه گوهر شود

خونم بریز و بر سر خاکم گذار کن | کان رنج و سختی ام همه پیش اندکی شود
از امسلم است تماشای نوبهار | کز عشق بوستان گل خارش کمی شود
ای مفلس انچه در سر تست از خیال گنج | بایت ضرور تست که در مهلکی شود

سعدی درین کمند بدیوانگی فتاد
گر دیگرش خلاص بود زیرکی شود

بسیار سالها بسر خاک ما رود | کاین آب چشمه آید و باد صبا رود
این پنج روز مهلت ایام آدمی | بر خاک دیگران تبکبر چرا رود
ای دوست بر جنازه دشمن چو بگذری | شادی مکن که بر تو همین ماجرا رود
دامن کشان که میروی امروز بر زمین | فردا غبار کالبدت در هوا رود
خاکت در استخوان روای نفس شوخ چشم | مانند سرنهدان که دران تو تیا رود
دنیا حریف سفله و معشوق میوفاست | چون میرود ز هر دو بگذار تا رود
نمیست حال تن که شنیدی بزیر خاک | تا جان نازنین که بر آید کجا رود
بر سائلان حسن عمل اعتماد نیست | سعدی مگر سایه لطف خدا رود

یارب مگیر بنده مسکین و دستگیر
کز تو کرم نزاید و از ما خطا رود

از حال منت خبر نباشد | در کار منت نظر نباشد
تا قوت صبر بود کردیم | دیگر چه کنیم اگر نباشد

نظر گویند سعدی با که داری | که غم با یار بردن غم نباشد

حدیث دوست با دشمن نگویم
که هرگز مدعی محرم نباشد

چه کسی که آتشی را تو بر گذر نباشد | که نه دور تو باز ماند مگرش نظر نباشد
نه طریق دوستانست و نه شرط مهربانی | که ز دوستی بمیرند و ترا خبر نباشد
مکن ار چه میتوانی که ز خدمتم برانی | فکند سایلی را که دری دگر نباشد
ببرت نشسته بودم که نظر کنی بحالم | مگنی که چشم مستت ز خمار بر نباشد
همه شب درین حدیثم که خنک تنی که دارد | سر خواب و بختی که بخواب در نباشد
چه خوش ست مرغ وحشی که چفا کسش نبیند | من و مرغ خانگی را که بشد دیر نباشد
نه سزد این گناه دارم که ببرسم از عقوبت | نظری که سر نبازی سزد نظر نباشد
قمری که دوست دارد همه ز دل برانند | که شبیت خون برزید که در و قمر نباشد
چه وجود نقش دیوار و چه آدمی که با او | سخنی ز عشق گویند و در و اثر نباشد
شب و روز رفت باید قدم روندگانرا | چو بمانی رسیدند دگر سفر نباشد

در دی کزان سعدی سخنی در او نویسم
ورق درخت طوبی ست چگونه تر نباشد

جان من جان من خدای تو باد | هیچت از دوستان نباد یاد
سرو هرگز چنین نرفت آزاد | سرو هرگز چنین نرفت آزاد

ابنک در از شب تیره بخوری مشتاق | با آن نتوان گفت که بیدار نباشد
از دیده من برس که خواب مستی | چون خاستن و فتن بیمار نباشد
گر دست بشمشیر بری عشق همان است | کانجا که ارادت بود انکار نباشد
مرغان قفس را الم باشد و شوقی | کانم نغ ندانند که گرفتار نباشد
دل آئینهٔ صورت چین بست ولیکن | شرط است که بر آئینه زنگار نباشد
سعدی حیوانرا که سر از خواب گران خاست | در بند نسیم خوش اشجار نباشد

آنرا که اصابت نبود یوسف صدیق
جائی بفروشد که خریدار نباشد

حدیث عشق بطومار در نمیگنجد | بیان شوق بگفتار در نمیگنجد
سماع انس که دیوانگان از و مستند | بسمع مردم هشیار در نمیگنجد
میسر نشود عاشقی مهجوری | دریغ بخانهٔ خمار در نمیگنجد
چنان فراخ نشستست یار در دل تنگ | که پیش زحمت اغیار در نمیگنجد
ترا چنانکه توئی من صفت نخواهم کرد | که عرض جامه ببازار در نمیگنجد
دگر بصورت هیچ آفریده دل ندهم | که با تو صورت دیوار در نمیگنجد
خبر که میبرد امشب رقیب مسکین را | که سگ بزاویهٔ غار در نمیگنجد
چو گل بیار بود هم نشین خار بود | چو در کنار بود خار در نمیگنجد
چنان ارادت و شوقست در میان دو دست | که سعی دشمن خونخوار در نمیگنجد

از خیال تو بهر سو که نظر میکردم
چشم مجنون چو نخفتی همه لیلی دیدی
هوش می آمد و میرفت نه دیدار ترا
گاه چون عود بر آتش دل تنگم مینشیند
یارب آن صبح کجا رفت که شبهای دگر
نفسی میرود آفاق منور میشد

مثل شبنم در و دیوار منور میشد
مدعی بود گر شش خواب میسر میشد
می بدیدم نه خیالم ز برابر میشد
گاه چون مجمره ام دود بسر میشد
نفسی میرود آفاق منور میشد

سعد با عقد ثریا گر مشب بجستیت
ورنه هر شب گریبان افق بر میشد

دریای تو افتادن ز سیه نامی باشد
بسیار زلیخا بخوش روا دارد
زنهار که موجود ترا صورتی باشد
گر جمله صنمها را صورت نبوتی
با آنکه اسیران را شرطی خطا کردی
رقص ار سر ما بیرون امروز نخواهد شد
هر کو بهمه عمرش سودای گلی بوده است

ترک سر خود گفتن زیبا قدی باشد
درویش کجا زارش با محتشمی باشد
شاید که وجود ما پیشت عدمی باشد
شاید که مسلمان را قبله صنمی باشد
بر گشته گذر کردن نوعی کرمی باشد
کاین مطرب یکدم خاموش نمی باشد
داند که چرا بلبل دیوانه همی باشد

کس بر ازلم زیست واقف نشود سعدی
الا بکسی گوی که او را لمعی باشد

در من این عیب قدیم است و بدی می رود
که مرا بی می و معشوق لبی می نرود

هان طالب شیرین نستاند دولت از دست
کانکه از غم او کوه گرفت از کمر افتاد

صاحب نظران این نفس گرم چو بینند
دانند که اندر تن ما بیشتر افتاد

سعدی نه حریف غم او بود ولیکن
بار ستم دوستان نزند هر که در افتاد

زنده شود هر که پیش دوست بمیرد
مرده دلست آنکه هیچ دوست نگیرد

هر که ز ذوقش درون سینه صفائیست
شمع دلش راز شاهدی نگزیرد

طالب عشقی دلی چو موم بایست آر
سنگ سیه صورت نگین نپذیرد

صد چو من مجنه در فراق تو میرد
وانکه ترا بیند و بدو دست نگیرد

صورت سنگین دلی شنده که سعدی است
هر که بدین صورتش کشند نمیرد

شورش بلبلان سحر باشد
غنچه از صبح بی خبر باشد

تیر باران عشق خوبان را
دل بیچارگان سپر باشد

عاشقان کشتگان معشوقند
هر که زنده است پر خطر باشد

همه عالم جمال طلعت اوست
گو کسی را که این نظر باشد

کس ندانم که دل بدو ندهد
مگر آنکس که بی بصر باشد

آدمی را که خار کی در پای
نرود طرفه جانور باشد

گر زبانش ز وصف تلخ سخن
زبر شیرین لبان شکر باشد

۴۹

من مفلس از آن روز شدم کز رخ غیبت
دیبای جمال تو بیازار برآمد

کام دل من آن بود کز جان برود تفتم
آن کام میسر شد و ایثار برآمد

سعدی چمن آن روز تماشا خزان داد
کز باغ دلش بوی گل بار برآمد

وله

سرو بالای من چو بخرامد
رفتن خویش در نظر آرد

تا کرا میل باغ و بستان است
سرو کمتر نهاد و بر دارد

ماه کامل چو بر سپهر آید
همه کس روی در هوا دارد

ای که گفتی مرو بصحرا بین
تا چه زیبا درخت بر دارد

سعدی از عشق بر حذر باشد
هر که با دلبری نظر دارد

ای که گفتی مرو بصحرا بین
تا چه زیبا درخت بر دارد

سعدی از عشق بر حذر باشد
هر که با دلبری نظر دارد

باغ را چندان نساط افگنده اند | کاو مے بزم بخش دیا میرود
سعد یا دل در نشاط کردی و رفت | بلکه جانت نیز در پے میرود

اینچنین بیخود نه رفتے سنگدل
گر بدانستے چه بر ما میرود

شب عاشقان بیدل چه شبے دراز باشد | تو بیا کزاول شب دم صبح باز باشد
عجب است اگر تو انم که سفر نمم کویت | بکجا رود کبوتر که اسیر باز باشد
ز محبتت نخواهم که نظر کنم بدولت | که محب صادق آنست که پاکباز باشد
بکرشمه عنایت نظری بسوی ما کن | که دعای دردمندان ز سر نیاز باشد
سخنے که نیست طاقت ز تو گفتن و شنیدن | بکدام دوست گویم که محل راز باشد
چه نماز باشد آنرا که تو در خیال ما نے | تو صنم بنگذارے که مرا نماز باشد
نه چنین قیاس کردم چو تو دوست میگذشتم | که شناو حمد گویم و خدا نماز باشد
دگرش چو بار بینی غم دل بگوی سعدی | که شب وصال کوتاه سخن دراز باشد

قدمی که بر گرفتے بوفا و عهد یاران
اگر از بلا نترسے قدم استوار باشد

عیبی نباشد از تو که بر ما جفا رود | مجنون از آستانه لیلی کجا رود
گر سر خدای پای تو کردم دریغ نیست | بسیار سر که در سر مهر تو ما رود
در من گدای کوی تو گشتم غریب نیست | قارون اگر بخیل تو آید گدا رود

فراق را دلی از سنگ سخت تر باید
مراد لیست که با شوق برنمی آید

هنوز با همه بد عهدیت دعا گویم
بیاد گر همه دشنام میدهی شاید

اگرچه هر دو جهانت بدل خریدارند
منت بجان نخرم تا کسی نیفزاید

بکش چنانچه توانی که بنده را رسد
خلاف آنچه خداوندگار فرماید

نه زنده را با تو میل است و مهربانی هست
که مرده را بپسندت روان بیاساید

بپوش کشته شمشیر عشق را چونی
چنانکه هر که به بیند بر و نبخشاید

پدر که چون تو جگرگوشه از خدا میخواست
خبر نداشت که دیگر چه فتنه میزاید

تو گمراه و زحمت بر و در و بشان
مبند در تو به بندی خدای بگشاید

بخون سعدی اگر تشنه حلالت باد
تو دیر زی که مرا عمر خود نمیباید

فلک را این همه تمکین نباشد
فروغ مهر و مه چندین نباشد

صبا گر بگذرد بر خاک کویت
عجب گر دامنش مشکین نباشد

ز مردار ید تاج خسروانت
یکی در خوشهٔ پروین نباشد

بقای ملک و دین خاندان را
گر انباشد خلل قدرین نباشد

هر انکو سر بگردانند حکمت
ازان بیچاره تر مسکین نباشد

عدو را گر ستانی پای پیل است
بزن تا بید قش صفدرین نباشد

چنین خسرو کجا باشد در آفاق
دگر باشد چنین شیرین نباشد

ز دیدنت نتوانم که دیده بردوزم
اگر معانیه بینم کرشمه می آید

هزار جامهٔ معنی کهن بپردازم
بقامتے که تو دارے قصیده می آید

بگشتن آمده بودم بحلقهٔ عشقت
کرا رحمتے مگر شش بر سر سیرے آید

رسید نالهٔ سعدے بهر کرا در آفاق
هم آتشے زده تا نفیرے آید

کسے بعیب من از خویشتن نپردازد
که هر که منگرم با تو عشق میبازد

فرشته تو بدین روشنی نه آدمیے
نه آدمیست که بر تو نظر نمیدارد

چنین پسر که تو لے از راحت ان مادر
سزد که مادر گیتے بتو پسر نازد

کمان حلقهٔ ابروکشیده تا بن گوش
چو لشکری که بدنبال صید میتازد

کدام گل که بروے تو ماند در باغ
کدام سرو که با قامتت سر افرازد

درخت میوهٔ مقصود از ان بلند تر ست
که دست قدرت کوتاه بابدان یازد

نه آدمی که اگر آهنی بود دشخصے
در آفتاب جمالت چو موم بگدازد

مسلمش نبود عشق یار آتش روے
مگر کسے که چو پروانه سوزد و سازد

مده بدست فراقم پس از وصال چو تنگ
که مطربش نزند بعد ازان که بنوازد

خلاف رائے تو هرگز نیاید از سعدے
ولی کرا تو بسر دانخست با که پردازد

اگر گویست که سروے چنین نباشد
ور گویست که ماهی سه بر زمین نباشد

وله

کسیکه روی تو دید و دست حال من داند
که هر که دل بتو پیوست حال من داند

مگر تو روی بپوشی وگرنه گفتن نیست
که آفتابی و تابنده حال من داند

هزار آدمی که دو چشمش بران جمال افتاد
دلش بجذبه بر جانت آفرین خواند

اگر بدست کند با نهان چنین سروی
چه جای چشمه که بر چشمهاش نشاند

چه روزها بشب آمد دو چشم منتظرت
بود که آنکه شبی با تو روز گرداند

بسجده و حیله شبی در طرق روز آرم
نگفته نیست که آخر روز هم بشب ماند

جفا و سلطنت میرسد ولی هیهات
که گر سوار براند پیاده درماند

بدست رحمتم از خاک آستان برگیر
که گر بگفتنم کس بهیچ نستاند

چه حاجت است بشمشیر قتل عاشق را
حدیث دوست بگوشش که جان برافشاند

پیام اهل دلست این خبر که سعدی داد
نه هر که گوش کند معنی سخن داند

کسیکه روی تو بیند نگه بکس نکند
ز عشق سیر نگردد و ز عیش بس نکند

درین روش که تو لالی پیش هر که بازآید
گرش بتیغ زنی روی باز پس نکند

چنان بپای تو در مردن آرزومندم
که زندگانی خویشم چنان هوس نکند

عدالتی نفسی یاد دوستی نکنی
که یاد تو نتواند که یک نفس نکند

ندانمت که اجازت نوشت و دشنامی
که زهر خلق بریزی کمان کسی نکند

وله

گفتش کسی بینم مگر از دل برود
آنجان جا کرده که از دیده بدر نتوان شد

ولی از سنگ بیابد بسر راه تو دراع
تا بخاک کف آن نازک سر نتواند شد

اشک حسرت بسر خاک تو روزی بگریم
که دگر حسرت بسر خاک نخواهد شد

کتابخانه

افسوس ندانم که درین شهر گرفتار توست
گر آن کس که بشهر آید و عاقل برود

گر همه عمر بدست کسی دل بنجیال
چون بیاید بسر راه تو بیدل برود

روی بنمای که صبر از دل صبوری ببرد
پرده بردار که هوش از سر عاقل برود

سعدی از عشق نیازد نپسندد ملامت
حیف باشد که همه عمر بباطل برود

قسمت وصل نداند مگر از رده هجر
مانده آسوده نجسپد چو بمنزل برود

کیست آن ماه منور که چنین میگذرد
تشنه جان میدهد و ماهمین میگذرد

سرو اگر نیز بحرکت کند اوجای بجای
نتوان گفت که نیکوتر ازین میگذرد

حور عین میگذرد در نظر سوختگان
یا مه چارده یا لعبت چین میگذرد

کام از دو کس نگرفته است مگر باد بهار
که بران زلف و بنا گوش چنین میگذرد

مردم از زیر زمین رفتن او میدانند
کافتابیست که بر چرخ برین میگذرد

پای کوبر سر عاشق نه و بر دیده بنشین
حیف باشد که چنین کس بزمین میگذرد

هر که در شهر دلی دارد و دینی دارد
گو حذر کن که بلاک دل و دین میگذرد

از خیال آمدن و نقش اندرون چشم
گر کند چشم بلا نخند حکم او راست

سعدیا گوشه نشینی کن و شاهد بازی
شاهد آنست که بر گوشه نشین میگذرد

طعنه بر حیرت سعدی نه با نصاف زدی | کس چنین صورت و معنی نه بیند که نه حیران ماند

هر که با صورت دبالای تو اش آشنائی نیست
حیوانیست که بالاش بانسان ماند

مرا راحت از زندگی دوش بود | گران ماهیم در آغوش بود
چنان مست دیدار و میدان عشق | که دنیا و دینم نه در هوش بود
نگویم مگر لعل شیرین تو گفت | که هرگز نگفت و نه در گوش بود
ندانستم از غایت لطف و حسن | که سیم تنم پای بر دوش بود
بدیدار و گفتار جان پرورش | سراپای من دیده و گوش بود
نمیدانم آن شب که چون در شدم | کسی باز داند که با هوش بود
مؤذن غلط گفت بانگ نماز | مگر پیچو من مست و مدهوش بود
بگفتیم دشمن بدانست و دوست | نماند آن بحمل که سرپوش بود
بخواهش مگر دیده سعدیا | زبان درکش امروز کان دوش بود

مبادا که گنجی بجوید فقیه
که نتواند از حرص خاموش بود

مرا چو آرزوی روان نگار آید | چو بلبلم هوس نالهای زار آید
میان انجمن از لعل او چو آرم یاد | مرا سرشک چو یاقوت در کنار آید
ز رنگ لاله مرا روی در بهار آید | شکل سبزه مرا یاد خط یار آید

۵۵

گناه نیست اگر وقتم بنالد ناشکیبائی — ندانستی که چون آتش بلندی می‌خرامد
خطا گفتم نبادانی که چون جوزا کند پروا — نمیباید که از موی راشکایت بر زبان آید
قلم خاصیتی دارد که سر تا سینه بشگافی — وگر بارش چو فرمائی بفرق سر روان آید
زمین و باغ و بستان را بعشق باد نوروزی — بباید ساخت با جوری که از باد خزان آید

گرت خونابه گیرد دل نه دست دوستان سعدی
نه شرط دوستی باشد که از دل با زبان آید

نظر خدای بینان سر هوا نباشد — سفر نیاز مندان ز سر خطا نباشد
همه وقت عارفانرا نظر است در دگر را — نظری معاف دارند دو دم روا نباشد
به نسیم صبح باید که نبات سبز گردد — که جماد و مردگان را خبر از صبا نباشد
اگرت سعادتی هست که ز دوستان بمیری — بحیاتی او فتادی که دگر فنا نباشد
بکسی نگر که ظلمت نزداید از وجودت — نه کسی بغو د بالله که ذرا وصفا نباشد
تو خود از کدام شهری که ز دوستان بپرسی — مگر اندران ولایت که توئی وفا نباشد
اگر اهل معرفت را چو نی مستمع نبودی — چو فروش هیچ سخنی خبر از خدا نباشد
اگر م تو خون بریزی بقیامت نگیرم — که میان دوستان انبهه جرا نباشد
نه رفیق مهربانست نه طریق سنت ایشان — که بروز تیر باران سپر بلا نباشد
تو در آئینه نظر کن که چه دلبری و لیکن — چو تو خویشتن ببینی نظرت بما نباشد
دگری همین حکایت بکند ما همین یکین — چو معاملت ندارد سخن آشنا نباشد

من باز ار تو برنتوانم گرفت چشم
کم کرده دل در آئینه در جستجو بود

برمے نیاید از دل تنگم نفس تمام
چون ناله کسے که بجاے فرو بود

سعدی سپاس دار جفا بین و دم مزن
کز دست سنگوان همه چیزے نکو بود

بگفتم روزه بسیارے بپاید
ریاضت بگذرد سختے سر آید

پس از دشواری آسانیست شاید
ولیکن آدمے را صبر باید

رخ از ما تا بکے پنهان کند عید
وصال انست کاید روزے و ناید

سر بستان درین موسم چه بندے
درم بکشاے تا دل برگشاید

غلامان را بگو تا عود سوزند
کنیزان را بگو تا مشک سایند

که پندارم نگار سرو بالا
درین دم تهنیت گویان درآید

سواران حلقه بربودند و آن شوخ
هنوز از حلقها دل میربایند

چو یاران اندر حدیث آیند بمجلس
مغنی را بگو تا کم سراید

که شعر اندر چنین مجلس نگنجد
یکی گر گفته سعدی بخواند

بران ناظر که منظورے ندارد
چراغ دوستش نورے ندارد

چه کار اندر بهشت آن مدعے را
که میل امروز با حورے ندارد

چه فروق از ذکر سیدا آید اورا
که پنهان شوق مذکورے ندارد

من نه آن صورت پرستم کز ثنا توسنم
هوش من دانی که بر چیست آنکه صورت منگرد

عمر گویندم که ضایع میکنی با خوبرویان
وآنکه منظوری ندارد عمر ضایع میکند

هر که میخواهد درختی در سر بستان معنی
بخشش اندر دل نشاند تخمش اندر سینه کارد

عشق و مستوری نباشد با گو در دامن آویز
کز گریبان ملاحت سر برآورد و ن نیارد

گر من از عهدت بگردم تا جوانمردم بمردم
عاشق صادق نباشد کز ملامت سر بخارد

باغ میخواهم که سرو و گل در او بالا بیند
تا گلت را بر نیارد دد انسوان بر سر بیارد

آن چه زفارست و قامت آن چه بالا و قباست
چند خواهی گفت سعدی طیبات آخر بدارد

هفته میرود از عمر و ندیده روز رشید
کز گلستان صفا بوی وفا نی نرسید

آنکه برگشت و جفا کرد و بپیچید بفرسخت
همه عالم از من تو انند خرید

هر چه دران تخم اندر حق من خواهد گفت
گو بگو زان لب شیرین که لطیف است سخن

اگر از خار تبر سم نبرم دامن گل
کام در کام نهنگ ست بباید طلبید

مرد اندیشه ست که ما بیتو نخواهیم نشست
مهری بار که ما از تو نخواهیم برید

از تو امید صلاحت خویش نمی پردازم
که محالست که در خود نگرد هر که تو دید

آفرین کردن و دشنام شنیدن یکسان ست
چه ازان نیک که بود با تو مرا گفت و شنید

چند بسیار بگردم که نگویم غم دل
عاقبت جان بدهان آمد و طاقت برسید

آخر ای مطرب ازین پرده عشاق نکرد
چند گوئی که مرا پرده بچنگ تو درید

ای سلمان رفتنم یاد آید — کان خدائے بیوفائے میکند
کشتهٔ عزم شکست اندر غمش — از من مسکین جدائے میکند
آنچه با من میکند اندر زمان — آفت دور سمائے میکند

سعدی شیرین سخن در راه عشق
از لبش بوسے گدائے میکند

هر که شیرینی فروشد مشتری بر وے بجوشد — یا مگس را پر بیند و یا عسل را سر بپوشد
همچنان عاشق نباشد در بود صادق نباشد — هر که درمان می پذیرد با نصیحت می نیوشد
گر مطیع خدمتت را کفر فرمائے بگوید — در حریف مجلست راز هزوائی نکوشد
شمع مشیت روشنائی از نزدیکش نیابد — گل بدست خود ببردے پیش بوسف میفروشد
سود بازرگان دنیا جمله ممکن نباشد — هر که مقصودش نوا باشی ز نافرجام نجوشد
برگ عیشیم می نجوشد در زمستان فراقت — وین عجب کاندر زمستان برگ نائی برنجوشد
هر که منظوری ندارد عمر ضائع میگذارد — همچنان ناپخته باشد هر که در آتش نجوشد

تا غمی پنهان نباشد رقتی پیدا نگردد
هم گلی دیدست سعدی تا چو بلبل نخروشد

هر که مجموع نباشد تماشا نرود — یار با یار سفر کرده بتنها نرود
باد تمنای سیمین بزند بر دل شبین — صبح صادق ندمد تا شب یلدا نرود
بر دل آن سوختگان حمله عالم تنگست — کانکه جائے بگل افتاد دگر جا نرود

سعدیا بارکش بار فراموش مکن
مهر و وامق بکذاکردن غدا نرود

ولہ

هر که با نیکان نشست پاکدامن تر بود
هر که با بدمست پشیمان تر بود
آنکه در دریا نشست پاکدامن تر بود
هر که گوش تو نشد خاطر بگلستان نرود

نصیحتگر دل شیفته میباید گفت
برو ای خواجه که اینرد بدرمان نرود

بملامت نرود از دل ما صورت عشق
نقش بر سنگ نبشته است بطوفان نرود

عشق را عقل نمیخواست کبندید لیکن
هیچ عیار نباشد که بزندان نرود

سعدیا گر همه شب شرح غمش خواهی گفت
تا بپایان نرود شرح بپایان نرود

یارب شب دوشین چه مبارک سحری بود
کورا لب شیرین تو بهجران گذری بود

آن روست که با او بارادت نظری هست
با ما گمراو را بارادت نظری بود

من بعد حکایت نکنم تلخی هجران
کان میوه که از صبر برآمد شکری بود

روی نتوان گفت که جنش بچه ماند
گویی که در آن نیمشب از زهره پری بود

گویم قمری بود کس این من نپسندد
باغی که بهر شاخ درختش قمری بود

آدم که خبر بود دم از وا نوکنی
کز خوشتن و هر دو جهانم خبری بود

در عالم عشرت بجهانی برسیدم
کاندر نظرم هر دو جهان مختصری بود

من بودم و ادنی قلم اندر سر من کش
با او نتوان گفت وجود دگری بود

با غمزه خوبان که چو شمشیر کشیده است
در صبر بدیدیم نه محکم سپری بود

سعدی نتوانی که دگر دیده بدوزی
کان دل بربودند که صبرش قدری بود

یار باید که هر چه یار کند
بر مراد دل اختیار کند

نالهٔ سعدی ز چه دانی خوش ست
بوی خوش آید چو بسوزد عبیر

ای صبر پایدار کہ پیمان شکست یار
کارم ز دست رفت و نیامد ز دست یار

برخواست آہم از دل و در خون نشست چشم
یارب ز من چہ خاست کہ بنشست از نشست یار

چون قامتم کمان صفت از غم خمیده شد
چون تیر ناگهان ز کمانم بجست یار

در عشق یار زیست مرا سیم و در دریغ
لیک آب چشم و آتش دل هر دو هست یار

اکنون کہ بیوفائی یار درست شد
در دل شکن امید کہ پیمان شکست یار

سعدی بہ بندگیش کمر بسته ایم لیک
لیکن ز بندگی تو طرفی نبست یار

آن کیست کہ میرود بنخجیر
پاسی دل دوستان بر نخجیر

همشیرهٔ جادوان بابل
همسایهٔ بعبستان کشمیر

این ست بهشت اگر بدانی
کز دیدن او جوان شود پیر

از عشق کمان دست و بازوش
افتاده خم ندارد از تیر

نقاشش کہ صورتش بہ بندد
از دست بیفکند لفا دیر

ای سخت جفای سست پیمان
رفتی و چنین بزفت نقد یر

کوته نظران ملامت از عشق
بیفائده میکنند تحذیر

تا جان نگرازد بدر آید
خوبی کہ فرو شده است با شیر

پروانه نمی شکیبد از هور ... ور قصد کند بسوزد از نور

هر کس بتعلقی گرفتار ... صاحب نظران بری منظور

آن روز که رو ز حشر باشد ... دیوان حساب عرض منشور

یارب که تو در بهشت با شیخے ... ناکس نکند نگاه در حور

مانند ه بند کرد دوست باشم ... دیگر حیوان بفجل خرسند

ما مست شراب ناب عشقیم ... نه تشنه بسلسبیل و کافور

من دانم و دردمند دیدار ... آهنگ شب دراز دیگر

آخر ز هلاک ما چه خیزد ... سیمرغ چه میکند بعصفور

بیم ست شرار آه عشاق ... کاتش نزند حجاب مستور

نزدیک منشوے بصورت ... وز دیده دل منشوے دور

از پیش تو راه رفتنم نیست ... گردن نکشند به که مجبور

سعدے چو مراد انگبین ست
واجب شود احتمال زنبور

بلفظ میر سلامے و چو خورشید نوشت ... قل هو الله احد چشم بد از روے تو دور

آدمی چون نه در افتاد بشان نعمان داد ... بلکه در جنت فردوس بنا شد چو تو حور

خود فردا که چنین روے بهشتے بینند ... گر شل انصاف بود بصرف آید بقصور

شب یار نه باشد که نه تاریک بود ... از شبستان بدر آلی چو صباح از دیجور

۶۲

خفتن عاشق تکیست بر سر دیبا و خار
چون نتواند گرفت دست در آغوش یار

گرد گریه اشکیب است ز دیدار دوست
من نتوانم گرفت بر سر آتش قرار

آتش آه است و دود و میرود دامش بلند
چشمه چشمست و موج میزندش بر کنار

گر تو ز ما فارغی ما بتو مستظهریم
در تو ز ما بی نیاز ما بتو امیدوار

ایکه بیاران غار مشتغلی دوستگام
من سگ اصحاب کهف بر در یاران غار

اینهمه با احتمال میکنم و میروم
اشتر مستم از نشاط کرم دوست بار

ما سپر انداختیم گردن تسلیم پیش
گر بکشی حاکمی ور بدهی زینهار

تیغ جفا گر زنی ضرب تو از پیش نیست
روی ترش گر کنی تلخ تو شیرین گوار

سعدی اگر داغ عشق در تو نه شورشود
فخر بود بنده را داغ خداوندگار

دولت جان پرورست صحبت امیدوار
فرصت بیهده کمی سفینه بی انتظار

آخر محمد شبست دل صبحدمی نمیدهم
صبح دوم مرا بدست سر گریبان آر

دور نباشد که خلق را در نظر آورند
گر نمائی بشب فلک نور شبیدار

مشعله بر فروز مشعله پیش گیر
تا ببرند ز سر رمت خواب خمار

خیز و غنیمت شمار صحبت اهل دماغ
نالهٔ موزون مرغ نوش لاله زار

برگ درختان سبز پیش خداوندهوش
هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

زنده کدام است بر مه شیار | آنکه بمیرد بسر کوی یار
عاشق دیوانه سر مست را | پند خردمند نیاید بکار
صبر کنم بشنم بهر پیش دوست | به که بغربت بنهم رو بدیار
ایکه دلم بردی و جان سوختی | روز سودای تو شد روزگار
شربت زهر آر تو دهی نیست تلخ | کوه احد گر تو نهی نیست بار
بندهٔ مهر تو نیابد خلاص | غرقهٔ عشق تو نیابد کنار
درد نهانی دل ننگم بسوخت | لاجرم عشق بود آشکار
مردم آرام نصور مکن | در مژه ام خواب توقع مدار
گر گله از ماست شکایت بجوی | ور گنه از تست غرامت ببار
هر سر پا عذر نباشد قبول | تا نه نشینی نه نشیند غبار
دل چه محل دارد و دنیار چیست | در عیم گر نخرم جان نثار

چون نکو گر دوست نیابد بدست
ای که فدای تو چو سعدی هزار

عمر بسر شد بجفا کشیدن از یار | خمر ست و خمار و گلبن و خار
من معتقدم بهر چه گوئی | شیرین بود از لب شکر بار
پیش دگرے نمی توان رفت | از تو بتو آمدم بر نهار
عیبت نکنم اگر بخندے | بر من چو گریستم از غمت زار

آه درد آلود سعدی گر ز گردون بگذرد
در تو کافر دل نگیرد ای مسلمانان نفیر

یار آن بود که صبر کند بر جفای یار
ترک رضای خویش کند در رضای یار

گر بر وجود عاشق صادق نهند تیغ
نه بیند خطای خویش و نه بیند خطای یار

یار از برای نفس گرفتن طریق نیست
با نفس خود نشستن بخشم از برای یار

یاران شنیده ام که بیابان گرفته اند
بی طاقت از ملامت خلق و جفای یار

من سر نمی نهم مگر آنجا که کوی دوست
من سر نمی نهم مگر آنجا که پای یار

گفتی هوای باغ و در ایام گل خوش است
ما را بدر نمی رود از سر هوای یار

بستان بی مشاهده بر من مجاهده است
در صدر درخت گل نشانی بجای یار

ای باد اگر گلشن روحانیان روی
یاری عزیز را برسانی دعای یار

ما را ز درد عشق تو پرسش حدیث نیست
هم پیش یار گفته شود ماجرای یار

هر کس میان جمع و سعدی بگوشه
بیگانه باشد از همه خلق آشنای یار

حرف الزای

ای خلق از جهانیان ممتاز
چشم خلقی بروی خوب تو باز

لازم ست آنکه دارد اینهمه لطف
که تحمل کنند بر تو ناز

ای بعشق درخت بالایت
مرغ جانم رسیده در پرواز

ولہ

ساقیٔ سیم تن چہ چیز انگیز — آب شادی بر آتش غم ریز
بوسہ بر کنار ساغر دہ — پس بگردان شراب شہد آمیز
کابر آزار و با دلو رو زی — ورفشان مشک و عنبر بیز
جہد کردیم تا سیا لاید — بخرابات دامن پرہیز
دست بالای عشق زور آورد — معرفت را نماند روی ستیز
گفتم اے عقل ارمندچرا — برگرفتی ز عشق راہ گریز
گفت اگر گربہ شیر نر گردد — نکند با پلنگ دندان تیز
شاہدان میکنند خانہ زہد — مطربان میزنند راہ ہجیز
توبہ را تلخ میکند در حلق — بار شیرین دہان شور انگیز
دعمنان را بکال خود دانا — تا قیامت کنند رستاخیز

سعدیا ہر دوست کہ دست دہد
بسر لطف را بسران آویز

ولہ

متقلب درون جامہ نار — چہ خبر دارد از شبان دراز
عاقل انجام عشق میبیند — تا ہم اول نمیکند آغاز
جہد کردم کہ دل بحس ندہم — چون توان کرد باد وزید کہ باز
زینہار از بلای بد نظر — کہ چو رفت از کمان نیاید باز

حرف السین

امشب مگر بوقت نیخواهد انجمدوس — عشاق بس نکرده بنوز از کنار و بوس
بستان یار در شکن زلف تا بدار — چون گوی عاج در خم چوگان آبنوس
یکشب که چشم فتنه بخوابست زینهار — بیدار باش تا نرود عمر بر فسوس
تا خشنوی ز مسجد آدینه بانگ صبح — یاران در سرای اتابک غریو کوس

لب از لب چو چشم خروس ابلهی بود
بسر داشتن بگفته بیهوده خروس

بوی بهار آمد بنالای البلبل شیرین نفس — در پای بند بیچو من فریاد مسکین در قفس
گیرند مردم دوستان نامهربان و مهربان — هر روز خاطر با یکی ما خود یکی داریم و بس
محمول پیش آهنگ از من بگوای ساربان — تو خواب میکن بر شتر تا بانگ مبدارد جرس
شیرین لبضاعت بر مگس چندانکه بتوانی بگس — باد بیزن همچنان بر دست دمی آید نگس
پند خردمندان چو سود اکنون نمیدارد بتحقیق — کر جستم این بار از قفس بیدار باشم زین سپس
گر دوست می آید برم با تیغ دشمن بسترم — من با کسی افتاده ام کز دی نپردازم بحس
با هر که بنشینم دمی باشد کزو غافل شوم — چون صبح هیچور شدم از دل بر همی آید نفس
من مفلسم در کاروان کو هر که خواهد قصد جان — نگذاشت مطرب بر برم چندانکه بتواند عسس
گر پند میخواهی بده ور پند میخواهی مده — دیوانه سر خواهد نهاد انگه ندارد از سر کس
فریاد سعدی در جهان افگندی ای آرام جان — خیزش بفریاد آوری یار بفریادش برس

گر گوش دل بگفتهٔ سعدی کند کسے
اول رضای حق طلبد پس رضای خویش

چون بر آمد ماه روی از مطلع پیراهنش
چشم بد را گفتم الحمدی بدم پیرامنش

چه نجوامد کز دهانش بوی گیتی زین دو کار
دست او در گردنم یا خون من در گردنش

سرکه معلومش نمیگردد که زامد را که کشت
گوسفندانش زامین ورنگ تا خنش

گر چمن گوید مرا همرنگ رویش لاله است
از تفاوت باید در گردن بان چوپانش

ماه پیروزیش نیارم گفت و شمع دانجمن
لطف جان در چشم از در هم در شنیش

آشتیست از پنگ سکمنان گرفتم از کشد
چون تواند رفت پیدین سست بنیاد دلش

من سبیل بوستان کردم بصنعت عزتش
از خسن آلحسن جهان دارم که دارد دشمنش

گر نمیم موئی نشود از دست جور روزگار
بر من آسان تر بود کاسیب موئی بر تنش

تا چه روئیست آنکه حیران مانده ام در وصف او
صبحی از مشرق همی باید یکی از دشنش

بعد ازین ای یار اگر تفصیل هشیاران کنی
گر در انجامم من بیتی قلم بر سر کشش

لائق سعدی نبود این خرقه تقوی فروش
ساقیا جامی بده دین خرقه از من برکشش

خطا کردی بقول دشمنان گوشش
که گفت آن روی شهر آرای نهای

که عهد دوستان کردی فراموش
چو نبود دگر باره فرا پوشش

دل سنگینت آگاهی ندارد
که همچون دیگ رویین میزنم جوشش

نمی بینم خلاص از دست فکرت
مگر کافتاده باشم مست و بیهوشش

وله

رفتی و نمیشوی فراموشم — می آئی و میروم من از هوشم
سحریست کمان ابروانت — پیوسته کشیده تا بناگوشم
پایت بگذار تا ببوسم — چون دست نمیرسد در آغوشم
جور از قبلت مقام عدل است — نیش سخنت مقابل نوشم
بیهوده بود که در بهاران — گویند بغیر لیب مخروشم
دوش از غم دل که می نخفتم — بادِ سحری ببرد سر بوشم
آن سیل که دوش تا کمر بود — امشب بگذشت خواهد از دوشم
سهریست متحد ثان جنست — الّا متحیران خاموشم
نشنید که هزار فتنه برخاست — از حلقهٔ یار فان مدهوشم
آتش که تو میکنی محال ست — کاین رنگ فرو نشیند از جوشم
بلبل که بدست شاه افتاد — یاران چمن کنند فراموشم
ای خواجه برو بهر چه داری — باری بخور و بهیچ مفروشم
گر تو بدهی بکسی ز عشقت — از من بنیوشش بیند و منیوشم

سعدی همه روزه پند مردم — میگوید و خود نمیکند گوشش
زینهار از دهان خندانش — دانش لعل و آب دندانش
مگر آن دانه کان صنم بپروَرد — شهد بوده است شیر پستانش
باغبان گر بپیوندد این رفتار — سرو بیرون کند ز بستانش

وله

گر دلی از عشق برآرد خروشش — بر سر آتش نهد از غیرت جوشش
دامن گلبن بگیرد ز افشانش — پوستین گل بگیرد ز بنوشش
بلبل بیدل ازین نشنیده فریاد — مطرب بیهوده ازین زده زخمه خموشش

سر کز در راه عزیزان بود	بار گرانیست کشیدن بدوش
سعدی اگر خاک شود در همان	ناله زوارش آید بگوش
هر گله دمی دارد از انفاس او	مشمو دتا بقیامت حرد و ش
گر نه دیده است بشیری لطف و نازش	بشنو بشنید که نخواهد که ببیند باز ش
مطرب آماده و در دست که خوش بنالد	مرغ عاشق طرب انگیز بود آواز ش
بارها در دلم آمد که بپوشم غم عشق	آگینه نتواند که بپوشد راز ش
مرغ پرنده اگر در قفسی پیر شود	همچنان طمع فرا ش نکند پرواز ش
تا چه کردیم دگر باره که شیرین لب دوست	بسخن باز نمیباشد و چشم از نیاز ش
مرغ حاگویم اگر تو همه دشنام دهی	نبود خدمت کز دز نکند اعزاز ش
غرق دریای عمت را رمقی بیش نماند	آخر اکنون که بکشتی بکنار اند از ش
خون سعدی کم از انست که ریزد آلا	تلخ آنقدر ندارد که بگیرد باز ش
گناه کردن پنهان به از عبادت فاش	اگر خدا ئی پرسیدن پرستیدن مباش ش
بچشم عجب و تکبر مگو بخلق مکن	که دوستان خدا میکنند دراو باش ش
بدین و بین که تو بینی ملوک طبعانند	که ملک روی زمین مثل پشان پرند الا ش
بچشم کوته اغیار در نمی گنجد	مثال چشمه خورشید دیده خفاش ش
گرم گفته و ندارند بر کسی منت	قفا خورند و نجویند ما کسی پرخاش ش
ز دیگران لیمان چو دو دیگر نزند	دوست کفچه کنند از برای کاسه آش ش
دل از محبت دنیا و آخرت نپرداز	که ذکر دوست نه آن کرد با حساب معاش
به نیکنامی و در حضرت خدای قبول	میان خلق بزرگی و لاابالی فاش ش

من خود از کید عدو باک ندارم لیکن
گر دمم از خجلت طبیعت بزند تنگ نفیر

تو بیا رام دل خویش ببین سعدی
میخور و غم مخور از شفقت بیگانه و خویش

ایکه گفتی بفضول منه و مهر مبند
من نمیتوانم تو بر و مصلحت خویش اندیش

هر که نامهربان بود یارش
واجب است احتمال آزارش

هر چه زان لعل شکر بار گوارد
گو بجو از لب شکر بارش

طاقت رفتنم نمانده چون
چون نجنبم میکنم بر فتارش

کشتهٔ بستر عشق زنده کند
گر لب بگذرد دوگر بارش

از سخن گفتنش چنان مستم
که ندانم جواب گفتارش

عشق پوشیده بود و صبر نماند
پرده دریده شد ز اسرارش

وه که گر من بجد بکوشم بر سم
خود چه همت کنم بمقدارش

بیم دیوانگی ست مردم را
زاد و رفتن بپرسی وارش

گاج بیرون نیامدی سلطان
تا ندیدی میان بازارش

سعدیا روی دوست نادیدن
به که دیدن میان اغیارش

هر که نازک بود دل یارش
گو دل نازنین نگهدارش

عاشق گل در و غم میکوید
که تحمل نمیکند خارش

نیک خواهان در آتشم بگذار
وین نصیحت مکن که بگذارش

کاش با دل هزار جان بودی
تا فدا کردمی بدیدارش

بس ماکان باغ که دوران روزگار | کرد دست خاکشان گل بوستانهای باغ
فرد اشنیده که بود داغ سیم فیر | خود وقت مرگ مینداین من درنگ تا باغ
بس روزگار ها که بر آید بجوده و دشت | بعد از من و تو بر بگر مدیباغ در راغ
گر خاک مرده باز کنی رو شنت شود | کاین باد باز نامه چه چیز لیست در دماغ
سعدی بمال و منصب دنیا نظر مکن | سیرت از تو آید و مردار از کلاغ
گر نشنوی نصیحت و گر نشنوی بصدق | گفتیم و بر رسول نباشد بجز بلاغ

حرف الکاف

ساقی بده آن شراب گلرنگ | مطرب بزن آن نوای پر چنگ
کز هر مژه بده ام فتوحی | تا کی زنم آبگینه بر سنگ
خون شد دل من ندید کامی | الا که بر فت نام با ننگ
عشق آمد و عقل هیچ بارا | رفت از بر من هزار فرسنگ
ای زاهد خرقه پوش تا کی | با عاشق خسته دل کنی جنگ
گر رد و جهان بخشت عاشق | زاهد بنگر نشسته دل تنگ
من خرقه نگنده ام ز عشقت | باشد که بوصل تو زنم چنگ
سعدی همه روز عشق می باز | تا در دو جهان شوی بفرهنگ

حرف اللام

بیدل گمان مبر که بنصیحت کند قبول | من گوش را سماع ندارم لمن تقول

ز عقل اندیشه‌ها زاید که مردم را بفرساید — گرت آسودگی باید برو مجنون شو ای عاقل

مرا تا پای میپوید طریق عشق میجوید — بهل تا عقل میگوید ز بهر سودا ایچ حاصل

عجایب نقشها بینی خلاف رای و دانش‌ها — اگر با دوست بنشینی ز دنیا و آخرت غافل

در این معنی سخن باید که جز سعدی نیارامد
که هر چه از جان فرود آید نشیند لاجرم بر دل

چشم بد دور از بدیع شمائل — ماه من و شمع جمع و میر قبائل

جلوه کنان میروی و باز بنازی — سرو ندیدم بدین صفت متمائل

هر صفتی را دلیل معرفتی هست — روی تو بر قدرت تو هست دلائل

قصهٔ لیلی مخوان و حکایت مجنون — عشق تو منسوخ کرد ذکر اوائل

پرده چه باشد میان عاشق و معشوق — سد سکندر نه مانع است و نه حائل

نام تو میرفت و عمر خوش بنشستند — هر دو بر قص آمدند سامع و قائل

کوهه شهر م بگفتند و به بستند — دست در آغوش یار کرده حمائل

دور بآخر رسید و عمر بپایان — شوق تو ساکن نگشت مهر تو زائل

گر تو برانی کسم شفیع نباشد — ره نبود انم و گر ببیج وسائل

با که بگویم حکایت غم عشقت — اینهمه گفتیم و حل نگشت مسائل

سعدی از این پس تو غافل مست و نه هشیار
عشق بچه بیدت بر فنون فضائل

حدیث عقل در ایام پادشاهی عشق
چنان شد است که فرمان عامل معزول

شکایت از تو ندارم که شکر باید گفت
گرفته خانه درویش را بشه نبرول

بران بساط که منظور مهربان باشد
شکم پرست کند التفات بر ماکول

بدوستی که ز دست تو ضربت شمشیر
چنان موافق طبع آیدم که ضرب اصول

مرا بعاشقی دوست را بمعشوقی
چه نسبت است بگویید فاعل و مفعول

مرا بگوش نیامد حکایت از لب خویش
دریغ باشد پیغام را بدست رسول

درون خاطر سعدی مجال غیر تو نیست
چه خوش بود بتوانی هر که در جهان مشغول

حرف المیم

خداوندی چنین بخشنده داریم
که با چندین گنه امید واریم

که بگشاید درے کاین در ببندد
بیا ما هم درین درگه بزاریم

خدایا گر بخوانے ور برانے
خداوندا تو دانی تا چه کاریم

سر افرازیم اگر بر در بخشی
وگرنه از گنه سر بر ندا ریم

ز مشت خاک ما آدم پدیدے
چگونه شکر این نعمت گذاریم

تو بخشیدی روان و عقل و امکان
وگرنه ما همان مشتے غباریم

تو با ما روز و شب در خلوت و ما
شب و روزے بغفلت میگذاریم

نگویم خدمت آوردیم و طاعت
که از تقصیر خدمت شرمساریم

مباد آن روز کز درگاه لطفت
بدست نا امیدے تن بخاریم

اگر دستم رسد روزی که انصاف از تو بستانم
قضا عمری بهاضی را ز اوستی بازفشانم

چنانت دوست میدارم که گر روزی ز فرقت
تو صبر از من نتوانی که من صبر از تو نتوانم

دلم صد بار میگوید که چشم از صحبتش بردوز
وگر این دیده می افتد بر ان بالا فتانم

ترا در بوستان باید که پیش سرو ننشینی
وگر بنشا غبان گوید که دیگر سرو ننشانم

رفیقانم سفر کردند هر یک سوی مقصودی
خلاف من که بگرفتست دامن در میغیلانم

بدریائی در افتادم که پایانش نمی بینم
کسی را نیچه افگندم که در بانش نمیدانم

فراقت سخت می آید ولیکن صبر میباید
که گر بگریزم از سختی رفیق سست پیمانم

میپرسم دوش چون بود کی تنهائی
شب هجرم چه میپرسی که روز وصل حیرانم

شبان آهسته مینالم مگر ازرم نهان ماند
خوش هر که در عالم رسید آواز پنهانم

دمی با دوست در خلوت به از صد سال عشرت
من آزادی نمیخواهم که با یوسف بزندانم

من آن مرغ سخندانم که در خاکم رود صورت
هنوز آوازمی آید که سعدی در گلستانم

از تو با مصلحت خویش نمیپردازم
همچو پروانه که میسوزم و در پروازم

گر تو خواهی که بجوئی دلم امروز بجوئی
ورنه بسیار بجوئی دگر این دل بازم

نچنان منتقرم کز نظرے سیر شوم
یا چنان تشنه که چیجون بنشاند آزم

همچو چشمم سر تسلیم و ارادت در پیش
تو بهر پرده که خواهی بزن و مینوازم

گر بآتش بریم صد ره و بیرون آرے
ور بنامم که همان باشم اگر بگدازم

چون دوست موافق ست سعدی
سهل ست خلاف خلق عالم

آمدی وه که چه مشتاق و پریشان بودم
تا برفتی ز برم صورت بیجان بودم

نه فراموشیم از ذکر تو خاموش نشاند
کز دراندیشهٔ اوصاف تو حیران بودم

هیچ در راه من گلزار نخفتم یک شب
که نه در بادیهٔ خار مغیلان بودم

زنده میکرد مرا مدد امید وصال
ور نه در روز نخستین شب هجران بودم

تو الا ای تو در آتش محبت چو خلیل
کو نیاز حسن لاله و ریحان بودم

تا مگر یک نفسم بوی تو آرد دم صبح
همه شب منتظر مرغ سحرخوان بودم

سعدی از جور فراقت همه روز این گوید
عهد بشکستی و من بر سر پیمان بودم

ای دوست که من از غم و آن یار کهن دانم
شیرین دهنی دارد و داند که دلم خون شد

بخت آن کند با من کان شاخ صنوبر را
بنشینم و هیزم کنم و بر تن خویش آتش

ای رود دلارایت مجموعهٔ عذر یابی
مجموع چو هیزم دار داز من که پریشانم

دریاب که نقشی ماند از طرح وجود من
چون یاد تو می آرم خود هیچ نمی مانم

با وصل پی هیچم در هجر همی نالم
حکم آنچه تو فرمایی من بنده فرمانم

ای خوبتر از لیلی هیچ ست که چون مجنون
عشق تو نبرد اندر کوه و بیابانم

یک پشت زمین دشمن گر روی بمن آرد
از روی تو هیزارم گر روی بگردانم

از در در آمدی و من از خود بدر شدم
گوئی کزین جهان بجهان دگر شدم

گوشم بره تا که خبر میرسد ز دوست
صاحب خبر بیامد و من بیخبر شدم

چون شبنم اوفتاده بدم پیش آفتاب
مهرم بجان رسید و بگیسوی بر شدم

گفتم ببینمش اگر یم در داشتیاق
سرا کمن شمرد بدیدم و مشتاق تر شدم

دستم بداد قوت رفتن بپیش دوست
چندی بپای رفتم و چندی بسر شدم

تا رفتنش ببینم و گفتنش بشنوم
از پای تا بسر همه سمع و بصر شدم

من چشم از و چگونه توانم نگاه داشت
کاول نظر بدیدن او دیده ور شدم

بیزارم از وفای تو یکروز و یک زمان
تبوع اگر نشستم و خورسند اگر شدم

اول خود التفات نبودش بصید من
آخر چنین اسیر کمند نظر شدم

گویند روی سرخ تو سعدی که زرد کرد
اکسیر عشق در مسم آمیخت زر شدم

ای سرو بالای سهی ما نیز هم بدنیستیم
وز هر که در عالم سهی ما نیز هم بدنیستیم

گفتی بر نگ من گلی هرگز نبیند بلبلی
آری نگو گفتی ولی ما نیز هم بدنیستیم

تا چند گوئی ما و بس گو تو کن ای رهنما و بس
نه خود تو ئی زیبا و بس ما نیز هم بدنیستیم

ای شاهد هر مجلسی و آرام جان هر کسی
گر دستان داری بسی ما نیز هم بدنیستیم

گفتی که چون من در زی دیگر یکی باشد آدمی
ای جان لطف مردمی ما نیز هم بدنیستیم

گر تو بحسن افسانه یا گوهر یکدانه
از ما چرا بیگانه ما نیز هم بدنیستیم

دیدم این پنج روز آخر عمر — که بغفلت برفت پنجاهم
تا مرا از خود آگهی دادند — بوجودت گر از خود آگاهم
بلبل بوستان حسن توام — چون نیفتد سخن ورا فواهم
میکشندم که ترک عشق بگو — میبرندم که بیدق شاهم
گر بصد پاره ام کنی زین رنگ — نه بگردم که صبغة الله‌م
سعدیا در قفای دوست مرو — چکنم میبرد باکراهم

میل از اینجانب اختیاری نیست
گهر بارا بگو که من کاهم

بخدا گر بمیرم که دل از تو برنگیرم — بروای طبیب از سر که دوا نمی پذیرم
همه عمر با ظریفان بنشستمی و خوبان — تو نخواستی نوشت انبشست در نمیرم
بده ای حکیم پندم که بکار در نبندم — که ز خویشتن گزیرست و ز دوست ناگزیرم
بروای سپر بپشیم که بجان رسید پیکان — بگذار تا بمیرم که همی زند بتیرم
تو در آب اگر نه بینی حرکات خویشتن را — بزبان خود بگوئی که بحسن بی نظیرم
نه نشاط بوستانم نه هوای دوستانم — بروید ای رفیقان بسفر که من اسیرم
تو بخواب خوش بیاسای بعیش و کامرانی — که نه من غنوده ام دوش نه مرد ام نه فقیرم
نه توانگران بخشند فقیر ناتوان را — فطری کن ای توانگر که بدیدنت فقیرم
اگرم چو عود سوزی تن من فدای جانت — که خوش است عیش هردم بروانج عبیرم

وله

یاد بوی گل سحر خوش میبوزد خیزای ندیم
تا یکی دم پیش صاحبدل بنالیم و نسیم

ایکه در دنیا نرفتی بر صراط مستقیم
کی بدانی حال ما در روز بیم و نسیم

قالب روی اندود و دلها تند در بازار حشر
کی بود کاین سیم و زر را در ترازو کم و نسیم

بهبهت از نیکنامی پوشیده هست و می بیند بصیر
فعلت از همسایه پنهانست و میداند علیم

نفس پروردن خلاف رای هر عاقل بود
طفل خرما دوست دارد صبر فرماید حکیم

راه نومیدی گرفتم رحمتم دل میدهد
کای گنهکاران هنوز امید عفوست از کریم

گر سبوزانی خداوندا خیرائی افعل ماست
ور ببخشی رحمت عام ست و انعامت عمیم

گرچه شیطان رجیم از راه انصافم ببرد
همچنان امید میدارم برحمن و رحیم

آنکه جان بخشید و روزی داد چندین لطف کرد
هم بخشاید بمشتی استخوان بیند رمیم

سعدیا بسیار گفتن عمر ضایع کردن است
وقت عذر آوردنست استغفر الله العظیم

برخیز تا بعهد امانت وفا کنیم
تقصیرهای رفته بخدمت قضا کنیم

بیمغز بود سر که نهادیم پیش خلق
دیگر فروتنی بدر کبریا کنیم

دارالشفای توبه بنشسته است در هنوز
تا درد معصیت بتدارک دوا کنیم

روی از خدا بهر چه کنی شرک خالصست
توحید محض گر همه رو در خدا کنیم

پیراهن خلاف بدست مراجعت
یکتا کنیم و پشت عبادت دوتا کنیم

وله

بلبل سحری بر گرفت نوبت بام
زنهار خام باشی تا نپزی بر بام

نگاه میکنم اندیشه را بحیرت و زار
چه دام و دانه فرو چیده است از دو جهان بکنار

بهم بر آمد و بنشست لشکر سیاه ظلام
چو صبح روی بیفروخت از دو لشکر شام

دلم بعشق گرفتار و جان بمهر گرو
ورآمد از در و من در فغان و بیهاسم

سرم بمهر چنان مست بوی آن نفس است
که بوی عنبر و گل ره نمیبرد بمشامم

دگر من از شب تاریک هیچ غم نخورم
که هر شبی را روزی مقدرست انجام

تمام مهر نکردم که ارغوان و گلست
در آستینش با دست و ساعد و گلفام

در آبگینه اش آبی اگر تیاسس کنی
ندانی آب کدام است و آبگینه کدام

بیار ساقی دریای مشرق و مغرب
که دیر مست شود هر که میخورد بدوام

من آن نیم که حلال از حرام نشناسم
شراب بیتو حلالست آب بیتو حرام

بهیچ شهر نباشد چنین شکر که تویی
که طوطیان چو سعدی در آوری بکلام

ربا نمیکند این نظم چون زره درهم
که خصم تیغ تعنت بر آورد ز نیامم

جانان هزاران آفرین بر جانت از سر تا قدم
ای بنیمت چون نبات شکر شیرین از سر تا قدم

خورشید بر سرو روان هرگز ندیدم در جهان
چشمانت میگوید که با ابروت میگوید نعم

گفتم چو طاوسی مگر عضوی ز عضوی خوبتر
آخر نگاهی باز کن وانگه عتاب آغاز کن

با آنکه می بینم جفا امید میدارم وفا
چندانکه خواهی ناز کن چون پادشاهان بنده ام

چون میل بیروی دین مبر صبر از من مسکین مبر
با مهربانان این کمین مبر لا تقتلوا صیدالحرم

خارست و گل در بوستان هر جا بروید نیکوست آن
سعدی صلاح از خود مجو فرمان برد فرمان بریم

عالم شهر کو مرا وعظ مگو که نشنوم
پیر محله گو مرا توبه مده که نشکنم

گر نبرد کسی بخنجرم ز غم عشق توبه کن
نعره شوق میزنم تا رمقیست در تنم

گر همه عمر بشکنم عهد تو بس درست شد
کاینهمه ذکر دوستی لاف دروغ میزنم

پیشتر ازین سلامتی بود دلی و دانشی
عشق تو آتشی بزد پاک بسوخت خرمنم

خلقی اگر بخون من جمع شوند و متفق
با همه تیغ گر کشم ور تو سپر بیفگنم

چند فشانی آستین بر من و روزگار من
دست رها نمیکند مهر گرفته دامنم

میشنوم که سعد یار اه بخوف میروی
گر نروم نمیشود صبر و قرار ممکنم

عاشق جان خویش را باد به سیمگین بود
من بهلاک راضیم لاجرم از خود ایمنم

ایتهمه نیش میخورد سعدی و پیش میرود
خون برود در ین میان گر تو توانی دمن منم

حکایت از لب شیرین دهان سیم اندامم
تفاوتی نکند گر دعاست یا دشنام

حریف عشق که از خویشتن خبر دارد
شراب صرف محبت نخورده هست تمام

اگر ملول شوی یا ملامتم گوئی
اسیر عشق نیندیشد از ملال و ملام

من آن نیم که بجور از مراد بگریزم
با سمان نرود مرغ پای بسته بدام

بسی نماند که بیجاده سانه عاقل را
به پنجه ز بد بیوانگی برآید نام

مرا که با لوم از شهر که هست باکی نیست
حریف خاص نیندیشد از ملامت عام

شب دراز به چشم که دوستان گویند
سپهر نقش عجبا للمحب کیف ینام

تو در کنار من آئی من این طمع نکنم
کجا نیاید از حسن وصف در اوهام

ضرور یست که روزی بسوزد این اوراق
که تاب آتش سعدی نیارد اقلام

پای مردم بعقل بود انگه که عشقم دست داد
نشیت دستی بر دهان عقل سودائی زدم

نار میخوردم بر شته دار اندر کف خیاط صنع
بس گره بر خط خود بینی دنیائی زدم

تا نیاید شحنه عشقم گره در کس چون کلید
بر در دل نارزد و قفل شکیبائی زدم

گر کسی را غیبت دانش بود کو دم مزن
زانکه من دم در کشیدم تا بدانائی زدم

چون صدف پرورده ام اندر سینه در معرفت
تا بجوهر طعنه بر دریای دریائی زدم

بعد ازین چون مهر مستقبل نکردم خیر با م
پیش ازین گر چون فلک چیزی بر عنائی زدم

گفت سعدی فرد شستم نه دیوان وجود
پس قدم در حضرت بیچون مولائی زدم

دو هفته میگذرد کان مه دو هفته ندیدم
بجان رسیده ام ازان تا بجان تلافی بر سیدم

بعهد عهد مودت شکست و من نشکستم
خلاف بیع ارادت بر ید و من نبریدم

بیکدم و شمنم اید دست عاقبت بنشاند
بجای آنکه چرا سپد دوستان نشنیدم

مرا بهیچ بدادی خلاف عهد مودت
هنوز با همه بد عهدیت بجان بخریدم

خاک پای تو جانا اگر تا تو دست گرفتم
ز دوستان مجازی چو دشمنان ببریدم

قسم بروی تو کردم کزان زمان که فریبی
که هیچ روی ندیدم که روی در نکشیدم

ترا بچشم و خواهم که خاک پای تو باشم
مرا بچشم و چون باد بگذری که ندیدم

میان شهر ندیدی که چون دویدمت از پی
ز هی خجالت مردم چرا بسر ندویدم

شکر خوش ست و لیکن حلاوتش تو ندانی
من این معامله دانم که طعم صبر چشیدم

مرا رواست که دعوی کنم بصدق ارادت
که هر چه در همه عالم بدوست بر نگزیدم

بنال مطرب مجلس بکوی گفته سعدی
شراب انس بیاور که من نه مرد نبیدم

ولہ

ساقیا می دہ کہ ما در دی کشی مینخانہ ایم — با خرابات آشنا و از خرد بیگانہ ایم
خویشتن سوزیم و جان بر سر نہاده تا همه — هر کجا در مجلسی قصه ی ست ما پروانہ ایم
اهل دانش را درین گفتار با ما کار نیست — عاقلان را کی زیان دارد کہ ما دیوانہ ایم
گرچہ ایشان در صلاح و عافیت بستہ کمر اند — ما بقلاشی و رندی در جهان افسانہ ایم
اندرین راه از ره دانی هر دو بر یک جاده ایم — وندرین گوئی از ره بینی هر دو بیگانہ ایم
خلق میگویند جاده و فضل در فرزانگی ست — گو مباش اینها کہ ما رندان نامفرزانہ ایم
عیب نبود از چشم گوهر بین اگر ما در رهیم — هر یک اندر بحر معنی گوهر یکدانہ ایم
از بیابان عدم دے آمد و فردا ره — گمتر از عیشے کہ امشب کامبین ما شد ازیم

سعدیا گر باده صافیست باید باز گو
ساقیا می دہ کہ ما در دی کشی مینخانہ ایم

سالها از پی مقصود بجان گردیدیم — دوست در خانه و ما گرد جهان گردیدیم
خود سر پرده قدرش ز مکان بیرون بود — آنکه ما در طلبش کون و مکان گردیدیم
گفته بودند نجویان نه بیابد نگریست — دل ببردند ضرورت نگران گردیدیم
همچو بلبل همه شب نعره زنان تا نخورشید — رو ننمود و چو خفاش نهان گردیدیم
صورت یوسف نادیده صفت میکردند — تا میان آمد بی عقل و روان گردیدیم
گفته بودیم بخلوت کہ دگر مے نخوریم — ساقیا باده بده کز سر آن گردیدیم
گو همه شهر بیائید و ببینید کہ ما — پیر بودیم و دگر باره جوان گردیدیم
سعدیا شکر خوبان بشکار دل ما — گو میائید کہ ما صید فلان گردیدیم

اگر تو عمر درین ماجرا کنی سعدی
حدیث عشق بپایان رسد نه این هم

حدیث دوست تو گویم مگر حضرت دوست
یکی بتمام نبود مطلع برا سرارم

شمع نخواهد نشست بار نشین ای غلام
روی تو دیدن نشب روز نماید تمام

مطرب یاران بزن ساقی ایشان بنوش
شاهد ما بر قرار مجلس ما باد و ام

بلبل باغ سرای صبح نشان میدهد
وز در ایوان نجاست بانگ خروسان بام

ما به تو پرداختیم خانه و هر چه اندر وست
هر چه پسند شماست بر همه عالم حرام

خواهیم آزاد کن خواه قوی تر ببند
مثل تو صیاد را کس نگریزد ز دام

هر که در آتش نرفت بی خبر از سوز ماست
سوخته داند که چیست بختن سودای خام

اول اندیشه بود تا نشود نام زشت
فارغم اکنون ز سنگ چون بشکستند جام

سعدی اگر نام و ننگ در سر ادشد چه غم
مرد ره عشق نیست کش غم ننگست و نام

عهد کردیم که بی دوست بصحرا نرویم
بی تماشا گه رویش تماشا نرویم

بوستان خانه و عیش ست و چمن کوی نشاط
تا تنها نشود عیش مهیا نرویم

دیگران دست در آغوش کنند با همه کس
ما که بر سفره خاصیم بغیما نرویم

نتوان رفت مگر در قدم یار عزیز
ور تحمل نکند زحمت ما ما نرویم

گر بخوارے زدر خویش برانے ما را
با میدت بنشینیم و بدر ها نرویم

گر بشمشیر اجانت ما پاره کنند
بتظلم بدر خانه اعدا نرویم

پای گو بر سر و بر دیده ما نه چو بساط
که اگر نقش بساطش ببرود ما نرویم

شرط عشقست احتمال جفاهای دشمنان
چون دل آن نمیدهد که دل از دوست برکنم

بر تخت جم بدیدنیا باشد شب دراز
من دانم این حدیث که در پای بنیرنم

گویند سعدیا مکن از عشق توبه کن
مشکل توانم و نتوانم که نشکنم

گر در خمار جور و جفا مست میکنم
بحقیقت اثر صنع خدا میبینم

ما نگریم دیده زروئی تو بیابد اثری
هر زمان صد بهت اندر سر و پا مینگرم

تو بجمال من مسکین بجفا میننگری
من بجان کف پایت بوفا مینگرم

آفتابی تو و من ذره مسکین و فقیر
تو کجا و من سرگشته کجا مینگرم

سر زلفت ظلماتست و لبت آب حیات
در سواد سر زلفت ببقا مینگرم

هندوی چشم سیه نادرخ ترک تو باز
گر چنین سر زلفت بخطا مینگرم

راه عشق تو دراز است ولی سعدی وار
میروم وز سر حسرت بقفا مینگرم

گر من ز محبتت بمیرم
وز من بقیامتت نگیرم

از دنیا و آخرت گزیرست
وز صحبت دوست ناگزیرم

ای مرهم ریش دردمندان
درمان دگر نمی پذیرم

آنکس که عجز تو کس ندارد
در هر دو جهان من فقیرم

ای محتسب از جوان چه خواهی
من توبه نمیکنم کپیرم

یک روز کمان ابروانش
ای بو سم و بر تنم بتیرم

ای باد بهار عنبرین بوی
در پای لطافت تو میرم

گوش دلم بر دست تا کہ رساند خبر
چشم امیدم براہ تا چہ بیارد پیام

محفل ما شمع را صبح نباشد فروغ
مجلس بیدوست را صبح نباشد نظام

در ہمہ عمرم شبی بے خبر از در درآئے
تا شب درویش را صبح برآید ز شام

بار عمت میکشم در ہمہ عالم خوشم
گر نکنی التفات یا نکنے احترام

رای خداوند راست حاکم و فرمان رواست
گر بکشد بندہ ایم ور بنوازد غلام

ایکہ ملامت کنے عارف دیوانہ را
شاہد ما حاضرست از تو بدانی کدام

گو بسلام من ای با ہمہ تندے و جور
وز من بیدل ستان جان بجواب سلام

سعدی اگر طالبے راہ رو و رنج بر
یا برسد جان بلب یا برسد دل بکام

من ہمان روز کہ آسخال بدیدم گفتم
ہیچ آنست بدین دانہ کہ در دام افتم

ہرگز آشفتہ روئی نشدم با موئے
مگر اکنون کہ بروئی تو چو موی آشفتم

ہیچ شک نیست کہ این واقعہ با طاقی افتد
گریدانند کہ من با غم رویت جفتم

سنگ رویم غم دل با ہمہ کس میگویید
فاش کرد آنکہ ز بیگانہ و ہمے بنہفتم

پیش ازانم کہ بدیوانگی انجامد کار
معرفت پند ہمی داد و نمی پذیرفتم

ہر کہ این روی بہ بیند بدہ پشت گریزد
گریدانند کہ من از وی بچہ پہلو خفتم

گفتی بر سرم از دود جدائے میفرست
دامنی از دیدہ بیاید کہ زمین می سفتم

عجب آنست کہ بار محنت چند بنے خار
بوی صبحے نشنیدم کہ چو گل نشکفتم

پیش ازین خاطر من خانۂ پر مشغلہ بود
با تو پرداختمش وز ہمہ عالم رفتم

سعدی آن نیست کہ در خورد تو گوید سخنی
انچہ در وسع خود اندر دہن آمد گفتم

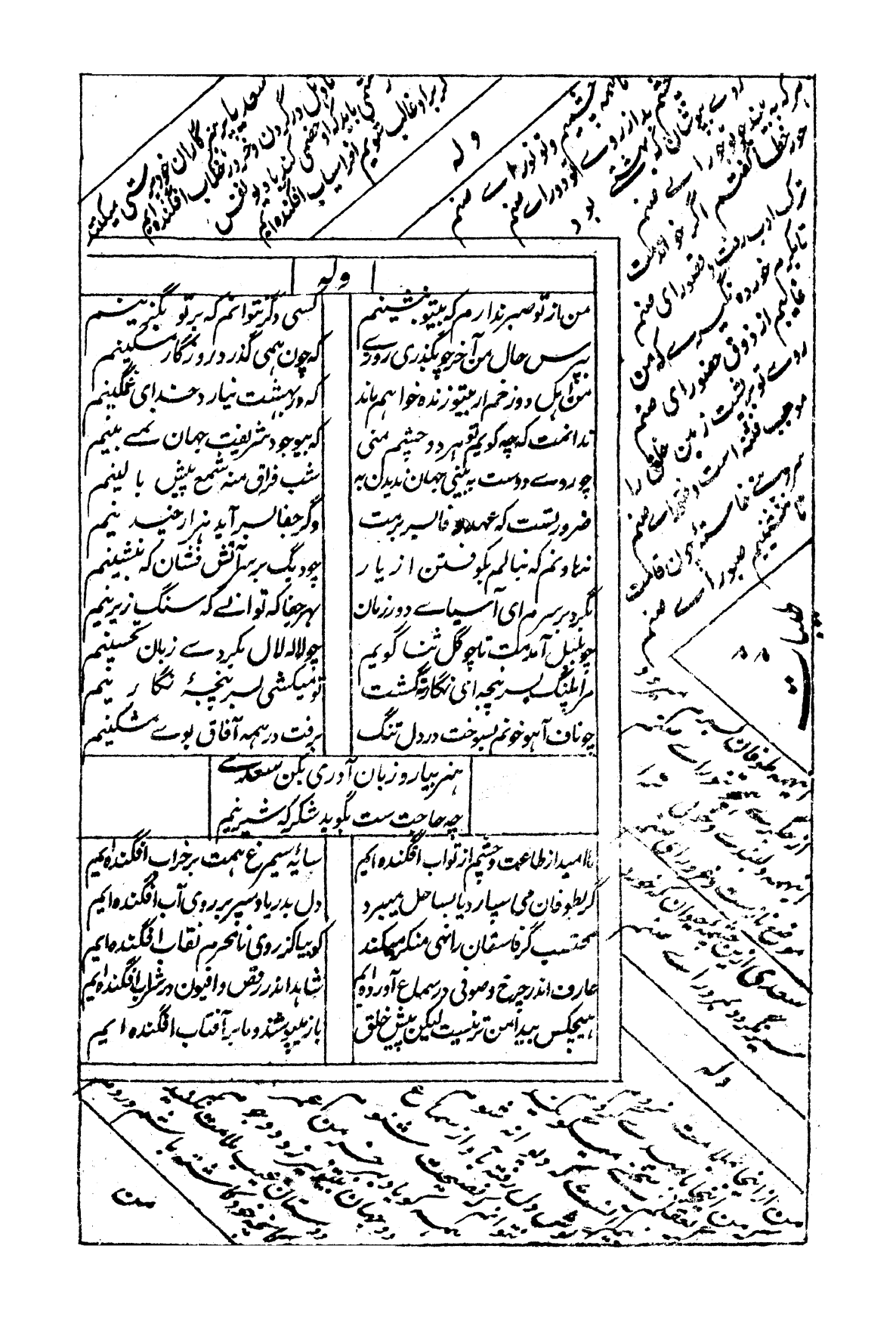
گفتم که برآرم از تو فریاد — فریاد که نشنوی چه سود م
از چشم عنایتم میندا ز — کاول تو بچشم بر نگشو دم
گر سر برود فدائے پایت — مرگ آمد نیست دیر و زود م
امروز چنانم از محبت — کاتش بفلک رسد زدود م

آن روز که سر برآرم از خاک
جویان تو همچنان که بو دم

مرا تا نقره باشد می فشانم — ترا تا بوسه باشد می ستانم
وگر نه در ابزندان مے برند م — بنقد این ساعت اندر بوستانم
جهان بگذار تا بر من سرا ید — که کام دل تو بود ے از جهانم
چه دامنهاے گل باشد درین باغ — اگر چیزے نگوید باغبانم
نمید انستم از بخت همایون — که سیمرغے فتد در آشیانم
تو عشق آموختے در شهر ما را — بیا تا شرح آن هم بر تو خوانم
سخنها دارم از دست تو بر دل — ولیکن در حضورت بے زبانم
بگویم تا مبادا دشمن و دوست — که من مستی و مستورے ندانم
اگر تو سرو سیمین تن برانے — که خون من بریزے من بر انم
بگو سعدی مراد خویش بر داشت — اگر تو سنگدل من مهربانم

که تا باشم خیالت مے پرستم
وگر رفتم سلامت میرسانم

من خود ائے ساقی ازین شوق که دارم مستم — تو بیک جرعهٔ دیگر ببرے از دستم

من بیچاره گردن بکمندت چکنم گر بر کاشش نروم

سعدیا گفت بخوانیم ببینی
بیوفا یارم اگر مے غنوم

من همیایه که باشم که خریدار تو باشم
حیف باشد که تو یار من و من یار تو باشم

تو مگر سایهٔ لطفے بسر وقت من آرے
که من آن مایه ندارم که بمقدار تو باشم

خویشتن بر تو نپسندم که من از خود نپسندم
که تو هرگز گل من باشی و من خار تو باشم

هرگز اندیشه نکردم که کمندت بمن افتد
که من آن وقع ندارم که گرفتار تو باشم

گذر از دست رقیبان نتوان کرد بلطیفت
مگر آن وقت که در سایهٔ زنهار تو باشم

گر خداوند تعالے بگناهیت بگیرد
گو بیامرز که من حامل اوزار تو باشم

مردمان عاشق گفتار من ای قبلهٔ خوبان
چون نباشند که من عاشق دیدار تو باشم

من چه شایسته آنم که ترا خوانم و دانم
مگرم هم تو بخشے که سزاوار تو باشم

گرچه دانم که بوصلت نرسم باز نگردم
تا در ین راه بمیرم که طلبکار تو باشم

نه در ین عالم دنیا که دران عالم عقبا
همچنان بر سر آنم که وفادار تو باشم

خاک بادا تن سعدے چو تو او را نپسندے
که نشاید که تو فخر من و من عار تو باشم

نظر از مدعیان بر تو نمے اندازم
تا نگویند که من با تو نظرے دارم

آرزو میکند م در همه عالم صیدے
که نباشند حریفان حسود انباز م

درد پنهان فراقت ز تحمل بگذشت
ورنه از دل نرسیدے بزبان آوازم

چون کبوتر بگرفتیم بدام سر زلف
دیده بردوختے از خلق جهان چون بازم

چو آهن تاب آتش مے نیارد
همی باید که پیشانے کند موم

نه دست رسے بیارد نه طاقت انتظارم دارم
هر جور که از تو به من آید از گردش روزگارم دارم
در دل غم تو نهفتم خرسندم گر بکشی ور نوازی
این همیشه همچو موے باریک از زلف تو یادگارم دارم
من کاندوه تو کشیده باشم اندوه زمانه خوارم دارم
در آب دو دیده از تو غرقم وامید لب و کنارم دارم
دل پیش رویے دهن زدے همان بود من با تو بسے شمارم دارم
دشنامم همی دهی به سعدے من باد دلب تو کارم دارم

بوده که در عشق چنان میسوزم که بیک شعله جهان میسوزم
شمع وش پیش رخ شاهد یار دمبدم شعله زنان میسوزم
سوختم گریه سے بارم گفت که من از عشق فلان میسوزم
بر جمعے مکن زر سبز میگردم شفقتے بر که بجان میسوزم
با تو یاران همه در ناز و نعیم من گنهکارم ازان میسوزم
سعدیا ناله مکن گر نکنم کس نداند که نهان میسوزم

هزار عهد بکردم که گرد عشق نگردم همی برابرم آمد خیال روی تو هردم
نخواستم که بگویم حدیث عشق و فضیحت که آب دیده سرخم بگفت گونهٔ زردم
بگلبنے برسیدم مجال صبر ندیدم گلی تمام بچیدم هزار خار بخوردم

یک امشبی که در آغوش شاهد و شکرم — گرم چو عود بآتش نهند غم نخورم
چو التماس برآید هلاک باکی نیست — کجاست تیر بلا کو بیا که من سپرم
بهند یکنفس ای آسمان دریچهٔ صبح — برآفتاب که امشب خوشست با قمرم
ندانم این شب قدر ست یا ستارهٔ روز — تو ئی برابر من یا خیال در نظرم
تو همچنانکه شکر در کنار من چون عود — گرم برآتش سوزان نهند غم نخورم
خوشا هوای گلستان و خواب در بستان — اگر نبود مرا تشویش بلبل سحرم
بدین دو دیده که امشب همی ترا بینم — دریغ باشد فردا که دیگری نگرم
روان تشنه برآساید از کنار فرات — مرا فرات ز سر بر گذشت و تشنه ترم
چو می ندیدمت از شوق بیخبر بودم — کنون که با تو نشستم ز ذوق بیخبرم
سخن بگوی که بیگانه پیش ما کس نیست — بغیر شمع و همین ساعدش زبان ببرم
میان ما بجز این پیرهن نخواهد ماند — وگر حجاب شود تا بدامنش بدرم
مگو که سعدی ازین درد جان نخواهد برد — مگو کجا برم آن جان که از غمت نبرم

حرف النون

آخر بگمهٔ بسوی ما کن — دردی بتفقدی دوا کن
با یار خلاف وعده کردی — آخر بغلط یکی وفا کن
ما را تو بخاطری همه روز — یک روز تو نیز یاد ما کن
این قاعدهٔ خلاف بگذار — وین خوی معاندت رها کن
برخیز و درای بر ببند — بنشین و قبای بسته وا کن
از آنکه هلاک می پسندی — روزی دو بخدمت آشنا کن

صبر از همه چیز و هر که عالم — کردیم و صبوری از تو نتوان
دیدی که وفا بهر نمی‌ورزی — ای بخت کمان سست پیمان
پایان فراق ناپدیدار — وامید نمی‌رسد بپایان
ترسم که بعاقبت بماند — در چشم سکندر آب حیوان
بیمار فراق به نگردد — تا بو نکند به زنخدان
وین کوی سعادت و دولت — تا باکه در افگنی بمیدان
دل بود و بدست دلبر افتاد — جان ست و فدای روی جانان
عاقل نکند شکایت از درد — ما و ام که هست امید درمان
بیمار نمی برد بصحت گنج — مه را چه غم از هلاک کتان

پروانه بسوخت خویشتن را — بر شمع چه لازم ست تاوان

به ست آن یار نخ یاسمین سیمن — لبست آن یاشکر یا جان شیرین
سبی دارم که چین ابروانش — حکایت میکند تنخانهٔ چین
ازان روزی که دیدم گوشوارش — ز چشمانم بفتاد دست پروین
هران روزی که دیدارش نه بینم — مهانم تیره باشد بر جهان بین
سخنوانی آرزومندم ولیکن — سر بیدوست چون باشد بیالین
از اب و گل چنین صورت که دیده ست — تعالی الله خالق الانسان من طین
غرور نیکوان باشد نه چندان — حفا بر عاشقان باشد نه چندین
من از مهری که دارم بر نگردم — ترا گر خاطر مهرست و گر کین

بگذاشتند ما را در دیده آب حسرت — گریان چو در قیامت چشم گنهکاران
چندین که شبنم از ما جای عشقت — اندوه دل نگفتم الا یک از هزاران
ای صبح سبب نشینان جانم بطاقت آمد — از بسکه در نماندی چون شام روزه داران

سعدی بروزگاران مهری نشسته بر دل — بیرون نمیتوان کرد الا بروزگاران

ماکی ای جان اثر وصل تو توان دیدن — که ندارد دل من طاقت هجران دیدن
بر سر کوی تو گر حال من این خواهد بود — دل نهادم بخیاهای فراوان دیدن
عقل بگریختن از عشق تو دیدن تا چند — خویشتن بیدل و دل بیسر و سامان دیدن
جان نیرزد قدمت خاک توان کرد ولے — گرد بر گوشهٔ نعلین تو نتوان دیدن
هر شبم زلف سیاه تو نماند بخواب — تا چه آید بمن از خواب پریشان دیدن
با وجود رخ و بالای تو گونه نظر است — در گلستان شدن و سرو خرامان دیدن
گر بدین چاه زنخدان تو ره بردی خضر — بی نیاز آمدی از چشمهٔ حیوان دیدن
هر دل سوخته کاندر خم زلف تو فتاد — گوی زان به نتوان در خم چوگان دیدن
آنچه از نرگس مخمور تو در چشم من است — بر نیاید بگل و لاله و ریحان دیدن

سعدیا اندوه بیهوده مبر دانی چیست — چاره کار تو جان دادن و جانان دیدن

چه خوش بودی دو دلارام دست در گردن — بهم نشستن و حلوای اشتی خوردن
بروزگار عزیزان که روزگار عزیز — در مبلغ باشد بیدوستان بسر بردن
اگر نیازرد جفا سرو قامتی بکند — چو خود بیاید عذرش بباید آوردن
چه شکر گویمت ای باد مشکبوی وصال — که بوستان امیدم بنجواست تازه شدن
فراق روی تو آن روز نفس کشتن بود — نظر بروی تو امروز روح پروردن

اگر دشمنی پسندی بدمه بدست دشمن — که مبادا رقیب بر دمه بجفای نا پسندان
نفسی بیا و بنشین سخنی بگو و بشنو — که قیامت ست پندین سخن از دهان خندان
اگر این شگفته غنچه محبتان شیرین — همه دشمنان بخایند چو نیشکر بدندان
همه شاهدان عالم تو عاشق اند سعدی — که میان گرگ صلح ست و میان گوسفندان

چشم اگر با دوست داری گوش بر دشمن مکن — تیر باران قضا را خیر رضا جوشن مکن
هر که نهاد دست چون پروانه دل بر سوختن — گو حریف آتشین را طوف پیرامن مکن
جای پرهیز ست در کوی شکر ریزان گذشت — یا تبرک دل بگو یا چشم بر روزن مکن
کیست کو بر باز بیرحمی گواهی میدهد — گو ببین آن روی شهر آشوب و عیب من مکن
دوستان بر گرگ گیرند ار نداند روی از چوپان دوست — نی معاذ الله قیاس دوست با دشمن مکن
مردن اندر کوی عشق از زندگانی خوشتر ست — تا نمیری دست مهرش کوته از دامن مکن
شاید آئینه هست هر کس را که روی خوب ست — گو نگه زنهار در آئینه روشن مکن
سعدیا با ساعدین سیمین نشاید پنجه کرد — گرچه بازو سخت داری زور با آهن مکن

خلاف دوستی کردی تبرک دوستان گفتن — بایستی نمودن روی دیگر با نه گفتن
گدائی پادشاهی را نشوخی دوست میدارد — نه بی او میتوان بودن نه با او میتوان گفتن
هزارم درد میباشد که میگویم نهان دارم — نه بس با هم نمی آید چو غنچه روز شکفتن
رو ستم را نمیخیزد که انصاف از تو بستانم — روا داری گناه خویش و انگه بر من آشفتن
که میگوید بیا بالای تو ماند سرو در بستان — بیاور در چمن سروی که تواند چنین رفتن
چنانت دوست میدارم که وصلت دل نمیخواهد — کمال دوستی باشد مراد از دوست نگرفتن
مرا و خسرو از شیرین کناری بود و آغوشی — محبت کار فرهاد ست و کوه بیستون سفتن

دامن زپای برگیری خوبروی خوشخوی — تا دامنت نگیرد دست خدای خوانان
من ترک مهربانان ورخود نمی شناسم — بگذار تا بیاید برمن جفای آنان
باور مکن که من دست از دامنت بدارم — شمشیر نگسلاند پیوند مهرجانان
چشمم ازتو برنگیرم ور میکشد رقیبم — مشتاق گل بسازد باخوی باغبانان
من اختیار خود را تسلیم عشق کردم — همچون زمام اشتر در دست ساربانان
روشن روان عاشق در تیره شب نماله — داند که روز گردد دیری شب شبانان
شکرفروش مصری حال مگس چه داند — این دست شوق و بر سر آن آستین فشانان

شاید که آستینت بر سر نهند سعدی — تا چون مگس نگردی گرد شکر و بانان

دیگر بکجا میرود آن سرو خرامان — چندین دل صاحب نظران دست بدامان
چون میرود از چشم اسیران کمندش — یکروز نپرسد که کیانند و کدامان
گو خلق بدانند که من عاشق و مستم — در کوی خرابات نباشد سر و سامان
در پای رقیبش چکنم گر ننهم سر — محتاج ملک بوسه دهد دست غلامان
دل می طپد اندر دل سعدی چو کبوتر — زین رفتن و باز آمدن سرو خرامان

یا ساعی مبتی برجع نومی و قراری — انی و علی العاشق هذان خرامان

در وصف نیاید که چه شیرین دهنست آن — انیست که در راز لب و دندان منست آن
عارض نتوان گفت که روی قمرست این — بالا نتوان گفت که سرو چمنست آن
در سر و رسیده است ولیکن بحقیقت — از سرو گذشته است که سیمین بدنست آن
هرگز نبود جسم بدین حسن و لطافت — گویی همه روح ست که در پیرهنست آن
خالیست بدان صفحه سیمین بنا گوش — یا نقطه از غالیه بر یاسمنست آن

سخن سعدی بهر دوست بدوست — حیف باشد تا بر جهان گفتن

این حکایت که میکند سعدی — بس نخواهند در جهان گفتن

دو چشم مست میگونش ببرد آرام هشیاران — دو خواب آلوده بربندد نقاب عقل از دست عیاران

فصیحی را ز من بگوی خواجه دم در کش — که سیل از سر گذشت آنرا که میترسانی از باران

گر آن ساقی که ستانرا به هشیاران بدید دیدی — ز توبه توبه کردندی چو می بر دست خماران

اگر من با صالحان بیدوست فردا در بهشت آرند — همان بهتر که در دوزخ برند من با گنهکاران

چه بویست آنکه عقلی از من ببرد و صبر و هشیاری — ندانم باغ فردوس ست یا بازار عطاران

تو با این مردم کوته نظر در چاه کنعانی — مبصر آمایید آنید یوسف را خریداران

الا ای بادشبگیری بگو آنماه مجلس را — تو از بادی و خلقی در غم رویت گرفتاران

گر آن عیار شهر آشوب روزی حال ما پرسد — بگو خوابش نمیگیرد و شب از دست عیاران

گر ت باری گذر باشد نظر بر جانب ما کن — بیندارم که بد باشد جزای خوب کردار ان

کسان گویند سعدی چون جفا بیدی محمل کن — رها کن تا بمیرم بر سر کوی وفاداران

بخت بد دق میدهد باز بوستان نشان — صبح دمید و روز شد خیز و چراغ وا نشان

گر همه خلق چو من بیدل و مست میکنی — روی بصالحان نما خمر بزاهدان چشان

طائفه سماع را مدعی اند و متقی — زمزمه بیار خوش تا بر و ند ناخوشان

خرقه بگیرو مے بده باده بیار و غم ببر — بیخبر ست و غافل از لذت عیش بیهشان

سوختگان عشق را دود بسقف میرود — واقع ندار د این سخن پیش فسرد ه آتشان

گر بطریق علم فان رقص کنی بضرب کن — دینی ز پیر پای نه هست بآخرت فشان

ساعد دوست جاودان قبضهٔ نهفته میزند — گوش کجا که نشنود نالهٔ زار خامشان

کیست که در هم نهد بر دل ریجور عشق
کش نه مجال و قوف نه ره بگریختن

هر که بشب شمع وار در نظر شاهد است
باک ندارد بروز کشتن و آویختن

آب روان سرشک و آتش سوزان آه
پیش تو با دست و خاک بر سر خود بیختن

خوی تو با دوستان تلخ سخن گفتن است
چاره سعدی حدیث با شکر انگیختن

من نتوانم بعشق پنجه در انداختن
قوت او میکند بر سر ما تاختن

گر دهیم ره بخویش یا نگذاری به پیش
هر دو بدست تست درست کشتن و بنواختن

گر تو بشمشیر تیز حمله بیاری رواست
چاره ما هیچ نیست جز بسپر انداختن

کشتی در آب را ز دو بیرون نیست حال
یا همه سود آمی عکیم یا همه در باختن

مذهب اگر عاشقی ست سنت عشاق چیست
دل که نظرگاه اوست از همه پرداختن

پایه منبر شنید بنیت پیش تو افروختن
یا قدر بالای سرو پیش تو افراختن

هر که چنین روی دید جامه سعدی درید
موجب دیوانگی ست آفت بشتاختن

یا بگذارم چو شمع یا بگشندم بصبح
چاره همین پیش نیست سوختن و ساختن

نبایستی از اول عهد بستن
چو در دل داشتی پیمان شکستن

نبازد وصل پروردن کسی را
خطا باشد به تیغ هجر خستن

دگر بار از پریرویان خماش
نمیباید وفا و مهر جستن

اگر گنجی بدست آرم دگر بار
من و این نوبت و تنهائی نشستن

ولیکن صبر و تنهائی محالست
که نتوان در بر وی دوست بستن

گهی گویم بگریم در غمت زار
دگر گویم نخندی بر گریستن

گرم دشمن شوی یا دوست گیری
نخواهم دست از دامن گسستن

دامن او بدست من روز قیامت او فتد | عمر بقدر مو بود در سر گفتگوی او
سعدی اگر بر آیدت پای بسنگ دم مزن | روز نخست گفتمت سر نبری زکوی او

حرف الهاء

آن سرو ناز نین که چه خوش میرود براه | وان چشم آهوانه که چون میکند نگاه
کی سرو دیده که کمر بست بر میان | یا ماه چارده که بسر بر نهد کلاه
گل با وجود او چو گیاهی ست زیر گل | مه پیش روی او چو ستاره ست پیش ماه
سلطان صفت همیرود و صد هزار دل | با او چنان که از پی سلطان رود سپاه
گو بیندازد حذر کن و راه گریز گیر | گو بیم کج ارومم که ندارم گریز گاه
اول نظر که چاه زنخدان بدیدمش | گوئی در او فتاد دل از دست من بچاه
دل خود در باغ نیست که از دست من برفت | جان عزیز بر کف دست ست گو بخواه
ای هر دو دیده پای که بر خاک مینهی | آخر نه بر دو دیده من به که خاک راه
حیف ست از آن دهن که تو داری چو پسته تلخ | وان سینه سفید که دارد دل سیاه
بیچارگان در آتش عشقت بسوختند | آه از تو سنگدل که چه نامهربانی آه
شهری بگفتگوی تو در تنگ نای شوق | شب روز میکنند و تو در خواب صبحگاه
گفتم بنالم از تو بیاران و دوستان | باشد که دست ظلم بدارد ز بیگناه
بازم حفاظ دامن همت گرفت و گفت | گر دوست خبر بدوست مبر سعدیا پناه
آستین بر روی و خشی در میان افگنده | خویشتن پنهان و شوری در جهان افگنده
همچنان در غنچه آشوب استیلای عشق | در نهاد بلبل فریاد خوان افگنده
هر یکی تا دیده از رویت نشانی میدهد | پرده بردار ای که خلقی در گمان افگنده

فاطر عام برده خون خواص خورده
ما همه صید کرده خود زکمند جسته

ازدگرے چه حاصلم تازتو مهر نگسلم
هم توکه خسته دلم مرهم جان خسته

گر بجراحت والم دل نشکسته چه غم
میشنوم که وامبدم عشق دل نشکسته

بیجه باسایه همین چو بیندارے به
با توانائے معربد نکنی بازے به

چون دلش دادی ومهرش ستدی چاره مماند
اگر او با تو فسازد تو بدو سازے به

جز غم یار مخور تا غمت کار نخورد
توکه با مصلحت خویش نپردازے به

سیر صبر تحمل نکند تیر فراق
با کمان ابرو اگر جنگ نیاغازے به

با چنین یار که ما عقد محبت بستیم
گر همه مایه زیان میکند انبازے به

بنده را بر خط فرمان خداوند امور
سر تسلیم نهادن ز سر افرازی به

گرچو چنگم بزنے پیش تو سر بر نکنم
این چنین یار و فادار که بنوازے به

هیچ شک نیست به تیر اجلی یار غریر
که من از پای درافتم چو تو اندازے به

محلس ما دگر امروز بستان ماند
مطرب از بلبل عاشق بخوش اوازی به

گوش بر نالهٔ مطرب کن و بلبل بگذار
که نگوید سخن از سعدی شیرازی به

می برزند ز مشرق سبع فلک زمانه
ای ساقی صبوحے در ده مے شبانه

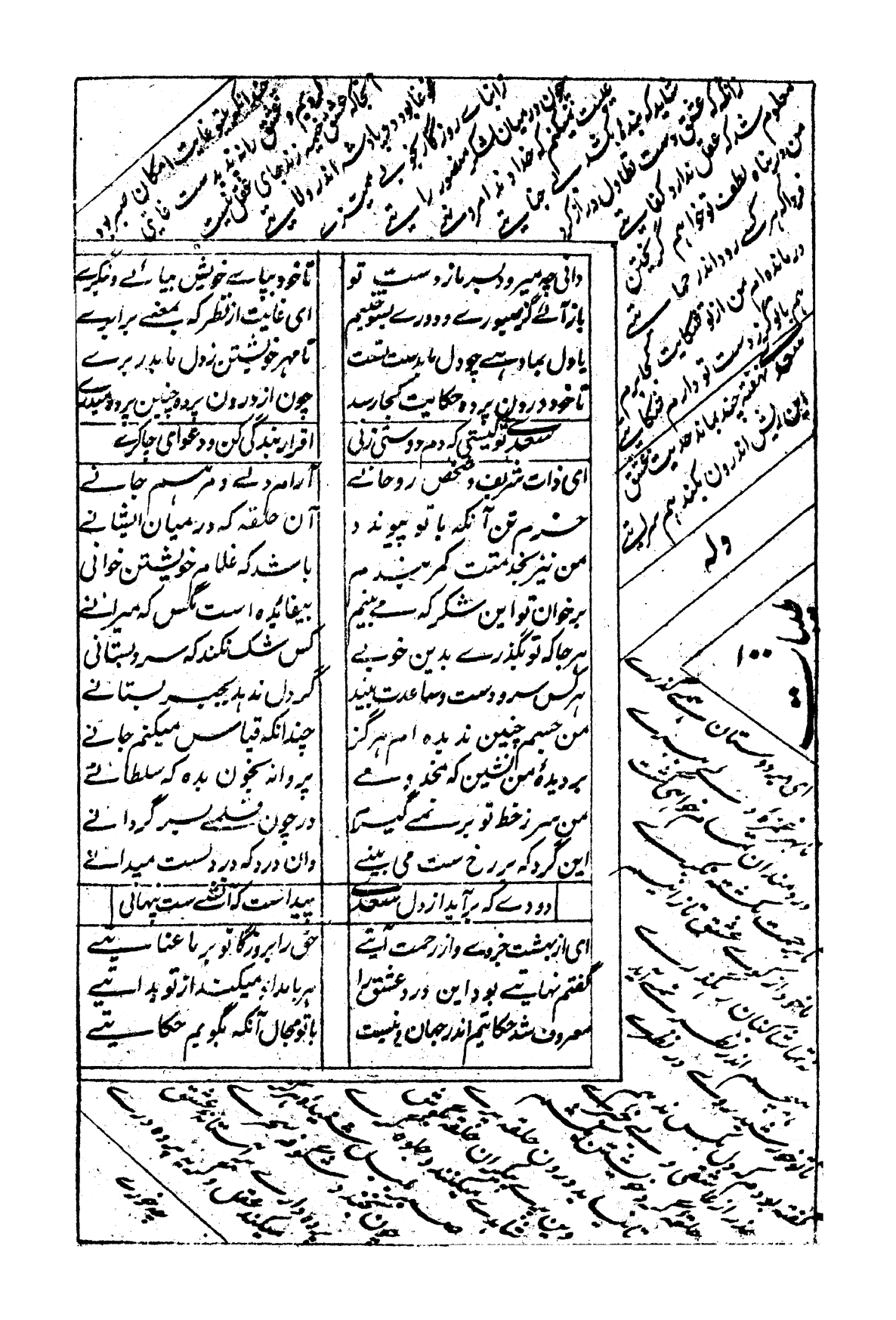
عقلم بدزد لختی چند اختیار دانش
هوشم ببر زمانے تا کے غم زمانه

گر سنگ فتنه بارد فرق منش سپر کن
ور تیر طعنه اید جان منش نشانه

آن کوزه ریگ نه کاب حیات دارد
هم طعمه نار دارد هم رنگ نار دانه

صوفی چگونه گردد گرد شراب صافی
کنجشک را نگنجد عنقا در آشیانه

گر می بجان دهندت بستان که پیش دانا
زاب حیات خوشتر خاک شراب خانه

چه خوری دانی اے پسر غم عشق | تا غم هیچ در جهان نخوری
رایگانست یک نفس با دوست | گر بدنیا و آخرت بخری
قلمست این بدست سعدی در | پانهزار آستین دُر دری

این نبات از کدام شهر ارند
تو قلم بینیے که نے شکری

اگر م حیات بخشی و گرم هلاک خواهی | سر بندگی بجملت بنهم که پادشاهی
من اگر هزار خدمت بکنم گناهگارم | تو اگر هزار چون من بکشی کم بیگناهی
بکسے نمیتوانم که شکایتت بگویم | همه جانب تو خواهند و تو آن کنی که خواهی
تو مآفتاب مائے بکمال حسن و طلعت | که نظر نمیتواند که بهیبتت کماهی
من اگر چنانکه نهی ست نظر بدوست کردن | همه عمر توبه کردم که نگردم از مناهی
بخدای اگر بدردم بکشے که برنگردم | کسی از تو چون گریزد که تواش گریزگاهی
منم ای نگار وحشی که در انتظار رویت | همه شب بخفت مسکین و بخفت مرغ ماهی
وگر این شب دراز م بکشد در آرزویت | نه عجب که زنده گردم به نسیم صبحگاهی
غم عشق اگر بگویم که ز دوستان بپوشم | سخنان سوز ناکم بدهد بروگواهی

خضرے چو ملک سعدی همه روزه در سیاحت
نه عجب که آب حیوان بدر آمد از سیاهی

اسوده خاطرم تو در خاطر منے | گر تاج میفروشے و گر تیغ میزنے
اے چشم عقل خیره در او صاف روتیو | چون مرغ شب که هیچ نبیند بروشنی
خلقے به تیغ غمزه خونخوار و لعل لب | مجروح میکنے و نمک می پراکنے

ترا که دل نبود عاشقی چه دانی چیست
ترا که شمع نباشد سماع نیوشی

وفای یار بدیباد و دین مده سعدی
در یغ باشد و یوسف بهر چه نفروشی

اگر کلاله مشکین زرخ برافشانی
کنند در قدمت عاشقان سرافشانی

اگر برقص درآئی تو سرو سیم اندام
نظاره کن که چه مستی کنند و جانبازی

تو با چنین قد و بالا و صورت زیبا
بشهر و ولایه دشمشاد و گل نپردازی

کدام باغ چو رخسار تو گلی آرد
کدام سرو کند با قدت سرافرازی

بحسن خال و بناگوش اگر نگاه کنی
نظر تو باقد و بالای خود نیندازی

غلام بادصبایم غلام بادصبا
که پای کلاله عجوبت همیکند بازی

بگوی مطرب یاران بیار زمزمه
بنال بلبل مستان که بس خوش آوازی

که گفته است که صد دل بغمزه نبری
هزار صید بیک تاختن بیندازی

زلطف لفظ شکربار گفته سعدی
شده غلام همه شاعران شیرازی

ای سرو حدیقه معانی
جانی و لطیفه جهانی

پیش تو بالتفاق مردن
خوشتر که پس از تو زندگانی

چشمان تو مبتدا و لیکن
تو فتنه آخر الزمانی

چون اسم تو در میانه آید
گوئی که بچشم در میانی

آنرا که تو از سفر بیائی
حاجت نبود بارمغانی

گر ز آمدنت خبر بیارند
من جان بدهم بمژدگانی

این چه رفتار است کارام دل از من میبرے
هوشم از سر میبرد پائی عقلم از تن میبرے

باغ لالستان باشد آن بستانے زینهار
باغبان را گر بیابی گل بدامن میبرے

روز روشن میشود آن ساعت که همچون آفتاب
مهربانی روی دیگر بار روزن میبرے

مهربت از سر تا کمر گر چه شد پر خرمن ست
زینهار این خوشه پنهان کن که خرمن میبرے

دل بعیاری ببردی ناگهان از دست من
دزد در شب ره زند تو روز روشن میبرے

گر تو برگردیدی از من بیگناه و بی سبب
تا مگر من نیز برگردم غلط ظن میبرے

چون نیاید دود از ان خرمن که آتش میبرند
یا بنیند خون ازان موضع که سوزن میبرے

این طریق دشمنی باشد نه شرط دوستی
کار روی دوستان در پیش دشمن میبرے

عیب مکن بخل کافتان و خیزان در ره اند
گر نمی آید تو بر خیز شش بگردن میبرے

سعدیا گفتار شیرین پیش آن کام و دهان
دُر بدریا میفرستی رز بمعدن میبرے

اگر لذت ترک لذت بدانے
وگر شهوت نفس لذت نخوانے

سفرها سے علوی کند مرغ جانت
گر از چنبر آب و دانش رهانے

ولیکن ترا صبر عنقا نباشد
که در دام شهوت بکنجشک مانے

تو این صورت خود چنان می پرستی
که تا زنده ره بمعنے نداسنے

گر از باغ آسنت گیاهی بروید
گیاهت نماید گل بوستانے

در بیغ آیدت هر دو عالم خریدن
که از دو در عمرت نبشد رایگانے

همین حاصلت باشد از عمر باقے
اگر همچنینش بآخر رسانے

بگو تا برازد زندگانے بدستت
چه افتاد تا صرف شد زندگانے

همه عمر در فراقت بگذشت و سهل باشد
اگر احتمال دارد بقیامت اتصالے

چه خوش ست در فراقت همه عمر صبر کردن
که مگر شود گرد در دولت وصالے

غم حال دردمندان نه عجب گرت نباشد
که چنین نرفته باشد همه عمر بر تو حالے

چه نشینی ای قیامت بهمای سرو قامت
بخلاف سرو بستان که ندارد اعتدالے

سخنے بگوے با من که چنان اسیر عشقم
که بجز نشستن ندارم ز وجودت اشتغالے

نه کہ استب آن سمامت الہ دف خلاصی
بطپانچہ و بربط بربد بگو شمالے

دگر آفتاب رویت بنمای آسمان را
که قمر ز شرمساری بشکست چون ہلالے

خط مشکبوی خالت بمناسبت تو گوئے
قلم غبار میرفت و فرو چکید خالے

تو هم این بگوی سعدے که نظر گناه باشد
گنه ست بر گرفتن نظر از چنین جمالے

تو از هر در که باز آئی بدین خوبی و زیبائی
دری باشد که از رحمت برو بر روے خلق بگشائی

ملامت گوی بیحاصل ترنج از دست نپذیرد
دران معرض که چون یوسف جمالی خویشتن بینی

نزیبد با بیاران اینقدر تمکین و خودرائی
تو سیمین تن چنان خوبی که زیبد با بیارائی

چو بلبل روے گل بیند زبانش در حدیث آید
مرا در روے تو حیرت فرو بستست گویائی

تو با این حسن فتوانی که روے از خلق در پوشے
که همچون آفتاب از جام و جو از رحله پیمائی

تو صاحب منصبی از حال درویشان نیندیشے
تو خواب آلوده بر حشم بیداران نبخشائی

گر از هجر سر آزادی و از ما معین زادے
مکن بیگانگی با ما چو میدانی که از مائے

دعائی گر نمیگوئی بدشنامی عزیزم کن
که گر تلخست شیرینست از آن لب هر چه از مائے

گمان از تشنگی بردم که دریا تا کمر باشد
چو پا بایم بر فتا نزدست دانستم که دریائے

گل بوستان رویت چو شقایق نیکبرگ
چکنم بسبزخروئی که دل سیاه دارے

چه خطا ز بنده دیدی که خلاف عهد کردے
ما آنکه را گنجیم تو دسیگاه دارے

نه کمال حسن باشد ترشے و روئے شیرین
همه بدکنن که مردم همه نیک خواه دارے

بیکے لطیفه گفتن بردی نهزار دل را
نه چنان لطیفت باشد که دلی نگاه دارے

نجدا اگرچه سعدے برود دولت برانے
همه شب چو او نخسپی و نظر براه دارے

تو کدامی و چه نامی که چنین خوب خرامے
خون عشاق حلالست زهی شوخ حرامے

بیم آنست دمادم که چو پروانه بسوزم
از تعاین که تو چون شمع بیائے شاهد نامے

فتنه انگیزے و خون ریزی و خلقی نگرانند
که چه شیرین حرکاتی و چه مطبوع کلامے

مگر از هیئت شیرین تو میرفت حدیثی
نیشکر گفت کرا تا نه نیک بخلامے

کافرا قامت همچون بت سیمین تو بیند
بار دیگر نکند سجده بهمتائی زخامے

بنشین بکنفس ای فتنه که برخاست قیامت
فتنه نادر بنشیند چو تو در حال قیامے

بوالعجب باشد ازین خلق که رویت چو بدیدند
همه مانند بانگشت و تو خود بدر تمامے

آفت مجلس و میدان هلاک زن و مردے
فتنه خانه و بازار و بالای و دروبامے

در سر کار تو کردم دل و دین با همه دانش
مرغ زیرک بحقیقت منم امروز و تو دامے

طاقتم نیست زهر هجرے سنگ ملامت
نه تو در دیده سعدے چو چراغ از پس جامی

چه دعا گویمت ای سایه یزدان همائے
یارب این سایه یمن بر سر اسلام بپائے

جود پیدا و وجود از نظر خلق نهان
نام در عالم و خود در کنف ستر خدائے

سعدی خویش خوانیم پس بیگانه برانیم
سفره اگر نمی نهی دریچه باز نمیکنی

جور بر من می پسندد دلبر سنگین دلم
زور با من میکند زور آورم
یار خصمی میکشم کز جور او
مه نشاید رفت پیش داورم
عقل بیچاره است و زندان عشق
چون مسلمانی بدست کافرم
بارها گویم بگویم پیش خلق
تا مگر بر من بخشد خاطرم
باز گویم پادشاهی راه عشق
گر بخلیش در بمیرم چاکرم
ای که صد بنده از من طمع داری و هوش
بار سنگین می نهی بر لاغرم
گنج در پای عزیزان افکنند
ما سری داریم اگر داری سرم
چشم عادت کرده با دیدار دوست
حیف باشد بعد از و بر دیگرم

این سخن سعدی تو لذت گفت و بس
هر گدائی را نبا شد جوهرے

چه باز در دلت آمد که مهر بر کندے
چه شد که بار عزیزان نظر نمیفگندے
ز حد گذشت جدائی میان ما امید دست
هنوز وقت نیامد که باز پیوندے
بود که پیش تو میرم اگر بجان بودم
وگرنه بر سر کویت بآرزومندے
دری بروے من آیا ز مهربان بکشای
که هیچکس نگشاید اگر تو در نبندے
مرا اگرچه همه آفاق خوب رویانند
بهیچ روے نمیباشد از تو خورسندے
هزار بار بگفتم که دیده نگشائیم
بروے خوب و لیکن تو چشم می بندے
مگر در آئینه بینی و گرنه در آفاق
بهیچ روے نپندارمت که مانندے

همه عیب خلق دیدن نه مروت است و مردی
نگهی بخویشتن کن که همه گناه داری

ره طالبان عقبی گرمست بلطف و احسان
تو چه از نشان مروان بخبر این کلاه داری

بچه خرمے و نازان گرو از تو بر دهانان
اگرت شرف همین ست که مال و جاه داری

چه درختهای طوبی بنشانده آدمے را
تو بهیمه وار الفت بهمین گیاه داری

بکدام رو سپیدے طمع بهشت بندے
تو که در خریطه چندین ورق سیاه داری

بدر خدائے قربی طلب آن ضعیف همت
که نماند این تقرب که بپادشاه داری

تو مسافری و دنیا سر آب و کاروانے
نه متوطنست پشتی که باین پناه داری

تو حساب خویشتن کن بحساب خلق سعدی
که بضاعت قیامت عمل تباه داری

چون خرابات نباشد زاهدے
کش نشب از در در آید شاهدے

محتسب کو تا به بیند روے دوست
همچو محرابے و من چون عابدے

من چو آب زندگانے یافتم
غم نباشد گر ببیرد حاسدے

آنچه مارا در دل ست از سوز عشق
می نشاید گفت با هر باردے

دوستان باشند و دلداران و لیک
مهربان نشناسد الا واحدے

از تو روحانے ترم در پیش دل
نگذرد شبهاے خلوت دارے

خانه در کوے درویشان بگیر
تا نماند در محلت زاهدے

گر دلے دارے و دولتمندیت نیست
پس چه فرق از ناطقی تا جامدے

گر بخدمت قائمے خواهی منم
ور نه بخواهی بحسبت قاعدے

سعدیا گر روزگارت میکشد
گو بکش بر دست سیمین ساعدے

سعدی سخن یار چه گوئی برا نظار
هر گز نبرد سوخته قصه بجاے

خانهٔ صاحب نظران میبرے — پردهٔ پرهیز کنان میدرے
گر تو بپرسے چه رود شے نقاب — توبه صنمے بزبان میبرے
این چه وجود است نمیدانمت — آدمے یا ملکے یا پرے
گر همه سرمایه زیان میکند — سود بود وین آن مشتری
نسخهٔ این روے بنقاش بر — تا نکند توبه ز صورت گرے
با نگهت حاجت شمشیر نیست — حمله همے آرے و دل میبرے
گر تو در آئینه تامل کنے — صورت خود باز بما سنگرے
خسرو اگر عهد تو دریا نقے — دل تبو دادے که تو شیرین ترے
گر درے از خلق ببندد مرے — بر تو ببندد که بجا طر درے

سعدی اگر کشته شود در فراق
زنده شود گر بسرش بگذرے

خواهم اندر پایش افتادن چو گوے — در بچوگان میزندم هیچش مگوے
بر سر عشاق طوفان گو بیار — در ره مشتاق پیکان کو بروے
گر بداغت میکشد فرمان ببر — ور بدردت میکشد درمان بجوے
تا دوان چشم رنجوران عشق — گر فرو ریزند خون آید بجوے
شاد باش ای مجلس روحانیان — تا که خورد این مے که من مستم بهوے
هر که سودا نامهٔ سعدے نوشت — دفتر پرهیزگارے گو بشوے

سخنے کہ باتو دارم بہ نسیم صبح گفتم
دگرے نمی شناسم تو بیر کہ آشنائے

من ازاں گذشتم ای یار کہ بشنوم نصیحت
بروای فقیہ و با ما فغروش پارسائے

تو کہ گفتۂ تحمل نکنم جفاے خوبان
بکنی اگرچہ سعدی کطرے بیازمائے

در چشم بر کشادن بہ بہشت با مدادے
نہ چنان لطیف باشد کہ بدست بر کشائی

خرم صباح آنکہ تو در وے نظر کنے
فیروز روز آنکہ تو بروے گذر کنے

آزاد بندۂ کہ بود در رکاب تو
خرم دلے کہ تو آنجا سفر کنے

دیگر نبات را نخرد مشتری بہیچ
یکبار اگر تبسم ہیچون شکر کنے

ای آفتاب روشن وی سایۂ ہمائے
ما را نگاہی از تو تمنا ست گر کنے

من باتو دوستے و وفا کم بمیکنم
چندان کہ دشمنے وجفا بیشتر کنے

مقدور من سر لیست کہ در پات افگنم
گر زانکہ التفات بدین مختصر کنے

دانی کہ رویم ہمہ عالم بروی تست
زنہار اگر تو روے بروے دگر کنے

عمر یست تا بیاد تو شب روز میکنم
تو خفتۂ کہ گوش بآہ سحر کنے

گفتے کہ دیر روز دبجالت نظر کنم
آرے کنے چو بر سر خاکم گذر کنے

شرط ست سعدیا کہ بمیدان عشق دوست
خود را پیش تیر ملامت سپر کنے

ور عقل بہتر سپری بایدا ے حکیم
تا از خدنگ غمزۂ خوبان حذر کنے

دامنت آستین چرا پیش جمال میبرے
رسم بود کز آدمی روے نہان کند پرے

معتقدان و دوستان منتظرند و چشم راہ
کہ رہا نمیکنند کز پس و پیش بنگرے

در حلقهٔ کارزار جان دادن
بهتر که گریختن بنامردے

دانی چه گفت مرادے بلبل سحرے
تو خود چه آدمیئے کز عشق بیخبرے

اشتر بشعر عرب در حالتست وطرب
گر ذوق نیست ترا کز طبوع جانورے

هرگز من از تو نظر باخویشتن نکنم
بیننده تن ندهد هرکه به بے بصرے

از سنگه در نظرم خوب آمدے بمثما
هر جا که میرسم گوی که در نظرے

دیگر نظر نکنم بالاے سرو چمین
دیگر صفت نکنم رفتار کبک درے

کبک انچنین نرود سرو انچنین نه چمد
طاؤس را نرسد پیش تو جلوه گرے

هرگه که میگذرے من در تو مینگرم
گر حسن قامت خود باکس نمینگرے

بارے بحکم کرم در حال ما بنگر
کافتد که بار دگر بر خاک ما گذرے

سعدی بجور وجفا مهر از تو بر نکند
من خاک پاے توام در خون من بخورے

دو چشم مست تو برداشت رسم هشیارے
وگرنه فتنه ندیدے بخواب بیدارے

زمانه با تو چه دعوے کند به بد مهرے
سپهر با تو چه پهلو زند بخنجارے

معلمت همه شوخی و دلبرے آموخت
بدو نشیت وصیت نکرد و دلدارے

چو گل لطیف ولیکن حریف او باشے
چو زر عزیز ولیکن بدست اغیارے

بصید کردن دلها چه شوخ و شیرینے
بخیر گشتن تنها چه چست و عیارے

دلم ربودی وجان میدهم بطیب نفس
که هست راحت درویش در سبکبارے

گر افتدت گذرے بر وجود کشتهٔ عشق
سخن بگوے که در چشم مرده جان آرے

روی امید سعدی بر خاک آستانست
بعد از تو کس ندارد یا غایة الامانی

روزی بپخدانش گفتم بسیمبنی
گفتا از نظر ہے دارے مارا بہ ازین نبینی

خورشید و گلت خوانم ہم ترک ادب باشد
چرخ مہ و خورشیدے باغ گل و نسرینی

حاجت بنگاریدن نبود رخ زیبا را
تو ماہ پرے پیکر زیبا و نگارینے

بر بستر ہجرانت ببینند و نیرسند م
کاہی سوختہ مسکین آخر بچہ غمگینے

بنشین کہ فغان از ما برخواست و رہا بیت
بس فتنہ کہ برخیزد ہر جا بے کہ نشینے

گر بندہ خود خوانی ایم سلطانے
در روے بگردانے رستیم بمسکینے

کس عیب نیارد گفت آنرا کہ تو پسندے
کس رو نتواند کرد آنرا کہ تو بگزینے

عشق لب شیرینش روزی بکشد سعدی
فریاد چنین کشتہ ہست آن شوخ بشیرینے

روی کشادہ ای صنم طاقت خلق میبرے
چون بس پردہ میروی پردہ خلق میدرے

ہر بہشت خوانمت ماہ تمام دانمت
کاہ ہمی ندیدہ ام چو تو پرے بدلبرے

آئینہ را نہ داد صورت خود بعاریت
ورنہ چہ زہرہ داشتی در نظرت برابرے

نسخہ چشم و ابروت پیش نگار گر برم
گویش انچنین بکش صورت تو من ستمگرے

چون تو درخت دل نشان تازہ بہار و گلشنی
حیف بود کہ سایہ بر سر ما نگسترے

دیدہ ہمے بروی کس بر نکنم ز روی تو
در ز عوام تہ بہ چو تو بچہ اندرے

من نہ مجرم کہ چشم از تو بخویشتن کنم
گر تو نظر ہمی کنی و رنکنی نخیرے

پند حکیم نشنوم از ہمہ در من اثر نمیکند
کیست کہ بر زند دمی ز مزمرہ قلندرے

گرچه آرام از دل ما میرود | هم چنین میرود که زیبا میرود

دیدهٔ سعدی و دل همراه تست
تا چه بیند ای که تنها میروی

سرو بستانی تو یا ماه یا پری | یا ملک یا دخت صور تگری
قامتی داری که سحری میکند | کاندران عاجز بماند ساحری
هر که یکبارش گذشتی در نظر | در دلش صد بار دیگر بگذری
میروی و اندر پیت جان میرود | باز می آیی و جان می پروری
گر تو شاهد در میان آیی چو شمع | مجلسی پروانه گرد آوری
چند خواهی روی پنهان داشتن | پرده می پوشی و بر ما میدری
روزی آخر در میان مردم آی | تا همه بینند هر که میخواهد پری
آفتاب از منظر انتد در رواق | گر ترا بیند بدین خوش منظری
جان و خاطر در تو دارم روز و شب | نقش بر دل نام بر انگشتری

سعدی از گرمی نخواهد سوختن
بسکه شیرینی تو از حد میبری

سست پیمانا بیکره دل زما برداشتی | آخر ای بد عهد سنگین دل چرا برداشتی
نوع نقصیری تواند بود ای سلطان عشق | تا بیکر و سایهٔ لطف از گدا برداشتی
گفته بودی تا بود خواهم کشیدن جام صبر | حرعهٔ ناخورده شیر جفا برداشتی
خاطر از مهر کسان برداشتم از مهر تو | چون ترا کاشتیم تو خاطر زما برداشتی
دوست بردار و بچربی یا غطائی دل درست | تو خطا کردی که یکدم رو خطا برداشتی

چه شهر آشوبے ای دلبند مقبول
چه در میدان عشق افتادے ایدل
دلا گر عاشقے مے سوز و مے ساز
درین ره جان بده یا ترک ما گیر
بداندیشان ملامت میکنندم

چه نرم آرامے ای گلبرگ خودروے
بباید بود نت سرگشته چون گوے
شا گرطالبے میپرس و میپوے
بدین در سر بنه یا عنبر ما جوے
که تا چند احتمال بار بد خوے

محال ست این که ترک دوست هرگز
بگوید سعدی ای دشمن تو میگوی

صاحب نظر نباشد و بیند نیکنامے
ای نقطهٔ سیاهی بالای خط سبزش
حور از بهشت بیرون ناید تو از کجائے
دیگر گشش نه بیند در بوستان خرامان
بدر تمام روزے در آفتاب رویت
طوطی شکر شکستن دیگر روا ندارد
در حسن بے نظیرے در لطف بے نهایت
لا یقتر از امیرے در خدمت اسیرے
ترک عمل بگفتم و ایمن شدم ز عزلت
فردا بداغ دوزخ نا پخته بسوزد
هر لحظه سر بجائی بر میکند خیالم
سعدی چو ترک هستی گفتی ز خلق رستی

خاصان چه باک دارند از گفتگوی عامے
خوش دانه ولیکن بس در کنار دامے
مه بر زمین نباشد تو ماهرخ کدامے
گر سرو بوستانت بیند که میخرامے
گر سنگدل بیارد در آفتاب نامے
گر پسته لب بخندد وقتی که در کلامے
در مهربی ثباتے در عهد بے دوامے
خوشتر ز بادشاهی در حضرت غلامی
بی چیز را نباشد اندیشه از خرامے
کامروز آتش عشق از وے نبرد خامی
تا خود چه بر من آید زین منقطع لگامے
از سنگ غم نباشد بعد از شکسته جامے

اگر کنم در سر وفات سری | سهل باشد زیان مختصری
ای که قصد هلاک من داری | صبر کن تا به بینیت نظری
متحیر نه در جمال تو ام | عقل دارم نه هم خود قدری
حیرتم در کمال بیچون ست | کاین جمال آفریده در بشری
راست خواهی نظر حرام بود | بر چنین روی و باز بر دگری
دوست دارم که خاک پات شوم | تا نگیری بر سرم گذری
حق بدست رقیب سنگدلست | پیش خصم ایستاده چون سپری
زانکه آئینه بدین خوبی | حیف باشد بدست بی بصری
آه سعدی اثر کند در کوه | نکند در تو سنگدل اثری

سنگ را سخت گفتمی همه عمر
چون بدیدم ز سنگ سخت تری

کس در نیامده ست بدین خوبی از دری | دیگر نیاورد چو تو فرزند مادری
خورشید اگر تو روی نپوشی فرو رود | گوید دو آفتاب نگنجد بکشوری
اول منم که در همه عالم نیامدست | زیباتر از تو در نظرم هیچ منظری
هرگز نبرده است بخرابات عشق راه | امروز آر زوی تو در داد ساغری
یا خود بجز تو روی تو کس نیست در جهان | یا هست و نیستم ز تو پروای دیگری
بر سرو قامتت گل و بادام و نسترن | نشنیده ام که سرو چنین آورد بری
روئیکه روز روشن اگر برکند نقاب | بر تو چنان دهد که شب تیره اختری
همراه من مباش که حسرت برند خلق | در دست مفلسی چو به بینند گوهری

ندیدم آبی و خاکی بدین لطافت و تا کی
تو آب عشیه حیوان و خاک غالیه بوئے

صبای روضهٔ رضوان ندانمت که بهاے
نسیم گلشن جانان ندانمت که چه بوئے

اگر من از دل یکتو برآورم دم عشقے
عجب مدار که آتش در افگندم بدو نوئے

بکس نگوی که پایم بسنگ عشق برآمد
که عیب گیرد و گوید چرا لفرق نبوئے

دلی دو دوست نگیرد دو مهر دل نپذیرد
اگر موافق اوئی بترک خویش نگوئے

کنونم آب حیاتی بخلق تشنه فرو کن
نه آن کسے که بمیرم بآب دیده بشوئے

باختیار تو سعدی چه التماس برآید
گر او مراد نبخشد تو کیستے که بجوئے

من چه دل بتو آدم که دلم میشکنے
یا چه کردم که نگه یار من مے نکنے

دل و جانم تو مشغول و نگه بر چپ و راست
تا ندانند رقیبان که تو منظور منے

دیگران چون بروند از نظر از دل نروند
تو چنان در دل من رفته که جان در بدنے

تو همائے و من خسته بیچاره گدا
پادشاهی کنم از سایه من بر فگنے

بنده وار بسلامت آیم و خدمت نکنم
ور قبولم نکنی میرسدت کمتر و منے

مرد راضی ست که در پای تو افتد چون گو
تا بدان سا عد سیمینش بچوگان نزنے

مست بی خویشتن از خمر ظلومست و جهول
مستی از عشق نکو باشد و بی خویشتنی

تو بدین نفت و صفت گر بخرامے در باغ
باغبان بنیدو گوید که تو سرو سمنے

من بر از شاخ امیدت نتوانم خوردن
غالب الظن و یقینم که تو بیخم بکنے

خوان در و کش شیرینی و چرب بے نخورند
سعدیا چرب زبانی کن و شیرین سخنی

مست می عشق را عیب مکن سعدیا
مست بقی تو نیز گر هم ازین می بچشی

من از تو روی نپیچم که روی بازارے
که خوش بود ز عزیزان تحمل و خوارے

بهر سلیح که خون مرا نجوا ہے ریخت
حلال کرد مت الا یه تیغ بیزارے

تو در دل من و از جان خوشتری و شیرین تر
که من ترش بنشینم ز تلخ گفتارے

اگر دعات ارادت بود و گرد شنا م
بگو ازان لب شیرین که شهد بسیارے

اگر بصید روے وحشی از تو نگریزد
که در کمند تو راحت بود گرفتارے

بانتظار عیادت که دوست مے آید
خوش ست بر دل رنجور عشق بیمارے

گرم نوز هر د ہے چون عسل بیاشامم
بشرط آنکه بدست رقیب بسپارے

تو میروے و مرا جان و دل بجانب تست
ولی چه سود که جانب نگه نمیدارے

گرت چو من غم عشقے ز مانه پیش آرد
دگر غم همه عالم بهیچ نشمارے

دراز نای شب از چشم دردمندان پرس
که بر چه پیش تو سهل ست سهل پنداری

حکایتی من و مجنون بیکدگر ماند
نیافتیم و بمردیم در طلبگارے

بنال سعدی اگر چاره وصالت نیست
که نیست چاره بیچارگان بجز زارے

من ندانستم از اول که تو بیمهر و وفائے
عهد نا بستن ازان به که به بندی دیگرے

دوستان عیب کنندم که چرا دل تبو دادم
باید اول بتو گفتن که چنین خوب چرائے

آنکه گفتی مرو اندر پے خوبان زمانه
ما کجائیم درین بحر تفکر تو کجائے

آن نه خالست و زنخدان و سر زلف پریشان
که دل اهل نظر بست که سر بست خدائے

نگویمت که گلے برفراز سرو روان
که آفتاب جهانتاب بر سر علمے

تو مشکبوے سیہ چشم را کہ دریابد
کہ ہمچو آہوے مشکین زآدمی برمے

گمند سعدے اگر شیر بیشہ صید کند
تو در گمند نیائے کہ آہوے حرمے

مرحبا اے نسیم عنبر بوے
خبرے زان بخشیم رفتہ بکوے

دلبر سست مہر سخت جفا
صاحب دوست روی دشمن خوے

گو دگر چون ہلاک من خواہے
بیگناہم بکش بہانہ مجوے

تشنہ تر سم کہ منقطع گردد
گریہ باز آید آب رفتہ بجوے

عشق دیدم کہ در مقابل صبر
آتش و پنبہ بود و سنگ و سبوے

ہر کہ با دوستے سرے دارد
گو دو دست از وجود خویش بشوے

تا گرفتار زخم چوگانے
احتمالت ضرور تست چو گوے

بادشاہان و گنج و خیل و حشم
عارفان و سماع و ہا یا ہوے

سعدیا سر عشق میگوید
ہر کسے را نباشد این گفتار
عود ناسوختہ ندارد بوے

مبارک ساعتی باشد کہ با منظور بنشینی
زنزدیکیت بسوزاند مگر از دور بنشینی

عقابان میدرند چنگال باز آہنین پنجہ
ترا باری چنین بہتر کہ با عصفور بنشینی

نیاید گر بسوزندت کہ فریاد از تو بر خیزد
اگر خواہی کہ چون پروانہ پیش نور بنشینی

گریت با ما خوش افتادست چون بالا با ما ئی تو
نہ یاران مست برخیزند و تو مستور بنشینی

زهی آسایش و دولت نظر راکش تو منظورے
چو منکر آنکه توان کشتن که محکم در کمند آید
مرا زین پیش در خلوت فراغت بود و جمعیت
گریبت جان در قدم ریزم منه زت عذر منجواهم
تو برخیز و بنشین و تیزی کن که ما را تا بخ ننماید

شکایت گفتن سعدی نکرد با دست نزدیکیت
که او چون رعد مینالد تو همچون برق میخندے

نه تو گفتی که بجاے آرم و گفتم که نیارے
ز خم شمشیر اجل به ز سر نیش فراقت
تن آسوده ندانند که دل خسته چه باشد
کس چنین رے ندارد تو مگر حور بهشتے
عرقت بر ورق روے نگارین بچه ماند
طوطیان دیدم و خوشتر ز عدیت نشنیدم
اے خردمند که گفتی نکنم چشم بخوبان
آرزو میکندم با تو شبے بودن و روزے
هم اگر عمر بود دامن کامے بکف آید

سعدی طمع ندارد که ز خوے تو بر نجد
خوش بود سر بچه تو گوئی و شکر هر چه تو باری

ندیدمت که بگردے و فا بدانچه بگفتے
طریق وصل کشادی من آمدم تو ز رفتے

بگویم آب گل ست آن وجود روحانے
بدین کمال نباشد جمال انسانے

اگر تو آب و گلی همچنانکه سائر خلق
گل بهشت و مخمر بآب حیوانے

بهر چه خوبتر اندر جهان نظر کردم
که گویمش تو باندی تو خوبتر زانے

وجود هر که نظر میکنم ز جان و جسد
مرکبست و تو از فرق تا قدم جانے

گرت دلیست چو آئینه سیمای خویش دل ببرد
چو من شوی ببدرمان خویش درمانی

ولی که با سر زلفت تعلقے دارد
چگونه جمع شود با چنین پریشانے

مرا که پیش تو اقرار بندگے کردم
رواست گر بنوازے وگر ببر نجانے

ولے خلاف بزرگان که گفته اند مکن
بکن هر آنچه بشاید نه هر چه بتوانے

طمع مدار که از دامنت برارم دست
باستین ملالیسکه بر من افشانے

فدائے جان تو گردم من فدا شوم چه شود
برائے عید بود گو سفند قربانے

روان روشن سعدے که شمع مجلس تست
بهیچ کار نیاید گرش نسوزانے

انصفت بحقیقت که در جهان بکه مانے
جهان و هر چه در و هست صورتند و تو جانے

بپای خویشتن آیند عاشقان بعبودت
که هر که را تو بگیرے ز خویشتن برهانے

مرا مپرس که چونی بهر صفت که تو خواهے
مرا نکوے چه نامی بهر لقب که تو خوانے

چنان ز نظرهٔ اول ز شخص می برے دل
که باز می نتواند گرفت نظرهٔ ثانے

تو بیدلے بپیش گرفتی و ز اشتیاق جمالت
ز پرده بیدر افتاد راز ها بے نهانے

مرا تش دلم سستم چو دود عشق بر آید
تو ساعتے ننشستے که آتشے بنشانے

بپیش خاطرم آید مثال صورت خوبت
ندانمت که چه گویم ز اختلاف معانے

کاین بازرگ هرگه سر از بیضه بر کند
همچون کبوترش بر باید بخنگلے

ایدوست دل مه تو بر بن تنگنای خاک
تا ممکن ست عافیتی بے تزلزلے

روئیست ماه پیکر و موئیست مشکبوے
هر لالۂ که میدمد از خاک و سنبلے

بالای خاک هیچ عمارت نکرده اند
کز وے بر نرود بنا شد تحولے

نکرده طلعتے ست جهان فریبناک
هر بامداد کرده بشیوهٔ تجملے

وے بوستان خرم و صحراو لاله زار
در بانگ مرغ و رحمت افتاده غلغلے

وامروز خارهاے مغیلان کشیده تیغ
گوئی که خود نبود درین بوستان گلی

دنیا پلے ست رهگذر دار آخرت
اهل تمیز خانه نگیرند بر پلے

سعدے گر آسمان بشکر برورد ترا
چون میکشد نه هر بدار د تفضلے

هرگز این صورت کشد صورتگرے
یا چنین شاهد بود در کشورے

سرو رفتارے صنوبر قامتے
ماه رخسارے ملائک منظرے

میرود وز خویشتن بینے که هست
در نمی آید بچشمش دیگرے

صد هزارش دست خاطر در رکاب
بادشاهے میرود با لشکرے

عارضش باغے دهانش غنچهٔ
یا بهشتے در میانش کوثرے

ماهرویا مهربانے پیشه کن
خوبروئے را بباید زیورے

بیتو در هر گوشه پائی در گل ست
وز تو در هر خانه دستے بر سرے

چون همایم سایهٔ بر سر فگن
تا در اقبالت شوم نیک اخترے

در خداوندے چه نقصان آیدش
گر خداوندے بپرسد چاکرے

از شرم چو نتوآدمے در میان خلق
انصاف میدہم کہ نہان میشود پرے

شمشیر اختیار ترا سر نہادہ ایم
دانم کہ گر تنم بکشے جان بپرورے

جز صورت در آئینہ کس را نمیرسد
با طلعت بدیع تو کردن برابرے

اے مدعی کہ آنچہ مراشد ترا شود
بر حال من بخشے و رحمت بیاورے

صیدا وفتاد و پای مسافر بگل بماند
ہیچ افتدت بسر افتادہ بگذرے

صبرے کہ بود مایۂ سعدی دگر نماند
سخنے مگن کہ کیسہ بپرداخت مشترے

ہر کس بتماشای رفتند بصحرائے
ما را کہ تو منظورے خاطر نرود جائے

یا چشمہ نمے بیند یا راہ نمیداند
ہر کس بوجود خود دارد ز تو پروائے

دیوانۂ عشقت را جائی نظر افتادہ ست
کانجا نتواند رفت اندیشۂ دانائے

زیبا نماید سرو اندر نظر عقلش
آنکس نظرے باشد با قامت زیبائے

امید تو بیرون برد از دل ہمہ امیدے
سودای تو بیرون کرد از سر ہمہ سودائے

گویند رفیقانم در عشق چہ سر دارے
گویم کہ سرے دارم در باختہ دریائے

زنہار نمیخواہم کز کشتن ا مانم دہ
تا سیرتر بینیم یک لحظہ بدارائے

در پارس کہ تا بودہ ست از دولۂ آسودہ ست
ماہست کہ بر خیزد از حسن تو غوغائے

من دست نخواہم زد الا بسر زلفت
گر دست رسی باشد یک روز بیغمائے

گویند تمنائی از دوست مکن سعدی
جز دوست نخواہم کرد از دوست تمنائے

ہمہ چشمیم تا بروں آئے
ہمہ گوشیم تا چہ فرمائے

اورا نمیتوان دید از منتهای خوبی
ما خود نمی نماییم از غایت حقیری

گر یار باجوانان خواهد نشست و رندان
ما نیز توبه کردیم از زاهدی و پیری

سعدی نظر بپوشان یا خرقه در میان نه
رندی روا نباشد در جامهٔ فقیری

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق
ثبت است بر جریدهٔ عالم دوام ما

یا گل بصفای رخ زیبا که تو داری
هرگز نبود سرو ببالا که تو داری

گر شمع نباشد شب دل سوختگان را
روشن کند این غرهٔ غرا که تو داری

حوران بهشتی که دل خلق ستانند
هرگز نستانند دل ما که تو داری

بسیار بود سرو روان و گل خندان
لیکن نه بدین صورت و بالا که تو داری

پیداست که سرپنجهٔ ما را چه بود زور
با ساعد و بازوی توانا که تو داری

سحر سخنم در همه آفاق برفته است
لیکن چه کند باید بیضا که تو داری

امثال تو از صحبت ما ننگ ندارند
جای کمس نیست این همه حلوا که تو داری

این روی بصحرا کند آن روی ببستان
من روی ندارم مگر آنجا که تو داری

سعدی تو نیارامی و کوته نکنی دست
تا سر نکنی در سر سودا که تو داری

تا امید نباشد بوصال از طرف دوست
سودی نکند حرص و تمنا که تو داری

هرگز آن دل نه بمیرد که تو جانش باشی
خنک بخت آنکه تو در سر و جانش باشی

غم و اندیشه وران دایره هرگز نرود
بحقیقت که تو چون نقطه میانش باشی

هرگز آن باد خزان برگ پریشان نکند
بوستانیکه در و سرو روانش باشی

همه عالم نگران تا نظر بخت بلند
بر که افتد که تو یکدم نگرانش باشی

یاد میدارے که با ما جنگ در سر داشتی
رای رای تست خواهی جنگ خواهی آشتی

نیک بد کردی شکستن عهد یار مهربان
آن بتر کردے که بد کردے و نیک انگاشتی

دوستان دشمن گرفتی هر گزت عادت نبود
خود درین مدت که دشمن دوست ای پنداشتی

خاطرم نگذاشت یکساعت که بیهوری کنم
گرچه دانستم که پاک از خاطرم بگذاشتی

آنگهت خاطر بعهدی گواهے میدهد
بر سر انگشتان که در خون عزیزان داشتی

تا تو برگشتی نیاید هیچ خلقم در نظر
کز خیالت شحنهٔ بر خاطرم بگماشتی

هر چه خواهی کن که ما را با تو روی جنگ نیست
سر نهادن به دران موضع که تیغ افراشتی

سرو من از شاخ زبانم میوهٔ تر میرسد
بوستانهارسته زان تخم که در دل کاشتی

سعدی از دنیا و عقبی روے در دیوار کرد
تا تو در دیوار فکرش نقش خود بنگاشتی

یار گرفته ام بسی چون تو ندیده ام کسی
شمع چنین نیامده ست از در هیچ مجلسی

عادت بخت من نبود اینکه تو یاد م آورے
نقد چنین کم اوفتد خاصه بدست مفلسی

صحبت ازین شریف تر صورت ازین لطیفتر
دامن ازین نظیفتر وصف تو چون کند کسی

خانهٔ سراے را گو در مجمر بنا کن
تا سر حضور باره نبرد مو سوسے

روز وصال دوستان دل نرود بوستان
تا بگلی نگه کند یا بجمال نرگسے

نصه بهر که میبرم فائدهٔ نمیدهد
مشکل درد عشق را حاصل نکند مهندسی

اینهمه خار میخورد سعدی و یار میبرد
سنگ جفاے دوستان در دل بیکسان بسی

یاری آنست که زهر از قبلش نوش کنی
نه چو رنجی رسدت یار فراموش کنی

کلیات ۱۲۳
سخن معرفت از خلقه دروشان برچین
سعدیا شاید ازین خلقه که در گوش کنی
تمام شد کتاب کلیات سعدی
خالق الارضین والسموات ستر

کتاب البدائع

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین علی ما در من نعمه عزا سمه وعلا
الکافل الرزق احسانا ومنه ان احسنوه وان لم یحسنوا علا
سبحان من عظیم قادر صمد منشئ الورے خلا من بعد هم جلا
الجن والانس والالوان جمرة مستخرون لدیه سجدا وذللا
لموسبے لطالبه بغیا اتارکه بعد التخذ من دونه بدلا
کم فی البریة من آثار قدرته وفی السمار لآیات لمن عقلا
یصاب من اضحے له بصراً بنور معرفة الرحمن تکتحلا
ترجے السحاب والاکام هادته بعید ها تبنبس من تقاحصلا
انشار برحمته من جنة شجراً سوسے بقدرته من نطفة جلا
مولا تقاصر والاوهام عاجزة لا تهتدون الی ادراکه سبلا
ما العالمون بحضرة حق نعمته وللملائکة فی تسبیحهم زحلا
علی المهیمن ان نذرے حقائقه من لاله المثل لا یضرب له مثلا

سعدی خبک واقصر عن مبالغة
لا تنطقن بدعوے یورث الخجلا

کس نعمیده است آدمی زاد از تو شیرین تر سخن
شکر از پستان مادر خورده یا شیر را

روز بازار جوانی نیکبخت روزی بیش نیست
نقد را باش اسے پسر کافت بود تاخیر را

ایکه گفتی دیده از دیدار مه رویان بدوز
هر چه گوئی چاره دانم کرد جز تقدیر را

زاهدا بیدار کفر پنهان بود چندین روزگار
بر دوا از سر بگیر فتیم این همه تزویر را

سعدیا در پای جانان ریز خدمت سهل نیست
همچنان غدرت بباید خواستن تقصیر را

سلامی چون بدان کوره یاقوت روان را
یا قوت چه باشد بده آن قوت روان را

اول پدر پیر خور در طفل د مادم
تا مدعیان خورده نگیرند جوان را

تا مست نباشی نبرے بار غم یار
آرے شتر مست کشد بار گران را

ای روی تو آرام دل خلق جهانے
بیروی تو شاید که نه بینند جهان را

در صورت و معنی که تو داری چه توان گفت
حسن تو نه تحسین تو بسته است زبان را

اینک عسلی دوخته دارد بگس نحل
شهد لب شیرین تو زنبور میان را

زین دست که دیدار تو دل میبرد از دست
ترسم نبرم عاقبت از دست تو جان را

تا تیر بلا کم بزنے بر دل مجروح
تا جان بدهم یا بدهے تیر امان را

وانگه که به تیرم زنے اول خبرم کن
تا پیشترت بوسه دهم دست و کمان را

سعدی ز فراق تو نه آن رنج کشیدست
کز شادی وصل تو فراموش کند آن را

ور نیز جراحت بدوا باز هم آید
از جاے جراحت نتوان برد نشان را

گمان مبر که دادان لطیف بازو را
که تیر غمزه تمام است صید آهو را

قوم از شراب مست و ز منظوری نصیب
من مست از و چنانکه نخواهم شراب را

سعدی نگفتمت که مرو در کمند عشق
تیر نظر بیفگند افراسیاب را

مشتاقی و صبوری از حد گذشت یارا
گر تو شکیب داری طاقت نماند ما را

باری بچشم احسان در حال ما نظر کن
کز خوان پادشاهان راحت رسد گدا را

سلطان که چشم گیرد بر بندگان حضرت
حکمش رسد ولیکن حدی بود جفا را

من بیتو زندگانی خود را نمی پسندم
کاسایشی نباشد بیدوستان بقا را

چون تشنه جان سپردم الگه چه سود دارد
آب از دو چشم دادن بر خاک من گیارا

حال نیازمندی در وصف مے نیاید
انگه که باز گردیم گوئیم ماجرا را

باز آ و جان شیرین از من ستان بخدمت
دیگر چه برگ باشد درویش بی نوا را

یارب تو آشنا را مهلت ده و سلامت
چندانکه باز بیند دیدار آشنا را

ای ملک پادشا را در چشم خوبرویان
دفعی ست ای برادر تنے زهد پارسا را

ای کاج بر فتادی بر قع ز روی لیلے
تا ندعی نماند مجنون بے نوا را

سعدی قلم بشکن وز دست و بگریز
پس هر چه پیشت آید گردون نه قضا را

من بدین خوبی و زیبائی ندیدم روبرا
وین دلاویزی و دلبندی نباشد مویرا

روی اگر پنهان کند سنگین دل سیمین بدن
مشک غمازست نتواند نهفتن بویرا

ای موافق صورت و معنی که تا چشم منست
از تو زیباتر ندیدم روی خوشتر خویرا

گر بسر میگردم از بیچارگی عیبم مکن
چون تو چوگان منیرانے جرمی نباشد گویرا

کرا مجال نظر بر جمال همچو تنت
بدین صفت که تو دل میبری ز آب و گلاب

درون ما نرود یکدم نمیشود خالی
کنونکه شهر گرفتی روا مدار خراب

بموی تا ندهی پای دلم فرو بستی
چو موی نازکتر ای نازنین بی متاب

ترا حکایت ما نشنوی مگر بگوش آید
که حال تشنه نمیدانی ای گل سیراب

اگر چراغ بمیرد مصیب چه غم دارد
وگر ببندد دکان چه غم خورد مهتاب

دعات گفتم و دشنام اگر دهی سهل است
که با شکر دهنان خوش بود سوال و جواب

کجائی ایکه تعنت کنی و طعنه زنی
تو در کناری و ما او فتاده در غرقاب

اسیر بند بلا را چه چاره سر نوشت است
گرت معاونتی دست میدهد دریاب

اگرچه صبر من از روی دوست ممکن نیست
همی کنم بضرورت چو صبر ماهی از آب

تو باز دعوی پرهیز میکنی سعدی
که دل بکس ندهی کل مدعی کذاب

حرف التاء

آب حیات منست خاک سر کوی دوست
گرد و جهان خرمنست ما و سر کوی دوست

ولوله در شهر نیست جز شکن زلف یار
فتنه در آفاق نیست جز خم ابروی دوست

داروی مشتاق چیست زهر و دست نگار
مرهم عشاق چیست زخم زبان دوی دوست

گر بکند زلف او هندوی خویشم لقب
گوش من و تا بحشر حلقه بگیسوی دوست

گر متفرق شود خاک من اندر جهان
باد نیارد ربود گرد من از کوی دوست

گر شب هجران مرا تا ختن آرد اجل
روز قیامت زنم خیمه بپهلوی دوست

بلبلانیم یک نفس بگذار — تا بنالیم در گلستانت
گر هزارم جفا و جور کنی — دوست دارم هزار چندانت
آزمودیم زور بازوی صبر — کابکینه است پیش سندانت
تو وفا گر کنی و گر نکنی — ما بآخر بریم پیمانت
مژده از من ستان بشادی وصل — گر ببیرم بدرد هجرانت

سعدیا زنده عارفی باشی
گر برآید درین طلب جانت

آنکه دل در خم چوگان اوست — موقف آزادگان بر سر میدان اوست
ره بدر از کوی دوست نیست که بیرون رمند — سلسلهٔ پای جمع زلف پریشان اوست
چند نصیحت کنند بنجه نیارم بصبر — درد مرا ای حکیم صبر نه درمان اوست
گر کند انعام او در من مسکین نگاه — ور نکند رحمت کرم ست بنده بفرمان اوست
گر نپذیرد بگناه عادت بخت نیست — ور بنوازد بلطف غایت احسان اوست
میل ندارم بیار خ انس نگیرم بسرو — سروی اگر لائق ست قد خرامان اوست
چون نتواند نشست مانکه دلش غائب ست — یا بتواند گریخت آنکه بزندان اوست
حیرت عشاق را عیب کند بی بصر — بهره ندارد ز عشق هر که نه حیران اوست
چون تو گلی کس ندید در چمن روزگار — خاصه که مرغی چو من بلبل بستان اوست
گر همه مرغی زنند سخت کمانان تیر — حیف بود بلبلی کاینهمه دستان اوست
سعدی اگر طالبی راه رود رنج بر — کعبهٔ دیدار دوست صعب بیابان اوست

نمیتوانم بی او نشست یک ساعت — چرا که از سر جان برنمیتوانم خاست

جمال در نظر و شوق همچنان باقی — گدا اگر همه عالم بدو دهند گداست

میان عیب و هنر پیش دوستان کریم — تفاوتی نکند چون نظر بعین رضاست

مرا بعشق تو اندیشه از ملامت نیست — وگر کنند ملامت نه بر من تنهاست

هر آدمی که چنین شخص دلستان بیند — ضرورتست که گوید بسرو ماند راست

بروی خوبان گفتی نظر خطا باشد — خطا نباشد و دیگر چنین مگو که خطاست

خوش ست با غم هجران دوست سعدی را — اگرچه درد بجان میرسد امید دواست

بلا و محنت امروز بر دل درویش
ازین خوش ست که امید رحمت فرداست

ایکه از سرو روان قد تو چالاکتر ست — دل بروی تو ز روی تو طربناکتر ست

دیگر از جرعهٔ خونخوار اجل نندیشم — گر نه از غمزهٔ خونریز تو بی باکتر ست

چیست بودست مرا کسوت معنی همه تست — باز بر قامت زیبای تو چالاکتر ست

نظر پاک مرا دشمن اگر طعنه زند — دامن دوست بحمد الله ازان پاکتر ست

تا گلی روی تو در باغ لطافت شگفت — بوی و صبر من از دامن گل چاکتر ست

پای بر دیده سعدی نه اگر بخرامی
که بصد منزلت از خاک درت خاکتر ست

با همه مهر و بامنش کین ست — چکنم خط سخت من این ست

شاید ای نفس تا دگر سخنی — نپسندد بجای تا نه بیند جای

این مطرب از کجاست که برگفت نام دوست
تا جان دهم همه بذل کنم سر پیام دوست

دل زنده میشود بامید وفای یار
جان رقص میکند بسماع کلام دوست

تا نفخ صور یار نیاید بخویشتن
هر کو فتاد مست محبت زجام دوست

من بعد ازین اگر بدیاری سفر کنم
بیخ از مغانی نبرم جز بپیام دوست

رنجور عشق به نشود جز ببوی یار
در رفتنی ست جان ندهد جز بنام دوست

وقتی امیر مملکت خویش بود مرا
اکنون باختیار ارادت غلام دوست

گر دوست را پذیرای من فراغت ست
من دیگرم ندارم قائم مقام دوست

بالای بام دوست چو نتوان نهاد پای
هم چاره آنکه سر بنهم زیر بام دوست

درویش را که نام برد پیش پادشاه
هیهات از افتقار من و احتشام دوست

گر کام دوست کشتن سعدی ست باک نیست
ای هم حیات بس که بمیرم بکام دوست

بیا بیا که مرا با تو ماجرائیست
بگو اگر گنهی رفت یا خطائیست

روا بود که چنین بیحساب دل ببری
نگه نکن که نظاره خلق را خرابیست

تو انگبان را غیبی نباشد از وقتی
نظر کنند و بکوی ما گدائیست

بکام دشمن بیگانه رفت چندین روز
ز دوستان نشنیدم که آشنائیست

کسی نماند که بر درد من بخشاید
کسی نگفت که پیران ز دردمائیست

هزار نوبت اگر خاطرم بشورانی
ازین طرف که منم همچنان صفائیست

بدود آتش ما خو لیاد ماغ نسوخت
هنوز جهل مصور که کیمیائیست

بکام دل نرسیدیم و جان بحلق رسید
وگر بکام رسد همچنان رجائیست

چو ترک دلبر من شاهدے بدشنگ نیست
چو زلف پر شکنش حلقهٔ فرنگ نیست

دیانش از چه نه بینے مگر بوقت سخن
چو نیک در نگری چون دلم بتنگی نیست

بہ تیغ غمزهٔ خونخوار شکرے نرسد
بزن کہ با تو دروہیچ مرد جنگی نیست

درم بلطف ندارد عجب کہ چون سعدی
غلام سعد ابوبکر سعد زنگی نیست

قوی بچنگ من افتاده بود دامن وصل
ولے چہ سود کہ دولت بتیز چنگی نیست

چہ روے ہست انگبیش کاروان ست
مگر شمعے بدست ساربان ست

سلیمان ست گوئی در عمارے
کہ بر باد صبا تختش روان ست

جمال ماہ پیکر بر بلندے
بدان ماند کہ ماہ آسمان ست

بہشتی صورتے در خوف محمل
چو بر بے کافتابش در میان ست

خداوندان عقل این طرفہ بینند
کہ خورشیدے بزیر سائبان ست

چو نیلوفر در آب و ماہ در میغ
بزیر غ در نقاب پرنیان ست

زروے کار من برقع بر انداخت
بیکبار آنکہ در برقع نہان ست

شتر بیشے گرفت از من برفتار
کہ بر من بیش ازان بار گران ست

زہے اندک وفائے سست پیمان
کہ آن سنگین دل نامہربان ست

ترا گر دوستے با ما ہمین بود
وفائے ما و عہد ما ہمان ست

بدار اے ساربان محمل زمانے
کہ عہد وصل را آخر زمان ست

وفا کردیم و با ما عذر کردند
برد سعدی کہ این پاداش آن ست

تہ دانستی کہ در پایان پیرے
نہ وقت پنجہ کردن با جوان ست

کافر و گبر و مسلمان و نماز من و عشق
هر کسی را که تو بینی بسر خود دین ست

خورشید زیر سایهٔ زلف چو شام اوست
طوبی بغلام قد صنوبر خرام اوست

این قامت ست نی بحقیقت قیامت ست
زیرا که رستخیز من اندر قیام اوست

هر مرگ دل خوش ست درین واقعه مرا
کاب حیات در لب یاقوت فام اوست

باد بهار میوزد این یا نسیم صبح
بوئی عبیر میدهد این یا پیام اوست

دل عشوه میفروخت که من مرغ زیرکم
اینک فتاده در سر زلف چو دام اوست

بیچاره مانده ام همه روزی بدام او
وینک فتاده ام بغبر بی که کام اوست

هر لحظه در برم دل از اندیشه خون شود
تا خود غلام کیست که سعدی غلام اوست

خیال روی تو ام دوش در نظر میگشت
وجود خسته ام از عشق بیخبر میگشت

همای شخص من از آشیان و شادی دور
چو مرغ حلق بریده بخاک بر میگشت

دل ضعیف ازان گرد آه خون آلود
که در میانهٔ خونابه جگر میگشت

چنان غریو برآورده بودم از غم عشق
که بر موافقتم زهره نوحه گر میگشت

ز آب دیدهٔ من فرش خاک تر میشد
ز بانگ دیدهٔ من گوش چرخ کر میگشت

قیاس کن که دلم را چه تیر عشق رسید
که پیش ناوک هجر تو جان سپر میگشت

صبور باش و سر بر در دل نبه سعدی
که روزی او لم این روزه در نظر میگشت

در ربع صحبت دیرین وفق باید و شناخت
که سنگ تفرقه ایام در میان انداخت

هزار گونه غم از هر سو نیست دامن گیر
هنوز در تگ و پوی غم دگر میگشت

سرش مدام ز سور شراب عشق خراب
چو مست دائم ازان گرد شور و شر میگشت

چو بیدلان همه در کار عشق می آویخت
چو ابلهان همه از راه عقل بر میگشت

هزار بارش ازین پند بیشتر دادم
که گرد بیهده کم گرد و بیشتر میگشت

بهر طریق که باشد نصیحتش نکنید
که او بقول نصیحت کنان نه بر میگشت

زهر چه هست گزیر است و ناگزیر از دوست
بقول هر که جهان مهر یکه یار دوست

به بندگی و غلامی گرت قبول کنند
سپاس دار که فضلی بود کبیر از دوست

بجای دوست گرت هر چه در جهان بخشند
رضا مده که متاعی بود حقیر از دوست

جهان و هر چه در و هست با نعیم بهشت
نه نعمتی ست که باز آورد فقیر از دوست

نه گر قبول کنندت سپاسدارے و بس
که گر هلاک شوی منتے پذیر از دوست

مرا که دیده بدیدار دوست بر کردم
حلال نیست که پرهیز هم نه تیز از دوست

وگر چنانکه مصور شود گزیر از عشق
کجا روم که نمیباشدم گزیر از دوست

بهر طریق که باشد اسیر دشمن را
توان خرید و نشاید خرید اسیر از دوست

که در ضمیر من آید ز هر که در عالم
که من هنوز نیم داختم ضمیر از دوست

تو خود نظیر ندارے دگر بود بمثل
من آن نیم که بدل گیرم و نظیر از دوست

رضاے دوست بدست آر و صبر کن سعدی
که دوستے نبود گر کنے نفیر از دوست

ز حد گذشت جدائی میان ما اے دوست
بیا بیا که غلام تو ام بیا اے دوست

۱۴۳

نی رفیق که با چون تو سرو بالائیست | که از خدائے بروتمنی والائیست
هر آنکه با تو دمے یافته است در همه عمر | نیافته بهست اگرش بعد ازان تمنائیست
کسی که رای تو معلوم کرد و دیگر بار | برائے خود نفسے میزند بس رائیست
نه عاشق ست که در بند عقل و نظر یکسے ست | نه عارف ست که هر روز خاطرش جائیست
مرا و یاد تو بگذار و کنج تنهائے | که هر که با تو بخلوت بود نه تنهائیست
باختیار شکیبائے از تو نتوان کرد | باضطرار توان بود اگر شکیبائیست
نظر بروے تو هر بامداد نوروزیست | شب فراق تو هر گه که هست یلدائیست
خلاص بخش خدایا همه اسیران را | مگر کسیکه اسیر کمند زیبائیست
حکیم بین که برآورد سر بشیدائے | حکیم را چو دل از دست رفت شیدائیست

دلیک عذر توان گفت پای سعدی را
درین وحل که فرو شد نه اولین پائیست

سر تسلیم نهادیم بحکم و رایت | تا چه اندیشه کند رای جهان آرایت
تو بهر جا که فرود آمدے و خیمه زدے | کس دیگر نتواند که بگیرد جایت
همچو مستسقے بر چشمهٔ نوشین زلال | سیر نتوان شدن از دیدن مهر افزایت
روزگار ست که سودای تو در سر دارم | مگرم سر ببرد تا نرود سودایت
قدر آن خاکسپارم که برد میگذرے | که بهر وقت همے بوسه دهد بر پایت
دوستان عیب کنندم که نبودی هشیار | تا فرو رفت بگل پاے جهان پیمایت
چشمه در سر بچه کار آید و جان در تن خلق | گر تامل نکند صورت جان آسایت
دیگرے نیست که مهر تو درو شاید بست | هم در آئینه توان دید مگر همتایت

گفتم بگوشه‌ای بنشینم و لے دلم
نشنید از کشیدن خاطر بسوی دوست

صبرم ز روی دوست میسر نمی شود
دانی طریق چیست تحمل ز خوی دوست

نارچار هر که دل بغم روی دوست داد
کارش بهم برآمده باشد چو موی دوست

خاطر بباغ میکشدم وقت نوبهار
تا باد رخت گل بنشینیم بپوی دوست

فردا که خاک مرده بجنبش آدمے کنند
ای باد خاک من بمطلب خبر بموی دوست

سعدی چراغ می نکند در شب فراق
ترسد که دیده باز کند خبر بروی دوست

صبر کن اے دل که صبر سیرت اہل صفاست
چارهٔ عشق احتمال شرط محبت وفاست

مالک رد و قبول هر چه کند پادشاست
گر بکشد حاکم ست ور بنوازد رواست

گرچه بخواند هنوز دست خیرع بر دعاست
ور چه براند هنوز روے امید از قفاست

برق یمانی بجست باد بهاری بخاست
طاقت مجنون نماند خیمهٔ لیلی کجاست

غفلت از ایام عشق پیش محقق خطاست
اول صبح ست خیر کاخر دنیا فناست

صحبت یار عزیز حاصل دور بقاست
یکدمه دیدار دوست هر دو جهانش بهاست

در دل دوستان گر تو پسندی رواست
هر چه مراد شماست غایت مقصود ماست

بنده چه دعوے کند حکم خداوند راست
گر تو قدم می نهی تا بنهم چشم راست

از در خویشم مران کاین نه طریق وفاست
در همه شهر غریب در همه ملکے گداست

با همه جرم امید با همه خوفم رجاست
گر در و رحم بسست لطف شما کیمیاست

سعدی اگر عاشقے میل وصالت چراست
هر که دل دوست جست مصلحت خود نخواست

گفتم اگر بخواب ببینم خیال دوست | اینک علی الصباح نظر بر جمال دوست
مردم هلال عید بدیدند و پیش ما | عیدست ازان دو ابرو و پیچون هلال دوست
ما را دگر بسر و بلند التفات نیست | از دوستی قامت با اعتدال دوست
زان بیخودم که عاشق صادق نباشدش | پروای نفس خویشتن از اشتغال دوست

ای خواب گرد دیدهٔ سعدی دگر مگرد
با دیده جای خواب بود یا خیال دوست

گر کسی سرو ستیده است بر قد راستی | یا صنوبر که بناگوش و برش سیمین ست
نه بلندست بصورت که تو معلوم کنی | که بلند از نظر مردم کوته بین ست
همه آرام گرفتند و شب از نیمه گذشت | وانکه در خواب نشد چشم من و پروین ست
خود گرفتم که نظر بر رخ خوبان کفرست | من ازین باز نگردم که مرا این دین ست
وقت آنست که مردم ره صحرا گیرند | خاصه اکنون که بهار آمد و فروردین ست
چمن امروز بهشت ست و تو دوری نائی | تا خلایق همه دانند که حور العین ست
خواب در عهد تو در چشم من آید هیهات | عاشقی کار دمی نیست که بر بالین ست
هر چه گفتیم در اوصاف کمالیت او | همچنان هیچ نگفتیم که صد چندین ست
آنچه سر پنجه یکمین تو با سعدی کرد | با کبوتر نکند پنجه که باز شاهین ست

من دگر شعر تو با هیچ بنویسم که مگس
زحمتم میدهد از بسکه سخن شیرین ست

گر جان طلبی فدای جانت | سهل ست جواب امتحانت
سوگند بجانب ار فرستم | یک موی بهر که در جهانت

برفت رونق بازار آفتاب و قمر
ازانکه روی بدکان تو مشتری آموخت

بخون خلق فرو برده پنجه کابین حنا ست
ندانمش که تقبل که شاطری آموخت

چنان بگریم ازین پس که مرد نتواند
در آب دیده مگر کشتی آموخت

سعدی

بگر نسیم سحر بوی زلف یار منست
که راحت دل رنجور بیقرار منست

بخواب خوش نرود چشم بخت من همه عمر
گرش بخواب ببینم که در کنار منست

اگر معاینه بینم که قصد جان دارد
بجان مضایقه با دوستان نه کار منست

حقیقت آنکه نه در خور وداد دوست جان عزیز
ولیک در خور امکان اقتدار منست

نه اختیار منست این معاملت لیکن
رضای دوست مقدم بر اختیار منست

اگر هزار غمست از جفای او بر دل
هنوز بندهٔ اویم که غمگسار منست

درون خلوت ما غیر در نمی گنجد
برو که هر چه نه یار منست یار منست

ستمگر اول سعدی بسوخت در طلبت
دلت نسوخت که مسکین امیدوار منست

بلاله زار و گلستان نمیرود دل من
که یاد دوست گلستان و لاله زار منست

مرا ازان چه که بیرون شهر صحرائیست
قرین دوست بهر جا که هست خوش جائیست

کسی که روی تو دیده ست آرزو عجب دارد
که بار در همه عمرش سر تماشائیست

امید وصل مدار و خیال دوست مبند
گرت بخویشتن از دوست هیچ پیدائیست

چو بر ولایت دل دست یافت لشکر عشق
بدست باش که هر جا مدد دهد یغمائیست

بهوی زلف تو باد عیشها دارم
اگرچه عیب کنندم که باد پیمائیست

هر که هر بامداد پیشِ کسے ست
هر شبانگاه در سرش هوسے ست

دل منه بر وفاے صحبتِ او
کاین یخکان را حریف چون تابسے ست

مهربانے و دوستی ورزد
تا ترا نکتے و دست رسے ست

گوید اندر جهان توئے امروز
گر مرا مونسے و هم نفسے ست

باز تا دیگرے همین گوید
کاین چنین بیوبر و دلم تفسے ست

هیچ زنبور در بدر پویان
هر کجا شکرے بود مگسے ست

همه دعوے و فارغ از معنے
راست پرسے میان تهی جرسے ست

پیشِ آن ذم این کند که خریست
نزد این عیب آن کند که خسے ست

هر کجا بینے این چنین کس را
التفاتش مکن که هیچ کسے ست

هزار سختے اگر بر من آید آسان ست
که دوستی و ارادت هزار چندان ست

سفر دراز نباشد بپاے طالب دوست
که خار دشت بحبت گل ست و ریحان ست

اگر تو جور کنے جور نیست ترتیب ست
وگر تو داغ نهی داغ نیست درمان ست

من از کنار تو دور اوفتاده ام چه عجب
گر مه قرار نباشد که داغ هجران ست

عجب دران سر زلف معنبر مفتون
که در کنار ترا خسپد چرا پریشان ست

ز عقل من عجب آید سواب گویان را
که دل بدست تو دادن خلاف انسان ست

اگر نگار مرا خون دل بخواهد ریخت
بخالفت نکنم آن کنم که فرمان ست

جهانے که ندانند حق را روحانے
خداوندے که میدان درآب و انسان ست

گمان بردند که در باغ حسن سعدی را
نظر فریب بخندان و نارپستان ست

دانمی کدام خاک بر و رشک میبرم | آن خاک نیکبخت که در رهگذار اوست
باور مکن که صورت او عقل ما ببرد | عقل من او ببرد که صورت نگار اوست
گر دیگران بمنظر زیبا نظر کنند | ما را نظر بقدرت پروردگار اوست
گر نیستم قبول بس که بمیرم بر آستان | تا نستهم کنند که خدمت گذار اوست
بر جور نامرادی و درد و بلای عشق | آنرا که صبر نیست بحبت نه کار اوست

سعدی رضای دوست طلب کن نه خط خویش
عید آن کند که رای خداوندگار اوست

حرف الدال

آخر ای سنگدل سیم زنخدان تا چند | تو زما فارغ و ما از تو پریشان تا چند
خار در پای و گل از دور بحسرت دیدن | نشنه باز آمدن از چشمهٔ حیوان تا چند
گوش در گفتن شیرین تو والله تا کی | چشم در منظر مطبوع تو حیران تا چند
بیم آنست و مادم که برآرم فریاد | صبر بیداد و جگر خوردن پنهان تا چند
تو سر ناز برآنی و نگه سیان هر روز | باز جورت سر فکرت بگریبان تا چند
رنگ دست تو نه حناست که خون دل ماست | خوردن خون دل خلق بدستان تا چند

سعدی از دست تو فریاد در آید روزی
طاقت بار ستم تا کی و هجران تا چند

ای ان مگر رحمت محض آفریده اند | کار ام جان و مونس دل نور دیده اند
لطف آیتی هست در حق ایشان و کبر و ناز | پیرا هنی که بر قد ایشان بریده اند

گر شاهدان نه دنیا و دین میبرند و عقل
تا در گرفت دامن سودای وصل شان

پس زاهدان برای چه خلوت گزیده اند
دستی که عاقبت زبدندان گزیده اند

بر خاک ره نشستن سعدی نجیب دار
مردان چه جای خاک که در خون طپیده اند

اختر انی که شب در نظر ما آیند
مردم از قاتل عمدا بگریزند بجان

پیش خورشید بحالست که پیدا آیند
پاکبازان بر شمشیر بعهد آیند

تا ملامت نکنی طائفه رندان را
بعلم الله اگر گرد تماشا روزی

که جمال تو ببینند و به نوعی آیند
مردمان از در و بامت تماشا آیند

دلق و سجاده و ناموس بمیخانه درست
از سر صوفی سالوس دو تائی برکش

تا مریدان تو در رقص و تمنا آیند
کاندرین ره دو اوب آنست که یکتا آیند

من ندانم خطر دوزخ و سودای بهشت
آه سعدی جگر گوشه نشینان خون کرد

هر کجا خیمه زنی اهل دل آنجا آیند

خرم آن روز که از خانه بصحرا آیند

اگر تو برشکنی دوستان سلام کنند
نزار زخم پیاپی گر اتفاق افتد

که جور قاعده باشد که بر غلام کنند
ز دست دوست نشاید که انتقام کنند

به تیغ اگر بزنی بیدریغ و برگردی
مرا کمند میفکن که خود گرفتارم

چو روی باز کنی بازت احترام کنند
نه توشه بر سر اسپان بدلگام کنند

چو مرغ خانه بسنگم بزن که بازآیم
یکی بگوشه چشم التفات کن مارا

نه دشمنی که مرا بای بند دام کنند
که پادشاهان اگر نه نظر بعام کنند

دو چشم مست تو کز خواب صبح برخیزند
هزار فتنه بهر گوشه برانگیزند

چگونه انس نگیرند با تو آدمیان
که از لطافت و خوی تو وحشی نگریزند

چنانکه در رخ خوبان جلال هیبت ناظر
جلال هیبت که از تو نظر بپرهیزند

غلام آن سر و پایم که از لطافت حسن
بسر نراست که پیشش بپای برخیزند

تو قدر خویش ندانی ز دردمندان پرس
کز اشتیاق جمالت چو اشک میریزند

قرار عقل برفت و ز جان صبر نماند
که چشم و زلف تو از حد برون دلاویزند

مرا بگوی بنصیحت که پارسائی و عشق
دو خصلتند که با یکدگر نیامیزند

رضا بحکم قضا اختیار کن سعدی
که شرط اینست که با زور مند بستیزند

دلا پیش وجودت همه خوبان عدمند
سروران پرور سودای تو خاک قدمند

شهری اندر طلبت سوخته آتش عشق
خلقی اندر هوست غرقه دریای غمند

خون صاحب نظران ریختی ای کعبه حسن
قتل ایشان که روا داشت که صید حرمند

گاه گاهی بگذر در صف دل سوختگان
تا تماشایت بگویند و دعائی بدمند

هر خم زلف پریشان تو زندان دلی است
تا نگوئی که اسیران کمند تو کمند

حرفهای خط مشکین تو پیرامن روی
گوئی از مشک سیه بر گل سوری رقمند

در چمن سرو ستاده ست و صنوبر خاموش
که اگر قامت زیبا نمائی نخمند

زین امیران ملاحت که تو بینی بر خلق
بشکایت نتوان رفت که ایشان حکمند

بندگان را نه گزیدست ز حکمت نه گزیر
چکنند ار بکشی ور بنوازی خدمند

جور دشمن چکند گر نکشد طالب دوست
گنج و مار و گل و خار و غم و شادی بهمند

گفت در راه دوست خاک مباش
نه که بر دامنش نشیند گرد

دشمنان در مخالفت گرمند
وانش با بدین نگردد سرد

مرد عشق ار زنیش تیر بلا
روی در هم کشد نخواهش مرد

هر کرا برگ بیمرادی نیست
گو برو گرد کوی عشق مگرد

سعدیا صاف وصل اگر ندهند
ما و درد ی کشان محلس درد

آه اگر دست و دل من بتمنا نرسد
یا دل از چنبر عشق تو بمن وا نرسد

غم هجران بسویت ترا زین قسمت کن
کاینهمه درد بجان من تنها نرسد

سرو بالای منی گر بچمن برگذری
سرو بالای ترا سرو بپالا نرسد

چون تو ئی را چو منی در نظر آید هیهات
که قیامت رسد این رشته بمن تا نرسد

ز آسمان بگذرم ار بر منت افتد نظری
ذره تا مهر نه بیند بتر یا نرسد

بر سر خوان لیت دست چو من درویشی
بگدائی رسد آخر چو بنعما نرسد

چشم خونریزم اگر قطره چنین خواهد ریخت
پر عجب دارم اگر سیل بدریا نرسد

هجر میپسندم اگر وصل میسر نشود
خار بردارم اگر دست بخرما نرسد

سعدیا گنگره وصل بلندست ولیک
تا سر اندر ننهی دست بدانجا نرسد

از دست و دوست هر چه ستانی شکر بود
وز دست غیر دوست طبرزد تبر بود

دشمن گر آستین گل افشاندت بروی
از تیر چرخ و سنگ فلاخن تبر بود

گر خاک پای دوست خداوند عوق را
در دیدگان کشند جلای بصر بود

اندرون با تو چنان انس گرفته است مرا
که ملالم ز همه خلق جهان می آید

شرط عشق است که از دوست شکایت نکنند
لیکن از شوق حکایت بزبان می آید

سعدیا ناله فریاد تو بیدردی نیست
آتشی هست که دود از سر آن می آید

ازین تعلق بیهوده تا بمن چه رسد
وز انگه خون دلم ریخت تا بتن چه رسد

بگرد پای سمندش نمیرسد مشتاق
که دست بوس کند تا بدامن چه رسد

بیا که گر بگریبان جان رسد دستم
ز شوق پاره کنم تا بپیرهن چه رسد

همه گناه منست انکه میرود بر من
ز دست خویشتنم تا بخویشتن چه رسد

که دید رنگ بهاری بر نگ رخسارت
که رنگ گل ببرد تا بیاسمن چه رسد

رقیب گفت که در ماجرای خلوت ما
فرشته ره نبرد تا بآدمی چه رسد

زهی نبات که حسن و منظری دارد
بسرو قامت آن نازنین بدن چه رسد

چو خسرو از لب شیرین نمیبرد مقصود
قیاس کن که بفرهاد کوهکن چه رسد

زگونه لعل لبت را لبی ملبگار اند
میان اینهمه خواهندگان بمن چه رسد

رسید ناله سعدی بهر که در آفاق
وگر عبیر نسوزد بانجمن چه رسد

امروز دیگرم بفراق تو شام شد
در انتظار وصل تو عمرم تمام شد

آمد نماز شام و نیامد نگار من
ای دیده پاس دار که خوابت حرام شد

بیش احتمال سنگ جفا خوردنم نماند
گر رفت اندرون ضعیفم چو جام شد

افسوس خلق میشنوم در قفای خویش
کاین بیچه بهین که بر سر سودای خام شد

از تو دل برنکنم تا دل و جانم باشد — میکشم جور تو تا جهد و توانم باشد
گر نوازی چه سعادت به ازین خواهم یافت — ور بکشی زار چه دولت به ازآنم باشد
چون مرا عشق تو از هر دو جهان باز ستد — چه غم از سرزنش هر دو جهانم باشد
تیغ قهر از تو رسد نیز قوت روحم گردد — جان ز زهر ار تو دهی قوت روانم باشد
بقیامت چو سر از خاک لحد بردارم — گر دمی بوی وفا از تو بمن جانم باشد
گر ترا خاطر ما نیست خیالت نفرست — تا شبی محرم اسرار نهانم باشد
هر کسی راز لبت چشم تمنائی تست — من خود این بخت ندارم که گدایم باشد

جان برافشانم اگر سعدی خوشم خوانی
سر آن دارم اگر طالع آنم باشد

بحدیث دلربائی که لبت فکر نریزد — بچمی که شاخ طوبی بستیزه بر نریزد
هوس تو هیچ طیبی نبرد که سر نبازد — ز پی تو هیچ مرغی نپرد که پر نریزد
دلم از غمت زمانی نتواند آرمید — ثمره نگیرد آب حسرت نتواند ار نریزد
که نه من ز دست عشقت ببرم بعافیت جان — تو مرا بکش اگر خونم ز تو خوبتر نریزد

در راست نقطه سعدی ز فراز سجر مغلط
چکند بدامنی در که بدوست بر نریزد

بگذشت و بازم آتش در خرمن سکون زد — دریای آتشیم در دیده موج خون زد
غلغل فگند روحم در گلشن ملائک — هر گه که سنگ آهی بر طاق نیلگون زد
خود کرده بود غارت عشقش حوالی دل — بازم یک شبیخون بر ملک اندرون زد
دیدار دلفروزش در بایم ار غوان ریخت — گفتار جان فزایش در گوشم ارغنون زد

تو در لهو و تماشائی کجا بر من بخشائی کے
بجز یاد مگر یارے کہ از یارے جدا ماند

جوابم گوے جان من بہر تلخی کہ میخواہے
کہ دشنامم از لب لعلت بشیرین تر دعا ماند

دری دیگر نمیدانم کہ روی از تو بگردانم
مخور زنہار بر جانم کہ در دم بی دوا ماند

ملامت گوے بیحاصل نداند درد سعدی را
مگر وقتیکہ در کوے بدردے مبتلا ماند

اگر بر سر کوی افتند چون تو بت رویے
بجز قاضی نبیند ارم کہ نفسی پارسا ماند

جمال ملت و دین مقتدای شرع رکن الدین
کہ دین از قوت رایش بعہد مصطفے ماند

کمال حسن تہ بیرش چنان آئین سلطانی
کہ تا دور ابد باقی بہ حسن و دلتا ماند

ہمہ عالم دعا گویند و سعدی گفتہ من فاضل
دریں دولت کہ باقی باد تا دور ابتدا ماند

ترا خود یک زمان با ما صحبتے باشد
چو تمکینت خاطر رفتن بجز تنہائی باشد

دو چشم از نازہ دیدنت فراغ از حال دشمن دار
مگر گر خوبی خویشت نظر بر ما کے باشد

ملک یا کشتہ نوری پری یا لعبت حوری
کہ بر گلبن گل سوسن چنین زیبا نمی باشد

پری روئی و مہ پیکر صنم بوئی و سیمین بر
عجب گر حسن تو در جہان غوغائی نمی باشد

چو تو ان ساخت پیرایہ و بیاید ساختن خویت
کہ مارا بر سر کویت سر سودائے نمی باشد

مرو ہر سو و ہر جائی کہ مسکینان نبیند آگہ
نمی بینند مست ناکہ او شیدائے نمی باشد

جہانی در پیت مفتون بجا آب گریان خون
عجب میدارم از ما ہون کہ چون بائی نمی باشد

ہمہ شب میبرم سودا بہوئی وعدۂ فردا
شب سودائے سعدی را مگر فردائی نمی باشد

چنان بر خاک این منزل بگریم تا بگردد گل
ولیکن با تو آہن دل دمم گیرائے نمی باشد

ترا سرست کہ با ما فروتنے آید
مراد لے کہ صبورے ازو بدست آید

کدام دیدہ بروے تو باز شد ہمہ عمر
کہ آب دیدہ بروشش فروتنے آید

خبر اینقدر تواں گفت بر جمال تو عیب
کہ مہربانی ازان طبع و خوتنے آید

چہ جور کز خم چوگان زلف مشکینت
بر افتادہ کہ سکینی چو گوتنے آید

اگر نثار گزند آید از تو بر دل ریش
باز من ست کہ گو تیر سکوتنے آید

اگر ز حادثہ تو کینہ کنم زاں امید
کہ ہیچ حاصل ازین گشتگو تنے آید

گمان برند کہ در عہد سوز سینہ من
بمرد آتش منے کہ بو تنے آید

چہ عاشق ست کہ فریاد در دناکش نیست
چہ خلبس ست کہ زو ہای و ہو تنے آید

بشیر بود مگر تیر عشق سعدے را
کہ بہر کشت و تغیر دراو تنے آید

چہ کند بندہ کہ بر چہر تحمل نکند
دل اگر تنگ بود مہر تبدل نکند

دل و دین در سر کارت شد و بیداری بخت
سر و جان خواہ کہ دیوانہ تامل نکند

سحر گویند حرامست درین عہد ولیک
چشمت آن کرد کہ ہاروت بیابل نکند

غرقہ در بحر عمیق تو چنان بے صبرم
کہ مبادا کہ در ایام بساحل نکند

بگلستان نروم تا تو در آغوش منے
بلبل از روے تو بیند طلب گل نکند

ہر کہ با دوست چو سعدے نفسے خوش دریافت
بجز او در نظرش بار تخیل نکند

چہ سروست آنکہ بالاے نماید
عنان از دست دلہای رہاید

کہ زاد این صورت پاکیزہ رخسار
ازین صورت ندانم تا چہ زاید

بر من اگر حرام شد وصل تو نیست بو العجب — بو العجب آنکه خون من بر تو چرا حلال شد
پرتو آفتاب اگر بدر کند هلال را — بدر وجود من چرا در نظرت هلال شد
زر بید اگر طلب کند غرقه ملک مصر دل — آنکه نهاد بر سفش بنده جاه و مال شد
طرفه مدار اگر زدل نعره بخود بر زدم — کانش دل چو شعله زد هم بر و او بحال شد

قطعه

گر نه بر سیم دیگران بنده زلف و خال شد — گر نه بر سیم دیگران بنده زلف و خال شد

دلم دل از هوس یار بر نمیگیرد — طریق مردم هشیار بر نمیگیرد
بلاے عشق خدایا جان ما بر گیر — که جان ما دل از نیکار بر نمیگیرد
همی گذارم و میسازم و شکیبائی نیست — که پرده از رخ اسرار بر نمیگیرد
وجود خسته من زیر بار جور فلک — جفاے یار سبکبار بر نمیگیرد
روا نباشد گر نکند یار دعوے یارے — چو بار غم زدل یار بر نمیگیرد
چه باشد ار بوفا دست گیرد یکبار — گرم ز دست بیکبار بر نمیگیرد

بسوخت سعدی دردا درین فراق و هنوز
طمع ز راحت دیدار بر نمیگیرد

سر جانان ندارد هر که او را خوف جان باشد — بجان گر صحبت جانان بیابد ارزان باشد
مغیلان چیست تا حاجی عنان از کف بیندازد — خسک در راه مشتاقان نشاط پرنیان باشد
مدار دیگر بتو باز آرے مگر شوریده احوالے — که مهرش در میان جان و مهرش بر زبان باشد
چه دانم با چنین پنهان شکوهش از مردم چشمم — بلی خوے پرے آنست کز مردم نهان باشد
نخواهم رفتن از دیبا مگر دریاے دیبا رش — که نادر قیمت جوهر دادن سر مر یا ستان باشد

مست اگر در آئی عالم بهم برآید
خاک وجود ما را گر داز عدم برآید

گر پرتوے ز رویت در کنج خاطر افتد
خلوت نشینی دل را آه از حرم برآید

گر ناامید گردد امیدی بر دست عاشقان نیست
تا رهروان غم را خار از قدم برآید

گفتی بکام خود را با تو دمے برآرم
آن کام را بباید تا ترسم کدام برآید

عاشق نگشتم ار چه دانسته بودم اول
گر تخم عشقبازے شاخ ندام برآید

گویند دوستانم سودا و ناله تا کے
سودا ز عشق خیزد نالہ ز غم برآید

دل رفت و صبر و دانش با ماندہ ایم و جانے
گر غم غم تو باشد این نیز هم برآید

سعدی ز شور سینه هر دم چنان نالد
کز سوز نالهٔ او دود از قلم برآید

ساعتی کز در ما آن سر و روان باز آمد
راست گوئی بتن مرده روان باز آمد

بخت پیروز که با من بخصومت می بود
باد او ان ز در ما رقص کنان باز آمد

دوست باز آمد و دشمن بخصومت بنشست
باد نوروز علی الرغم خزان باز آمد

پیر بودم ز جفاے فلک و دور زمان
باز پیرانه سرم بخت جوان باز آمد

شرمگاتے بده اے نفس که سختی بگذشت
دل گرانے مکن ای جسم که جان باز آمد

باور از بخت ندارم که بصلح از در من
آن بت سنگدل سخت کمان باز آمد

تا تو بنا آمدے اے مونس جان از در غیب
هر که در سر هوسے داشت ازان باز آمد

عشق روی تو حرامست مگر سعدی را
که بسودائے تو از سر دو جهان باز آمد

دوستان عیب مگیرید و ملامت مکنید
کاین حدیثی ست که از دے نتوان باز آمد

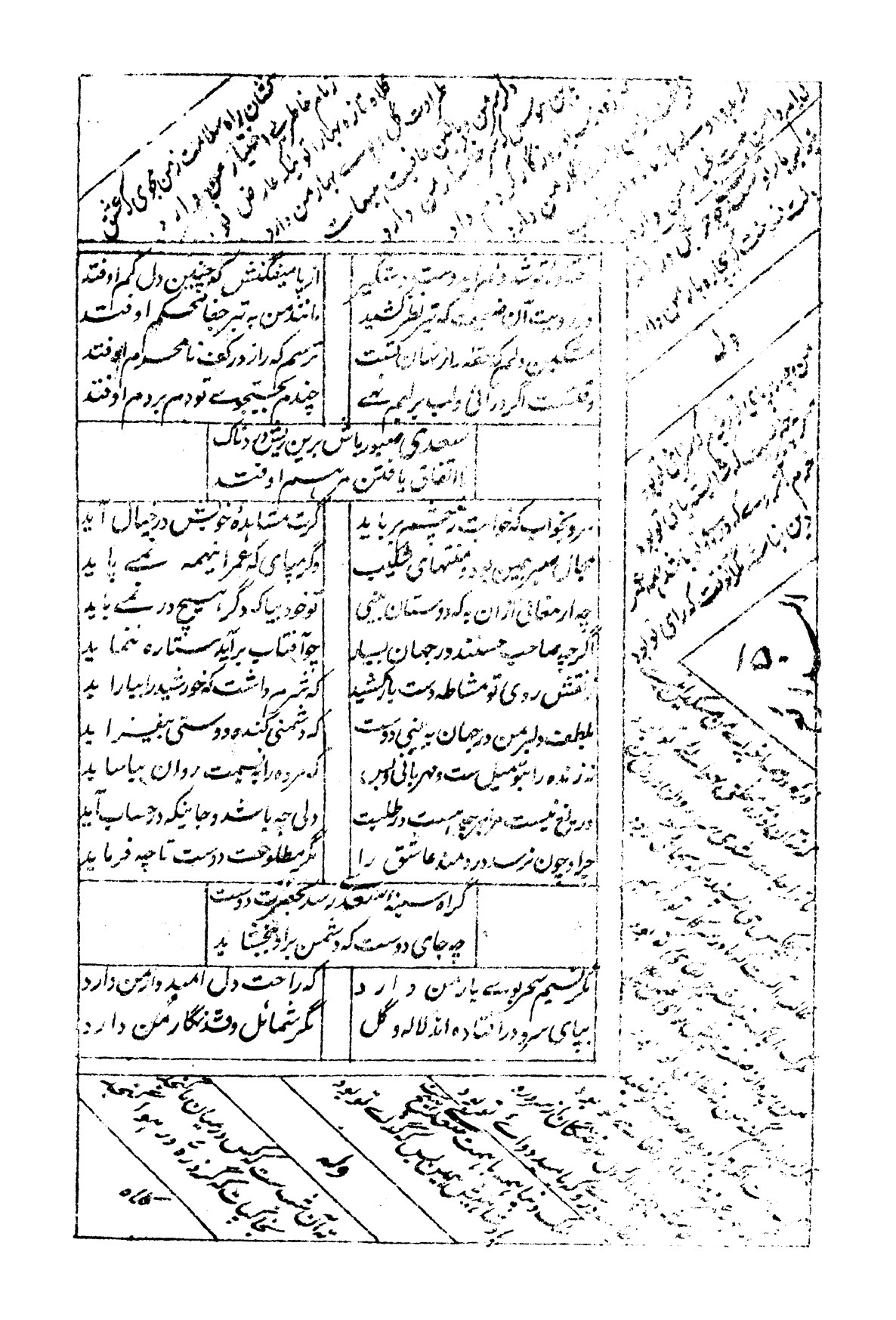
زسوز غا کے گفت ارمن قلم بگریست — که در دفتر آتشش سوزناره در ترگیرد
دو چشم مست تو شهری بغمزه بر هم زد — گر شنه تو جهانی بیک نظر گیرد
گر از جفای تو در گنج خانه بنشینم — خیالت از در و بامم بعنف در گیرد

مکن که روز جمالت سر آمدای مسعود
شبی بدست دعا دامن سحر گیرد

کس این کند که دل از یار خویش بردارد — مگر کسی که دل از سنگ سخت تر دارد
که گفت من خبرے دارم از حقیقت عشق — در دروغ گفت گر از خویشتن خبر دارد
اگر نظر بدو عالم کند حرامش باد — که از صفای درون با یکی نظر دارد
هلاک ما به بیابان عشق خواهد بود — کجاست مرد که با ما سر سفر دارد
گر از مقابله تیر آید از عقب شمشیر — نه عاشق ست که اندیشه از خطر دارد
دگر بهشت مصور کنند عارف را — بغیر دوست نشاید که دیده بر دارد
ازان متاع که در پای دوستان ریزند — مرا سریست ندانم که او چه سر دارد
در آن نیاز که بر خاک مینهد معشوق — چرا نه بر سر و بر چشم ما گذر دارد
عوام عیب کنندم که عاشقی همه عمر — کدام عیب که سعدی چنین هنر دارد

نظر بروے تواند داختن حرامش باد
که خبر تو در همه عالم کسے دگر دارد

کس این کند که زیار و دیار برگردد — کند هر آنه چون روزگار برگردد
تنک دلی که نیارد کشید زحمت گل — ملامتش نکنم گر ز خار برگردد
بجنگ خصم کسے کز حیل فرو ماند — ضرورتست که بیچاره وار برگردد

کلاه ناز و تکبر نه کمر بکشاید
چو چون تو سرو ندیدم که در قبا گنجید

ز من حکایت هجران مپرس در شب وصل
عتاب کیست که در خلوت رضا گنجد

مرا شکر منه و گل مبار در مجلس
که شرط نیست که کس در میان ما گنجد

چه حاجت است بگل عیش و بوی و رایحین را
مبار خسرو شیرین شکر کجا گنجد

چو شور عشق درآمد قرار عقل نماند
درون مملکتی چون دو پادشا گنجد

نماند در سر سعدی ز بانگ رود سرود
مجال آنکه دگر بار یار ما گنجد

نگفتم روزه ببیاری نباید
ریاضت نگذارد سیمی سر آید

پس از دشواری اسانیست ناچار
ولیکن آدمی را صبر باید

رخ از ما تا بکی پنهان نماید
هلال امسال کابروی نماید

وقت آنست که ضعف آید و نیرو برود
قدرت از خلق شیرین سخنان نرود

تا کهی باد خزان آید و این رونق و آب
که تو بینی ز بن این گلبن خوشبو نرود

پای ما از قوت رفتار فرو خواهد ماند
خنک آنکس که ضعیفی بکبر و نیکو نرود

تا بروی که بجوی شده باز آید آب
تعلیم الله که از گریه گستم جو برود

سعیم امسال که در آتش اندیشه چو عود
خویشتن سوخته ام تا بجهان بو برود

همه سرمایه سعدی سخن شیرین بود
وین ازو ماند ندانم که چه با او ببرد

هشیار سری باید کز عشق بپرهیزد
وین طبع کسی دارد یا عقل نیامیزد

ای صبر پایدار کہ پیمان شکست یار
کارم ز دست رفت و نیامد بدست یار

برخاست آہم از دل و در خون نشست چشم
یارب من چہ دید کہ بی من نشست یار

در عشق یار نیست مرا بیم در و رنج
لیکن بہ آتشم دل ہر دو بہ پست یار

رحمت نکرد بر قد چون کمان من
چون تیر ناگہان ز کمانم بجست یار

عمرے نہادہ روی امید بر آستان
گفتم نگر دمے بکشاید بدست یار

دشمن ہمے کند کہ تو کردے بدوستی
سعدی چہ می کنی کہ بدشمن چنین یار

سعدیا چو می نمانی یار رب دوست شد
در دل مدار امید کہ پیمان شکست یار

ہر شب اندیشۂ دیگر کنم و رائے دگر
کز من از دست تو فردا برود جای دگر

یا مدادان کہ برون مینہم از منزل پائے
حسن عہدم نگذارد کہ نہم پائے دگر

ہر کسے را سر چیزے و تمنائے کسی ست
ما بغیر از تو ندارم ہمہ تمنائے دگر

دامنے بود کہ دیوانۂ عذرائے بود
منم امروز و تو اے دامق و عذرائے دگر

وقت آنست کہ صحرا گل و سنبل گیرد
خلق بیرون شدہ ہر قوم بصحرائے دگر

یا مدادان تماشائے چمن بیرون آئی
تا فراغ از تو نباشد تماشائے دگر

زانکہ ہرگز بصفائے تو در آئینۂ دہم
منصور نشود صورت و بالائے دگر

ہر صباحم غمی از دور زمان پیش آید
گویم این نیز نہم بر سر غمہائے دگر

باز گویم نہ کہ دوران حیات ہمہ نیست
سعدیا امروز تحمل کن و فردائے دگر

حرف الزاء

خوش ست درد که باشد امید درمانش
دراز نیست بیابان که هست پایانش

نه شرط عشق بود با کمان ابروی دوست
که جان سپر نکنی پیش تیر بارانش

ندیم را که تمنای بوستان باشد
ضرور ست تحمل ز بوستان بانش

وصال جان جهان یافتن حرامش باد
که التفات بود بر جهان و بر جانش

ز کعبه روی نشاید نیاز سوی تو تافت
کمینه آنکه ببیریم در بیابانش

اگرچه ناقص و ناوانم اینقدر دانم
که آبگینه من نیست مرد میدانش

ولیک با همه عیب احتمال یار عزیز
کنند و خود نکنند احتمال هجرانش

گر آید از تو بر و بیم هزار تیر جفا
جفاست گر ننهد بر بهم ز هم پیکانش

حدیث را که غم جان خویشتن باشد
هنوز زلف دروغ ست عشق بهانه کشش

حکیم را که دل از دست رفت و پای از جای
سر صلاح توقع مدار و سامانش

گلی چو روی تو گر ممکن ست در آفاق
نه ممکن ست چو سعدی نیارد دستانش

قیامت باشد آن قامت در آغوش
شراب سلسبیل از چشمهٔ نوش

غلام کبست آن لعبت که ما را
غلام خویش کرد حلقه در گوش

پری پیکر بتی کز سحر چشمش
نیاید خواب در چشمان من دوش

نه هر قسمت که باد خاطر آید
که خود هرگز نمیگردد فراموش

جلالش باد اگر خونم بریزد
که سر در پای او خوشتر که بر دوش

نصیحت گوی ما عقلی ندارد
بر و کو در صلاح خویشتن کوش

دل زیر کلیم از خلق پنهان
نشاید کرد و آتش زیر خرمن

هر که سودای تو دارد چه غم از سود و زیانش
تا ز اندیشه تو چاند نیندیشد زهیچ

آن پی مهر تو گیرد که نباشد غم جویش
وان سر وصل تو دارد که بگیرد کم جانش

هر که از یار تحمل نکند دیار بگوید
آنکه در عشق ملامت نکشد مرد مخوانش

چون دل از دست بدر شد مثل گرد نوشت
ستران باز که تن بهد شهر بدانش

سبحانی و قفانی نرود عاشق صادق
ثمره بر هم زنی و ریزنی تیر و سنانش

خفته خاک لحد را که تو ناگه بسرائی
عجب ار باز نیاید بتن مرده روانش

شرم دارد چمن از قامت زیبای بلندش
که همه وقت نبودست چنین سرو روانش

گفتم از ورطه عشقت بصبوری بدر آیم
بازمی بینم دریا نه پدیدست کرانش

عهد با تو نه عهدی که تغیر نپذیرد
بوستانیست که هرگز نوزد باد خزانش

چه گنه کردم و دیدی که تعلق ببریدی
بنده هیچ بر هم و خطائی نه چنانست مرانش

ترسد ناله سعدی بسی در همه عالم
که نه تصدیق کند کز سر دردیست فغانش

گر فلاطون بحکیمی مرض عشق بیوشد
عاقبت پرده برافتد سر رازنهانش

یار بیگانه نگیرد هر که دارد یار خویش
ایکه دستی چرب دارد بیشتر دارد بروت

خدمت را بر که فرمائی کمر بندد بشوق
لیکن آن بهتر که فرمائی بجان بندد بخویش

من همان اول روز گفتم جان فدای روی تو
شرط سر بنیست بگرد بدین آنگه بخویش

درد عشق از هر که میپرسم جوابم میدهد
از که میپرسی که من خود عاجزم در کار خویش

صبر چون پروانه باید کرد و نیست در کار عشق
ایکه صحبت با کسی داری ندارد مقدار خویش

یا چو بیدارم نمودی دل بنایستی ربود
یا بنایستی نمودن رای بیدار خویش

زانگه که مرا عشق تو محراب نظر شد | از دست زبانها تجمل چو ستونم
مشغوله که همه عمر حیف برده ام از کس | خیر پر بر کوی تو که دیوار زبونم
جمعیت چو شرح غم عشق تو نویسم | کاتش بقلم در فتد از سوز درونم
آنان که شمردند مرا عاقل و هشیار | گو تا بنویسند گواهی بجنونم

شمشیر برآور که مرا دم بر سعدی نیست
گر سر ننهم در قدمت عاشق دونم

امشب آن نیست که در خواب رود چشم ندیم | خواب در روضه رضوان نکنند اهل نعیم
خاک ما زنده کند تربیت باد بهار | سنگ باشد که دلش زنده نگردد در نسیم
جای آن نیست که خاموش نشیند عقرب | شب آن نیست که در خواب رود دیو رجیم
شاهدان را بل نظر روی فراهم نکنند | یار درویش تحمل نکند مرد کریم
بوسه پیرهن گم کرده و خود میدانم | گر بگویم همه گویند ضلالیست قدیم
عاشق آن گوش ندارد که نصیحت شنود | درد مانیک نگردد بمداوای حکیم
توبه گویندم از اندیشه معشوق بکن | هرگز این توبه نباشد که نکاهست عظیم
ای رفیقان سفر دست بدارید بدزما | که بجز آه میم نشستن بدر دوست مقیم
ای برادر غم عشق آتش نمرود انگار | بر من این شعله چنانست که بر ابراهیم
مرده از خاک لحد رقص کنان برخیزد | گر تو بالای عظامش گذری عظم رمیم
طمع وصل تو سیدارم و اندیشه هجر | وگر از هر دو جهانم نه امید است و نه بیم
عجب ار کشته نباشد بدر خیمه دوست | عجب ار زنده کجون جان بدر آرد سلیم
سعدیا عشق نیامیزد و شهوت باهم | پیش تسبیح ملائک نرود دیو رجیم

فقد هر عمر که در غیبتش بیدار ما بود
همه‌ی نیست که گوید سخنی بیش فهمست
عاشق از تیر اجل روی نگرداند لیکن
لاجرم خلق جهانند مرید سخنم
دست مریم بگشند مسیح سر ایرد ما عمر
گر برانی که بدانگه نه که پرخواهم گشت

سعدی از پرده عشاق چه خوش میخیالد
ترک من پرده براندازکه هندوی تو امم

رفیق مهربان و یار همدم
نظر بانیکوان رسمیست معهود
تو گر دعوی کنی پرهیزگاری
وگر گوئی که میل خاطرم نیست
حدیث عشق اگر گوئی گناه است
گرفتار کمند خوبرویان
چو دست مهربان بر سینه ریش
بگیتی در ندارم هیچ مرهم
بگردان ساقیا جام لبالب
چو میدانی که دنیا غم نیرزد
غنیمت دان چو میدانی که هر دم
منه دل بر سرائی عمر سعدی
که بنیادش نه بنیاد یست محکم

همه کس دوست میدارند و متهم
نه این بدعت من آورده بعالم
مصدق دارمت والله واعلم
من این دعوی نمیدارم مسلم
گناه اول زحوا بود و آدم
نه از مدحش خبر باشد نه از ذم
بگیتی در ندارم هیچ مرهم
بگردان آسمان گردش فلک دور
بروئی دوستان خوشباش و خرم
زعمر مانده روزی میشود کم
که بنیادش نه بنیاد یست محکم

غیب نیست که از فراق رویت	رازے بفلک نمیرسانم
گر خانه بحقرست و تاریک	بر دیدهٔ روشنت نشانم
از خنده من دلت دوست بوید	عهد تو شکست و من همانم
من بهر و مهر تو نزد بزم	الّا که بر نیزد استخوانم
من ترک وصال تو نگویم	الّا بفراق جسم و جانم
مجنونم اگر بهاے لیلے	ملک عرب و عجم ستانم
شمشیر زنے جهان توئی بے تحقیق	من بندهٔ غمزه و زمانم
شاهے که دو رار سد کرگوید	مولاے اکابر جهانم
ایوان رفیعش آسمان را	گوید تو زمین من آسمانم
دانے که ستم رواندارد	مگذار که لشنود فغانم

هر کس بزمان خویش بودند
من سعدے آخر الزمانم

کاج کان دلبر طناز که من کشتهٔ اویم	بار دیگر بگذشت که کند زنده بسویم
ترک من گفت و تبرکش نتوانم که بگویم	چکنم نیست علی چون دل ذرا هن دارم
تا قدم بالشدم اندر قدمش افتم چیزم	تا نفس ماندم اندر نفسش پرسم و پویم
لب او بر لب من این چه خیالست و تمنا	مگر آنگه که کند کوزه گر از خاک سبویم
همه بر من چه زنی زخم فراق اے شه خوبان	نه منم تنها کاندر خم چوگان تو گویم
هر کجا صاحب حسنست ثنا گفتم و وصفش	تو چنان صاحب حسنی که ندانم که چگویم
دوش میگفت که سعدی غم ما هیچ ندارد	می ندانند که گر مه سر بر دوست نشویم

حاصل الفت کہ چون طبل تہی پر باد ہم
مینماید کہ خطاے فلک انداز من دل
دست کوتہ کند تا نکند بر سینہ دم
دم از صحبت شہر از سر بازار مزن
وقت آنست کہ پیری خبر از بعد دہد
بیع ملک نیست کہ در بیع خیار نیست
سعدیا صاحب دیوان نرسد فریاد
خود بیان مرد بسیخ کہ من اینجا زادم

باقیان را

باغبان را گو اگر در گلستانت لاله است
گر سیاست میکند سلطان و قاضی بنده ایم
موج اگر گشتی برآرد تا بأوج آفتاب
رنجها بردیم و آسایش نبود اندر جهان

دیگر پیراده که ما بادستان آسوده ایم
گر ملامت میکند پیر و جوان آسوده ایم
ور تعصب اندر برد ما بر گران آسوده ایم
ترک آسایش گرفتیم این زمان آسوده ایم

سعدیا سرمایه داران از خلل ترسند و ما
گر برآید بانگ دزد از کاروان آسوده ایم

من اندر خود نمیدانم که روی از دوست برتابم
تنم فرسود و حکمم رفت و عشقم همچنان باقی
بیا ای لعبت ساقی نگو بهم جند پیمانه
مرا رویی تو محرابست در شهر مسلمانان
مرا از دنی و عقبی ای همنیم بود و نگویی نه
سر از بیچارگی بنهم نهم تشویر بده در عالم
نگفتی بیوفا یارا که دلدارے کند مارا
زمستانست ویی برگی بیا ای باد نوروزی

بیا ای دوست دست از من که طاقت رفت و بالایم
وگر جانم در ریغ آید نه مشتاقم که کالایم
که گر جیحون به پیمائی نخواهی یافت سیرابم
وگر چنگ مغان باشد نگردانند محرابم
که پیش از رفتن دنیا دمی با دوست در یابم
وگر ره پای می نبود وفای عهد اصحابم
الا گر دست میگیرے بیا گر برگرفتایم
بیا بالنست و تاریکی بیا ای قرص مهتابم

حیات سعدی آن باشد که بر خاک درت میرد
دری دیگر نمیدانم مکن محرومم ازین بابم

حرف النون

ای بدیدار تو روشن چشم عالم بین من
آخرت رحمی نیاید بر دل مسکین من

دیدی که چون برگذشت سرو سخنگوی من
تا نکند گل غرور رنگ من و بوی من

برگ گل نعل بود شاید بزم بهار
آب گلستان ببرد شاهد گلروی من

شد سپر از دست غفل تا نزند کمین خطا
تیغ چنار کشد ترک زره موی من

صبر و دل چون نداشت قوت یاروی مهر
دست غمش برشکست پنجهٔ نیروی من

گر دو سه از راه عشق چند گذر سوی او
او بتفضل نکرد هیچ نظر سوی من

جور خسم چند و وار ور بکشد حاکم ست
خیره کسی کار اوست جور کشی خوی من

ای گل خوشبوی من یاد کنی بعد ازین
سعدی بیچاره بود بلبل خوشگوی من

فراق دوستانش باد و یاران
که مارا دور گرداند ز دوستداران

دلم در بند تنهائی نفیر سود
چو بلبل در قفس فصل بهاران

هلاک ماچنان آسان گرفتند
که قتل مور در پای سواران

بخیل هر که می آیم بزنهار
نمی بینم بجز زنهار خواران

ندانستم که در پایان صحبت
چنین باشد وفای حق گذاران

بکنج شایگان افتاده بودم
ندانستم که در گنجند ماران

دلا گر دوستی داری بناچار
بباید برد نت جور هزاران

خلاف رای یار آنست سعدی
که بر گردد ندرد ز تیر باران

چه خوش باشد سری در پای یاری
باخلاص و ارادت چاکرانه

گواهی این هست بر درد من
سرشک روان بر رخ زرد من

نشاط زاهد از انواع طاعت است و ورع
صفای عارف از ابروی نیکوان دیدن

عنایت تو چو با جان سعدی است چه باک
چه غم خورد که خشر از گناه سنجیدن

عشقبازی جیست سر در پای جانان باختن
باسر اندر کوی دلبر عشق نتوان باختن

آشتم در جان گرفت از عهد خلوت سوختن
توبه کارم توبه کار از عشق پنهان باختن

اسپ در میدان رسوائی بهانم مردوار
بیش ازین در خانه نتوان گوی چوگان باختن

پاکبازان طریقت را صفت دانی که چیست
بر بساط نرد عشق اول جان باختن

راهدی بر باد الا مال منصب دادن است
عاشقی در شش در الا کفر و ایمان باختن

بر کفی جام شریعت بر کفی سندان عشق
هر هوسناکی ندانم جام و سندان باختن

سعدیا صاحبدلان طریق و حدیث اتحاد
رو تماشا کن که نتوانی چو ایشان باختن

وه که جدا میشود لحظه بلحظه ز خیال من
ناله شبانه بین در طلب وصال من

ناله زیر و زار من زار بر است هر زمان
بسکه ز هجر میدهد عشق تو گوشمال من

گو رستاخیز گان سند روی چو آفتاب تو
دست نمای خلق شد قامت چون هلال من

پرتو نور روی تو هر نفسی بهر کسی
میرسد و نمیرسد نوبت اتصال من

خاطر تو بخون من رغبت اگر چنین کند
هم بمراد دل رسد خاطر بدسگال من

برگذری و ننگری باز نگر که بگذرد
فقر من و غنای تو جور تو و احتمال من

چرخ شنید ناله ام گفت مثال سعدیا
گاه تو تیره میکند آئینهٔ جمال من

روی هر صاحب جمالی را بمن ننمودن خطاست
گر رخی را ماه باید خواند بار روی تو

چون بهر جمعی نخواهد رفت جان از دست ما
خوبتر چیزی بباید ساخت اول روی تو

زهد تقوی میندهد در عشقبازی رای من
کوس غارت میزند در ملک تقوی روی تو

خورده بر سعدی مگیر ای جان که کار خود نیست
سوختن در عشق و آنگه ساختن پرهیز تو

گفتم عقل پای در آرم زبند او
روی خلاص نیست بجز از کمند او

مستوجب ملامتی ای دل که چند بار
عقلت بگفت گوش نکردی تو پند او

آن بوستان میوهٔ شیرین که بهر او
دشوار میرسد بدرخت بلند او

گفتم عنان مرکب تازی بگیرمش
لیکن وصول نیست بگرد سمند او

چشمم بدوخت از همه عالم باتفاق
ناچیز رو در نظر نکند مستمند او

سرو روان نهادی از دست او و لیک
از شهر او چگونه رود شهر بند او

گر خود بجای مروحه شمشیر میزند
مسکین مگس کجا رود از پیش قند او

نومید نیستم که هم او مرهمی نهد
ورنه بهیچ نشود درد مند او

او خود دگر بلطف خداوندی کند
ورنه زما چه بندگی آید پسند او

سعدی چو صبر از دوست میسر نمی شود
او لیک تر آنکه صبر کنی برگزند او

من از دست کمان داران ابرو
نمی یارم گذر کردن بهر سو

دو چشمم خیره شد از روشنائی
ندانم قرص خورشید است یا رو

بهشت است آنکه من دیدم نه رخسار
کمند است آنکه او دارد نه گیسو

من در بیان وصف تو حیران بمانده ام
حدیث حسن یار و تو از حد گذشته

سری نهند بخط عارفان فارس
شعرے مگر گفته سعدی نوشته

اے صورتت ز گوهر معنی خزینه
مارا ز داغ عشق تو بر دل دفینه

وانے که آه سوختگان را بود اثر
نگذار نالهٔ که بر آید ز سینه

زیور همان دو رشته مرجان بود تمام
ور موے در کنار و بر ت خز بنه

سد در نیاورم بسبابل طین روزگار
گر من ز بند گان تو باشم کمینه

چشمے که خیره بر وی تو بر میکند خطاست
واندم که بتیو میگذرانم غبینه

تدبیر نیست جز بسر انداختن که خصم
سنگے بدست دارد و ما آبگینه

وآنزار و ابود که زند لاف مهرے
کز دل برون کند همه مهری کینه

سعدی بعشقبازی خوبان مثل نشد
تنها درین مدینه که در هر مدینه

شعرش چو آب و رهمه عالم روان شده
کز پارس میرود بخراسان سفینه

اے رخ چون آئینه افروخته
الحذر از آه من سوخته

غیرت سلطان جمالت چو باز
چشم من از هر دو جهان دوخته

عقل کهن بار جفاے کشد
دمبدم از عشق تو آمیخته

دوکه بسیکبار برافگنده شد
انچه بعمرے بدم اندوخته

غم تو لاے تو بخریده ام
جان بتمناے تو لفرو خته

در دل سعدیست چراغ غمت
مشعلهٔ تا ابد افروخته

شبی در خرقه رندانه نظر کردم بمیخانه
ز عشرت می پرستان را منور گشت کاشانه

ز خلوتگاه ربانی و شاقی در سرای دل
که تا کاخ دماغ ایمن بوو زآواز بیگانه

چو ساقی در شراب ما بنوشانو خوش بنشین
بنافرزانگی گفتند کاول مرد فرزانه

بخندید گفت زاری من شراب ما بجان خوردی
که مه پیرامن شمعش نیارد بود پروانه

دلی کز عالم وحدت بجاج حق شنید رستاخیز
بگوش همتکش دیگر نیاید شعر و افسانه

گمان برد که طفلانند و از پیری سخن گفتم
مرا پیر خرابات جوابی داد مردانه

که نور عالم نادی مرا هر روز مے تابد
تواش در صومعه دیدی من اندر کنج میخانه

کسی کامد درین خلوت بکوشش مؤید شد
چه پیر عابد زاهد چه رند مست و دیوانه

کشاید از درون جان دبستان سعدی را
چو اندر فضل گردون زد کلید تسبیح و ذندانه

حرف الیاء

اگر تحفهٔ جانان هزار جان آرے
محقرست و نشاید که بر زبان آرے

حدیث جان بر جانان همین مثل دارد
که زیرکان بری و گل بوستان آرے

همیشه در دولت ای آفتاب رخ نگذاری
که سایه بر سر یار مهربان آرے

گر آنچه غم که مراد غمست گیرد خواب
تو پادشاه کجا یاد پاسبان آرے

ز حسن روے تو بر دین خلق میترسم
که بدعتی که نبوده بهست در جهان آرے

کسی ز کنار بر دیدنت نگاه می نکند
که عاقبت نه بشوخیش در میان آرے

ز چشم مست تو واجب کند که هشیاران
حذر کنند ولی تا خلق نهان آرے

بگذر ز مشک بوے سر زلف او بیار
یا د شکر بگو سخنی زان دهان بگوے

بستم بعشق موے میانش کمر چو مو
گر وقت بینی این سخن اندر میان بگوے

یا بلبلان سوخته حال ضمیر من
پیغام آن دو طوطی شکر فشان بگوے

دائم که باز بر سر کویش گذر کنے
گر نشنوی حدیث من اندر نهان بگوے

کے دل ربوده از بر من حکم ازان تست
گر تیر کج نهی بمثل ترک جان بگوے

هر لحظه راز دل چه دهم بر سر زبان
دل هی طپیک که غم شدت وا رهان بگوے

راز دل از زبان نشود هرگز آشکار
گر دل موافقت نکند کای زبان بگوے

سعدی ز دست رفت ز دستان روزگار
نزدیک دبستان و این داستان بگوے

من نوادر طبعه

اگر یانند رخسارت گلی در بوستانستے
زمین را از کمالیت بشرف بر آسمانستے

چو سرو بوستانستے جمال مجلس آرایت
اگر در بوستان سروی سخنگوی و دانستے

نگارین روی عنبر بوی شیرین خو سیمین تن
چه خوش بودی در آغوشم گرم یا ای آنستے

تو گوئی در همه عمرم میسر گردد این دولت
که کامه از عمر بر گیرم و گرخود یکزمانستے

خرابم عیبت نمیدانم که بر عهدے و سنگین دل
دل آرامے بدین خوبی در بغ از مهربانستے

دی با صحبت یارے ملکخوے پرے پیکر
گر امید بقا بودے هشت جاودانستے

نه تا جان در جسد باشد وفادارے کنم یا او
که تا تن در لحد باشد دگر خود داستانستے

چنین گویند سعدی را که درد هست پنهانی
خبر در مشرق و مغرب نبودے گر نهانستے

هر آن دل را که پنهانی قرینی هست روحانی
بجلوتخانه ماند که اندر بوستانستے

ای صوفی سرگردان در بند نکونامی
تا در دو جهان شاهی زین در و نیارامی

ملک صمدیت را چه سود و زیان دارد
گر حافظ قرآنی ور عابد اصنامی

زهدت بچه کار آید گر رانده درگاهی
کفرت چه زیان دارد گر بنده سرانجامی

بیچارهٔ توفیق اندر هم صالح و هم طالح
درماندهٔ تقدیر اندر هم عارف و هم عامی

همت نکند آزادی صیدی که در بندی
سودت نکند پروازی مرغی که در دامی

جامی چه بقا دارد در رهگذر سنگی
دور فلک آن سنگست ای یار تو ان جامی

این ملک خلل گیرد گر خفته دلی رهزن
ور بین روز بشامم آمد گر پادشه شامی

کام همه دنیا بر هم نبه سعدی
جهان بادگری باید پرداخت بناکامی

گر عاقل و هشیاری ور دل خبری داری
در راه محبت کوشی ورنه کم از انعامی

ای در نیمه شبی گر سرخوش و بر خرابت دیدمی
سرگران از خواب سرمست از شرابت دیدمی

روز روشن دست داد در شب تاریک هجر
گر سحرگه روی همچون آفتابت دیدمی

گر مرا عشقت بسنجی گشت سهل است ای عقد
کاج کاندک با نرمی در خطابت دیدمی

در چکانیدی قلم بر نامهٔ دلسوز من
گر امید صلح روزی در جوابت دیدمی

راستی را سر زمن بر تافتن بودی صواب
ار چو گبر نیمان بچشم ناصوابت دیدمی

آه اگر وقتی چو گل در بوستان یا چون سمن
در گلستان یا چو نیلوفر در آبت دیدمی

ور چو خورشیدت نه بینم گاهگه همچون هلال
اندکی پیدا و دیگر در نقابت دیدمی

از منت وانم حجابی نیست خیر نیم رقیب
کاج نهان ار رقیبان در حجابت دیدمی

سر بر استت کی پیچد از دست ما فغانم فلک
گر نخجیست دست سعدی در رکابت دیدمی

سرو سهی بلند چو گویند چه خوش باشد — آنان که ندیدند سروی بلب بامے

روزی سر من بینی قربان سر کویش — وین عیب نمیباشد الا که بپایامے

اے دیدهٔ بینا بین تا مهر چه روان دارد — آخر دعا گوی را دانا بدعا شامے

باشد که تو خود روزے از مهر بپرسے — ورنه که برد پیغامت از ما بتو پیغامے

گرچه شب هجران تاریک بود اما — نومید نشاید بود از روشنی بامے

سعدی بلب دریا دور از تو بجان آمد — در کام نهنگان رو گر میطلبی کامے

برانم گر تو باز آئی که دریا بیت غمخانه — نه زین معنی ترا شاید که دریا باشد قربانه

امید از سخت پیمانی مدار الا بقای عمر — که گر یکسو نهد پیمان وفا بسیار پیمانه

میان عاشق و معشوق گر یکشب جدائی بود — نه عاشق را شکیبائی نه معشوقی بجا نانی

نگوئی یار را نشناسد اندر وقت مهجوری — فراخ آسمان بر تنگ چشمان چون بود زندانی

در اینجا عهد آسانی که مقدارش ندانستم — بدانی قدر وصل انگه که در هجران بمانی

نه در زلف پریشانش من تنها گرفتارم — که دل در بند او دارد بهر موئی پریشانی

چه فتنه هست انگه در نشیمت اغارت میبرد لیها — تو در عهد کرا هستی که در شیراز فتانی

نشاید خون سعدی را بباطل ریختن حقا — بیا سهل است اگر داری بخط خویش فرمانی

زمان رفته باز آید و لیکن صبر میباید — که مستخلص نمیگردد بهاری بی زمستانی

بهار آید که سرما خورد خاطر بستانی — تغلغل در سماع آید هزار مرغی بدستانی

دمد غلیسی ست پندارد که نسیم صبح نوروزی — که خاک مرده باز آرد در روزی در ریحانی

شب تاریک ہجرانم بروز آید چو شمع از در درآ اے روشنائے
سرے دارم مہیا بر کف دست کہ در پایت فشانم چون درآئے
خطائے محض باشد با تو گفتن حدیث حسن خوبان خطائے
نگارے سخت محبوبے و مطبوع ولیکن سست مہرے بے وفائے
دلا گر عاشقے دایم بران باش کہ سختے بینے و جور آزمائے
وگر طاقت نداری جور محبوب برو سعدی کہ خدمت رانشائی

تو پرزاد و ندانم ز کجائے آئے کا دمے زادہ نباشد بچنین زیبائے
راست خواہی نہ خلالست کہ پنہان دارند مثل این روے نشاید کہ مکس بنمائے
سرو با قامت زیبائے تو در مجلس باغ نتواند کہ کند دعوے ہم بالائے
سنجد ابرو کہ خون من بیچارہ مریز کہ من ان قدر ندارم کہ تو دست الائے
بیرحمت چشم ندارم کہ جہان را بینم بد چشمیست کہ در چشم مروائے بینائے
بر من از دست تو چندانکہ جفائی آید خوشتر و خوبتر اندر نظرم مے آئے
دیگرے نیست کہ مہر تو دراو شاید بست چارہ بعد از تو ندانیم بجز تنہائے
در بخوارے ز در خویش برانے مارا ہمچنان شکر کنیمت کہ عزیزمائے
من ازین در بجفا روے نخواہم پیچید گر ببندے تو بر روے من دگر بگشائی
چہ کند بندہ مخلص کہ قبولش نکنند ما حریصیم بخدمت تو نمے فرمائے
باد فوروز کہ بوے گل و سنبل دارد لطف این باد ندارد کہ تو ہی نمائے

سعدیا دختر الفاظ تو بس دلبر و تو در کمند تیفتادہ و معذورے بچنین پلوہ معنی کہ تو ہی آرائے
از ان بقوت بازوے خویش مغروری

حدیث یار شکر ریست آنکه در دهان دارے
دوم بلطف نگویم که در جهان دارے

ترا که زلف و بنا گوش و قد و خد این ست
سرو و باغ که در خانه بوستان دارے

جمال عارض خورشید و حسن قامت سرو
تراست سدره چو دعوے کنی بیان دارے

ندانم اے دل کامین سلطنت چه لائق تست
که با چنین صنمی دست و در میان دارے

نشان آن دل گم گشته باز ے جستم
دراز پرسان تو شیدا ختم که آن دارے

بدین صفت که توئی دل چه جاے حضرت تست
فراتر اے که ره در میان جان دارے

بدین روش که توئی هیچو جلوه طاؤس
نه بر برج من که همه عالم آشیان دارے

قدم ز خانه چو بیرون نهی بغرت نه
که آب دیده سعدی بر آستان دارے

دل دیوانگیم هست و سر بے باکے
که نه کار یست شکیبائی و اندیشناکے

سر بخانه تشویش فرو خواهم برد
خرقه گو در بر من دست بشوی از پاکی

دست در دل کن و هر پرده اسرار که هست
بدر اے سینه که از دست ملامت چاکی

تا نه پیچد دل سودا زدگان گرد ے میل
هر زمان بسته دل سوخته هر قرا کے

یارب این آب حیا تست بدین شیرینے
یارب آن سرو روانست بدان چالاکے

جامه پیهن تر از کارگه امکانے
نقشه بیشتر از جوصفائه ادراکے

در شکنج سر زلف تو دریغا دل من
که گرفتار دو تا راست بدان ضحاکی

الغیاث از تو که هم درد ے و هم درمانے
ز نهار از تو که هم زهر ے و هم تریاکی

آه من باد بگوش تو رساند هیهات
ز انکه ما بر سر خاکیم و تو بر افلاکے

سعدیا اشک سودا ے ترا آبی بس
باد بیهوده نپیمائے گر مشت خاکی

گذشت بر من از آسیب عشق آنچه گذشت
هنوز منتظرم تا چه حکم فرمائی

دور و زه باقی عمرم فدای جان تو باد
اگر یکاهی و برعمر خود بیفزائی

گر او نظر نکند سعدیا بخشیم نواخت
بدست سعی تو بادست تا نه بیمائی

دیدم امروز بر زمین قمری
همچو سرو روان بر لب جوئی

گویا بر من از بهشت خدائی
باز گردید با مداد دری

من ندیدم بر است همه عمر
گر تو دیدی سرو بر قمری

یا شنیدی که در وجود آمد
آفتابی ز مادر و پدری

گفتم از وی نظر بپوشانم
تا نیفتم ز دیده در خطری

منجم امید و زیر لب میگفت
عاقل از فتنه میکند حذری

چاره صبر است و احتمال فراق
چون کفایت نمیکند اثری

سعدیا پیش تیر غمزه یار
بر تقوی بپای و بیت سپری

زنده بیدوست خفته در وطنی
مثل مرده ایست در کفنی

عیش را بی تو عیش نتوان گفت
چه بود بی وجود روح تنی

تا صبا میرود به بستانها
چون تو سروی ندید در چمنی

آفتابی بخلاف امکان ست
که برآید ز جیب پیرهنی

زان شکن بر شکن قبائل زلف
که بلائیست زیر هر شکنی

بر سر کوی عشق بازاریست
که نیرزد هزار جان بثمنی

چشمهائے نیمخوابت سال وماه
همچو من مستند بے میخوارگے

خستگانت را شکیبائے نماند
یاد واکن یا بکش یکبارگے

دوست تا خواهے بجائی ما نکوست
در حسود ان او فتاد آوارگے

سعدیا تسلیم فرمان شو که نیست
چارهٔ عاشق بجز بیچارگے

رفتے و همچنان بخیال من اندرے
کوئی که در برابر چشمم مصورے

فکرے بمنتهائے جمالت نمیرسد
گر هر چه در خیال من آید نکو ترے

مه بر زمن نرفت و بپرده بر نداشت
تا طن برم که روے تو ماهست یا برے

تو خود فرشته نه ازین گل سرشته
گر خلق از آب و خاک تو از مشک و عنبرے

مارا شکایتے ز تو گر هست هم بتست
گر تو بدیگرے نتوان برد داورے

با دوست کنج فقر بهشتست و بوستان
بیدست خاک بر سر جاه و تو انگرے

تا دوست در کنار نباشد بکام دل
از هیچ نعمتے نتوانے که برخورے

گر چشم در سرست کنم از گریه پاک لعل
زیرا که تو غریزتر از چشم در سرے

چندانکه جهد بود دویدیم در طلب
کوشش چه سود چون نکند بخت یاورے

سعدی بوصل دوست چو دولت نمیرسد
بارے بیاد دوست ز مانے بسر برے

سر آن ندارد امشب که برآید آفتابی
چه خیالها گذرکرد و گذر نکرد خوابے

بچه در بماندی ای صبح که جان من برآمد
برو کردے و نکردند موذنان ثوابے

نفس خسروس بگرفت که نوبتے بخواند
همه بلبلان بمردند و نماند جز غرابے

اجلِ روی زمین کآسمان بخدمت او
چو بندہ ایست کمر بست پیش مولائے

خدای راست بعدد تو ای کریم زمان
بر اہل روی زمین نعمتی و آلائے

مراست باہمہ عیب این ہنر کہ الحمد اللہ
کہ سر فرو نکنند ہمتم بہر جائے

کسان سفینہ بر دریا بر ند و سود آرند
نہ چون سفینہ سعدی نہ چون تو دریائے

عشق تو بان در جہان ہر گز نبودی کاشکی
یا چو بود اندر دلم کز تو فرودی کاشکے

آزمودم در دو داغ عاشقی باری ہزار
ہمچو من معشوق یکرہ آزمودی کاشکے

نغنوم زانم دخیالش رانمی بینم بخواب
دیدۂ گریان من یکشب غنودی کاشکے

از چہ نمائید بمن دیدار خود آن دلفروز
راضیم سودا بجان رو ئی نمودی کاشکے

ہر زمان گویم بداغ عشق و تیمار فراق
دل ربودی از من نگارم جان ربودی کاشکی

لابہای راز من شاید کہ ہر گز نشنود
لابہای راز من ہر گز نبودی کاشکے

سعدی از جان میخروشد و سوگند میخورد بدل
وعدہا یش را وفادارے نبودی کاشکے

گلست آن یا سنم یا مہ دیا روے
شکست آن یا شہ یا مشک یا موے

لبت دانم کہ یاقوت است و من ہم
نہ سیدانم دلت سنگست یا روے

نہ پندارم کہ در بستان فردوس
بروید چو تو سروے بر لب جوے

چہ شیرین لب سخن گوئی کہ عاجز
فرو میماند از وصفت سخنگوے

بہوے الغیاث از ما بر آید
تعالے باد از کجا آوردی این بوے

الا اے ترک آتش روی ساقے
بیا ب بادہ عقل از من فرو شوے

کس دل باختیار بمهرت نمیدهد
دامے نهاده و گرفتار میکنی

تو خود چه فتنه یکه ببرگان چشم مست
قصد هلاک مردم هشیار میکنی

از دوستی که دارم و غیرت که میبرم
خشم آیدم که چشم بر اغیار میکنی

گفتی نظر خطاست تو دل میبری رواست
خود کرده جرم و خلق گنهگار میکنی

هرگز وفا مشست نشود دفتر خلاف
با دوستان چنین که تو تکرار میکنی

دستان بخون تازه بیچارگان خضاب
هر گز کس این کند که تو عیار میکنی

با دشمنان موافق و با دوستان بجنگ
یاری نباشد اینکه تو با یار میکنی

گر تیغ میزنی سپر اینک وجود من
صلح ست ازین طرف که تو پیکار میکنی

از روی دوست تا نکنی رو بآفتاب
کز آفتاب روی بدیوار میکنی

زنهار سعدی از دل سنگین کافرش
کافر چه غم خورد که تو زنهار میکنی

گر برود بهر قدم در ره دینت سرے
من نه حریف رفتنم از در تو بدیگرے

تا نکند وفاے تو در دل من تغیرے
چشم بخود نمیکنم تا چه رسد بدیگرے

خود نبود و گر بود تا بقیامت آزرے
بت نتراشد آنکه نیکوی چون تو بدیع منظرے

سرو روان ندیده ام چون تو بهیچ کشورے
مه نشنیده ام که زاد از پدری و مادرے

گر ز کنار آسمان چو تو بر آید اخترے
روی بپوشد آفتاب از نظرش بمعجرے

حاجت گوش و گردنت نیست بزر و زیورے
یا بخضاب و سرمه یا بعبیر و عنبرے

تاب دعا نیاورد قوت هیچ صفدرے
گر تو بدین مشاهده حمله بری بلشکرے

بسته از جهانیان بر دل تنگ من درے
تا نکنم بهیچ کس گوشه چشم و خاطرے

دامن دوست بدنیا نتوان داد ز دست
حیف باشد که دهی دامن دولت بخسے

تا بامروز مرا در سخن این سوز نبود
کز گرفتار نبودم بکمند هوسے

چون سرائیدن بلبل کہ خوش آید در باغ
لیکن آن سوز ندارد کہ بود در قفسے

سعدیا گر ز دل آتش بقلم در نزدے
بس چرا دود ز سر میرود و شش هر نفسے

گرم راحت رسانی در گزائے
محبت بر محبت نے فزائے

بشمشیر از تو بیگانہ نگردم
کہ هست از دیر گہ باز آشنائے

همہ مرغان خلاص از بند خواهند
من از قیدت نمیخواهم رهائے

عقوبت هر چہ زان دشوار تر نیست
بر آنم صبر هست الا جدائے

اگر بیگانگان تشریف بخشند
هنوز از دوستان خوشتر گدائے

منم جانا و جانے بر لب از شوق
بده گر بوسہ دارے بهائے

کسانے عیب ما بینند و گویند
کہ رو جانے ندا نند از هوائے

جمیع پارسایان کو بدانند
کہ سعدی توبہ کرد از پارسائے

چنان از خمر و رمحت مست و تنها
نمیترسم کہ از زهد ریائے

کبر یکسو نہ اگر شاهد درویشانے
دیو خوش طبع بہ از خور گرہ پیشانے

آرزو میکندم با تو دے در بستان
یا بهر گوشہ کہ باشد کہ تو خود بستانے

با من گشتہ بهجران نفس خود بنشین
تا مگر زنده شوم زان نفس روحانے

گر در آفاق بگردے بجز این آئینہ ترا
صورتے کس ننماید کہ بدو میمانے

شرط کرم آنست که با در و باز ے
سعدی و بخوئی زدور خلق دوائے

ندانم از من خسته جگر چه میخواهے
دلم بغمزه ربودے دگر چه میخواهے

اگر تو بر دل آشفتگان نبخشائے
ز روزگار من آشفته تر چه میخواهے

بهرزه عمر من اندر سر هوای تو شد
جفا ز حد بگذشت ای پسر چه میخواهے

شنیده ام که ترا التماس شعر یهی ست
تو کان قند و نباتی شکر چه میخواهے

بعمری از رخ خوب تو بر ده ام نظری
کنون غرامت آن یک نظر چه میخواهے

در طلعت ست ز تو هر چه هست سعدی را
دی آن کند که تو گوئی و گر چه میخواهے

شنیده ام که ماهی بر سر همه گلاب ست
یا سرو با جوانان هرگز رود براب ست

سرو بلند بستان با اینهمه لطافت
هر روز ش از گریبان سر بر نکرد و ماهے

گر من سخن نگویم در حسن اعتدالت
بالات خود بگوید زین راست تر گواهے

روزی چو پادشاهان خواهم که بر نشینی
تا بشنوی ز هر سو فریاد دادخواهی

با لشکریت چه حاجت رفتن بجنگ دشمن
تو خود بچشم و ابرو بر هم زنے سپاهی

خیل نیاز مندان در راهت ایستاده
گر میکنی بر حمت بر کشتگان نگاهی

این مشوکه رویت لایق ست روشن
تا کے چنین بماند در هر کناره آهی

ایماه سرو قامت شکرانه سلامت
از حال زیر دستان میپرس گاه گاهے

گوئی چه جرم دیدی تا دشمنم گرفتے
خود را نمی شناسم جز دوستی گناهے

شیری درین قصیت کمتر شده ز مورے
گوئی درین ترازو کمتر شده ز کاهے

دل هوشمند باید که بدلبری سپاری
که چو قبله ایت باشد به ازین که خود پرستی

چو زمام بخت و دولت نه بدست خلق باشد
چه کند اگر زبونی نکنند زیردستی

گله از فراق یاران و جفای روزگاران
نه طریق تست سعدی کم خویش گیر و دستی

هرگز حسد نبردم بر منصبی و مالی
الا بر آنکه دارد با دلبری وصالی

دانی کدام دولت در وصف می نیاید
چشمی که باز باشد هر لحظه بر جمالی

خرم تنی که محبوب از در درآرش اید
چون رزق نیکبختان بی منت سوالی

همچون دو مغز بادام اندر یک خزینه
با هم گرفته اُنسی وز دیگران ملالی

دانی کدام جاهل بر حال ما بخندد
کورا نبوده باشد دلبندی خوشخصالی

بعد از حبیب بر من نگذشت جز خیالش
وز پیکرم نمانده نگذاشت جز خلالی

اول که گوی بردی من بردمی بدانش
گر سود مند بودی بیدولت احتیالی

سالی وصال با او یکروز بود گوئی
روزی گرش نبینم باشد بقدر سالی

ایام را مباهی یکشب هلال باشد
وانماه دلستان را هر شب بود هلالی

صوفی نظر نبازد جز با چنین حریفی
سعدی غزل نگوید جز بر چنان غزالی

تم الکتاب المسمی بدائع
بعون الملک الصانع

هذا الکتاب موسوم بخواتیم

بسم الله الرحمن الرحیم

سپاس و حمد بیپایان خدارا
که ضعفش در وجود آورد مارا

الها قادرا پروردگارا
کریما منعما آمرزگارا

چه باشد پادشاه پادشاهان
اگر رحمت کند مشتی گدارا

خداوندا تو ایمان و شهادت
عطا کردی بفضل خویشش مارا

ورا نعمت همیدون چشم داریم
که دیگر باز بستانی عطارا

ازا احسان خداوندی عجب نیست
اگر خط در کشی جرم و خطارا

بدان مردان میدان عبادت
که بشکستند شیطان و هوارا

خداوندا بدان تشریف عزت
که دادی انبیاؤ اولیارا

بحق پارسایان کز درخویش
نیندازی من ناپارسارا

مسلمانان بصدق آمین بگویند
که آمین تقویت باشد دعارا

خدایا هیچ درمانی و دفعی
ندانستیم شیطان و قضارا

چو از بیدولتی دور افتادیم
بنزدیکان حضرت بخش مارا

خدایا گر تو سعدی را برانی
شفیع آرد روان مصطفارا

انچه نفس خویش را خواهی حرامت سعدیا
گر نخواهی همچنان بیگانه را و خویش را

وه که گر من باز بینم روی یار خویش را
تا قیامت شکر گویم کردگار خویش را

یار با ما آشنا و ما در کاروان بگذاشتند
بیوفا یاران که بر بستند بار خویش را

همچنان امید میدارم که بعد از داغ هجر
مرهمی بر دل نهی امیدوار خویش را

رای رفتن نیست خواهی جنگ و خواهی آشتی
ما قلم بر سر کشیدیم اختیار خویش را

هر کرا در خاک غربت پای در گل ماند ماند
کو دگر در خواب خواهش بیند دیدار خویش را

عافیت خواهی نظر بر منظر خوبان مکن
ور کنی بر رود کن خواب و قرار خویش را

گبر و ترسا و مسلمان هر یکی بر دین خویش
قبلهٔ دارند و مازیبا نگار خویش را

خاک پایش خواستم شد باز گفتم زنهار
من بر آن دامن نخواهم هم غبار خویش را

دوش چو آزاده دیدم که پنهان از رقیب
در میان یاوران میگفت یار خویش را

گر مراد خویش ترک خواهی وصل ما بگوی
ور مرا خواهی رها کن اختیار خویش را

درد دل با پوشیده داری تا جگر پر خون شود
بر که با دشمن نمائی حال زار خویش را

گر بهزارت غم بود با کس نگوئی زینهار
ای برادر تا نبینی غمگسار خویش را

ای سهی سرو روان آخر نگاهی باز کن
تا بخدمت عرضه دارم افتقار خویش را

دوستان گویند سعدی دل چرا داد عشق
تا سیان خلق کم کردی وقار خویش را

ما صلاح خویشتن در بینوائی دیده ایم
هر کسی گو مصلحت بینند کار خویش را

حرف التاء

179

کرد و دست جان و سر طلبد البته دهیم
مارا شکایتی ز تو گر هست هم به تست

یاران بدین قدر نکنند احتمال دوست
نزدیک دشمنان نتوان گفت حال دوست

بسیار سعدی از همه عالم بدوخت چشم
تا مینماید ش همه عالم جمال دوست

دیر آمدی ای نگار سرمست
زودت ندهیم دامن از دست

بر آتش عشق آب تدبیر
چندانکه زدیم باز ننشست

از رای تو سر نمیتوان تافت
وز روی تو در نمیتوان بست

ای سرو بلند بوستانی
در پیش درخت قامتت پست

چشمت بگرشمه خون من ریخت
از قتل خطا چه غم خورد دست

سعدی ز کمند خوبرویان
تا جان دارد نمی تواند رست

ور سر نهی بر آستانش
دیگر چه کنی در دگر هست

سرمست در آمد از درم دوش
لب خنده زنان چو غنچه در نوش

چون دید مش آن رخ نگارین
در خود بغلط شدم که این اوست

رضوان در خلد باز کرد دست
کز عطر مشام روح خوشبوست

پیش قدمش بسر دویدم
در پای فتادمش که ای دوست

یکباره ببترک مانه گفتی
زنهار مگوی کاین نه نیکوست

بر من که دلم چو شمع یک پاست
پیراهن غم چو شمع دوتاست

چشمش بگرشمه گفت با من
دو نرگس مست من چه آهوست

ولم

اے خواجہ بگوے دلستانان — زنہار مرو کہ رہ بدر نیست
دانست جہانیان کہ در عشق — اندیشۂ عقل معتبر نیست
گو ہند بجانبے دگر رو — وز جانب او عزیز تر نیست
گر ہمہ بوستان بگشتم — بر ہیچ درخت ازین تمر نیست
من در خور توجہ تحفہ آرم — جانست و بہاے یک نظر نیست
دل زندہ کہ خدمتے عشق دارد — آن کز ہمہ عالمش خبر نیست
سعدی بجوامید عشق باقی ست — اندیشۂ جان و بیم سر نیست

پروانۂ عشق بر دلم ثبت بود
اکنون کہ سرشتش خطر نیست

ہر چند ترا ہوی کمر دادن و رفتن — پنجہ بازو آزما افگندن از فرہنگ نیست
سر کہ ترا ہم بسر آندل کز و صالت کنم — چون تو در عالم نباشد در نہ عالم تنگ نیست
شاہد بازارنہ جز چنیم چنان باید کہ بست — صنع را آلہ نباید کہ بروی تنگ نیست
گر نیازی برآید بروز وداز وصل یار — بعد ازان ناست بر سوے آید ننگ نیست
باز مان دیگر اندازا نکہ بندم میدہی — کاین زمان گوش بجز بگست دل جز جنگ نیست
سست پیمانا چرا کردی خلاف عقل و رای — صلح با دشمن اگر با دوستانت جنگ نیست
گر تو از ما بر نگ وصل ما نباشد گو مباش — دوستان را جز بدیدار تو ہیچ آہنگ نیست
در دلم از صحبت خویشم برانی عاقبت — ہم دولت بر من بیچارہ شاید گر خود و نگ نیست

سعدیا تا مست بزندی در جہان افسانہ نشد
از چہ میپرسے دگر بعد از سیاہی رنگ نیست

خلیل تاشان خاکا دمحبان طول
خیمه را بیچو دل از صحبت ما میکنند
این همه عشوه که در پیش نهادند و غرور
عاقبت روز جدائی پس پشت افکنند
طمع از دوست نداین بود و توقع چنین
لیکن آی دوست که از دوست جفا نپسندند
ما همانیم که بودیم و محبت باقی ست
ترک صحبت نکنند دل که بمهر آگندند
مرهم عشق نه در دیست که میشا گفت
باطبیبان که درین باب نه دانشمندند
طبع خرسند نمیباشد و بس منکنند
مهر آنان که نبا دیدن ما خرسندند
ساربان رخت منه چند شتر و بار بیند
که درین مرحله بیچاره اسیری چندند

مجلس دوست کزینجا نه سعدی خیزد
شمع میگرید و نظاره کنان میخندند

آنکه بر نسترن از نقطه خالی دارد
الحق آراسته خلقی و جمالی دارد
غم دل با تو نگویم که غریب و بادصبا
کس ندانم که دران کوی مجالی دارد
دل چنین سخت نباشد گر کسی همره راه
تشنه سیر و شخص آب زلالی دارد
زندگانی نتوان گفت حیاتی که مراست
زنده آنست که با دوست وصالی دارد
من بدیدار تو مشتاقم و از غیر ملول
گر تو از من وز غیر ملالی دارد
مرغ بر بام تو زوره دارد و من بر کوی
حبذا مرغ که آخر پر و بالی دارد
طالب وصل تو چون مفلس و نادیده بهشت
حال آنست که سودای محالی دارد

عافیت سر بیابان نهد چون سعدی
آنکه در سر هوس چون تو غزالی دارد

خورز حکم تو سر نمیتابد

دور در دریه عشقت چو شیرین تالم
اگرچه همچو سکم هر زه لای سیداند

تو دست تو نمیدانم هیچ لذت عمر
بچشمهای کشش دلربای سیداند

بگذشت نمست در دلم قرار گرفت
کجا رود چو هم اینجای جای سیداند

بجان سعدی بیچاره فتنه چه زنی
که چاره در تو های های سیداند

ذوق شراب آنست وقتی اگر بباشد
هر روز با مدادت ذوقی دگر نباشد

با دوست راه وقت شجر بدو بید
شاخ معاملت را برقی ثمر بباشد

آن استاد کیمیا را با یار سیم باشد
در خاک تیره کردن تا آنکه زر بباشد

بسیار صبر باید تا آن طبیب دل را
در کوی درد مندان روزی گذر بباشد

عارف که عارفان را گوید نظر بدوزند
گر یار ما ببیند صاحب نظر بباشد

با کیمیا و شاهی چون اتفاق بگیرد
بنیاد حکم اول زیرو زبر بباشد

با دوستان رو که گوئی هشیار باش عاقل
ترسم که از نصیحت دیوانه تر بباشد

ساقی بیار جامی مطرب بگوی چیزی
تا بی بیار جامی مطرب بگوی چیزی

امروز قول سعدی مستحسن نمیاید
چون داستان شیرین فردا شکر بباشد

سرو بلند بین که چه رفتار میکند
شوخ شکر دهن که چه گفتار میکند

دیوانه میکند دل صاحب تمیز را
هر لحظه اقتدار دگر بار میکند

آن چشم مست بین که بشوخی و دلبری
قصد هلاک مردم هشیار میکند

رحمی کرده از همه عالم بروی او
وآن مست خفته در همه دیار میکند

ولی

گرچه دوری بروش کوش که در راه خدا کم
سابقی گرد و اگر بازر بسی برخیزد

سعدیا دامن توحید گرفتن کاریست
که نه از خیبهٔ هر بوالهوسی برخیزد

هر لحظه در رهم دل از اندیشه خون شود
تا منتهای کار من از عشق چون شود

یار آن حریف نیست که از در در آیدم
عشق آن حدیث نیست که از سر برون شود

فرهاد دارم از لب شیرین گزیر نیست
در کوه مختم بمثل بیستون شود

ساکن نمیشود نفسی آب چشم من
کاین درد عاشقی بلاست فزون شود

جز دیده هیچ دوست ندیدم که سعی کرد
تا زعفران بچهرهٔ من لاله گون شود

دیوار دل بسنگ تعنت خراب شد
رخت سرای عقل بیفما کنون شود

چون دور عارضش تو براندی ز دست عقل
آن هم که عقل در سر سعدی جنون شود

ردیف الف الف

دل برگرفتی از برم ای دوست دستگیر
کز دست میرود دلم ای دوست دستگیر

سهلست دستگیری درماندگان مکن
هر لحظه زناتوان ترم ای دوست دستگیر

پایاب نیست بحر محبت را من غریق
خواهم که سر برآورم ای دوست دستگیر

راضی شدم بهیچ نظر اکنون چون چنین
آخر ببین محقرم ای دوست دستگیر

از دامن تو دست ندارم که دولتیست
بر دستگیر دیگرم ای دوست دستگیر

سعدی که بار بیتو برداشت دست صبر
یکبارش از سر کرم ای دوست دستگیر

ما در این شهر غریبیم و در این ملک فقیر
بکند تو گرفتار و بدام تو اسیر

تو پارسائی و رندی بهم نمی سعدی
میسرت نشود دست باش یا مستور

چنین سواران در عرصه ممالک فارس
ملک چگونه نباشد مظفر و منصور

اجل و اعظم آفاق شمس دولت و دین
که بر دوام نکونامی از ملوک و صدور

حرف الشین

تندرستان را نباشد درد ریش
جز بهمدردی نگویم درد خویش

گفتن از زنبور بی حاصل بود
با یکی در عمر خود نا خورده نیش

سوز من باد دیگر بر تو نسبت مکن
او نمک بر دست و من بر عضو ریش

تا ترا حالی نباشد هیچ ما
حال ما باشد ترا افسانه پیش

دل که دیگر عافیت نشناسد این در کوی عشق
گر فتد از مستی و عاشقی سر خویش

بد بود هر که تعدی کند اگر سلطان است
گر حلال بد اند مظالم در ویش

دل شکسته عروسیست که باز دهند
گر بازید هد این درد مندرا در ویش

مه دو هفته امیرش گرفت و بنهاد
دو هفته رفت کز او هیچ خبر نیاید پیش

رمیده گر ز خویشان نمیرد از غم
شتاب مرگ بیگانه و صحبت خویش

بشارت کامی دشمن بمرگ دوست
گر کشته دوست بخون دوستان نیک اندیش

گشاد بختی و آسایش باید ساخت
گر در طبیعت زنبور نوش باشد و نیش

دگر بیار جفا کار سعدی و مپسند
نسیم صبح و لب شوخی و بوی پیراهن پیش

عمر باد در سینهٔ نهان داشتیم اسرار دل
نقطهٔ سر عاقبت بیرون شد از پرگار دل

گفت مسلمانی رفیقا دیر نزارت چرا
شهوت آتشگاه جانست و مبوز نار دل

آخر ای آئینه جوهر دیده بر خود گمار
صورت حق چند پوشی در پس زنگار دل

تا بحقد در ریاب کاندر رخ شه ناظر ملک
نگذرد تا صورت دیو است بر دیوار دل

ملک آزادی نخواهی یافت جز در سایهٔ جانان
هر دو عالم بندهٔ خود کن بیا بستان دل

در نگارستان صورت ترک خود نقش کن
تا شوی در عالم تحقیق برخوردار دل

تا تو از کار کل امکان همت بیش نیست
با تو ترسم در نگیرد با جزای کار دل

سعدیا تا کی سخن در علم موسیقی رود
گوش جان باید که معلومش شود اسرار دل

حرف المیم

آن نه رویست که من وصف جمالش دانم
این حدیث از دگری پرس که من حیرانم

همه بینند نه این صنع که من می بینم
همه خوانند نه این نقش که من می خوانم

آن عجب نیست که سرگشته بود طالب دوست
عجب آنست که من واصل و سرگردانم

سرو در باغ نشاند و ترا بر سر چشم
گر اجازت دهی ای سرو روان بنشانم

عشق من بر گل رخسار تو امروزی نیست
دیر سالست که من بلبل این بستانم

بسر تربت کز سر پیمان محبت نروم
در بفرمائی رفتن بسر پیکان نروم

باش تا جان برود در طلب جانانم
که بکاری بر ازین باز نیاید جانم

هر نصیحت که کنی بشنوم ای یار عزیز
صبر م از دوست نفرمای که من نتوانم

یارب از فردوس کی رفت این نسیم
یارب از جنت که آورد این پیام

خاطر سعدی و باغ عشق تو
را که بی تندرست و مرکوبی جمام

جان ما و دل غلام عشق تست
سانگینی سانگینی ای غلام

چون من بنفس خویشتن این کار میکنم
بر فعل دیگران چه انکار میکنم

بلبل سماع بر گل بستان همی کند
من بر گل و شقایق رخسار میکنم

هر جا که سرو قامتی و موی و بر بریست
خود را بدان کمند گرفتار میکنم

گر تیغ بر کشند عزیزان بخون من
من همچنان تامل دیدار میکنم

هیچم نماند در همه عالم باتفاق
الا سری که در قدم یار میکنم

آن شاهدی که خوانده ام همه از یاد من برفت
الا حدیث دوست که تکرار میکنم

جانست و در محبت جانان دریغ نیست
کان در ضمیر نیست که اظهار میکنم

زنار اگر به بندی سعدی هزار بار
بهتر از انکه فرقه بر سر بازار میکنم

بر سر آنم که پای صبر در دامن کشم
آتش در های نفس بر در احاطه سپر این کشم

بسکه بوم چون گل نرگس دمی روی خوش نبینم
باز یکچندی زبان در کام چون سوسن کشم

بسکه دنیا را کمر بستم چو مور دانه کش
متی چون مور یا زر روی در آهن کشم

روح پاکم چند باشم منزوی در کنج خاک
حور عینم تا کی آخر یار ابهر من کشم

لاله در غنچه بهت تا کی خار در پهلو نهم
دوست در خانه است تا کی طلب از بیشم

وه که گر یاد دوست میرانم زمانی ماجرا
خورده دیگر حریفان را غرامت میکنم

مشکل دوی از همه عالم بوصالت گردم
شهره اصناف نباشند که بنامی فردم

راست خواهی تو مرا شیفته شنگدلی
گرد عالم بکنیم این روزه من سنگ دلم

خاک نعلین تو ای دوست نمیارم شد
تا بآن دام بخصمت ننشیند گردم

روز دیوان جزا دست من و دامن تو
تا بگویی دل سعدی بچه جرم آزردم

عهد شکستی و من بر سر پیمان بودم
شاکر لعلت و بر بوسه ارزان بودم

چکنند بندگان گر نبرند رحمت نکنند
یار بر گردن و بر سر خط فرمان بودم

خار مغیلان بچشمان پای دلم آبله کرد
گر بسر دیده بپرداختی ایشان بودم

گر بعقبی دهم از حاصل دنیا نپسند
گو بیا تا نه تو که در طلبت جانان بودم

گو بیا تا نه تو که در طلبت جانان بودم
بو مصالت که نه مستوجب هجران بودم

خرم آن روز که با دلبر خود دست دهد
آمدی وده که چه مشتاق و پریشان بودم

یاد کس نگذرد ستم بجای تو ندانم
الله الله تو فراموش کس من مکن قدیم

هر یکی از دایره جمع بر اطراف رفتند
با خیال تو نشستیم بجای تو نشستیم

با غبان گر نکشاید در رویش ببانگ
آن زمان باغ ببیند بدر دولت نه نسیم

گر نسیم سحر از زلف تو بوئی آرد
جان فشانیم بر آن خاک بغایت نه نسیم

بوی محبوب کجا بر خاک احبا گذرد
نه عجب باشد اگر زنده کند عظم رمیم

ای تحسن تو صنم چشم فلک ندیده
وی بلطف تو ولد مادر ایام عقیم

حال درویش چنانست که خال تو سیاه
جسم دلریش چنانست که چشم تو سقیم

تعلقی ست مرا با کمان ابروی دوست
اگرچه نیست کمانے بقدر بازوئیم

بگیر داد و نرسید پای جهد من بهمات
ولیک تا مقدور تست میپوئیم

در آمد از در من بامداد و پنداری
که آفتاب بر آمد ز مشرق کوئیم

پری ندیده ام و آدمی نمیگویم
بهشت بود که در باز کرده بر رویم

ولیک در همه کاشانه هیچ بوی نبود
مگر شمامهٔ انفاس عنبرین بوئیم

هزار قطعهٔ موزون بهیچ در نگرفت
چو در رسید بپیرهن در ترازوئیم

چو دیدمش که ندارد سر وفاداری
گر قحبه اش که زمانے ببازباخوئیم

چه کرده ام که چو بیگانگان و بدعهدان
نظر بچشم ارادت نمیکنی سوئیم

گرفته ام آتش دل در نظر نمی آری
نگاه می نکنی آب چشم چون جوئیم

من آن نیم که برای حطام پیر در خلق
بریز دانیقدر آبے که هست بر رویم

بهر کسے نتوان گفت حال و قصهٔ خویش
مگر بصاحب دیوان ایلخان گوئیم

بسمع خواجه رسانید اگر مجال بود
همین قدر که دعاگوے دولت اوئیم

ما دل دوستان بجان نخریم
در جهان دشمن ست غم نخوریم

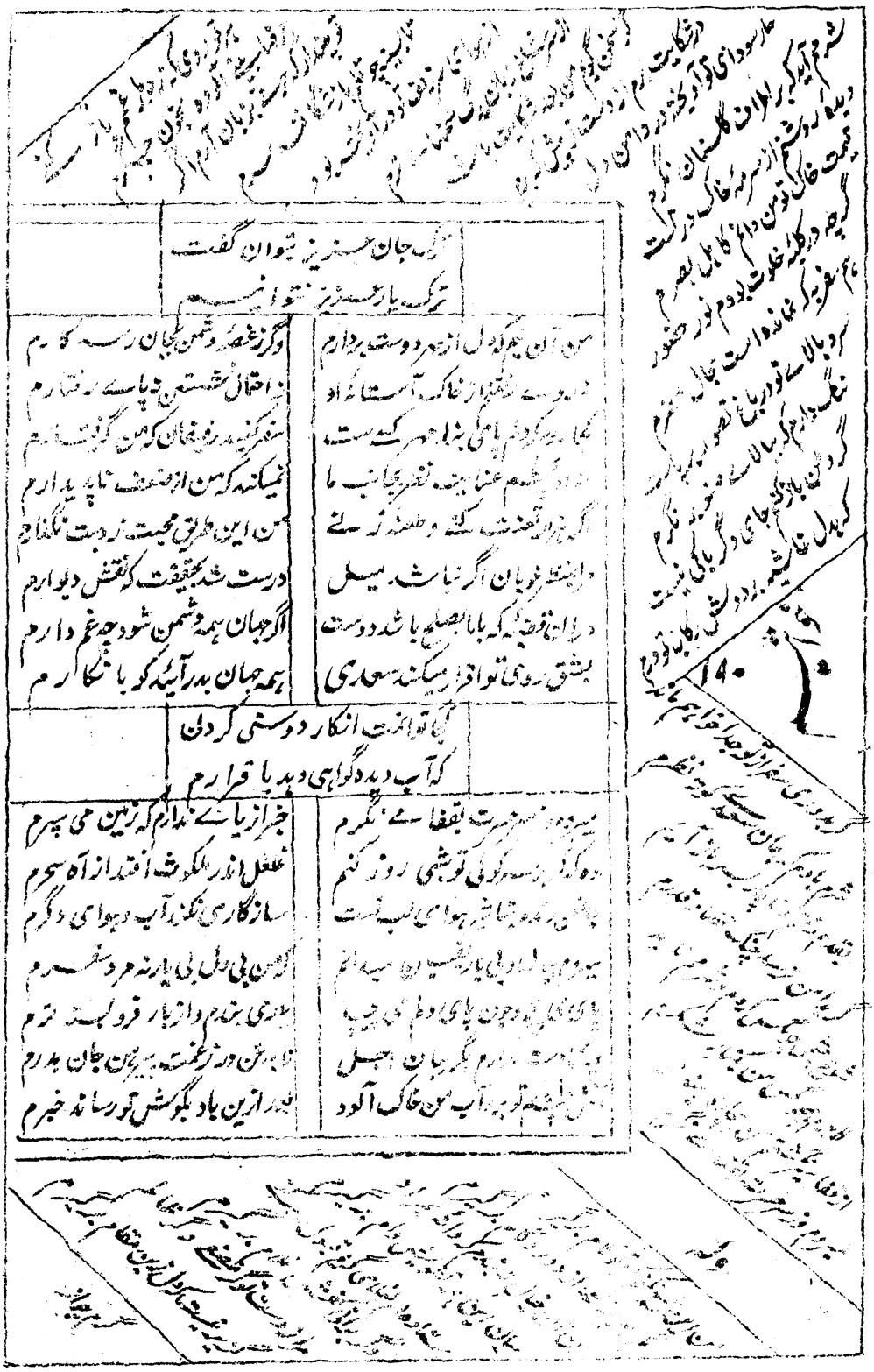
ور بشمشیر میزند محبوب
گو بزن جان من که ما سپریم

آنکه صبر از جفاے او نتوان
بضرورت جفاے او ببریم

گر بچشم ست و گر بعین رضا
نظرے باز کن که منتظریم

یک نظر بر جمال طلعت دوست
کز بجان میدهند باخبریم

گر تو گوئے خلاف عقل ست این
عاقلان دیگرند و ما دگریم

گرچه جواز نباشد ببارگاه قبول | وگر جمال نباشد کرا نگاه برگیرم

از نقد رنگ ریزد کبوسه از دو هشت
اگر حلال نباشد حرام برگیرم

نرفت تا تو نرفتی نیالت از نظرم | برفت در همه عالم ببید سلسله جبرم
نه بخت بود و دولت آنم که بنشینم | نه صبر و طاقت آنم که از تو درگذرم
من از تو روی نخواهم بهر گرسی آورد | گذشت باشد بهر دو نرسد فریادم
بلای عشق تو در من چنان اثر کرده است | که پند عالم و جاهل سخن کند اثرم
قیامتم که بدیوان حشر پیش آرند | میان آن همه تشویش در تو می نگرم
بجان دوست که گر دوست در برم باشد | هزار دشمن اگر بر سرند نغم نخورم
نشان یکدلی از تو نیافتم دادند | که در تامل او نیست دو شقه دو دلبرم
تو نیز اگر نشناسی مرا عجب نبود | که هر چه در نظر خلق از آن خسیس ترم
بجان تو که نگردانم از وصال تو روی | اگر هزار علامت رسد بجان و سرم

مرا مگوی که سعدی چرا پریشانی
خیال روی تو میسند بلکه گرم

حرف النون

بکن چندانکه خواهی جور بر من | که من دست از تو هرگز بر ندارم
چنان مرغ دلم را صید کردی | که بازش دل نمیخواهد ز تو من
اگر دانی که در زنجیر زلفت | گرفتاریست در پایش مینگفن

گرچه جواز نباشد ببارگاه قبول | وگر جمال نباشد کرا نگاه برگیرم
از نقد رنگ ریزد کبوسه از دو هشت
اگر حلال نباشد حرام برگیرم

حرف الواو

اے چشم تو دلفریب جادو — در چشم تو خیرہ چشم آہو
در چشم منے و غایت از چشم — زان چشم نمیکنم بھیر سو
صد چشمہ ز چشم من بر آید — چون چشم بر افگنم بر آن رو
عقلم ببرے بچشم جو نخوار — ہوشم ببرد ے بزلف جادو
ہر شب بچراغ چشم زارم — تا چشم منی و چراغ من کو
من لعب بر آن سرم کہ تاشت — بنشینم سو گوار و بد خو
آن چشم و دہان و گوش و گردن — چشمش مرساد دست و بازو
مہ گرچہ بچشم خلق زیباست — تو خود تبرے بچشم و ابرو
با آن ہمہ چشم نرنگے شب — چشم کہ سیہ ترست ہندو

سعدے بد و چشم تو کہ دارد
چشمی و ہزار دانۂ لؤ لؤ

راستی گویم سروے ماند این بالاے تو — در عبارت می نیاید چہرہ مہر افزاے تو
چون تو حاضر میشوے من غائب از خود میشوم — لیکہ حیران مینماید عقل در سیماے تو
گاشکے صد چشم ازین بیخواب تر بودے مرا — تا تامل کردی در منظر زیباے تو
آنکہ در دل جا بداری بر سر چشمم نشین — کاندرین پیغولہ تر سیمے تنگ باشد جاے تو
گر ملامت میکنندم در وفا مت کیشود — بندہ سر خواہد نہاد انگہ ز سر سوداے تو
در ازل رفتست ما را با تو پیوندے کہ ہست — افتقار ما نہ امروزست و استغناے تو

حرف الہاء

اے باغ حسن چون تو نہالی نیافتہ — در روے زمین بحسن تو شاخے نیافتہ
تا بندہ مژدہ ے تو بیاری نیافتہ — خاکستر اندرو ے تو یاری نیافتہ
بر دور عارض تو بلالے نیافتہ — خود در لطافتی و جمالے نیافتہ
چرخ مشعبدہ از نرخ غالبہ فریب تو — در زیر ہفت پردہ خیالے نیافتہ

سنہ ۱۹۳

خود را ز پرتو خجلت تا من عشق نبعہ
خطہاے سر من سبز و بالاے نیافتہ
تا من ز درد عشق تو نالد بروان من
روزے ز روے لطف تو شالے نیافتہ
روزے ز زبان خلائق حدیث من
افتادہ در زبان سجالے نیافتہ
تا تو بیک عنایت بکلی کمال نیافتہ
عمرے گذشت تا من و فصل شتا بہ ہم
از لب بہ لب نہادہ لبالب لبے نیافتہ

سعدی نہ از جماعت زیبا رویان نفد
کیک بہ بہ بالے از لب و قالے نیافتہ

حرف الیاء

اگر تو میل نہ گیری بہ ما نہ ما بہ تو میل
من از تو روے نہ گردانم و تو از من روے
چو ہیچ جانب سر گرم نیست در نظرت
بہ ہیچ جانب سر گرم ما نہ ما بہ تو میل

لبید

بصید عالمیانت کمند حاجت نیست
همین بس است که بر قبع زروی تو فتنی

بیاض ساعد سیمین سپوش در صف جنگ
که نی تکلف شمشیر عالمے زنے

مبارزان جهان قلب دشمنان شکنند
ترا چه شد که همه قلب دوستان شکنی

عجب دران نه که آفاق در تو حیران اند
تو هم در آئینه حیران حسن خویشتنی

کسے در آئینه روئی بدین صفت بیند
کند هر آئینه جور و جفا و کبر و منی

شنیده ام که مقالات سعدی از شیراز
همی برند بعالم چو نافه خطنے

زبس که نام لبت بر زبان من بگذشت
برفت نام من اندر جهان بخوش سخنے

بنده ام گر بلطف میخوانے
چاکرم گر بقهر میرانے

کس نشاید که بر تو بگزیند
که تو صورت بکس نمیمانے

ندهمت بهر چه در عالم
در تو ما را بهیچ بستانے

گفتم این درد عشق پنهان را
با تو گویم که هم تو درمانے

باز گفتم چه حاجتست بقول
که تو خود دردے و مسیحانے

نفس را عقل تربیت میکرد
کز طبیعت عنان بگردانے

عشق دانے چه گفت تقوے را
پخبه با ما مکن که نتوانے

چه خبر دارد از حقیقت عشق
پاے بند هواے نفسانے

خود پرستان نظر بشخص کنند
پاک بینان بصنع یزدانے

شب قدرے بود که دست دهد
عارفان را بسیاع روحانے

رقص وقتے مسلم است ترا
کاستین بر دو عالم افشانی

بریاد بنا گوش تو بر باد و هم جان — تا باد بگرد پیش تو بر خاک نهد روے
گر گشته چو چوگانم در پاے سمندت — مے افتم و میگردم چون گوی بهلوے
خود گشته ام بردی تو ام من بحقیقت — گر گشتنیم باز بفرمائے بار بردے
آنان که یکسو دل عشاق ربودند — از دست تو در پاے فتادند چو گیسوے
تا یاد دلاویز تو هم زانوے من شد — سر بر نگرفتم بوفاے تو ز زانوے
بیرون نشود عشق تو ام یکنفس از دل — کاندر ازلم خرز تو بستند بپاے

عشق ازدل سعدی بملامت نتوان برد
گر رنگ توان برد بآب از رخ هندوے

خلاف شرط محبت چه مصلحت دیدے — که برگذشتے و از دوستان نپرسیدے
گر منت کنیود از زخان من آزرم — که بیگنه بکشی از خدا نترسیدے
بپوش روی نگارین و زلف مشکین را — که حسن طلعت خورشید را بپوشیدی
هزار بید دل مشتاق را بحسرت آن — که لب بلب برسد جان بلب رسیدی
محل و قیمت خویش آنزمان بدانستم — که برگذشتے و مارا بهیچ نخریدے
هزار بار بگفتم دهیچ در نگرفت — که گرد عشق بگردانے فقیر و گردیدے
ترا که دولت رندان و عاشقان سعدی — دگر حلال نباشد که خود بلغزیدے

بتیغ میزد و میرفت و باز می نگریست
که ترک عشق نگفتی جزاے خود دیدے

غرض آن لحظه که چون گل بچمن باز آئی — یا چو یاران بدر حجره من باز آئے
گلبن لعبت من آنزمان شگفتن گیرد — که تو چون سرو خرامان بچمن باز آئی

باربی اندازه دارم بردل از سودای عشقت
آخر ای بیرحم یارے ازدلم برگیر یارے

وز رہا نبا کسارے سلسلہ جنبت برنیاید
بر سر رابت بنفتم تا کنی بر من گذارے

زندگانی صرف کردن در طلب حیفی نباشد
گر دمی خواہی گشودن عمل یا ستغفارے

دوستان اسعد بردارید از بوالمنوی چشمے
گر نبالد دردمندی ور بگرید بیقرارے

زنقش دل پذیرد نقش جان یفزاید
باچنین حسن و لطافت چون کند پرہیزگارے

عمر سعدی گر سر آید در حدیث عشق شاید
گو نخواہد ماند بعشاق و نماند یادگارے

دیدار مینمائے و پرہیز میکنے
بازار خویش و آتش ما تیز میکنے

گر خون دل خوری فرح افزائے میخوری
در قصد جان کنی طرب انگیز میکنے

بر تلخ عیشی من اگر خندہ آیدت
شاید کہ خندہ شکر آمیز میکنے

جیران دست و دشنہ زیبات ماندہ ام
کآہنگ خون من چہ دلاویز میکنے

سعدی گلت بنکفت ہمانا کہ صبحدم
فریاد بلبلان سحر خیز میکنے

مگر و گر سخن دشمنان نیوشیدے
کہ روی چون نمازِ دوستان بپوشیدے

من از جفای زبان بلبلان نخفتم دوش
تراچہ بود کہ تا صبحدم خروشیدی

تضا بنالہ مظلوم و لابہ محروم
دگر نمی شود ای نفس بیمگر کوشیدی

کنون حلاوت پیوند را بدانے قدر
کہ شربت غم ہجران تلخ نوشیدی

بمقتضائے زبان اختصار کن سعدی
کہ انچہ غایت سعی تو بود کوشیدے

وجودم بتنگ آمد از جور تنگے
شدم در سفر روزگارے درنگے

جہان زیر پے چون سکندر بریدم
چو با چوج بگذشتم از سد سنگے

چو باز آمدم عالم آسودہ دیدم
ز کرگان بدر رفتہ آن تیر جنگے

خطِ ماہ رویان چو مشک ختائے
سر زلف خوبان چو درع فرنگے

بنام ایزد آباد و پر ناز و نعمت
پلنگان ربا کردہ خوئے پلنگے

درون مردمی چون ملک نیک سیرت
برون لشکری چون ہزبران جنگے

بپرسیدم این کشور آسودگی شد
کسی گفت سعدی چہ خوردہ ست رنگے

چنان بود در عہد اول کہ دیدم
جہانے پر آشوب و تشویش و تنگے

چنین شد در ایام سلطان عادل
اتابک ابو بکر بن سعد زنگے

یارب از ما چہ فلاح آید اگر تو نپذیرے
بخداوندی و لطفت کہ نظر باز نگیرے

در دِ پنہان بتو گویم کہ خداوند کریمے
یا بگویم کہ تو خود واقف اسرار ضمیرے

گر برانی بگناہان قبیحے از درِ خویشم
ہم بدرگاہ تو آیم کہ لطیفے و خبیرے

در بتو میدے ازین در نبرد و بندۂ عاجز
دیگرش جای نماند کہ تو بینی بشبہہ نظیرے

دست در دامن عفوت زنم و باک ندارم
کہ کریمی و رحیمی و حکیمی و قدیرے

خالق خلق و نگارندۂ ایوان رفیعے
فالق صبح و برآرندۂ خورشید منیرے

حاجت موری و اندیشۂ کرمت جوانے
بر تو پوشیدہ نماند کہ ہمیعی و بصیرے

گر ہمہ خلق بخصمے بدر آیند بکیے را
چہ تفاوت کند آنرا کہ تو مولا و نصیرے

کتاب غزلیات قدیم

ای یار ناگزیر که دل رهنمای تست
جان نیز اگر قبول کنی هم فدای تست

غوغای عارفان و تمنای عاشقان
حرص بهشت نیست که شوق لقای تست

گر تاج می نهی غرض ما قبول تست
ور تیغ می زنی طلب ما رضای تست

گر بنده می نوازی و گر بنده میکنی
زر جود تو اخت هر چه کنی رای رای تست

گر در کمند دشمن و گر در رهان غمیر
شادی بروزگار کسے کاشنای تست

هر جا که روے بندهٔ دل بر زمین تو
هر جا که دست غمزهٔ بردهای تست

تنها نه من بقید تو در ماندهام اسیر
کز هر طرف شکستهٔ دلی مبتلای تست

قومے هوائے نعمت دنیا همی کنند
قومے هوائے عقبی و ما را هوای تست

قوت روان شیفتگان التفات تو
آرام جان زندهدلان مرحبای تست

گر با مقصرم تو در یاے رحمتی
جرمے کہ میرود بامید عطای تست

شاید کہ در حساب نیاید گناه ما
آنجا کہ فضل و رحمت بیمنتهای تست

کس را بقاے دائم و عهد مقیم نیست
جاوید پادشاهی و دائم بقای تست

هر جا که پادشاهی و صدری و سروری است
موقوف آستان و در کبریای تست

سعدی ثنای تو نتواند بشرح گفت
خاموشی از ثنای تو حد ثنای تست

چه لطیفست تنبا بر تن من بر سر دوانت
آه اگر چان کرم دست رسیدی بجانت

در دلم کس نیاید بجز اندیشهٔ دولت
تو نه آنی که دگر کس بنشیند بمکانت

گر تو خواهی که کسے را سخن تلخ نگوئے
سخن تلخ نباشد چو بر آید ز دهانت

نه من انگشت نمایم بهوا داری رویت
که تو انگشت نمائی و خلائق نگرانت

در اندیشه بستم قلم و هم شکستم
که تو زیباتر از آنی که کنم شرح بیانت

سرو را قامت خوبست و قمر را رخ زیبا
تو نه انیی و ده آنی همین ست و همانت

ای رقیب ار نکشائی در دولت بر رویم
اینقدر بس که بگوئی که دعا گفت غلامت

من همه عمر بر آنم که دعا گوئے تو باشم
گر تو خواهی که نباشم تن من بر مجن جانت

سعدیا چاره خبان ست مدارا و تحمل
سنگ محتاج تو باشم ببرم بار گرانت

چرا بر زلف تو پیرامن قمرے گشت
ز بر دیده کنارم بخاک تر میگشت

ز سوز عشق تو هر کام جان خسته من
جواب تلخ تو شیرین تر از شکر میگشت

خوے عذار تو بر خاک تیره می افتاد
وجود مرده ازان آب جانور میگشت

اگر مرا بزر و سیم دسترس بودے
ز سیم سینه تو کار من چو زر میگشت

دل ز دریچهٔ فکرت نهفت ناطقه داد
نشان حالت زارم کسے نداد میگشت

ز سوز عشق تو اندر سر قلم سودا
فتاد و چون من سودا زده مبر میگشت

بخاطرم غزلے سوداناک روے نمود
که هر دو ملخ خیال من نیقتد میگشت

جان در رہ او بجز نمی گفت
کاسے مالک عرصۂ کرامات

از چون تو پیادۂ چہ خیزد
ای کردہ برخ ہزار شہ مات

حقا و بجانت ار توان کرد
با تو نہ ہزار جان ملاقات

گر چشم دلم بہ صبر بودے
جز عشق نہ بودے ام مہمات

تا با تو بعمر بر چہ آید
برباد شد انچہ رفت ہیہات

صافے نبود بدور سعدی
زین پس من و دردی خرابات

مجنون عشق را دگر امر فرد حالت ست
کا سلام دین لیلی و دیگر ضلالت ست

فرہاد را زبان چہ کہ شیرین ترش بود
این را شکیب نیست گر آزار مالت ست

عذر آنکہ ناشنیدہ بخواند حدیث عشق
داند کہ آب دیدۂ وامق رسالت ست

مطرب ہمین طریق غزل گو کہ گاہ دار
کاین رہ کہ بر گرفت بجاے دلالت ست

اے مدعی کہ میگذری بر کنار آب
ما را کہ غرقہ ایم ندانی چہ حالت ست

زین درد کجا روم کہ مرا با تو کار او فتاد
وا در ایجنون ما کہ بریزد عجالت ست

گر سر قدم نمیکنش پیش اہل دل
نسیکنم کہ مقام خجالت ست

جز یاد دوست ہر چہ کنی عمر ضائع ست
جز سر عشق ہر چہ بگوئے بطالت ست

ما را دگر معاملہ با ہیچ کس نماند
بیعے کہ بے حضور تو کردیم حالت ست

از ہر حیات بوے وفائی ہمی دہد
در ہر نفسیت ہزار استمالت ست

نادر نظرت باد صبا عذر بخواهد | هر جور که بر طرف چمن باد خزان کرد
گل مژده باز آمدنت در چمن انداخت | سلطان صبا پر و سر افشان دهان کرد
باز دامن کهر تا بدر شهر سبا طے | از سبزه بکستره و بر و زاله فشان کرد
شاید که زمین خرقه پوشد کچو سعدی | پیرانه سر نعمت دولت روی جوان کرد

خوبرویان جفا پیشه وفا نیز کنند | یکسان در و دفرستند و دوا نیز کنند
بادشاهان ملاحت چو بنخچیر روند | صید را پای به بندند و رها نیز کنند
نظرے کن بمن خسته که دارد کرمے | عقیقان نظر از بهر خدا نیز کنند
عاشقان راز درخویش مران تا بر تو | سر و زر بر تو فشانند و دعا نیز کنند
گر کنند میل بخوبان دل من عیب مکن | کاین گناهیست که در شهر شما نیز کنند
بوسه دان دهن تنگ بده یا بفروش | کاین متاعیست که بخشند و بها نیز کنند
تو خطا لے بچه از تو خطا نیست عجب | کانکه او اهل صواب است خطا نیز کنند
گر برآید بزبان نام منت باکی نیست | پادشاهان بغلط بار و گدا نیز کنند
سعدیا گر کنند یاد تو آن ماه مرنج | ما که باشیم که اندیشه ما نیز کنند

آنرا که غمے چون غم ما نیست چه داند | کز شوق تو ام دیده چو شب میگذراند
دولست گر آن پاے بدر آیم که همه عمر | بارے نکشیدم که بهجران تو ماند
سوز دل یعقوب ستمدیده زمن پرس | کاندوه دل سوخته هم سوخته داند
فرزانه اگر پند دهی خود نپذیرد | دیوانه اگر بند نهی سلسله اد هم گسلاند

بگوی لاله رخان هر که عشق باز آید | امید نیست که دیگر بعقل باز آید
کبوتری که دگر آشیان بخواهد دید | قضا همی بروش تا بچنگ باز آید
ندانم ابروی شوخت چگونه محرابیست | که گر به بیند زندیق در نماز آید
برزگوار مقامی و نیکبخت کسی | که هر دم از در او چون نیاز باز آید
ترش نباشد اگر صد جواب تلخ دهی | که از دهان تو شیرین و دلنواز آید
بیا و گونهٔ زردم ببین و نقش بخوان | که گر بیان کنمت قصهٔ دراز آید
خمر و غم از لف سینه است و ناله از نرد | نه چون دگر سخنان کز سر مجاز آید

بجای خاک قدم بر دو چشم سعدی نه
که هر که چون تو گرامی بود بناز آید

در پای تو افتادن شایسته تر می باشد | ترک سر خود گفتن زیبا تر می باشد
بسیار زبونیها بر خویش روا دارد | درویش که بازارش با مشتری باشد
زینسان که وجود تست ای صورت رحمانی | شاید که وجود ما پیشت عدمی باشد
گر جملهٔ صنمها را صورت ببتوانسی | شاید که مسلمان را قبلهٔ صنمی باشد
با آنکه اسیران را کشتی و خطا کردی | برگشته گذر کردن نوعی کرمی باشد
رقص سر ما بیرون امروز نخواهد شد | کاین مطرب مایکدم خاموش نمی باشد
هر کو بهمه عمرش سودای گلی بودست | داند که چرا بلبل دیوانه همی باشد

کس بر الم ریشت واقف نشود سعدی
الا بکسی کو را ریشی باشد

گر از جفای تو روزی دلم بزار آرد | کمند شوق کشانم بصلح باز آرد

غافل ست از صورت زیبای دوست — آنکه صورتهای دیبا میکند
من ندانم اول روز دلم چون عشق — خون صباح و خانه یغما میکند
صبر هم سودی ندارد کاب چشم — راز پنهان آشکارا میکند
گر مراد ما نباشد گو مباش — چون مراد او ست هل ما میکند
یار زیبا گر ببرد و خون یار — زشت نتوان گفت زیبا میکند
سعدیا غیر از تحمل چاره نیست — هر ستم کان دوست با ما میکند
تا کس را جان شیرین در تن ست — گردن آن کس گردد که حلوا میکند

حرف الشین

دست بجان نمیرسد تا تو برفشانمش — برکه تو ان نهاد دل تا ز در آستانمش
قوت شرح عشق تو نیست زبان خامرا — گر دو زار امید تو چند بسر دوانمش
ایمنی از خروش من گر بجهان در افتد — فارغی از فغان من گر بفلک رسانمش
آه دو ریغ و آب چشم گر چه موافق منند — آتش عشق آنچنان نیست که در نشانمش
هر که بپرسد ای فلان حال دلت چگونه شد — خون شد و دود و سبدم همی از مژه بیکرانمش
عمر هنست زلف تو بوکه دراز میکشش — جان هنست لعل تو بوکه لب بر نشانمش
لذت و قهای خوش نوش نداشت پیش من — گر پس ازین دمی چنان یابم و قدر دانمش
نیست زنام کام دل در کف اختیار من — گر باجل قرار شد زین همه وا رهانمش
عشق تو گفته بود جان سعدی و آرزو کنان — بس نکند دعاشقی تا ز جهان جهانمش

نو سپندار کزین در بلا مت بردم | دلم اینجا ست بده تا بسلامت بردم
ترک سر گفتم ازان پیش که نهادم پای | نه بزرقی آمده ام تا بملامت بردم
چون ہو دار قدیم بدہم جان عزیز | تو ارادت نه کز ازپیش غرامت بردم
گر رسد از تو بگویم کہ بپیرای سعدی | تالب گور باعزاز و کرامت بردم

در بدانم بدر مرگ کہ خشنودم ازست
از لحد رقص کنان تا بقیامت بردم

خرامان آمدم بار دگر از جان گذشته مندم | بدیدار تو خوشنودم بگفتار تو خرسندم
اگرچه خاطرت باهر کسے پیوندها دارد | مبادآن روز وآن ساعت کہ من جز با تو پیوندم
یکے همتاے من هستی زهی بد عهد و بیدلبن دل | مکن در دل وفاداری نخواهی یافت مانندم
اگر عهد دولت قارون کسے قدرت بپایان آرد | کجا همتاے من باشی کہ جان در پایت افگندم
بجانت کز میان جانها دوستت تر دارم | بحق دوستی جانا کہ با دردار سوگندم
مکن رغبت زهر سوے زیاران پراگنده | کہ من مهر دگر یاران زهر سوے پراگندم
شراب وصلم اندر ده کہ جام وصل نوشیدم | درختی دوستی بنشان کہ بیخ مهر برکندم
چو پای از جاده بیرون شد بقطع از فرق باهم | چو کار از دست بیرون شد چه سود اندیشه چه سوگند
معلم گو ادب کم کن کہ من ناجنس نگارم | پدر گو پند کمتر ده کہ من نااهل فرزندم

بزاری در رهت سعدی چو خاک افتاده میگوید
نپندم بر دلم گردی کہ بر دامنت نه پسندم

دلم تا عشقباز آمد دروجز غم نمی بینم | دلی بے غم کجا جویم کہ در عالم نمی بینم
دمی بے جدے خرم رهانم نمی آید | دمم با جان برآمد چونکه یک هم نمی بینم

ای نفس کز طلوب تو ناموس ریا بود
از بند تو برخاستم و خوش نشستم

زین پیش بر آمد سختی با همه مردم
تا یار بدیدم در اغیار ببستم

از روی نگارین تو بیزارم اگر من
تا روی تو دیدم بد گرگس نگرستم

ای ساقی ازان پیش که مستم کنی ازمی
من خود ز نظر بر فکنم تا بالای تو مستم

شبها گذرد چون من از اندیشهٔ رویت
تا روز نه من خفته نه همسایه ز دستم

حیف است سخن گفتن با کس ازان لب
دشنام بمن ده که ز رویت بنشستم

دیریست که سعدی بدل از عشق تو میگفت
کاین مدت نه عجب باشد اگر من بپرستم

نبد همه غمهای جهان بر دل من بود
در بند تو افتادم از جمله برستم

منم این بتو که پروای تماشا دارم
کاذم گرد دل باغ و سر صحرا دارم

که نه بر نالهٔ مرغان چمن شیفته ام
که نه سودای گل و لالهٔ حمرا دارم

بر گل روی تو چون بلبل مستم واله
از رخ لاله و نسرین چه تمنا دارم

گرچه لائق نبود گر دمن و دامن تو
هر کجا پای نهی فرق در آنجا دارم

گر بمسجد روم ابروی تو محراب منست
ور در آتشکده زلف تو چلیپا دارم

جانم از پختن سودای وصال تو بسوخت
تو من خام طمع بین که چه سودا دارم

عقل مسکین بچه اندیشه فرادست کنم
دل شیدا بچه تدبیر شکیبا دارم

سر من دار که چشم از همگان بردوزم
دست من گیر که دست از دو سر بردارم

با تو ام یکنفس از هیبت بهشت اولی تر
من که امروز چنینم غم فردا دارم

سعدی خویشتنم خوان که بمعنی زتوام
گر بصورت نسب از آدم و حوا دارم

گر بیتو بود جنت بر کنگره نشینم | ور با تو بود دوزخ در سلسله آویزم

با یاد تو گر سعدی در پوست نمی گنجد
چون دوست بگانه شد با غیر نیامیزم

وه که در راز تو چندان مسوزم | که بیک شعله جهان مسوزم
شمع دشمن پیش رخ شاید یار | دسبدم شعله زنان مسوزم
سوختم گر چه نسازم گفت | که من از عشق فلان مسوزم
رحمتی کن که نسیر سیگردم | شفقتی کن که بجان مسوزم
با تو یاران همه در ناز و نعیم | من گنهگار ازان مسوزم

سعدیا ناله مکن گر نکنم
کس نداند که نهان مسوزم

حرف الواو

بیا که در غمت عشقت شوشم بیتو | بیا ببین که در اینده چه ناخوشم بیتو
شب از فراق تو مینالم انی پریفار | چو روز گردد گوئی در آتشم بیتو
دمی تو شربت وصلم نداده جانا | همیشه زهر فراقت همی چشم بیتو
اگر تو یا من مسکین چنین کنی یارا | دو پایم از دو جهان نیز در کشم بیتو

پیام دادم و گفتم بیا خوشم میدار
جواب داد دگفتی که من خوشم بیتو

حرف الهاء

نسخت غزلیات قدیم
بجون الملک العلیم

برهم نزند دست خزان بزم ریاحین
گر باد بستان برد از زلف تو بوئی

درکان نبود چون تن زیبای تو سیمی
از سنگ نخیزد چو دل سخت تو روئی

با اینهمه سیدان لطافت که تو داری
سعدی چه بود در خم چوگان تو گوئی

ای باد که بر خاک در دوست گذشتی
پندار که از روضهٔ رضوان بهشتی

دور از سببی نیست که شوریده سودا
هر لحظه چه شوریده دوان بر در و دشتی

بارے مگرت بر رخ جانان نظر افتاد
سرگشته چو من در همه آفاق نگشتی

از کف ندهم دامن معشوقهٔ زیبا
هل تا ببرد دنام من ای یار ببشتی

جز یاد تو بر خاطر من نگذرد ایجان
با آنکه تو یکباره ام از یاد بهشتی

با طبع ملولت چه کند دل که نسازد
شرط همه وقتے نبود دلا لک گشتی

بسیار گذشتی و نکردی سوی ما هم
یکدم نگذشتی که بخاطر نگذشتی

شوخی شکر الفاظ و مهی سیم بناگوش
سروے سمن اندام و تنی حور سرشتی

قلاب تو در کس نفگندی که بنرے
شمشیر تو بر کس نکشیدی که نکشتی

سیلاب قضا نسترد از دفتر ایام
آنها که بر خاط سعدی بنوشتی

چه جرم رفت که با ما سخن نمیگوئی
شکایت از طرف ماست یا تو بد خوئی

تو از نبات گرو برده بشیرینے
با تفاق و لیکن نبات خود روئی

هزار جان بارادت ترا همے جویند
تو سنگدل بارادت دلی نمیجوئی

و لیک با همه عیب از تو صبر نتوان کرد
بیا و گر همه بد میکنی که نیکوئی

کتاب الصاحبیه فی نعت النبی المدنیه

نگین خستم رسالت محمد عربے — شفیع روز قیامت محمد مختار
اگر نه واسطه روی و موے او بودے — خدائے خلق نه گفتی قسم بلیل و نهار

فی نعت النبیؐ

ای چشم و چراغ اهل بینش — مقصود وجود آفرینش
صاحبدل لانبام قلبی — مهمان ابیت عند ربے
اے وصف تو لانبی بعدے — خود وصف تو در زبان سعدی

فی مدح صاحب الدیوان

ماذه الدنیا بدار مخلد — طوبے لمدخر النعم اے خد
کالصاحب الصدر الکبیر العالم — المستنصف البر الاجل الامجد
میزان عدل لایجور و لایخیف — وما اعتدے الاعلی من یعتدے
بشر الینا بالرجاء بمنه — ونقائض الدنیا بدولة سرمد
مهما رجوت رجوت خیر المرتجے — وستے قصدت قصدت خیر المقصد
وغدت حیوة الناس تحت ظلاله — لازال فی آهنی الحیوة دارخد

فی المدح

یارب بکمال عافیت بردوام باد — اقبال و دولت و شرافت مستدام باد
سال و مهت مبارک روز و شبت بخیر — بخت بلند و گردش گیتی بکام باد
فرزند کاو هر که بشفقت نشسته دست — مشغول با رسول علیه السلام باد
فرزند نیک عاقبت و نیکنام باد

در قطرهٔ باران بهاری چه توان گفت | در نافهٔ آهوی تتاری چه توان گفت
گر در همه چیزی صفت نعمت توان گفت | در صورت و معنی که تو داری چه توان گفت

ایضاً

هرگز پرطاؤس کسی گفت که زشت است | یا بلبل کسی گفت که رضوان بهشت است
نیکی و بدی در گهر مردم سرشت است | از نامه نخوانند بجز آنچه نوشت است

المقطعات من الصاحبیه

حرف الالف

طریق و رسم صاحب دولتان بهست | که بنوازند مردان نکو را
پدر چون با خداوندان بقا داد | نکو دارند فرزندان او را

ایضاً

هر که صد بند لوتند بسته جاوید باند | پای رفتن بحقیقت نبود بندی را
بندگان شکر خداوند نکو بندویک | چه توان گفت کرمهای خداوندی را

ایضاً

مظلوم دست بسته مغلوب را بگیری | تا چشم بر قضا کند و گوش بر رضا
کاین دست بسته ام بگشاید عاقبت | وان ناگشاده باز به بندد بر قضا

ایضاً

گویند بر کنار چنارے کدو بنے
بر راست و بر درید بر و بر بزور و بیخ
پرسید از چنار کہ تو چند روزہ
گفتا بدان کہ سال مرا بیشتر ز تست
خندید و گفت من ز قد تو بہ بست روز
بگذشتہ ام بگو کہ ترا کاسہ پلہ چیست
داد ش چنار پاسخ خوبی کہ در گذد
کامروز با تو ام نہ خصومت نہ دادیست
فردا کہ بر من و تو وزد باد مہرگان
آنگہ شود پدید کہ نامرد و مرد کیست

ایضاً

ضرورت ست بتو بیخ با کسے گفتن
کہ پند مصلحت آمیز کار بندش نیست
وگر بلطف بسر میبرد بقہر مگوے
کہ ہر کہ سر نہ کشد حاجت کمندش نیست

ایضاً

امید خلق برآور چنانکہ بتوانی
کہ گرز پاے درآئی بدانی ایمنی
بجگہ آنکہ ترا ہم امید مغفرت ست
کہ دست گیرے درماندگان چہ مصلحت ست

ایضاً

علاج واقعہ پیش از وقوع باید کرد
دریغ سود ندارد چو رفت کار از دست
بروز گار سلامت سلاح جنگ بساز
وگرنہ سیل چو بگذشت سر نشاید بست

ایضاً

گفتم چہ کردہ ام کہ نگاہم نمیکنے
گفتا بجرم آنکہ بہفتاد ساتگے
آن دوستی کہ داشتی احوال چرا کم ست
تدبیر سوز میکنے و جاے ماتم ست

ایضاً

گرچه درویشم بحمدالله مخنث نیستم
شیر اگر مفلوج باشد همچو ان سگ نیست

ایضاً

یا اسعد الناس جدا ما سعی قدم
الیک الا راد الله اسعاده
لا یطلب الخیر الا من معاونه
دانت صاحب خیر اکرام العاده

ایضاً

گر در همه شهر یک سر مو کژ نیست
با این همه راستی که میزان دارد
دریای کسے رود که در شوش تر است
میل از طرفی کند که آن بیشتر است

ایضاً

دشمن اگر دوست شود چند بار
صاحب عقلش نه شمارد بدوست
مار همان ست بسیرت که هست
ور چه بصورت بدر آید ز پوست

ایضاً

در سرائے بهم کرده از پس پرده
اسباش غره که هیچ آفریده حاضر نیست
ازو بترس که مکتوب عیب میخواند
گرش بلند بخوانی در شش نخفته یکیست

ایضاً

ایضاً

ایضاً

صاحب کمال را چه غم از نقص مال و جاه
چون ماه پیکری که در او سرخ و زرد نیست

مردی که هیچ جامه ندارد بانفاق
بهتر که جامه که در او هیچ مرد نیست

ایضاً

گویند سعد یا بچه لطّال مانده
سخنی مبر که وجه کفایت معین نیست

این دست سلطنت که تو داری بملک شعر
بارے ریاضتست بچه در قید دامن است

بگیند اگر مدیح کنے کامران شوے
صاحب هنر که مال ندارد مغابن است

بے زر میسّرت نشود کام دوستان
چون کام دوستان ندهی کام دشمنست

هیچش بدست نیست که هیچش بدست نیست
زر در میان مقابلهٔ روح در تن است

آری مثل بکرگس مردار خور زنند
سیمرغ را که قاف قناعت نشیمن است

از من مباد اینکه بدهقان و کدخدائے
حاجت برم که فعل گدایان خرمن است

از تنگ سوزنی طلبیدن ز سفلهٔ
چون خار لشت بر بدنم سوی سوزن است

صدر گنج شایگان بیهای جوے هنر
منت بر آنکه سید هر وحیف هر بزست

ایضاً

گر مرا میتو در بهشت برند
دیده از دیدنت نخواهم دوخت

کاین چنینم خدائے وعده نکرد
که مرا در بهشت باید سوخت

ایضاً

بیا که پرده بر انداختم ز صورت حال
من آن نیم که سخن در خلاف خواهم گفت
دعای چیز نگویم اگر نواخت کنی
وگر خلاف کنی بر خلاف خواهم گفت

حرف الخاء

تماشای میوه را مسنی شو
ای که دست نمیرسد بر شاخ
گر مرا نیز دستگه بودی
بارگه کردمی وصفه و کاخ
دادمی را که دست نیک بود
نتواند نهاد پای فراخ

ایضاً

چه سود از دزدی انگبه توبه کردن
که نتواند کمند انداخت بر کاخ
بلند از میوه گو کوتاه کن دست
که کوتر را نباید دست بر شاخ

حرف الدال

ملک ایمن مدخت بارور است
ز قناعت میوه باید کرد
بجز زبخش بر آورد نادان
میوه یکبار بیش نتوان خورد

رباعی

بس چون تو ملک زمانه بر تخت نشاند
هر یک بمراد خویشتن کامی راند
از جمله بماند و دور گیتی بتواد
در یاب که از تو همچنین خواهد ماند

آسیا سنگ دہ مزار منے
بدو مرد از کمر بگر دانند
لیکن او زیر و زبر بردن
بکمزار آدمیش نتوانند

ایضاً

شد غلامے کہ آب جو آرد
آب جو آمد و غلام ببرد
دام ہر بار ماہے آوردے
ماہے این بار رفت و دام ببرد

ایضاً

طمع خام کہ سودے بکنم
سود و سرمایہ بیکبار ببرد
خرد عاکرد کہ بارش ببرند
سیل بگرفت خرد با ببرد

ایضا

نفس ظالم مثال زنبورست
کہ جہانش زدست می نالند
صبر کن تا بیوفتد روزے
کہ ہمہ پاے بر سرش مالند

ایضا

خواہی از دشمن نادان کہ گزندت نرسد
رفق پیش آر و مدارا و تواضع کن و جود
کاہن سخت کہ بر سنگ صلابت باند
نتواند کہ تواضع نکند با داؤد

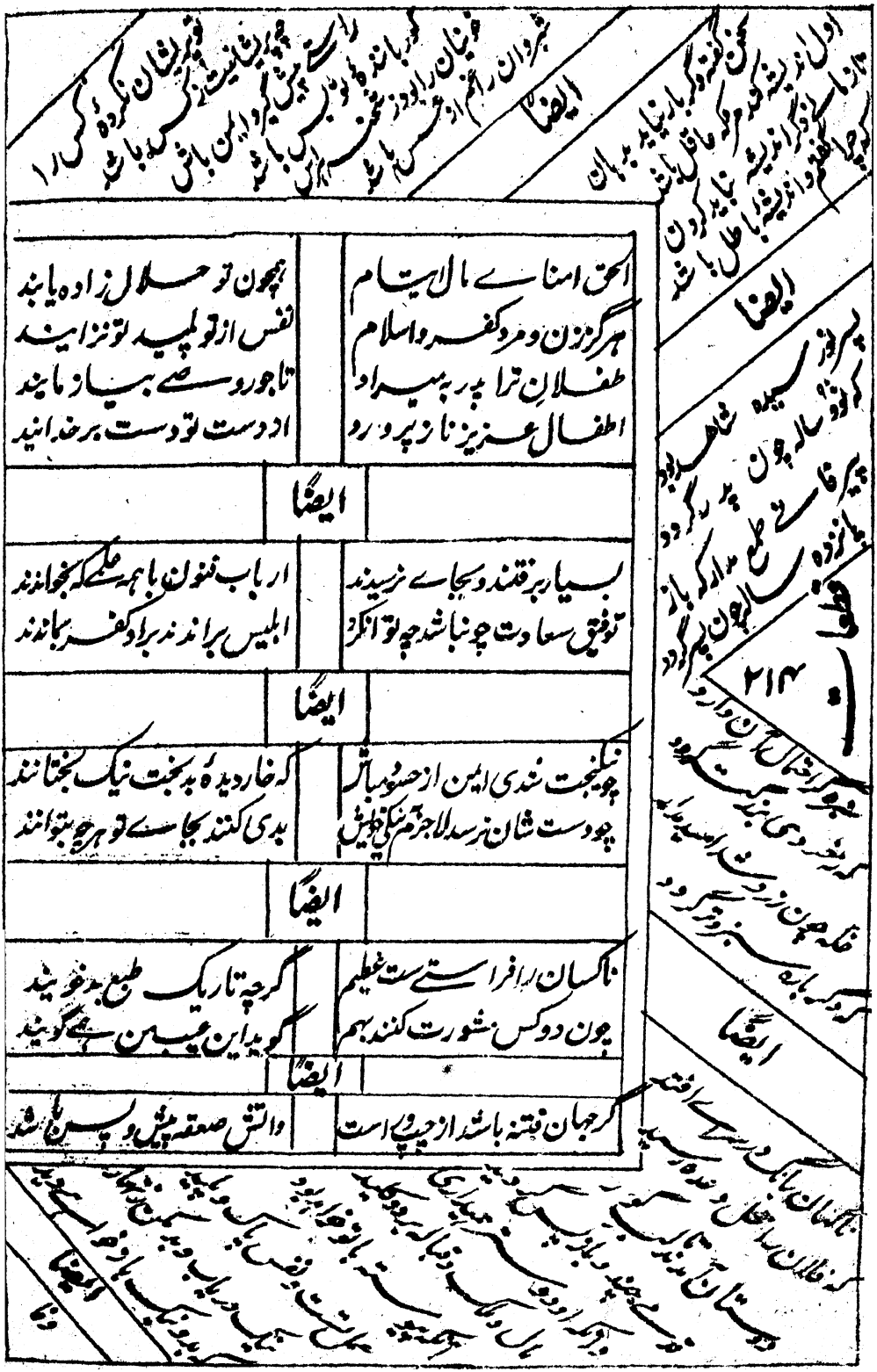
ایضا

ایضا

ایضا

ایضا

ایضا

وفا با هیچکس کردست گیتی
که با ما بر قرار خود بماند
چو میدانی که جاویدان نمانے
روا دارے که رسم بد بماند

ایضاً

هیچ فرصت وراے آن مطلب
که کسے مرگ دشمنان بیند
تا نمیرد یکے بناکامے
دیگرے شادکام ننشیند
تو هم این مباش وغره شو
که فلک هیچ دوست نگزیند
شادکامے مکن که دشمن مرد
مرغ داند یکان یکان چیند

ایضاً

آدمے فضل برد گر حیوان
بجوانمردے و ادب دارد
گر تو گوئے بصورت آدمیم
هوشمند این سخن عجب دارد
پس تو همتای نقش دیوارے
گو همین چشم و گوش و لب دارد

ایضاً

بساط خداوند ملک و دولت را
که آب دیده مظلوم در نورداند
چو قطره باران خورد بهر کهسار
که سنگهای بزرگ از کمر بگرداند

ایضاً

ایضاً

ایضاً

چون نکند رخنه بدیوار باغ | وزدو که ناطور همان میکند

ایضاً

بندگان راز حد بدر منواز | این سخن سهل تتر ے گوید
گانکه با خود بر اپرسش کردے | زود باشد که بر ترے جوید

ایضاً

رحمت صفت خدائے باقی ست | وان را که خدائے بر گزیند
گر جرم و خطائے ما نباشد | پس عفو تو بر کجا نشیند

ایضاً

شنیدم که بیوه زنے دردمند | همیگفت و رخ بر زمین می نهاد
هر آن کد خدا را که بر بیوه زن | ترحم نباشد زنش بیوه باد

ایضاً

تو خود جفا نکنے بیگناه بر بنده | وگر کنے سر تسلیم بر زمین دارد
به نیشی از مگس نخل بر نشاید گشت | که نیش سابقه نوشش انگبین دارد

ایضاً

بسمه خواجه رسا نیز از گمال بود
ایضاً
پرده دیبا نیز در او بود
کرسی خزائن الرزاق را لائق تو کلیم
لطف و قوی تو در بوستان تره دا
شکوه تنگ گفت و شما نه تو مید
چنانکه سیرت آزادگان بود در
من ار سیدم گفتی و با من نرسید
ایضاً
روزنامه گشن فرزند نقاش بر قضا
چاه دروازه گنهان بپیرانه
۲۱۶
ایضاً
ایضاً
ایضاً

قطعه

وان خشت که در طینت او جان باشد | او را به ازین نیست که پنهان باشد

ایضاً

مرکس بمراد خویش خواهند رسید | هرگز ندهند جاے پاکان به پلید
گر بخت وری مراد خود خواهی یافت | ور بخت بدی سزاے خود خواهی دید

ایضاً

هیچ دانی که آب دین پیر | از دو چشم جوان چرا نچکد
برف بر بام سالخورده ماست | آب در خانه شما نچکد

ایضاً

خونخوار اگرچه دشمن خونست زنهار | مهل رها مکن که زمانش بپرورد
تا کعب کودکے بود آغاز چشمه را | چون بیشتر شود ز سر مرد بگذرد

رباعے

نه هر که طرز جامه بردوشش کند | خود را ز شراب کبر مدهوش کند
بد عهد بود که یار دیرینه خویش | در وقت تونگری فراموش کند

ایضاً

دوستان سخت پیمان را زدشمن باک نیست
شرط پیمانست کز پیوند یارش نگسلد
صد هزاران خیط یکتو را بنا شد قوتے
چون بهم بر تافتی اسفند یارش نگسلد

ایضاً

هر کجا دردمندے از سر شوق
گوش بر نالهٔ حمام کند
چار پائے بر آورد فریاد
وان تلذذ بر و حرام کند
حیف باشد صفیر بلبل را
کہ ز فیر خراش دحام کند
کاج بلبل خموش بنشستے
تا خر آواز خود تمام کند

ایضاً

گر خردمند از اد باش جفائی بیند
تا دل خویش نیازارد و درہم نشود
سنگ بد گوہر اگر کاسهٔ زرین شکند
قیمت سنگ بیفزاید و زر کم نشود

ایضاً

زدست تر شروی خورون طبرزد
چنان تلخ باشد کہ گوئے تبرزد
گرم روے باپشت گردد ازان بہ
کہ روی بہ بینم کہ پشتم بگیرزد
گدا طبع اگر در تموز آب حیوان
بدستت دہد جرعهٔ نیرزد
کسے رہ فراغ از جہان روی دیدن
سلم بود کو فراغت بورزد

قطعہ

جانبانی و محنت کیخسروی
مقامی بزرگست کوچک مدار
گر گرد پای مطلبی برآید بسنگ
خدائی از تو پرسد بروز شمار

ایضاً

بقفل و پرهٔ زرین نمی توان بستن
زبان خلق و بافسون دهان شیدا را
تبرک از در قاضی چو بازش آوردی
دیانت از در دیگر برون شود ناچار

ایضاً

هر که خیری کرد و موقوفی گذاشت
رسم خیرش همچنان برجای دار
نام نیک رفتگان ضایع مکن
تا بماند نام نیکت برقرار

ایضاً

با دانا گفتم از چه میالی
وز چه فریاد نمیکنی هموار
گفت خاموش چون کنم سعدی
کاینهمه کوفت میخورم از یار
هر که مشهور شد به نیکی و بدی
دیگران از وی امید خیر مدار
آب کز سر گذشت در جیحون
چه بدستی چه نیزه چه هزار

ایضاً

چو رنج بر نتوانی گرفت از رنجور
قدم ز رفتن و پرسیدنش دریغ مدار

حرف الشین

تو حاکم همه آفاق و دانکه حاکم تست | ز تخت و بخت و جوانی و ملک برخوردار

ایضاً

متی وقوفک عند الآله فی ملاء | یوم التغابن و استقیظ المزوجر
یا غافر الذنب هل یرضی لنفسک فی | قبد الاساری و اخوان علی سرر

حرف الزاء

پدر که جان عزیزش بلب رسید چه گفت | یکی نصیحت من گوش دار جان عزیز
بدوست گرچه عزیزست راز دل مگشای | که دوست نیز بگوید بدوستان عزیز

ایضاً

گرد سه از سر بمغز نه خبر گویند | بریده بد سر بد گوی تا بگوید راز
من این ندانم و دانم تامل اولی تر | که ترهٔ نیست که چون برکنی بروید باز

ایضاً

جزای نیک و بد خلق با خدای انداز | که دست ظلم نماند چنانکه هست دراز
تو راستی کن و باگردش زمانه بساز | که مکر هم بخداوند مکر گردد باز

حرف السین

پرورد کار خلق خدائی بکس نداد | تا هیچ کهتر روی ابالند بر درش
از مال دستگاه خداوند غزو جاه | چون راحتی بکس نرسد خاک بر سرش

ایضاً

دل مبند ای حکیم بر دنیا | که نه چیزیست جاه مختصرش
شکر آنان خورند این غدار | که ندانند زهر در شکرش
پیش ازان کز نظر بیفکندت | ای برادر بیفکن از نظرش
خوره باشد بچشم اهل تمیز | که بزرگی بود بدین قدرش
هر که اخلاق ظاهرش با خلق | نیک بینی گمان بد مبرش
حسن عنوان چنانکه معلوم ست | خبر خوش بود بنامه درش
آنکه ظاهر کند رقیبی دارد | بتر ازوی باشد آستترش
زندگانی و مرد دلنش بد بود | که نماند و بماند سیم و زرش
رطب از شاهدی و شیر نیی | سنگها میزنند بر شجرش
شجر مقل در بیابانها | نرسد هرگز آفتی بسرش
بلبل اندر قفس نمیماند | زاغ ملعون ازان خسیس ترست
در لطافت که هست در طاؤس | کو دکان میکنند بال و پرش
کم شنیدی ز دوستان خدای | که نیاید مصیبتی بسرش
هر بهشتی که در جهان خدا ست | دوزخی کرده اند بر گذرش

پیدا ست خود که مرد کدا ست ز کبر هم | در چشمهای خلق چه آتش زند ازین
از روی درون شخص چه آتش زند ازین | دانش برون بدید از آزرمین گریبنگ

ایضاً

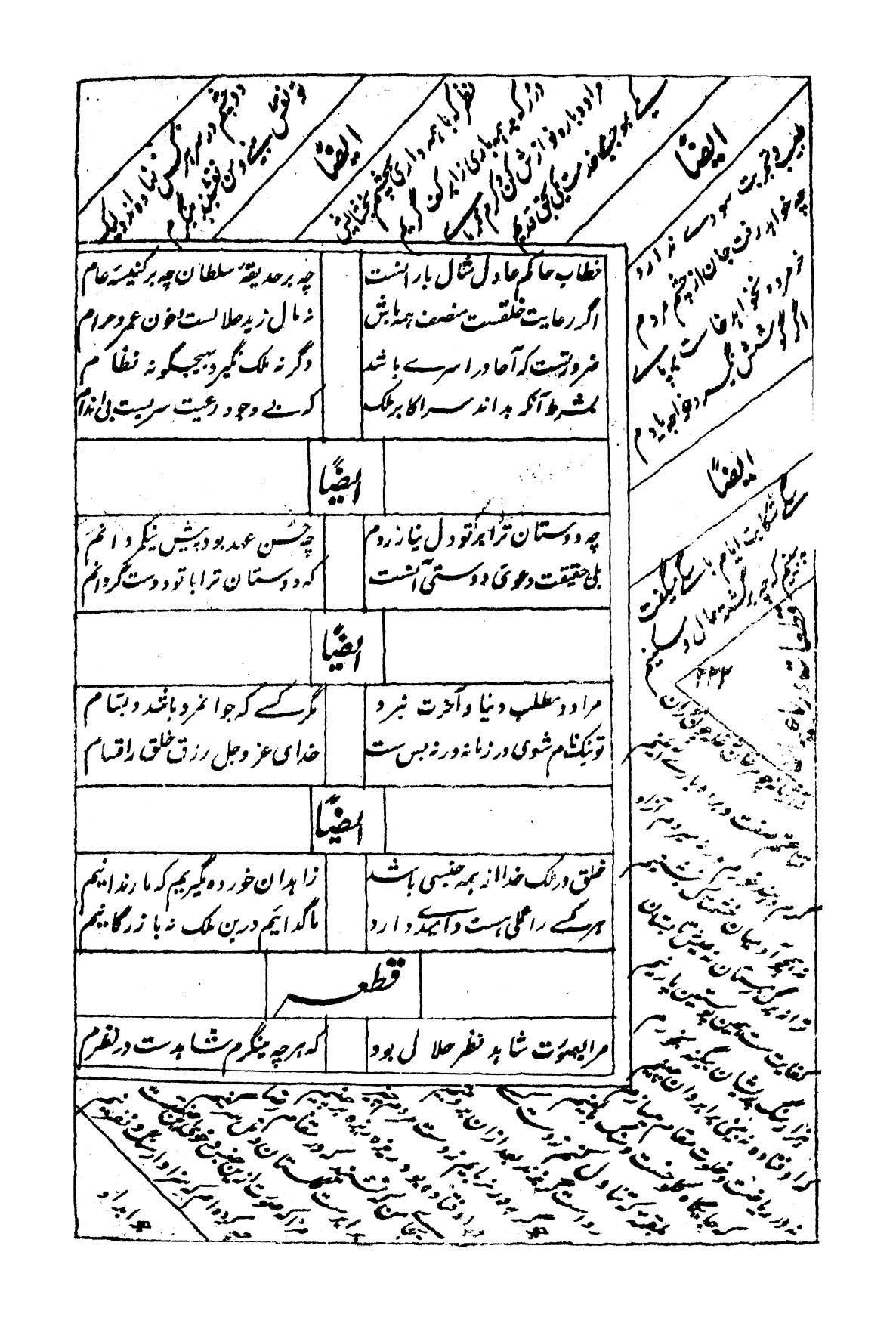
گفت حکمت شنو ز من رایگان | گفتم اکنون که رایگان دادی
این چه عیبست و سنت من چیست | گفت اگر در سرت نمیبادی
پیش چشمت جهان سیاه کنند | ۲۲۱

کسان کز تنگی عاجت بنالند | ترش کردند و بنمایند روی نا سزا چند
ترا کاید بشوخی طاقت شنیدن نیست | قیاس کن که در انجا چگونه باشد حال
چنانکه شرق و مغرب هم چو هند و | بیان عالم و جاهل تفاوت عال
ولا اهل حکم و رسمی ان | تفقون افت

بر انکه هر دو بیند و نشنید اند و نخوانند | ورزان بنا یدو تفاوت نکند بر علم با جهال

آن شنیدستی که در بغداد لقمان حکیم | گفت لقمان را کسی کز علم بوئی بر نبرد
گفت خاموشی ترا حکمت شود | گر بدانستی که خاموشی چه بود

چون نمیگذارد تو با شاهی گله پیش کس بریم | گله از دوست نمیگذارد با دشمن بریم

خطاب حاکم عادل مثال بارانست
چه بر حدیقهٔ سلطان چه بر کنیسهٔ عام
اگر رعایت خلقست منصف همه باش
نه مال زید حلالست و خون عمرو حرام
ضرورتست که آحاد را سرے باشد
وگرنه ملک نگیرد بهیچکو نه نظام
بمشرط آنکه بداند سر الکابر ملک
که نے وجود رعیت سر بست بی اندام

ایضاً

چه دوستان ترا بر تو دل نیازردم
چه حسن عهد بود پیش تنگ دانم
بلی حقیقت دعوی دوستی آنست
که دوستان ترا با تو دوست گردانم

ایضاً

مراد و مطلب دنیا و آخرت نبرد
مگر کسے که جوانمرد باشد و بسام
تو نیک نام شوی در زمانه ورنه بس ست
خدای عز و جل رزق خلق را قسام

ایضاً

خلق در تنگ خدا از همه جنسی باشد
زاهدان خورده گیریم که ما رندانیم
هر کسے را عملی هست و امیدے دارد
ما گدائیم درین ملک نه بازرگانیم

قطعه

مرا بهبوت شاهد نظر حلال بود
که هر چه مینگرم شاهدست در نظرم

جوابداد کزین پیش نعت خویش مگوی
همین دو خصلت ملعون کفایت ترا

گر خیره گشت زو صفت زبان تحسینم
غریب دشمن و مردار خوار مے بینم

حرف النون

امروز که دستگاه داری و توان
پیش از تو ازان دیگری بود جهان

بینے که بر سعادت آرد بنشان
بعد از تو ازان دیگرے باشد ہان

ایضاً

بشنو بارادت سخن پیر کهن
خوشے که کسے را نرسد بر تو سخن

نافهم کنے کار جهان را سر و بن
بنگر تو و هرچه آن نه نیکوست مکن

ایضاً

گر بدانستی که خواهد مرد ناگه در میان
خرم آنکو خورد و بخشید و پریشان کرد و رفت

خانه هرگز کی نیندی پیله کرد و خویشتن
تا چنین افسون ندانی دست در افعی مزن

ایضاً

نکوئی با بدان کردن وبال است
بهر آنکه با گرگان نکوئے

ندانند این سخن جز هوشمندان
بدی باشد بجاے گوسفندان

ایضاً

مقطعات و رباعیات

تو خود چون از خجالت سر برآری
که بر دوشت بود بار گناهان

اگر دانی که بد کردی و بد رفت
بیا پیش از عقوبت عذر خواهان

ایضاً

نگار من چو در آید بخنده نمکین
نمک زیاده کند بر جراحت ریشان

چه بودی از سر زلفش بدستم افتادی
چو آستین کریمان بدست درویشان

ایضاً

یارب تو هر چه بهتر و نیکوتر ش بده
این پادشاه عادل و سالار خسروان

توفیق طاعتش ده و پرهیز معصیت
هر چه آن تراپسند بنا شد بر و مران

از شر خلق و فتنهٔ نفسش نگاهدار
یارب بحق سیرت پاک پیمبران

بعد از و حال نصیحت درویش بغرض
نیکت بود چو نیک تامل کنی دران

دانی که دیر و زود بجای تو دیگری
حادث شود چنانکه تو بر جای دیگران

بیدار باش و مصلحت اندیش و خیر کن
درویش دستگیر و خردمند پروران

این خاک نیست گر تامل نظر کنی
چشم ست و روی و قامت زیبای دلبران

نوشیروان کجا شد و دارا و یزدجرد
گردان شاهنامه و خاقان و قیصران

بسیار نیک و بد که گذشتست روزگار
اکنون چو بر تو میگذرد نیک بگذران

چون نام نیک و بد تو شنیدی که باز ماند
از دور ملک داد گران دستگران

عدل اختیار کن که بعالم نمرده اند
بهتر ز نام نیک بضاعت مسافران

بدان رفتند و نیکان هم نمانند | چه ماند نام زشت و نام نیکو

ایضاً

گفتم بره به بینم و دامن بگیرش | کای رشک آفتاب جمال منیر تو
شهری بر آتش غم هجران بسوختی | اول منم بقصد محبت اسیر تو
انعام کن بگوشهٔ چشمی ارادتی | تا بنده تو باشم و منت پذیر تو
صاحبدلی بتر بنیم گفت رنجیاب | غوطه کن که دوست ندارد نفیر تو
شاهد منجم ست چه حاجت بشرح حال | در روی نگاه کن که بداند ضمیر تو

حرف الهاء

زبان صنایع مکن در علم صورت | گرچه ان که در معنی بری راه
چو معنی یافتی صورت رها کن | که این نخم ست آنها بیرگاه
اگر بقراط جو لاسبی نداند | بنفشه اید بر و برقد رجو لاه

ایضاً

شوربختان بآرزو خواهند | مقبلان را زوال نعمت و جاه
گر نه بیند بروز شب پره چشم | چشمهٔ آفتاب را چه گناه
راست خواهی هزار چشم چنان | کور بهتر که آفتاب سیاه

ایضاً

چو بندگان کمر بسته شرط خدمت او
تو نیز بنده‌وار آخر ستیز نتوان کرد
روا بود که بگفتار گنه بندگی
خلاف حکم خداوندگار چند کنی

ایضاً

آن کن در عمل که در عزلت
در همه حال نیک محضر باشی
خوار و مذموم و متهم باشی
تا همه وقت محترم باشی

ایضاً

بشنو از من سخنی حق پدر فرزندی
چیست دانی سر و لاری و دانشمندی
گر برای من و اندیشه من خورسندی
آن روا دار که گر بر تو رود بپسندی

ایضاً

مقابلت نکند با مجرب پیشانی
کس این خطا نه پسندد که دفع دشمن خود
مگر کسی که تهور کند بنادانی
توانی و نکنی یا کنی و نتوانی

ایضاً

هر دم زبان مرده همی گوید این سخن
لیکن تو گوش هوش نداری که بشنوی
دل در جهان مبند که دوران روزگار
هر روز بر سری نهد این تاج خسروی

ایضاً

چنانکه طائفهٔ در پناه جاه تو اند | تو در پناه و دعا و نیاز ایشانے

ایضاً

رحم الله معشر الماضین | که بمردے قدم سپردندے
راحتِ نفس بندگان خدا ے | راحتِ جان خود شمردندے
آن عزیزان چو زنده مے نشوند | کاش این ناکسان بمردندے

ایضاً

از من بگوی شاه رعیت نواز را | منت منه که ملک خود آباد میکنے
ابله که تیشه بر قدم خویش میزند | بدبخت کو ز دست که فریاد میکنے

ایضاً

تا کے بجمال و مال دنیا نازے | وقتست که برگ راه عقبے سازے
ای دیر نشسته وقت آنست که جاے | چند تو خواستگان پردازے

ایضاً

غمازرا بحضرت سلطان که راه داد | هم صحبت تو هیچ تو باید هنر درے
امروز اگر نکوهش من کرد پیش تو | فردا نکوهش تو کند پیش دیگرے

ایضاً

قطعه

قطعه

قطعه

ایضاً

۲۲۷

قطعه

ای کرده در ریاضت دیوان در ریاضت
چه خورده اند پیشه وه سوار
ادبے پیر و دوتی تا

ای طفل که دفع مگس از خویش بدانے
شکرانهٔ زور آوری و زور جوانی
هرچند که بالغ شدی آخر نه جهانی
آنست که قدر پدر پیر بدانی

قطعه

زلوح روی کودک بر تواند خواند
که بد یا نیک باشد در بزرگے
سرشت نیک و بد پنهان نماند
توان دانست ریحان از دو برگے

قطعه

شنیده ام که فقیهی بشبانی گفت
که ریسمیچ خرپزه داری بسیگه گفت
ازین طرف دو بدانگی گرانمیارزد
وزان چهار بدانگی قیاس کن بارے
سوال کرد که چندین تفاوت از چیست
که فرق نیست میان دو نوع بسیارے
بگفت از انچه تو بینی حلال دلک نیست
نیامده است بدستم بوجه آزارے
وزان دگر پسرانم بغارت آوردند
حرام را بخورند و شرع مقدارے
فقیه گفت حکایت دراز خواهی کرد
ازین حرام ترت هست صد بدینارے

ایضاً

بی هنر را دیدن صاحب هنر
نیش بر دل میزند چون کژدمے
هر که نامردم بود عذرش بنه
گر بچشمش در نیاید مردمے
راست میخواهی بچشم خار پشت
خار پشتی بهتر است از قاقمے

ایضاً
اگر ملک دنیا زمین بوس آرد
وزاسمان بر بانی کلاه بخشاری
ایضاً
گر زر و گوهر و دولت و نعمت
و گر ز آسمان بر بانی کلاه بخشاری

وله فی المثنویات

همه را داده چوسی دهی مرسوم — نه یکی را ضی و دگر محروم
خیر با همگنان بباید کرد — تا نیفتد میان ایشان گرد
کانچه در کفر بیفزاید — به دگر بی خلاف در ناید
عدل و انصاف دائمی باید — در خزینه تهی بود شاید
نکند هرگز اهل دانش و داد — دل مردم خراب و گنج آباد
بادشاهی که یار درویش است — پاسبان ممالک خویش است
مطربی دور از این عجسته سرای — کس ندیدش دور و زور دریجای
راست چون بانگش از دهن برخاست — خلق را موی بر بدن برخاست
مرغ ایوان ز هول او بپرید — مغز ما برد و حلق خود بدرید

مثنوی

هیچ دانی که چیست دخل حرام — یا کدام ست چرخ نافرجام
بکدائی فرا هم آوردن — پس به شوخی و معصیت خوردن
نشنیدم که مرغ رفته ز دام — بار دیگر دید سر گرفته بکام
مرغ وحشی چو رفت بر دیوار — که تواند گرفت دیگر بار

مثنوی

چه سر پوشیدگان مرد بودند
که گوی سخوت از مردان ربودند

تو با این مردی و زور آزمائی
همی ترسم که از زن کمتر آئی

ایضاً

نکوئی گرچه با ناکس نیاید
برای مصلحت گه گه بیاید

سگ درنده چون دندان کند باز
تو حالی استخوانی پیش اندار

بعرف اندر جهان از سگ بتر نیست
نکوئی با وی از چیزی بدر نیست

که گر نانش ندهی جنگ آزماید
درش تیمار داری گله پاید

نمیرد گر بمیرد ننگ نامی
که در جایش بود قائم مقامی

چو در مجلس چراغ هست اگر شمع
بمیرد همچنان روشن بود جمع

مثنوی

دشنام تو بسیار شنیدم
امکان مقاومت ندیدم

با مثل تو به بود مدارا
تا فرق بود جواب مارا

کانروز که از عمل بیفتی
بر گوش تو آید انچه گفتی

دانی چه بود کمال انسان
با دشمن و دوست لطف و احسان

غمخوار دوستان مدارا
دلدار دشمنان مدارا

مثنوی

خدا دندان کام دشمنان خست
چرا سیخ تو اندر بیم سخت

بروشادی کن ای یار دل افروز
غم فردا نشاید خوردن امروز

ایضاً

[illegible]

چه مردے کند در صفِ کارزار | که دستش تهے باشد و کارزار

مثنوے

اگر خوش نخسپد خداوند تاج | رعیت نخسپد شب در و داج
نخواهی که ملکت بر آید بهم | غم ملک و دین خور و باید بهم
خداوند دانش غم دین خورد | که دنیا بهر حال مے بگذرد
بد انجام رفت و بد اندیشه کرد | که با زیر دستان جفا پیشه کرد
که سختے و سستے بهم بگذرد | بماند بروسالها نام بد
غم ریزدستان مخور زینهار | تبر بس از زبردستی روزگار
عدو را به کوچک نباید شمرد | که کوه گران دیدم از سنگ خرد
نه بینے که چون با هم آیند مور | ز شیران جنگے بر آرند شور
نظر کن بران مخنث باریک میر | که باریگ بینند اهل نظر
چو تنها ست از رشته کمتر ست | چو پر شد ز نجیر محکم تر ست

مثنوے

رعیت درخت ست اگر پروری | بکام دل دوستان بر خوری
به بیرحمے از بیخ و بارش مکن | که نادان زند زخم بر خویشتن

مثنوے

مثنوی

سخن زید شنوی بر عمرو — تا ندانی نخست باطن امر
گر خلافی میان ایشان است — بخلاف این سخن پریشان است
همه فرزند آدم اند و بشر — میل بعضی بخیر و بغض شر
این یکی مور از و نیازارد — وان دگر شیر بر او شرف دارد
همه دانند لشکر و میزان — که جوانی نیاید از پیران
عذر من بر عذار من پیداست — بعد ازین هیچ عذر باید خواست

مثنوی

گوی انچه طاقت ندارد شنود — که چو کشته کنندم نخواهد درود
چه نیکو زده است این مثل بر همن — بود حرمت هر کس از خویشتن
چو دشنام گوئی دعا لشنوی — بجز کشته خویشتن ندروی
سخن را که نفرین کنند از پست — نکو گوی تا بد نگوید کسی
نباید که بسیار بازی کنی — که مر قیمت خویش را شکنی
وگر شد باشی بیکبار و تیز — جهان از تو گیرند راه گریز
بگوی و منه تا توانی قدم — از اندازه بیرون نداند کم
نه کوتاه دستی و بیچارگی — نه زجر و تطاول بیکبارگی
بخردان مفرما بی کار درشت — که سندان نشاید بکشتن بمشت

دروغ نائی به پژکه از چپ و راست
در وی افتند چون مگس در ماست

راست خواهی سگان نگه دارند
کاستخوان از تو دوست تر دارند

مثنوی

هر کرا باشد از تو بیم گزند
صورت امن از و خیال مبند

گرد دمان خلق را که نیش زنند
اغلب از بیم جان خویش زنند

مثنوی

هر که بی مشورت کند تدبیر
غالبش بر هدف نیاید تیر

بیخ بی مشورت که بنشانی
بر نیارد بجز پشیمانی

مثنوی

ای پسندیده خیف بر دوشین
از برای قبول منصب خویش

تا دل پادشه بدست آری
خیف باشد که حق بیازاری

مثنوی

هر گزیدندت ای محل خرم
از گلستان مصطفی آدم

حلقه از عبادی اند رگوش
خلقی از بهر هم بر دوش

دامن این قبای بالائی
تا بجا خاک در نیالائی

حکایت

فضیحت

۲۴۳

پند سعدی بگوش دل بشنو | مزد خواهی بکار در بگرو

حکایت

الا گر نخبت مند و هوشیارے | بقول هوشمندان گوش دارے
شنیدم کاسپ سلطانی خطا کرد | به پیوست از زمین بر آسمان کرد
شه مسکین زاسپ افتاده هوشش | چو پلیش سر نیگر دید بر دوشش
خردمندان نظر بسیار کردند | ز درمانش بعجز اقرار کردند
حکیمے باز چپایندر دوشش | مفاصل نرم کرد از هر دو سویش
دگر روز آمدش پویان بدرگاه | بهوی آنکه تمکینش کند شاه
شنیدم کان مخالف طبع بدخوے | به بشیرے مے بگردانید ازدوے
حکیم از نخبت بی سامان برآشفت | برون از بارگه بیرفت و میگفت
سرش بر تافتم تا عافیت یافت | سر از من لاجرم بدبخت بر تافت
چو از چاهش برآوردی و نشناخت | دگر واجب بود در چاهش انداخت
علاے را گیاهی داد و فرمود | که امشب در شبستانش مکن آرام زود
ز انجا کرد عزم رخت بستن | که دانش نیست بی حرمت نشستن
شهنشه باز چون از خواب برخاست | نه از چپ رفت و نی گشتش نه از راست
طلب کردند مرد کاردان را | کجا بینے دگر برق طپان را
پریشان از جفا میگفت هر دم | که بد کردم که نیکوئے نکردم
چو به کشتی طبیب از خود میازار | که بیمارے توان بودن دگر بار

خدایت ناصر و دولت معین باد | دعای نیکخواهانت قرین باد
مرادو کام و بختت همنشین باد | ترا و هر که گوید همچنین باد

حکایت

پیرے اندر قبیلهٔ ما بود | که جهاندیده تر ز عنقا بود
صد و پنج بر نشست با صد و شصت | بعد ازان پشت قامتش بشکست
دست ذوق از طعام باز کشید | خفت و رنجورئیش دراز کشید
روز و شب آخ و واخ و ناله و وا | خویشتن در بلا و هر که سرا ے
گشته صدره ز جان خویش نفور | او ازان رنج و ما ازان رنجور
نشنیدے حدیث خواجه بلخ | مرگ بهتر دوند گانے تلخ
موی گردد سپید از سیاهی نور | نیست بعد از سپیدی الا کور
عاقبت پیک جان ستان آید | تا گرفتار را الامان آید
جان بنخشش بپیش لب دیدم | روز عمرش تمام شب دیدم
بارکے گفتش بخفته لطیف | که بسلامت برے یا بخفیف
گفت خاموش ازین سخن زنهار | بیش ازین رحمت و صداع مدار
اللهم تا هلاک جان خواهم | راست خواهی نه این و آن خواهم
گر از دیدنم ملول شدے | که بمرگم چنین عجول شدے
میروم گر تر از من تنگ ست | که ز شیراز و ز ولایت تنگ ست
بستم اینجا گیه صباح و مسا | رفتم اینک بیار کفش و عصا

مثنوی

خدایا بر من بیچاره رحم آر | که بیمارم ز بیماری بیازار
ز بیماری بیازارم مکن زار | که بیمار از خدا خواهد شفا زار
ز بیماری بیازارم مکن خوار | که بیمار از خدا خواهد شفا بار
ز بیماری بیازارم مکن خوار | که بیمار از خدا خواهد شفا یار

مثنوی

ز بیماری بیازارم مکن زار | که بیمار از خدا خواهد شفا زار
ز بیماری بیازارم مکن خوار | که بیمار از خدا خواهد شفا بار
ز بیماری بیازارم مکن خوار | که بیمار از خدا خواهد شفا یار

مثنوی

خدایا بر من بیچاره رحم آر | که بیمارم ز بیماری بیازار

مثنوی

سلطان باید که خط درویش — خواهد نه مراد خاطر خویش
تا او بمراد خود شتابد — درویش مراد خود نیابد

مثنوی

آنکه هفت اقلیم عالم را نهاد — هر یکی را آنچه لائق بود داد
گر توانائی دگر کوتاه دست — هر گرا بینی چنان باید که هست
آنکه مسکین بست اگر قادر شود — پس خیانتها کزو صادر شود
گربهٔ مسکین اگر پر داشتی — تخم گنجشک از جهان برداشتی
وان دو شاخ گاو اگر خود داشتی — هیکل را پیش خود نگذاشتی

مثنوی

هر دم از عمر میرود نفسی — چون نگه میکنی نماند بسی
ایکه پنجاه رفت و در خوابی — مگر این پنج روز دریابی
عمر برف ست و آفتاب تموز — اندکی ماند خواجه غره مشو
مجمل آنکس که رفت و کار نساخت — کوس رحلت زدند و بار نساخت
خواب نوشین بامداد رحیل — باز دارد پیاده را ز سبیل
هر که آمد عمارتی نو ساخت — رفت و منزل بدیگری پرداخت
وان دگر پخت همچنین هوسی — وین عمارت بسر نبرد کسی

مثنوی

مثنوی

الا تا سنگری در روی نیکو — که آن جسمست و جانش خوی نیکو
اگر شخص آدمی باشد پدیدار — چه فرق از آدمی تا نقش دیوار

مثنوی

جوان سخت رو در راه باید — که با پیران بقوت بسیاید
چه نیکو گفت در پای شتر مور — که ای فربه مکن بر لاغران زور
بحال نیک و بد راضی شوای مرد — که نتوان اختر بد را نکو کرد

مثنوی

چو سنگ را بخت تا رکبست و شنگ — هم از خردی زنندش کودکان سنگ
بکوش امروز تا گندم بیاشی — که فردا بر جوی قادر نباشی
تو خود بفرست برگ خشک از پیش — که خویشان را نباشد جز غم خویش

مثنوی

ای خداوندان طاق و طمطراق — صحبت گیتی نمی ارزد فراق
اندک اندک خانمان آراستن — پس بیکبار از سرش برخواستن

مثنوی

قطعه

واعظان کاین جلوه در محراب و منبر میکنند
چون بخلوت میروند آن کار دیگر میکنند

ای دل ار سیم و زر نداری قلاش
عشق بازی و شاهدی خوش باش

قطعه

ای کبوتر چو عشق بازی و بام
تو هم از بهر خود یکی بگزین

قطعه

ای که از کوی دوستان گذری
بر سر خاک ما مگر نگری

قطعه

ای که بر خاک ما گذر کردی
خاک ما زیر پای تو باد

مارا که تو بیگانه بکشتی | کس میست که دست پیش دارد

قطعه

بر تربت دوستان ما مفشن | بگذشت ز بوستان سبے باد
گر لاله ز بوستان برون شد | سهل ست بقای دوستان باد

قطعه

سفینهٔ حکمیات و نظم و نثر لطیف | که بارگاه ملوک ے صدور را شاید
بصدر صاحب صاحبقران فرستادم | مگر بعین عنایت قبول فرماید

قطعه

ز دیده رفت و ندانم رسید یا نرسید | بدان دلیل که آینده دیر می آید
بپارسائی ازینحال مشورت بردم | مگر ز خاطر من بند بسته بگشاید
چه گفت گفت ندانی که خواجه دریائی ست | نه هر سفینه ز دریا درست باز آید

قطعه

یارب این نامه سیه کرده بیفزاید عمر | همچنان از کرمت بر نگرفتست امید
گر ز فرزندان عقوبت بر یم روز شمار | جای آنست که محبوس بنانم جاوید
هر درختے ثمری دارد و هر سرسبزے | من بمایهٔ بدبختی خویشم چه امید

قطعه

۲۳۹

دوشش مرغی نصیحت میکرد عقل و جزم بکار بردن و طاقت آزمودن لازم است پرسید که از دوستان مخلص را آزار من رسید بگوشش گفت یاد ندارم که ترا هرگز مرغے چنین کند مهوشش گفتم این ثمره ادبست نسبت مرغ بتسبیح گوے و من خاموشش

قطعه

دلیل روی تو هم روشنست سعدی را | چراغ را نتوان دید جز بنور چراغ

قطعه

دشمنت خود مباد و گر باشد | دیده بر دوخته بتیر خدنگ
سر نصحت بگیرز کوفته باد | پیروان افتاده در صف جنگ
خون دوندانش از دهن بر تاب | چون ناری که بشکنی بدو سنگ

قطعه

هزار بوسه و بدبت پرست سنگی | که ضر و نفع محالست از او نشان دادن
تو بت ز سنگ دل سنگ سخت تر نه | که بر دهان تو بوسی نمیتوان دادن

قطعه

چو میدانستی افتادن بنا چار | نبایستی چنین بالا نشستن
بپای خویش رفتن به بنوعی | که سر بر افتادن و گردن شکستن

قطعه

دامن جامه چو در خار مغیلان بگرفت | گر تو خواهی که ببندی بدر آری بدرے
یار مغلوب چو در جنگ بیاندیشش فتاد | یاری آنست که مردی کنی و جلوه گرے
در بسختی و درشتی پی او خواهی بود | تو ازان دشمن خونخوار ستمگار ترے

رسالۂ رباعیات

احدی سامع المناجات	صمدی کافی المهمات
هیچ پوشیده از تو پنهان نیست	عالم السر والخفیات است
زیر و بالا نمیتوانم گفت	خالق الارض والسموات است
شکر و حمد تو چون توانم گفت	حافظ فی جمیع حالات
هر دعائی که میکند سعدی	فاستجب یا مجیب دعوات

رباعی

هر ساعتم اندرون بجوشد خون را	واگاهی نیست مردم بیرون را
الا نگران که روی لیلی دیدست	داند که چه در دسکند مجنون را

رباعی

عشاق بدرگهت اسیر ندیا	بذلی تو بر تو نگیر ندیا
هر جور و جفا که کرده معذوری	زان پیش که عذرت نپذیرند بیا

رباعی

رباعی

چون حال غم در نظر دوست محقق
دشمن بخدا کز تو نهم بر کین پوست
چون دشمن و بیرحم فرستاده اوست
بد عهدم اگر ندارم این دشمن دوست

رباعی

آن بر که عهد دوستی بشکست
میرفت و دامنش گرفته و من دست
میگفت دگر باره بخواهم پیوست
پیدا نشد که بعد از و مرد خوبی هست

رباعی

ان مست خاکه یار دلسخت من هست
شمع دگران و آتش رخت من هست
ای با همه کس بصلح و با ما بخلاف
جرم از تو نباشد گنه از بخت من هست

رباعی

چون دل هوائی دوست توان پرداخت
درمانش تحمل است پیرامن باخت
یا ترک گل لعل همی باید گفت
یا با الم خار همی باید ساخت

رباعی

شبها گذرد که دیده نتوانم بست
مردم همه در خواب و من از فکر تو مست
باشد که بدست خویش غمم را نیزی
جانا جان بدهم و امن مقصود بدست

رباعی

دشمن که نمیتوانمش دید بچشم | از بهر دل تو دوست میباید داشت

رباعی

گو بند رقیبانش که آید بدو بهشت | خوبش نیزرد بدشتی که در دوست
بالله بگذار ید میان من و دوست | نیک و بد یکی ورا حت از دوست تو

رباعی

هشیار سری بود ز سودای دوست | تا سر بر ود دامن امید بدست
بیتو همه هیچ نیست در ملک وجود | در هیچ نباشد چو تو هستی همه هست

رباعی

صد بار بگفتم نعلبان در دست | تا آئینه دیگر نگذ ارند بدست
خود را چو به بینی بر دو دل بر دست | گر خود بگذارد که به بیند نظرت

رباعی

خیزم بروم چو صبر نا محتمل است | جان در قدمش کنم که آرام دل است
دا قرار کنم برابر دشمن و دوست | کانکس که مرا بکشت او من بجل است

رباعی

ای دردل تنگ چون تو غوغای دگر | هر چند ترا بسر آیدم زدست تو نیست
ای مرغ چو تو قفس بر خاسته و | ماخود همه شب بگفته ایم از غم دوست

رباعی

از بس که پیاز رد دل دشمن و دوست | گوئی گنهاه سیع گروندش پیست
وقت قتم او بر سیم دلها بدست | اکنون همه غمای جهان بر دل اوست

رباعی

گوئی گل و باغ مرغ گلزار و خوش است | گوئی همه اشغال و اذکار خوش است
ای جان جهان بی تو دنیا را ز خوش است | با تو همه بار خوش است

رباعی

رباعی

آن دوست که دشمنش ز خون منست
سرتا پایش چو طبع مورون منست
میرفت و بخفیه گوسه دلها میبرد
می آمد و میگفت که کون کون منست

رباعی

هر چند که عیبم از وفا میگویند
دشنام دهند و روغ دنا سزا میگویند
نتوان بحدیث دشمن از دست بدد
وانی چه رها کنیم تا میگویند

رباعی

کس نیست که غم از دل دانا ببرد
یا چاره کار عشق تواند برد
گفتم که بشوخی ببرد سال از من
زین دست کدا و بیا دمیدا ندبرد

رباعی

آن درد ندارم که طبیبان دارند
دردیست محبت که حبیبان دانند
مارا غم رسوائی و آشفتگیست
این حال نباید که غریبان دانند

رباعی

ای قدر بلند آسمان پیش تو خورد
گوی ظفر از خلق جهان تو ای برد
دشمن چو کژدمی کند کو نیشش نیست
از چشم عنایتش مبند ار که مرد

رباعی

آهو بره را که شیر در پی باشد | بیچاره چه اعتماد بر وی باشد
این لخ در آب چند تواند بود | وین برف در آفتاب تا کی باشد

رباعی

آنرا که نظر بر دگری باشد | در دیدهٔ صاحب نظران خس باشد
قاضی بد و شاهد بد و هنگو شرع | در مذهب عشق شاهدی بس باشد

رباعی

با گل بشبل چو خار می باید بود | با دشمن و دوست یار می باید بود
خواهی که سخن ز پرده بیرون نرود | در پردهٔ روزگار می باید بود

رباعی

گر دست تو در خون ما نم باشد | مندیش که آمدم غمت جانم باشد
گویم چه گناه از من مسکین آمد | گو خسته شد از من غمت آنم باشد

رباعی

بس چون تو ملک مانه بخت رشاد | هر یک بمراد خویشتن کامی راند
از جمله بماند و دور گیتی بتو داد | در باب کسی ز تو همچنین خواهد ماند

رباعی

۲۴۵

رباعی

بیچاره کسی که بر تو مفتون باشد
دور از تو گرش دلی بود خون باشد
آنکس نفسی قرار پیرو تو نیست
اندیشه که بتیز مدتی چون باشد

رباعی

مارا بچه وجه از تو صبوری باشد
یا طاقت دوستی و دوری باشد
جائی که درخت گل سوری باشد
نالیدن بلبلان ضروری باشد

رباعی

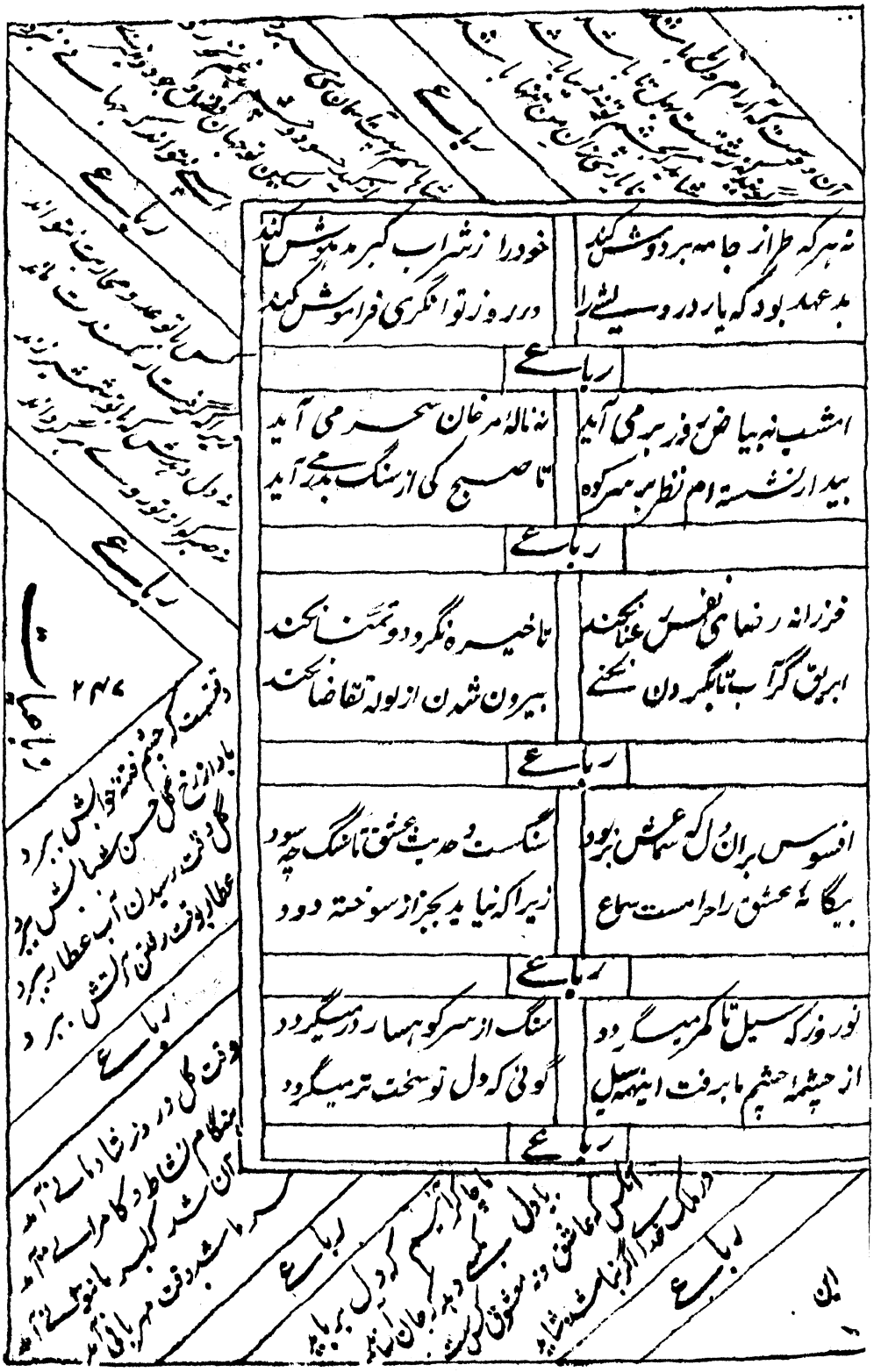
مشنو که مرا از تو صبوری باشد
یا طاقت دوستی و دوری باشد
لیکن چکنم گر نکنم صبر و شکیب
خونریزی عاشقان ضروری باشد

رباعی

دانی که چرا بر دهنم راز آمد
مرغ دلم از درون بپرواز آمد
از من نه عجب که با دون روئین تن
از یار چنین دید باز آمد

رباعی

با دوست بگرمابه درم خلوت بود
دانی وی گلینش گل حمام آلود
گفتار گر این رسی کسی دارد دوست
گفتم بگل آفتاب نتوان اندود

نه هر که طراز جامه برد و شش کند
خود را ز شراب کبر مدهوش کند
بد عهد بود که یار در و سیلی را
در روز تو انگری فراموش کند

رباعی

امشب نه بیاض روز بر می آید
نه ناله مرغان سحر می آید
بیدار نشسته ام نظر بر سر کوه
تا صبح کی از سنگ بدر می آید

رباعی

فرزانه رضای نفس عنا نکند
تا خیره نگردد و تمنا نکند
ابریق گر آب تا بگردن نکشی
بیرون شدن از لوله تقاضا نکند

رباعی

افسوس بر آن دل که سماعش نبود
سنگست و حدیث عشق تا سنگ چه سود
بیگانه عشق را حرامست سماع
زیرا که نیاید بجز از سوخته دود

رباعی

نوروز که سیل تا کمر میگردد
سنگ از سر کوهسار در میگردد
از چشمه چشم ما برفت اینهمه سیل
گوئی که دل تو سخت تر میگردد

رباعی

۲۴۷

دولت که چشم فتنه تو انش ببرد
باد از رخ گل حسن بهانش ببرد
گل نکهت ریحان آب عطارش برد
عطار بوقت رفتن آتش ببرد

رباعی

وقت گل و روز شادمانی آمد
هنگام نشاط و کامرانی آمد
آن شد که گلت بسر ما منت نهاد
اکنون که شدی گلبن ما منت نهی آمد

رباعی

ای

این ریش نوسخت زود بر مے آید
گرچه نه مراد بود بر مے آید
بر آتش رخسار تو طبای کباب
از بسکه بسوخت زود بر مے آید

رباعی

جائی که درخت عیش پر بار بود
نودر نظر کهن در انبار بود
آنجا همه کس یار وفادار بود
بارست هر آنکه در بلا یار بود

رباعی

مجنون اگر احوال لیلے نکند
شاید که بصدق عشق دعوی نکند
در مذهب عشق هر که جانی دارد
روی دل از و بهر که دنیا نکند

رباعی

روی تو بفال دارم ای خورشید
زیرا که بد و بوسه همی بتوان داد
فرخنده کسی که فال گیرد ز رخت
تا لاجرم از محنت باشد دلشاد

رباعی

آن گل که هنوز نو بدست آمده بود
نشگفته تمام باد مهرش بربود
بیچاره بسی امید در خاطر داشت
امید دراز و عمر کوتاه چه سود

رباعی

من دوش قضا یار و قدر شیم بود
نارنج ز نخدان تو در مشتم بود
دیدم که همی گزم لب شیرینت
بیدار چو گشتم سر انگشتم بود

رباعی

هر سرو که در بسیط عالم باشد
شاید که به پیش قامتت خم باشد

بر خاک نگارین قطره از آب دو لعل | تا بوم و بزرگانه جان آرد بار

رباعی

چون خیل تو صد بلند و خصم تو هزار | خود را بهلاک می سپاری زنهار
تا بتوانی برآور از خصم دمار | چون جنگ ندانی آشتی عیب مدار

رباعی

از هر چه کنی مرحم ریشی اولی تر | دلداری خلق هر چه پیشی اولی تر
ای دوست بدست دشمنانم مسپار | گر میگذریم بدست خویشی اولی تر

رباعی

نامردم اگر ز تو سر از مهر بتابم | خواهی بکشم بگرد و خواهی بنوازم
در بگذرم ز دست ای مایه ناز | هر جا که روم پیش تو می آیم باز

رباعی

ای ماه شب افروز شبستان فروز | خرم دل آنکه با تو باشد شب و روز
تو خود بکمال لطف آراسته | پیرایه مکن عرق مزن عود مسوز

رباعی

تا سر نکنم در سرت ای مایه ناز | گوشه نکنم ز دامنت دست نیاز
هر چند که راهم ندهد درگه تو | در راه بمیرم ز نگردم ز تو باز

رباعی

یارب دی بگنج خلوت آور شب و روز | یا آتش عشق بر کن و خانه بسوز
مستوری و عاشقی بهم ناید راست | گر پرده نخواهی که رود دیده مدوز

یا هیچ هوای بر من انگن بزخویش
تا بند گیست کنم بجان و سر خویش
ور لائق خدمتم ندانی بزخویش
گو من سر خویش گیرم و کشور خویش

رباعی

ای صاحب مال فضل کن بر درویش
گر فضل خدای میشناسی بزخویش
نیکویی کن که مردم نیک اندیش
از دولت و بخشش همه نیک آید پیش

رباعی

همسایه که میل طبع بینی سویش
فردوس برین بود سر در کویش
وآن را که نخواهی که به بینی رویش
دوزخ باشد بهشت در پهلویش

رباعی

بوی بغلت میرود از پارس بکبش
همسایه بجان رسید و بیگانه بخویش
استاد ترا از بغل گنده خویش
بوی تو نه مشک و زعفران باشد پیش

رباعی

ای بیتو فراخای جهان بر ما تنگ
مار ابتو فخر ست ترا از ما ننگ
ما با تو بصلحیم ترا با ما جنگ
آخر نه بگولی که دلست آن یا سنگ

رباعی

گر دست دهد دولت ایام وصال
ور سر برود در سر سودای محال
یک بوسه بران نیمه خالش بدهم
تا گاه دگر بوسه برین نیمه خال

رباعی

از جمله بندگان منش بنده ترم
وز چشم خداوندگیش افگنده ترم

من قصهٔ خوشتن بدو چون گویم | ترسم ست دبچوگان بزنه چون گویم

رباعی

آن نوبت که بود دل بدان مشغولم | وانگشته بشمشیر جفا مقتولم
باز آمد و آن رونق پارینش نیست | خط خوشین آورده که من معزولم

رباعی

من بنده بالای تو شمشاد نیم | فرهاد تو شیرین دهن خوش نخرم
چشمم بدهان تست و گوشم بحدیث | وز عشق لبت فهم سخن می نکنم

رباعی

ما حاصل عمری بدمی بفروشیم | صد خرمن شادی بنمی بفروشیم
در یکدم اگر هزار جان دست دهد | در حال بخاک خدمی بفروشیم

رباعی

خود را بمقام شیر میدانستم | چون خصم آمد بروبهی ماستم
گفتم من و صبر اگر بود روز فراق | چون واقعه افتاد نتوانستم

رباعی

ما دل زمراعات جهان برکندیم | صد نعمت را بمنتی نپسندیم
هر چند که نوآمده ایم از سر ذوق | بر کهنه جهان چون گل نو میخندیم

رباعی

هر گه که نظر بر گل رویت فگنم | خواهم که چو نرگس مژه بر هم نزنم
ور بی تو میان ارغوان و سمنم | بنشینم و چون بنفشه سر بر نکنم

می آئی و لطف و کرمت می بینم
وآسایش جان در قدمت می بینم
وآن وقت که غایبی همت می بینم
هر جا که نگه میکنمت سمے بینم

رباعی

خورشید رخا من بچندم تو درم
بارت بچشم بجان و جورت ببرم
گر سیم و زرم خواهی دگر جان سپرم
خود را بفروشم و مرادت بخرم

رباعی

گفتم که دگر چشم بدلبر نکنم
صوفی شوم و گوش بمنکر نکنم
دیدم که خلاف طبع موزون منست
توبت کردم که توبه دیگر نکنم

رباعی

در دیده بجای سرمه سوزن دیدن
برق آمده و آتش زده خرمن دیدن
در قید فرنگ خط بگردن دیدن
به زانکه بجای دوست دشمن دیدن

رباعی

ای کیخسرو خوبان جهان
تا پیش قدت چنگ زند سرو روان
تا کی برم از دست جفای تو فغان
نی شرع محمد است نی یاسه خان

رباعی

بازنده دلان نشین و صاحب نفسان
حق دشمن خود مکن بتدبیر خسان
خواهی که برآز ملک سلیمان بخوری
آزار مباش مور مسکین مرسان

رباعی

مه را ز فلک بطرف بام آوردن
وز زر همه کلیسیا شام آوردن

ای ساقی از آن دور و فا جامی ده | وز رشک بر آحسود کو جان می ده

رباعی

مارا نه تریخ از تو مراد ست نه به | تو خود شکری پسته و بادام بده
گر نار ز پستان تو که باشد مویه | هرگز نبود به از زنخدان تو به

رباعی

نه سرو تو ان گفت نه خورشید و نه ماه | آه از تو که در وصف نمی آلی آه
هر کس بهی میرود اندر طلبت | گر ره بتو بودی نه بدی این همه راه

رباعی

ای راه روان راگذر از کوی تو نه | ما بیخبر از عشق و گذر سوی تو نه
هر تشنه که از دست تو بستاند آب | از دست تو سیر گردد از روی تو نه

رباعی

ای بی رخ تو چو لاله زارم دیده | گریسته چو ابر نوبهارم دیده
روزی بینی در آرزوی رخ تو | چون اشک چکیده در کنارم دیده

رباعی

ای یار کجائی که در آغوش نه | وامشب بر انشسته چون دوش نه
ای سرو بلند در راحت جسم و روان | هر چند که غائبی فراموش نه

رباعی

ای کاج بکردمی نگاه از دیده | بر دل نزدی عشق تو راه از دیده
تقصیر ز دل بود گناه از دیده | آه از دل و صد هزار آه از دیده

ای پیش تو لعبتان چینی جاشے
کس چون تو صنوبر نخرامد منشے
گر روی بگردانی و گر سر بمشے
ما با تو خوشیم اگر تو با ما نه خوشے

رباعی

گر دولت و بخت با شد و زور بهے
در پای تو سر بازم اسرو سهے
سهلست که من در قدمت خاک شوم
ترسم که تو پای بر سر من ننهے

رباعی

گویند که دوش شحنگان تتر ے
دزدی بگرفتند بصد حیله گرے
امروز بآویختنش مے بردند
میگفت رها کن که گریبان بدرے

رباعی

گیرم که بفتوی خردمندی ورا ے
از دائرهٔ شرع برون نه نهم پا
با میل که طبع میکند چه توان کرد
عیبی است که در من آفریدست خدا ے

رباعی

ای غائب ازین دیده و حاضر دل چونی
وی شاخ گل شکسته در گل چونے
یکبار نگوئے بر رفیقان وداع
کاخر تو درین اول منزل چونے

رباعی

در وهم نیاید که چه شیرین دهنے
این نیست که در لب و دندان منے
ما را لب آبی و شاهان زه مبست
تو خیمه بهلوی گدایان نزنے

رباعی

ما با همه شیرینی و لطف و سمکے
نه ماه زمین که آفتاب فلکی

المفردات

درب غلام صائب بلطفه خلا — ومیزانه من سوء فعلته اسئلا
علیک سلام الله مالاح کوکب — وما طلعت زهر النجوم وتغرب
دانی چه گفته اند بنی عوف در عرب — تسئل ببیده به که موالید بی ادب
خیری که برآیدت بتوفیق از دست — در حق کسی مکن که در و خیری هست
دولت عاید بطاعت در راست — سود مسافر بضاعت در راست
از مایهٔ بی سود نیاساید مرد — مار از دم خویش چیز نتواند خورد
غریب شهرستان تا دمی نباشد مرد — از دو دست نیاید غم غریبان خورد
گمان مبر که جهان اعتماد را شاید — که بعد ما نبود هر چه پرورد آید
مروت نباشد برافتاده زور — برد مرغ دون دانه از پیش مور
تو آتش بدانی و در زن و در گذر — که نه خشک ماند نه تر
دو عاشق را بهم بهتر بود در روز — دو هیزم را بهم خوشتر بود در سوز
گوینده را چه غم که نصیحت قبول نیست — گر نامه رد کنند گناه رسول نیست
رفتن چه ضرورتست و منزل بگذاشت — من خود نمیم ولی که برباید داشت
هر که گوید کلاغ چون باز است — نشنودش که دیده ها باز است
خواهی که بطبعت همه کس دار دوست — با هر که در افتی چنان باش که او هست
گر راه نمائی همه عالم راه است — ور دست بگیری همه عالم چاه است

گر ز هفت آسمان گزند آید
همه بر عضو درد مند آید

اگر ندان نباشد نان توان خورد
مصیبت آن بود که نان نباشد

در گرگ نگه کن که بز غاله برد
کمر و زنگه کن که پلنگش بدرد

منعم که نظر بحال درویش کند
منعم انکه کرم کند طمع بیش کند

بیچاره صبوری چکند گر نکند
خرسندی عاشقان ضرر کی باشد

گر تضرع کنی و گر فریاد
ور دو زر بارپس نخواهد داد

مرغ جائی رود که چینه بود
نه بجائی رود که چی نبود

تواضع گرچه محمود است و فضل بیکران دارد
نشاید کرد پیش انخد که هیبت از زبان دارد

نه هر پیرون که مسجد می رود شیخی بدان باشد
بسا حلوا که صافی تر ز شیر و در نهان باشد

بیچاره که درمیان دریا افتاد
مسکین چکند که دست و پائی نزند

در دوغی که حالی دولت خوش کند
به از راستی کت مشوش کند

بس قامت خوش که زیر چادر باشد
چون باز کنی مادر مادر باشد

یکی با دوستان هر روز و هر شب عیش سر کرده
چه غم دارد مسکینی که روز افتد شب نمیدانده

هر که زندان بخویشتن ننهاد
مال مردم و گر نخواهد داد

چکند مالک مختار که فرمان ندهد
چکند بنده که سر بر خط فرمان ننهد

گفتم که برآید بی از چاه امید
افسوس که دو نیز در چاه افتاد

یوسف اندر دهان ماهی بود
همچنان مونس لئی بود

نا امید از درحمت بکجا شاید رفت
یارب از هر چه خطا رفت هزار استغفار

گفت اندیشه کن آنگاه گفتار
کز نا محکم بود بی اصل دیوار

خفتی و بخفتنت پراگنده شدیم
بر خاستی و از خاستنت زنده شدیم

نشنوکه من نصیحت پیران شنیده ام
بیش از تو خلق دیده و بیش از تو بوده ام

دلت خوش باد و دوستان در غم و شمن
بکام دوستان در غم و شمن

از مهر دل کسی بدست آورد دلن
مطبوع نباشد مگرے آزردن

بنیکی و بدی آوازه در بسیط جهان
نگردد مرد غریب رسول و بازرگان

آنے عاقبت محمود گردد آن
بحق صالحان و بکرم دان

هر که با من بدست با تو نکو
دل منه بر وفاے صحبت او

چو بدکردی مباش ایمن ز بدگو
که بدر آخر نخواهد گفت نیکو

دامن او بدست من در قیامت او فتد
عمر بقدر سیر و دو در سیر گفتگوی او

صاحبدل نیک سیرت و علامه
کو گفتش در دیده باش و خلقان مجا

مردان نخوانشتن سپرند اندراین راه
لاحول و لا قوة الا با الله

کدام توبت مردانگی و مردنمائی
که خشم گیرے و با نفس خویش برنائی

می شنیدم که بحسن قمرے
چون بدیدمت از ان خوبتر ے

این با دبردت و نخوت اندر منے
آنروز که از عمل نفیتی منے

گهی کاندر بلا مانی خدا خوانی بلا مانے
چو بازت عاقبت بخشد سر از طغیان به پیچانے

اگر بریان کند بهرام گورے
نه چون با پی تلخ باشد ز مورے

گرم بجای خرد ماندگان چو بجورانے
مرد نیست نه چند انکه خود فرو مانے

خدا را در فراخی خوان و در عیش تن آسانے
نه چون کارت بجان آید بحد ے اوجان دل خوانے

اے گرگ نگفتمت که روزے
بیچاره شوی بدست بوزے

از زیارت
تحفة الفردات
بتون خالق البریات

فی الهزلیات والمطایبات

قال السعدی رحمه الله الزمنی بعض ابناء الملوک ان یصنف لهم کتابا فی الهزل علی طریق السمر فی فلم اجبته فهدونی باقتل فلا جل ذلک اجبت امره واشدت هذه الابیات وانا استغفر الله تعظیما لامره افضل علی طریق الهزل والا لیعنیه اولا فضل لان الهزل فی الکلام کالملح فی الطعام هذا الکتاب المطیبة وبالله التوفیق

حکایت

عارفی چشم دل بروی داشت — لحاظ اندر شکنج موئی داشت
پسرے سوخ چشم کشتے گیر — شوخ چشمے کہ باسلد نپذیر
چند نوبش بسیے در سر شد — تا شبے خلوتے میسر شد
دست بر دوش سیب مشکیں بود — چند نوبت گرفت شفتالود
خود زدست تا اندرون شلوارش — در ربود و میرد تا بسوفارش
مردمی تند خوی بود و درشت — سخن از نازیانہ گفتے و مشت
گفت من تن بہ ننگ در ندہم — روی آزادہ بر زمین ننہم
لیکن ار تو بمن دہی بوسے — من غلام تو ام بیا و بیار

ساعتی نیک و دو تفکر بود | سر بر آورد و تو بر بیت قرمود
گفت در کیش اهل دل دریوزه | بیست پاره است بیست یک موزه
جمله را این سخن پسند آمد | دار دوسی ریش در بند آمد
سر بفرمان او در آوردند | همه با هم موافقت کردند
سجده کردند هر یک از طرفی | بیست گفتند و برزدند کفی
آنکه پیشش نیامد سر بزمین | عاقبت بر زمین نهاد جبین
زنده پوشید در حشیش آمد | گبر هیزم و تابریش آمد
بعد از ان توبه کرد و استغفار | مهر جباران بود ناچار

دعا

عمرت دراز باد که تو کنی نفس | پیغمبرت شفیع همی آورم کرس
نعمت نمیرد سخن سعدی | دردت نمیکند سر دین چون جرس
خانه خدای کو در برج کبوتران | بتخانه یا بکش که بمردیم در قفس
گرچه شبست و مردم او باش در کمین | زندان از ین تبر نکند شحنه و عسس
آن سر که کس بهر بی تنه بست | گر بیستون شود نشیند بر و مگس
گر بشنود کسی که تو پهلوی کعبه | چون ناگذارده شود از کعبه باز پس
هم جنس خویش میطلبی و رجهان کسی | در زیر آسمان نبود چون تو بیکس
سعدی نفس شمرد و تا بوقت دیگ | خوشتر ز دندگانی با غیر هم نفس

حکایت

تا بامروز بنده پرورے — مهربانے و مردمے کردے
شکر فضلت بسا لهاے دراز — نتوانم بشرح گفتن باز
گر ثواب دگر بفرمائے — پایم از بند غصه بکشائے
زن و مرد از برای آن باشند — که دلاویز و محربان باشند
نه من آسوده ام نه او خرسند — زحمت ما و خویشتن مپسند
سر بر آورد و گفت پیر کهن — جان بابا سخن دراز مکن
یا بسازے بریخ و راحت دهر — یا بزندان شوی بعلت مهر
چون جوان این سخن شنید از پیر — منجنیق بساند و بلی مذبیر
استعانت بکرد حدایان برد — مبلغے مرد و زن شفیع آورد
همگنان را بهیچ برنگرفت — هر چه گفتند هیچ در نگرفت
پاے بند بلا چو چاره ندید — بحر اندیشه را کناره ندید
خواهرش اول آورید بدست — مهر از من برگرفت و در دے بست
تا شبے پاے در وداعش کرد — میل رسم و داع عاشق کرد
روے بوسید و دست در گردن — ناف در ناف دوسته در هاون
بعد ازان با برادرش پیوست — بند شلوار عصمتش به گسست
کودک از کوچکے فغان در بست — بدرستی زدرش دهان در بست
روے بر خاک و خفته بر افلاک — چون سرشک رفت تا نجایه چه باک
خانه خالی و بسته فرو دید — گربه بر جست و سفره را بدرید
نادرش بی نصیب هم نگذاشت — هر دو پالش بآسمان برداشت

یار در ماند و گاین شنید از پیر — متحیر بماند و بی تدبیر
آب در دیدگان بگردانید — خویشتن در میان شادی دید
گفت یا سیدی و مولائی — چه گنه کرده ام چه فرمائی
گفت فی فی سخن مگو با من — یا تو باشی درین سرا یا من
کاندرین خانه از فراست و خویش — کس نماند ست جز من درویش
هر چه ماوه درین سرا درست — از جهاز تو نابکار ترست
گر شئی تاختن کنی با من — دیو شهوت که گیردت دامن
گفت هرگز من این خطا نکنم — یار و برینه را رها نکنم
یاوران آمدند و انصاران — هر کس از گوشه ئی برادران
جنگ با هر یک اتفاق افتاد — عاقبت صلح بر طلاق افتاد
از کمند بلا بجست چو صید — که خلاصش بجان بنود از قید
گل رویش بتازگی بشگفت — منجر امید و زیر لب میگفت
حیف بردن ز کاردانی نیست — باگرانان به از گرانی نیست
زینهار از قرین بد زنهار — وقنا ربنا عذاب النار

ایضاً

دو منظور موافق روی در هم — چه خوش باشند هم زانو دهم دم
هر انچه این را بود آن را بهانه — هر انچه آن را بود این را ترانه
رفیق حجره و گرمابه و کوی — صبحدم با هم و در خانه با هم
مؤخر در مقدم برده تاراج — وگر بار این مؤخر آن مقدم

ایضاً فی الهزل

تا چه آید بر من از همدان من — وز بلاے نفس من بر جان من
چند سر گردانی مردم دهد — این گل یک چشم سرگردان من
گر گریبانم بدرد قحبه — کاه کنکے بشکند دندان من
ور ببیند زانم از حد در گذشت — غافل ست از درد بیدرمان من
گوئی آن گلبرگ خندان آورد — رحمتی بر دیدهٔ گریان من
گر ببینم این من در آن او — دولت آن باشد که باشد آن من
روز حسرت میگذارم تا شبے — گیسوش را رشک بارد بر ان من
دوغ بائی در میان پاے او — سنگین باشد بها دستجان من
اینهمه دستان عشقش میزنم — وان دو دستی فارغ از دستان من
هر که خواهد هر چه خواهد گو مگو — از بدے و نیکوی درشان من
چرمتاع خویشتن نتوان فروخت — این بضاعت بود در دکان من

وله ایضاً فی الهزل

ماه منظور آن بت زیبای من — سرور و ناز افزون مهر افزای من
اندرین شهر از کمند زلف اوست — بند بر پای جهان پیمای من
هر کسی با ماهروئی سر خوش ست — آن من کونکے ست هم بالای من
جامه دانی دارد آن سیمین نخ — کاندرو گم میشود کالای من
گر بفیلبند باز توان بافتن — در جوال و سع از خرمای من
نرگسی دست در گردن کند — آلفاقار اے او بار اے من

چون بکوشش زر نه شلوار | یگناهست کسی نخواهد کشت
در جماع آرزوت میباشد | تا بخانم فروبرے انگشت
حاصل آن بیش نیست آخر کار | کہ شود با نرم کنک درشت
گر تامل کنے بدان ماند | کہ خرے را خرے رود بر پشت

ایضا

آنکہ سر دش بقد دبالا نیست | با ہمہ راستست و با ما نیست
اندرون فراغ گیرد او | ہمہ را جاے ہست و ما را نیست
بوالعجب طالعے کہ من دارم | کہ بصد بیم زخوان یغما نیست
بخت ماہی من چنان شورست | کہ بجز حسرتش ز دریا نیست
اے بزیبائی از جہان ممتاز | بیوفائی مکن کہ زیبا نیست
گر نوازد دوستان شکیبائے | دوستان را دل شکیبا نیست
بتبو بر من شبی بمیگذرد | کہ عمودم چو سنگ خارا نیست
ایکہ ہمسنگ دوغ در کونت | آب در مشک ہیچ سقا نیست
بر سر بوق ما چرا نروے | گرت خاطر تماشا نیست
چہ گنہ کردہ ام نگارینا | کہ ترا برگ صحبت ما نیست
بوسہ بر گرفتن از دہنت | حسرتم بر لب ست و یارا نیست
بجماعیم دستگیرے کن | کہ مرا بیش ازین تمنا نیست

ایضا

گر بر سر بوق من نشینے | دروازہ گاز رون بہ بینے

پیش ازین در نامه نتوانم نوشت | این حکایت را بباید دفتری

ایضاً

آفتابی و نوری نمی‌دهی | ابری ای کیر خواره زن ابری
مومنت خوانم و نه مومن | گبری ای کیر خواره زن گبری
بخیل همچو روبهی و بمکر | ببری ای کیر خواره زن ببری
بمذاق جانیان تلخی | صبری ای کیر خواره زن صبری

ایضاً

روزی شنیده ام که زنی شوخ جنگجوی | با کدخدای خانه همی گفت در دواق
ای خالی از مروت و فارغ ز مردمی | مردم ز بوی قلیه همسایه در دماق
جور زمانه پیش من آری و در دلم | جائی دگر روی بتماشا و اعتناق
بیش احتمال جور و جفا بر دنم نماند | بیزار یم بده که نمیخواهمت صداق
گفت ای عزیز محترم و یار نازنین | فتوی نمیدهد دل من صبر بر فراق
گفت ای دعای بامله و قوت قلبیان | چون کیر دان جامه نباشد کم از طلاق

ایضاً

گیسوت عنبر نیه و گردن تمام عود | محبوب خوبرو چه محتاج لاون ست
امشب ترانه وقت نگارست و رنگ و بو | وقت نشاط و خنده با یار کادن ست
بر نه سر حکایت دوران روزگار | ای ماه مهربان که گه سر نهادن ست
آخر کات ربع جوانی نمیدهی | درویش مستحق و ترا دولت داد ست
ای سرو ایستاده سیمین دمی بخفت | ای کیر خفته وقت بپا ایستادن ست

ایضاً

وا سال بیا سیر بیوی دسا
من خواب ارد وست وارم
دم ایک بغوال دوری

ایضاً

قوامن دوست بدار ما بگذ
در آ فرشت کشم نیم آوز
مرا دعاش از معشوق نمیست
دگر نادیدن دارم چو دیدن

ایضاً

ایضاً

ایضاً

ناکس ست آنکه بندد دستار کرست | فرد و نازو دست و گر جامه قاضی دارد

رباعی

قلم بیاد تو در دشت من نمیگنجد | که دیر شد که نرفتست در دعا امید
ترا دوات سیه کرد روزگار و هنوز | مرا ز چشم قلم میرود مداد سفید

ایضاً

حریف عمر ببرده در فسوق مجور | بوقت مرگ پشیمان همیخورد سوگند
که توبه کردم و دیگر نه خواهم کرد | تو خود دگر تتوانی بر پشیمی خویش مخند

ایضاً

بیرین الحان اودے عجب نیست | که مرغان در هوا حیران بمانند
تو آمرزیده و الله یعلم | که اقلیمی بحیرت میکزمانند
خدا این حافظان ناخوش آواز | بیامرزد اگر ساکن بخوانند

ایضاً

مرد کی غرقه بود در جیحون | از سمرقند بود و پندارم
بانگ میکرد و زار میناليد | کای دریغا کلاه و دستارم

ایضاً

روے زیبا و جامه زیبا | عرق و عود و رنگ و بوی و هوس
این همه زینت زنان باشد | مرد را کیسه و خایه زینت بس

ایضاً

آن عهد بیاد آرد و دولت داد | کز عاشق بیچاره نمیکرد و سے یاد

بگلیم من که بران بر چه عیش میرانند
سیه گلیمی من بین که دورم از براد

رباعی در بحر ل

اگر صد دفتر شیرین بخواهد
گران جان لائق تحسین نباشد
فراخ و خنده کار کودکان است
چو ریش آمد مزخ شیرین نباشد

ایضاً

ترسم که نفشه آب سیبت ببرد
بازار جمال و لفریبت ببرد
بر حاشیه دفتر حسن آن خط مشک
نویس که رونق کتیبت ببرد

ایضاً

روزے ز نظرش بر من درویش آمد
دیدم که معلم بدانش آمد
نگذاشت که آفتاب بر من تابد
آن سایه گران چو ابر در پیش آمد

ایضاً

دی مرد بآب پشت میخیت بدست
میگفت و ازین حدیث در مے نگذشت
مارے چو گناه گار سیاید بود
هم در گف پاک به که در گون مپشت

ایضاً

بشنو سخن فراخ و دل تنگ مکن
کان دوست نباشد که بر نجد ز سخن
ای کنده درخت مهربانی ز بن
شاید که فراموش کنی عهد کهن

ایضاً

چون دید که شنبلیم سپیدے بفزود
برگشت و ارادتی زیادت ننمود
گفتم که اگر سپید شد مویم زود
شکر است که دل همان سیاه است بود

رباعی

منکاف نبسه درنه آن | حق بیازرد خلق را بیزار بود
این سیکی جبر آن دگر باشد | مایه وقتی زیان و وقتی سود
ناخوش آواز اگر دراز کشد | نخورد خلق از و خوشنود

ایضاً

پسران سلان سه بد بختند | که چهارم نزاد مادرشان
این بد آن تبر بنا میزد | وان بتر تر که خاک بر سرشان

ایضاً

بمرگ خواجه فلان هیچ کم نگشت جهان | که قائمست مقامش بنیچه قابل
بگویمت که در دولتست با فضلا | که نیست در همه آفاق مثل اجهل
امید هست که او نیز چون پدر ببرد | بتیکنامی و مقصود امره هلل

ایضاً

زاهدی در میان رندان بود | زانمیان گفت شاهدی ملخی
گر ملوسی ز ماترش منشین | کز تو هم در میان ما تلخی

ایضاً

ز چشم مست تو امید خواب می بینم | تو خوش بخفت که ما را ز خفتن تست
بدیدن از تو قناعت نمیتوانم کرد | حکایتی و گرم هست و جای گفتن هست

ایضاً

دوش گفتم ز عشق تو بکنم | که که رفتن از جهان آمد

رباعی

در صدر بلاغت از چه ما دست نهیم | در عالم نطق از چه مسیحا نفسیم
دانم که بخاک در دستور جهان | سحبان زمانه محمد هنگر نرسیم

رباعی فی جوابه

ما گرچه بنطق طوطی خوش نفسیم | بر شکر نفتهای سعدی نگسیم
در بیعت شاعری باجماع اتم | هرگز من و سعد بامی نرسیم

ایضاً فی جوابه

هر کس که ببارگاه سامی نرسد | از بخت سیاه بیکلامی نرسد
هنگر که بعهد خود نکرد دست نهاد | شک نیست که هرگز بامی نرسد

ایضاً

زلفین ترا خمیده کی خواهم دید | لعل لب تو مکیده کی خواهم دید
پیراهن تو بین خیالے دیدم | شکوار ترا کشیده کی خواهم دید

ایضاً

ای خواجه اگر با خرد و تمکینے | جز خلق ردن کار دگر نگزینی
چه خوشتر ازان بود که در وقت جماع | تا خانه فرو بری سرش را بینے

ایضاً

المجالس في الهزل والمطايبات والمجلس الاول

العن الشيطان واشتم الحيطان انعنا لا يسعه الزمان وشتما لا يحمله الدوران الذي جمع بيننا وبين النسوان كما يجمع بالمواظبة بين الرجال والصبيان فهز بهز توفيا في ميان رانهم وكز بكز عمودنا في شگاف كستانهم ادخل حمدانتا في غدانهم وبعشا ابنا في مرهدانهم واملا رظروفنا من النقل والشراب واطباقنا من الجبر والكتاب واجعل سمعنا مملوا من صوت الچنگ والرباب وزين مجلسنا بانوار خدود املنورة كالمهتاب والصق جنبهم عندنا بالتراب واشهد ان لا حلوا الذين الماقوت ولا لونا احسن من لون الياقوت واكمل البرهان لا تتم الا بالراقوت وبطن الجالنع لا يشبعه الاقوت واشهد ان التمتاج عند العسرة انفع من السراج وصوت البرابط اطيب من چكچك كمان الحلاج ونغمات القول احسن من تكتك وفتين النساج ونرس الحديد اقوى من سحتيان السراج شهادة لا ينفع الا عند الغرمات ولا يسمع الا من كان سمعه لائق النزهات لوتي زنخدان من سمع هذا اضراط تزكيرا كبيرا اما بعد فقد اخبرنا ابو شعشع الكسخاني قال اخبرنا ابو شلغلق السيستاني قال اخبرنا بوبويوت الجرجاني قال اخبرنا ابو البقرة الحرستاني قال اخبرنا ابو نجحة اللحستاني قال اخبرنا ابو الحمير القرستاني قال اخبرنا ابو الغنم البرستاني قال اخبرنا

از شکر و بادام چشم و لب معشوقان کن نظام قیام شمع بمشعله بر شعله
کادن صبح تحصل گردان و چشم نیم شمع همه را در شمعدان من اوج فهما
فقد سنجی من ما و بوقه بربان عماد عمود دیک بیک را در خیمهٔ اذا اقام التصل
بعلوقه افراشته و ارتبه از ارکند گان بمفتاح نجاح گسسته و از عقد بیوند
شان نانجی علی الصلوة و حی علی الفلاح بپوسته و از روزاد بذراویه همه را از
گرز آباد گردان بادیه شان که خلوتخانه شیخ ابو العباس هست از کوه و
بربر آرد و بکلهٔ ایرنا مع الخصیتین منجلی دارد گوش این مشتاقان از آواز
ناساز بلبل قلقل صراحی سترنم و از چشمشان بالتقار لقای رو های منور و
گونهای مدور روشن دارد و دیدهٔ ناپسندیدهٔ رقیبان و مدعیان و گوش
بیهوش در دیدن این افعال و شنیدن این اقوال کور و کر گردان هر جاکه
دل آرامی خوش خرامی در دست زشت لقای گرفتار است او را بسترد
صلاح در زیر این مشتاقان انداز بدبختان آئین برغبت بگوئید شیطانا
یعنی هر جاکه تهی دستی می پرستی بیا دکس خانوئی باکون مردی کبر را با براق
در کوزهٔ مشت بخبر بیک آورده آن حلب را بیطلب و این کندو را بی انتظار
میتا و مهنا کن و هر جا مغلسی مخلصی در کنج ویرانه یا در زاویه خانه
یا بهمسایه برده است او را بطان کاشانه از دست بیگانه نگاه دار آمین گوی را
جماع با من روزی کن ای دوست عزیز من وای معدن گوز و نیز من وی
گوش هوش بمن دار و ریش هر کون من چون دوش و پر بدوش
تا تیزی چند بر سبلت فشانم و مراجون دیگر و قهبا بر زانو شانم نرهات

عبرات این گل یک چشم را بر پشت کوهسار نیفشانید بلکه این رشحات را
بر صفحات گلشن زار رانید که آن سعی بیحاصل و کوشش باطلست و این عیش
متوحصل و آسایش عاجل و آجلست ۵ اندرز کس خبر کوپناهے
دهرت ❊ وز نقرهٔ خام تکیه گاهے دهرت ❊ هر نقطهٔ سیماب که در روی زمین
نه ماهیه شود چهارده ماهی دهرت ❊ سوال بولانا رحم کالکل وایاک
وشے تحیتک جوز مکالکل بیاتا پهرزه خواهی در آئید وچه ژاژ خائی خائید
بچه دلیل فرمودی وبچه علت نمودے که سبلت درکس دولان فشارید
وریش بکندکان سپارید وبچیه برفرج قواده نهید جواب بدانکه اگر
جوانی سرگردانی فاجرے تاجرے از بیاجرے پوید تا مرادی ازو بجوید
باندیشه بسیار و تفکر بسیار این مطلوب دریابد و بعد از حصول آن عاق را
بمدد براق اتفاق دخول دست دهد یا نه ممکن باشد از زیر آن
بجهد یا کون بکیر شمارد و باین مصرعه کار کند مصرع تن ده و کیر خور جهان
این همه نیست ❊ و اگر بصد جهد و جد چون سنده بشگاذ نکند دیاید و اگر
قواده دسپے زحمتی نبرسند او رحال بدیمقال دلربائی کرده گوید شعر
بار دوی بچو ماه و قد بچو سرو و ساج ❊ با گیسوے سیاه و کس و کون بچو عاج
خواه درکشت زار من بزل فیها استراح نزول کن وخواه در کسار من
صعد فیها فقد استریح شادے بمنای وگاه گردگنبد سیمین در طواف باش
وگاه در قعر بحر سرین غواصے میکن دمی در بام آسیای گردانش بوق میزن
نفسے خرزه را در اندرون حجرهٔ معشوق مبزن لحظهٔ الف را در شکاف

۲۷۱

المجلس الثانی حدثنا شیخنا الفقیه ابو الوسواس قال اخبرنا
ابو شجمة الکوفی قال اخبرنا ابو زافر قال اخبرنا صاحب الوسواس الخناس
المُلا عنه وسید الفراعنه وملک الشیاطین احسن الخلق وارذل العباد ابلیس
پر ابلیس لعنة الله علیه قال من ترک النسوان وبنیک الغلمان وانصفح الاخوان
یحشر یوم المحشر مع فرعون وهامان کذب عدو الله وانت من الکاذبین
حدیثے نادرست و در وے غیبت و اسناوی سست ازان سرور
لشکر ضلالت و مهتر کشور جهالت پیشوای مطرودان و مقتدای
مردودان ثمرهٔ شجرهٔ شقاوت وان نقطهٔ دائرهٔ غوایت که در همه عالم
وهمه طغرای طعن اوست و آفاق بکوکبه لعن او تا از هندسه وسوسه
تحریر کے نخیزد حلب وماجرا باهم نیامیزد آستین جامهٔ شقاوتش
این طراز دارد که وان علیک اللعنة الی یوم الدین عنوان نامهٔ لعنتش
این توقیع دارد که وانک لمن المنظرین طغرائے منشور ضلالتش اینست که
واستفزز من استطعت منهم بصوتک خیال جمال نگاهتش این رنگ دارد
واجلبهم بخیلک ورجلک این حدیث ملعون روایتست از آن شیخ فاجرون
که هر ناجوان مرد بداختری که ترک موافقت زنان گوید ودست ارادت
از محبت ایشان شوید واز گوشهٔ مخالطت آنها پرهیزد واز جماع بلی انقطاع
ایشان گریزد وکرد بارد وقلعهٔ صبیان طوف کند وهیچ خرزه را
برپا چه کند ایشان سخت کند ونفع خود را ابرادران مسلمان رساند
پادشاه سبزاد در روز حشر وجزا او را با شرعون وهامان نشر کند عزیز

مذهبی بس بانوا و خرقه بس معظم ست * هر که بچون بو نوا بس اندر نوا نصب شد
از غم نفقات و رنج کد خدائی بیغم ست * مرد صادق جز بکبر د کون سیمین
کے خرد * باکه گویم مرد صادق خود درین عالم کم ست * غلام آنم که کاچے
خورون صفت اوست و تماج بر دین پیشهٔ او و کون دادن حرفهٔ او خرزه
خوردن کار او تا بعد ازان زن و فرزندش برخورند چنانکه آورده اند
که مردے بود لوسطے که هیچ طفل از ضربت حربت او بگشتی و از زخم عمود او
نرستے چون در گذشت پسرے داشت صاحب جمال که هرچه پدر بالی
کرده بود بیک ساعت بباد داد سوال کردند که ان اباک بنک و انت بنک
چونست که پدرت را رغبت بکون بود و ترا بکیر ست و او را میل بزیر بود
و ترا بزیر گفت وام پدر ادا کنم و بعهدش وفا کنم از عهدهٔ عهد او برون آید
مرد * از هرچه گمان کنے فزون آید مرد * دیگر خلف آنست که وام پدر
گذارد و او را زیر بار قرض نگذارد اگر خواهے که منفعت بمنفیق عموق رسد
و موج بحر فخرت از ابدان کیوان بگذرد سینه بر خاک نهاده زیر
همدان در آے شعر مرد باید که در کشاکش کیر * سنگ زیرین
آسیا باشد * نادر خوارین خطاب آید که اولئک لهم اللعنة ولهم سوء الدار
معاشران کنده نصیحت بشنوید که شجرهٔ نصیحت ماحز نصیحت بزرگان
اگر جمله خران عالم برپشت شما آیند باید که هر دم صاد قتر باشید
بنده باشید با نیرنگ کنده باشید بے نام و ننگ چون شیر نگاه در کیر
بر شما حمله کند تحمل کنید تا بجائے برسید که اگر هفتاد سال تیز دهید

خبری نادرست و اسنادی سست از شیخ فاجران ابلیس که چون نیم شبی بگذرد
و در و سر خارپایان آید و مجلس آزادگان باخر رسد آن ملعون مطرود شقی
بدبخت دو نرخه ابلیس بگوه و ماذندر برآید طبلی از پوست سگ و دو دال
از مسمار اهل بیاورد و آن دو دال بر آن طبل زدن گیرد و هر کجا از مشرق
تا مغرب عالم صحابیست چون سندان گردد و ابو العباس چون هر ماس
در زیر جلباب کفت اندا ختن گیرد و چون دیو انگان سر از گریبان سر او بیل
بیرون کند و قصد کفت اندا ختن گیرد اگر جان باشد که بیچاره و بمانده باشد
که دست و فاق بگردن اشتیاق او در آورد و در زمان درج دهن بحرکت
آورد و این بیت را کار فرماید بیت فرمان انا بکیت و آن خاتون
آرسی ها تاکه زود بر گردان کون ٭ بر گردان کون و زود بر گردان کون
احسنت ای کون و شاد باش ای کس کون ٭ سوال اگر معشوقه بدین
صفت میسر نشود چه باید کرد جواب ای سگ یعنی اگر میسر نشود خرسی طلب کن گرد سر
و سینه کوهان تیز گوش و آگنده ران گرد سرین و دراز دم که در استدان
این صنعت چنین فرموده اند که سه عدد خشت زیر پای نهد و اگر نتواند
چوبکی بره و زانوی خر نهد و پای در آن نهد و در خر سوار شود
دسته گیاهی بر دست گیرد تا اگر وقت انزال بوسه چند از لبان خر شیرین
کند گیاه را بر ابر چشم او دارد تا چون سر بیارد بوسه بر لبوزه چون شکرش
دهد بیت بخویشش و غریب و خان و جایم چکنم ٭ چون تو نرهی و
خر نگایم چکنم ٭ سوال اگر خر نیاید چکند جواب نعلین نگاپوئی

ومتمنی که جمله در روزگار در مقابله آن دو امید اند که در میان پای این ضعیف
حمدانی ست که لائق غلامست پارسیانش کیر و ترکان سیک تازیان رب
وخوار زبیان حمدان و هر قوم دهر شهر او را بنامے و لقبی همیخوانند کیست
که او را استوره یا مادرے پیر باشد و در راه این ضعیف نهد هر که او این
جوانمردی کند او را چه دعا کنم یارب او را با قلای خشک روزی کن
و دندانش بازستان دکرے و خارش او را از زانی دار و دخانش بر بزان
و زنان و خواهران ایشان رانان و پیاز و کیر دراز برسان و مردان این
جمع را در عزا دیوث و حسرت قلتبانے نگاه دار بحق نور و نار و انحاد
وازهار و ابصار و افکار و قنا ربنا عذاب النار نعت المجالس فی النزل
واستغفر الله ما جرے به القلم المضحکات

شخصے از فقیهے سوال کرد که مرا آفتابه هست شکسته چون از زیدن
فارغ میشوم آفتابه تهے میگردد گفت اول استنجا کن بعد ازان قضاحاجت

مضحکه واعظے گفت هر کس امشب دو رکعت نماز بگذارد او را حورے
دهند که بالاے او از مشرق تا مغرب باشد کسے گفت من این نماز نکنم
وآن حور را بمن دهند هم گفتند چرا گفت زیرا که اگر سرش در کنار من باشد
در شیراز و در بغداد شش گایند مرا چه خبر بود مضحکه شخصے با شیر جنگ
میکرد شیر نعره میزد و تبر میداد دوم بمیجنبانید پرسیدند چرا نعره میزنے
گفت تا آدمے ترسد گفتند تیز چرا اسمے دهی گفت من نیز مے ترسم گفتند
دنبالهٔ چرا میجنبانے گفت میدانے مظلوم مضحکه اصفهانی براه بغداد میرفت

خاتمة الطبع سابق بخجسته خامه بلاغت شمامه ناثر بے مثال
شاعر بے کمال رشک سلیم منشی محمد انوار حسین صاحب تسلیم

منت مرخدا را که گلستان عالم را آبیارے کرم سیراب ساخت و بوستان
گیتی را از چشمه دارے انعام عام شاداب چراغ باغ را از آتش گل
برکرد و کشتے هلال را از گرداب شفق بیرون آورد برق در جستجویش
پر اضطراب هوا در هوایش آب پشت خم گردیدن دال بر خلقت دوام
دال حلقهٔ میم حکمتش فلک چنبرے نقطهٔ جیم جاهش خورشید خاوری بهوائے
پویش غنچه در تبسم و بشوق رویش بلبل در ترنم کوه قاف نقطهٔ قاف قدرت او
دائرهٔ زمین دامن صاد صنعت آواز دزه تا آفتاب دار قطرهٔ تا سحاب جریدهٔ
صنایع اوست حرارت سموم و برودت نسیم کارنامهٔ بدایع او رود نیل
در بحر صالش چون مست گزاره کف بر کف سلسبیل از لطف عنایتش
همه اعزاز تمام شرف صلوات نے مرد حد و تسلیمات لا تحصے و لا تعد
درود و سلام علے التواتر الدوام تذر سید المرسلین و خاتم النبیین و
خلفاے راشدین و ائمهٔ معصومین سلام الله علیهم اجمعین باد اما بعد گزشته
واوے نادانی محمد انوار حسین تسلیم سهسوانی که الف را از با نداند و
خطبه همه دانی برنام خویش خواند حرفے چند بنگارش می آرد و نگارش را
بگذارش درین زمان خجسته عنوان و آوان فرحت سامان محبوب سراپا
اعجاز روائی راهگی ناز سرمه چشم دیده وری گوشوارهٔ گوش سخن گستری
جبههٔ تارک ناظورهٔ تازه معانے حمائل دوش باکورهٔ پاکیزه بیانی سرو

دیوان صائب کامل - از مرزا محمد علی صائب تبریزی -

ایضاً - انتخاب دیوان - "

دیوان حافظ - مجتبائی خوشخط از انکشاف طبع روشن صاحب باطن ملقب بلسان الغیب حضرت خواجہ شمس الدین حافظ شیرازی -

ایضاً - مطبوعۂ جدید بہت خوشخط -

شرح دیوان حافظ - باصل معانی و مصطلحات صوفیہ از تصنیفات مولوی سید محمد صادق علی از جانب مطبع -

دیوان شمس تبریز - مشہور کلام از روشنی طبع ولی مادرزاد محمد بن ملک داد معروف بہ شمس تبریز

دیوان حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکی کلام پر تاثیر -

دیوان حضرت احمد جام - زندہ پیل سرخیل عارفان -

دیوان خواجہ معین الدین چشتی - یہ دیوان نایاب محض عنایت ایزدی سے اس مطبع کو ملا تبرکاً طبع ہوا -

دیوان حضرت غوث الاعظم - پیر دستگیر شیخ محی الدین عبد القادر گیلانی قدس سرہ -

دیوان مخفی - استاد اہل زبان کا کلام ہے از جلوۂ طبع مخفی زشتی اور جو ناواقف کلام زیب انساکتے ہیں وہ نادرست ہے تذکروں سے ظاہر ہے -

دیوان غنی - در سی دیوان مصنفہ ملا محمد طاہر غنی کشمیری -

دیوان مہتاب - از سخنور نازک فکر منشی مہتاب رائے شری واستویہ رئیس کٹرہ -

دیوان موزون - از خوش فکری عالیجناب راجہ رام نرائن شری واستویہ کھرے -

دیوان ناصر علی - شاعر نامور کا کلام -

جوہر معظم - یعنے دیوان مرزا گل محمد نگرانی اہل زبان اور اسکے ساتھ منشی جواہر سنگھ کا کلام ہے جو تلامذہ مرزا صاحب سے تھے -

دیوان کشفی - از جلوۂ خیال بلند مولوی شاہ سلامت اللہ -

دیوان ہلالی - کلام اہل زبان -

خیال بیخودی - دیوان منشی سیتل سنگھ بنارسی بیخود تخلص -

دیوان قاسم - کلام سرکردہ شعرا سے نامی زمانہ ملا قاسم دیوانہ -

دیوان نویدی - فارسی غزلیات مفید یادآوری مبتدیان -

رباعیات عمر خیام - مختلف رباعیات مثل دواوین اور استادون کے کلام کے اعلے درجہ کی سندی ہیں اختراع جدید صنائع شعری مین نادر کلام ہے از جلوۂ زور طبع رائے کشن کمار رئیس ضلع مراد آباد -

قصائد مدحیہ نظام - نواب نظام الدولہ محمد مردان علی خان -

قصائد فتحوان - مصنفہ مولوی عبد الاحد -

قصائد پرفوائد - مصنفہ منشی نتھن لال بہجت تخلص

قصائد عرفی - مخطی مصنفہ مولانا جمال الدین عرفی شیرازی -

قصائد بدر چاچ - مخطی مع فرہنگ مصطلحات -

ساقی نامۂ ظہوری - مخطی -

قران السعدین - مخطی مصنفہ امیر خسرو دہلوی -

کتب کلیات و دواوین و قصائد اردو

کلیات انشاء اللہ خان - نتیجہ طبع شاعر نامی بذلہ سنج میر انشاء اللہ خان انشا تخلص عہد نواب سعادت علی خان مین بڑے مقرب حاضر جواب تھے -

کلیات نساخ - عمدہ کلیات جسمین نادر نادر رسالے شامل ہین -

۱- شاہد عشرت - ۲- سخن شعرا - ۳- اشعار نساخ - ۴- مرغوب دل - ۵- دفتر بیمثال - ۶- گنج تواریخ - ۷- چشمۂ فیض - ۸- قند پارسی - ۹- زبان ریختہ - ۱۰ قطعۂ منتخب ازجلوہ گری طبع وقاد مولوی عبد الغفور خان بہادر -

سخن شعرا - فقط -

شاہد عشرت فقط -

اشعار نساخ - 〃

مرغوب دل - 〃

دفتر بیمثال - 〃

گنج تواریخ - 〃

زبان ریختہ - 〃

قطعۂ منتخب - 〃

کلیات سودا - قصائد و مثنویات و دواوین و رباعیات از کلام تاج الشعرا مرزا رفیع السودا مستند الکلام -

کلیات نظیر - اکبر آبادی -

کلیات تراب - مجموعہ جسمین چند کتاب ہین -

۱- دیوان - ۲- مثنوی عاشق صنم - ۳- ٹھمریان

۴- شجرۂ قادریہ -

کلیات صنعت - کلام شاعر مستند میان کریم الدین صنعت -

کلیات ناسخ - دو دیوان صفحہ اور حاشیہ پر - مع تمہید فکر شیخ امام بخش ناسخ شاعر مستند لکھنوی -

کلیات آتش - طبعزاد سخنور نامی خواجہ حیدر علی آتش لکھنوی معاصر ناسخ -

کلیات نظام - کلام سخنور خوش فکر نواب محمد مردان علی خان بہادر -

کلیات تسلیم - جسکا نام تاریخی نظم ارجمند ہی نتیجہ خوش فکری زبان آور بلند خیال منشی امیر اللہ تسلیم شاگرد حضرت نسیم دہلوی -

کلیات میر تقی - استاد مستند مسلم الثبوت

کلام بعد نظر ثانی مکرر چھپا -

کلیات ظفر - کلام الملک ملک الکلام چار جلد مین -

۱- جلد اول و دوم یکجائی

۲- جلد سوم و چہارم یکجائی

کلیات مومن خان - جدید الطبع -